

तैत्तिरीय
ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using X_YTeX, and uses the Sidhanta font extensively. It also uses several TeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY

NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १	1
प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	26
तृतीयः प्रश्नः	43
चतुर्थः प्रश्नः	64
पञ्चमः प्रश्नः	87
षष्ठमः प्रश्नः	108
सप्तमः प्रश्नः	133
अष्टमः प्रश्नः	155
अष्टकम् २	168
प्रथमः प्रश्नः	168
द्वितीयः प्रश्नः	187
तृतीयः प्रश्नः	211
चतुर्थः प्रश्नः	229
पञ्चमः प्रश्नः	255
षष्ठमः प्रश्नः	272
सप्तमः प्रश्नः	306
अष्टमः प्रश्नः	329
अष्टकम् ३	358
प्रथमः प्रश्नः	358

द्वितीयः प्रश्नः	382
तृतीयः प्रश्नः	411
चतुर्थः प्रश्नः	437
पञ्चमः प्रश्नः	443
षष्ठमः प्रश्नः	454
सप्तमः प्रश्नः	471
अष्टमः प्रश्नः	514
नवमः प्रश्नः	548

तैत्तिरीय आरण्यकम् 579

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	579
द्वितीयः प्रश्नः	622
तृतीयः प्रश्नः	640
चतुर्थः प्रश्नः	657
पञ्चमः प्रश्नः	688
षष्ठः प्रश्नः	724
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	741
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	748
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	754
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	760

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् 805

प्रथमः प्रश्नः	805
द्वितीयः प्रश्नः	821

तृतीयः प्रश्नः	840
--------------------------	-----

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रयिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशौचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशौचिषा। सञ्जग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुः स्थ

आयु॑र्मे धत्त॑म्। आयु॑र्य॒ज्ञाय॑ धत्त॑म्। आयु॑र्य॒ज्ञप॑तये धत्त॑म्।
प्रा॒णः स्थः प्रा॒णं मे॑ धत्त॑म्। प्रा॒णं य॒ज्ञाय॑ धत्त॑म्॥३॥

प्रा॒णं य॒ज्ञप॑तये धत्त॑म्। चक्षुः॑ स्थ॒श्चक्षु॑र्मे धत्त॑म्। चक्षु॑र्य॒ज्ञाय॑
धत्त॑म्। चक्षु॑र्य॒ज्ञप॑तये धत्त॑म्। श्रोत्रं॑ स्थः श्रोत्रं॑ मे धत्त॑म्। श्रोत्रं॑
य॒ज्ञाय॑ धत्त॑म्। श्रोत्रं॑ य॒ज्ञप॑तये धत्त॑म्। तौ दे॒वौ शु॒क्राम॑न्थिनौ।
क॒ल्पय॑तं दे॒वीर्वि॑शः। क॒ल्पय॑तं मा॒नुषीः॥४॥

इष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ धत्त॑म्। प्रा॒णान्प॒शुषु॑। प्र॒जां मयि॑ च
यज॑माने च। निर॑स्तः शण्डः॑। निर॑स्तो म॒र्कः। अप॑नुत्तौ
शण्डा॒मर्कौ॑ स॒हामु॑ना। शु॒क्रस्य॑ स॒मिद॑सि। म॒न्थिनः॑
स॒मिद॑सि। स प्र॑थ॒मः सङ्कृ॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। स प्र॑थ॒मो मि॒त्रो
वरु॑णो अ॒ग्निः। स प्र॑थ॒मो बृह॑स्पतिश्चि॒कित्वा॑न्। तस्मा॒
इन्द्रा॑य सु॒तमा जु॑होमि॥५॥

न॒यन्त्व॑पा॒नं स॒न्धत्तं॑ तं मे॑ जि॒न्वतं॑ प्रा॒णं य॒ज्ञाय॑ धत्तं मा॒नुषी॑र॒ग्निर्द्वे च॥ (ब्रह्मं क्षत्रं
तदिष॒मूर्जं॑ र॒यिं पु॑ष्टिं प्र॒जां तां प॑शू॒न्तान्ध॑त्तं तत्प्रा॒णम॑पा॒नं व्या॑नं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं
ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मे॑ प॒शून्ध॑त्तं तान्मे॑ प्रा॒णादि॑त्रितये तं मे॒ऽन्यत्र॑ तन्मे॑)॥[१]

कृ॒त्तिका॑स्व॒ग्निमा॑दधीत। ए॒तद्वा अ॒ग्नेर्न॑क्ष॒त्रम्। यत्कृ॑त्तिकाः।
स्वा॒या॑मै॒वैनं॑ दे॒वता॑यामा॒धाय॑। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी भ॑वति। मुखं॑ वा

एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्यं
एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपंचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति।
प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत।
ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो
रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहान्रोहति। देवा वै
भद्राः सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्।
ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः
पुराऽभद्रः सन्पापीयान्थस्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत।
पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः
कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः
फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति
तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः
कामयेत भुगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत।
भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भुग्येव भवति।

का॒ल॒क॒ञ्जा॒ वै ना॒मासु॑रा आ॒सन्॥१॥

ते सु॒व॒र्गाय॑ लो॒काया॒ग्निम॑चिन्वत। पुरु॑ष इष्ट॑का॒मुपा॑दधात्-
पुरु॑ष इष्ट॑काम्। स इन्द्रो॑ ब्राह्म॒णो ब्रुवा॑ण इष्ट॑का॒मुपा॑धत्त।
ए॒षा मे॑ चि॒त्रा ना॒मेति॑। ते सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑ प्रा॒रोहन्। स
इन्द्र॒ इष्ट॑का॒मावृ॑हत्। तेऽवा॑कीर्यन्त। येऽवा॑कीर्यन्त। त
ऊ॒र्णाव॑भ॒योऽभवन्। द्वावु॑द॒पत॑ताम्॥१०॥

तौ दि॒व्यौ श्वा॒ना॒व॒भव॑ताम्। यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्थ॒स्यात्।
स चि॒त्राया॑म॒ग्निमा॑दधीत। अ॒व॒कीर्ये॑व भ्रातृ॑व्यान्। ओजो॑
बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते। व॒सन्तो॑ ब्राह्म॒णोऽग्नि॑मादधीत।
व॒सन्तो॑ वै ब्रा॒ह्म॒णस्य॑तुः। स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॑धाय। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी
भ॑वति। मुखं॒ वा ए॒तद॑तूनाम्॥११॥

यद्व॑सन्तः। यो व॒सन्तो॑ऽग्निमा॑धत्ते। मुख्यं॒ ए॒व भ॑वति।
अथो॒ योनि॑मन्तमे॒वैनं॑ प्रजा॑त॒माध॑त्ते। ग्री॒ष्मे रा॑ज॒न्यं आ॑दधीत।
ग्री॒ष्मो वै रा॑ज॒न्यस्य॑तुः। स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॑धाय। इन्द्रि॒यावी॑
भ॑वति। श॒रदि॑ वैश्य॒ आद॑धीत। श॒रद्वै वैश्य॑स्य॒तुः॥१२॥

स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॑धाय। प॒शुमा॑न्भवति। न पू॒र्वयोः॑
फल्गु॑न्यो॒र॒ग्निमा॑दधीत। ए॒षा वै ज॑घ॒न्या रा॒त्रिः सं॒व॒त्सर॑स्य।

यत्पूर्वे फल्गुनी। पृष्टित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय।
पापीयान्भवति। उत्तरयोरा दधीत। एषा वै प्रथमा
रात्रिः संवत्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखत एव
संवत्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु। यदैवेनं
यज्ञ उपनमेत्। अथादधीत। सैवास्यर्द्धिः॥१३॥

खल्वाधिथ्सन्त फल्गुन्योरग्निमादधीतासन्नपततामृतानां वैश्यंस्यर्तुरुत्तरे फल्गुनी षट्॥—[२]

उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवोक्षति
शान्त्यै। सिकता निवंपति। एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्।
रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे। ऊषां निवंपति। पुष्टिर्वा एषा
प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञान एव। संज्ञानुं
ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती
अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या
यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषां अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि
कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञिये-
ऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा। स

पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्।
तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्।
तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं वा एतः रसं पृथिव्या उपदीका
उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति।
ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं
ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राभिन्त। ततो वै
तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य
गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन
प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदं स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्।
सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स
वराहो रूपं कृत्वोप न्यमञ्जत्। स पृथिवीमध आर्च्छत्। तस्यां
उपहत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै

भूमि॒त्वम्। तां दि॒शोऽनु॒ वातः॑ सम॑वहत्। तां
 शर्करा॑भिरदृ॒हत्। शं वै नोऽभू॑दिति। तच्छर्करा॑णां
 शर्कर॑त्वम्। यद्वरा॑हवि॒हतः॑ सम्भ्रा॒रो भव॑ति। अ॒स्यामे॒वा-
 छ॑म्बद्वारम॒ग्निमाध॑त्ते। शर्करा॑ भवन्ति धृत्यै॑॥२०॥

अथो॑ श॒न्त्वाय॑। सर॑ता अ॒ग्निरा॒धेय॑ इत्याहुः। आपो॑
 वरु॑णस्य॒ पत्न्य॑ आसन्। ता अ॒ग्निरभ्य॑ध्यायत्। ताः
 सम॑भवत्। तस्य॒ रेतः॑ परा॑ऽपतत्। तद्वि॒रण्य॑मभवत्।
 यद्वि॒रण्य॑मुपास्य॑ति। सर॑तसमे॒वाग्निमाध॑त्ते। पुरु॑ष इ॒न्वै
 स्वाद्रे॑तसो बीभ॒त्सत॒ इत्याहुः॑॥२१॥

उत्त॑रत॒ उपा॑स्यत्यर्बीभ॒त्सायै॑। अति॒ प्रय॑च्छति।
 आ॒र्तिमे॒वाति॒ प्रय॑च्छति। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। अश्वो॑ रू॒पं
 कृ॒त्वा। सोऽश्व॑त्थे सं॒वत्सर॑मतिष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्व॒त्थत्व॑म्।
 यदा॑श्व॒त्थः सम्भ्रा॑रो भव॑ति। यदे॒वास्य॑ तत्र॒ न्य॑क्तम्। तदे॒वाव॑
 रुन्धे॑॥२२॥

दे॒वा वा ऊ॒र्जं व्य॑भजन्त। तत॑ उदु॒म्बर॒ उद॑तिष्ठत्। ऊ॒र्ग्वी
 उदु॒म्बरः॑। यदौदु॒म्बरः॑ सम्भ्रा॒रो भव॑ति। ऊ॒र्जमे॒वाव॑ रुन्धे।
 तृती॑यस्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसीत्। तं गा॑य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑

पूर्णमच्छिद्यत। तत्पूर्णोऽभवत्। तत्पूर्णस्य पूर्णत्वम्॥२३॥

यस्य पूर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवाव रुन्धे। देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त। तत्पूर्ण उपाशृणोत्। सुश्रवा वै नाम। यत्पूर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति। तं शम्याऽशमयत्॥२४॥

तच्छम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति। शान्त्या अप्रदाहाय। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्विकङ्कतः सम्भारो भवति। भा एवाव रुन्धे। सहृदयोऽग्निराधेय इत्याहुः। मरुतोऽद्विरग्निमतमयन्। तस्य तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दन्। साऽशनिरभवत्। यदशनिहतस्य वृक्षस्य सम्भारो भवति। सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥२५॥

ऊपां अभवन्नभवद्वल्मीकोऽश्राम्यदप्रथयद्धृत्यै बीभत्सत् इत्याह रुन्धे पूर्णत्वमशमयदच्छिन्दुस्त्रीणि च॥

[३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरादेवैनमवरुद्ध्या धत्ते। यद्द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित्त आदधीत। इयद्द्वादश विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे। अनृतं

वै वाचा वदति। अनृतं मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याह। अदर्शमिति।
तत्सत्यम्। यश्चक्षुर्निमितेऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते।
तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्गृहे
वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति।
पशून्वाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे।
अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै लोके
प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते।
अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा
अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत्।
अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्।
प्रतीच्येषां श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरिति। भद्रो
भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत्
इति। तदगच्छत्। तैऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत्। अथ

गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषां३ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति।
प्रजां तु न वैथ्स्यन्तु इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य
श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते।
साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा
प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति।
गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः
प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राज्जनयत्।
अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिः३ वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव
तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं
लोकमभ्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते।
प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। यस्य
वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
वसीयान्भवति॥३३॥

भृ॒गूणां॑ त्वाऽङ्गि॑रसां व्रत॑पते व्र॒तेनाद॑धा॒मीति॑ भृ॒ग्वङ्गि॑रसा॒-
माद॑ध्यात्। आ॒दि॒त्यानां॑ त्वा दे॒वानां॑ व्रत॑पते व्र॒तेनाद॑धा॒मी-
त्य॒न्यासां॑ ब्रा॒ह्म॒णीनां॑ प्र॒जानां॑म्। वरु॑णस्य त्वा रा॒ज्ञो॑
व्रत॑पते व्र॒तेनाद॑धा॒मीति॑ रा॒ज्ञः। इन्द्र॑स्य त्वेन्द्रि॒येण॑ व्रत॑पते
व्र॒तेनाद॑धा॒मीति॑ रा॒ज॒न्य॑स्य। मनो॑स्त्वा ग्राम॒ण्यो॑ व्रत॑पते
व्र॒तेनाद॑धा॒मीति॑ वैश्य॑स्य। ऋ॒भूणां॑ त्वा दे॒वानां॑ व्रत॑पते
व्र॒तेनाद॑धा॒मीति॑ रथका॒रस्य॑। यथा॑दे॒वत॑म॒ग्निराधी॑यते। न
दे॒वता॑भ्य॒ आवृ॑श्यते। वसी॑यान्भवति॥ ३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चाव रुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीज्जनिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥—[४]

प्र॒जाप॑तिर्वा॒चः स॒त्यम॑पश्यत्। तेना॒ग्निमा॑धत्त। तेन॒ वै
स आ॑र्धोत्। भूर्भुवः॒ सुव॑रित्याह। ए॒तद्वै वा॒चः स॒त्यम्। य
ए॒तेना॒ग्निमा॑धत्ते। ऋ॒ध्रोत्ये॒व। अथो॑ स॒त्यप्रा॑शूरेव भ॑वति।
अथो॒ य ए॒वं वि॒द्वान॑भिचर॑ति। स्तृ॒णुत॑ ए॒वैनम्॥ ३५॥

भूरित्याह। प्र॒जा ए॒व तद्य॑जमानः सृजते। भुव॒ इत्या॑ह।
अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति तिष्ठति। सुव॑रित्याह। सुव॒र्ग ए॒व
लो॒के प्र॑ति तिष्ठति। त्रि॒भिर॒क्षरै॒र्गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति। त्रयं
इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेवैनं॑ लो॒केषु॑ प्र॑तिष्ठित॒माध॑त्ते। सर्वैः॑
प॒ञ्चभि॑राहव॒नीयम्॥ ३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग
 एवास्मै लोके वाचः सत्यः सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा
 दधाति। पञ्चभिर्गाहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा
 गायत्री। गायत्रौऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्।
 ताभ्यो ज्योतिरुदङ्गृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि
 समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृहीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः
 प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्। तत्परा-
 ऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं
 पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति।
 वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव
 भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्य-
 मकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं
 नाशक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्मत्वा। प्राञ्चं पूर्वमुदवहत्।
 तत्पूर्ववाहः पूर्ववाङ्मत्वा। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्ति-

रेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरेत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः
शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति।
अथेयत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु
प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सौऽबिभेत्प्र मा
धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय।
यत्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या
अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्दधाति।
पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय
पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नाक्रमयेत्।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्।
यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य
पशवो भवन्ति। न रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराजं एव विक्रान्तं
यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये

पाव॒काय॑। अ॒ग्नये॑ शुच॑ये। यद॒ग्नये॑ पव॑मानाय निर्व॒पति॑।
पुनात्ये॑वैनम्। यद॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। पू॒त ए॒वास्मिन्नु॒न्नाद्यं॑ दधाति।
यद॒ग्नये॑ शुच॑ये। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वास्मिन्नु॒परि॑ष्ठादधाति॥४४॥

ए॒नमा॒हव॑नीयं धत्तेऽश्व॒त्वं वर्त॑यति कुरु॒त इति॑ रु॒द्रो द॑धाति यद॒ग्नये॑ शुच॑ये ए॒कं च॥—[५]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑। अ॒ग्नौ
वा॒मं वसु॑ सं न्य॑दधत्। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो
जे॒ष्यन्तीति॑। तद॒ग्निर्नो॑ऽह॒मश॑क्रोत्। तत् त्रे॒धा वि॒न्यद॑धात्।
प॒शुषु॑ तृती॑यम्। अ॒प्सु तृती॑यम्। आ॒दि॒त्ये तृती॑यम्॥४५॥

तद्दे॒वा वि॒जित्य॑। पुन॒रवा॑रुरु॒त्सन्तः॑। तेऽ॒ग्नये॑ पव॑मानाय
पु॒रोडा॑शम॒ष्टाकं॑ पा॒लं नि॒रव॑पन्। प॒शवो॑ वा अ॒ग्निः पव॑मानः।
यदे॒व प॒शुष्वासी॑त्। तत्ते॒नावारु॑न्धत्। तेऽ॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। आ॒पो
वा अ॒ग्निः पा॑व॒कः। यदे॒वाप्स्वासी॑त्। तत्ते॒नावारु॑न्धत्॥४६॥

तेऽ॒ग्नये॑ शुच॑ये। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽ॒ग्निः शुचिः॑।
यदे॒वाऽऽदि॒त्य आसी॑त्। तत्ते॒नावारु॑न्धत्। ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो
वद॑न्ति। त॒नुवो॑ वावै॒ता अ॑ग्न्या॒धेय॑स्य। आ॒ग्नेयो॑ वा
अ॒ष्टाकं॑ पा॒लोऽग्न्या॑धेय॒मिति॑। यत्तं निर्व॑पेत्। नै॒तानि॑।
यथा॒ऽऽत्मा॑ स्यात्॥४७॥

नाङ्गा॑नि। ता॒दृगे॒व तत्। यदे॒तानि॑ निर्व॑पेत्। न तम्।

यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽऽत्मा। तादृगेव तत्। उभयानि सह
निरूप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्यैन्द्रियं
वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्रमेकादशकपालमनु निर्वपेत्।
आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये
एव देवते अयातयाम्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमव
रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति
तिष्ठति। धेन्वै वा एतद्रेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवाव रुन्धे। घृते
भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वारं आर्षेयाः प्राश्नन्ति।
दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवींषि।
एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यथ्सद्य एतानि हवींषि निर्वपेत्। रुद्राय पशूनपि
दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा
अस्य पशवः स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्।
संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरेणैवास्मै रुद्रं
शमयित्वा। पशूनव रुन्धे। यदेकमेकमेतानि हवींषि

निर्वपेत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूरयेत्। तादृक्तत्। न प्रजनन्-
मुच्छिंषेत्। एकं निरुप्य। उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै
लोकमुच्छिंषति प्रजननाय। तं प्रजयां पशुभिरनु
प्रजायते। अथो यज्ञस्यैवैषाऽभिक्रान्तिः। रथचक्रं प्रवर्तयति।
मनुष्यरथेनैव देवरथं प्रत्यवरोहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्राँ(३) न होतव्या(३)
मिति। यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्।
यन्न जुहुयात्। अग्निः परा भवेत्। तूष्णीमेव होतव्यम्।
यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे
ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामव-
रुद्धौ। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। धेनुं होत्रे।
आशिषं एवाव रुन्धे। अनङ्गाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनङ्गान्।
वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्निं यज्ञस्याव रुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति।
मिथुनस्यावरुद्धौ। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा

ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति। आ द्वा॑द॒शभ्यो॑ ददाति। द्वा॑द॒श मा॒साः
सं॒वत्स॒रः। सं॒वत्स॒र ए॒व प्र॒ति तिष्ठ॑ति। का॒ममूर्ध्वं॑ दे॒यम्।
अ॒परि॑मित॒स्याव॑रुद्धौ॥ ५५॥

आ॒दि॒त्ये तृ॒तीय॑म॒पस्वा॑सी॒त्तत्ते॒नावा॑रु॒न्धत् स्या॑दा॒प्यते॒ रेतो॑ऽग्नि॒रेक॑मे॒कमे॒तानि॑ ह॒वीःषि॑

निर्व॑पे॒त्प्रत्य॑व॒रोह॑ति द॒दात्य॑ध्व॒र्युर्द॑य॒मेकं॑ च॥ [६]

घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॒ग्निः। स॒म्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्।
छ॒र्दिस्तो॒काय॑ त॒नया॑य यच्छ। वा॒तः प्रा॒णस्त॑द॒यम॒ग्निः।
स॒म्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्। स्व॒दितं॑ तो॒काय॑ त॒नया॑य पि॒तुं प॑च।
प्रा॒चीम॑नु॒ प्र॒दिशं॑ प्रेहि॒ वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्नि॒र्भवे॑ह।
वि॒श्वा आ॒शा दी॒द्यानो॑ विभा॑हि। ऊ॒र्जं नो॑ धेहि द्वि॒पदे॑
चतु॑ष्पदे॥ ५६॥

अ॒र्कश्चक्षु॑स्त॒दसौ॑ सू॒र्यस्त॑द॒यम॒ग्निः। स॒म्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्।
यत्ते॑ शु॒क्र शु॒क्रं वर्चः॑ शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्यो॑ति॒रज॑स्रम्। तेन॑ मे
दी॒दिहि॑ तेन॑ त्वाऽऽ॒र्धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने ब्र॒ह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑न॒शे
सर्व॑मायु॒र्व्या॑न॒शे। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒रा॒द्धं स्व॒रा॒द्धं।
ते मा॑वि॒शतां॑ ते मा॑ जि॒न्वता॑म्॥ ५७॥

ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। स॒म्रा॒द्धाभि॑भू॒श्च। ते मा॑वि॒शतां॑ ते

मां जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते
मा विंशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। प्रभ्वी
च प्रभूतिश्च। ते मा विंशतां ते मां जिन्वताम्। यास्ते अग्ने
शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः।
ताभिरमुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवस्त्रीणि च॥—————[७]

इमे वा एते लोका अग्नयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्।
शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति।
वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्।
तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्।
रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। रथन्तरो वा
अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत
उद्ध्रियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं
प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं
पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीय आधीयमाने।
बार्हतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रति-
ष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराङ्गैः। तं वारवन्तीयैनावारयत।
तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अकुरुत।
तच्छ्रैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि गायते।
वारयित्वैवेनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते।
घर्मः शिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवेनमा
धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः।
स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिंसितोः।
सम्प्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवेनं सम्प्रियं करोति।
पशूनामहिंसायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय युच्छेत्याह।
आमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवेनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं
पुचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि
विद्वानित्याह। विभक्तिरेवेनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ
कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आ-
मेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै
देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवेनम्।

आ॒न॒शे व्य॑ान॒श इति॑ त्रि॒रुदि॑ङ्गयति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः।
 ए॒ष्वे॒वैनं॑ लो॒केषु॑ प्र॒ति॑ष्ठि॒तमा॑ धत्ते। तत्तथा॑ न का॒र्यम्।
 वी॒ङ्गि॒तम॑प्र॒ति॑ष्ठि॒तमा॑ द॒धीत। उ॒द्धृत्यै॒वाधा॑या॒भि॒मन्त्रि॑यः।
 अ॒वी॒ङ्गि॒तमे॒वैनं॑ प्र॒ति॑ष्ठि॒तमा॑धत्ते। वि॒रा॒द्व स्वर॑ा॒द्व यास्ते॑
 अ॒ग्ने शि॒वास्त॒नुव॑स्ता॒भि॒स्त्वाऽऽद॑ध॒ इत्या॑ह। ए॒ता वा
 अ॒ग्नेः शि॒वास्त॒नुवः॑। ता॒भि॒रे॒वैन॑ꣳ स॒म॒र्धय॑ति। यास्ते॑ अ॒ग्ने
 घो॒रास्त॒नुव॑स्ता॒भि॒र॒मुं ग॒च्छेति॑ ब्रू॒याद्यं॑ द्वि॒ष्यात्। ता॒भि॒रे॒वैनं॑
 परा॑भावयति॥६४॥

लो॒कोऽसृ॑जतैन॒माध॑त्तेऽन्वाहार्य॒पच॑नं दे॒वाना॑म॒न्नमे॑नं प्र॒ति॑ष्ठि॒तमा॑धत्ते पञ्चं च॥—————[८]

श॒मी॒ग॒र्भा॒द॒ग्निं म॑न्थति। ए॒षा वा अ॒ग्रेर्य॑ज्ञि॒या त॒नूः।
 ता॒मे॒वास्मै॑ ज॒नय॑ति। अ॒दि॒तिः पु॒त्रका॑मा। सा॒ध्ये॒भ्यो दे॒वे॒भ्यो
 ब्र॒ह्मो॒दन॑म॒पच॑त्। तस्या॑ उ॒च्छे॒ष॑ण॒मद॑दुः। तत्प्रा॑श्नात्।
 सा रे॒तोऽध॑त्त। तस्यै॑ धा॒ता चा॑र्य॒मा चा॑जायेताम्। सा
 द्वि॒तीय॑म॒पच॑त्॥६५॥

तस्या॑ उ॒च्छे॒ष॑ण॒मद॑दुः। तत्प्रा॑श्नात्। सा रे॒तोऽध॑त्त।
 तस्यै॑ मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्चाजायेताम्। सा तृ॒तीय॑म॒पच॑त्। तस्या॑
 उ॒च्छे॒ष॑ण॒मद॑दुः। तत्प्रा॑श्नात्। सा रे॒तोऽध॑त्त। तस्या॑ अ॒ꣳशं॑श्च
 भ॒गश्चा॑जायेताम्। सा च॑तु॒र्थम॑पचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या
 इन्द्रश्च विवंस्वाऽश्वाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पंचति। रेतं एव
 तदधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा औदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते।
 तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदिती रेतो-
 ऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः।
 एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति।
 अस्थ्येव तद्रेतंसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय।
 इयंतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयंतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयंतीर्भवन्ति।
 एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति।
 आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति।
 चित्रमेव भवति। घृतवंतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना
 समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्।
 गायत्रच्छन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय।
 त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुच्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य
 छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य
छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त९ संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सर९
हि रेतो हितं वर्धते। यद्येन९ संवत्सरे नोपनमेत्। न
समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न
मा९ समंश्जीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥ ७१॥

यन्मा९ समंश्जीयात्। यच्छ्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्।
नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पचति।
आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो
यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्वाह्मणाः।
तैरेव सन्त्वं गच्छति॥ ७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। का सः।
अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति।
शल्लकैस्ता९ रात्रिमुग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्टपेत्।
यथर्षभायं वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य
भस्माग्निं मन्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राश्चमुद्धरति।
संवत्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्नि-

रित्याहुः। यः सुमिधोऽनाधायान्निमाधत्त इति। ताः
 संवत्सरे पुरस्तादादध्यात्। संवत्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते।
 यदि संवत्सरेऽनादध्यात्। द्वादश्यां पुरस्तादादध्यात्।
 संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरमेवास्याहिता
 भवन्ति। यदि द्वादश्यां नादध्यात्। त्र्यहे पुरस्तादादध्यात्।
 आहिता एवास्य भवन्ति॥ ७४॥

द्वितीयमपचक्षतुर्थमपचद्विती रेतोऽधत्त समिन्ता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः
 प्रत्ययनस्त्वार्येयाद्रच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि च॥ [९]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत।
 स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत।
 तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा
 व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥ ७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्।
 तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा
 द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्यं प्रजां मे
 गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
 शङ्स्यं पशून्मे गोपायेति॥ ७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां
 मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
 अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत।
 तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे
 प्रविष्टा॥ ७७ ॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तो-
 ऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तं
 स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन
 स्पृणोति। नर्यं प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति।
 शंस्यं पशून्मे गोपायेत्याह॥ ७८ ॥

पशून्मेवैतेन स्पृणोति। सप्रथ सभां मे गोपायेत्याह।
 सभामेवैतेनैन्द्रियं स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे
 गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचने-
 ऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्य
 आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः
 प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति॥ ७९ ॥

तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यत्सभायां विजयन्ते।

तेन॒ सौ॑ऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। यदा॑वस॒थेऽन्न॒॑ हर॑न्ति। तेन॒
 सौ॑ऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। तथा॑ऽस्य॒ सर्वे॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा
 आधी॑यन्ते। प्र॒व॒स॒थमे॒ष्यन्ने॒वमु॑प॒तिष्ठे॑तै॒कमे॑कम्। यथा॑
 ब्राह्म॒णाय॑ गृहे॒वासि॑ने॒ परि॒दाय॑ गृ॒हाने॑ति। ता॒दृगे॒व तत्।
 पुन॑रा॒गत्यो॑प॒तिष्ठ॑ते। सा भा॑गे॒यमे॒वैषां॑ तत्। सा तत्
 ऊ॒र्ध्वारो॑हत्। सा रो॑हि॒ण्य॑भवत्। तद्रो॑हि॒ण्यै रो॑हि॒णित्व॑म्।
 रो॑हि॒ण्याम॒ग्निमा॑दधीत। स्व ए॒वैनं॑ यो॒नौ प्र॑ति॒ष्ठित॑माधत्ते।
 ऋ॒ध्नोत्ये॑नेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याहु जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥——[१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिरं
 इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स रिचिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथो शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यत्सद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा
 जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य
हन्तु। शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी
तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं
योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा।
स्योनमा विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी
सम्बभूवतुः। ऊषान्कृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञिय-
मार्गमिष्टाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं
प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः
सर्वीराः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः
पुरूचीः॥२॥

वृन्नीभिर्नुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः।
प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोऽपहृत्यै सुवितं नो अस्तु।
उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि।
यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाः सरिरस्य मध्ये।

तस्येदं विहंतमाभरन्तः। अछम्बद्वारमुस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यज्जगतः प्रतिष्ठाम्।
तत्पुष्करस्यायतनाद्धि जातम्। पूर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि।
याभिरदृष्टं हज्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्त्रीम्।
ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रं हिरण्यम्।
अद्भ्यः सम्भूतममृतं प्रजासु। तत्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्ये-
ऽतिष्ठः। संवत्सरं देवेभ्यो निलाय। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः।
शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जः पृथिव्या अच्युत्थितोऽसि।
वनस्पते शतवल्शो विरोह। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः।
रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया ह्रियमाणस्य यत्ते॥५॥

पूर्णमपंतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सोऽयं पूर्णः सोमपर्णाद्धि
जातः। ततो हरामि सोमपीथस्यावरुद्धौ। देवानां ब्रह्मवादं
वदतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि। ततो मामाविशतु
ब्रह्मवर्चसम्। तत्सम्भरंस्तदवरुन्धीय साक्षात्। ययां ते
सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमीं शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं

भा आर्च्छञ्जातवेदः। तया भासा सम्मितः। उरुं नो
लो॒कमनु॑ प्रभा॑हि। यत्ते॑ ता॒न्तस्य॑ हृद॑य॒माच्छि॑न्द॒ञ्जातवेदः॑।
म॒रुतो॑ऽद्विस्त॑मयित्वा। ए॒तत्ते॒ तद॑श॒नेः सम्भ॑रामि। सा॒त्मा
अ॒ग्ने स॒हृद॑यो भवे॒ह। चि॒त्रि॒याद॑श्व॒त्थात्स॑म्भृ॒ता बृ॒ह॒त्यः॑॥७॥

शरी॑रम॒भि स॑ऽस्कृ॒ताः स्थ। प्र॒जाप॑तिना यज्ञ॒मुखेन॑
स॒म्मि॑ताः। ति॒स्रस्त्रि॒वृद्धि॑र्मि॒थुनाः॑ प्रजा॑त्यै। अ॒श्व॒त्थाद्ध॑व्य-
वा॒हाद्धि॑ जा॒ताम्। अ॒ग्नेस्त॑नूं य॒ज्ञिया॑ऽ सम्भ॑रामि।
शा॒न्तयो॑निऽ शमी॒ग॒र्भम्। अ॒ग्नये॑ प्र॒ज॒नयि॑तवै। यो अ॑श्व॒त्थः
श॒मीग॒र्भः। आ॒रु॒रोह॑ त्वे स॒चा। तं ते॑ ह॒रामि॑ ब्रह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञियैः॑ के॒तुभिः॑ स॒ह। यं त्वा॑ स॒मभ॑र॒ञ्जातवेदः॑। य॒थाश॑री॒रं
भू॒तेषु॑ न्य॒क्तम्। स सम्भृ॑तः सीद॒ शिवः॑ प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं नो॑
लो॒कमनु॑नेषि वि॒द्वान्। प्र॒वे॒धसे॑ क॒वये॑ मे॒ध्याय॑। व॒चो व॑न्दारु
वृष॑भाय॒ वृष्णो॑। यतो॑ भ॒यम॑भयं॒ तन्नो॑ अस्तु। अ॒व दे॒वान् य॑जे
हे॒ड्यान्। स॒मिधा॑ऽग्निं दु॒वस्य॑त॥९॥

घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम्। आऽस्मि॑न् ह॒व्या जु॑होतन। उप॑
त्वाऽग्ने॑ ह॒विष्म॑तीः। घृ॒ताची॑र्यन्तु ह॒र्यता॑। जुष॑स्व॒ समि॑धो
मम॑। तं त्वा॑ स॒मिद्धि॑र॒ङ्गिरः॑। घृ॒तेन॑ वर्ध॒याम॑सि। बृ॒हच्छो॑चा

यविष्ठ। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तुभिरज्यते
विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय
देवान्। घृतप्रतीको घृतयोनिरग्निः। घृतैः समिद्धो
घृतमस्यान्नम्। घृतप्रुषस्त्वा सरितो वहन्ति। घृतं
पिबन्त्सुयजा यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो
जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरधि। घृतं पीत्वा मधु चारु
गव्यम्। पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्।
उरुज्रयंसं घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति।
त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे।
स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु ज्रयांसि पार्थिवा
वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूरुषदम्। अग्निं मित्रं न
समिधान ऋञ्जते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदु नो यः सते
धियम्। प्रजा अग्ने संवासय। आशाश्च पशुभिः सह।
राष्ट्राण्यस्मा आधेहि। यान्यासन्त्सवितुः सवे। मही विशपत्नी

सदने ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी
जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशतं शक्नोमीमं। ऋतेनाग्र आयुषा वर्चसा
सह। ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तरां समां। दर्शमहं पूर्णमासं
यज्ञं यथा यजै। ऋत्वियवती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां
ते वामहं ददे। तत्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः।
ते मत्प्रातः प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनं सुवर्गे लोके। अनृतात्सत्य-
मुपैमि। मानुषाद्वैव्यमुपैमि। दैवीं वाचं यच्छामि।
शल्लकैरग्निमिन्धानः। उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्
ऋध्वा। अति मृत्युं तराम्यहम्। जातवेदो भुवनस्य रेतः।
इह सिञ्च तपसो यज्ञनिष्यते॥१५॥

अग्निमंश्चत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाञ्जनयन् यो
मयोभूः। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः।
तं जानन्नग्र आरोह। अथा नो वर्धया रयिम्। अपेत वीत
वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं
यमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्।
मयि ते कामधरणं भूयात्। संवः सृजामि हृदयानि। स२सृष्टं
मनो अस्तु वः। स२सृष्टः प्राणो अस्तु वः। सं या वः
प्रियास्तनुवः। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु
सम्प्रियः। सम्प्रियास्तनुवो मम॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्तामाप ओषधीः।
कल्पन्तामग्नयः पृथक्। मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः। येऽग्नयः
समनसः। अन्तरा द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू अभि
कल्पमानाः। इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा
वीर्येण। पृथिव्यै महिम्ना॥१८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपशुमादधे। अजीजनन्नमृतं
मर्त्यासः। अस्त्रेमाणं तरणिं वीडुजम्भम्। दश स्वसारो अग्रुवः
समीचीः। पुमा२सं जातमभि स२रभन्ताम्। प्रजापतेस्त्वा
प्राणेनाभि प्राणिमि। पूष्णः पोषेण मह्यम्। दीर्घायुत्वाय
शतशारदाय। शत२ शरद्ध्य आयुषे वर्चसे॥१९॥

जीवात्वै पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि
योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे

लो॒क॒कृ॒ज्जा॒तवे॒दः। प्रा॒णे त्वा॒ऽमृ॒त॒माद॑धामि। अ॒न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य।
गो॒सारं॑ गु॒त्यै। सु॒गा॒र॒ह॒प॒त्यो वि॒दह॑न्नरा॒तीः। उ॒षसः॑ श्रेय॑सीः
श्रेय॑सी॒र्दध॑त्॥ २० ॥

अ॒ग्ने स॒प॒त्ना॑ꣳ अ॒प॒ बा॒ध॑मानः। रा॒य॒स्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑
धेहि। इ॒मा उ॒ मामु॑प॒तिष्ठ॑न्तु रा॒यः। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह
सं॒व॑सेय। इ॒हो इ॒डां तिष्ठ॑तु वि॒श्वरू॑पी। म॒ध्ये व॒सोर्दी॑दिहि
जा॒तवे॒दः। ओज॑से॒ बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे॒ शुष्मा॑यायु॒षे
वर्च॑से। स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृ॒त्रतूः। यस्ते॑ दे॒वेषु॑ म॒हिमा सु॑व॒र्गः॥ २१ ॥

यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॑ प्रवि॑ष्टः। पु॒ष्टि॒र्या ते॑ म॒नुष्ये॑षु प॒प्रथे॑।
तया॑ नो अ॒ग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। दि॒वः पृ॑थि॒व्याः पर्य॑न्त॒रिक्षा॑त्।
वा॒तात्प॒शुभ्यो॑ अ॒ध्योष॑धी॒भ्यः। यत्र॑ यत्र जा॒तवे॒दः सम्ब॑भूथ।
ततो॑ नो अ॒ग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। प्रा॒चीम॑नु॒ प्रदि॑शं॒ प्रेहि॑
वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्नि॒र्भवे॑ह। वि॒श्वा आ॑शा॒ दीद्या॑नो॒ वि
भा॑हि॥ २२ ॥

ऊ॒र्जं नो॑ धेहि द्वि॒पदे॑ चतु॑ष्पदे। अ॒न्व॒ग्निरू॑षसा॒मग्र॑म॒ख्यत्।
अ॒न्वहा॑नि प्रथ॒मो जा॒तवे॑दाः। अनु॒ सूर्य॑स्य पु॒रुत्रा॑ च
र॒श्मीन्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी आ॑त॒तान। वि॒क्रम॑स्व म॒हाꣳ

असि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं
दिवो यददः पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवे
स्योनः। प्राणं त्वाऽमृत आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय।
गोसारं गुप्त्यै। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं
ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने
ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां
जनिष्यमाणां च। अमृते सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्व
पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो।
अविषन्नः पितुं कृणु। शङ्स्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये
चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथ
सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः
कुरु। सर्वमायुरुपांसताम्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय।
यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि
श्रीरमृता सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य
मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्व यजमानाय
कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो अग्रयः। प्राणेन वाचा
मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्। ज्योतिषा
वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्सृष्टा
प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिर्ग्रेः प्रतिष्ठितिः॥ २७ ॥

विशन्तु नः पुरुचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यो ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इममञ्जते
पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे दधत्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे
चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः।
यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः
प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः।
अग्निष्टोमसंमितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य
स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तन्न सूक्ष्मम्। उक्थ्या
एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥ २८ ॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धौ। विश्वजिदभिजिता-
वग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सङ्स्तुता
विराजन्मभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया

गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः।
ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परं राथन्तरम्।
तत्प्रथमेऽहंकार्यम्। बृहद्वितीयै। वैरूपं तृतीयै। वैराजं चतुर्थै।
शाकुरं पञ्चमे। रैवतं षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय
एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्त्सन्तन्वन्ति।
मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव
तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः।
बृहत्तैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिंशि नाम सामं। माध्यं
दिने पर्वमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः
परांश्च संवत्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समश्नुवते।
अथ येऽमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। ते हैनं स्वस्ति समश्नुवते।
एतद्वा अमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव
प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदु देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराङ्गह्यन्ते पर्वमाने भवतीन्द्र एकं च॥ [२]

सन्ततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवादिवा-
कीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षसी। एव९ संवत्सरस्य
पक्षसी। यदेतेन गृह्येन। विषूची संवत्सरस्य पक्षसी
व्यवस्र९सेयाताम्। आर्तिमार्च्छेयुः। यदेते गृह्यन्ते। यथा
शालायै पक्षसी मध्यमं व९शमभि संमायच्छति॥३३॥

एव९ संवत्सरस्य पक्षसी दिवाकीर्त्यमभि सं तन्वन्ति।
नार्तिमार्च्छन्ति। एकवि९शमहर्भवति। शुक्राग्रा ग्रहा गृह्यन्ते।
प्रत्युत्तब्धै सयत्वाय। सौर्य एतदहः पशुरालभ्यते। सौर्यो-
ऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं
एवैष बलिर्हियते। सप्तैतदहरतिग्राह्या गृह्यन्ते॥३४॥

सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। असावादित्यः शिरः
प्रजानाम्। शीर्षन्नेव प्रजानां प्राणान्दधाति। तस्मात्सप्त
शीर्षन्प्राणाः। इन्द्रो वृत्र९ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। स
इमाँल्लोकानभ्यजयत्। तस्यासौ लोकोऽनभिजित आसीत्।
तं विश्वकर्मा भूत्वाऽभ्यजयत्। यद्वैश्वकर्मणो गृह्यते॥३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते।
ये वैश्वकर्मणं गृह्यते। आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा अदितिः।

अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो गृह्येते। विश्वान्येवान्येन
कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति।
तावाऽपरार्धात्संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ सह
महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति
तिष्ठन्ति। अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ॥३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥—————[३]

एकविंश एष भवति। एतेन वै देवा एकविंशेन।
आदित्यमित उत्तमं सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष
इत एकविंशः। तस्य दशावस्तादहानि। दशं परस्तात्।
स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष
उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु
लोकेष्वभितपन्नेति॥३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचो-
ऽतिपादादबिभयुः। तं छन्दोभिरदृहं धृत्यै। देवा वा
आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवाचोऽवपादादबिभयुः।
तं पञ्चमीं रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविंशेऽह्न्यश्च
दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये

गायत्रे। ते गायत्रीषूत्तरयोः पर्वमानयोः॥३८॥

महादिवाकीर्त्यं होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्।
भासोऽग्निष्टोमः। अथैतानि पराणि। परैर्वै देवा आदित्यं
सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां परत्वम्।
पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्परैर्वै
देवा आदित्यं सुवर्गं लोकमस्पारयन्। यदस्पारयन्।
तत्स्पराणां स्परत्वम्। स्पारयन्त्येनं स्पराणि। य एवं
वेद॥३९॥

एति पर्वमानयोः स्पराणि पञ्च च॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषां संवत्सरेऽनाप्तेऽथ।
एकादशिन्याप्यते। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः।
यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी
वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ते
एवालभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यां
धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायुव्यं
वत्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अव रुन्धे।
आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव

प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्।
प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो
गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष
बलिर्हियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान्
वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्ते।
उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यति-
रिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः
कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्ते। नाप्रियं
भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सप्त च॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां
रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति।
तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य
महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्।
पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सुरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सुरेऽधि-
 प्राजायत। तदन्नं पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो
 ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्नीयते।
 अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते।
 अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितः हि शिरः। लोमं छवीरस्थि। परांचा
 स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न
 कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशो-
 ऽन्यः। तस्माद्वयाऽस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो
 हि तद्वरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः।
 एकविंशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण
 सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति।
 एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन
 सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः
 क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो

भवति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
 यस्य तल्पसद्यमनंभिजितुं स्यात्। स देवानां
 साम्यक्षे। तल्पसद्यमंभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्।
 तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमंभिजितुं स्यात्। स देवानां
 साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न
 तल्पसद्यं पराजयते। ऐङ्गे शंसति। महो वै ऐङ्गः। महंस
 एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये
 व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो
 ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमेऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो
 ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिणं इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः।
 यदेवैषां सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति।
 यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिः। तदन्यतरोऽपि हन्ति। ब्राह्मणः
 सं जयति। अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयञ्जयत्येकं च॥ [६]

उद्धन्यमानं नवैतानि सन्ततिरेकविंश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानं शोचिष्केशोऽग्रे सपत्नानतिग्राह्या वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानं संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑।
अ॒ग्नी॒षोम॑योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः सन्त्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो
भवि॑ष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नी॒षोमा॒वपा॑क्रामताम्।
ते दे॒वा वि॑जित्य। अ॒ग्नी॒षोमा॒वन्वै॑च्छन्। तै॑ऽग्निमन्व॑-
विन्दन्तृ॒तुषू॑त्सन्नम्। तस्य॑ विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नू-
रवा॑रुन्धत॥१॥

ते सोम॑मन्व॑विन्दन्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑
त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा अभ॑वन्। तद्ग्र॒हाणां॑ ग्र॒हत्व॑म्। यस्यै॒वं
वि॒दुषो॑ ग्र॒हा गृ॑ह्यन्ते। तस्य॑ त्वे॒व गृ॑ही॒ताः। नाना॑ऽऽग्नेयं
पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। यदना॑ग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। व्यृ॒द्धमे॒व
तत्॥२॥

अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यत्स॒मिध॑स्त॒नून॑पा॒तमि॒डो
ब॒र्हि॒र्यज॑ति। उ॒भावा॑ग्नेयावाज्य॑भागौ स्याताम्। अना॑ज्यभागौ
भव॑त् इत्या॑हुः। यदु॒भावा॑ग्नेयाव॒न्वश्चा॑विति। अ॒ग्नये॑
पव॑माना॒योत्तरः॑ स्यात्। यत्पव॑मानाय। तेनाऽऽज्य॑भागः।

तेन सौम्यः। बुधन्वत्याग्नेयस्याऽऽज्यभागस्य पुरोऽनुवाक्या
भवति॥३॥

यथा सुप्तं बोधयति। तादृगेव तत्। अग्निन्यक्ताः
पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाग्नेयं सर्वं भवति। एकधा
तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। नेति
ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः
सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु।
सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ।
तेनोपांशु प्रचरति। एष्य इव वा एषः। यत्पुनराधेयः।
यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं
वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तैजस्विनीं
देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति।
प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ
स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा

ए॒तत् । अ॒ना॒ग्ने॒यं वा ए॒तत्क्रि॒यत् इति॑ । नेति॑ ब्रूयात् । अ॒ग्निं
प्र॒थ॒मं विभ॑क्तीनां यजति । अ॒ग्निमु॑त्त॒मं प॒त्नीसं॒या॒जाना॑म् ।
तेना॑ग्ने॒यम् । तेन॒ समृ॑द्धं क्रियत् इति॑ ॥ ७ ॥

अ॒रु॒न्ध॒तैव॑ तद्भवति॑ सम्भृतसम्भार॑ इत्याहु॑रिच्छति॑ पत्नीसं॒या॒जा न॒वं च॥—————[१]

दे॒वा वै यथा॒दर्शं॑ य॒ज्ञाना॑ह॒रन्त॑ । योऽ॒ग्नि॒ष्टोम॑म् । य
उ॒क्थ्य॑म् । योऽति॑रात्रम् । ते स॒हैव॑ सर्वे वा॒ज॒पेय॑मपश्यन् । ते ।
अ॒न्योऽन्य॑स्मै नाति॑ष्ठन्त । अ॒हम॒नेन॑ यजा॒ इति॑ । तेऽब्रु॑वन् ।
आ॒जि॒म॒स्य धा॑वा॒मेति॑ ॥ ८ ॥

तस्मि॑न्ना॒जि॒म॒धाव॑न् । तं बृ॒ह॒स्पति॑रुद॒जय॑त् । तेना॑यजत ।
स स्वा॒रा॒ज्यम॑गच्छत् । तमिन्द्रोऽब्र॑वीत् । माम॒नेन॑
याज॒येति॑ । तेनेन्द्र॑मयाजयत् । सोऽ॒ग्रं दे॒वता॑नां प॒र्ये॑त् ।
अ॒गच्छ॑त्स्वा॒रा॒ज्यम् । अति॑ष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठा॑य ॥ ९ ॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वा॑ज॒पेये॑न॒ यज॑ते । गच्छ॑ति॒ स्वा॒रा॒ज्यम् ।
अ॒ग्रं॑ स॒मा॒नानां॑ प॒र्ये॑ति । तिष्ठ॑न्तेऽस्मै ज्यैष्ठा॑य । स वा ए॒ष
ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ चै॒व रा॑ज॒न्यस्य॑ च य॒ज्ञः । तं वा ए॒तं वा॑ज॒पेय॑
इत्या॑हुः । वा॒जाप्यो॑ वा ए॒षः । वाज॑ः ह्ये॒तेन॑ दे॒वा ऐ॒प्सन् ।
सोमो॑ वै वा॑ज॒पेयः॑ । यो वै सोमं॑ वाज॒पेयं॑ वेद॑ ॥ १० ॥

वा॒ज्यै॑वैनं पी॒त्वा भ॑वति। आ॒ऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॒ वै
वा॒ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्यन्नम्। आ॒ऽस्या॑न्नादो जा॑यते।
ब्रह्म॒ वै वा॒ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अ॒त्ति ब्रह्म॒णाऽन्नम्। आ॒ऽस्य॑
ब्रह्मा जा॑यते॥११॥

वा॒ग्वै वा॒ज॒स्य प्र॑स॒वः। य ए॒वं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्यम्।
ऐ॒नं वा॒चा ग॑च्छति। अ॒पि॒व॒ती वा॒चं व॑दति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑
य॒ज्ञान्वादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॑ज॒पेय॑मधत्त। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्।
ए॒ष वा॒व य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अ॒प्ये॒व नो॑ऽत्रा॒स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒ता उ॒ज्जितीः॑ प्राय॑च्छत्। ता
वा ए॒ता उ॒ज्जित॑यो॒ व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सर्व॒त्वाय॑।
दे॒वता॑ना॒मनि॑र्भागाय। दे॒वा वै ब्रह्म॑ण॒श्चान्न॑स्य च
श॒म॒ल॒मपा॑घ्नन्। यद्व॒ह्मणः॑ श॒म॒ल॒मासी॑त्। सा गा॒था
ना॒रा॒श॒स्य॑भवत्। यदन्न॑स्य। सा सु॒रा॑॥१३॥

तस्मा॒द्वाय॑तश्च म॒त्तस्य॑ च न प्र॑तिगृह्यम्। यत्प्र॑तिगृह्णीयात्।
श॒म॒लं प्र॑तिगृह्णीयात्। सर्वा॑ वा ए॒तस्य॑ वा॒चोऽव॑रुद्धाः।
यो वा॑ज॒पेय॑या॒जी। या पृ॑थि॒व्यां याऽग्नौ॑ या र॑थन्त॒रे।
याऽन्त॑रि॒क्षे या वा॒यौ या वा॑म॒दे॒व्ये। या दि॒वि
याऽऽदि॒त्ये या बृ॑ह॒ति। याऽप्सु॑ यौष॑धीषु या वन॒स्पति॑षु।

तस्माद्वाजपेययाज्यात्विजीनः। सर्वा ह्यस्य वाचो-
ऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्याय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽत्विजीन् एकं च॥—————[२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरति-
गृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या
गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावं रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावं
रुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमास्वाऽव
रुन्धे॥१५॥

सर्वं ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति।
सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः।
प्रजापतेराप्त्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं
दधाति। सोमग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां
परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। प्रमेणैवास्मा अन्नाद्येनावर-
मन्नाद्यमव रुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः।
यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति।
सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छर्मलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति।
 सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः।
 स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति
 प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाः
 सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिल्लोके स्त्रियः सम्भवति।
 वाजपेयाभिजितः ह्यस्य॥१८॥

पूर्वे सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षः
 सोमग्रहान्त्सादयति। पश्चादक्षः सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य
 विधृत्यै। एष वै यजमानः। यत्सोमः। अन्नः सुरा।
 सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च व्यतिषजति। अन्नाद्यैर्नैवेनं
 व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्केत्याह। अन्नं वै भद्रम्।
 अन्नाद्यैर्नैवेनं सःसृजति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्।
 यत्सुरा। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा
 एनमेतच्छमलेन व्यतिषजति। यत्सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च
 व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्केत्याह।
 पाप्मनैर्नैवेनं शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राडुद्ववति
 सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्मुखसुराग्रहैः।
 इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव
 सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृच्चः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव
 विशः सः सृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मध्व्यो-
 ऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान-
 आयुस्तेजो दधाति॥ २१॥

आत्वाऽव रुन्धे सोमः शर्मलं यथसुरा ह्यस्यैनं व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी
 नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त
 इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव
 तेनाव रुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्।
 सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥ २२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः।
 तान्पशुभिरेवाव रुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन।
 प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रेण।
 वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव
 लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥ २३॥

सुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ
 आरोहत्यतिरात्रेण। नाकं रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेजं
 एवाऽऽत्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन।
 इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचं सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं
 च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वश्या। सप्तदश
 प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेराप्त्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव
 हि प्रजापतिः समृद्धौ। तान्पर्यग्निकृतानुत्सृजति। मरुतो
 यज्ञमजिघांसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत।
 तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्त्संज्ञपयेत्। मरुतं
 एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति।
 एकदेवत्यां हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति।
 नैवारणे सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते।
 अथो पशूनामेव छिद्रमपि दधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति।
 वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव
 यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिरुहि वाक्। अपन्नदती भवति।

तस्मा॑न्मनु॒ष्याः॑ सर्वा॑ वाचं॑ वदन्ति॥ २६॥

अ॒ति॒रा॒त्रम॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्येन॑ प्र॒जाप॑तिः शमयि॒त्वोत्त॑मया॒ प्रच॑रति षट् च॥ ————— [४]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ कर्म॑णः कर्मणः पु॒रस्ता॑त्। कस्तद्वेदे॒त्याहुः॑।
यद्वा॑ज॒पेय॑स्य॒ पूर्वं॑ यदप॑र॒मिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व य॑थापूर्व॒
कर्मा॑णि करोति। स॒वने॑सवने जुहोति। आ॒क्रम॑णमे॒व
तथ्से॑तुं यज॑मानः कुरुते। सु॒वर्ग॑स्य॒ लोक॑स्य॒ सम॑ष्ट्यै।
वा॒चस्प॑ति॒र्वाच॑म॒द्य स्व॑दाति न॒ इत्या॑ह। वा॒ग्वै दे॒वानां॑
पु॒राऽन्न॑मासीत्। वाच॑मे॒वास्मा॒ अन्न॑ऽस्वदयति॥ २७॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑ इति॒ रथ॑मुपाव॑हरति॒ विजि॑त्यै।
वाज॑स्य॒ नु प्र॑स॒वे मा॒तरं॑ म॒हीमि॑त्याह। यच्चै॒वेय॑म्।
यच्चा॒स्यामधि॑। तदे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॒ तस्मि॑न्ने॒वोभये॑ऽभि॒
षि॑च्यते। अ॒प्स्वन्तर॑मृ॒तम॑प्सु भै॒षज॑मित्यश्वान्प॒ल्पू॒लयति॑।
अ॒प्सु वा अश्व॑स्य॒ तृती॑यं प्रवि॑ष्टम्। तद॑नु॒वेन॒न्वव॑प्लवते।
यद॑प्सु प॒ल्पू॒लयति॑॥ २८॥

यदे॒वास्या॑प्सु प्रवि॑ष्टम्। तदे॒वाव॑ रुन्धे। बहु॒ वा
अश्वो॑ऽमे॒ध्यमु॑प॒गच्छ॑ति। यद॑प्सु प॒ल्पू॒लयति॑। मे॒ध्याने॒वै-
ना॑न्करोति। वा॒युर्वा॑ त्वा॒ मनु॑र्वा॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तं दे॒वता॑

अग्रे अश्वमयुञ्जन्। तामिरेवैनान् युनक्ति। सुवस्योज्झित्यै।
यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै॥२९॥

अपाँन्नपादाशुहेमन्नि॒ति सम्माँष्टि॑। मे॒ध्या॒ने॒वैनाँ॑न्करोति।
अथो॒ स्तौत्ये॒वैनाँ॑नाजिः॒ संरि॑ष्यतः। वि॒ष्णु॒क्र॒मान्क्र॑मते।
वि॒ष्णुरे॒व भू॒त्वेमाँ॑ल्लो॒कान॒भिज॑यति। वै॒श्व॒दे॒वो वै रथः॑। अ॒ङ्गौ
न्य॒ङ्गाव॑भि॒तो रथं॑ या॒वित्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॑ रथे॒ प्रवि॑ष्टाः।
ताभ्य॑ ए॒व नम॑स्करोति। आ॒त्मनो॑ऽना॒त्यै। अश॑मरथं
भा॒वुको॑ऽस्य॒ रथो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥३०॥

स्वदयति पल्पूलयति व्यावृत्त्या अनात्यै द्वे च॥—————[५]

दे॒वस्या॑हः॒ स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒ह॒स्पति॑ना वाज॒जिता॒ वाजं॑
जे॒षमि॒त्याह॑। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्र॒ह्म॑णा वाज॒मुञ्ज॑यति।
दे॒वस्या॑हः॒ स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒ह॒स्पति॑ना वाज॒जिता॒ वर्षि॑ष्ठं
नाकः॑ रु॒हेय॑मि॒त्याह॑। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्र॒ह्म॑णा वर्षि॑ष्ठं
नाकः॑ रो॒हति॑। चा॒त्वा॒ले रथ॑च॒क्रं नि॑र्मितः रो॒हति॑। अतो॒ वा
अङ्गि॑रस॒ उत्त॑माः सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः
सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति। आ॒वैष्ट॑यति। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णै॒व
दि॒शोऽभि॑जयति॥३१॥

वा॒जिना॑ः॒ सामं॑ गायते। अन्नं॒ वै वाजः॑। अन्नमे॒वाव॑ रुन्धे।

वा॒चो वर्ष्म॑ दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामत्। तद्वन॒स्पती॒न्प्रावि॑शत्। सैषा
वा॒ग्वन॒स्पति॑षु वदति। या दु॒न्दुभौ॑। तस्मा॑द्दु॒न्दुभिः॑ सर्वा॒ वाचो॒-
ऽति॑वदति। दु॒न्दुभीन्त्स॒माघ्न॑न्ति। प॒र॒मा वा ए॒षा वाक्॥३२॥

या दु॒न्दुभौ॑। प॒र॒मयै॒व वा॒चाऽव॑रां वाच॒म॒व रु॒न्धे।
अथो॑ वा॒च ए॒व वर्ष्म॑ यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। इन्द्रा॑य वाचं
वद॑तेन्द्रं वाजं जापय॑तेन्द्रो वाज॑मजयि॒दित्या॑ह। ए॒ष वा
ए॒तर्हीन्द्रः॑। यो यज॑ते। यज॑मान ए॒व वाज॑मुञ्जयति।
स॒प्तद॑श प्रव्या॒धाना॒जिं धा॑वन्ति। स॒प्तद॑शः स्तो॒त्रं भ॑वति।
स॒प्तद॑शसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अर्वा॑ऽसि स॒प्तिर॑सि
वा॒ज्यंसी॑त्याह। अ॒ग्निर्वा॑ अर्वा॑। वा॒युः स॒प्तिः। आ॒दि॒त्यो वा॒जी।
ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्दे॒वर॒थं यु॑नक्ति। प्र॒ष्टिवा॑हि॒नं यु॑नक्ति।
प्र॒ष्टिवा॑ही वै दे॒वर॒थः। दे॒वर॒थमे॒वास्मै॑ युनक्ति॥३४॥

वाजि॑नो वाजं धाव॑त॒ काष्ठां॑ गच्छ॑तेत्याह। सु॒व॒र्गो वै
लो॒कः काष्ठा॑। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति। सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं
य॑न्ति। य आ॒जिं धा॑वन्ति। प्राश्चो॑ धावन्ति। प्राडि॑व हि
सु॒व॒र्गो लो॒कः। च॒त॒सृभि॑रनु॒ मन्त्र॑यते। च॒त्वारि॑ छन्दा॑सि।

छन्दोभिरेवैनान्त्सुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्चवन्ते। य आजिं धावन्ति। उदं
च आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं
जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जंगम्यादित्याह।
अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। यथालोकं वा एत उञ्जयन्ति।
य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजसृङ्घः प्रयच्छति। यमेव ते
वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तं परिक्रीयाव रुन्धे। एकधा
ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति।
देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत्।
स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्।
नैवारश्चरुर्भवति॥३७॥

एतद्वै देवानां परममन्नम्। यन्नीवाराः। परमेणैवास्मां
अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सप्तदशशरावो भवति।
सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। क्षीरे भवति।
रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय।
बारुहस्पत्यो वा एष देवतया॥३८॥

यो वाजपेयेन यजते। बारुहस्पत्य एष चरुः।
 अश्वान्सरिष्यतः सुस्रुषश्चाव घ्रापयति। यमेव ते वाजं
 लोकमुञ्जयन्ति। तमेवाव रुन्धे। अजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं
 वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाजं
 लोकमिन्द्रियं दुन्दुभयं उञ्जयन्ति। तमेवाव रुन्धे॥३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ
 च॥ _____ [६]

तार्ष्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्ष्यम्।
 यज्ञेनैवेन९ समर्धयति। दर्भमयं परिधापयति। पवित्रं
 वै दर्भाः। पुनात्येवेनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुत्सते। यो
 वाजपेयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यदर्भमयं
 परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावरुद्धौ। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्निया
 एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति।
 सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। तूपरश्चतुरश्रिर्भवति।
 गौधूमं चषालम्। न वा एते ब्रीहयो न यवाः। यद्गौधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथो अमुमेवास्मै

लो॒कमन्न॑वन्तं करोति। वासो॑भिर्वेष्टयति। ए॒ष वै यज॑मानः।
 यद्य॑पः। स॒र्वदे॒वत्य॑ वासः। सर्वा॑भिरे॒वैन॑ दे॒वता॑भिः स॒मर्ध॑यति।
 अथो॑ आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्सेतुं॑ यज॑मानः कुरुते। सु॒वर्ग॑स्य
 लो॒कस्य॑ स॒मष्ट्यै॑। द्वा॒दश॑ वा॒जप्र॑स॒वीया॑नि जुहोति॥४२॥

द्वा॒दश॑ मा॒साः सं॒वत्स॑रः। सं॒वत्स॑रमे॒व प्री॑णाति। अथो॑
 सं॒वत्स॑रमे॒वास्मा॑ उ॒प॒दधा॑ति। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑ स॒मष्ट्यै॑।
 द॒शभिः॑ क॒ल्पै रो॑हति। न॒व वै पु॑रु॒षे प्रा॒णाः। नाभि॑र्द॒शमी॑।
 प्रा॒णाने॒व यथा॑स्था॒नं क॑ल्पयि॒त्वा। सु॒वर्ग॑ लो॒कमे॑ति। ए॒ताव॑द्वै
 पु॑रु॒षस्य॑ स्वम्॥४३॥

याव॑त्प्रा॒णाः। याव॑दे॒वास्या॑स्ति। तेन॑ स॒ह सु॑वर्गं
 लो॒कमे॑ति। सु॒वर्दे॒वा अ॑ग॒न्मेत्या॑ह। सु॒वर्गमे॒व लो॒कमे॑ति।
 अ॒मृता॑ अ॒भूमेत्या॑ह। अ॒मृत॑मि॒व हि सु॑वर्गो लो॒कः। प्र॒जाप॑तेः
 प्र॒जा अ॒भूमेत्या॑ह। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मादे॒व
 तेन॑ लो॒कात्रै॑ति॥४४॥

स॒म॒हं प्र॒जया॑ सं म॒या प्र॒जेत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॒स्ते।
 आ॒स॒पु॒टैर्घ्न॑न्ति। अ॒न्नं वा इ॒यम्। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॑ स॒मर्ध॑यन्ति।
 ऊ॒षैर्घ्न॑न्ति। ए॒ते हि सा॒क्षाद॑न्नम्। यदू॒षाः। सा॒क्षादे॒वैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒

समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतो घ्नन्ति।
शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मां
अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मुदघः। यो यूपं
रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं
सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति।
शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्यशून्यरि
प्रजायते। बस्ताजिनमध्यवरोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति
तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमां जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नवं च॥—————[७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि।
तान्येवाव रुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः।
उभयीषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्या-
वरुद्धौ। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्जीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेत। सर्वस्य समवदायं जुहोति।

अनवरुद्धस्यावरुद्धौ। औदुम्बरेण स्रुवेण जुहोति।
ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं
ब्रह्मणा देवताभिर्भिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति।
अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यश्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते।
शीर्षतोऽभिषिञ्चति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्व-
स्त्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा
साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः।
तेनैवैनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामी-
त्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि-
षिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभि-
षिञ्चति। सोमग्रहाऽश्वावदानीयानि चर्त्विग्भ्य उपहरन्ति।
अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाऽश्वानवदानीयानि
च वाजसृद्धः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो
उभयीष्वेवाभिषिञ्च्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते।

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। वाजवतीभिर्माध्यं
दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। शिपिविष्ट-
वतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ
एव पशुषु प्रति तिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनं
श्रियै गमयति॥५२॥

अश्वीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्धा इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसूतः शिपिस्त्रीणि
च॥ [८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते।
द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते।
भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति वै
तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य
सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति।
व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमेवैतेन गच्छति। पृथिविषदं
त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते।
तस्माद्वाजपेययाजी न कञ्चन प्रत्यवरोहति। अपीव हि
देवतानां सूयते॥५४॥

नाक॒सद॒मित्या॑ह। य॒दा वै व॒सीया॒न्भव॑ति। नाक॑म॒ग॒न्नि॒ति
वै तमा॑हुः। नाक॑मे॒वैतेन॑ गच्छति। ये ग्र॒हाः प॒ञ्चज॒नीना॒
इत्या॑ह। प॒ञ्चज॒नाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। अ॒पा॒५ र॒समु॒द्वय॑स॒मि॒
त्या॑ह। अ॒पामे॒वैतेन॑ र॒सस्य॑ सूयते। सूर्य॑र॒श्मि॒५
स॒माभृ॑त॒मित्या॑ह स॒शुक्र॒त्वाय॑॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥ _____ [९]

इन्द्रो॑ वृ॒त्र॒५ ह॒त्वा। अ॒सुरा॑न्परा॒भाव्य॑। सो॒ऽमावा॒स्यां
प्रत्याग॑च्छत्। ते पि॒तरः॑ पूर्वे॒द्युराग॑च्छन्। पि॒तृन् य॒ज्ञो॒
ऽगच्छ॑त्। तं दे॒वाः पुन॑रयाचन्त। तमे॑भ्यो न पुन॑रददुः।
ते॑ऽब्रुव॒न्वरं॑ वृणाम॒है। अथ॑ वः पुन॑र्दास्यामः। अ॒स्मभ्य॑मे॒व
पूर्वे॒द्युः क्रि॑याता इति॥५६॥

तमे॑भ्यः पुन॑रददुः। तस्मा॑त्पि॒तृभ्यः॑ पूर्वे॒द्युः क्रि॑यते।
यत्पि॒तृभ्यः॑ पूर्वे॒द्युः क॒रोति॑। पि॒तृभ्य॑ ए॒व तद्य॒ज्ञं नि॒ष्क्री॒य
यज॑मानः प्रत॑नुते। सोमा॑य पि॒तृपी॑ताय स्व॒धा नम॑
इत्या॑ह। पि॒तुरे॒वाधि॑ सोमपी॒थम॑व रुन्धे। न हि पि॒ता
प्र॒मीय॑माण आ॒हैष सो॑मपी॒थ इति॑। इ॒न्द्रि॒यं वै सो॑मपी॒थः।
इ॒न्द्रि॒यमे॒व सो॑मपी॒थम॑व रुन्धे। तेने॑न्द्रि॒येण॑ द्वितीयां

जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते
द्वेद्वै जाये अभ्याक्षता। य एवं वेद। अभि द्वितीयां
जायामश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह।
य एव पितॄणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति।
त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति।
अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितॄन्प्रीतान्। मनुष्याः
पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति।
षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितॄन्प्रीणाति।
तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं
बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा
इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराडावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा
हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३)
मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्।

यन्न प्राश्जीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्चेत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं
नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं
वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव
निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां
ह्येतरहि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो
रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय।
नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः
पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्मांस्तेऽनु। येऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके
स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त। येऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां
वसिष्ठो भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं
विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति।
यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा
पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति।

न प्र॒मायु॑को भवति। पि॒तृलो॒के वा ए॒तद्य॑ज॒मानश्च॑रति।
 यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॒श्वर॑ आ॒र्तिमा॑र्तोः। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वावे॑नं
 तत् उ॒न्नैतु॑म॒रुह॑तीत्याहुः। यत्प्रा॑जाप॒त्यय॑र्चा पु॒नरै॑ति।
 प्र॒जाप॑तिरे॒वेनं॑ तत् उ॒न्नय॑ति। ना॒र्तिमा॑च्छति॒ यज॑मानः॥६५॥

इत्यंशुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति
 यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑ पञ्च च॥ [१०]

दे॒वा॒सुरा॑ अ॒ग्नीषो॑म॒योर्दे॒वा वै यथा॑दर्शं दे॒वा वै यद॒न्यैर्ग्रहे॑र्ब्रह्म॒वादि॑नो नाग्नि॒ष्टोमो॑ न
 सा॒वि॒त्रं दे॒वस्या॑हं ता॒र्प्यं स॒प्तान्न॑होमा॒नृष॑दं त्वेन्द्रो वृ॒त्रं ह॒त्वा द॑श॥१०॥

दे॒वा॒सुरा॑ वा॒ज्यैवे॑नं तस्मा॑द्वाजपेयया॒जी दे॒वस्या॑हं वा॒ज॒स्याव॑रुद्धा इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न् ह्रीका॒
 हि पि॒तरः॑ पञ्च॑षष्टिः॥६५॥

दे॒वा॒सुरा॑ यज॑मानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवान् शूनकरोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पवित्रेणापुनात्। तान्परस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपांशुः। सोमेन देवाऽस्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपांशुं जुहोति। सोमेनैव तद्देवाऽस्तर्पयति। यद्ग्रहां जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चामसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकमेति। किं न्वेतदग्र आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्र आसीत्। मृन्मयाणि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति।

व्यावृत्तमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयानि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥

तस्या एते स्तना आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः पशूनदुहन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तया पशून् यजमान इमां दुहे। तामिन्द्र उक्थ्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्थ्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यजमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा आग्रयणस्थाल्योर्जमदुहन्। यदाग्रयणस्थाली भवति॥५॥

ऊर्जमेव तया यजमान इमां दुहे। तां मनुष्या ध्रुवस्थाल्याऽऽयुरदुहन्। यद्ध्रुवस्थाली भवति। आयुरेव तया यजमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति। वायव्येन जुहोति। तस्मादन्येन पात्रेण पशून्दुहन्ति। अन्येन प्रतिगृह्णन्ति। अथो व्यावृत्तमेव तद्यजमानो गच्छति॥६॥

ग्रहत्वं ग्रहां जुहोत्यं कुर्वतादुहन्नाग्रयणस्थाली भवति नवं च॥—————[१]

युव२ सुराममश्विना। नमुचावासुरे सचा। विपिपाना

शुभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्। पुत्रमिव पितरावश्विनोभा।
 इन्द्रावतं कर्मणा द॒सनाभिः। यत्सुरामं व्यपिबः शचीभिः।
 सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहांव्यग्रे हविरास्येते।
 सुचीवं घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाज॒सनि॑ र॒यिम॑स्मे सु॒वीरम्॑। प्र॒शस्तं॑ धै॒हि य॒शसं॑
 बृ॒हन्त॑म्। यस्मिन्नश्वा॑स ऋष॒भास॑ उ॒क्षणः॑। व॒शा मे॒षा
 अ॒वसृ॑ष्टास॒ आहु॑ताः। की॒ला॒ल॒पे सोम॑पृ॒ष्ठाय वे॒धसै॑। हृ॒दा
 म॒तिं ज॑नय॒ चारु॑म॒ग्नये॑। नाना॒ हि वा॑ दे॒वहि॑त॒सदो॑ मि॒तम्।
 मा स॑सृ॒क्षाथां॑ पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोमं॑
 ए॒षः। मा मा॑ हि॒सीः स्वां॑ योनि॒मावि॑शन्॥८॥

यदत्र॑ शि॒ष्टं र॒सिनः॑ सु॒तस्य॑। यदिन्द्रो॑ अपि॒बच्छ॑चीभिः।
 अ॒हं तद॑स्य॒ मन॑सा शि॒वेन॑। सोम॒सं राजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि।
 द्वे स्मृ॒ती अ॑श्रुणवं पि॒तृणाम्। अ॒हं दे॒वाना॑मु॒त म॑र्त्या॒नाम्।
 ताभ्या॑मि॒दं विश्वं॑ भुव॒नं स॑मेति। अ॒न्तरा॑ पूर्॒वमप॑रं च के॒तुम्।
 यस्ते॑ दे॒व वरु॑ण गाय॒त्रच्छ॑न्दाः पाशः। तं तं ए॒तेनाव॑ यजे॥९॥

यस्ते॑ दे॒व वरु॑ण त्रि॒ष्टुप्छ॑न्दाः पाशः। तं तं ए॒तेनाव॑ यजे।
 यस्ते॑ दे॒व वरु॑ण जग॑तीछन्दाः पाशः। तं तं ए॒तेनाव॑ यजे।

सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सत्राज्यो वा
 सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो
 वै देवानां सुवाः। त एवास्मै सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः
 सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्।
 इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा
 अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री
 निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै
 देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह।
 आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय
 वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्ति वा एषैतस्य
 पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा
 निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्।
 अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवी वा
 एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं स्कन्दति।

यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्त। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। पयो
गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह।
पय एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्विरेवैनदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं स सृजति।
उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्।
यदुह्यमानं स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य
स सृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा
पुनरहोतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धृतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं
विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृहीयात्।
यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्कं
होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनरहोतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं
यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वा-
ऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्रामन्वत्या
वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्।
यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि

दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादायं। इदं विष्णुर्विचक्रम् इति
वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वंसयन्नुद्रवेत्। यज्ञो वै विष्णुः।
यज्ञेनैव यज्ञं सन्तनोति। भस्मना पदमपि वपति
शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥ [३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते।
निगार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्धरेत्। अथाग्निम्।
अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै
हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति। यदग्निं पूर्वं
हरत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्।
ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति।
अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हृतमनु
म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति।
अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति।

वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि
गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति।
चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा
अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति।
यदग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति।
ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। पराची वा एतस्मै
व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। उषाः
केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम्
स्वाहेति प्रत्यङ्घ्रिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै
विवांसयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव
हतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं
सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य

निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं
सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्धाते गार्हपत्य उद्धार्येत्॥ २२॥

यदाहवनीयमनुद्धाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्।
भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु
रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत।
रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्धाप्य। गार्हपत्यं
मन्थेत्॥ २३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः।
स गांयत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु
प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयति।
गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप
तिष्ठन्ते। स यदुद्धारयति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे
र्य्यै रमस्व॥ २४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः।
पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोत्सौ समिन्धातामित्याह।
ऋक्सामे वै सारस्वताबुत्सौ। ऋक्सामाभ्यामेवैनं

समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्।
बृहद्विराट्॥ २५॥

ताभ्यामेवैनं५ समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य
यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति।
आहवनीयमुद्वाप्यं। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं
हि ते। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं भरैतम्।
सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥ २६॥

पूर्वणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सप्रथा
असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञं
सन्तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्।
अग्निमेव पथिकृतं५ स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं
यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनुद्वान्दक्षिणा। वही ह्येष
समृद्धौ॥ २७॥

हरत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेद्देवतां गच्छत्युद्वायेन्येन्द्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै
पूर्वं त्रीणि निम्रोचति दर्भेण यद्विरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति
चतुर्गहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युपाः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै
मन्थेदुद्धरेत्॥)॥

यस्य॑ प्रातः सव॑ने सोमो॑ऽतिरिच्य॑ते। माध्यं॑ दि॒न॒ः स॒व॒नं
का॒मय॑मानोऽभ्यति॑रिच्यते। गौर्ध॑यति म॒रुता॒मिति॑ ध॒य॑द्वतीषु
कुर्व॑न्ति। हि॒नस्ति॒ वै स॒न्ध्यधी॑तम्। स॒न्धीव॒ खलु॒ वा
ए॒तत्। य॒त्स॒व॒नस्याति॑रिच्य॑ते। य॒द्धय॑द्वतीषु कुर्व॑न्ति। स॒न्ध्येः
शान्त्यै॑। गा॒य॒त्र॑ः सा॒मं भ॒वति॑ प॒ञ्चद॒शः स्तोमः॑। तेनै॒व प्रा॑तः
स॒व॒नान्नय॑न्ति॥ २८॥

म॒रुत्वंती॑षु कुर्व॑न्ति। तेनै॒व माध्यं॑ दि॒नात्स॒व॒नान्नय॑न्ति।
होतु॑श्चम॒समनू॑न्नयन्ते। होता॑ऽनु॒ श॑सति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञः
स॒माद॑धाति। यस्य॑ माध्यं॑ दि॒ने स॒व॒ने सोमो॑ऽतिरिच्य॑ते।
आ॒दि॒त्यं तृ॑तीयस॒व॒नं का॒मय॑मानोऽभ्यति॑रिच्यते। गौ॒रि॒वी॒तः
सा॒मं भ॒वति॑। अति॑रिक्तं॒ वै गौ॒रि॒वी॒तम्। अति॑रिक्तं॒
य॒त्स॒व॒नस्याति॑रिच्य॑ते॥ २९॥

अति॑रिक्तस्य॒ शान्त्यै॑। ब॒ण्म॒हाः अ॑सि सूर्येति॑ कुर्व॑न्ति।
यस्यै॒वाऽऽदि॒त्यस्य॑ स॒व॒नस्य॑ का॒मे॒नाति॑रिच्य॑ते। तेनै॒वैनं॑
का॒मे॒न॒ सम॑र्धयन्ति। गौ॒रि॒वी॒तः सा॒मं भ॒वति॑। तेनै॒व
माध्यं॑ दि॒नात्स॒व॒नान्नय॑न्ति। स॒प्तद॒शः स्तोमः॑। तेनै॒व
तृ॑तीयस॒व॒नान्नय॑न्ति। होतु॑श्चम॒समनू॑न्नयन्ते। होता॑ऽनु॒

श२सति॥ ३० ॥

म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञः स॒माद॑धाति। यस्य॑ तृतीयसवने
सोमोऽति॒रिच्ये॑त। उ॒क्थ्यं कुर्वी॑त। यस्यो॒क्थ्येऽति॒रिच्ये॑त।
अ॒तिरा॒त्रं कुर्वी॑त। यस्या॑तिरा॒त्रेऽति॒रिच्ये॑ते। तत्त्वै दु॑ष्प्रज्ञानम्।
यज॑मानं वा ए॒तत्प॒शवं आ॒साह्य॑यन्ति। बृ॒ह॒त्सामं भव॑ति।
बृ॒ह॒द्वा इ॒माँल्लो॒कान्दा॑धार। बा॒र्ह॒ताः प॒शवः॑। बृ॒ह॒तैवास्मै
प॒शून्दा॑धार। शि॒पि॒वि॒ष्टव॑तीषु कुर्वन्ति। शि॒पि॒वि॒ष्टो वै
दे॒वानां॑ पु॒ष्टम्। पु॒ष्ट्यै॒वैन॑२ स॒म॒र्धय॑न्ति। होतु॑श्चम॒सम॑नून्नयन्ते।
होताऽनु॑श२सति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञः स॒माद॑धाति॥ ३१ ॥

यन्ति सर्वनस्यातिरिच्यंते श२सति दाधाराष्टौ च॥ [५]

ए॒कैको॒ वै ज॒नता॑यामिन्द्रः॑। ए॒कं वा ए॒तावि॑न्द्रम॒भि
स२सु॑नुतः। यौ द्वौ स२सु॑नुतः। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष
विता॑यते। यद्य॒ज्ञः। तस्य॑ ग्रा॒वा॒णो द॑न्ताः॑। अ॒न्य॒तरं
वा ए॒ते स२सु॑न्व॒तोर्नि॑र्ब॒प्स॑सति। पूर्वे॑णोप॒सृ॒त्या दे॒वता॑
इत्या॑हुः। पूर्॒वोप॑सृ॒तस्य॑ वै श्रेया॑न्भवति। ए॒ति॒व॒न्त्याज्या॑नि
भव॑न्त्य॒भिजि॑त्यै॥ ३२ ॥

म॒रु॒त्वंतीः प्र॑ति॒पदः॑। म॒रु॒तो वै दे॒वाना॑म॒प॒राजि॑तमा॒यत॑नम्।
दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने यतते। उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्त॒रे भ॑वतः।

इ॒यं वा॒व र॑थन्त॒रम्। अ॒सौ बृ॑हत्। आ॒भ्यामे॒वैन॑मन्त॒रेति॑।
वा॒चश्च॒ मन॑सश्च। प्रा॒णाच्चा॑पा॒नाच्च॑। दि॒वश्च॒ पृथि॑व्याश्च॥३३॥

सर्व॑स्माद्वि॒त्ताद्वेद्या॑त्। अ॒भि॒व॒र्तो ब्र॑ह्मसा॒मं भ॑वति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भि॒वृ॑त्त्यै। अ॒भि॒जि॒द्भव॑ति। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्या॒भि॒जि॑त्यै। वि॒श्वजि॒द्भव॑ति। वि॒श्वस्य॑ जि॒त्यै। यस्य॑
भू॒याः॑ सो य॒ज्ञक्र॑तव॒ इत्या॑हुः। स दे॒वता॑ वृ॒द्ध इति॑।
यद्य॑ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमः॑ प॒रस्ता॑थ॒स्यात्॥३४॥

उ॒क्थ्यं॑ कुर्वीत। यद्यु॒क्थः॑ स्यात्। अ॒ति॒रा॒त्रं कु॑र्वीत।
य॒ज्ञक्र॑तुभि॒रे॒वास्य॑ दे॒वता॑ वृ॒द्धे। यो वै छ॒न्दो॑भिरभि॒भव॑ति। स
स॑ सु॒न्वतो॑रभि॒भव॑ति। स॒न्वे॒शाय॑ त्वोप॒वे॒शाय॑ त्वे॒त्याह॑।
छ॒न्दा॑सि॒ वै स॑न्वे॒श उ॑प॒वे॒शः। छ॒न्दो॑भि॒रे॒वास्य॑
छ॒न्दा॑स्यभि॒भव॑ति। इ॒ष्टर्गो॑ वा ऋ॒त्विजा॑मध्व॒र्युः॥३५॥

इ॒ष्टर्गः॑ खलु॒ वै पूर्॒वोऽष्टुः॑ क्षी॒यते॑। प्रा॒णापा॑नौ मृ॒त्योर्मा॑
पा॒तमि॑त्याह। प्रा॒णापा॑नयो॒रे॒व श्र॑यते। प्रा॒णापा॑नौ मा मा॑
हासि॑ष्टमि॒त्याह॑। नैनं॑ पु॒राऽऽयु॑षः प्रा॒णापा॑नौ ज॒हितः॑। आ॒र्तिं
वा ए॒ते नि॑यन्ति। येषां॑ दी॒क्षितानां॑ प्र॒मीय॑ते। तं यद॑व॒वर्जे॑युः।
क्रू॒रकृ॑ता॒मिवै॑षां लो॒कः स्या॑त्। आ॒ह॒र द॒हेति॑ ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेदै निधाय। सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुयुः। इयं
वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः।
यथस्तुतमननुशस्तमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती
मार्जालीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्।
उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥ ३७ ॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति।
त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः
परियन्ति। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं
धुवते। अग्र आयूँषि पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्।
रथन्तरसामैषाँ सोमः स्यात्। आयुरेवाऽऽत्मन्दधते। अथो
पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥ ३८ ॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरुँस्त्रीणि च॥ [६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति।
यस्य यूपो विरोहंति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै
रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सौऽस्मिन्पशून् वीर्यं
यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्तिं वा एते

नियन्ति। येषां दीक्षितानामग्निरुद्वायंति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्।
भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं उद्वायेत्। आग्नीध्रादुद्धरेत्।
यदाग्नीध्र उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्य उद्वायेत्।
अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति।
तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्दारोरुद्वायेत्। तस्यारणीं कुर्यात्।
ऋमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्क्रुमुकः।
प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्नैर्योनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति।
नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोमं उपदस्येत्। सुवर्णं हिरण्यं
द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्।
सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य
प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं कुर्वन्ति।
प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतं सोममपहरेयुः।

क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेयुः।
आदारांश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यः
सोममाहरत्। तस्य योऽंशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः परा-
ऽपतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि।
पशवः सोमो राजा। यदादारांश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति।
सोममेव राजानमभिषुणोति। श्रुतेन प्रातः सवने श्रीणीयात्।
दध्ना मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तर-
सामा। य एवर्त्विजो वृताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां
गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव। पुनः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव
तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष
देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरते।
एतावान्खलु वै पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेनं यजेत।
सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वाभ्य एव देवताभ्यः सर्वेभ्यः
पृष्ठेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीते॥४५॥

उद्धारयति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पराऽपतन्मध्यन्दिनं आगुरते पञ्च च॥—————[७]

पवमानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचर्षणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनन्तु मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया। पुनन्तु विश्वं आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्लेण देव दीद्यत्। अग्ने क्रत्वा क्रतूँ रनु॥४६॥

यत्ते पवित्रमर्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देव सवितः। पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वीस्तनुवो वीतपृष्ठाः। तया मदन्तः सधमाद्येषु। वयँ स्याम पतयो रयीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनैषिरो मयोभूः। द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्भिः सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठैर्देव मन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन देवा अपुनत। येनाऽऽपो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा॥४८॥

इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरुध्येति। ऋषिभिः सम्भृतँ रसम्। सर्वँ स पूतमश्जाति। स्वदितं मातरिश्चना। पावमानीर्यो अध्येति। ऋषिभिः सम्भृतँ रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरँ सर्पिर्मधूदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः।
 ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो
 अमुम्। कामान्थ्समर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः समाभृताः।
 पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघा हि घृतश्रुतः। ऋषिभिः
 सम्भृतो रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं
 पुनते सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा।
 प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामं हिरण्मयम्। तेन ब्रह्मविदो
 वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु।
 सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः
 पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु॥५१॥

अनु रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्रुतः ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि

च॥ [८]

प्रजा वै सत्रमासत तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा
 अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तम-
 जुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे देवा
 इज्यन्ते। पितरौऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्।
 तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत।

तस्मा॑न्मा॒सि पि॒तृभ्यः॑ क्रियते। म॒नुष्या॑ अपश्यश्चम॒सं
घृ॒तस्य॑ पूर्णं॒ स्व॒धाम्॥५२॥

तमु॒पोद॑तिष्ठन्तम॒जुहवुः॑। तेन॑ द्वि॒यीमूर्ज॑मवा॒रुन्ध॑त।
तस्मा॑द्वि॒रहो॑ म॒नुष्यै॑भ्य॒ उप॑ह्रियते। प्रा॒तश्च सा॒यं च।
प॒शवो॑ऽपश्यश्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पूर्णं॒ स्व॒धाम्। तमु॒पोद॑तिष्ठन्त-
म॒जुहवुः॑। तेन॑ त्रि॒यीमूर्ज॑मवा॒रुन्ध॑त। तस्मा॑त्रि॒रहः॑ प॒शवः॑
प्रेर॑ते। प्रा॒तः सङ्ग॑वे सा॒यम्। अ॒सुरा अपश्यश्चम॒सं घृ॒तस्य॑
पूर्णं॒ स्व॒धाम्॥५३॥

तमु॒पोद॑तिष्ठन्तम॒जुहवुः॑। तेन॑ संवत्स॒र ऊ॒र्जम॑वा॒रुन्ध॑त।
ते दे॒वा अ॑मन्यन्त। अ॒मी वा इ॒दम॑भूवन्। यद्वयं॑ स्म इति॑।
त ए॒तानि॑ चातुर्मा॒स्यान्य॑पश्यन्। तानि॒ निर॑वपन्। तैरे॒वैषां
तामूर्ज॑मवृ॒ञ्जत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। परा॑ऽसुराः॥५४॥

यद्यज॑ते। या॒मेव दे॒वा ऊ॒र्जम॑वा॒रुन्ध॑त। तान्तेना॑व
रुन्धे। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। या॒मेव पि॒तर॑ ऊ॒र्जम॑वा॒रुन्ध॑त।
तान्तेना॑व रुन्धे। यदा॑वस॒थेऽन्नं॑ ह॒रन्ति॑। या॒मेव म॑नुष्या॑
ऊ॒र्जम॑वा॒रुन्ध॑त। तान्तेना॑व रुन्धे। यद्व॒क्षिणां॑ ददा॑ति॥५५॥

या॒मेव प॒शव॑ ऊ॒र्जम॑वा॒रुन्ध॑त। तान्तेना॑व रुन्धे।

यच्चातुर्मास्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव
 रुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो
 वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिल्लोके
 प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिल्लोके। एष
 ह त्वावैतत्सर्वं भवति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते॥५६॥

मनुष्या अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा
 ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥ [१]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा
 इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते।
 अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः।
 संवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यद्वरुण-
 प्रघासैर्यजते। आदित्यमेव तत्परिवत्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवत्सरीणां स्वस्तिमा-
 शास्त इत्याशासीत। यत्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव
 तदिदावत्सरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदा-
 वत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन
 यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथवा अस्य वायुश्चानु-

वत्स॒रश्चा॒प्री॒ता॒वुच्छि॑ष्येते। यच्छु॑नासी॒रीये॑ण॒ यज॑ते॥५८॥

वा॒युमे॒व तद॑नुवत्स॒रमा॑प्नोति। तस्मा॑च्छु॒नासी॒रीये॑ण॒ यज॑मानः। अ॒नुव॒त्सरी॑णाऽ॒ स्व॒स्तिमा॑शा॒स्त॒ इत्या॑शासीत।
सं॒वत्स॒रं वा ए॒ष ई॒प्सती॑त्याहुः। यश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्य॑जत॒ इति॑।
ए॒ष ह॒ त्वै सं॑वत्स॒रमा॑प्नोति। य ए॒वं वि॒द्वाऽश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्य॑जते।
वि॒श्वे दे॒वाः स॒मय॑जन्त। तेऽ॒ग्निमे॒वाय॑जन्त। त ए॒तं
लो॒कम॑जयन्॥५९॥

यस्मि॑न्न॒ग्निः। यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति।
यस्मि॑न्न॒ग्निः। अ॒ग्नेरे॒व सा॒युज्य॑मुपैति। य॒दा वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते।
अथ॑ सं॒वत्स॒रस्य॑ गृ॒हप॑तिमाप्नोति। य॒दा सं॑वत्स॒रस्य॑
गृ॒हप॑तिमाप्नोति। अथ॑ स॒हस्र॑या॒जिन॑माप्नोति। य॒दा
स॒हस्र॑या॒जिन॑माप्नोति॥६०॥

अथ॑ गृ॒हमे॒धिन॑माप्नोति। य॒दा गृ॒हमे॒धिन॑माप्नोति।
अथा॒ग्निर्भ॑वति। य॒दाग्नि॑र्भवति। अथ॒ गौर्भ॑वति। ए॒षा वै
वै॑श्वदे॒वस्य॑ मा॒त्रा। ए॒तद्वा ए॒तेषा॑मव॒मम्। अतो॑तो॒ वा उ॒त्तरा॑णि
श्रेया॑ंसि भवन्ति। यद्वि॒श्वे दे॒वाः स॒मय॑जन्त। तद्वै॑श्वदे॒वस्य॑
वै॒श्वदे॒वत्व॑म्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैर्यजत। स
 एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैर्यजते।
 एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव
 सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासै-
 र्यजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो
 राजा छन्दांसि साकमेधैर्यजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति।
 यथसाकमेधैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमा
 विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै
 चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं
 विद्वान्थसाकमेधैर्यजते। यथसोमश्च राजा छन्दांसि च
 समैधन्त॥६३॥

तथसाकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः
 प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्।
 यस्मिन्ऋतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति।
 यस्मिन्ऋतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः
 प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य
 पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै
ता अप्रथन्त। य एवं विद्वाः त्र्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजयां
पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनः शुनासीरीयेणायजत। स
एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते।
एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र
चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति।
जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्तो प्रमीयते। वसन्तो
भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वरुणासु वरुणाः। यदि शरदि
शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमप्येति।
संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥६६॥

परिवत्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्त्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्वः साकमेधेरयजत
समेधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहेमन्तस्त्रीणि च॥—————[१०]

उभये युवः सुरामुदस्थात्रि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै
सत्रमांसताग्निर्वाव संवत्सरो दश॥१०॥

उभये वा उदस्थात्सर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वथ गृहमेधिनः षट्षष्टिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते
 रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका
 विततानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू।
 मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू।
 वातः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्।
 सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तो-
 ऽवस्तात्। पितृणां मृधाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्।
 अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्।
 भगस्योत्तरे। बृहत्तवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुर्हस्तः। प्रसवः परस्तात्थ्सनिरवस्तात्।
 इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्तात्थ्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्प्रा
 व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्रियोर्विशाखे।
 युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः।
 अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणद्वस्तात्।
 निर्ऋत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तो-
 ऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्तात्स्मितिर्वस्तात्।
 विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्।
 विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः। परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनां श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिर्वस्तात्। इन्द्रस्य
 शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिर्वस्तात्।
 अजस्यैकपदः पूर्वं प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वावसवम-
 वस्तात्। अहेर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभि-
 षुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः परस्ताद्वृथ्सा
 अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्तात्सेनाऽवस्तात्।
 यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्।
 पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्वृथ्सा अवस्तात्पञ्च च॥—[१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वद्वुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति।
 अथ नक्षत्रं नैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं
 पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते।

ए॒व॒ ह॒ वै य॒ज्ञेषु॑ च श॒तद्यु॑म्नं च मा॒थ्स्यो नि॒रव॑साय॒यां
च॑कार॥६॥

यो वै न॑क्ष॒त्रियं॑ प्र॒जाप॑तिं वेद। उ॒भयो॑रेनं लो॒कयो॑र्विदुः।
हस्तं॑ ए॒वास्य॑ हस्तः। चि॒त्रा शि॑रः। नि॒ष्ट्या हृ॑दयम्। ऊ॒रू
वि॒शाखे॑। प्र॒तिष्ठा॑ऽनू॒राधाः॑। ए॒ष वै न॑क्ष॒त्रियः॑ प्र॒जाप॑तिः। य
ए॒वं वेद॑। उ॒भयो॑रेनं लो॒कयो॑र्विदुः॥७॥

अ॒स्मि॒श्चामु॒ष्मि॒श्च। यां का॒मये॑त दु॒हितरं॑ प्रि॒या
स्या॒दिति॑। तां नि॒ष्ट्यायां॑ दद्यात्। प्रि॒यैव भ॑वति। ने॒व तु
पुन॑रागच्छति। अ॒भिजि॒न्नाम॑ नक्ष॒त्रम्। उ॒परि॑ष्ठाद॒ष्टाढा॑नाम्।
अ॒वस्ता॑च्छ्रो॒णायै॑। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। ते
दे॒वास्त॑स्मि॒न्नक्ष॑त्रेऽभ्य॑जयन्॥८॥

यद॒भ्यज॑यन्। तद॒भिजि॑तोऽभिजि॒त्वम्। यं का॒मये॑तानप॒-
ज॒य्यं ज॑येदिति। तमे॒तस्मि॒न्नक्ष॑त्रे यातयेत्। अ॒नप॑ज॒य्यमे॒व
ज॑यति। पा॒पप॑राजितमि॒व तु। प्र॒जाप॑तिः प॒शून्सृ॑जत।
ते नक्ष॑त्रं नक्ष॒त्रमु॑पा॒तिष्ठ॑न्त। ते स॒माव॑न्त ए॒वाभ॑वन्। ते
रे॒वती॑मु॒पाति॑ष्ठन्त॥९॥

ते रे॒वत्यां॑ प्रा॒भवन्। तस्मा॑द्दे॒वत्यां॑ प॒शूनां॑ कुर्वीत।

यत्किं चा॑र्वाचीन्॒ सोमा॑त्। प्रैव भ॑वन्ति। सु॒लि॒लं वा
इ॒दम॑न्त॒रासी॑त्। यद॑तरन्। तत्तार॑काणां तारक॒त्वम्। यो
वा इ॒ह यज॑ते। अ॒मु॒ स लो॒कं न॑क्षते। तन्नक्ष॑त्राणां
नक्ष॑त्रत्वम्॥१०॥

दे॒व॒गृ॒हा वै नक्ष॑त्राणि। य ए॒वं वेद॑। गृ॒ह्यैव भ॑वति।
या॒नि वा इ॒मानि॑ पृथि॒व्याश्चि॑त्राणि। ता॒नि नक्ष॑त्राणि।
तस्मा॑दक्षी॒लना॑म॒श्चि॒त्रे। नाव॑स्ये॒न्न य॑जेत। यथा॑ पा॒पाहे
कु॑रुते। ता॒दृगे॒व तत्। दे॒व॒न॒क्ष॒त्राणि॒ वा अ॒न्यानि॑॥११॥

य॒म॒न॒क्ष॒त्राण्य॒न्यानि॑। कृ॒त्तिकाः॑ प्रथ॒मम्। वि॒शा॒खे उत्त॑मम्।
ता॒नि दे॒व॒न॒क्ष॒त्राणि॑। अ॒नू॒रा॒धाः प्र॑थ॒मम्। अ॒प॒भ॒र॒णीरु॑त्त॒मम्।
ता॒नि य॒म॒न॒क्ष॒त्राणि॑। या॒नि दे॒व॒न॒क्ष॒त्राणि॑। ता॒नि दक्षि॑णेन
परि॑यन्ति। या॒नि य॒म॒न॒क्ष॒त्राणि॑॥१२॥

ता॒न्युत्त॑रेण। अ॒न्वे॒षा॒म॒रा॒थ्समे॑ति। तद॑नू॒रा॒धाः।
ज्ये॒ष्ठमे॑षा॒मवधि॑ष्मेति। तज्ये॑ष्ठ॒घ्नी। मू॒लमे॑षा॒मवृक्षा॑मेति।
तन्मू॑ल॒वर्ह॑णी। यन्ना॑स॒हन्त॑। तद॑षा॒ढाः। यद॑श्लो॒णत्॥१३॥

तच्छ्र॑णा। यद॑शृ॒णोत्। तच्छ्र॑वि॒ष्टाः। यच्छ्र॑तमभि॒षज्य॑न्।
तच्छ्र॑तभि॒षक्। प्रो॒ष्ठप॒देषू॑दयच्छन्त। रे॒वत्या॑म॒रव॑न्त।
अ॒श्व॒यु॒जो॒रयु॑ञ्जत। अ॒प॒भ॒र॒णी॒ष्वपा॑वहन्। ता॒नि वा ए॒तानि॑

यमनक्षत्राणि। यान्येव दैवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी
स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरैनं लोकयोर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्वौणद्यम-
नक्षत्राणि त्रीणि च॥ [२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवो-
ऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनं सङ्गवात्। ततो
देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य
सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति।
यत्प्रतीचीनं सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमत।
तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं
तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्षिणं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं
दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमत।
तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे
कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्।
प्राचीनं सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत।

तत्तदात्तवीर्यं निर्मागः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं
तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणाम्। समानस्याहः
पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव।
यच्च परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो
द्वादशः। य एवं विद्वान्ध्रसंवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य
व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि।
चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः।
तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्ध्रसंवत्सरं
व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथोड्गिनिं निरमिमत् तत्तदात्तवीर्यं निर्मागो वदेद्ववति समानस्याहः पञ्च पुण्यानि
नक्षत्राण्यष्टौ च॥

[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति।
त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति।
प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कुतस्तानि
निरमिमीतेति। आत्मन् इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाङ्-
श्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपांशुसर्वनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षऋतुभ्यां
 मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मनं
 आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठायाम्
 ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो
 नाद्वियत् समं ह्वीयत्। स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तां
 निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य
 धृत्या असंख्यया॥२०॥

उपांश्वन्तर्यामौ निरमिमीतामिमीत् षट्॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते संमुद्र
 आहितः। ऋते भूमिरियंश्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।
 तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य
 तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
 तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
 वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्। तद्वृतं तच्छक्रेयम्। तेन शक्रेयं तेन
 राध्यासम्॥२१॥

यद्घर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान्
 ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः

स॒ह। अ॒ग्नि॒स्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑।
 शिर॒स्तप॑स्याहि॒तम्। वै॒श्वान॑रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒
 नि॒ वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये।
 शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तद्व॑तं तथ्स॒त्यम्।
 तद्व॑तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२२॥

यो अ॒स्याः पृ॒थि॒व्यास्त्व॒चि। नि॒वर्त॑यत्योष॒धीः। अ॒ग्नि॒रीशा॑न्
 ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ सह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॑ सखि॒भिः
 सह। अ॒ग्नि॒स्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑।
 शिर॒स्तप॑स्याहि॒तम्। वै॒श्वान॑रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒
 नि॒ वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये।
 शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तद्व॑तं तथ्स॒त्यम्।
 तद्व॑तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२३॥

एकं॑ मा॒समु॑द॒सृजत्। प॒रमे॒ष्टी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो॒ मह॑
 आव॑हत्। अ॒मृतं॑ म॒र्त्याभ्यः॑। प्र॒जाम॑नु॒ प्र जा॑यसे। तदु॑ ते
 म॒र्त्यामृ॑तम्। येन॒ मासा॑ अर्धमा॒साः। ऋ॒तवः॑ परि॒वथ्स॑राः।
 येन॒ ते ते॑ प्रजापते। ई॒जान॑स्य॒ न्यव॑र्तयन्। तेना॒हम॑स्य
 ब्र॒ह्म॑णा। नि॒वर्त॑यामि जी॒वसे॑। अ॒ग्नि॒स्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑।
 तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॑स्याहि॒तम्। वै॒श्वान॑रस्य॒

तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
वर्तये। तद्वृतं तथ्सत्यम्। तद्वृतं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन
राध्यासम्॥ २४॥

परिवर्तये सहाभिवर्तय उष्णिहां राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारिं च। (ऋतमेव षोडश।
यद्घर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विंशतिः)॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वता। तदसुरा अकुर्वता। तेऽसुरा ऊर्ध्वं
पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्ता। अथ श्मश्रूणि।
अथोपपक्षौ। ततस्तेऽवांश्च आयन्। पराऽभवन्। यस्यैवं
वपन्ति। अवाडेति॥ २५॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्। त
उपपक्षावग्रेऽवपन्ता। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्। ततस्ते-
ऽभवन्। सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मना।
अथो सुवर्गं लोकमेति॥ २६॥

अथैतन्मनुर्वप्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत्।
अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजयां
पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते।

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते संव॑त्स॒रे व्याय॑च्छन्त।
तान्दे॒वाश्चा॑तुर्मा॒स्यैरे॒वाभि प्रायु॑ञ्जत॥२७॥

वै॒श्वदे॒वेन॑ च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जतेन्द्र॑राजानः। ताञ्छी॒रुषं॑
नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। व॒रुण॑प्र॒घा॒सैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒
वरु॑णराजानः। ताञ्छी॒रुषं॑ नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च।
सा॒क॒मे॒धैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒ सोम॑राजानः। ताञ्छी॒रुषं॑
नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। या संव॑त्स॒र उप॑जी॒वाऽऽसी॑त्।
तामे॑षामवृञ्जत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। परा॑ऽसुराः॥२८॥

य ए॒वं वि॒द्वांश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्य॑जते। भ्रातृ॑व्यस्यै॒व मा॒सो वृ॑क्त्वा।
शी॒रुषं॑ नि च॒ वर्त॑यते॒ परि॑ च। यैषा संव॑त्स॒र उप॑जी॒वा।
वृ॒द्धे तां॑ भ्रातृ॑व्यस्य। क्षु॒धाऽस्य॑ भ्रातृ॑व्यः॒ परा॑ भवति।
लो॒हि॒ता॒य॒सेन॑ नि वर्त॑यते। यद्वा इ॒माम॒ग्नि॒र॒ऋ॒तावा॑गते
निव॑र्तयति। ए॒तदे॒वैना॑ रूपं कृ॒त्वा निव॑र्तयति। सा ततः॒
श्वश्वो॑ भूय॑सी भव॑न्त्येति॥२९॥

प्र जा॑यते। य ए॒वं वि॒द्वाँल्लो॑हि॒ता॒य॒सेन॑ निव॑र्तयते। ए॒तदे॒व
रूपं॑ कृ॒त्वा नि वर्त॑यते। स ततः॒ श्वश्वो॑ भूया॒न्भव॑न्नेति।
प्रैव जा॑यते। त्रे॒ण्या श॑ल॒ल्या नि वर्त॑येत। त्री॒णि त्री॒णि वै

देवाना॑मृ॒द्धानि॑ । त्रीणि॒ छन्दा॑ंसि । त्रीणि॒ सर्व॑नानि । त्रयं॒ इ॒मे
लो॒काः ॥ ३० ॥

ऋ॒ध्यामे॒व तद्वी॒र्यं ए॒षु लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति । यच्चा॑तुर्मा॒स्य-
या॒ज्या॑त्मनो॒ नाव॑द्येत् । दे॒वेभ्य॑ आवृ॑श्येत । च॒तृषु च॑तृषु मा॒सेषु॑
नि वर्त॑येत । प॒रोक्ष॑मे॒व तद्दे॒वेभ्य॑ आ॒त्मनो॑ऽव॒द्यत्य॑ना॒त्रस्का॒य ।
दे॒वानां॑ वा ए॒ष आनी॑तः । यश्चा॑तुर्मा॒स्यया॒जी । य ए॒वं वि॒द्वान्नि
च॑ वर्त॑यते॒ परि॑ च । दे॒वता॑ ए॒वाप्ये॑ति । नास्य॑ रु॒द्रः प्र॒जां
प॒शून्भि॑ मन्य॑ते ॥ ३१ ॥

ए॒त्येत्य॑यु॒ञ्जता॑सुरा एति॒ लो॒का मन्य॑ते ॥ [६]

आयु॑षः प्रा॒णः सन्त॑नु । प्रा॒णाद॑पा॒नः सन्त॑नु ।
अ॒पा॒नाद्वा॒नः सन्त॑नु । व्या॒नाच्चक्षुः॑ सन्त॑नु । चक्षु॑षः श्रोत्र॑ः
सन्त॑नु । श्रोत्रा॒न्मनः॑ सन्त॑नु । मन॑सो वाच॑ः सन्त॑नु । वाच॑
आ॒त्मानः॑ सन्त॑नु । आ॒त्मनः॑ पृथि॒वीः सन्त॑नु । पृथि॒व्या
अ॒न्तरि॑क्षः सन्त॑नु । अ॒न्तरि॑क्षा॒दिवः॑ सन्त॑नु । दि॒वः सु॒वः
सन्त॑नु ॥ ३२ ॥

अ॒न्तरि॑क्षः सन्त॑नु द्वे च॑ ॥ [७]

इन्द्रो॑ दधी॒चो अ॒स्थभिः॑ । वृ॒त्राण्य॑प्रतिष्कुतः । ज॒घान॑

नवतीर्नवा। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्।
तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्।
इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राथिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इद्धर्योः
सचा। सम्मिश्र आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो
दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्यः रोहयद्विवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्।
इन्द्र वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय
हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः।
ओजिष्ठः स बले हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो
न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहचास्तृतः॥

[८]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप
न्यधत्त। नेदेनमसुरा बलीयांसोऽहनन्निति। प्रह्लादो ह वै
कायाधवः। विरोचनः स्वं पुत्रमप न्यधत्त। नेदेनं देवा
अहनन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य
युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्।
 तमिष्टिभिरन्वविन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह
 वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया
 इव हि देवाः। तस्मा एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपालं
 दीक्षणीयं निरवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्पत्नीसंयोजान्त
 उपानयन्॥ ३७ ॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्।
 तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छ्रय्वन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव
 कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत।
 तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता
 एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥ ३८ ॥

एव९ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै
 मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम।
 तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपा९ शूपसदा चराम। तथा
 नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपा९ शूपसदमतन्वत।
 तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥ ३९ ॥

स्रुवेणाधारमाधार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा।

स्रुवेणोपसदं जुहुवां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं
 वचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः।
 एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एत९ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं
 पाप्मानं देवा अपञ्जघ्निरे। तथो एवैतदेवंविद्यजमानः। तिस्र
 एव सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाधारमाधार्य॥४०॥

तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति।
 उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीः स्वाहेति।
 अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं
 वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽप हते।
 तेऽभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अहं एव तद्देवा अवर्ति
 पाप्मानं मृत्युमपञ्जघ्निरे। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्राचरन्।
 रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपञ्जघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अहं एव तद्यजमानो-
 ऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानप नुदते। तेनाभिनीयैव रात्रेः
 प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानप
 नुदते। स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं
 वा अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थि च मा९सं च। अस्थि

चैव तेन मा॒सं च॒ यज॑मानः स॒स्फुर॑ते। ता वा ए॒ताः
पञ्च॑ दे॒वताः॑। अ॒ग्नीषो॑माव॒ग्निर्मि॑त्रावरुणौ॥ ४२॥

प॒ञ्चप॒ञ्ची वै यज॑मानः। त्वङ्गा॒सं स्ना॒वाऽस्थि॑
म॒ज्जा। ए॒तमे॒व तत्प॑ञ्चधाविहितमा॒त्मानं॑ वरुणपा॒शान्मु॑ञ्चति।
भे॒षज॑तायै निर्वरुण॒त्वाय॑। त॒सृ॒प्तभि॑श्छन्दा॒भिः प्रा॒तर॑ह्वयन्।
तस्मा॑त्सृ॒प्त च॑तुरु॒त्तरा॑णि छन्दा॒सि प्रा॒तर॑नुवा॒केऽनू॑च्यन्ते।
तमे॒तयो॑पस॒मेत्यो॑पासीदन्। उपा॑स्मै गायता नर॒ इति॑।
तस्मा॑दे॒तयो॑ बहिष्पवमा॒न उप॑सद्यः॥ ४३॥

ऐ॒च्छन्न॒नय॑स्तिष्ठन्तेऽनू॒च्यानू॒च्यं सु॒वेणा॑धारमा॒धार्य॑ रात्रि॒या ए॒व तद्दे॒वा अ॒वर्ति॑ पा॒प्मानं॑
मृ॒त्युम॑पञ्जघ्निरे मि॒त्रावरु॑णौ नवं च (दे॒वा यज॑मानो दे॒वा दे॒वा यज॑मानो यज॑मानः प्राच॑रं
प्रच॑रे॒दालं॑भ॒न्तालं॑भेत मृ॒त्युम॑पञ्जघ्निरे भ्रात॑र्व्यान्॥) [९]

स सं॒मुद्र॑ उत्त॒रतः॑ प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। ए॒ष वा॒व स सं॒मुद्रः॑।
यच्चा॒त्वा॒लः। ए॒ष उ॒वे॒व स भू॑म्यन्तः। यद्वे॒द्यन्तः॑। तदे॒तत्रि॑शलं
त्रि॒पू॒रुष॑म्। तस्मा॒त्तं त्रि॑वित॒स्तं ख॑नन्ति। स सु॒वर्ण॑रज॒ताभ्यां॑
कु॒शीभ्यां॑ परिगृहीत आसीत्। तं यद॒स्या अ॒ध्य॒जन॑यन्।
तस्मा॑दादित्यः॥ ४४॥

अथ॒ यत्सु॑वर्णरज॒ताभ्यां॑ कु॒शीभ्यां॑ परिगृहीत॒ आसीत्॑।

साऽस्य कौशिकता॥ तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा॥ तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥ ४५॥

त२ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। त२ सप्तदशेनाददत। त२ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा॥ तस्य सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्। तमेकविंशेनाभि प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्। यावत्येकविंशस्य मात्रा॥ ते यत्रिवृतां स्तुवते॥ ४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा॥ अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा॥ अग्नेरेवैनं तत्। मात्रा२ सायुज्य२ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन स्तुवते॥ पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥ ४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥ चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते॥ पञ्चदश्यामापूर्यते॥ चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्रा२ सायुज्य२ सलोकतां गमयन्ति।

अथ यत्सप्तदशेन स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते।
त९ सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः।
प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकतां
गमयन्ति। अथ यदेकविंशेन स्तुवते। एकविंशेनैव
तद्यजमानमाददते। तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येक-
विंशस्य मात्रा। असौ वा आदित्य एकविंशः।
आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्रा९ सायुज्य९ सलोकतां गमयन्ति। ते कुशयौ।
व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्।
रज्जता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तत्सुवर्णां
कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां
कुशीमनुसंविशति। प्रह्लादो ह वै कायाध्रुवः। विरोचनं
स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रद्रादुदकं
नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रा स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवैनं
तद्विशति चत्वारि च॥

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः
सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः।
कृतमानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा इति।
त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः।
सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यत
मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा करम्भेण।
भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परिवापः।
मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव
यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भि-
रभिषज्यंस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवने-
ऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे
देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादश-
कपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने।
विलोमं तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः

सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने।
 एकादशकपालांस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय।
 तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनं
 सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषां
 हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्।
 एतैर्हविर्भिरभिषज्यंस्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥—————[११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः
 स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्।
 यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच
 एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि
 छन्दांस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युद-
 भवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव।
 तदाहुः। कतमा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्।
 द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा
 वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दांस्युत्तरिच्यन्त।
यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त।
साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सश्रयतेति।
चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहती-
मत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्या-
दधात्॥ ५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभि-
रक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्य-
रिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती
एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री
बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत।
तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्।
सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत।
युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री
च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्टुः।
अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं

छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एत९ ह
 वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष
 एतत्सञ्चरति। य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते। य उ चैनमेवं
 वेद॥५९॥

अभ्वन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्यदधाद्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय पद्व॥—————[१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्य सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्युतमेव देवा वा आयुषः
 प्राणमिन्द्रो दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स समुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावांचो
 द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवर्ध्यामेव तिस्रः परांचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उ चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनु॑मत्यै पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पालं॒ निर्व॑पति। ये प्र॒त्यश्च॑ः
 श॒म्याया॑ अव॒शीय॑न्ते। तन्नैर्ऋ॑तमेकं॑कपालम्। इ॒यं वा
 अनु॑मतिः। इ॒यं नि॒र्ऋतिः॑। नैर्ऋ॑तेन॒ पूर्वे॑ण॒ प्रच॑रति।
 पा॒प्मान॑मे॒व नि॒र्ऋतिं॑ पूर्वा॑ नि॒रव॑दयते। एकं॑कपालो भवति।
 ए॒कधै॑व नि॒र्ऋतिं॑ नि॒रव॑दयते। यदह॑त्वा॒ गार्ह॑पत्य ई॒युः॥१॥

रु॒द्रो भू॒त्वाऽग्निर॑नू॒त्थाय॑। अध्व॑र्युं च॒ यज॑मानं च ह॒न्यात्।
 वी॒हि स्वा॒हाऽऽहु॑तिं जुषा॒ण इत्या॑ह। आहु॑त्यै॒वैनं॑ श॒मय॑ति।
 ना॒र्तिमा॑र्च्छत्यध्व॑र्युर्न॒ यज॑मानः। ए॒कोल्मु॑केन॒ यन्ति॑। तद्धि
 नि॒र्ऋत्यै॑ भा॒गधे॑यम्। इ॒मान्दि॑शं॒ यन्ति॑। ए॒षा वै नि॒र्ऋत्यै॑
 दिक्। स्वा॒यामे॑व दि॒शि नि॒र्ऋतिं॑ नि॒रव॑दयते॥२॥

स्व॒कृत॑ इ॒रिणे॑ जुहोति प्र॒दरे॑ वा॑। ए॒तद्वै नि॒र्ऋत्या॑
 आ॒यत॑नम्। स्व ए॒वाय॑तने॒ नि॒र्ऋतिं॑ नि॒रव॑दयते। ए॒ष
 ते॑ नि॒र्ऋते॑ भा॒ग इत्या॑ह। नि॒र्दि॑शत्यै॒वैनाना॑म्। भू॒ते
 ह॒विष्म॑त्य॒सीत्या॑ह। भू॒तिमे॒वोपा॑वर्तते। मु॒ञ्चे॒मम॑हं॒स

इत्याह। अ॒हंस ए॒वैनं॑ मु॒ञ्चति॑। अ॒ङ्गुष्ठाभ्यां॑ जुहोति॥३॥

अ॒न्त॒त ए॒व नि॒र्ऋ॑तिं नि॒र॒व॑दयते। कृ॒ष्णं वा॒सः कृ॒ष्णातू॑षं
दक्षि॑णा। ए॒तद्वै नि॒र्ऋ॑त्यै रू॒पम्। रू॒पेणै॒व नि॒र्ऋ॑तिं
नि॒र॒व॑दयते। अ॒प्र॒तीक्ष॑माय॒न्ति। नि॒र्ऋ॑त्या अ॒न्त॒र्हि॑त्यै।
स्वाहा॑ नमो॒ य इ॒दं च॒कारे॑ति पु॒नरे॒त्य॒ गार्ह॑पत्ये जुहोति।
आहु॑त्यै॒व न॑म॒स्यन्तो॑ गार्ह॑पत्यमुपाव॑र्तन्ते। आ॒नु॒म॒तेन॑
प्रच॑रति। इ॒यं वा अ॒नु॒म॒तिः॥४॥

इ॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यम॑नु॒ मन्य॑ते। धे॒नुर्दक्षि॑णा। इ॒मामे॒व
धे॒नुं कुरु॑ते। आ॒दि॒त्यं च॒रुं नि॒र्व॑पति। उ॒भयी॑ष्वे॒व
प्र॒जास्व॒भिषि॑च्यते। दै॒वीषु॑ च॒ मानु॑षीषु च। व॒रो दक्षि॑णा।
व॒रो हि रा॒ज्यं॑ स॒मृ॒द्धौ। आ॒ग्नावै॒ष्ण॒वमे॒का॑दशकपालं
नि॒र्व॑पति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॥५॥

विष्णु॑र्य॒ज्ञः। दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं चाव॑ रुन्धे। वा॒म॒नो व॒ही
दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः स॒मृ॒द्धौ।
अ॒ग्नीषो॒मीय॑मे॒का॑दशकपालं नि॒र्व॑पति। अ॒ग्नीषो॒माभ्यां॑
वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्ति। यद॑ग्नीषो॒मीय॑मे॒का॑दशकपालं
नि॒र्व॑पति॥६॥

वार्त्रघ्नमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। इन्द्रो
 वृत्रं हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स
 एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स
 देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध। यदैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपति।
 देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्धे। ऋषभो वही
 दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ।
 आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो
 भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते।
 यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही।
 तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। यावतीर्वै प्रजा
 ओषधीनामहुतानामाश्जन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं
 भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्।
 तावेतमैन्द्राग्रं द्वादशकपालं निर्वृणाताम्। यदैन्द्राग्नो
 भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः

संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेव-
श्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकं चरुं
निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै
स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि देवतया वासः
समृद्धौ। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्।
मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ। एति
वा एष यज्ञमुखादध्याः। योऽग्नेर्देवताया एति। अष्टावेतानि
हवीःषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रौऽग्निः। तेनैव
यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवता निर्वपति वही दक्षिणा यदेन्द्रं दध्यपराभावाय
स्वदयति गावौ दक्षिणा समृद्धौ षट्॥ [१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न
प्राजायन्त। सोऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स
प्रजापतये शुचमदधात्। सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं
च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ।
तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो॒ रेतो॑ऽदधात्। स॒वि॒ता प्राज॑नयत्। सर॑स्वती॒
वाच॑मदधात्। पू॒षाऽपो॑षयत्। ते वा ए॒ते त्रिः सं॑व॒त्स॒रस्य॑
प्रयु॑ज्यन्ते। ये दे॒वाः पु॒ष्टि॑पतयः। सं॑व॒त्स॒रो वै प्र॒जाप॑तिः।
सं॑व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्राज॑नयत्। ताः प्र॒जा जा॒ता
म॒रुतो॑ऽघ्नन्। अ॒स्मान॒पि न प्रायु॑क्षतेति॥१३॥

स ए॒तं प्र॒जाप॑तिर्मा॒रुत॑ꣳ स॒प्तक॑पालमपश्यत्।
तन्नि॑रवपत्। ततो॒ वै प्र॒जाभ्यो॑ऽकल्पत। यन्मा॑रु॒तो
नि॑रु॒प्यते॑। य॒ज्ञस्य॑ क्लृ॒त्यै। प्र॒जाना॑मघा॒ताय। स॒प्तक॑पालो
भव॑ति। स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतः॑। ग॒णश॑ ए॒वास्मै॑ वि॒शं क॑ल्पयति।
स प्र॒जाप॑तिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः॑ प्र॒जा असृ॑क्षि। म॒रुत॑स्ता अ॒वधि॑षुः। क॒थमप॑राः
सृ॒जे॒येति॑। तस्य॑ शु॒ष्मं आ॒ण्डं भू॑तं नि॒रव॑र्तत। तद्व्यु॑द॒हरत्।
तद॑पोषयत्। तत्प्रा॒जाय॑त। आ॒ण्डस्य॑ वा ए॒तद्रू॑पम्।
यदा॑मि॒क्षा। यद्व्यु॑द्धर॑ति॥१५॥

प्र॒जा ए॒व तद्य॑ज॒मानः॑ पोषयति। वै॒श्वदे॒व्यामि॑क्षा
भव॑ति। वै॒श्वदे॒व्यो वै प्र॒जाः। प्र॒जा ए॒वास्मै॑ प्रज॑नयति।
वाजि॑न॒मान॑यति। प्र॒जास्वे॒व प्र॒जाता॑सु रे॒तो द॑धाति।

द्यावापृथिव्यं एकंकपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता
 द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयन्ता
 आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां
 द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञां जेष्यथेति। मां
 तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति
 सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति
 पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तेऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञां। सवित्रा
 प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो
 वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवींषि निरुप्यन्ते विजित्यै।
 नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव
 ह्येतरर्हि पशवः॥१८॥

ऐदित्यंशोचद्भुद्धरत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतरर्हि पशवः॥ [२]

त्रिवृद्धरर्हिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्।
 उल्बं गर्भो जरायुः। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं
 भवति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा

पुनः सन्नद्धं भवति। एकं इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति।
प्रथमजामेव पुष्टिमव रुन्धे। प्रथमजो वृत्सो दक्षिणा समृद्धौ।
पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशून्नेवाव रुन्धे।
पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्गा हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्धौ। अग्निं मन्थन्ति।
अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति।
अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नव प्रयाजा
इज्यन्ते। नवानूयाजाः। अष्टौ हवींषि। द्वावाघारौ।
द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। यजमानो वा एकंकपालः। तेज
आज्यम्। यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा
समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः
समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त
उपतिष्ठेरन्। यद्वह्मानयेत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त

उप॑तिष्ठेरन्। ब॒ह्वा॑नीया॒विः पृ॑ष्ठं कुर्यात्। ब॒हव॑ ए॒वैनं॑
प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॑ उप॑तिष्ठन्ते। यज॑मानो वा ए॒क॑कपालः।
यदे॒क॑कपालस्याव॒द्येत्॥ २३ ॥

यज॑मानस्याव॒द्येत्। उ॒द्धा मा॒द्येद्यज॑मानः। प्र वा॑ मीयेत।
स॒कृदे॒व हो॑त॒व्यः। स॒कृदि॒व हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। हु॒त्वाऽभि॑
जु॑होति। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयित्वा। तेज॑सा
सम॑र्धयति। यज॑मानो वा ए॒क॑कपालः। सु॒व॒र्गो लो॒क
आ॑हवनीयः॥ २४ ॥

यदे॒क॑कपालमाहवनीये जु॑होति। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं
ग॑मयति। यद्ध॒स्तेन॑ जुहुयात्। सु॒व॒र्गाल्लो॒काद्यज॑मानमव॒-
वि॒ध्येत्। स्रु॒चा जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै।
यत्प्रा॒ङ्घ॑येत्। दे॒वलो॒कम॒भिज॑येत्। यद्व॒क्षिणा॑ पि॒तृलो॒कम्।
यत्प्र॒त्यक्॥ २५ ॥

रक्षा॑सि य॒ज्ञं ह॑न्युः। यदुद॑ङ्घ्रिः। म॒नुष्य॑लो॒कम॒भिज॑येत्।
प्रति॑ष्ठितो हो॒त॒व्यः। ए॒क॑कपालं वै प्रति॑तिष्ठन्तं द्यावा॑पृथि॒वी
अनु॑ प्रति॑ तिष्ठतः। द्यावा॑पृथि॒वी ऋ॒तवः॑। ऋ॒तून् य॒ज्ञः। य॒ज्ञं
यज॑मानः। यज॑मानं प्र॒जाः। तस्मा॑त्प्रति॑ष्ठितो हो॒त॒व्यः॥ २६ ॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति। एतत्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते चत्वारि च॥ [३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुण-प्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा

वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्र आसीत्।
सुव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो
वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयां दक्षिणतो
वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति।
तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजितुः
ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यसौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप
वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशून्नेवाव रुन्धे। अथो
यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवींषि। अथैष
ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी।
यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्।
यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे।
मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च
भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ
भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपुर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति।
 प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषा-
 ऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपुर्णानि भवन्ति।
 अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु
 वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति।
 सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय एककपालो
 भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति।
 जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्।
 जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥ ३३॥

निरूप्यन्तै भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवींषि सादयति। दक्षिणायां
 मारुतीम्। अपधुरमेवैनां युनक्ति। अथो ओजं एवासांमव
 हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः।
 मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया।
 अन्तत एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥ ३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छेयान्करोति।
 तत्पार्ष्णीयान्करोति। पर्त्नी वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति।

अथो तप एवैनामुप नयति। यज्ञारं सन्तन्न प्रब्रूयात्।
प्रियं ज्ञातिं रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्।
निर्दिश्यैवेनं वरुणपाशेन ग्राहयति॥ ३५॥

प्रघास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवेनाम्।
यत्पत्नीं पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्।
यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्यां
सवीर्यत्वाय। यद्गामे यदरण्यं इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव
यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥ ३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं
वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव
वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव
यजते। शीर्षन्नधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव
यजते। प्रत्यङ्घ्रिं जुहोति॥ ३७॥

प्रत्यङ्घ्रिः वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत
इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति
वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा
गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषांश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन

चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपो-
ऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रति-
युतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते।
अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽस्येधिषीमही-
त्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो
मयि धेहीत्याह। तेजं एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीक-
वती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति।
ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्।
सोऽग्निरनीकवान्धस्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्य-
जनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्ति।
अग्निमेवानीकवन्तुः स्वेन भागधेयेन प्रीणाति।
सोऽग्निरनीकवान्धस्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि
जनयते। असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयो-

ऽनी॑कानि। सा॒क॒९ सूर्ये॑णोद्य॒ता निर्व॑पति। सा॒क्षादे॒वास्मा॒
अनी॑कानि जनयति। तेऽसु॑राः परा॑जिता यन्तः॑। द्यावा॑पृथि॒वी
उपा॑श्रयन्॥ ४१॥

ते दे॒वा म॒रुद्भ्यः॑ सा॒न्तप॒नेभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्।
ता॒न्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वोभ॑यतुः सम॑तपन्। यन्म॑रुद्भ्यः
सा॒न्तप॒नेभ्य॑श्च॒रुं निर्व॑पति। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒व तदु॑भयतो
यज॑मानो भ्रातृ॑व्यान्त्सन्त॑पति। म॒ध्यन्दि॑ने निर्व॑पति। तर्हि
हि ते॒क्षिण॑ष्ठं तप॑ति। च॒रुर्भ॑वति। सर्व॑त ए॒वैना॒न्त्सन्त॑पति। ते
दे॒वाः श्वो॑विज॒यिन्ः सन्तः॑। सर्वा॑सां दु॒ग्धे गृ॑हमे॒धीयं च॒रुं
निर॑वपन्॥ ४२॥

आशि॑ता ए॒वाद्योप॑वसाम। कस्य॑ वाऽहे॒दम्। कस्य॑ वा
श्वो भ॑वितेति। स श्रु॑तोऽभवत्। तस्याहु॑तस्य॒ नाश्न॑न्। न
हि दे॒वा अहु॑तस्या॒श्नन्ति॑। ते॒ऽब्रुव॑न्। कस्मा॑ इ॒म॒९ हो॑ष्याम
इति॑। म॒रुद्भ्यो॑ गृ॒हमे॒धिभ्य॑ इत्य॑ब्रुवन्। तं म॒रुद्भ्यो॑ गृ॒हमे॒धिभ्यो॑-
ऽजु॑हवुः॥ ४३॥

ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। परा॑ऽसुराः। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ म॒रुद्भ्यो॑
गृ॒हमे॒धिभ्यो॑ गृ॒हे जु॑ह्वति। भव॑त्यात्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो

भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा वा
एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाहं॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद।
पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी
नान्तरैति। मरुतो गृहमेधिनां यजति। भागधेयेनैवैनान्ध्रसमर्ध-
यति। अग्निं स्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडा॑न्तो भवति।
पशवो॒ वा इडा॑। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडा॑न्तो भवति द्वे च॥—————[६]

यत्पत्नीं गृहमेधीयस्याश्नीयात्। गृहमेध्यैव स्यात्। वि
त्वंस्य यज्ञं ऋध्येत। यन्नाश्नीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य
यज्ञो व्यृद्धेत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्नीयात्। गृहमेध्यैव
भवति। नास्यं यज्ञो व्यृद्धते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशि॑ता अभवन्। आञ्ज॑ताभ्यञ्जता।
अनु॑ व॒त्सान् वासयन्। तेभ्योऽसु॑राः क्षुधं प्राहि॑ण्वन्। सा दे॒वेषु॑
लो॒कमवि॑त्वा। असु॑रान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशि॑ता
भवन्ति। आञ्ज॑तेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु॑ व॒त्सान् वासयन्ति। भ्रातृ॑व्यायैव तद्यज॑मानः क्षुधं

प्रहिणोति। ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः।
 अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो
 निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं
 निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये
 जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवेन२ समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार
 एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य
 वृद्धे। इन्द्रो वृत्र२ हत्वा। परां परावतमगच्छत्।
 अपाराधमिति मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। क इदं वैदिष्यतीति।
 तेऽब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथम२ हविर्निरुप्याता
 इति। त एनमध्यक्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्।
 यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथम२ हविर्निरुप्यते विजित्यै।
 साक२ सूर्येणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो
 वृत्रमहन्त्समृद्धौ। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवी२षि। एतद्वाह्मण
 ऐन्द्राग्रः। अथैष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्र२ हत्वा। अन्यासुं

देवतास्वधिं। यदेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमानः
उद्धरते। अन्यासु प्रजास्वधिं। वैश्वकर्मण एकंकपालो भवति।
विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽव रुन्धे॥५१॥

ऋद्धतेऽभ्यञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्यष्टौ च॥—————[७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुण-
प्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै
रुद्रं निरवादयत्। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्।
यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता
वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति।
त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती
निर्वपति। दक्षिणावृद्धिं पितृणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत
एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो
यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत्त्। सोमाय
पितृमते पुरोडाशः षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः
पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा

वै पि॒तरो॑ ब॒र्हिष॑दः। मा॒साने॒व प्री॑णाति। यस्मि॒न्वा ऋ॒तौ
पु॒रुषः॑ प्र॒मीय॑ते। सोऽस्या॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑वति। ब॒हुरू॒पा धा॒ना
भ॑वन्ति। अ॒होरा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒ष्वात्ते॒भ्यो
म॒न्थम्। अ॒र्धमा॒सा वै पि॒तरो॑ऽग्नि॒ष्वात्ताः॥५४॥

अ॒र्धमा॒साने॒व प्री॑णाति। अ॒भिवा॒न्यायै॑ दु॒ग्धे भ॑वति। सा हि
पि॒तृदे॒वत्य॑ दु॒हे। यत्पू॑र्णम्। तन्म॑नु॒ष्याणा॑म्। उ॒पर्य॑र्धो दे॒वाना॑म्।
अ॒र्धः पि॑तृणा॒म्। अ॒र्ध उ॑पम॒न्थति॑। अ॒र्धो हि पि॑तृणा॒म्।
ए॒कयो॑पम॒न्थति॑॥५५॥

एका॒ हि पि॑तृणा॒म्। द॒क्षिणो॑पम॒न्थति॑। द॒क्षिणा॑वृद्धि
पि॑तृणा॒म्। अ॒नार॑भ्योपम॒न्थति॑। तद्धि पि॑तृ॒न्गच्छ॑ति।
इ॒मान्दि॑शं वेदि॒मुद्ध॑न्ति। उ॒भये॒ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑।
चतुः॑ स्र॒क्तिर्भ॑वति। सर्वा॒ ह्यनु॑ दि॒शः पि॒तरः॑। अ॒खाता॑
भ॑वति॥५६॥

खा॒ता हि दे॒वाना॑म्। म॒ध्यतो॑ऽग्निराधी॑यते। अ॒न्ततो॑
हि दे॒वाना॑माधी॑यते। व॒र्षीया॑नि॒ध्म इ॒ध्माद्भव॑ति
व्यावृ॑त्त्यै। परि॑श्रयति। अ॒न्तर॑हि॒तो हि पि॑तृलो॒को
म॑नु॒ष्यलो॒कात्। यत्प॑रुषि दि॒नम्। तद्दे॒वाना॑म्। यद॑न्त॒रा।

तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यत्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै।
दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धिं पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये
वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति।
षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा
गृह्णीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृह्णीयात्।
अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति।
नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृह्णीयात्। यन्न परिदध्यात्।
रक्षांसि यज्ञं हन्युः। द्वौ परिधीं परिदधाति।
रक्षंसामपहत्यै। अथौ मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति।
यत्रीणि त्रीणि हवींष्युदाहरैयुः। त्रयस्त्रय एषां साकं
प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वश्चः
प्रमीयते। कशिपुं कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय।
आञ्जनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमे-
वैनान्प्रीणाति॥६०॥

निर्वदयते पितृमानं शिष्वत्ता एकयोपं मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते

पञ्च च॥

[८]

अग्रये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह।
उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि
पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति।
यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतांरम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतांरम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्।
प्रमायुको होता। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय।
अपं बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव
मृत्योरुत्सृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति।
पितृदेवत्या हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च ह्येता
देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव
प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवेभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह।
प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो
लोके पितरः। अहं एवेनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽत्यानयति।

रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतो-
ऽवदाय। उदङ्मुक्तिं क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति।
स्वधा नम इति वर्षद्गरोति। स्वधाकारो हि पितॄणाम्।
सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं
यजति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्। संवत्सरमेव
तद्यजति। पितृन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति।
पितृन्ग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः।
ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं
यजति। य एव पितॄणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्तै
तत् ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा
तृतीयात्पुरुषान्नाम् न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र
पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्रीका हि पितरः। उदञ्चो
निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्दिशमनु
निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्येवास्मै तद्धवते। यत्सत्याहवनीये।
 अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं
 कृत्वा। पितृन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति।
 य आतमितोरुपतिष्ठन्ते। सुसन्दृशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दृक्। प्राणमेवाऽऽत्मन्दधते। योजा न्विन्द्र
 ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति
 गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह इति
 वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते।
 अमीमदन्त पितरोऽथ त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह।
 अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। य एवं
 वेद। अपं बर्हिषावनूयाजौ यजति। प्रजा वै बर्हिः।
 प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति।
 द्वावनूयाजौ। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्व
 प्रीणाति। न पत्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्यन्वासीत्।
 यत्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न
 संयाजयन्ति। पत्नियै गोपीथाय॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्ततमवदति व्यावृत्त्यै बर्हिषदौ यजति तमेव तद्यजत्यनु

निष्क्रामन्त्याहैनानृतवो नवं च॥ [९]

प्र॒ति॒पू॒रुष॑मेक॑क॒पालां॑ निर्व॑पति। जा॒ता ए॒व प्र॒जा
रु॒द्रान्नि॒रव॑दयते। एक॑मति॑रिक्तम्। ज॒नि॒ष्यमा॑णा ए॒व
प्र॒जा रु॒द्रान्नि॒रव॑दयते। एक॑क॒पाला भ॑वन्ति। ए॒क॒धै॒व रु॒द्रं
नि॒रव॑दयते। नाभि॑घारयति। यद॑भि॒घार॑येत्। अ॒न्त॒र॒व॒चा॒रिण॑ः
रु॒द्रं क॑र्यात्। ए॒को॒ल्मु॒केन॑ यन्ति॥ ७१॥

तद्धि रु॒द्रस्य॑ भा॒ग॒धे॒यम्। इ॒मा॒न्दि॒शं य॑न्ति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑
दिक्। स्वा॒या॒मे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। रु॒द्रो वा अ॑प॒शुका॑या
आहु॑त्यै नाति॑ष्ठत। अ॒सौ ते॑ प॒शुरि॑ति॒ निर्दि॑शेद्यं द्वि॒ष्यात्।
यमे॒व द्वेष्टि॑। तम॑स्मै प॒शुं निर्दि॑शति। यदि॒ न द्वि॒ष्यात्।
आ॒खु॒स्ते प॒शुरि॑ति॒ ब्रू॑यात्॥ ७२॥

न ग्रा॒म्यान्प॒शून् हि॑नस्ति। ना॒र॒ण्यान्। च॒तु॒ष्प॒थे जु॑होति।
ए॒ष वा अ॑ग्नी॒नां प॒ङ्क्ति॑शो॒ नाम॑। अ॒ग्नि॒व॒त्ये॒व जु॑होति। म॒ध्य॒मेन॑
प॒र्णेन॑ जुहोति। सु॒ग॒र्घ्ये॑षा। अथो॒ खलु॑। अ॒न्त॒मे॒नै॒व हो॑तव्यम्।
अ॒न्त॒त ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥ ७३॥

ए॒ष ते॑ रु॒द्र भा॒गः स॒ह स्व॒स्राऽम्बि॑क॒येत्या॑ह। श॒र॒द्वा
अ॒स्याम्बि॑का॒ स्व॒सा॑। तया॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। यः॑ हि॒नस्ति॑।

तयै॒वैन॑ꣳ स॒ह श॑मयति। भे॒ष॒जङ्ग॒व॒ इत्या॑ह। याव॑न्त
ए॒व ग्रा॒म्याः प॒शवः॑। तेभ्यो॑ भे॒ष॒जं क॑रोति। अवा॑म्ब
रु॒द्रम॑दिम॒हीत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॥७४॥

त्र्य॑म्बकं यजाम॒ह॒ इत्या॑ह। मृ॒त्योर्मु॑क्षीय॒ माऽमृ॑ता॒दिति॑
वावै॑तदा॒ह। उ॒त्कि॑रन्ति। भग॑स्य लीप्सन्ते। मू॒तेकृ॑त्वा-
ऽऽस॑जन्ति। यथा॒ जनं॑ य॒तेऽव॑सं क॒रोति॑। ता॒दृगे॒व तत्।
ए॒ष ते॑ रु॒द्र भा॒ग इत्या॑ह निर॑व॒न्त्यै। अ॒प्र॒तीक्ष॒मा य॑न्ति। अ॒पः
परि॑षिञ्चति। रु॒द्रस्या॒न्तर्हि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते।
ये त्र्य॑म्बकै॒श्चर॑न्ति। आ॒दि॒त्यं च॒रुं पुन॑रेत्य॒ निर्व॑पति। इ॒यं
वा अ॑दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्ति॥७५॥

य॒न्ति ब्रू॒यान्नि॒रव॑दयते शास्ते सिञ्चति षट्॥ [१०]

अनु॑मत्यै वैश्व॒देवेन॑ ताः सृ॒ष्टास्त्रि॑वृ॒त्प्रजा॑पतिः सवि॒तोत्तर॑स्या॒न्देवा॑सुराः सोऽग्नि॑र्य॒त्पत्नी॑
वैश्व॒देवेन॑ ता व॑रुणप्र॒घासै॒र॒ग्रये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्रति॒पूरुषं॑ दश॥१०॥
अनु॑मत्यै प्रथम॒जो व॒त्सो ब॑हुरू॒पा हि प॑शव॒स्तस्मा॑त्पृथमा॒त्रं यद॒ग्रये॑ऽनी॒कव॑त उ॒द्धारं॑ वा
अ॒ग्रये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्रति॒पूरुषं॑ पञ्च॑स॒त्ततिः॥७५॥
अनु॑मत्यै प्र॒ति तिष्ठ॑न्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवींषि। अथेन्द्राय शुनासीराय
 पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा
 इन्द्राशुनासीरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायुव्यं
 पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै
 वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एकंकपालो भवति। सूर्येण वा
 अमुष्मिल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवः सीरं दक्षिणा समृद्धौ। देवासुराः संयन्ता
 आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति।
 सोऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधा-
 ऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं
 तृतीयम्॥२॥

सोऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रो-
 ऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ समंसृजेताम्।
 स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्र-
 तुरीयस्येन्द्रतुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं

निरुप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनीं धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनीं। तेनाग्नेयी। यद्गौः। तेन
रौद्री। यद्धेनुः। तेनैन्द्री। यथ्वी सती दान्ता। तेन वारुणी
समृद्धौ। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

त९ सृष्ट९ रक्षांस्यजिघांसन्। स एताः
प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत। ताभिर्वै स दिग्भ्यो
रक्षांसि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव
तद्यजमानो रक्षांसि प्राणुदते। समूढ९ रक्षः सन्दग्ध९ रक्ष
इत्याह। रक्षांस्येव सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह।
देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं करोति। प्रष्टिवाही
रथो दक्षिणा समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्र९ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। नमुचिमासुरं
नालभत। त९ शच्याऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्।
सोऽस्मादभिश्नुनतरोऽभवत्। सोऽब्रवीत्। सन्धा९
सन्दधावहै। अथ त्वाऽव स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण
नार्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमपां फेनमसिञ्चत्। न वा एष

शुष्को नार्द्रो व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्विवा
न नक्तम्। तस्यैतस्मिँल्लोके। अपां फेनेन शिर उदवर्तयत्।
तदेनमन्ववर्तत। मित्रद्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानजनयत्। तानजुहोत्। तैर्वै स
रक्षाऽस्यपाहत। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै।
एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं
यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षांसि
हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्।
स्व एवायतने रक्षांसि हन्ति। पूर्णमयेन सुवेण जुहोति।
ब्रह्म वै पूर्णः। ब्रह्मणैव रक्षांसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एव रक्षांसि हन्ति। हुतः रक्षो-
ऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसाऽस्तृत्यै। यद्वस्ते तदक्षिणा
निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तर्हित्यै॥९॥

यच्छति वरुणं तृतीयं विजित्या असृजत् समृद्धौ हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तृत्यै त्रीणि च॥[१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वै
धाता। संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्रजनयति। अन्वेवास्मा

अनु॑म॒तिर्म॑न्यते। रा॒ते रा॒का। प्र सि॑नीवा॒ली ज॑नयति।
 प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु कु॒ह्वा वाचं॑ दधाति। मि॒थुनौ गावौ॑
 दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यौ। आ॒ग्रावै॒ष्णव॑मेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति।
 ऐ॒न्द्रावै॒ष्णव॑मेका॑दशकपालम्॥१०॥

वै॒ष्णवं त्रि॑कपा॒लम्। वी॒र्यं वा अ॒ग्निः। वी॒र्यमिन्द्रः॑। वी॒र्यं
 विष्णुः॑। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता वी॒र्यं प्रति॑ष्ठापयति। तस्मा॑त्प्र॒जा
 वी॒र्या॑वतीः। वा॒म॒न ऋ॒षभो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः।
 यदृ॑ष॒भः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्ध्यौ। अ॒ग्नीषो॒मीय॑मेका॑-
 दशकपालं॒ निर्व॑पति। इ॒न्द्रासो॒मीय॑मेका॑दशकपालम्। सौ॒म्यं
 च॒रुम्। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जानां॑ प्र॒जनयि॑ता।
 वृ॒द्धाना॑मिन्द्रः॒ प्रदा॑पयिता। सोमं॑ ए॒वास्मै॒ रेतो॑ दधाति॥१२॥

अ॒ग्निः प्र॒जां प्र॑ज॒नय॑ति। वृ॒द्धामिन्द्रः॑ प्रयच्छति।
 ब॒भ्रुर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यौ। सो॒मापौ॑ष्णं च॒रुं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रापौ॑ष्णं
 च॒रुम्। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। पू॒षा प॑शूनां प्र॒जनयि॑ता।
 वृ॒द्धाना॑मिन्द्रः॒ प्रदा॑पयिता। सोमं॑ ए॒वास्मै॒ रेतो॑ दधाति। पू॒षा
 प॑शून्प्र॒ज॒नय॑ति॥१३॥

वृ॒द्धा॒निन्द्रः॑ प्रयच्छति। पौ॒ष्णश्च॒रुर्भवति॑। इ॒यं वै पू॒षा।
अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति। श्या॒मो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यौ। ब॒हु वै
पु॒रुषो मे॒ध्यमु॑पगच्छति। वै॒श्वान॒रं द्वा॑द॒शक॑पालं॒ निर्व॑पति।
सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वैनं॑ स्वदयति।
हि॒र॒ण्यं दक्षि॑णा॥१४॥

प॒वि॒त्रं वै हि॒र॒ण्यम्। पु॒नात्ये॒वैनम्॑। ब॒हु वै रा॑ज॒न्योऽनृ॑तं
करोति। उप॑ जा॒म्यै ह॑रते। जि॒नाति॑ ब्राह्म॒णम्। वद॑त्यनृ॑तम्।
अनृ॑ते॒ खलु॑ वै क्रि॒यमा॑णे वरु॒णो गृ॑ह्णाति। वा॒रु॒णं य॑व॒मयं च॒रुं
निर्व॑पति। व॒रु॒णपा॒शादे॒वैनं॑ मुञ्चति। अ॒श्वो दक्षि॑णा। वा॒रु॒णो
हि दे॒वत॒याऽश्वः॑ समृ॑द्ध्यौ॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥

[२]

र॒त्निना॑मे॒तानि॑ ह॒वींषि॑ भवन्ति। ए॒ते वै रा॒ष्ट्रस्य॑ प्रदा॒तारः॑।
ए॒तेऽपा॑दा॒तारः॑। य ए॒व रा॒ष्ट्रस्य॑ प्रदा॒तारः॑। यैऽपा॑दा॒तारः॑।
त ए॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं प्रय॑च्छन्ति। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति। य॒त्समा॑हृत्य
निर्व॑पेत्। अ॒र॒त्निनः॑ स्युः। य॒थाय॑थं निर्व॑पति रत्नित्वाय॑॥१६॥

यत्सद्यो निर्वपेत्। यावतीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे।

तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव
 रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति
 ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव
 क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव
 रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्यै
 गृहे। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा
 समृद्धौ। भगाय चरुं वावातायै गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति।
 विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां
 नखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णा
 कूटा दक्षिणा समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालः सेनान्यो गृहे।
 सेनामेवास्य सङ्श्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं
 दशकपालः सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो
 दक्षिणा समृद्धौ। मारुतः सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ।
 सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा

समृद्धौ। आश्विनं द्विकपालं सङ्गृहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्धारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि हवींषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यत्र प्रति निर्वपेत्। रत्निं आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायां होमुचै। आशिष एवाव रुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबारुहस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं

दि॒नं ब॒रु॒हिः। स्व॒यं कृ॒त इ॒ध्मः। अ॒न॒भि॒जि॒त॒स्या॒भि॒जि॒त्यै।
तस्मा॒द्रा॒ज्ञा॒मर॑ण्यम॒भि॒जि॒तम्। सै॒व श्वे॒ता श्वे॒तव॑त्सा॒ दक्षि॑णा॒
समृ॑द्धौ॥ २३॥

र॒त्नित्वा॒य॒ समृ॑द्धौ प॒ष्ठौही दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ ग्रा॒म॒ण्यो गृ॒हे भा॑गदु॒घस्य॑ गृ॒हे भ॑वति दु॒ग्धेऽभि॒जि॒त्यै
द्वे च॥ _____ [३]

दे॒व॒सु॒वा॒मे॒ता॒नि ह॒वी॑ऽपि॒ भव॑न्ति। ए॒ता॒व॒न्तो॒ वै दे॒वा॒ना॑ऽ
स॒वाः। त ए॒वा॒स्मै स॒वा॒न्प्रय॑च्छन्ति। त ए॒न॑ऽ सु॒वन्ते।
अ॒ग्नि॒रे॒वैनं॑ गृ॒हप॑तीनाऽ सु॒वते। सो॒मो व॒न॒स्पती॑नाम्।
रु॒द्रः प॑शूनाम्। बृ॒ह॒स्पति॑र्वा॒चाम्। इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठाना॑म्। मि॒त्रः
स॒त्याना॑म्॥ २४॥

वरु॑णो॒ धर्म॑पतीनाम्। ए॒तदे॒व सर्वं॑ भवति। स॒वि॒ता
त्वा॑ प्रस॒वाना॑ऽ सु॒वता॑मिति॒ हस्तं॑ गृ॒ह्णाति॒ प्रसू॑त्यै। ये
दे॒वा दे॒वः सु॒वः स्थे॒त्याह॑। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑
म॒ह॒त आधि॑पत्याय म॒ह॒ते जा॒न॒रा॒ज्या॒येत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते। ए॒ष वो॑ भर॒ता राजा॑ सो॒मोऽस्माकं॑ ब्रा॒ह्म॒णा॒ना॑ऽ
रा॒जेत्या॑ह। तस्मा॒त्सोम॑रा॒जानो॑ ब्रा॒ह्म॒णाः। प्र॒ति॒ त्यन्ना॑म
रा॒ज्यम॑धा॒यीत्या॑ह॥ २५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो
 अशिश्रेदित्याह। वरुणसवमेवाव रुन्धे। शुचैर्मित्रस्य
 व्रत्यां अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि
 महत् ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्। सर्वे व्राता
 वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वव्रातमेवैनं करोति। वि मित्र
 एवैररातिमतारीदित्याह॥ २६॥

अरातिमैवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञियां ऋतेनेत्याह।
 स्वदयत्येवैनम्। व्युं त्रितो जरिमाणं न आनडित्याह।
 आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः
 प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च
 हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः
 परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभि-
 जयति॥ २७॥

सत्यानामधायीत्याहातारीदित्याह क्रमत एकं च॥ [४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैनां निष्क्रीयं गृह्णाति।
 अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति।
 एता वा अपां राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो

श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः।
वृषाऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य
संश्यति। ब्रजक्षितः स्थेत्याह। एता वा अपां विशः।
विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै
मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा
एतत्। यद्वर्षति। अनृतं यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवाव
रुन्धे। नैनं सत्यानृते उदिते हिंस्तः। य एवं वेद। मान्दाः
स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्यकः॥३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्करीः स्थेत्याह।
पशवो वै शक्करीः। पशून्नेवाव रुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह।
राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः।
अग्नेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥३१॥

राष्ट्रमेव तेजस्व्यकः। अपामोषधीनां रसः स्थेत्याह।
राष्ट्रमेव मध्व्यमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा
वा अपां पृष्ठम्। यत्सरस्वती। पृष्ठमेवैनं समानानां

करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः।
 यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति
 षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिंशत्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिंशदक्षरा-
 ऽनुष्टुक्। वागनुष्टुप्सर्वाणि छन्दांसि। वाचैवेन
 सर्वेभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥ ३२॥

ऊर्मिरित्याहुः सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यं कस्तेजस्याः स्थेत्याहैव पुरुषः पदं च॥—[५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह।
 ब्रह्मणैवेनाः सः सृजति। अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवेनाः
 सादयति। अन्तरा होतुंश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छुंसिनश्च
 सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छुंसी। तेजसा
 चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति।
 आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठति। अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टं ह्येतत्। वाचो
 बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा
 ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥ ३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्लेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा

ह्यापः। शुक्रं हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः।
 चन्द्रं हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः।
 अमृतं हिरण्यम्॥ ३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति।
 सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति।
 वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव यजमाने
 वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बंमसि क्षत्रस्य योनिरसीति तार्प्यं
 चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनित्वाय। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः
 पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥ ३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति।
 इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ।
 शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविद एता
 भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥ ३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्र इन्द्रियेण। पूषा
 पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय
 वज्रमुदयच्छत्। स दिवंमलिखत्। सौर्यम्णः पन्था
 अभवत्। स आवित्रे द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी

उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्।
आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥ ३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति।
आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्व-
रूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्या-
यणोऽस्यां विश्वस्मिन्नाष्ट्र इत्याह। विश्वेनै९ राष्ट्रेण
समर्धयति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते
जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा
सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां९ राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो
ब्राह्मणाः॥ ३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै।
शत्रुबाधनाः स्थेतीषून्। शत्रून्नेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यञ्च
पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः।
प्रतीची तिरश्च्यनूची। ताभ्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मा
पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः
पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसां
विरोक इति त्रिष्टुभा बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं

त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्धत्ते॥४०॥

व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृतं५ हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याहं ब्राह्मणा नाष्टाभ्यः पातेत्याह चत्वारि
च॥

[६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्।
अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि
दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवाव
रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह।
अन्नाद्यमेवाव रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रुन्धे।
ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूजिहीते।
सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे।
एकविंशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो
गुणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि
गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः।
पृथिवैन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यंजुहोत्।

तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति।
 बारुहस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म
 चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रति-
 ष्ठापयति॥४४॥

षट्पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्ठात्। द्वादश
 सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै
 देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न
 कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवैष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै
 मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते।
 तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरितवै। प्रत्यगेनमभिचारः
 स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समंष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥—————[७]

सोमस्य त्विषिरसि तवैव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूल-
 चर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव
 रुन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतं हिरण्यम्।
 अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव
 मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

श॒तायुः पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति।
 दि॒द्योन्मा॑ पा॒हीत्यु॑परि॒ष्टादधि॑ निदधाति। उ॒भय॑त ए॒वास्मै॑
 शर्म॑ दधाति। अवे॑ष्टा द॒न्दशू॒का इति॑ क्ली॒बः सी॒सैन॑
 विध्यति। द॒न्दशू॒काने॒वाव॑यजते। तस्मा॑त्क्ली॒बं द॒न्दशू॒का
 द॒शू॒काः। निर॑स्तं नमु॒चेः शिर॑ इति॑ लोहि॒ताय॑सं
 निर॑स्यति। पा॒प्मान॑मे॒व नमु॑चिं निर॑वदयते। प्रा॒णा आ॒त्मनः॑
 पूर्वे॑ऽभि॒षिच्या॑ इत्या॑हुः॥४७॥

सोमो॑ राजा वरु॑णः। दे॒वा ध॑र्म॒सुव॑श्च॒ ये। ते ते॒ वाच॑ः
 सुव॑न्तां॒ ते ते॑ प्रा॒णः सु॑व॒न्तामि॒त्याह॑। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑नः
 पूर्वा॑न॒भिषि॑श्चति। यद्व्या॑त्। अ॒ग्नेस्त्वा॑ तेज॑सा॒ऽभिषि॑श्चामीति॑।
 तेज॑स्व्ये॒व स्या॑त्। दु॒श्चर्मा॑ तु भ॑वेत्। सोम॑स्य त्वा
 द्यु॒म्नेना॒भिषि॑श्चामीत्या॑ह। सौ॒म्यो वै दे॒वत॑या॒ पुरु॑षः॥४८॥

स्वयै॑वैनं दे॒वत॑या॒ऽभिषि॑श्चति। अ॒ग्नेस्तेज॑सेत्या॑ह। तेजं
 ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य वर्च॑सेत्या॑ह। वर्चं ए॒वास्मि॑न्दधाति।
 इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणे॒त्याह॑। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति। मि॒त्रावरु॑ण-
 योर्वी॑र्ये॒णेत्या॑ह। वी॒र्यमे॒वास्मि॑न्दधाति। म॒रुता॒मोज॑सेत्या॑ह॥४९॥

ओजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रप॑तिरसीत्या॑ह।

क्षत्राणामेवैनं क्षत्रपतिं करोति। अतिं दिवस्पाहीत्याह।
 अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह। समाववृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह।
 राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमंकः। उच्छेषणेन जुहोति। उच्छेषणभागो
 वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्गरेत्याग्नीध्रे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव
 दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्र यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा
 अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति।
 तेनैवैनं सह शमयति। तस्मै हुतमसि यमेष्टमसीत्याह।
 यमादेवास्य मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्।
 यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा
 भवति। पर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्त्विषिं
 दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति।
 आश्वत्थेन वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन
 जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥—————[८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।

मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं
 देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः।
 देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ
 संव्येष्टसारथी। षट्थसम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते।
 विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः।
 सौऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै
 त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उञ्जयति।
 आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैप्सीत्। तदापत्। राजन्यं
 जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण
 वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण
 वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे
 मन्युर्भूयादिति वाराही उपानहावुपं मुञ्चते। पशूनां वा एष
 मन्युः। यद्वराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्धत्ते। अग्नि वा

इयं सुषुवाणं कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः।
 वाराही उपानहावुपमुञ्चते। अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य
 वीर्यस्यानात्यै॥ ५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिंसायै। इयं दस्यायुरस्यायुर्मे
 धेहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। ऊर्गस्यूर्जं मे धेहीत्याह।
 ऊर्जमेवाऽऽत्मन्धत्ते। युङ्क्षि वर्योऽसि वर्यो मयि धेहीत्याह।
 वर्च एवाऽऽत्मन्धत्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव
 यजमान आयुर्ऊर्जं वर्यो दधाति। रथविमोचनीया जुहोति
 प्रतिष्ठित्यै॥ ५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यदुभौ
 सहावतिष्ठेताम्। समानं लोकमियाताम्। सह सङ्गहीत्रा
 रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गादेवैनं लोकादन्तर्दधाति।
 हंसः शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति। ब्रह्मणा-
 ऽऽदधाति। अतिच्छन्दसाऽऽदधाति। अतिच्छन्दा वै सर्वाणि
 छन्दांसि। सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म वा
 एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति।

वर्ष्मेवैनं॑ समानानां॑ करोति॥५८॥

पृथन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानांत्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥—————[१]

मित्रो॑ऽसि वरु॑णोऽसीत्या॑ह। मैत्रं॑ वा अहं॑। वारु॑णी रात्रिः॑।
अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒वैनमु॑पाव॑हरति। मि॒त्रो॑ऽसि वरु॑णोऽसीत्या॑ह।
मै॒त्रो वै दक्षि॑णः। वारु॑णः सु॒व्यः। वैश्व॑दे॒व्यामि॑क्षा। स्वमे॒वैनौ
भा॒गधे॑यमु॒पाव॑हरति। सम॒हं विश्वै॑र्दे॒वैरित्या॑ह॥५९॥

वैश्व॑दे॒व्यो वै प्र॒जाः। ता ए॒वाद्याः॑ कुरु॑ते। क्ष॒त्रस्य॑ नाभि॑रसि
क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑रसीत्य॑धीवा॒समास्तृ॑णाति स॒योनि॑त्वाय॑।
स्यो॒नामा सी॑द सु॒षदा॒मा सी॑देत्या॑ह। य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्।
मा त्वा॑ हि॒ंसी॒न्मा मा॑ हि॒ंसीदि॒त्याहा॑हि॒ंसायै॑।
निष॑साद धृ॒तव्र॑तो वरु॑णः पु॒स्त्या॑स्वा सा॒म्राज्या॑य
सु॒क्रतु॑रित्या॑ह। सा॒म्राज्य॑मे॒वैनं॑ सु॒क्रतुं॑ करोति।
ब्रह्मा॑(३)न्त्व॑ राज॒न्ब्रह्मा॑ऽसि स॒विता॑ऽसि स॒त्यस॑व
इत्या॑ह। स॒विता॑रमे॒वैनं॑ स॒त्यस॑वं करोति॥६०॥

ब्रह्मा॑(३)न्त्व॑ राज॒न्ब्रह्मा॑ऽसीन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॑
इत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒वैनं॑ स॒त्यौज॑सं करोति। ब्रह्मा॑(३)न्त्व॑
राज॒न्ब्रह्मा॑ऽसि मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेव॑ इत्या॑ह। मि॒त्रमे॒वैनं॑

सुशेव॑ करोति। ब्रह्मा(३)न्त्व॑ रा॒जन्ब्रह्मा॑सि वरु॑णोऽसि
 स॒त्यध॑र्मेत्या॒ह। वरु॑णमे॒वैन॑ स॒त्यध॑र्माणं करोति।
 स॒विता॑ऽसि स॒त्यस॑व॒ इत्या॑ह। गा॒य॒त्रीमे॒वैतेना॑भि
 व्याह॑रति। इन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॑ इत्या॑ह। त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि
 व्याह॑रति॥६१॥

मि॒त्रो॑ऽसि सुशेव॑ इत्या॑ह। जग॑तीमे॒वैतेना॑भि व्याह॑रति।
 स॒त्यमे॒ता दे॒वताः॑। स॒त्यमे॒तानि॒ छन्दा॑ऽसि। स॒त्यमे॒वाव॑
 रुन्धे। वरु॑णोऽसि स॒त्यध॑र्मेत्या॒ह। अ॒नु॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि
 व्याह॑रति। स॒त्या॒नृ॒ते वा अ॒नु॒ष्टुप्। स॒त्या॒नृ॒ते वरु॑णः।
 स॒त्या॒नृ॒ते ए॒वाव॑ रुन्धे॥६२॥

नैन॑ स॒त्या॒नृ॒ते उ॒दिते॑ हि॒ऽस्तः॑। य ए॒वं वेद॑। इन्द्र॑स्य
 वज्रो॑ऽसि वा॒र्त्रघ्न॑ इति॒ स्फ्यं प्रय॑च्छति। वज्रो॒ वै स्फ्यः॑।
 वज्रे॑णै॒वास्मा॑ अ॒वर॑प॒र॑ रन्ध्रयति। ए॒व॑ हि तच्छ्रे॒यः॑। यद॑स्मा
 ए॒ते र॒ध्यैयुः॑। दि॒शोऽभ्य॑य॑ राजा॑ऽभू॒दिति॑ पश्चा॒क्षान्प्रय॑च्छति।
 ए॒ते वै स॑र्वेऽयाः॑। अ॒प॒रा॒जा॒यिन॑मे॒वैन॑ करोति॥६३॥

ओ॒द॒नमु॒द्ध॒वते॑। प॒र॒मे॒ष्ठी वा ए॒षः॑। यदो॑द॒नः॑। प॒र॒मा॒मे॒वैन॑
 श्रिय॑ गमयति। सु॒हो॒काँ(४) सु॒म॒ङ्ग॒लाँ(४) स॒त्य॑रा॒जा(३)-

नित्याह। आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। शौ॒नः शे॒पमा॒ख्याप॑यते।
 व॒रुण॒पाशा॑दे॒वैनं॑ मु॒ञ्चति॑। प॒रः श॑तं भ॒वति॑। श॒तायुः
 पु॒रुषः श॑तेन्द्रि॒यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्र॑ति तिष्ठति। मा॒रुत॑स्य
 चैकं॑ वि॒ंश॒तिक॑पालस्य वैश्वदे॒व्यै चा॒मिक्षा॑या अ॒ग्नये॑
 स्विष्ट॑कृते॒ सम॑व॒द्यति॑। दे॒वता॑भिरे॒वैनं॑मु॒भय॑तः परि॑ गृह्णाति।
 अ॒पान्न॑त्रे स्वा॒होर्जो॑ न॒त्रे स्वा॒हाऽग्नये॑ गृह॑प॒तये॒ स्वाहे॑ति
 तिस्र॑ आहु॒तीर्जु॑होति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्र॑ति
 तिष्ठति॥ ६४॥

देवैरित्याह सत्यसंव करोति त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति सत्यानृते एवाव रुन्धे करोति
 शतेन्द्रियः षट् च॥ [१०]

एतद्ब्राह्मणानि धात्रे रत्निनान्देवसुवामर्थतो देवीर्दिशः सोमस्येन्द्रस्य मित्रो दश॥१०॥
 एतद्ब्राह्मणानि वैष्णवं त्रिकपालमन्त्रं वै पूषा वाशाः स्थेत्याहु दिशो व्यास्थापयत्युदङ्घरेत्य
 ब्रह्मा(३)न्त्व९ राजञ्चतुष्पष्टिः॥६४॥
 एतद्ब्राह्मणानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्।
 तथ्स॒सृद्धिरनु॑ सम॑सर्पत्। तथ्स॒सृपा॑ स॒सृत्त्वम्।
 अ॒ग्निना॑ दे॒वेन॑ प्रथ॒मेऽह॑न्ननु प्रायु॑ङ्क्त। सर॑स्वत्या वा॒चा
 द्वितीये॑। स॒वित्रा प्र॑स॒वेन॑ तृतीये॑। पू॒ष्णा पु॒शुभि॑श्चतु॒र्थे।
 बृह॒स्पति॑ना ब्रह्म॑णा पञ्च॒मे। इन्द्रे॑ण दे॒वेन॑ ष॒ष्ठे। वरु॑णेन॒
 स्वया॑ दे॒वत॑या सप्त॒मे॥१॥

सोमे॑न॒ राज्ञा॑ऽष्ट॒मे। त्वष्ट्रा॑ रू॒पेण॑ नव॒मे। विष्णु॑ना
 य॒ज्ञेना॑ऽऽप्रोत्। यथ्स॒सृपो॑ भव॑न्ति। इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं
 यज॑मान आप्रोति। पूर्वा॑पूर्वा वेदि॑र्भवति। इन्द्रि॒यस्य॑
 वी॒र्यस्या॑वरु॒द्धौ। पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ सौम्ये॒न प्रच॑रति। सोमो॒
 वै रेतो॑धाः। रेतं ए॒व तद्व॑धाति। अ॒न्तरा॑ त्वाष्ट्रेण॑। रेतं ए॒व
 हितं॑ त्वष्ट्रा रू॒पाणि॑ विक॑रोति। उ॒परि॑ष्टाद्वैष्ण॒वेन॑। य॒ज्ञो वै
 विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः प्रति॑ तिष्ठति॥२॥

सप्त॒मे द॑धाति पञ्च च॥

[१]

जामि॑ वा ए॒तत्कु॑र्वन्ति। यथ्स॒द्यो दी॒क्षय॑न्ति स॒द्यः सोम॑

क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः
 सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्।
 तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव
 दीक्षातपसी अव रुन्धे। दशभिर्वत्सतरैः सोमं क्रीणाति।
 दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति
 सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शतं ब्राह्मणाः
 पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
 तिष्ठति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेराप्त्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनं
 गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मः होत्रे।
 आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्।
 प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेराप्त्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणै। आयुरेवाव रुन्धे। वशां
 मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छः सिने।
 राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे
 एवास्यैते। स्थूरि यवाचितमच्छावाकाय। अन्त एव

वरुणमव यजते॥६॥

अ॒न॒ङ्वाह॑म॒ग्नीधे॑। वहि॒र्वा अ॑न॒ङ्वान्। वहि॑र॒ग्नीत्। वहि॑नै॒व
वहि॑ य॒ज्ञस्या॑व॒ रुन्धे॑। इन्द्र॑स्य सुषु॒वाणस्य॑ त्रे॒धेन्द्रि॑यं
वी॒र्यं॑ परा॑ऽपतत्। भृ॒गुस्तृ॑तीयमभवत्। श्रा॒य॒न्तीयं॑ तृतीयम्।
सर॑स्वती तृतीयम्। भा॒र्गवो॑ होता॑ भवति। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं
भ॑वति। वा॒र॒व॒न्तीयं॑मग्निष्टोमसा॒मम्। सा॒र॒स्वती॒रपो॑ गृह्णाति।
इन्द्रि॑यस्य वी॒र्यस्या॑व॒रुद्धे॑। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति।
इन्द्रि॑यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ श्रयति। वा॒र॒व॒न्तीयं॑मग्निष्टोमसा॒मम्।
इन्द्रि॑यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ वारयति॥७॥

विराट्प्रजापतिरश्वः प्रजापतेरास्यै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥ [२]

ई॒श्वरो॑ वा ए॒ष दि॒शोऽनू॑न्मदितोः। यं दि॒शोऽनु॑
व्या॒स्था॒पय॑न्ति। दि॒शामवे॑ष्टयो भवन्ति। दि॒क्ष्वे॒व प्र॑ति
तिष्ठ॒त्यनु॑न्मादाय। पञ्च॑ दे॒वता॑ यजति। पञ्च॑ दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व
प्र॑ति तिष्ठति। ह॒विषो॑हविष इ॒ष्ट्वा बा॑र॒हस्प॑त्यम॒भिघा॑रयति।
य॒ज॒मा॒नदे॒व॒त्यो॑ वै बृ॒हस्प॑तिः। यज॑मानमे॒व तेज॑सा॒
सम॑र्धयति॥८॥

आ॒दि॒त्यां म॒ल्हां ग॒र्भिणी॒मा ल॑भते। मा॒रु॒तीं पृ॑श्निं

प॒ष्ठौही॑म्। वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीचीं॑ दधाति। आ॒दि॒त्यया॒
पूर्व॑या प्रचरति। मा॒रु॒त्योत्तर॑या। रा॒ष्ट्र ए॒व वि॒शम॑नु॒बध्ना॑ति।
उ॒च्चैरा॑दि॒त्याया॒ आश्रा॑वयति। उ॒पा॒ंशु मा॑रु॒त्यै। तस्मा॑द्वा॒ष्ट्रं
वि॒शम॑तिवदति। गर्भि॑ण्यादि॒त्या भ॑वति॥१॥

इ॒न्द्रि॒यं वै गर्भः॑। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑याव्य॒कः। अ॒ग॒र्भा मा॑रु॒ती।
वि॒द्वै म॒रुतः॑। वि॒शमे॒व निरि॑न्द्रि॒याम॑कः। दे॒वा॒सुराः
संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा अ॒श्विनोः॑ पू॒षन्वा॒चः स॒त्यं
सन्नि॑धाय। अ॒नृ॒ते॒नासु॑रान॒भ्य॑भवन्। तेऽ॒श्विभ्यां॑ पू॒ष्णे
पु॒रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑कपालं॒ निर॑वपन्। ततो॒ वै ते वा॒चः
स॒त्यम॑वा॒रुन्ध॑त॥१०॥

यद॒श्विभ्यां॑ पू॒ष्णे पु॒रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑कपालं॒ निर॑वप॒ति।
अ॒नृ॒ते॒नै॒व भ्रातृ॑व्या॒नभि॑भूय। वा॒चः स॒त्यम॑व॒ रुन्धे॑। सर॑स्वते
स॒त्यवा॒चे च॒रुम्। पू॒र्वमे॒वो॒दित॑म्। उ॒त्तरे॑णा॒भि गृ॑णाति।
स॒वि॒त्रे स॒त्यप्र॑सवाय पु॒रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑कपालं॒ प्रसू॑त्यै।
दू॒तान्म॑हि॒णोति॑। आ॒विद॑ ए॒ता भ॑वन्ति। आ॒विद॑मे॒वैनं॑
गम॑यन्ति। अथो॑ दू॒तेभ्य॑ ए॒व न छि॑द्यते। ति॒सृध॒न्व॑
शु॒ष्क॒दृति॑र्दक्षि॒णा स॑मृ॒द्धौ॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥ _____ [३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपश्चालाः प्राश्नो यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानां सवित्रा विरुन्धते। बारुहस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माज्जघन्ये नैदाघे प्रत्यश्चः कुरुपश्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवींषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तूनग्रयुङ्क्ते इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तूनग्रयुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तर उत्तरेषाम्। संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकंपालं दधते युनक्त्येकं च॥ _____ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स
यत्प्रथमं निरर्णीवत्। तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्।
यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धुः। यन्नस्तः। स सिं॒हः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स
सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति।
इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना
दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं
वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते। सीसेन
क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा।
यथ्सौत्रामणी समृद्धौ। स्वाद्वीन्त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवैना
करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय
सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यते।
तिस्रः स॒सृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते

परि॒स्रुत॒मिति॒ यजु॑षा पुनाति॒ व्यावृ॑त्त्यै। पु॒वित्रे॑ण पुनाति।
 पु॒वित्रे॑ण हि सोमं पुनन्ति॑। वारे॑ण शश्व॑ता तनेत्या॑ह।
 वारे॑ण हि सोमं पुनन्ति॑। वा॒युः पू॒तः पु॒वित्रे॑णेति॒ नैतया॑
 पुनीयात्। व्य॑द्धा ह्येषा। अ॒तिप॒वित॒स्यैतया॑ पुनीयात्।
 कु॒विद॒ङ्गेत्य॑नि॒रुक्तया॑ प्राजाप॒त्यया॑ गृह्णाति॥१९॥

अ॒नि॒रुक्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। ए॒कय॑र्चा गृह्णाति।
 ए॒कधै॑व यज॑माने वी॒र्यं दधा॑ति। आ॒श्विनं धू॒म्रमा॑ल॒भते।
 अ॒श्विनो वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति।
 सा॒र॒स्वतं मे॒षम्। वा॒ग्वै सर॑स्वती। वा॒चैवैनं॑ भिष॒ज्यति॑।
 ऐ॒न्द्रमृ॑षभ॒ꣳ सैन्द्र॑त्वाय॥२०॥

अक्ष्यो॒र्लोमा॑नि॒ हिर॑ण्यं वसति गृह्णाति भिष॒ज्यत्ये॑कं च॥—————[५]

यत्रि॒षु यू॒पेष्वाल॑भेत। ब॒हिर्धा॑ऽस्मा॑दिन्द्रि॒यं वी॒र्यं
 दध्या॑त्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। ए॒कयू॑प आल॒भते।
 ए॒कधै॑वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्यं दधा॑ति। नास्मै॑ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
 नैतेषां॑ पशू॒नां पु॑रोडाशा भवन्ति। ग्र॒हपु॑रोडाशा ह्ये॒ते। यु॒वꣳ
 सु॒राम॑मश्वि॒नेति॑ सर्वदे॒वत्यै॑ याज्यानुवा॒क्ये भव॑तः। सर्वा ए॒व

देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो
ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्।
वल्मीकवपायामवं नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै
सौत्रामण्यै व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवश्च
पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्धौ। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति।
ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पुरस्तादनूयाजानां
पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवाव रुन्धे।
ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। सावित्रं
द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव
वरुणमव यजते। वडं वा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वं सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोमं
उत सुरां। यथसौत्रामणी समृद्धौ। बारुहस्पत्यं पशुं
चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः।
ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति।
न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्नुतेति

शतातृण्णायां॑ सुमव॑नयति॥२४॥

श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑ति।
दक्षि॑णेऽग्नौ जु॒होति॑। पा॒पव॒स्यस॒स्य व्यावृ॑त्त्यै। हि॒रण्यमन्त॑रा
धा॒रय॑ति। पू॒तामे॒वैनं॑ जु॒होति॑। श॒तमा॑नं भवति। श॒तायुः॑
पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑ति। यत्रै॒व
श॒तातृ॑ण्णां धा॒रय॑ति॥२५॥

तन्नि॑दधाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। पि॒तृन् वा ए॒तस्यै॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं
गच्छ॑ति। यं॑ सोमोऽति॒ पव॑ते। पि॒तृणां॑ या॒ज्यानु॒वाक्या॑भि॒रुप॑
तिष्ठ॑ते। यदे॒वास्यं॑ पि॒तृनि॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छ॑ति। तदे॒वाव॑ रुन्धे।
ति॒सृभि॒रुप॑ तिष्ठ॑ते। तृती॒ये वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। ता॒नेव॑
प्री॒णाति॑। अथो॒ त्रीणि॑ वै य॒ज्ञस्यै॑न्द्रि॒याणि॑। अध्व॑र्युर्होता
ब्र॒ह्मा। त उप॑तिष्ठन्ते। या॒न्येव॑ य॒ज्ञस्यै॑न्द्रि॒याणि॑। तैरे॒वास्मै॑
भे॒षजं॑ करोति॥२६॥

प्री॒णाति॑ प्र॒थमो॑ दक्षि॒णा सु॒मव॑नयति धा॒रय॑तीन्द्रि॒याणि॑ च॒त्वारि॑ च॥—————[६]

अ॒ग्नि॒ष्टोम॑मग्र आ॒हर॑ति। य॒ज्ञमु॒खं वा अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑।
य॒ज्ञमु॒खमे॒वारभ्य॑ सु॒वमा॑ क्र॒मते॑। अथै॒षोऽभि॑षेचनीयश्चतु॒-
स्त्रिं॑शप॑वमानो भवति। त्रय॑स्त्रिं॑शद्वै दे॒वताः॑। ता

ए॒वाऽऽप्रो॑ति। प्र॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रिंशः॑। तमे॒वाऽऽप्रो॑ति।
स॒ंश॒र ए॒ष स्तोमा॑नामयथापूर्वम्। यद्विष॑माः स्तोमाः॥ २७ ॥

ए॒तावान् वै य॒ज्ञः। यावा॒न्पव॑मानाः। अ॒न्तः श्ले॒षणं॑ त्वा
अ॒न्यत्। यत्स॒माः पव॑मानाः। तेनाऽस॑ंशरः। तेन॑ यथापूर्वम्।
आ॒त्मनै॒वाग्नि॑ष्टोमेन॒ध्नोति॑। आ॒त्मना॒ पुण्यो॑ भवति। प्र॒जा वा
उ॒क्थानि॑। प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो॑ भव॒त्यनु॒ सन्त॑त्यै॥ २८ ॥

स्तोमाः प॒शव॑ उ॒क्थान्येकं॑ च॥ [७]

उप॑ त्वा जा॒मयो॒ गिर॒ इति॑ प्रति॒पद्भव॑ति। वा॒ग्वै वा॒युः।
वा॒च ए॒वैषो॑ऽभिषे॒कः। सर्वा॑सामे॒व प्र॒जाना॑ं सू॒यते। सर्वा॑ ए॒नं
प्र॒जा राजे॑ति वदन्ति। ए॒तमु॒ त्यन्द॑श् क्षिप॒ इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या
वै प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सू॒यते। यन्ति॒ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्।
ये सं॒भार्या॑ अ॒क्रन्॑॥ २९ ॥

यदा॑ह पव॑स्व वा॒चो अ॑ग्निय॒ इति॑। तेनै॒व य॑ज्ञमु॒खान्न॑यन्ति।
अ॒नुष्टु॒क्प्रथ॑मा भ॑वति। अ॒नुष्टु॒गुत्त॑मा। वा॒ग्वा अ॑नुष्टुक्। वा॒चैव
प्र॒यन्ति॑। वा॒चोद्य॑न्ति। उ॒द्वती॑र्भवन्ति। उ॒द्वद्वा अ॑नुष्टुभो॒ रूप॑म्।
आ॒नुष्टु॒भो राज॑न्यः॥ ३० ॥

तस्मा॒दुद्व॑तीर्भवन्ति। सौ॒र्य॑नुष्टुगुत्त॑मा भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑

लो॒कस्य॑ सन्त॑त्यै। यो वै स॒वादे॑ति। नैन॑ꣳ स॒व उप॑नमति।
यः साम॑भ्य॒ एति॑। पापी॑यान्थ्सुषु॒वाणो भ॑वति। ए॒तानि॒ खलु॑
वै सामा॑नि। यत्पृ॒ष्ठानि॑। यत्पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्ति॥३१॥

तैरे॒व स॒वान्नै॑ति। यानि॑ दे॒वरा॒जाना॑ꣳ सामा॑नि।
तैर॒मुष्मिँ॑ल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। यानि॑ मनु॒ष्यरा॒जाना॑ꣳ सामा॑नि।
तैर॒स्मिँल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोर् ऋ॑ध्नोति। दे॒वलो॒के
च॑ मनु॒ष्यलो॒के च॑। ए॒कवि॑ꣳशोऽभिषे॒चनी॑यस्योत्त॒मो भ॑वति।
ए॒कवि॑ꣳशः के॑शव॒पनी॑यस्य प्रथ॒मः। स॒प्तद॒शो द॑श॒पेयः॑॥३२॥

वि॒द्वा ए॑कवि॒ꣳशः। रा॒ष्ट्रꣳ स॑प्तद॒शः। वि॒श ए॒वैत॑न्म॒ध्यतो॑-
ऽभिषि॑च्यते। तस्मा॒द्वा ए॒ष वि॒शां प्रि॒यः। वि॒शो हि
म॑ध्य॒तोऽभिषि॑च्यते। यद्वा ए॒नम॒दो दि॒शोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति।
तथ्सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्या रो॑हति। यदि॒मं लो॒कं न प्र॑त्यव॒रोहे॑त्।
अ॒तिज॒नं वे॒यात्। उ॒द्वा मा॑द्येत्। यदेष॑ प्र॒तीची॑नः स्तोमो
भ॑वति। इ॒ममे॒व तेन॑ लो॒कं प्र॑त्यव॒रोह॑ति। अथो॑ अ॒स्मिन्ने॒व
लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य॥३३॥

अक्र॑त्राज॒न्यो भ॑वन्ति द॒शपे॑यो मा॒द्येत्री॑णि च॥ [८]

इ॒यं वै र॑ज॒ता। अ॒सौ हरि॑णी। यद्भु॒क्मौ भ॑वतः।
आ॒भ्यामे॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑ गृह्णाति। वरु॑णस्य॒ वा

अभिषिच्यमानस्यापः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तत्सुवर्णं
 हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तुर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्या-
 निर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः
 शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्।
 आयुष्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्।
 तेजस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या
 एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥ _____ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत
 इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा।
 अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि।
 तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति।
 अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति।
 व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति।
 अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः
 प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे

स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी।
गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती
कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा
एषाऽहीनस्याहर्भजते। साहस्यं वा सवनम्। अथैव जगती
कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं
विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्येवास्मा उच्छति। अथो तम एवाप
हते। अग्निष्टोममन्तृत आ हरति। अग्निः सर्वा देवताः।
देवतास्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सप्त च॥—————[१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयमिन्द्रस्य यत्रिष्वग्निष्टोममुप त्वेयं वै रज्जताऽप्रतिष्ठितो
दश॥१०॥

वरुणस्य यदश्विभ्यां यत्रिषु तस्मादुद्वंतीः सप्तत्रिंशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै स॒त्रमा॑सत। तेषां पृ॒श्निर्ध॑र्म॒धुगा॑सीत्।
 सर्जी॑षेणा॒जीवत्। ते॑ऽब्रुवन्। कस्मै॒ नु स॒त्रमा॑स्महे। ये॑ऽस्या
 ओष॑धीर्न ज॒नया॑म॒ इति॑। ते दि॒वो वृ॑ष्टि॒मसृ॑जन्त। याव॑न्तः
 स्तो॒का अ॒वाप॑द्यन्त। ताव॑न्ती॒रोष॑धयोऽजायन्त। ता जा॒ताः
 पि॒तरो॑ वि॒षेणा॑लिम्पन्॥१॥

तासां ज॒ग्ध्वा रु॒प्यन्त्यै॑त्। ते॑ऽब्रुवन्। क इ॒दमि॒त्थम॑क॒रिति॑।
 व॒यं भा॑ग॒धेय॑मिच्छ॒माना॒ इति॑ पि॒तरो॑ऽब्रुवन्। किं वो
 भा॑ग॒धेय॑मिति॑। अ॒ग्नि॒होत्र॑ ए॒व नोऽप्य॒स्त्वित्य॑ब्रुवन्। तेभ्य॑
 ए॒तद्भा॑ग॒धेयं॑ प्राय॑च्छन्। यद्धु॒त्वा नि॒मार्ष्टि॑। ततो॒ वै त
 ओष॑धीरस्वदयन्। य ए॒वं वेद॑॥२॥

स्वद॑न्तेऽस्मा॒ ओष॑धयः। ते व॒त्समु॑पावा॑सृजन्। इ॒दं नो॑
 ह॒व्यं प्रदा॑पयेति॑। सो॑ऽब्रवी॒द्वरं॑ वृ॒णै। दश॑ मा॒ रात्री॑र्जा॒तं न
 दौ॑हन्। आ॒स॒ङ्ग॒वं मा॒त्रा स॒ह च॑रा॒णीति॑। तस्मा॑द्व॒त्सं जा॒तं
 दश॑ रात्री॒र्न दु॑हन्ति। आ॒स॒ङ्ग॒वं मा॒त्रा स॒ह च॑रति। वारे॑वृ॒त॒ः

ह्यस्य। तस्माद्वि॒त्सꣳ सꣳसृष्ट॑ध॒यꣳ रु॒द्रो घातु॑कः। अति॒ हि
स॒न्धान्ध॑यति॥ ३॥

अलिम्पन्वेद घातुकं एकं च॥ [१]

प्रजाप॑तिरग्निम॑सृजत। तं प्रजा अन्व॑सृज्यन्त। तम॑भाग
उपा॑स्त। सोऽस्य प्रजाभिर॑पा॑क्रामत्। तम॑व॒रुरु॑त्समा॒नो-
ऽन्वै॑त्। तम॑व॒रुधं॑ नाश॑क्रोत्। स तपो॑ऽतप्यत।
सोऽग्निरुपा॑रम॒ताता॑पि वै स्य प्रजाप॑तिरिति। स
र॒राटा॒दुद॑मृष्ट॥ ४॥

तद्घृ॑तम॑भवत्। तस्माद्यस्य॑ दक्षिण॑तः केशा॒ उन्मृ॑ष्टाः।
ताअ्यै॑ष्ठल॒क्ष्मी प्रा॑जापत्येत्याहुः। यद्र॒राटा॒दुद॑मृष्ट। तस्माद्र॒राटे
केशा॒ न स॑न्ति। तद्ग्नौ प्रागृ॑ह्णात्। तद्य॑चिकि॒त्सत्।
जुह॑वा॒नी(३) मा हौषा(३)मि॑ति। तद्वि॑चिकि॒त्सायै॑ जन्म॑।
य ए॒वं वि॒द्वान् वि॑चि॒त्सति॥ ५॥

वसी॑य ए॒व चै॑तयते। तं वाग॒भ्यवद॑ञ्जु॒हुधी॑ति। सोऽब्र॑वीत्।
कस्त्वम॒सीति॑। स्वैव ते वागित्य॑ब्रवीत्। सोऽजु॑हो॒त्स्वाहे॑ति।
तत्स्वा॑हाका॒रस्य॑ जन्म॑। य ए॒वꣳ स्वा॑हाका॒रस्य॑ जन्म॑ वेद॑।
क॒रोति॑ स्वाहाका॒रेण॑ वी॒र्य॑म्। यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ स्वाहाका॒रेण॑
जुह॑ति॥ ६॥

भोगायैवास्यं हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत।
द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्। स
गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत। पञ्चममजुहोत्।
सोऽजामसृजत॥ ७ ॥

सोऽग्निरबिभेत्। आहुतीभिर्वै माँऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं
पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्।
किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदं हूयात्।
इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत। यदग्निहोत्रम्॥ ८ ॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा
हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ
होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्।
तस्मादग्नये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः॥ ९ ॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्।
उभयमेवाग्नेयं स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये
सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते।
अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यथसायं जुहोति॥ १० ॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्। तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुहति॥११॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतः। यस्तयोरन्यः राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावाऽऽदित्यः सायं प्र विंशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे। उभे हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये सायं जुहुयात्। आ सूर्याय वृश्चेत। यत्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्चेत। देवताभ्यः समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायं होतव्यम्। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्यां सायं हूयते॥१३॥

उ॒भाभ्यां॑ प्रा॒तः। न दे॒वता॑भ्यः सु॒मदं॑ दधाति। अ॒ग्निज्योति॑-
रित्या॑ह। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। प्र॒जा ज्योति॑रित्या॑ह। प्र॒जा ए॒वास्मै॑
प्र ज॑नयति। सूर्यो॑ ज्योति॑रित्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु रे॒तो
दधा॑ति। ज्योति॑र॒ग्निः स्वा॑हेत्या॑ह। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता अ॒स्यां
प्रति॑ष्ठापयति॥१४॥

तू॒ष्णीमु॒त्तरा॑माहु॒तिं जु॑होति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै।
यदु॑दिते॒ सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑हुयात्। यथाऽति॑थये॒ प्रद्रु॑ताय
शू॒न्याया॑वस॒थाया॑हार्यं॑ ह॒रन्ति॑। ता॒दृगे॒व तत्। काऽऽह॑
तत॒स्तद्भव॑तीत्या॑हुः। यथ्स॑ न वेद॑। यस्मै॑ तद्ध॒रन्तीति॑।
तस्मा॑द्यदौष॒सं जु॑होति। तदे॒व स॑म्प्रति। अथो॒ यथा॑
प्रा॒र्थमौष॑सं प॒रिवे॑वेष्टि। ता॒दृगे॒व तत्॥१५॥

अ॒मृष्टं वि॒चिकि॑त्सन्ति जुह्व॑त्य॒जाम॑सृजताग्निहोत्रं॑ सूर्या॑य प्रा॒तर्जु॑होति जुह्व॑ति स॒म्पद्ये॑ते हूयते
स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥ [२]

रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। पत्नी॑ स्था॒ली। यन्मध्ये॑-
ऽग्नेर॑धि॒श्रये॑त्। रु॒द्राय॑ पत्नी॒मपि॑ दध्यात्। प्र॒मायु॑का स्यात्।
उदी॑चोऽङ्गा॒रान्नि॒रूह्या॑धि॒ श्रय॑ति। पत्नि॑यै गोपी॒थाय॑।
व्य॑न्तान्करोति। तथा॒ पत्न्य॑प्र॒मायु॑का भवति॥१६॥

घर्मो वा ए॒षोऽशान्तः॑। अह॑रहः प्र वृ॒ज्यते। यदग्नि॑होत्रम्।
प्रति॑षिञ्चेत्प॒शुकाम॑स्य। शान्त॑मिव हि प॒शव्यम्। न प्रति॑-
षिञ्चेद्ब्र॒ह्मवर्च॑सकामस्य। समि॑द्धमिव हि ब्र॒ह्मवर्च॑सम्। अथो॒-
खलु॑। प्रति॑षिच्यमे॒व। यत्प्रति॑षिञ्चति॥१७॥

तत्प॑शव्यम्। यज्जु॑होति। तद्ब्र॒ह्मवर्च॑सि। उ॒भय॑मे॒वाकः॑।
प्रच्यु॑तं वा ए॒तद॒स्माल्लो॒कात्। अग॑तं दे॒वलोक॑म्। यच्छ्रु॑तं
ह॒विरन॑भिघारितम्। अ॒भि द्यो॑तयति। अ॒भ्येवैन॑द्धारयति।
अथो॑ दे॒वत्रै॒वैन॑द्मयति॥१८॥

पर्य॑ग्नि करोति। रक्ष॑सामप॒हत्यै॑। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति।
त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्यत्वाय॑। यत्प्रा॒चीन॑मुद्वा॒सये॑त्।
यज॑मानं शु॒चाऽर्प॑येत्। यद॑क्षिणा। पि॒तृदे॒वत्य॑ स्यात्।
यत्प्र॒त्यक्॥१९॥

पत्नी॑ शु॒चाऽर्प॑येत्। उ॒दी॒चीन॑मुद्वा॒सय॑ति। ए॒षा वै
दै॒वमनु॑ष्याणां शान्ता दिक्। तामे॒वैन॑दनूद्वा॒सय॑ति शान्त्यै॑।
वर्त्म॑ करोति। य॒ज्ञस्य॑ सन्तत्यै। निष्ट॑पति। उपै॒व तथ्स्तृ॑णाति।
च॒तुरु॑न्नयति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑॥२०॥

प॒शून्वाव॑ रुन्धे। सर्वा॑न्पू॒र्णानु॑न्नयति। सर्वे॑ हि पु॒ण्या रा॒द्धाः।

अ॒नू॒च॒ उन्न॑यति। प्र॒जायां॑ अ॒नू॒ची॒न॒त्वाय॑। अ॒नू॒च्ये॒वा॒स्यं प्र॒जा॒
ऽर्धु॑का भवति। सम्मृ॑शति॒ व्यावृ॑त्त्यै। नाहो॑ष्यन्नुप॑ सादयेत्।
यदहो॑ष्यन्नुपसा॒दये॑त्। यथा॒ऽन्य॒स्मा॑ उपनि॒धाय॑॥ २१॥

अ॒न्य॒स्मै॑ प्र॒यच्छ॑ति। ता॒दृ॒गे॒व तत्। आ॒ऽस्मै॑ वृश्च्ये॒त।
यदे॒व गा॒र्ह॑पत्येऽधि॒ श्रय॑ति। तेन॒ गा॒र्ह॑पत्यं प्रीणाति।
अ॒ग्नि॒र॒बि॒भेत्। आ॒हु॒तयो॑ मा॒ऽत्यै॑ष्यन्तीति॑। स ए॒तां
स॒मिध॑मपश्यत्। तामा॒ऽधत्त॑। ततो॒ वा अ॒ग्रा॒वा॒हु॒तयो॑
ऽध्रि॑यन्त॥ २२॥

यदे॒नं स॒मय॑च्छत्। तथ्स॒मिधः॑ स॒मित्त्व॑म्। स॒मिध॑मा
द॒धाति॑। स॒मे॒वैनं॑ यच्छति। आ॒हु॒तीनां॑ धृत्यै॑। अथो॑
अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒वेध्म॑वत्करोति। आ॒हु॒तीनां॑ प्रति॑ष्ठित्यै। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑
वदन्ति। यदे॒कां स॒मिध॑मा॒धाय॑ द्वे आ॒हु॒ती जु॒होति॑। अथ॒
कस्या॑ स॒मिधि॑ द्वितीया॒माहु॑तिं जुहोतीति॑॥ २३॥

यद्वे स॒मिधा॑वा द॒ध्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। ए॒कां
स॒मिध॑मा॒धाय॑। यजु॑षा॒ऽन्या॒माहु॑तिं जुहोति। उ॒भे ए॒व
स॒मिद्व॑ती आ॒हु॒ती जु॒होति॑। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
आदी॑प्तायां जुहोति। स॒मिद्ध॑मिव॒ हि ब्र॒ह्म॒वर्च॑सम्। अथो॑
यथा॒ऽति॑थिं॒ ज्योति॑ष्कृत्वा प॒रि वे॒वेष्टि॑। ता॒दृ॒गे॒व तत्।

चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो
द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिषिञ्चति गमयति प्रत्यक्पशवं उपनिधायान्ध्रियन्तेति तच्चत्वारि च॥—————[३]

उत्तरावतीं वै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो
देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत् वसीयान्थस्यादिति।
कनीयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहुयात्। एषा वा
उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुहति। भवत्येव। यं कामयेत् पापीयान्थस्यादिति।
भूयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा
अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्।
यस्यैवं जुहति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं
प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै
स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा
अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि
जुहुयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति।

य॒ज्ञ॒स्था॒णुमे॒व परि॑ वृणक्ति। अथो॒ भ्रातृ॑व्यमे॒वास्वा॑ऽति
क्रामति। अ॒वा॒चीन॑ः सा॒यमु॑प॒मार्ष्टि॑। रे॒तं ए॒व तद्व॑धाति।
ऊ॒र्ध्वं प्रा॒तः। प्र ज॑नयत्ये॒व तत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति।
च॒तुरु॑न्नयति॥ २८॥

द्विर्जु॑होति। अथ॒ क्व द्वे॑ आहु॑ती भवत् इति। अ॒ग्नौ वै॑श्वान॒र
इति॑ ब्रूयात्। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यद्वा॑ह्म॒णः। हु॒त्वा द्विः
प्राश्ना॑ति। अ॒ग्नावे॒व वै॑श्वान॒रे द्वे॑ आहु॑ती जुहोति। द्विर्जु॑होति।
द्विर्नि॑मार्ष्टि। द्विः प्राश्ना॑ति॥ २९॥

षट्त्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति।
ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। किं दे॒वत्य॑मग्निहोत्रमिति। वै॒श्वदे॒वमि॑ति
ब्रूयात्। यद्यजु॑षा जुहोति। तदै॑न्द्रा॒ग्रम्। यत्तू॑ष्णीम्।
तत्प्रा॑जापत्यम्॥ ३०॥

यन्नि॑मार्ष्टि। तदोष॑धीनाम्। यद्वि॒तीयम्। तत्पि॑तृ॒णाम्।
यत्प्राश्ना॑ति। तद्गर्भा॑णाम्। तस्मा॑द्गर्भा॒ अन॑श्नन्तो वर्धन्ते।
यदा॒चाम॑ति। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। उद॑ङ्घ्र्या॒वृत्या॑चामति॥ ३१॥

आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। निर्णे॑ने॒क्ति शु॒द्धौ। निष्ट॑पति
स्व॒गाकृ॑त्यै। उद्वि॑शति। स॒प्त॒र्षीने॒व प्री॑णाति। द॒क्षि॒णा

पर्यावर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्वक्षिणोऽर्धं
आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते।
हुत्वोप समिन्धे॥ ३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्धौ। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असंस्थितो
वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्।
तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति।
अवभृथस्यैव रूपमकः॥ ३३॥

अभवन्भवति जुहुयान्रयति मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीन्धेऽकः॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं
प्रायणमग्निहोत्रमिति। वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्।
अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीद्धम्।
द्यौरहविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो
बर्हिः॥ ३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः।
यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवत्सरः स्वंगाकारः।
तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यत्सायं
जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥ ३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा।
 यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्। त एतदग्निहोत्रं
 सर्वस्यैव समवदाया जुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा
 गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यत्सायं जुहोति। रात्रिया एव
 तद्धुताद्याय॥ ३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं एव तद्धुताद्याय।
 यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः
 पयसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य
 एवं वेद। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥ ३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा
 नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन
 जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव भवति।
 पयसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैवास्मै
 पशूनव रुन्धे॥ ३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि।
 इन्द्रियाव्येव भवति। यवाग्वां ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः।
 भागधेयेनैवास्मै सजातानव रुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयंज्ञो

वा ए॒षः। योऽसा॒मा॥३९॥

च॒तु॒रु॒न्नय॑ति। च॒तु॒रक्ष॑रं रथ॒न्तर॑म्। र॒थ॒न्तर॑स्यै॒ष वर्णः॑।
उ॒परी॑व हरति। अ॒न्तरि॑क्षं वा॒मदे॒व्यम्। वा॒मदे॒व्यस्यै॒ष वर्णः॑।
द्वि॒र्जु॒होति॑। द्वा॒क्षरं॑ बृ॒हत्। बृ॒हत् ए॒ष वर्णः॑। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व
तथ्सा॑मन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्यो॑प॒सदो॑ वेद॑। उपै॒नमु॑प॒सदो॑
नम॑न्ति। वि॒न्दत॑ उप॒सत्ता॒रम्। उ॒न्नीयो॑प॒ साद॑यति।
पृथि॒वीमे॒व प्री॑णाति। हो॒ष्यन्नु॑प॒साद॑यति। अ॒न्तरि॑क्षमे॒व
प्री॑णाति। हु॒त्वोप॑ सादयति। दि॒वंमे॒व प्री॑णाति। ए॒ता वा
अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्यो॑प॒सदः॑॥४१॥

य ए॒वं वेद॑। उपै॒नमु॑प॒सदो॑ नम॑न्ति। वि॒न्दत॑ उप॒सत्ता॒रम्।
यो वा अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्या॑श्रा॒वितं॑ प्र॒त्याश्रा॑वित॒ं हो॒ता॒रं
ब्र॒ह्माणं॑ वष॒ट्कारं॑ वेद॑। तस्य॒ त्वे॒व हु॒तम्। प्रा॒णो वा
अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्या॑श्रा॒वितम्। अ॒पा॒नः प्र॒त्याश्रा॑वितम्। म॒नो हो॒ता॑।
चक्षु॑र्ब्र॒ह्मा। नि॒मे॒षो व॑ष॒ट्कारः॑॥४२॥

य ए॒वं वेद॑। तस्य॒ त्वे॒व हु॒तम्। सा॒यं या॒वा॒नश्च॒ वै
दे॒वाः प्रा॑त॒र्या॒वा॒णश्चा॒ग्नि॒हो॒त्रिणो॑ गृ॒हमा॑गच्छन्ति। तान् यन्न

त॒र्पये॑त्। प्र॒जया॑ऽस्य प॒शुभि॑र्वि तिष्ठेरन्। यत्त॒र्पये॑त्। तृ॒प्ता ए॑नं
प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्पयेयुः। स॒जूर्दे॑वैः सा॒यं याव॑भिरिति सा॒यं
सम्मृ॑शति। स॒जूर्दे॑वैः प्रा॒तर्याव॑भिरिति प्रा॒तः। ये चै॒व दे॒वाः
सा॒यं यावा॑नो॒ ये च॑ प्रा॒तर्यावा॑णः॥४३॥

ताने॒वोभया॑ऽस्तर्पयति। त ए॑नं तृ॒प्ताः प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्प॒
यन्ति॑। अ॒रु॒णो ह॑ स्मा॒हौप॑वेशिः। अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒वाह॑ः सा॒यं
प्रा॒तर्व॑ज्रं भ्रातृ॒व्येभ्यः॑ प्र ह॑रामि। तस्मा॒न्मत्पा॑पीया॒सो
भ्रातृ॒व्या इति॑। च॒तुरु॑न्नयति। द्विर्जु॑होति। स॒मि॒त्सं॒सृ॒मी।
स॒प्तप॑दा श॒क्करी॑। शा॒क्करो॑ वज्रः। अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒व तथ्सा॑यं
प्रा॒तर्व॑ज्रं यज॑मानो॒ भ्रातृ॒व्याय॑ प्र ह॑रति। भव॑त्या॒त्मना॑।
परा॑ऽस्य भ्रातृ॒व्यो भव॑ति॥४४॥

ब॒र्हिः प्रा॒तर॒हुता॑द्याय जायते रुन्धेऽस॒मा क॑रोत्ये॒ता वा अ॑ग्निहोत्रस्यो॒पस॑दो वष॒ट्कारश्च॑

प्रा॒तर्यावा॑णो वज्र॒स्त्रीणि॑ च॥ [५]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यताऽऽत्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑। सोऽजु॑होत्।
तस्या॑ऽऽत्म॒न्वद॑जायत। अ॒ग्नि॒र्वा॒युरा॑दित्यः। ते॑ऽब्रुवन्।
प्र॒जाप॑तिर॒हौषी॑दात्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑। तस्य॑ व॒यम॑जनिष्महि।
जाय॑तान्न आत्म॒न्वदिति॑ ते॑ऽजु॒हवुः। प्रा॒णाना॑म॒ग्निः। त॒नुवै॑
वा॒युः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत गौरेव। तस्यै
 पयसि व्यायच्छन्त। मम हुतादजनि ममेति। ते
 प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो
 नौ जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति
 प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव
 प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेर्हुतादजनीति।
 तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एवं
 वेद् गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति।
 अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति।
 यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्धवान्। तेन त्वां
 प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीय-
 मभ्युद्धवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः
 सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सौऽन्यदा-
 लभ्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्।

सोऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत। तं हुत्वा पराङ्मुर्यावर्तत।
ततो वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं
वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उत्तैकाहमुत ब्रह्म न जुहति।
हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥ [६]

रौद्रं गविं। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्।
सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः।
पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रं शरः।
धातुरुद्वासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्।
द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वा-
ऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रं हुतम्॥५०॥

उद्वासितं सुप्तं च॥ [७]

दक्षिणत उप सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति।
प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य
दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वा दुह्याज्येष्ठस्य
ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा गतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्य
कानिष्ठिनेयस्य। यो वा बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। वायव्यं वा
 एतदुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। मैत्रं दुग्धम्। अर्यम्ण
 उद्वास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुन्नीयमानम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः
 प्रक्रान्तम्। द्यावापृथिव्यः ह्रियमाणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्रमुप सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति।
 योऽग्निहोत्रं जुहोति। यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति।
 एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तृप्यति प्रजया पशुभिः। प्र
 सुवर्गं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र
 प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति।
 य उ चैनदेवं वेद॥५३॥

बुभूषेद्वियमाणञ्जायते द्वे च॥ [८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमजुहोत्।
 द्विरेकः। सकृदेकः। तेषां यस्मिरजुहोत्। स ऋचाऽजुहोत्।
 यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावाधृताम्।
 तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी
 अव रुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति।

रेतं एव तद्वधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति
प्रातः। रेतं एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न
प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय
प्राङ्मुद्रावेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत्। स यदा ताम्येत्।
अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्।
स एवैनं तत् उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥५६॥

तूर्णी जायते यजमानः॥ [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे
जुहति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो
धूपायञ्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते।
आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं
हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे
देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। विश्वेष्वेवास्य
देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव

भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
इन्द्रं एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजा-
पतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा
अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु
विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु
देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ
चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्रं एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निनिर्हितः प्रथमं
सर्वं एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥ [१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं
त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः
सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निना-
ऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य।
नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं

जुह्वति। य उचैनदेवं वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निं रुद्र उत्तरावर्तीं ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः
प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतं त्वां सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशून्वेव यन्निमार्ष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतः षष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारम-
पश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा
असृजत। ता अस्मात्सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्।
तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स दशहोतारं
मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि
प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा
असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो
भवति। प्रजानां सृष्टानां धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वांसं
यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं पुरेत्य। दर्भस्तुम्बमुद्ग्रथ्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो
निषाद्य। चतुर्होतृन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म।
यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशं गतम्।
प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तुम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तुम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो
दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं
यशं ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्तो रित्याहुः। यस्यान्ते व्याचष्ट
इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवाव
रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा
धत्ते। तेनैवोद्भृत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनञ्जुहोति।
हविर्निर्वपस्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति।
सामिधेनीरेनुवक्ष्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव
सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव
तनुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः।
नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य

स्वम्। यावत्प्राणाः। यावद्देवास्यास्ति। तद्भि चरति। स्वकृत
इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्।
निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः
क्रूरम्। तेन वर्षद्वरोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति।
ताजगार्तिमार्च्छति॥ ७ ॥

दशहोता सृष्ट्या ऋच्छेद्याचष्टे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं
चतुर्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्मात्सृष्टावपा-
क्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्।
दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्या-
हवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥ ८ ॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सौऽकामयत
चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्।
तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स
चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि
ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥ ९ ॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्।
चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति।
चातुर्मास्यानां सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धं
सृजेयेति। स एतं षड्द्वीतारमपश्यत्। तं मनसा-
ऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत।
सौस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्द्वीतारं
मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वा-
ऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य
धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं
सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सौऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य
ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्या-
ऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरं सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र
तनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो
वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथ्संम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्संम्भारा
भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं
वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञं सम्भृत्य प्र तनुते। अर्यज्ञो
वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे।
यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै
पत्नीनामायतनम्। स्व एवेना आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्ध्वद्व॥ [२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत।
स त्रिवृतं स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत
उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा
अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्।
पराऽसुराः। यं कामयेत् वसीयान्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत्
पापीयान्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव
भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै
दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता ऋतवः
संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयांसं

वेदं। ब॒होरे॒व भूया॑न्भवति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वासुरा॑नंसृजत। स
इन्द्र॑मपि नासृजत। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। इन्द्र॑ नो जन॒येति॑।
सोऽब्र॑वीत्। यथाऽहं युष्मा॑स्तप॒साऽसृ॑क्षि। ए॒वमिन्द्र॑
जनयध्व॒मिति॑॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आ॒त्मन्निन्द्र॑मपश्यन्। तम॑ब्रुवन्।
जाय॑स्वेति॑। सोऽब्र॑वीत्। किं भा॒गधे॑यम॒भि ज॑निष्य॒ इति॑।
ऋतू॑न्त्संवत्सरम्। प्र॒जाः प॑शून्। इमाँ॑ल्लोकानित्य॑ब्रुवन्। तं
वै माऽऽहु॑त्या प्र ज॒नय॑तेत्य॑ब्रवीत्॥१७॥

तं चतु॑र्होत्रा प्राज॑नयन्। यः का॒मये॑त वी॒रो म॒
आजा॑येतेति॑। स चतु॑र्होतारं जुहुयात्। प्र॒जाप॑तिर्वै
चतु॑र्होता। प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्रजा॑यते। ज॒जन॑दिन्द्रमिन्द्रि॒याय॑
स्वाहे॑ति॒ ग्रहे॑ण जुहोति। आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यते। वी॒रः
हि दे॒वा ए॒तयाऽऽहु॑त्या प्राज॑नयन्। आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑रसश्च
सुव॑र्गे लो॒केऽस्पर्ध॑न्त। व॒यं पूर्वे॑ सुव॑र्गं लो॒कमि॑याम व॒यं
पूर्व॑ इति॑॥१८॥

त आ॒दि॒त्या ए॒तं प॑ञ्च॒होतार॑मपश्यन्। तं पु॒रा
प्रा॑तरनुवा॒कादाग्नी॑ध्रेऽजुहवुः। ततो॑ वै ते पूर्वे॑ सुव॑र्गं

लो॒कमा॑यन्। यः सु॒व॒र्गका॑मः स्यात्। स पञ्च॑होतारं पु॒रा
प्रा॑तरनुवा॒कादा॑ग्नी॒ध्रे जु॑ह्यात्। सं॒व॒त्स॒रो वै पञ्च॑होता।
सं॒व॒त्स॒रः सु॒व॒र्गो लो॒कः। सं॒व॒त्स॒र ए॒वर्तु॑षु॒ प्रति॑ष्ठाय॑। सु॒व॒र्गं
लो॒कमे॑ति। ते॒ऽब्रु॒वन्न॑ङ्गि॒रस आ॑दित्यान्॥१९॥

क्व॑ स्थ। क्व॑ वः स॒द्ध्यो ह॒व्यं व॑क्ष्याम॒ इति॑। छ॒न्दः
स्वि॒त्य॑ब्रुवन्। गा॒य॒त्रि॒यां त्रि॑ष्टुभि॒ जग॑त्या॒मिति॑। तस्मा॒च्छ॒न्दः
सु स॒द्ध्य आ॑दित्येभ्यः। आ॒ङ्गी॒र॒सीः प्र॒जा ह॒व्यं व॑हन्ति।
व॑हन्त्यस्मै प्र॒जा ब॒लिम्। ऐ॒न॒म॒प्रति॑ख्यातं गच्छति। य ए॒वं
वे॒द। द्वा॒द॒श॒ मा॒साः पञ्च॑र्तवः। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दित्य
ए॒कवि॑ंशः। ए॒तस्मि॒न्वा ए॒ष श्रि॑तः। ए॒तस्मि॒न्प्रति॑ष्ठितः। य
ए॒वमे॒त॒ऽश्रि॑तं प्रति॑ष्ठितं वे॒द। प्र॒त्ये॒व ति॑ष्ठति॥२०॥

स्यादिति॑ सं॒व॒त्स॒रो ज॑नयध्व॒मिती॒त्य॒ब्रवी॒त्पूर्वं॑ इत्या॑दित्या॒नृत॒वः षट्॥ [३]

प्र॒जाप॑तिरका॒मय॑त् प्रजा॑ये॒येति॑। स ए॒तं द॑श॒हो॒तार॑मपश्यत्।
तेन॑ द॒शधा॑ऽऽत्मानं वि॒धाय॑। द॒श॒हो॒त्राऽत॑प्यत। तस्य॒ चि॒त्तिः
स्रु॒गासी॑त्। चि॒त्तमा॑ज्यम्। तस्यै॒ताव॑त्ये॒व वा॒गासी॑त्। ए॒तावा॑न्
यज्ञ॑क॒तुः। स च॑तुर्हो॒तार॑मसृजत। सो॑ऽनन्दत्॥२१॥

असृ॑क्षि॒ वा इ॒ममि॑ति॑। तस्य॒ सोमो॑ ह॒विरासी॑त्। स
च॑तुर्हो॒त्राऽत॑प्यत। सो॑ऽता॒म्यत्। स भू॑रिति॒ व्या॑हरत्।

स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ यजूंषि। स
द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स
तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्।
स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुख्यमतिरात्रमृचः। एता वै
व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः
पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा
व्याहृतीः प्रजाता वेद॥२३॥

प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत।
स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्तै
हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स
प्रत्यङ्बाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्दुर्वर्णं हिरण्यमभवत्। तद्दुर्वर्णस्य हिरण्यस्य
जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङ्बाधत।
स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तथ्सुवर्णं
हिरण्यमभवत्। तथ्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एव
सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद॥२५॥

सुवर्णं आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः।
 तस्मात्सुवर्णं हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं
 प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स
 सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमैतत्। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्यो-
 ऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिंशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविंशेन
 रुचमधत्त॥ २६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते।
 सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमैति। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्यो
 भ्रातृव्यान्प्राणुदते। त्रयस्त्रिंशेन प्रति तिष्ठति। एकविंशेन
 रुचं धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्मात्सप्तदशः स्तोमो न
 निर्हृत्यः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते
 प्रजात्यै॥ २७॥

अनन्दब्रुव इति व्याहरद्वेदासीद्वेदाधत् प्रजात्यै॥ [४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै
 दक्षिणामनयत्। तामंघ्रीनात्। तेऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम।
 तथा नो दक्षिणा न व्लेष्यतीति। ते व्यावृत्य प्रत्यगृह्णन्। ततो
 वै तान्दक्षिणां नांघ्रीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां

प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा व्रीणाति॥२८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह।
आग्नेयं वै हिरण्यम्। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय
वास इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति।
रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनं देवतया प्रति-
गृह्णाति। वरुणायाश्चमित्याह॥२९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति।
प्रजापतये पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैनं
देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै
तल्पः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाङ्गीरसायान्
इत्याह। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवैनं प्रति गृह्णाति। वैश्वानुर्यर्चा रथं प्रति गृह्णाति।
वैश्वानरो वै देवतया रथः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति।
तेनामृतत्वमश्यामित्याह। अमृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते। वयो दात्र
इत्याह। वयं एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति। मयो
मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तन्मयः। आत्मन एवैषा परीतिः। क इदं

कस्मा॑ अदा॒दित्या॑ह। प्र॒जाप॑तिर्वै कः। स प्र॒जाप॑तये ददाति।
 कामः॑ कामा॒येत्या॑ह। कामे॑न हि ददाति। कामे॑न प्रतिगृह्णाति।
 कामो॑ दा॒ता कामः॑ प्रतिग्रही॒तेत्या॑ह॥३२॥

कामो॑ हि दा॒ता। कामः॑ प्रतिग्रही॒ता। कामः॑ समु॒द्रमावि॑शे-
 त्या॑ह। समु॒द्र इव॑ हि कामः॑। नेव॑ हि काम॒स्यान्तोऽस्ति॑।
 न समु॒द्रस्य॑। कामे॑न त्वा॒ प्रतिगृह्णा॒मीत्या॑ह। येन॑ कामे॑न
 प्रतिगृह्णाति। स ए॒वैन॑म॒मुष्मि॑ल्लो॒के काम॑ आगच्छति।
 कामै॒तत्त ए॒षा ते॑ काम॑ दक्षि॒णेत्या॑ह। काम॑ ए॒व तद्यज॑मानो-
 ऽमुष्मि॑ल्लो॒के दक्षि॑णामिच्छति। न प्र॑तिग्रही॒तरि॑। य ए॒वं
 वि॒द्वान्दक्षि॑णां प्रतिगृह्णाति। अ॒नृणा॑मे॒वैनां॑ प्रति॑ गृह्णाति॥३३॥

व्री॒नात्य॑श्च॒मित्या॑हाङ्गीर॒सः प्र॑तिग्रही॒त्र इत्या॑ह प्र॑तिग्रही॒तेत्या॑ह दक्षि॑णेत्या॑ह च॒त्वारि॑ च॥—[५]

अन्तो॑ वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑। यद्व॑श॒ममहः॑। द॒शमे॑-
 ऽह॑न्त्स॒र्परा॑ज्ञियां ऋ॒ग्भिः स्तु॑वन्ति। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ गु॒त्वा।
 अ॒न्नाद्य॑मव॑ रुन्धते। ति॒सृभिः॑ स्तुवन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः।
 ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ऽन्नाद्य॑मव॑ रुन्धते। पृ॒श्नि॒वती॑र्भवन्ति।
 अन्नं॑ वै पृ॒श्नि॑॥३४॥

अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धते। मन॑सा॒ प्रस्तौ॑ति। मन॑सोद्गा॒यति॑।

मनसा॑ प्रति॑ हरति। मन॑ इव॒ हि प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑।
दे॒वा वै सु॒र्पाः। तेषा॑मि॒यः राज्ञी॑। यथ्स॑र्परा॒ज्ञियां ऋ॒ग्भिः
स्तुव॑न्ति। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठन्ति॥ ३५॥

चतु॑र्होतृन् होता॒ व्याच॑ष्टे। स्तु॒तमनु॑शंसति॒ शान्त्यै॑।
अन्तो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑। यद॑शममहः। ए॒तत्खलु॒ वै
दे॒वानां॑ पर॒मं गुह्यं॑ ब्रह्म। यच्चतु॑र्होतारः। द॒शमे॒ऽहः॒श्चतु॑र्-
होतृ॒न्व्याच॑ष्टे। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। प॒रमं॑ दे॒वानां॑ गुह्यं॑ ब्रह्माव॑
रुन्धे। तदे॒व प्र॑का॒शं ग॑मयति॥ ३६॥

तदे॑नं प्रका॒शं ग॒तम्। प्र॒का॒शं प्र॒जानां॑ गमयति।
वाचं॑ यच्छति। य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑। य॒ज्ञमा॑नदे॒वत्यं॑ वा
अहः॑। भ्रातृ॒व्यदे॒वत्यां॑ रात्रिः। अहा॒ रात्रिं॑ ध्यायेत्।
भ्रातृ॒व्यस्यै॒व तल्लो॑कं वृ॒द्धे। यद्वि॒वा वाचं॑ विसृजेत्।
अह॑र्भ्रातृ॒व्यायोच्छि॑षेत्। यन्न॑क्तं विसृजेत्। रात्रिं॑
भ्रातृ॒व्यायोच्छि॑षेत्। अ॒धिवृ॒क्षसूर्ये॑ वाचं॑ विसृजति।
ए॒ताव॑न्तमे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि॑षति। याव॑दादित्यो-
ऽस्त॑मेति॥ ३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिषेत्पञ्च च॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समंश्लिष्यन्। ता
रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता
नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम वै प्रजापतिरिति।
तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेद्ध्वयेते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स
इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति।
स आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं
भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्तः आपद्यत।
तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥३९॥

य एवं वेद। अभि भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य।
सुवर्गं लोकमायन्। तैऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्।
अमृतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं
यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र
कल्पयेति॥४०॥

तस्य वा इयं कृप्तिः। यदिदं किं च। य एवं वेद।
कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र
सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति।

सोऽमन्यत। अ॒भि वा इ॒मेऽस्मा॑ल्लो॒काद॑मुं लो॒कं क॑मिष्यन्त॒
इति॑। स वाच॑स्पते॒ हृदि॑ति॒ व्याह॑रत्। तस्मा॑त्पु॒त्रो हृद॑यम्।
तस्मा॑द॒स्माल्लो॒काद॑मुं लो॒कं ना॒भि का॑मयन्ते। पु॒त्रो हि
हृद॑यम्॥ ४१॥

हृयंते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥ [७]

दे॒वा वै चतु॑र्होतृभि॒र्यज्ञ॑म॒तन्व॑त। ते वि पा॒प्मना॒
भ्रातृ॑व्ये॒णाज॑यन्त। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। य ए॒वं
वि॒द्वाऽश्च॑तु॒र्होतृ॑भि॒र्यज्ञं॑ त॒नुते॑। वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्ये॒ण ज॑यते।
अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। षड्भो॑त्रा प्राय॒णीय॑मा सा॒दय॑ति।
अ॒मुष्मै॒ वै लो॒काय॑ षड्भो॑ता। घ्नन्ति॒ खलु॒ वा ए॒तत्सो॑मम्।
यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑॥ ४२॥

ऋ॒जुधै॑वैन॒ममुं॑ लो॒कं ग॑मयति। चतु॑र्हो॒त्राऽऽति॑थ्यम्।
यशो॑ वै चतु॑र्हो॒ता। यश॑ ए॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। प॒ञ्च॑हो॒त्रा
प॒शुमु॑प॒साद॑यति। सु॒व॒र्ग्यो वै प॒ञ्च॑हो॒ता। यज॑मानः प॒शुः।
यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। ग्रहा॑न्गृही॒त्वा स॒प्तहो॑तारं
जुहोति। इन्द्रि॒यं वै स॒प्तहो॑ता॥ ४३॥

इन्द्रि॒यमे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। यो वै चतु॑र्होतृ॒ननु॑स॒व॒नं

त॒र्पय॑ति। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उ॒पै॒न॑ सोमपी॒थो न॑मति। ब॒हिष्प॒वमा॑ने दश॑हो॒तारं॑ व्याच॑क्षीत। मा॒ध्यं दि॒ने प॑व॒माने॑ चतु॑र्हो॒तारम्। आ॒र्भवे॑ प॒वमाने॑ प॒ञ्चहो॑तारम्। पि॒तृय॒ज्ञे ष॑ड्दो॒तारम्। य॒ज्ञाय॒ज्ञिय॑स्य स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्। अ॒नु॒स॒व॒नमे॒वैना॑ऽस्तर्पयति॥४४॥

तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उ॒पै॒न॑ सोमपी॒थो न॑मति। दे॒वा वै चतु॑र्हो॒तृभिः॑ स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॒परि॑मितं यश॑स्का॒माः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्। स॒र्वेषा॑न्नस्त॒थ्स॒हास॑दिति। सोम॒श्चतु॑र्हो॒त्रा। अ॒ग्निः प॒ञ्चहो॑त्रा। धा॒ता ष॑ड्दो॒त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ स॒प्तहो॑त्रा। प्र॒जाप॑तिर्दश॑हो॒त्रा। तेषा॑ऽसोम॑ऽराजा॑नं यश॑ आ॒र्च्छत्। तन्न्य॑का॒मय॑त। तेना॑पा॒क्राम॑त्। तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तं दे॒वाः प्रै॒षैः प्रै॒षमै॑च्छन्। तत्प्रे॒षाणां॑ प्रै॒षत्व॑म्। नि॒वि॒द्भिर्न्य॑वेदयन्। तन्नि॒विदा॑न्नि॒वित्त्व॑म्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑रा॒प्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑मा॒प्ति॒त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यशो॒ व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा अ॑भवन्। तद्ग्र॒हाणां॑ ग्र॒हत्व॑म्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ ग्र॒हा गृ॑ह्यन्ते। तस्य॑ त्वे॒व गृ॑ही॒ताः। ते॑ऽब्रुवन्। यो वै नः॑ श्रेष्ठो-

ऽभूत्॥४७॥

तमवधिष्म। पुनरिम९ सुवामहा इति। तं छन्दोभिरसुवन्त।
तच्छन्दसां छन्दस्त्वम्। साम्ना समानयन्। तथ्साम्नः
सामत्वम्। उक्थैरुदस्थापयन्। तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं
वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थसोममागच्छति।
यश एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च ना तावुभौ
सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यशं
ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्मात्सोमे सोमः
प्रोच्यः। यश एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिषुण्वन्ति सप्तर्हता तर्पयति षड्विंश निवित्वमभूत्तिष्ठति प्राहेति द्वे च॥—————[८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न
पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति।
तदतप्यत। तस्मात्तेपानाद्धूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत।
तस्मात्तेपानाद्ग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाज्योतिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपाना-
दर्चिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानान्मरीचयो-

ऽजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपा॒नादु॑दा॒रा अ॑जायन्त।
तद्भूयोऽतप्यत। तद॒भ्रमि॑व॒ सम॑हन्यत। तद्व॒स्तिम॑भि॒नत्॥५१॥

स संमु॒द्रोऽभव॑त्। तस्मा॑त्समु॒द्रस्य॑ न पि॑बन्ति।
प्र॒जन॑नमि॒व हि॑ मन्यन्ते। तस्मा॑त्प॒शोर्जा॑य॒माना॑दापः
पु॒रस्ता॑द्यन्ति। तद्व॒श॑हो॒ताऽन्व॑सृज्यत। प्र॒जाप॑तिर्वै द॒श॑हो॒ता।
य ए॒वं तप॑सो वी॒र्यं॑ वि॒द्वाऽस्त॑प्यते। भव॑त्ये॒व। तद्वा॑ इ॒दमापः॑
सलि॒लमा॑सीत्। सोऽरो॑दी॒त्प्र॒जाप॑तिः॥५२॥

स कस्मा॑ अ॒ज्ञि। यद्य॒स्या अ॑प्र॒तिष्ठा॒या इति॑।
यद॒प्स्व॑वाप॑द्यत। सा पृ॒थि॒व्य॑भवत्। यद्व॒मृष्ट॑। तद॒न्तरि॑क्षम॒भवत्।
यद॒धूर्व॑मुद॒मृष्ट॑। सा द्यौ॑र॒भवत्। यदरो॑दीत्। तद॒नयो॑
रोद॒स्त्वम्॥५३॥

य ए॒वं वेद॑। नास्य॑ गृ॒हे रु॑दन्ति। ए॒तद्वा॑ ए॒षां
लो॒कानां॑ जन्म॑। य ए॒वमे॒षां लो॒कानां॑ जन्म॑ वेद॑। नैषु
लो॒केष्वा॒र्तिमा॑र्च्छति। स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। स इ॒मां
प्र॑ति॒ष्ठां वि॒त्वाऽका॑मयत् प्र॒जाये॑येति। स तपो॑ऽतप्यत।
सोऽन्त॑र्वा॒नभव॑त्। स ज॒घना॑द॒सुरा॑नसृजत॥५४॥

तेभ्यो॑ मृ॒न्मये॑ पात्रेऽन्न॑मदुहत्। याऽस्य॑ सा त॒नूरा॑सीत्।

तामपा॑हत। सा तमि॑स्त्राऽभवत्। सौ॑ऽकामयत् प्रजा॑येयेति।
 स तपो॑ऽतप्यत। सौ॑ऽन्तर्वानभवत्। स प्र॒जन॑नादेव
 प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॑दि॒मा भूयि॑ष्ठाः। प्र॒जन॑ना॒द्धोना॑
 अ॑सृजत॥५५॥

ताभ्यो॑ दा॒रुम॑ये पात्रे॒ पयो॑ऽदुहत्। याऽस्य॒ सा
 त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। सा जो॒ध्नाऽभवत्। सौ॑ऽकामयत्
 प्रजा॑येयेति। स तपो॑ऽतप्यत। सौ॑ऽन्तर्वानभवत्। स
 उ॒पप॒क्षाभ्या॑मेव॒र्तून॑सृजत। तेभ्यो॑ रज्जु॒ते पात्रे॑ घृ॒तम॑दुहत्।
 याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्॥५६॥

तामपा॑हत। सौ॑ऽहोरा॒त्रयोः॑ स॒न्धिरे॑भवत्। सौ॑ऽकामयत्
 प्रजा॑येयेति। स तपो॑ऽतप्यत। सौ॑ऽन्तर्वानभवत्। स
 मुखा॑द्दे॒वान॑सृजत। तेभ्यो॑ हरि॒ते पात्रे॑ सोम॑मदुहत्। याऽस्य॒
 सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। तद॒हर॑भवत्॥५७॥

ए॒ते वै प्र॒जाप॑ते॒र्दोहाः॑। य ए॒वं वेद॑। दु॒ह ए॒व प्र॒जाः।
 दि॒वा वै नो॑ऽभू॒दिति॑। तद्दे॒वानां॑ दे॒वत्व॑म्। य ए॒वं दे॒वानां॑
 दे॒वत्वं वेद॑। दे॒वाने॒व भ॑वति। ए॒तद्वा अ॑होरा॒त्राणां॑ जन्म॑। य
 ए॒वम॑होरा॒त्राणां॑ जन्म॑ वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॑माच्छे॒ति॥५८॥

असतोऽधि मनोऽसृज्यत। मनः प्रजापतिमसृजत।
 प्रजापतिः प्रजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं
 प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं च। तदेतच्छीवस्यसन्नाम ब्रह्म।
 व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते
 प्रजया पशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं
 वेद॥५९॥

अग्निं जायत तद्भूयोऽतप्यताभिनदरोदीत्प्रजापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमदुहद्याऽस्य सा
 तनूरासीदहरभवदृच्छति वेदं (इदं धूमोऽग्निर्ज्योतिरर्चिर्मरीचय उदारास्तद्वत् स जघनात्सा
 तमिस्रा स प्रजननात्सा जोत्सा स उपपक्षाभ्यां सौहोरात्रयोः सन्धिः स मुखात्तदहर्देववांन्मृन्मये
 दारुमये रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पयो घृतं सोमम्॥)॥ [९]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्।
 परेहि। एतेषां देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अब्रुवन्।
 कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति। सौऽब्रवीत्।
 कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति मा देवा
 अवोचन्निति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापतौ हरं
 आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ।
 अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहं

स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्स्या इत्यब्रवीत्।
यदेतद्वीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो
वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव
समानानां भवति। सोऽमन्यत। किं किं वा अकरमिति। स
चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं
वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या
यथा गोपायत् इति। तत्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद।
नैनं दध्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति।
तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्।
य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं
पर्यविशन्। वसवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः
पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यञ्चम्॥६४॥

साध्याः पराञ्चम्। य एवं वेद। उपैनः समानाः
संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत्। ता

अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं
पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं
पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः
पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्ठान्यवर्तयत।
ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा
अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि
च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अन्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा
अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदैन्रियाव्येव भवति प्रत्यश्च मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नव
च॥

[१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्स्यामिति। स एतं
दशहोतारमपश्यत्। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति बहोर्भूयानभवत्।
यः कामयेत बहोर्भूयान्स्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत।

ब॒होरे॒व भू॒याँ॑भ॒वति॑ । सौ॑ऽका॒मय॑त वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑ ।
स द॑श॒होतु॑श्चतु॒र्होता॑रं निर॑मिमीत । तं प्रायु॑ङ्क्त ॥६८॥

तस्य॒ प्रयु॑क्तीन्द्रो॑ऽजायत । यः का॒मये॑त वी॒रो म॒
आजा॑ये॒तेति॑ । स चतु॑र्होता॒रं प्रयु॑ञ्जीत । आऽस्य॑ वी॒रो
जा॑यते । सौ॑ऽका॒मय॑त प॒शुमा॑न्त्स्या॒मिति॑ । स चतु॑र्होतुः
पञ्च॑होता॒रं निर॑मिमीत । तं प्रायु॑ङ्क्त । तस्य॒ प्रयु॑क्ति
प॒शुमा॑न॒भवत् । यः का॒मये॑त प॒शुमा॑न्त्स्या॒मिति॑ । स
पञ्च॑होता॒रं प्रयु॑ञ्जीत ॥६९॥

प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति । सौ॑ऽका॒मय॑त॒र्तवो॑ मे क॒ल्पेर्न॑ति । स
पञ्च॑होतुः षड्ढो॑ता॒रं निर॑मिमीत । तं प्रायु॑ङ्क्त । तस्य॒ प्रयु॑क्त॒वृ॒तवो॑-
ऽस्मा॑ अक॒ल्पन्त॑ । यः का॒मये॑त॒र्तवो॑ मे क॒ल्पेर्न॑ति । स
षड्ढो॑ता॒रं प्रयु॑ञ्जीत । क॒ल्पन्ते॑ऽस्मा॑ ऋ॒तवः॑ । सौ॑ऽका॒मय॑त
सोम॑पः सोम॒याजी॑ स्या॑म् । आ मे॑ सोम॑पः सोम॒याजी॑
जा॑ये॒तेति॑ ॥७०॥

स षड्ढो॑तुः स॒प्तहो॑ता॒रं निर॑मिमीत । तं प्रायु॑ङ्क्त । तस्य॒
प्रयु॑क्ति सोम॑पः सोम॒याज्य॑भवत् । आऽस्य॑ सोम॑पः
सोम॒याज्य॑जायत । यः का॒मये॑त सोम॑पः सोम॒याजी॑ स्या॑म् ।
आ मे॑ सोम॑पः सोम॒याजी॑ जा॑ये॒तेति॑ । स स॒प्तहो॑ता॒रं प्रयु॑ञ्जीत ।

सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सोमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तैऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्। अमृतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा इयं कृतिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्। दशपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्होतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद। निदानवान्भवति॥७३॥

अग्निमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति कृतिर्दशहोतुर्निदानं सप्त

च॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दशपूर्णमासौ सृजेयेति

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत् दशहोतारं तेन दशधा-
ऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समंश्लिष्यं देवा वै चतुर्होतृभिरिदं
वा अग्नें प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत् बहोर्भूयानेकादश॥११॥

प्रजापतिस्तद्वहस्य प्रजापतिरकामयतानयैवैनत्तस्य वा इयं कृप्तिस्तस्मात्तेपानाज्योतिरु-
यदस्मिन्नादित्ये स षड्भोतुः सप्तहोतारं त्रिसप्ततिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत् निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठ देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्।

अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेदं बुध्यन्ते षट्॥ [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव
समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवेनां भूत्वा
प्रतिगृह्णाति। आत्मनोऽनात्यै। यद्येनमात्विज्यादृतं सन्तं
निरुहरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन।
पुरस्तात्प्रत्यङ्घ्निष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योपं दासयति। यद्येनं पुनरुप शिष्यैः।
आग्नीध्रे एव जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन।
पश्चात्प्राडासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै
कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्धोतेत्यृतमुखऋतुमुखे जुहोति।
ऋतूनेवास्मै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

कृता अस्मा ऋतव आयन्ति। षड्होता वै भूत्वा
प्रजापतिरिदं सर्वमसृजत। स मनोऽसृजत। मनसोऽधि
गायत्रीमसृजत। तद्गायत्रीं यश आर्च्छत्। तामाऽलभत।
गायत्रिया अधि छन्दांस्यसृजत। छन्दोभ्योऽधि सामं।
तत्सामं यश आर्च्छत्। तदाऽलभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूंष्यसृजत। यजुभ्योऽधि विष्णुम्।
तद्विष्णुं यशं आर्च्छत्। तमाऽलभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत।
ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तत्सोमं यशं आर्च्छत्। तमाऽलभत।
सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥ ७ ॥

तदिन्द्रं यशं आर्च्छत्। तदेनन्नाति प्राच्यवत। इन्द्रं इव
यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं
किं च। तत्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रति-
गृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वा-
ऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान
आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बर्हिषा
प्रतीयाद्वां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवेनं
धाम्ना प्रत्येति॥ ८ ॥

विग्राहमृतवस्तदाऽलभतेन्द्रं गृहीयात्थद्वं॥ [२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिल्लोके
भवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयते। सशीर्षा विपाप्मा-
ऽमुष्मिल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त।
अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च

च॒न्द्रमाः॑। अ॒ग्नि॒र्य॒व॒र्त॒य॒त। स सा॑ह॒स्र॒म॑पु॒ष्य॒त्॥१॥

पृ॒थि॒वी न्य॑व॒र्त॒य॒त। सौ॒ष॒धीभि॑र्व॒न॒स्प॒ति॑भिरपु॒ष्य॒त्।
वा॒यु॒र्य॒व॒र्त॒य॒त। स म॒री॒चीभि॑रपु॒ष्य॒त्। अ॒न्त॒रि॒क्षं न्य॑व॒र्त॒य॒त।
तद्व॒यो॒भि॑रपु॒ष्य॒त्। आ॒दि॒त्यो न्य॑व॒र्त॒य॒त। स र॒श्मि॑भि॒रपु॒ष्य॒त्।
द्यौ॒र्य॒व॒र्त॒य॒त। सा नक्ष॑त्रैरपु॒ष्य॒त्। च॒न्द्र॒मा न्य॑व॒र्त॒य॒त।
सोऽहो॒रा॒त्रैर॑र्ध॒मा॒सैर्मा॑सैर्ऋ॒तुभिः॑ संव॒त्स॒रेणा॑पु॒ष्य॒त्।
ता॒न्योषा॑न्पु॒ष्य॒ति। या॑स्तेऽपु॒ष्य॒न्। य ए॒वं वि॒द्वान्नि च॑
व॒र्त॒य॒ते परि॑ च॥१०॥

अपु॒ष्य॒न्नक्ष॑त्रैरपु॒ष्य॒त्पञ्च॑ च॥ [३]

तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्हि॑रण्यं प्रतिजग्र॒हुषः॑। अ॒र्ध॒मिन्द्रि॑यस्यापा॒-
क्राम॑त्। तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै सोऽर्ध॑मिन्द्रि॒य॒-
स्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्त। अ॒र्ध॒मिन्द्रि॑यस्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्ते। य ए॒वं
वि॒द्वान् हि॑रण्यं प्रतिगृह्णा॑ति। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृह्णा॑ति।
अ॒र्ध॒मस्येन्द्रि॑यस्याप॑क्राम॒ति। तस्य॒ वै सोम॑स्य॒ वासः॑
प्रतिजग्र॒हुषः॑। तृती॑यमिन्द्रि॒य॒स्यापा॑क्राम॒त्॥११॥

तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स तृती॑यमिन्द्रि॒य॒-
स्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्त। तृती॑यमिन्द्रि॒य॒स्याऽऽत्म॑न्नुपाध॑त्ते। य

ए॒वं वि॒द्वान् वा॒सः प्र॒तिगृ॑ह्णाति। अथ॒ योऽवि॒द्वान्प्र॒तिगृ॑ह्णाति। तृतीय॑मस्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै रु॒द्रस्य॒ गां प्र॑तिजग्र॒हुषः। च॒तुर्थ॑मिन्द्रि॒यस्याप॑क्रामत्। तामे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स च॒तुर्थ॑मिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाधत्त॥१२॥

च॒तुर्थ॑मिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाधत्ते। य ए॒वं वि॒द्वान्गां प्र॑तिगृह्णाति। अथ॒ योऽवि॒द्वान्प्र॒तिगृ॑ह्णाति। च॒तुर्थ॑मस्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै वरु॑णस्याश्वं॑ प्र॒तिजग्र॑हुषः। प॒ञ्चम॑मिन्द्रि॒यस्याप॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स प॑ञ्चमिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाधत्त। प॒ञ्चम॑मिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाधत्ते। य ए॒वं वि॒द्वानश्वं॑ प्र॒तिगृ॑ह्णाति॥१३॥

अथ॒ योऽवि॒द्वान्प्र॒तिगृ॑ह्णाति। प॒ञ्चम॑मस्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै प्र॒जाप॑तेः पुरु॑षं प्र॒तिजग्र॑हुषः। ष॒ष्ठमिन्द्रि॒यस्याप॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स ष॑ष्ठमिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाधत्त। ष॒ष्ठमिन्द्रि॒यस्याऽऽत्म॑न्नुपाधत्ते। य ए॒वं वि॒द्वान्पुरु॑षं प्र॒तिगृ॑ह्णाति। अथ॒ योऽवि॒द्वान्प्र॒तिगृ॑ह्णाति। ष॒ष्ठम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति॥१४॥

तस्य॒ वै मनो॑स्तल्पं॑ प्र॒तिजग्र॑हुषः। स॒प्तमिन्द्रि॒य-

स्यापाँक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स
 संसृममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। संसृममिन्द्रियस्या-
 ऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वाँस्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ
 योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। संसृममस्येन्द्रियस्यापँक्रामति।
 तस्य वा उत्तानस्याँऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः।
 अष्टममिन्द्रियस्यापाँक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोँऽष्टममिन्द्रियस्या-
 ऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं
 विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टम-
 मस्येन्द्रियस्यापँक्रामति। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान
 एवाँऽऽङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्।
 यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वोँऽऽङ्गीरसः
 प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान ओँऽङ्गीरसः।
 अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनँ हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापाँक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापँक्रामत्यष्टममि-
 न्द्रियस्यापाँक्रामत्प्रतिगृहीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्नेर्हरिण्यँ सोमस्य वासस्तदेतेन रुद्रस्य
 गान्तामेतेन वरुणस्याश्च प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै अर्धं
 तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं संसृमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि

तदेतेनैकम्॥)॥

[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वशंहोतारः सत्रमासंत।
 केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन प्रजा असृजन्तेति।
 प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन प्रजा असृजन्त।
 यच्चतुर्होतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासंत। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त।
 केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत।
 यथ्यङ्गोतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनर्तूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।
 तेनर्तूनकल्पयन्त। यथ्सप्तहोतारः सत्रमासंत। केन ते
 गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्थ्सम-
 तन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन
 सुवरायन्। तेनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य
 गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा

अ॒र्य॒मणं॑ वेद॑। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। य॒ज्ञो
वा अ॒र्य॒मा। आर्या॑वस॒तिरिति॑ वै तमा॑हु॒र्यं प्र॒शंस॑न्ति।
आर्या॑वस॒तिर्भव॑ति। य ए॒वं वेद॑॥२०॥

यद्वा इ॒दं किं॑ च। तथ्सर्वं॑ चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑
य॒ज्ञो निर्मि॑तः। स य ए॒वं वि॒द्वान् वि॒वदे॑त। अ॒हमे॒व भू॒यो वेद॑।
यश्चतु॑र्होतृन् वेदेति॑। स ह्ये॒व भू॒यो वेद॑। यश्चतु॑र्होतृन् वेद॑।
यो वै चतु॑र्होतृणां॒ होतृ॑न् वेद॑। सर्वा॑सु प्र॒जास्वन्न॑मत्ति॥२१॥

सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यति॑। प्र॒जाप॑तिर्वै दश॑होतृणां॒ होता॑।
सोम॑श्चतु॑र्होतृणां॒ होता॑। अ॒ग्निः प॑श्चहोतृणां॒ होता॑।
धा॒ता ष॑ड्होतृणां॒ होता॑। अ॒र्य॒मा स॑प्तहोतृणां॒ होता॑। ए॒ते
वै चतु॑र्होतृणां॒ होता॑रः। तान् य ए॒वं वेद॑। सर्वा॑सु
प्र॒जास्वन्न॑मत्ति। सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यति॑॥२२॥

आ॒ध्रु॒वन्ना॒ध्रु॒वन्नित्ये॒वं वेदा॑न्ति सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यति॑ (वै तेन॑ स॒त्रङ्केन॑॥)। [५]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा व्य॑स्रंस॒त। स हृद॑यं भू॒तो-
ऽश॑यत्। आ॒त्मन् हा (३) इत्य॑ह्वयत्। आपः॑ प्र॒त्यशृ॑ण्वन्। ता
अ॒ग्निहो॑त्रेणै॒व य॑ज्ञ॒क्रतु॑नोप॑ प॒र्याव॑र्तन्त। ताः कु॒सिन्धु॑मुपौ॒हन्।
तस्मा॑द॒ग्निहो॑त्रस्य॑ य॒ज्ञक्र॑तोः। ए॒कं ऋ॒त्विक्। च॒तुष्कृ॑त्वो-

ऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते द॑र्शपूर्णमा॒साभ्यामे॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑
प॒र्याव॑र्तन्त। त उपौ॑ह॒ःश्च॒त्वार्य॑ङ्गा॒नि। तस्मा॑द॒र्शपूर्ण॑-
मा॒सयो॑र्य॑ज्ञक्र॒तोः। च॒त्वारं ऋ॒त्विजः॑। प॒ञ्चकृ॒त्वोऽह्व॑यत्।
प॒शवः॑ प्रत्यशृण्वन्। ते चा॑तुर्मा॒स्यैरे॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑
प॒र्याव॑र्तन्त। त उपौ॑हं लोमं छु॒वीं मा॒ःसम॑स्थिं म॒ञ्जान॑म्।
तस्मा॑च्चातुर्मा॒स्यानां॑ य॑ज्ञक्र॒तोः॥२४॥

पञ्च॒त्विजः॑। ष॒ट्कृ॒त्वोऽह्व॑यत्। ऋ॒तवः॑ प्रत्यशृण्वन्। ते
प॑शुब॒न्धेनै॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑प॒र्याव॑र्तन्त। त उपौ॑हन्थ॒स्तना॑वा॒ण्डौ
शि॒श्मवा॑श्चं प्रा॒णम्। तस्मा॑त्पशुब॒न्धस्य॑ य॑ज्ञक्र॒तोः।
ष॒ट्त्विजः॑। सप्त॒कृ॒त्वोऽह्व॑यत्। हो॒त्राः प्रत्य॑शृण्वन्। ताः
सौ॒म्येनै॒वाध्व॑रेण॑ य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑प॒र्याव॑र्तन्त॥२५॥

ता उपौ॑हन्थ॒सप्त शी॑र्ष॒ण्यान्प्रा॑णान्। तस्मा॑त्सौ॒म्यस्या॑ध्व॒रस्य॑
य॑ज्ञक्र॒तोः। स॒प्त हो॒त्राः प्रा॒चीर्व॑ष॒ट्कुर्व॑न्ति। द॒शकृ॒त्वोऽह्व॑यत्।
तपः॑ प्रत्यशृणोत्। तत्कर्म॑णै॒व सं॑वत्स॒रेण॑ स॒र्वैर्य॑ज्ञक्र॒तुभि॑रुप॑
प॒र्याव॑र्तत। तत्सर्व॑मा॒त्मान॑मप॑रि॒वर्ग॑मुपौ॑हत्। तस्मा॑त्सं॒वत्स॒रे
सर्वे॑ य॑ज्ञक्र॒तवो॑ऽव॒रुध्य॑न्ते। तस्मा॑द्दश॑हो॒ता चतु॑र्हो॒ता।

पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिः हरन्ति।
हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
वेद॥ २६॥

चन्द्रमाश्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोरेध्वरेण यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥—[६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सोऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्न-
मस्त्विति। सोऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति।
स एताः चतुर्होतृनात्मस्पर्णानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै
स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव
तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥ २७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति।
आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी।
पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छवीं
माः समस्थिं मज्जानम्॥ २८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च
सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव
तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिशमवाश्च

प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥ २९॥

समिथ्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्स्पृणोति।
आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति।
द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
संवत्सरम्। सर्वं चाऽऽत्मानमपरिवर्गं स्पृणोति।
आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥ ३०॥

अग्निहोत्रं मज्जानन्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥ [७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत।
सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्त्र्यन्तर्वली।
हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्।
स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो
भवति। तस्यासुरेवाजीवत्॥ ३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्।
य एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भवति।
नैनमसुर्जहाति। सोऽसुरान्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु

पितॄन्सृजत। तत्पितॄणां पितृत्वम्। य एवं पितॄणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानां भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितॄन्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यान्सृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनुष्यैव भवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्सृजानाय। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवान्सृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अजीवत्स्वानां भवति देवान्सृजत सप्त च॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति।

विन्दते॑ प्र॒जाम्। अ॒द्भ्यः प॑वते। अ॒पौऽभि प॑वते। अ॒पौऽभि
सम्प॑वते॥३५॥

अ॒स्याः प॑वते। इ॒माम॒भि प॑वते। इ॒माम॒भि सम्प॑वते।
अ॒ग्नेः प॑वते। अ॒ग्निम॒भि प॑वते। अ॒ग्निम॒भि सम्प॑वते।
अ॒न्तरि॑क्षात्पवते। अ॒न्तरि॑क्षम॒भि प॑वते। अ॒न्तरि॑क्षम॒भि
सम्प॑वते। आ॒दि॒त्यात्प॑वते॥३६॥

आ॒दि॒त्यम॒भि प॑वते। आ॒दि॒त्यम॒भि सम्प॑वते। द्योः प॑वते।
दि॒वम॒भि प॑वते। दि॒वम॒भि सम्प॑वते। दि॒ग्भ्यः प॑वते। दि॒शोऽभि
प॑वते। दि॒शोऽभि सम्प॑वते। स यत्पु॒रस्ता॒द्वाति॑। प्रा॒ण ए॒व
भू॒त्वा पु॒रस्ता॑द्वाति॥३७॥

तस्मा॑त्पु॒रस्ता॒द्वा॒न्तम्। सर्वाः॑ प्र॒जाः प्र॑ति नन्दन्ति। प्रा॒णो
हि प्रि॒यः प्र॒जाना॑म्। प्रा॒ण इ॒व प्रि॒यः प्र॒जाना॑ भवति। य ए॒वं
वेद॑। स वा ए॒ष प्रा॒ण ए॒व। अथ॑ यद्दक्षि॑णतो वाति॑। मा॒तरि॑श्चै॒व
भू॒त्वा दक्षि॑णतो वाति॑। तस्मा॑द्दक्षि॑णतो वा॒न्तं वि॒द्यात्। सर्वा॑
दि॒श आ॑ वाति॥३८॥

सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑ वि वाति॑। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑ सं वा॒तीति॑।
स वा ए॒ष मा॑तरि॑श्चै॒व। अथ॑ यत्प॒श्चाद्वा॑ति॑। प॒वमान॑ ए॒व

भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति।
पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पवमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति।
सवितैव स्वाना भवति। य एवं वेद। स वा एष
सवितैव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य
पुरस्तात्पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मनः
सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति।
दक्षिणत इतरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप
वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति।
पश्चादितरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप
वदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। तांस्तेऽपं घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मनः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं
नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत्। मण्टयेदिव।
क्राथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोपं वदेयुः। उत मै
पाप्मानमपं हन्युरिति। स यान्दिशं सनिमेष्यन्थस्यात्।
यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्।
सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं

पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेद सम्पवत आदित्यात्पवते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः पाप्मानस्तां स्तेपं घृन्तीत्यष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिः सोमं राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तैः कुरुत। अथ ह सीता सावित्री। सोमं राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे। साऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तं हौवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वां पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्यां उ ह स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। तां होदीक्ष्यौवाच। उप मा वर्तस्वेति। तं हौवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्तं पाणाविति। तस्यां उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो

भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतं
स्थांगुरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय।
चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः।
सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य।
आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्यामिति भवति॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति।
आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
दशहूतं सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया
इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमं हूतः
प्रत्यशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं
वा एतं सप्तहूतं सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै
षष्ठं हूतः प्रत्यशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्भूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं षड्भूतं सन्तम्।
 षड्भूतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः।
 आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत्। तस्मै पञ्चमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
 स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
 पञ्चहूतं सन्तम्। पञ्चहूतेत्याचक्षते परोक्षेण॥४९॥

परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत्।
 तस्मै चतुर्थं हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्।
 चतुर्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हूतं सन्तम्।
 चतुर्हूतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः।
 तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठं हूतः प्रत्यश्रौषीः।
 त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनांश्चतुर्होतार
 इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणां हृद्यतमः। नेदिष्ठो
 हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं वेद॥५०॥

देवाः षड्भूतोऽभवत्पञ्चहूतेत्याचक्षते परोक्षेणाश्रौषीः षट्॥—————[११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्वशहोतारः
 प्रजापतिर्व्यस्रं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत् स तपः सोऽन्तर्वान्ब्रह्मवादिनो यो वा
 इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमं राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत् य एवास्य दक्षिणतः
पञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि
विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा
भोजनानि। अग्ने शर्धं महते सौभगाय। तव द्युमन्युत्तमानि
सन्तु। सञ्जास्पत्य९ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि
तिष्ठा महा९सि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो
जिघा९सति॥१॥

ता९स्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्युमा भरा। अग्ने यो नो-
ऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा
तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः।
वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राचं इन्द्र विश्वा९ अमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोदींचो अपशूराधरा च
ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय
हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गवेषण९ हरिभ्याम्।
उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी महित्वा।
इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्नवान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्।
ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरन्धिम्। अग्निं स्विष्टकृतमा हुवेम।
स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अभि प्य।
उरुं नः पन्थां प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुः।
त्वामग्ने हविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हव्या वक्ष्यानुषक्। विश्वानि
नो दुर्गहा जातवेदः। सिन्धुं न नावा दुरिताऽतिं पर्षि। अग्ने
अत्रिवन्मनसा गृणानः। अस्माकं बोध्यविता तनूनाम्। पूषा
गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजं सनोतु नः।
पूषेमा आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अस्मां अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अघृणिः
सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथा असि।
जुष्टो होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वते। अग्नी रक्षांसि
सेधति। शुक्रशोचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईड्यः। अग्ने रक्षां
णो अहंसः॥६॥

प्रति ष्म देव रीषतः। तपिष्ठैरजरो दह। अग्ने हंसि
न्यत्रिणम्। दीद्यन्मर्त्येष्व। स्वे क्षये शुचिव्रत। आ वात वाहि

भेषजम्। वि वा॑न्त वा॒हि यद्र॑पः। त्व॑ हि वि॒श्वभे॑षजः। दे॒वानां॑
दू॒त ई॒य॑से। द्वावि॒मौ वा॒तौ वा॒तः॥७॥

आ सि॒न्धो॒रा प॑रा॒वतः॑। दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑। परा॒न्यो
वा॑तु॒ यद्र॑पः। यद॒दो वा॑न्त ते गृ॒हे। अ॒मृत॑स्य नि॒धिर्हि॑तः।
ततो॑ नो दे॒हि जी॒वसे॑। ततो॑ नो धे॒हि भेष॑जम्। ततो॑ नो म॒ह
आ॒व॑ह। वा॒त आ॒वातु॑ भेष॒जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे॥८॥

प्र ण॒ आयू॑षि ता॒रिष॑त्। त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑। अ॒या
सन्मन॑सा हि॒तः। अ॒या सन् ह॒व्यमू॑हिषे। अ॒या नो॑ धे॒हि
भेष॑जम्। इ॒ष्टो अ॒ग्निरा॑हु॒तः। स्वा॒हाकृ॑तः पि॒प॒र्तु नः॑। स्व॒गा
दे॒वेभ्य॑ इ॒दं नमः॑। का॒मो भू॑तस्य॒ भव्य॑स्य। स॒म्राडे॑को
वि॒राज॑ति॥९॥

स इ॒दं प्र॑ति पप्रथे। ऋ॒तून्नु॑त्सृ॒जते॑ व॒शी। का॒म॒स्तद॑ग्रे
सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदा॑सीत्। स॒तो ब॑न्धुम॒स॒ति
नि॒र॑वि॒न्दन्। हृ॒दि प्र॒ती॒ष्या क॑वयो मनी॒षा। त्वया॑ म॒न्यो
स॒रथ॑मा॒रुज॑न्तः। ह॒र्षमा॑णासो धृष॒ता म॑रु॒त्वः। ति॒ग्मेष॑व
आयु॑धा स॒श्शि॒शानाः॑। उप॒ प्र॑य॒न्ति नरो॑ अ॒ग्निरू॑पाः॥१०॥

म॒न्युर्भ॑गो म॒न्युरे॒वास॑ दे॒वः। म॒न्युर॑हो॒ता व॑रु॒णो वि॒श्ववे॑दाः।

म॒न्युं वि॒शं ई॒डते दे॒व॒यन्तीः॑। पा॒हि नो॑ म॒न्यो तप॑सा॒ श्रमे॑ण।
 त्वम॑ग्रे व्रत॒भृच्छुचिः॑। दे॒वाः आसा॑दया इ॒ह। अ॒ग्रे ह॒व्याय॑
 वोढ॑वे। व्र॒तानु॑बिभ्र॒द्वत॒पा अदा॑भ्यः। यजा॑ नो दे॒वाः अ॒जरः
 सु॒वीरः॑। दध॒द्रत्नानि॑ सु॒विदा॒नो अ॒ग्रे। गो॒पाय॑ नो जी॒वसे॑
 जा॒तवे॑दः॥११॥

जिघाँसत्यग्नित्राँजघन्वानीडते सर्वा अहंसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्रे एकं च॥ [१]

चक्षु॑षो हे॒ते मन॑सो हे॒ते। वाचो॑ हे॒ते ब्र॒ह्म॑णो हे॒ते। यो
 मा॑ऽघा॒युरभि॑दास॒ति। तम॑ग्रे मे॒न्या मे॒निं कृ॑णु। यो मा॒ चक्षु॑षा
 यो मन॑सा। यो वा॒चा ब्र॒ह्म॑णाऽघा॒युरभि॑दास॒ति। तयो॑ऽग्रे त्वं
 मे॒न्या। अ॒मुम॑मे॒निं कृ॑णु। यत्कि॑श्चा॒सौ मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा।
 य॒ज्ञैर्जु॑होति॒ यजु॑षा ह॒विर्भिः॑॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु।
 यातुधाना निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घन्त्वन्तेन सत्यम्।
 इन्द्रेषिता आज्यमस्य मधन्तु। मा तत्समृद्धिं यदसौ करोति।
 हन्मि तेऽहं कृतं हविः। यो मे घोरमचीकृतः। अपाँश्चौ त
 उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्रेर्देवस्य

ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं कृतम्। पुराऽमुष्यं वषट्कारात्। यज्ञं
देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्रापन्न-
रातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्या५ हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं
दिवा सायम्। प्रातश्चाहो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण।
भ्रातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्त्वा। प्रपद्ये सगुः
साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेमं
ते वयम्। यमं देवस्य वाजिनः। अति द्वेषा५सि तरेम।
अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ
मामवतजातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः
सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्न५ सधस्थमनु
पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत
सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं
वयमारुहेम। अथा देवैः सधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि
नः। वि पाशं मध्यमश्रुत। अवाधमानि जीवसे॥१७॥

व॒य॑ꣳ सोम॑ व्र॒ते तव॑। मन॑स्त॒नूषु॑ बिभ्र॑तः। प्र॒जाव॑न्तो
अशी॑महि। इन्द्रा॑णी दे॒वी सु॒भगा॑ सु॒पत्नी॑। उद॑ꣳशेन॑ पति॒विद्ये॑
जिगा॑य। त्रि॑ꣳशद॑स्या ज॒घनं॑ योज॑नानि। उ॒पस्थ॑ इन्द्र॑ꣳ
स्थवि॑रं बिभ॑र्ति। सेना॑ ह॒ नाम॑ पृथि॒वी ध॑नञ्ज॒या। वि॒श्वव्य॑चा
अदि॑तिः सूर्य॑त्वक्। इन्द्रा॑णी दे॒वी प्रा॒सहा॑ ददा॑ना॥१८॥

सा नो॑ दे॒वी सु॒हवा॑ शर्म॑ यच्छ॒तु। आत्वा॑ऽहार्षम॒न्तर॑भूः।
ध्रुव॑स्ति॒ष्ठावि॑चाचलिः। विश॑स्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छ॒न्तु। मा
त्वद्रा॑ष्ट्रमधि॑ भ्रशत्। ध्रु॒वा द्यौर्ध्रु॒वा पृ॑थि॒वी। ध्रु॒वं वि॒श्वमि॑दं
जग॑त्। ध्रु॒वा ह॒ पर्व॑ता इ॒मे। ध्रु॒वो राजा॑ वि॒शाम॑यम्।
इ॒हैवैधि॑ मा व्य॑थिष्ठाः॥१९॥

पर्व॑त इ॒वावि॑चाचलिः। इन्द्र॑ इवे॒ह ध्रु॒वस्ति॑ष्ठ। इ॒ह रा॑ष्ट्रमु॒
धार॑य। अ॒भिति॑ष्ठ पृ॒तन्य॑तः। अध॑रे सन्तु॒ शत्र॑वः। इन्द्र॑ इव
वृ॒त्रहा॑ तिष्ठ। अपः॑ क्षे॒त्राणि॑ स॒ञ्जय॑न्। इन्द्र॑ ए॒णम॑दीधरत्।
ध्रु॒वं ध्रु॒वेण॑ ह॒विषा॑। तस्मै॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒यं च॒
ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑॥२०॥

हविर्भिरा॒स्यम॑भि॒ दास॑न्तो वि॒पश्चितु॑मप्र॒याव॑ञ्जीवसे॒ ददा॑ना व्यथिष्ठा ब्रव॑न्नेकं च॥———[२]

जुष्टी॑ नरो॒ ब्रह्म॑णा वः पि॒तृणा॑म्। अक्ष॑मव्ययं न

किलारिषाथ। यच्छक्करीषु बृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा
 वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजैर्भिर्वाजिनीवती। यज्ञं
 वष्टु धिया वसुः। सरस्वत्यभिना नेषि वस्यः। मा पस्फरीः
 पयसा मा न आधक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बरुहिरग्नौ।
 अयामि सुगृहृतवती सुवृक्तिः। अम्यक्षि सन्न सदने पृथिव्याः।
 अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाश्चमति ह्वये। इन्द्रं जैत्राय
 जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो हवामहे।
 यो गोजिद्धं न जिदंश्च जिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विह्वे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो
 मेदिनं त्वा। असम्मृष्टो जायसे मातृवोः शुचिः। मन्द्रः
 कविरुदतिष्ठो विवस्वतः। घृतेन त्वा वर्धयन्नग्न आहुत।
 धूमस्ते केतुरभवद्विवि श्रितः। अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम्।
 संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्। यजमानाय परिगृह्य देवान्।
 दीक्षयेद९ हविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्योऽवनत९
 हि शक्रा। विश्वेदैर्वैर्यज्ञियैः संविदानौ। दीक्षामस्मै यजमानाय

धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो
गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि क्षियन्ति भुवनानि
विश्वा। नूमर्तो दयते सनिष्यन् यः। विष्णाव उरुगायाय
दाशत्॥२४॥

प्र यः सुत्राचा मनसा यजातै। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्।
विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्।
ध्रुवासो अस्य कीरयो जनासः। उरुक्षितिः सुजनिमा
चकार। त्रिदेवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं
महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषः ह्यस्य
स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुः रुशन्तम्।
प्रत्यर्धि देवस्यदेवस्य मुहा। श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्।
आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च याहि।
वरीवृज्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणः शुष्ममिन्द्र।
इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः पृतना अभि
श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमहाम्। अविन्दज्योतिर्बृहते रणाय।

अश्विनाववसे निह्वये वाम्। आ नूनं यात९ सुकृताय विप्रा।
 प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतन्नः। अविष्टं
 धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अह्वयं नो अस्तु। आवां
 तोके तनये तूतुजानाः। सुरत्नासो देववीतिं गमेम॥२७॥

त्व९ सोम क्रतुभिः सुक्रतुर्भूः। त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः।
 त्वं वृषा वृषत्वेभिर्महित्वा। द्युम्नेभिर्द्युम्यभवो नृचक्षाः। अषाढं
 युथ्सु पृतनासु पप्रिम। सुवर्षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्।
 भरेषुजा९ सुक्षिति९ सुश्रवसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम।
 भवा मित्रो न शेव्यो घृतासुतिः। विभूतद्युम्न एव या उ
 सप्रथाः॥२८॥

अधा ते विष्णो विदुषा चिदृध्यः। स्तोमो यज्ञस्य
 राध्यो हविष्मन्तः। यः पूर्व्याय वेधसे नवीयसे। सुमज्जानये
 विष्णवे ददाशति। यो जातमस्य महतो महि ब्रवात्। सेदु
 श्रवोभिर्युज्यं चिदभ्यसत्। तमु स्तोतारः पूर्वं यथा विद
 ऋतस्य। गर्भ९ हविषा पिपर्तन। आऽस्य जानन्तो नाम
 चिद्विवक्तन। बृहते विष्णो सुमतिं भजामहे॥२९॥

इमा धाना घृतस्नुवः। हरी इहोपवक्षतः। इन्द्र९ सुखतमे

रथे॑। ए॒ष ब्र॒ह्मा प्र॒तेम॒हे। वि॒दथे॑ श॒सिष॒ः हरी॑। य ऋ॒त्वियः॑
प्र॒ते वन्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तं म॒दम्। इन्द्रो॑ नाम॑ घृ॒तन्नयः॑।
हरि॑भि॒श्चारु॑ सेच॑ते। श्रु॒तो गु॒ण आ त्वा॑ विशन्तु॥ ३० ॥

हरि॑वर्षस॒ङ्गिरः॑। आच॑र॒षणि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम्। राजा॑
कृ॒ष्टीनां॑ पु॒रुहू॑त इन्द्रः॑। स्तु॒तश्र॑व॒स्यन्न॑व॒सोप॑म॒द्रिक्। यु॒क्त्वा
हरी॑ वृ॒षणा॑या॒ह्यर्वा॑ङ्। प्र य॒त्सिन्ध॑वः प्रस॒वं यदा॑यन्। आपः॑
समु॒द्रः र॒थ्यैव॑ जग्मुः। अत॑श्चि॒दिन्द्रः॑ स॒दसो॑ वरी॒यान्। यदी॑
सोमः॑ पृ॒णति॑ दु॒ग्धो अ॒ःशुः। ह॒याम॑सि॒ त्वेन्द्र॑ या॒ह्यर्वा॑ङ्॥ ३१ ॥

अर॑न्ते सोम॑स्त॒नुवे॑ भवाति। शत॑क्रतो मा॒दय॑स्वा सुतेषु॑।
प्रास्मा॑ अ॒व पृ॑त॒नासु॑ प्रयु॒त्सु। इन्द्रा॑य॒ सोमाः॑ प्र॒दिवो॑
विदा॑नाः। ऋ॒भुर्येभि॑र्वृष॑प॒र्वा विहा॑याः। प्र॒यम्य॑मा॒णान्प्र॑ति॒ षू
गृ॑भाय। इन्द्र॑ पिब॒ वृष॑धू॒तस्य॑ वृ॒ष्णः। अ॒हैड॑मान॒ उप॑याहि
य॒ज्ञम्। तुभ्य॑ पवन्त॒ इन्द्र॑वः सु॒तासः॑। गावो॑ न व॒ज्रिन्ध्र॑स्व॒मोको॑
अच्छ॑॥ ३२ ॥

इन्द्रा॑ ग॒हि प्रथ॑मो य॒ज्ञिया॑नाम्। या ते॑ का॒कुत्सु॑कृ॒ता या
वरि॑ष्ठा। यया॑ श॒श्वत्पि॑ब॒सि म॒ध्वं ऊ॒र्मिम्। तया॑ पाहि॒ प्र ते॑
अध्व॑र्युर॒स्थात्। सन्ते॑ व॒ज्रो वर्त॑तामिन्द्र॒ ग॒व्युः। प्रा॒तर्यु॑जा॒

वि बोधय। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतये।
 प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः।
 प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशंसन्ति कवयः पूर्वभाजः।
 प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत। न सायमस्ति देव्या अजुष्टम्।
 उतान्यो अस्मद्यजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो
 वनीयान्॥ ३३॥

चाश्वजिद्यो गच्छतं नो दाशत्रामाभिः श्रीर्गमेम सप्रथां भजामहे विशन्तु याह्यर्वाडच्छं पिबाथः
 पदं॥ [३]

नक्तं जाताऽस्योषधे। रामे कृष्णे असिक्रि च। इदं
 रजनि रजय। किलासं पलितं च यत्। किलासं च पलितं
 च। निरितो नाशया पृषत्। आ नः स्वो अश्नुतां वर्णः।
 परां श्वेतानि पातय। असितं ते निलयनम्। आस्थानमसितं
 तव॥ ३४॥

असिक्रियस्योषधे। निरितो नाशया पृषत्। अस्थिजस्य
 किलासस्य। तनूजस्य च यत्त्वचि। कृत्यया कृतस्य ब्रह्मणा।
 लक्ष्मं श्वेतमनीनशम्। सरूपा नाम ते माता। सरूपो नाम
 ते पिता। सरूपाऽस्योषधे सा। सरूपमिदं कृधि॥ ३५॥

शुन॑ ५ हुवेम॑ म॒घवा॑न॒मिन्द्र॑म्। अ॒स्मिन्भरे॑ नृ॒तम॑
वाज॑सातौ। शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमू॑तये॒ सम॑त्सु। घ्नन्त॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जित॑
धना॑नाम्। धू॒नुथ॑ द्यां पर्व॑तान्दा॒शुषे॑ वसु। नि वो॒ वना॑
जिह॑ते॒ याम॑ नो भि॒या। को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्चिमा॒तरः॑। यु॒धे
यदु॑ग्राः पृष॑ती॒रयु॑ग्ध्वम्। प्रवे॑पयन्ति॒ पर्व॑तान्। वि॒वि॒श्चन्ति॑
व॒नस्प॑तीन्॥ ३६॥

प्रोवा॑रत मरु॒तो दु॑र्मदा॒ इव। दे॒वांसः॑ स॒र्वया॑ वि॒शा। पु॒रु॒त्रा
हि स॒दृङ्ङु॑सि। वि॒शो वि॒श्वा अ॒नु प्र॑भु। स॒मत्सु॑ त्वा ह॒वाम॑हे।
स॒मत्स्व॒ग्निम॑वसे। वा॒जय॑न्तो॒ हवाम॑हे। वा॒जे॒षु चि॒त्रा॑ध॒सम्।
सङ्ग॑च्छ॒ध्व॒ ५ सं॑वदध्वम्। सं वो॒ मना॑सि॒ जान॑ताम्॥ ३७॥

दे॒वा भा॑गं यथा॒ पूर्वे॑। स॒ञ्जाना॑ना उ॒पास॑त। स॒मा॒नो म॒न्त्रः
समि॑तिः स॒मा॒नी। स॒मा॒नं मनः॑ स॒ह चि॒त्तमे॑षाम्। स॒मा॒नं के॒तो
अ॒भि स॑ ५ र॒भध्व॑म्। स॒ज्ञाने॑न वो ह॒विषा॑ य॒जामः॑। स॒मा॒नी
व आ॑कू॒तिः। स॒मा॒ना हृ॒दया॑नि वः। स॒मा॒नम॑स्तु वो॒ मनः॑।
यथा॑ वः सु॒स॒हास॑ति॥ ३८॥

स॒ज्ञानं॑ नः स्वैः। स॒ज्ञान॑म॒रणैः। स॒ज्ञान॑म॒श्विना॑ यु॒वम्।
इ॒हास्मा॑सु॒ निय॑च्छ॒तम्। स॒ज्ञानं॑ मे बृ॒हस्प॑तिः। स॒ज्ञान॑ ५

सवि॒ता क॑रत्। सं॒ज्ञान॑मश्विना युवम्। इ॒ह मह्यं॑ नि यच्छतम्।
उप॑ च्छा॒यामि॑व घृ॒णैः। अ॒गन्म॑ शर्म ते व॒यम्॥३९॥

अ॒ग्रे हि॑र॒ण्यस॑न्द॒शः। अ॒द॒ब्धेभिः॑ स॒वितः॑ पा॒युभि॑ष्ट्वम्।
शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒ गय॑म्। हि॒र॒ण्यजि॑ह्वः सुवि॒ताय॑
नव्य॑से। रक्षा॒ माकि॑र्नो अघ॒शः स ई॑शत। म॒दे॒मदे॑ हि नो
द॒दुः। यू॒था ग॒वांमृ॑जु॒क्रतुः॑। सङ्ग॑भा॒य पु॒रू॒शता॑। उ॒भया॑
ह॒स्त्या व॑सु। शि॒शी॒हि रा॒य आ भ॑र॥४०॥

शि॒प्रि॒न्वाजा॑नां पते। श॒ची॒वस्त॑वं द॒ःस॒ना। आ तू न॑
इन्द्र॑ भाजय। गोष्व॑श्वेषु शु॒भ्रुषु॑। स॒हस्रे॑षु तुवीमघ। यद्दे॒वा
दे॒वहे॑डनम्। दे॒वा॒सश्च॑कृ॒मा व॒यम्। आ॒दि॒त्या॒स्तस्मा॑न्मा यू॒यम्।
ऋ॒तस्य॑र्तेन॑ मु॒ञ्चत॑। ऋ॒तस्य॑र्तेना॑ऽऽदि॒त्याः॥४१॥

यज॑त्रा मु॒ञ्चते॒ह मा॑। य॒ज्ञैर्वो॑ य॒ज्ञवा॑हसः। आ॒शि॒क्षन्तो॑
न शे॑किम। मे॒द॒स्वता॑ यज॑मानाः। सु॒चाऽऽज्ये॑न् जुह॑तः।
अ॒का॒मा वो॑ वि॒श्वेदे॒वाः। शि॒क्षन्तो॑ नोप॑ शेकिम। यदि॑ दि॒वा
यदि॑ नक्त॑म्। ए॒न ए॒न॒स्यो॑क॑रत्। भू॒तं मा॒ तस्मा॑द्भ॒व्यं च॥४२॥

द्रु॒प॒दादि॑व मु॒ञ्चतु॑। द्रु॒प॒दादि॒वेन्मु॑मु॒चा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी
मला॑दि॒वा पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाऽऽज्य॑म्। वि॒श्वे मु॒ञ्चन्तु॑ मै॒न॑सः।

उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा
सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तवं कृधि वनस्पतीञ्जानतामसंति वयं भरादित्याश्च नवं च॥—————[४]

वृषासो अ॒शुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्त्सोमः॑। इन्द्र॑स्य भा॒ग
ऋ॒तयुः॑ श॒तायुः॑। स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं
वि॒शा॒ सर्व॑वीर॒ सु॒वीरम्॑। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑।
नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। यस्तै॑ शृङ्ग
वृषो॑नपात्। प्रण॑पात्कुण्ड॒पाय्यः॑। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मनः॑॥४४॥

त॒ स॒घ्रीची॑रू॒तयो॑ वृ॒ष्णि॒यानि॑। पौ॒स्या॒नि नि॒युतः॑
सश्चुरिन्द्र॑म्। स॒मुद्रं॑ न सिन्ध॑व उ॒क्थशु॑ष्माः। उ॒रुव्यच॑स॒ङ्गिर॒
आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य गिरो॒ अनि॑शितसर्गाः। अपः
प्रेर॑यन्त्सग॑रस्य बु॒ध्रात्। यो अक्षे॑णेव च॒क्रिया॑ शची॑भिः।
विष्व॑क्त॒स्तम्भं॑ पृथि॒वीमु॒त द्याम्॑। अक्षो॑दय॒च्छव॑सा
क्षाम॑बुध्रम्। वा॒र्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑॥४५॥

दृ॒ढान्यौ॑घ्रादु॒शमा॑न् ओजः॑। अवा॑भिनत्क॒कुभः॑ पर्व॑तानाम्।
आ नो॑ अग्रे सु॒केतु॑ना। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डीकं॑ धेहि
जी॒वसे॑। त्व॒ सोम॑ म॒हे भग॑म्। त्वं यू॒नं ऋ॒ताय॑ते। दक्ष॑

दधासि जीवसे। रथं युञ्जते मरुतः शुभे सुगम्। सूरौ न
मित्रावरुणा गविंष्टिषु॥४६॥

रजाँसि चित्रा विचरन्ति तन्यवः। दिवः सम्राजा पर्यसा
न उक्षतम्। वाचँ सुमित्रावरुणाविरावतीम्। पर्जन्यश्चित्रां
वदति त्विषीमतीम्। अभ्रा वसत मरुतः सुमायया। द्यां
वर्षयतमरुणामरेपसम्। अयुक्त सप्त शुन्युवः। सूरौ रथस्य
नृप्रियः। ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः। वहिंष्टेभिर्विहरन् यासि
तन्तुम्॥४७॥

अवव्ययन्नसितं देव वस्वः। दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य।
चर्मैवावाधुस्तमो अफस्वन्तः। पर्जन्याय प्र गायत।
दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। अच्छा वद तवसं
गीर्भिराभिः। स्तुहि पर्जन्यं नमसाऽऽविवासा। कनिक्रदद्वृषभो
जीरदानुः। रेतो दधात्वोषधीषु गर्भम्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवाँ कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः
पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्ये हविः। जुहोता मधुमत्तमम्।
इडाँ नः संयतं करत्। तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामित्। शुचिं
घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिद्वधिरे यज्ञियानि।

असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तः
स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो
निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ
हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति
बर्हिः। नुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च
मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवः हि वृत्रहन्तमा। याभ्याः
सुव्रजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी
वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥

मन् इन्द्रो गर्विष्ठिषु तन्तुं गर्भः सुजाताः सखा सप्त च॥—————[५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती
स्तोम्याऽभूत्। इमा जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमः
सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेयाम
शरणं न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः।
ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथौ अश्याम्। नरो यत्र देवयवो
मदन्ति। उरुक्रमस्य स हि बन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे

मध्व॑ उ॒त्सः॑। कृ॒त्वा॒दा अ॑स्थु॒ श्रेष्ठः॑। अ॒द्य त्वा॑ व॒न्वन्त्सु॑रे॒कणाः॑।
म॒र्त आ॑ना॒श सु॑वृ॒क्तिम्। इ॒मा ब्र॑ह्म ब्रह्म॒वाह॑। प्रि॒या त॒ आ
ब॒र्हिः सी॑द। वी॒हि सू॑र पु॒रोडा॑शम्॥५२॥

उप॑ नः सू॒नवो॑ गि॒रः। शृ॒ण्वन्त्व॑मृ॒तस्य॑ ये। सु॒मृडी॑का
भ॑वन्तु नः। अ॒द्या नो॑ दे॒व स॑वि॒तः। प्र॒जाव॑त्सा॒वीः सौ॑भ॒गम्।
परा॑ दुः॒ष्वप्रि॑य॒ सु॒व। वि॒श्वानि॑ दे॒व स॑वि॒तः। दुरि॑तानि॒ परा॑
सु॒व। यद्भ॒द्रं तन्म॒ आ सु॑व। शु॒चि॒मर्के॑र्बृ॒हस्प॑तिम्॥५३॥

अ॒ध्वरे॑षु॒ नम॑स्यत। अ॒ना॒म्योज॑ आ च॒के। या धा॑रयन्त दे॒वा
सु॒दक्षा॑ दक्ष॑पि॒तारा॑। अ॒सुर्या॑य प्रम॑ह॒सा। स इ॒त् क्षेति॑ सु॒धित॑
ओ॒क॑सि॒ स्वे। तस्मा॑ इ॒डा पि॑न्वते वि॒श्वदा॑नी॒। तस्मै॑ वि॒शः
स्व॒यमे॒वान॑मन्ति। यस्मि॑न्ब्र॒ह्मा रा॑ज॒नि पूर्॑व ए॒ति। स॒कू॒तिमि॑न्द्र
स॒च्यु॒तिम्। स॒च्यु॒तिं ज॒घन॑च्युतिम्॥५४॥

क॒नात्का॑भा॒न्न आ भ॑र। प्र॒य॒प्स्यन्नि॑व स॒क्थ्यौ॑। वि
न॑ इन्द्र॒ मृधो॑ जहि। कनी॑खुनदिव सा॒पय॑न्। अ॒भि नः
सु॒ष्टु॒तिं न॑य। प्र॒जाप॑तिः स्त्रि॒यां यशः॑। मु॒ष्कयो॑रदधा॒त्सप॑म॒।
का॒मस्य॑ तृ॒प्तिमा॑न॒न्दम्। तस्या॑ग्ने भाजये॒ह मा॑। मोदः॑ प्र॒मोद॑
आ॒न॒न्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सृत्वेव कामस्य तृप्याणि।
 दक्षिणानां प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः
 सत्यमंशीमहि। पशूनां रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां
 मयि। यथाऽहमस्या अतृपः स्त्रिये पुमान्। यथा स्त्री
 तृप्यति पुंसि प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराह
 तत्। हन्तेति सत्यं चन्द्रमाः। आदित्यः सत्यमोमिति।
 आपस्तथ्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ
 मे कामः समृद्धताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्।
 वैश्वानरात्पुण्यतारमग्नेः॥५७॥

अथैममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः।
 येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्। अयूपाः सद्य विभृता पुरूणि।
 वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनांसः।
 पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुप ब्रुवे। बृहतीमृतये
 दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति
 न दभाति तस्करः। नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाश्च

याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह।
न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सङ्स्कृतत्रमुप यन्ति
ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि
चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि
श्रियोऽधित। उप ते गा इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः।
रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां
विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्ध्रेषमूर्जं दुहाना।
धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्री देवानां निषसाद मन्द्रा।
चतस्र ऊर्जं दुदुहे पयांसि। क्वं स्विदस्याः परमं जंगाम।
गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा
चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे
व्योमन्। तस्यां समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति
प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा
जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वां अस्तु गुणवान्त्सजातवान्।

अस्य स्नुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्ना वाचं मनसा
 उपासताम्। इन्द्रः सूरौ अतरद्रजांसि। स्नुषा सपत्ना
 श्वशुरोऽयमस्तु। अयं शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः। अयं
 वाजं जयतु वाजंसातौ। अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः।
 सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधा न
 उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्धाम्॥६२॥

धारयन्पुरोडाशं बृहस्पतिं जघनच्युतिमानन्दो भगस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो
 वाजंसातौ चत्वारि च॥ [६]

वृषाऽस्य९शुर्वृषभाय गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे।
 दिव्यः कर्मण्यो हितो बृहन्नाम। वृषभस्य या ककुत्।
 विषूवान् विष्णो भवतु। अयं यो मामको वृषा। अथो इन्द्र
 इव देवेभ्यः। वि ब्रवीतु जनेभ्यः। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्।
 अथो अधिपतिं विशाम्॥६३॥

अस्याः पृथिव्या अध्यक्षम्। इममिन्द्र वृषभं कृणु। यः
 सुशृङ्गः सुवृषभः। कल्याणो द्रोण आहितः। कार्षीवल
 प्रगाणेन। वृषभेण यजामहे। वृषभेण यजमानाः। अक्रूरेणेव
 सर्पिषा। मृद्धश्च सर्वा इन्द्रेण। पृतनाश्च जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो हविः। इन्द्राय परिणीयते। जयाति
 शत्रुमायन्तम्। अथो हन्ति पृतन्यतः। नृणामहं प्रणीरसत्।
 अग्रं उद्धिन्दतामसत्। इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरयस्व। नीचा
 विश्वा अभितिष्ठाभिमातीः। नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति।
 उरुं नो लोकं कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यभि प्रेहि प्र भरा सहस्व। मा विवेनो वि शृणुष्व।
 जनेषु। उदीडितो वृषभ तिष्ठ शुष्मैः। इन्द्र शत्रून्पुरो अस्माकं
 युध्य। अग्रे जेता त्वं जय। शत्रून्सहस ओजसा। वि शत्रून्
 विमृधो नुद। एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रः। रथं न धीरः
 स्वपा अतक्षम्। यदीदग्रे प्रतित्वं देव हर्याः॥६६॥

सुर्व्वतीरप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र
 जैत्राय जज्ञिषे। स नः सङ्कासु पारया। पृतनासाह्येषु च।
 इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महत्। वृत्रहा
 पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहासि। इन्द्रो जिगाय
 पृतनानि विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः
 कृणोतु। अयं कृत्वरगृभीतः। विश्वजिदुद्धिदिथ्सोमः।

ऋषिर्विप्रः काव्येन। वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा
यज्ञम्। शिवो नियुद्धिः शिवाभिः। वायौ शुक्रो अयामि ते।
मध्वो अग्रं दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोमं पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र
वर्धय क्षत्रियाणाम्। अयं विशां विशपतिरस्तु राजा। अस्मा
इन्द्र महि वर्चांसि धेहि। अवर्चसं कणुहि शत्रुमस्य। इममा
भञ्ज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निरमुं भञ्ज योऽमित्रो अस्य। वर्ष्मन्
क्षत्रस्य ककुभि श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथां घर्मदुधैव
धेनुः। अयं राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो
गवामोषधीनामुतापाम्। युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन
जयांसि न परा जयांसै। स त्वाऽकरेकवृषभं स्वानाम्।
अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः।
एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः
सहस्व। तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ। बलिमग्रे अन्तित
ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि। बृहत्ते

अग्ने॑ महि॑ शर्म॑ भ॒द्रम्। यो दे॒ह्यो अन॑मयद्वध॒स्त्रैः। यो
अर्य॑पत्नीरुषसंश्च॒कार। स नि॒रुध्या॒ नहु॑षो य॒हो अ॒ग्निः।
विशंश्च॑क्रे बलि॒हृतः॒ सहो॑भिः॥७१॥

प्र सद्यो॑ अग्ने॑ अत्ये॑ष्यन्यान्। आवि॑र्यस्मै चारु॑तरो ब॒भूथ॑।
ईडे॑न्यो वपु॒ष्यो वि॒भावो॑। प्रि॒यो वि॒शाम॑ति॒थि॒र्मानु॑षीणाम्।
ब्रह्म॑ज्येष्ठा वी॒र्या॑ सम्भृ॑तानि। ब्रह्मा॑ग्ने ज्येष्ठं दिव॒मा त॑तान।
ऋत॑स्य ब्रह्म॑ प्रथ॒मोत जं॑ज्ञे। तेना॑र॒हति॑ ब्रह्म॑णा स्पर्धितु॒ङ्कः।
ब्रह्म॑ सुचो॑ घृ॒तव॑तीः। ब्रह्म॑णा स्वर॑वो मि॒ताः॥७२॥

ब्रह्म॑ य॒ज्ञस्य॒ तन्त॑वः। ऋ॒त्विजो॒ ये ह॑विष्कृतः।
शृङ्गा॑णीवेच्छृङ्गि॒णां स॑न्ददृ॒श्रिरे॑। च॒षाल॑वन्तः स्वर॑वः
पृथि॑व्याम्। ते दे॒वासः॒ स्वर॑वस्तस्थि॒वांसः॑। नमः॒ सखि॑भ्यः
स॒न्नान्माऽव॑गात। अ॒भिभूर॑ग्रिर॒तर॒द्रजा॑ंसि। स्पृ॒धो वि॒हत्य॒
पृ॒त॒ना अ॒भि॒श्रीः। जुषा॑णो म॒ आहु॑तिं मामहिष्ट। ह॒त्वा
स॒प॒त्नान् वरि॑वस्करन्नः। ईशा॑नं त्वा॒ भुव॑नानामभि॒श्रिय॑म्।
स्तौम्य॑ग्र उरु॒कृत॑ सु॒वीर॑म्। ह॒विर्जुषा॑णः स॒प॒त्नां
अ॒भिभूर॑सि। ज॒हि शत्रू॑ रप॒ मृ॒धो नुद॑स्व॥७३॥

वि॒शां जं॑यामसि जीर॑दानो ह॒र्या॑ वि॒श्वा दि॒विष्टि॑षु वसू॑नि जिगी॒वान्स्सहो॑भिर्मि॒ता न॑श्च॒त्वारि॑

च॥ _____ [७]

स प्र॒ल॒व॒न्न॒वी॒य॒सा। अ॒ग्ने॑ द्यु॒म्ने॒न॑ सं॒य॒ता॑। बृ॒ह॒त्त॑त॒न्थ
भा॒नु॒ना॑। न॒वं नु॑ स्तोम॑म॒ग्र॒ये॑। दि॒वः श्ये॒नाय॑ जी॒जन॑म्। व॒सोः
कु॒वि॒द्व॒ना॒ति॑ नः। स्वा॒रु॒हा॒ यस्य॑ श्रि॒यो दृ॒शे। र॒यि॒र्वी॒र॒व॒तो
य॒था। अ॒ग्ने॑ य॒ज्ञस्य॑ चे॒त॒तः। अ॒दा॒भ्यः॑ पु॒र॒ए॒ता॥ ७४॥

अ॒ग्नि॒र्वि॒शां॑ मा॒नु॒षी॒णाम्। तू॒र्णी॑ रथः॒ सदा॑ न॒वः। न॒व॒ꣳ
सो॒मा॒य॒ वा॒जि॒नै॑। आ॒ज्यं॑ प॒य॒सोऽज॑नि। जुष्ट॒ꣳ शु॒चि॑त॒मं
व॒सु॑। न॒व॒ꣳ सोम॑ जुष॒स्व नः॑। पी॒यूष॑स्ये॒ह तृ॑ष्ण॒हि। य॒स्ते
भा॒ग ऋ॒ता व॒यम्। न॒व॑स्य सोम॑ ते व॒यम्। आ सु॑म॒तिं
वृ॒णी॒महे॥ ७५॥

स नो॑ रा॒स्व स॒ह॒स्रि॑णः। न॒व॒ꣳ ह॒वि॒र्जु॑ष॒स्व नः॑। ऋ॒तु॒भिः
सोम॑ भू॒त॑मम्। तद॒ङ्गं॑ प्र॒ति॒ह॒र्य॑ नः। रा॒ज॒न्त्सोम॑ स्व॒स्तये॑।
न॒व॒ꣳ स्तोम॑न्न॒व॒ꣳ ह॒विः। इ॒न्द्रा॒ग्नि॒भ्यां॑ नि वे॑द॒य। त॒ज्जु॑षे॒ताꣳ
स॒चे॒त॒सा। शु॒चिं॑ नु॒ स्तोमं॑ न॒व॑जा॒त॒म॒द्य। इ॒न्द्रा॒ग्नी वृ॒त्र॒ह॒णा
जु॒षे॒था॑म्॥ ७६॥

उ॒भा हि॑ वाꣳ सु॒ह॒वा॒ जो॒ह॑वीमि। ता वा॒जꣳ स॒द्य उ॑श॒ते
धे॒ष्ठा॑। अ॒ग्निरि॒न्द्रो॒ न॒व॑स्य॒ नः। अ॒स्य॑ ह॒व्यस्य॑ तृ॒प्य॒ताम्।

इह देवौ संहस्त्रिणौ। यज्ञं न आ हि गच्छताम्। वसुमन्तं
सुवर्विदम्। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः।
विश्वान्देवाः स्तर्पयत॥ ७७॥

हविषोऽस्य नवस्य नः। सुवर्विदो हि जज्ञिरे। एदं
बर्हिः सुष्टरीमा नवेन। अयं यज्ञो यजमानस्य भागः। अयं
बभूव भुवनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदमद्यागमिष्ठाः। इमे नु
द्यावापृथिवी समीचीं। तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसन्धिया। आऽस्मै
पृणीतां भुवनानि विश्वा। प्रजां पुष्टिमृतं नवेन॥ ७८॥

इमे धेनू अमृतं ये दुहाते। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं
यज्ञं जुषमाणे नवेन। समीची द्यावापृथिवी घृताचीं। यविष्ठो
हव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासुतिः। नवजातो वि रोचसे।
अग्ने तत्ते महित्वनम्। त्वमग्ने देवताभ्यः। भागे देव न
मीयसे॥ ७९॥

स एना विद्वान् यक्ष्यसि। नवः स्तोमं जुषस्व नः।
अग्निः प्रथमः प्राश्नातु। स हि वेद यथा हविः। शिवा
अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतु विश्वचर्षणिः। भद्रान्नः श्रेयः
समनैष्ट देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नो

मयो॒भूः पि॒तो आ वि॒शस्व॑। शं तो॒काय॑ त॒नुवै॑ स्यो॒नः। ए॒तमु॒
 त्यं म॒धुना॑ संयु॒तं यव॑म्। सर॑स्वत्या॒ अधि॑म॒नाव॑च॒र्कषुः॑।
 इन्द्र॑ आसी॒त्सीर॑पतिः श॒तक्र॑तुः। की॒नाशा॑ आसन्म॒रुतः॑
 सु॒दान॑वः॥८०॥

पुर॒एता वृ॒णीमहे जु॒षेथा॑न्तर्पयता॒मृत॑न्न॒वेन मी॒यसे स्यो॒नश्च॒त्वारि॑ च॥—————[८]

जुष्ट॑श्चक्षु॒षो जु॒ष्टीन॑रो नक्त॒ञ्जाता वृषा॑स उ॒त नो वृषा॑ऽस्य॒ःशुः स॒प्र॒त्नव॑द॒ष्टौ॥८॥
 जुष्टो॑ म॒न्युर्भ॒गो जुष्टी॑ नरो ह॒रिर्व॑र्षस॒ङ्गिरः॑ शिप्रि॒न्वाजा॑नामु॒त नः प्रि॒या यद्वा॒ग्वद॑न्ती वि॒श्वा
 आशा॑ अ॒र्शीतिः॑॥८०॥

जुष्टः सु॒दान॑वः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्रा॒णो र॑क्षति॒ विश्व॑मेज॑त् । इ॒र्यो भू॒त्वा बहु॑धा बहु॑नि ।
 स इ॒त्सर्वं॑ व्या॑नशे । यो दे॒वो दे॒वेषु॑ वि॒भूर॑न्तः । आवृ॑दू॒दात्
 क्षे॒त्रिय॑ध्व॒गद्व॑षा । तमि॒त्प्रा॒णं म॒न॒सोप॑ शिक्ष॒त । अ॒ग्रं
 दे॒वाना॑मि॒दम॑न्तु नो ह॒विः । म॒न॒सश्चि॑त्ते॒दम् । भू॒तं भव्यं॑ च
 गु॒प्यते । तद्धि दे॒वेष्व॑ग्रि॒यम् ॥ १ ॥

आ न॑ ए॒तु पुर॑श्च॒रम् । स॒ह दे॒वैरि॒म॒ हव॑म् । म॒नः
 श्रेय॑सि॒श्रेय॑सि । क॒र्मन् य॒ज्ञप॑तिं दध॑त् । जु॒षतां॑ मे वा॒ग्नि॒द॒
 ह॒विः । वि॒राड्वे॒वी पु॒रोहि॑ता । ह॒व्य॒वाड॑न॒पायि॑नी । यया॑ रू॒पाणि॑
 बहु॑धा वद॑न्ति । पेशा॑सि दे॒वाः प॑र॒मे ज॒नित्रे॑ । सा नो॑
 वि॒राड॑न॒पस्फु॑रन्ती ॥ २ ॥

वाग्दे॒वी जु॑षतामि॒द॒ ह॒विः । चक्षु॑र्दे॒वानां॑ ज्योति॑र॒मृते॑
 न्य॑क्तम् । अ॒स्य वि॒ज्ञाना॑य बहु॑धा निधी॑यते । तस्य॑
 सु॒म्रम॑शीमहि । मा नो॑ हासीद्विचक्ष॑णम् । आयु॑रि॒न्नः
 प्रती॑र्यताम् । अन॑न्धाश्चक्षु॑षा व॒यम् । जी॒वा ज्योति॑रशीमहि ।
 सुव॒ज्योति॑रु॒तामृ॑तम् । श्रोत्रे॑ण भ॒द्रमु॑त शृ॒ण्वन्ति स॒त्यम् ।

श्रोत्रेण॑ वाचं॑ बहु॒धोद्य॑मानाम्। श्रोत्रेण॑ मोद॑श्च मह॑श्च श्रूयते।
 श्रोत्रेण॑ सर्वा॑ दि॒श आ शृ॑णोमि। येन॑ प्राच्या॑ उ॒त दक्षि॑णा।
 प्र॒तीच्यै॑ दि॒शः शृ॑ण्वन्त्यु॒त्तरा॑त्। तदिच्छो॑त्रं बहु॒धोद्य॑मानम्।
 अ॒रान्न ने॒मिः परि॒ सर्वं॑ बभूव॥३॥

अ॒ग्रिय॑मनंपस्फुरन्ती स॒त्यं स॒प्त च॑॥ [१]

उ॒देहि॑ वाजि॒न्यो अ॑स्य॒प्स्वन्तः॑। इ॒दं रा॒ष्ट्रमा॑ वि॒श
 स॒नृता॑वत्। यो रोहि॑तो वि॒श्वमि॑दं ज॒जान॑। स नो॑ रा॒ष्ट्रेषु॑
 सु॒धिता॑न्दधातु। रोह॑रु॒हो रोहि॑त आरु॑रोह। प्र॒जाभि॑र्वृद्धिं
 ज॒नुषा॑मुपस्थम्। ताभिः॑ स॒र॒ब्धो अ॑विद॒थ्यदु॑र्वीः। गा॒तुं
 प्र॒पश्य॑न्नि॒ह रा॒ष्ट्रमा॑ऽहः॑। आऽहा॑र॒षीद्रा॑ष्ट्रमि॒ह रोहि॑तः। मृ॒धो
 व्या॑स्थ॒दभयं॑ नो अस्तु॥४॥

अ॒स्मभ्यं॑ द्यावापृथि॒वी शक्न॑रीभिः। रा॒ष्ट्रं दु॑हाथामि॒ह
 रे॒वती॑भिः। विम॑मर्श॒ रोहि॑तो वि॒श्वरू॑पः। स॒माच॑क्राणः
 प्र॒रुहो॑ रुह॑श्च। दि॒वं ग॒त्वाय॑ मह॒ता म॑हिम्ना। वि नो॑ रा॒ष्ट्रमु॑नत्तु
 प॒यसा॑ स्वेन॑। यास्ते॑ वि॒शस्त॑पसा॒ सं बभू॑वुः। गा॒य॒त्रं
 व॒थ्सम॑नु तास्तु॒ आऽगुः॑। तास्त्वा वि॑शन्तु॒ मह॑सा॒ स्वेन॑। सं
 मा॑ता पु॒त्रो अ॒भ्येतु॑ रोहि॑तः॥५॥

यूयमु॑ग्रा मरुतः पृ॒श्निमा॑तरः। इन्द्रे॑ण स॒युजा॒ प्रमृ॑णीथ
 शत्रून्। आ वो रोहि॑तो अशृ॒णोद॑भिद्यवः। त्रिसं॑तासो
 मरुतः स्वादु॑सम्म॒दः। रोहि॑तो द्यावा॑पृथि॒वी ज॑जान।
 तस्मि॑ꣳस्तन्तुं परमे॒ष्टी त॑तान। तस्मि॑ञ्छि॒श्रिये अ॒ज
 एक॑पात्। अदृ॑ह॒द्यावा॑पृथि॒वी बले॑न। रोहि॑तो द्यावा॑पृथि॒वी
 अदृ॑हत्। तेन॒ सुवः॑ स्त॒भित॑न्तेन॒ नाकः॑॥६॥

सो अ॒न्तरि॑क्षे रज॑सो वि॒मानः॑। तेन॑ दे॒वाः सुव॑रन्वविन्दन्।
 सुशे॑वं त्वा भा॒नवो॑ दीदि॒वाꣳसम्। स॒म॒ग्रासो॑ जुहो॑ जातवेदः।
 उ॒क्षन्ति॑ त्वा वा॒जिन॒मा घृ॑तेन। सꣳसं॒मग्रे॑ युवसे॒ भोज॑नानि।
 अग्रे॑ शर्धं॑ मह॒ते सौभ॑गाय। तवं द्यु॒म्रान्यु॑त्त॒मानि॑ सन्तु।
 सञ्जा॑स्पत्यꣳ सुय॒म॒मा कृ॑णुष्व। शत्रू॒य॒ताम॒भि ति॑ष्ठा
 महा॑ꣳसि॥७॥

अ॒स्त्वेतु॑ रोहि॑तो॒ नाको॑ महा॑ꣳसि॥ [२]

पुन॑र्न इन्द्रो॑ म॒घवा॑ ददातु। धना॑नि श॒क्रो धन्यः॑ सु॒राधाः॑।
 अ॒र्वा॒चीनं॑ कृणुतां याचि॒तो मनः॑। श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑
 जुषा॑णः। यानि॑ नोऽजि॒नं धना॑नि। ज॒हर्थं॑ शूर॒ मन्यु॑ना।
 इन्द्रा॑नुविन्द न॒स्तानि॑। अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुनः॑। इन्द्र॒ आशा॑भ्यः

परि। सर्वाभ्योऽभयं करत्॥८॥

जेता शत्रून् विचर्षणिः। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा
समृधे त्वा। पुरो दधे अमृतत्वाय जीवसे। आकूतिमस्यावसे।
काममस्य समृद्धौ। इन्द्रस्य युञ्जते धियः। आकूतिं देवीं
मनसः पुरो दधे। यज्ञस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि
मनसा सकामः। विदेयमेनद्धृदये निविष्टम्॥९॥

सेदग्निरग्नीरत्येत्यन्यान्। यत्र वाजी तनयो वीडुपाणिः।
सहस्रपाथा अक्षरा समेति। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः।
चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः। विधेम हविषा
वयम्। विश्वा आशा मधुना सः सृजामि। अनमीवा आप
ओषधयो भवन्तु। अयं यजमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अगृभीताः पशवः सन्तु सर्वे। अग्निः सोमो वरुणो
मित्र इन्द्रः। बृहस्पतिः सविता यः सहस्री। पूषा नो
गोभिरवसा सरस्वती। त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यज्ञैः। त्वष्टा
रूपाणि दधन्ती सरस्वती। पूषा भगः सविता नो ददातु।
बृहस्पतिर्दददिन्द्रः सहस्रम्। मित्रो दाता वरुणः सोमो
अग्निः॥११॥

कुरन्निर्विष्टमस्यतान्नव च॥ _____ [३]

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्युमन्तम्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि
प्र॒रेके। उ॒र्व इ॒व प॒प्रथे॑ का॒मो अ॒स्मे। तमा॑पृ॒णा वसु॑पते
वसू॑नाम्। इ॒मं का॒मं म॒न्दया॑ गो॒भिर॒श्वैः। च॒न्द्रव॑ता रा॒धसा
प॒प्रथ॑श्च। सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॒स्तुभ्य॑ वि॒प्राः। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑
कु॒शिका॑सो अ॒क्रन्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि प्रवो॑चम्। या॒नि
च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑ व॒ज्री॥१२॥

अ॒ह॒न्नहि॑मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभि॒न॒त्पर्व॑तानाम्।
अ॒ह॒न्नहि॑ पर्व॒ते शि॒श्रिया॑णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै वज्रं॑ स्व॒र्यन्त॑तक्ष।
वा॒श्रा इ॒व धे॒नवः॑ स्यन्द॑मानाः। अ॒ञ्जः स॒मुद्र॑मव॒ जग्मु॑रापः।
वृ॒षाय॑मा॒णोऽवृ॑णीत॒ सोम॑म्। त्रि॒क॑द्रुकेष्वपि॒ब॒ध्सु॑तस्य। आ
सा॒य॑कं म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अ॒ह॒न्नेन॑ प्रथम॒जा म॒हीना॑म्॥१३॥

यदिन्द्रा॑ह॒न्प्रथ॑म॒जा म॒हीना॑म्। आ॒न्मा॒यिना॒ममि॑नाः प्रोत
मा॒याः। आ॒त्सूर्य॑ ज॒नय॑न्द्यामु॒षास॑म्। ता॒दी॒क्रा श॒त्रून्
कि॒ला॑विवि॒त्से। अ॒ह॒न्वृ॒त्रं वृ॒त्र॒तरं॑ व्य॒स॑म्। इन्द्रो॑ वज्रेण
म॒ह॒ता व॒धेन॑। स्कन्धा॑सीव॒ कुलि॑शेना॒विवृ॑क्णा। अ॒हिः
श॒य॒त उप॑पृक्पृ॒थिव्या॑म्। अ॒यो॒ध्येव॑ दु॒र्मद॑ आ हि जु॒ह्वे।

महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। स रुजानाः पिपिषु
इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे।
तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्। विश्वस्मा
इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते
वारमृण्वति। अग्निद्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुञ्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृश्नन्विश्वा भुवनानि
पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने
अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दूढ्यः। आ नो
रयिं बहुलां गोमतीमिषम्। नि धैहि यक्षदमृतेषु भूषन्।
अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदससा। पूषा रक्षतु नो
रयिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विना वर्धयन्ता। इमौ रयिं यजमानाय धत्तम्।
इमौ पशून्क्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्।
प्रते महे सरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सत्यवाचे भरे
मतिम्। इदं ते हव्यं घृतवत्सरस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा
हवीषि। इमानि ते दुरिता सौभंगानि। तेभिर्वयं सुभगांसः

स्याम॥१७॥

वज्रहीनामृजीषं व्यृण्वति रक्षतु नो रुयिः सौभगाऽन्येकं च॥ [४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे वसू॑नाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त
सु॑क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पू॒र्वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाः
अ॒प्ये॒तु दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो वर्ध॑तां गोभि॒रश्वैः॑। इ॒यं वेदिः
स्व॒प॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒र्हि॒रति॑ ब॒र्हीऽष्य॑न्या। इ॒मं य॒ज्ञं
वि॒श्वे अव॑न्तु दे॒वाः। भग॑ ए॒व भग॑वाः अस्तु दे॒वाः। तेन॑
व॒यं भग॑वन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भग॒ सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग॒ पुर॑ए॒ता भ॑वे॒ह।
भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॑ सत्य॒राधः॑। भगे॒मां धि॒यमु॑द॒व द॑दन्नः। भग॒ प्र
णो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। शश्व॑तीः
समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। शश्व॑तीः समा॒ उप॑यन्त्यापः। इ॒ष्टं
पू॒र्तः शश्व॑तीना॒ः समा॑नाः शाश्व॑तेन। ह॒विषे॑ष्वाऽन॒न्तं लो॒कं
पर॑मा रुरोह॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौ॑च्छत्। सा रू॒पाणि॑ कुरु॒ते
पञ्च॑ दे॒वी। द्वे स्वसा॑रौ वय॒तस्तत्र॑मे॒तत्। स॒ना॒तनं॑ वि॒त॒तः
षण्म॑यू॒खम्। अवा॑न्याऽस्तन्तू॒न्कि॒रतो॑ ध॒त्तो अ॒न्यान्।
नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑मा॒ते अ॒न्तम्। आ वो॑ यन्तू॒दवा॑हासौ

अद्य। वृष्टिं ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। अयं यो अग्निर्मरुतः
समिद्धः। एतं जुषध्वं कवयो युवानः॥२०॥

धारावरा मरुतो धृष्णुवोजसः। मृगा न भीमास्तविषेभि-
रूर्मिभिः। अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणः। भ्रुमिन्धमन्त
उप गा अवृण्वत। वि चक्रमे त्रिदेवः। आ वेधसं नीलपृष्ठं
बृहन्तम्। बृहस्पतिः स दने सादयध्वम्। सादद्यौनिं दम्
आ दीदिवांसम्। हिरण्यवर्णमरुषः सपेमा। स हि शुचिः
शतपत्रः स शुन्ध्युः॥२१॥

हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। बृहस्पतिः स स्वावेश
ऋष्याः। पूरू सखिभ्य आसुतिं करिष्ठः। पूषः स्तवं
व्रते वयम्। नरिष्येम कदाचन। स्तोतारंस्त इह स्मसि।
यास्ते पूषन्ना वो अन्तः समुद्रे। हिरण्ययीरन्तरिक्षे
चरन्ति। याभिर्यासि द्यूतांसूर्यस्य। कामेन कृतश्रवं
इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामं
न पृच्छसि। न त्वाभीरिव विन्दती (३)। वृषारवाय
वदते। यदुपावति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्।

अ॒र॒ण्या॒निर्म॑हीयते। उ॒त गा॑व॒ इवा॑दन्। उ॒तो वे॒शमे॑व
दृश्यते॥२३॥

उ॒तो अ॒र॒ण्या॒निः सा॒यम्। श॒क॒टीरि॑व स॒र्जति॑। गा॒म॒ङ्गैष॒
आ ह॑यति। दा॒र्व॒ङ्गैष॒ उपा॑वधीत्। वस॑न्न॒र॒ण्या॒न्या॑
सा॒यम्। अ॒क्रु॒क्ष॒दिति॑ मन्यते। न वा अ॒र॒ण्या॒निर्ह॑न्ति।
अ॒न्यश्चे॒न्नाभि॑गच्छति। स्वा॒दोः फ॒ल॑स्य ज॒ग्ध्वा। यत्र॑ का॒मं
नि प॑द्यते। आ॒ञ्जन॑गन्धी॑ सु॒भीम्। ब॒हू॒न्नाम॑कृ॒षीव॑लाम्।
प्रा॒हं मृ॒गाणां॑ मा॒तरम्॑। अ॒र॒ण्या॒नीम॑श॑सिषम्॥२४॥

स्याम॒ रुरो॑ह॒ युवा॑नः शु॒न्यूरि॑च्छ॒मानो॑ दृश्यते॒ निप॑द्यते च॒त्वारि॑ च॥—————[५]

वा॒र्त्रह॑त्याय॒ शव॑से। पृ॒त॒ना॒साह्या॑य च। इन्द्र॒ त्वा
व॑र्तयामसि। सु॒ब्र॒ह्माणं॑ वी॒रव॑न्तं बृ॒हन्त॑म्। उ॒रुं ग॒भीरं॑
पृथु॑बु॒धमिन्द्र॑। श्रु॒त॒र्षि॑मु॒ग्रम॑भिमातिषाहम्। अ॒स्मभ्यं॑ चि॒त्रं
वृष॑ण॑ र॒यिं दा॑ः। क्षे॒त्रि॒यै त्वा॒ निर्ऋ॑त्यै त्वा। द्रु॒हो मु॑श्चामि॒
वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। अ॒ना॒गसं॑ ब्रह्म॒णे त्वा॒ करो॑मि॥२५॥

शि॒वे ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। शं ते॑ अ॒ग्निः स॒हाद्वि॑रस्तु।
शं द्यावा॑पृथि॒वी स॒होष॑धीभिः। शम॑न्त॒रि॒क्षं स॒ह वा॑ते॒न
ते। शं ते॒ चत॑स्रः प्र॒दिशो॑ भवन्तु। या दै॒वीश्चत॑स्रः

प्रदिशः। वातपत्नीरुभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस
आ दधामि। प्र यक्ष्म एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि
यक्ष्मादुरितादवर्त्यै॥ २६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथ्स्योनम्।
अप्यभूद्भूद्रे सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा
अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः। एवमहमिमं क्षेत्रियाज्जामिश्रसात्।
द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते युवमिन्द्रश्च
वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य। धत्त रयि स्तुवते
कीरयेचित्॥ २७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा
जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हता
दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवथ्स्यमानाः। यत्ते सुजाते
हिमवत्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि
सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। स शोभमाना
कन्यैव शुभ्रे॥ २८॥

तां त्वा मुद्गला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा
भाजयेह। पूर्वं देवा अपरेणानुपश्यन् जन्मभिः। जन्मान्यवरैः

पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहं हित्वा
 शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं
 मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ
 भूतिं भूतिं वयमश्नवामहे। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा
 व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति।
 न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्ये चिच्छुभ्रेऽश्नवामहे चत्वारि च॥ [६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्त्या। आदित्यानां तेजसा।
 विश्वेषां देवानां क्रतुना। मरुतामेम्रा जुहोमि स्वाहा।
 अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः। आस्वाशांसु
 दुष्पहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह
 ओजो बलं च॥३०॥

दीर्घायुत्वायं शतशारदाय। प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय।
 आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वं म
 आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः। अग्निर्धर्मेणान्नादः।
 मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रं स्वाहा॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरस्ता। यमः

पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरसुः स्वाहा। अग्निरन्नादोऽन्नपतिः।
 अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सोमो राजा
 राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा।
 वरुणः सम्राट्सम्रादितिः। साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
 ददातु स्वाहा॥ ३२ ॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
 स्वाहा। इन्द्रो बलं बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
 ददातु स्वाहा। बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्मस्मिन् यज्ञे
 यजमानाय ददातु स्वाहा। सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः।
 राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। पूषा विशां
 विदितिः। विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा।
 सरस्वती पुष्टिः पुष्टिपत्नी। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
 ददातु स्वाहा। त्वष्टा पशूनां मिथुनानां रूपकृद्रूपपतिः।
 रूपेणस्मिन् यज्ञे यजमानाय पशून्ददातु स्वाहा॥ ३३ ॥

च स्वाहा साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
 स्वाहा चत्वारिं च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा
 दशः)॥

[७]

स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो

मंतीनाम्। यो गौत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्रा५
अभि तृन्धि वाजान्। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्।
ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्।
इन्द्रं द्युम्नः सुर्वर्वद्धेह्यस्मे। प्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय
शूषमर्चत॥३४॥

अभीके चिदु लोककृत्। सङ्गे समथ्सु वृत्रहा। अस्माकं
बोधि चोदिता। नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वसु।
इन्द्रं वयः शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे हवामहे। आ वाजैरुप
नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। सुचा जुहुत नो हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय
भरता सजोषाः। इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी
हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्। प्रियमेधा
ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुः।
मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं
देवाय जागृवि। कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः
कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैनान्प्रधमन्तु देवाः। सौपर्णं

चक्षुस्तनुवां विदेय। ए॒वा व॑न्दस्व॒ वरु॑णं बृ॒हन्त॑म्।
न॒म॒स्याधी॑र॒म॒मृत॑स्य गो॒पाम्। स नः॑ श॒र्म त्रि॒वरू॑थं
विय॑सत्॥ ३७॥

यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः। नाके॑ सु॒पर्ण॑मु॒प॒
यत्प॑त॒न्तम्। हृ॒दा वे॑न॒न्तो अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हि॒र॒ण्य॑पक्षं
वरु॑णस्य दू॒तम्। य॒मस्य॑ यो॒नौ श॑कुनं भु॒र॒ण्यु॑म्। शं नो॑
दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तयै॑। शं यो॒र॒भि स्र॑वन्तु नः।
ईशा॑ना॒ वार्या॑णाम्। क्षय॑न्तीश्च॒र॒षणी॑नाम्॥ ३८॥

अ॒पो या॑चामि भेष॒जम्। अ॒प्सु मे॒ सोमो॑ अब्रवीत्।
अ॒न्तर्वि॑श्वानि भेष॒जा। अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। आप॑श्च
वि॒श्वभे॑षजीः। यद॒प्सु ते॑ सर॒स्वति॑। गो॒ष्वश्वे॑षु यन्मधु॑।
तेन॑ मे वाजिनीवति। मुख॑मङ्घ्रि॒ सर॒स्वति॑। या सर॑स्वती
वैश॑म्भ॒ल्या॥ ३९॥

तस्या॑ मे रास्व। तस्या॑स्ते भक्षीय। तस्या॑स्ते भूयिष्ठ॒भाजो॑
भूया॑स्म। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। ममा॑सि॒
योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व स॑न्वहं ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे
लो॒क॒कृ॒ज्जात॑वेदः। इ॒हैव॑ सन्त॒त्र सन्त॑ त्वाऽग्रे। प्रा॒णेन॑ वा॒चा

मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तुमायुर्मा प्रहासीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिर्ऋत्वियः।
यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्र आरोह। अथा नो वर्धया
रयिम्। या ते अग्रे यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहात्माऽऽत्मानम्।
अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा
सीद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय
एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजां रयिमुस्मासु
धेहि। अजस्रो दीदिहि नो दुरोणे। तमिन्द्र जोहवीमि
मघवानमुग्रम्। सत्रा दधानमप्रतिष्कुतं शवांसि।
महिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियोऽववर्तत्। राये नो विश्वा सुपथा
कृणोतु वज्री। त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मंस्तृपत्।
सोममपिबद्विष्णुना सुतं यथाऽवंशत्। स ई ममाद् महि
कर्म कर्तवे महामुरुम्॥४२॥

सैनं सश्वदेवं देवः सत्यमिन्दुं सत्य इन्द्रः। विदद्यतीं
सरमा रुग्णमद्रैः। महि पाथः पूर्यं सद्वियंक्कः। अग्रं
नयत्सुपद्यक्षराणाम्। अच्छा रवं प्रथमा जानतीगात्।

विदद्भव्यं सुरमा दृढमूर्धम्। येनानुकं मानुषी भोजन्ते विद।
आ ये विश्वाः स्वपत्यानि चक्रुः। कृण्वानासौ अमृतत्वाय
गातुम्। त्वं नृभिर्नृपते देवहूतौ॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्च हंसि। त्वन्निदस्युश्चुमुरिम्। धुनिं
चास्वापयो दभीतये सुहन्तु। एवा पाहि प्रतथा मन्दतु त्वा।
श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः। आविः सूर्यं कृणुहि पीपिहीषः।
जहि शत्रूँ रभि गा इन्द्र तृन्धि। अग्ने बाधस्व वि मृधो
नुदस्व। अपामीवा अप रक्षाँसि सेध। अस्मात्समुद्राद्बृहतो
दिवो नः॥४४॥

अपां भूमानमुप नः सृजेह। यज्ञं प्रति तिष्ठ सुमतौ सुशेवा
आ त्वा। वसूनि पुरुधा विंशन्तु। दीर्घमायुर्यजमानाय कृण्वन्।
अथामृतेन जरितारमङ्घ्रि। इन्द्रः शुनावद्वितनोति सीरम्।
संवत्सरस्य प्रतिमाणमेतत्। अर्कस्य ज्योतिस्तदिदास
ज्येष्ठम्। संवत्सरं शुनवत्सीरमेतत्। इन्द्रस्य राधः प्रयतं
पुरु त्मना। तदर्करूपं विमिमानमेति। द्वादशारे प्रति
तिष्ठतीदृषा। अश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तः। हवामहे
त्वोपगन्तवा उ। आभूषन्तस्त्वा सुमतौ नवायाम्। वयमिन्द्र

त्वा शुनं हुवेम॥४५॥

अर्चुत हविर्गायत यंसच्चर्षणीनां वैशम्भृत्या हांसीत्वमुरुं देवहूतौ नुस्मना षट्॥—[८]

प्राण उदेहि पुनरा नो भर युजो रायो वार्त्रहत्याय वसूनां स ईं पाह्यष्टौ॥८॥

प्राणो रक्षत्यगृभीता धारावरा मरुतो दीर्घायुत्वाय ज्योतिषा त्वा पञ्चचत्वारिंशत्॥४५॥

प्राणः शुनं हुवेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके

पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वा॒द्वीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒त्रां ती॒व्रेण॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न।
 मधु॑मतीं॒ मधु॑मता। सृ॒जामि॒ स॒ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑
 पच्य॑स्व। सर॑स्वत्यै पच्य॑स्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णो॑ पच्य॑स्व।
 परी॒तो पि॑श्वता सु॒तम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒म॒ ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो न॑र्यो अ॒फ॒स्वन्तरा॑। सु॒षाव॒ सोम॑मद्रि॒भिः। पु॒नातु॑
 ते परि॒स्रुत॑म्। सोम॒ः सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑।
 वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्रा॒ङ्ख॒सोमो॑ अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॑
 सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्ख॒सोमो॑ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॑ सखा॑। ब्र॒ह्म क्ष॒त्रं प॑वते॒ तेज॑
 इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सु॒त आसु॑तो॒ मदा॑य। शु॒क्रेण॑
 देव॑ दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि। रसे॒नान्नं॑ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॑ङ्ग
 यव॑मन्तो॒ यव॑श्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपूर्व॒ वियू॑य। इ॒हेहै॑षां
 कृ॒णुत॒ भोज॑नानि। ये ब॒र्हिषो॑ नमो॑वृत्तिं॒ न ज॑ग्मुः।
 उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्या॑ त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णो॑। ए॒ष ते॒ योनि॑स्तेज॑से त्वा।

वीर्याय त्वा बलाय त्वा। तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। वीर्यमसि
वीर्यं मयि धेहि। बलमसि बलं मयि धेहि। नाना हि वा
देवहितं सदः कृतम्। मा ससृक्षाथां परमे व्योमन्।
सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिंसीः स्वां
योनिमाविशन्॥४॥

उपयामगृहीतोऽस्याश्विनं तेजः। सारस्वतं वीर्यम्। ऐन्द्रं
बलम्। एष ते योनिर्मोदाय त्वा। आनन्दाय त्वा महसे
त्वा। ओजोऽस्योजो मयि धेहि। मन्युरसि मन्युं मयि धेहि।
महोऽसि महो मयि धेहि। सहोऽसि सहो मयि धेहि। या
व्याघ्रं विषूचिका। उभौ वृकं च रक्षति। श्येनं पतत्रिणं
सिंहम्। सेमं पात्वहंसः। सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्ग।
विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्ग॥५॥

हविः प्रत्यङ्खसोमो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पञ्च च॥—————[१]

सोमो राजाऽमृतं सुतः। ऋजीषेणाजहान्मृत्युम्। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्थसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्।
इदं पयोऽमृतं मधु। सोममद्भ्यो व्यपिबत्। छन्दसा हंसः
शुचिषत्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबत्॥६॥

क्रुडुः॥ङ्गिर॒सो धि॒या। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्।
 अन्ना॑त्परि॒स्रुतो॒ रस॑म्। ब्रह्म॑णा व्य॒पिबत् क्ष॒त्रम्। ऋ॒तेन॑
 स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। रेतो॒ मूत्रं॑ विज॒हाति॑। योनिं॑ प्रवि॒शदिन्द्रि॑यम्।
 गर्भो॑ ज॒रायु॑णाऽऽवृ॒तः। उल्बं॑ जहाति॒ जन्म॑ना। ऋ॒तेन॑
 स॒त्यमिन्द्रि॑यम्॥७॥

वेदेन॑ रू॒पे व्य॑करोत्। सु॒तासु॒ती प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑
 स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। सोमे॑न॒ सोमौ॑ व्य॒पिबत्। सु॒तासु॒तौ
 प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। दृ॒ष्ट्वा रू॒पे व्या॑करोत्।
 स॒त्यानृ॑ते प्र॒जाप॑तिः। अश्र॑द्धामनृ॒तेऽद॑धात्। श्र॒द्धां स॒त्ये
 प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। दृ॒ष्ट्वा परि॑स्रुतो॒ रस॑म्।
 शु॒क्रेण॑ शु॒क्रं व्य॑पिबत्। प॒यः सोमं॑ प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑
 स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। वि॒पानं॑ शु॒क्रम॑न्ध॒सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्। इ॒दं
 प॒योऽमृ॑तं मधु॥८॥

अ॒द्ध्यः क्षी॑रं व्य॒पिब॑ज्जन्म॒न॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यं श्र॒द्धां स॒त्ये प्र॒जाप॑तिर॒ष्टौ च॑॥—[२]

सुरा॑वन्तं ब॒र्हिष॑दं सु॒वीर॑म्। य॒ज्ञं हि॑न्वन्ति
 म॒हिषा॑ नमो॑भिः। दधा॑नाः सोमं॑ दि॒वि दे॒वता॑सु। मदे॑मेन्द्रं
 यज॑मानाः स्व॒र्काः। यस्ते॑ र॒सः सम्भृ॑त॒ ओष॑धीषु। सोम॑स्य
 शुष्मः॑ सुर॑या सु॒तस्य॑। तेन॑ जि॒न्व यज॑मानं मदे॑न।

सरस्वतीम॒श्विना॒विन्द्रम॒ग्निम्। यम॒श्विना॒ नमु॑चेरासुरादधि।
सरस्वत्य॒सनोदि॑न्द्रियाय॥९॥

इ॒मन्त॑ शु॒क्रं मधु॑मन्त॒मिन्दु॑म्। सोम॒ः राजा॑नमि॒ह
भक्ष॑यामि। यद॒त्र रि॒प्तः र॒सिनः॑ सु॒तस्य॑। यदिन्द्रो
अपि॑ब॒च्छची॑भिः। अ॒हं तद॑स्य॒ मन॑सा शि॒वेन॑। सोम॒ः
राजा॑नमि॒ह भक्ष॑यामि। पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धावि॑भ्यः स्व॒धा नमः॑।
पि॒ताम॑हेभ्यः स्व॒धावि॑भ्यः स्व॒धा नमः॑। प्रपि॑तामहेभ्यः
स्व॒धावि॑भ्यः स्व॒धा नमः॑। अक्ष॑न्पि॒तरः॑॥१०॥

अ॒मीम॑दन्त पि॒तरः॑। अती॑तृपन्त पि॒तरः॑। अ॒मीमृ॑जन्त
पि॒तरः॑। पि॒तरः॑ शु॒न्धध्व॑म्। पु॒नन्तु॑ मा पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑।
पु॒नन्तु॑ मा पि॒ताम॑हाः। पु॒नन्तु॑ प्रपि॑तामहाः। प॒वित्रे॑ण
श॒तायु॑षा। पु॒नन्तु॑ मा पि॒ताम॑हाः। पु॒नन्तु॑ प्रपि॑तामहाः॥११॥

प॒वित्रे॑ण श॒तायु॑षा। वि॒श्वमायु॑र्व्य॒श्नवै॑। अ॒ग्न आ॒यूषि॑
प॒वसे॑ऽग्रे प॒वस्व॑। प॒वमा॑नः सु॒वर्जनः॑ पु॒नन्तु॑ मा दे॒वज॑नाः।
जा॒तवे॑दः प॒वित्र॑व॒द्यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। उ॒भाभ्या॑ दे॒व
स॒वित॑र्वै॒श्वदे॒वी पु॑न॒ती। ये स॑मा॒नाः स॑म॒नसः॑। पि॒तरौ
यम॑राज्ये॑। तेषां॑ लो॒कः स्व॒धा नमः॑। य॒ज्ञो दे॒वेषु॑

कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामुकाः। तेषां
श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिँल्लोके शतं समाः। द्वे सुती
अशृणवं पितॄणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यामिदं
विश्वमेजुत्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदं
हविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये।
आत्मसनिं प्रजासनिं। पशुसन्धेयसनिं लोकसनिं। अग्निः
प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त।
रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहा॥१३॥

इन्द्रियाय पितरं शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पतां स्वस्तये पञ्च
च॥

[३]

सीसेन तन्न मनसा मनीषिणः। ऊर्णासूत्रेण कवयो
वयन्ति। अश्विना यज्ञं संविता सरस्वती। इन्द्रस्य
रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपममृतं शचीभिः।
तिस्रोऽदधुर्देवताः स रराणाः। लोमानि शष्पैर्बहुधा न
तोकभिः। त्वगस्य मांसमभवन्न लाजाः। तदश्विना
भिषजा रुद्रवर्तनी। सरस्वती वयति पेशो अन्तरः॥१४॥

अस्थिं मज्जानं मासरैः। कारोतरेण दधतो गवां त्वचि।
 सरस्वती मनसा पेशलं वसु। नासत्याभ्यां वयति दर्शतं
 वपुः। रसं परिस्तुता न रोहितम्। नृग्रहूर्ध्वीरस्तसरन्न
 वेमं। पयसा शुक्रमृतं जनित्रम्। सुरया मूत्राञ्जनयन्ति
 रेतः। अपामर्तिं दुर्मतिं बाधमानाः। ऊवध्यं वातं
 सबुवन्तदारात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता
 जजान। यकृत्क्लोमानं वरुणो भिषज्यन्। मतस्त्रे वायव्यैर्न
 मिनाति पित्तम्। आत्राणि स्थाली मधु पिन्वमाना। गुदा
 पात्राणि सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शर्चीभिः।
 आसन्दी नाभिरुदरं न माता। कुम्भो वनिष्ठुर्जनिता
 शर्चीभिः। यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः॥१६॥

प्लाशीर्व्यक्तः शतधार उथ्सः। दुहे न कुम्भीः स्वधां
 पितृभ्यः। मुखं सदस्य शिर इथ्सदेन। जिह्वा पवित्रमश्विना
 स सरस्वती। चप्पन्न पायुर्भिषगस्य वालः। वस्तिर्न शेषो
 हरसा तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम्। छागैर्न
 तेजो हविषा शृतेन। पक्ष्माणि गोधूमैः क्लैरुतानि। पेशो न

शुक्लमसितं वसाते॥१७॥

अवि॒र्न मे॒षो न॒सि वी॒र्या॑य। प्रा॒णस्य॒ पन्था॑
अ॒मृतो॒ ग्रहा॑भ्याम्। सर॑स्वत्युप॒वाकै॑र्व्या॒नम्। नस्या॑नि
ब॒र्हिर्ब॑दरै॒र्जजान॑। इन्द्र॑स्य रू॒पमृ॑ष॒भो बला॑य। कर्णा॑भ्या॒ऽ
श्रोत्र॑म॒मृतं॒ ग्रहा॑भ्याम्। यवा॒ न ब॒र्हिर्भ्रु॑वि के॒सरा॑णि। क॒र्कन्धु॑
जज्ञे॒ मधु॑ सार॒घं मुखा॑त्। आ॒त्मन्नु॒पस्थे॒ न वृ॑कस्य॒ लोम॑।
मुखे॒ श्मश्रू॑णि॒ न व्या॑घ्रलो॒मम्॥१८॥

के॒शा न शी॒र्षन् यश॑से श्रि॒यै शि॒खा॑। सि॒ंहस्य॒
लोम॒ त्विषि॑रिन्द्रि॒याणि॑। अ॒ङ्गान्या॒त्मन्भि॑षजा॒ तद॒श्विना॑।
आ॒त्मान॑मङ्गैः॒ सम॑धा॒त्सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पः
श॒तमा॑न॒मायुः॑। च॒न्द्रेण॒ ज्योति॑र॒मृतं॒ दधा॑ना। सर॑स्वती॒
यो॒न्यां गर्भ॑म॒न्तः। अ॒श्विभ्यां॒ पत्नी॒ सुकृ॑तं बिभ॒र्ति। अ॒पाः
रसे॑न॒ वरु॑णो॒ न साम्ना॑। इन्द्र॑ः श्रि॒यै ज॒नय॑न्न॒प्सु राजा॑।
तेजः॑ पशू॒नाः ह॒विरीन्द्रि॑यावत्। प॒रिस्रु॑ता॒ पय॑सा सार॒घं
मधु॑। अ॒श्विभ्यां॒ दुग्धं॒ भि॑षजा॒ सर॑स्वत्या॒ सुता॑सुताभ्या॑म्।
अ॒मृतः॒ सोम॒ इन्दुः॑॥१९॥

अन्तर आरादन्तर्वसाते व्याघ्रलोमः राजा चत्वारि च॥ [४]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि। समुहं विश्वैर्देवैः। क्षत्रस्य
नाभिरसि। क्षत्रस्य योनिरसि। स्योनामा सीद। सुषदामा
सीद। मा त्वां हिंसीत्। मा मां हिंसीत्। निषंसाद
धृतव्रतो वरुणः। पुस्त्यास्वा॥२०॥

साम्राज्याय सुक्रतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। अश्विनोर्भैषज्येन।
तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। सरस्वत्यै
भैषज्येन॥२१॥

वीर्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रियै
यशसे बलायाभिषिञ्चामि। कोऽसि कतमोऽसि। कस्मै त्वा
कायं त्वा। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)न्। शिरो
मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम्। त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि। राजा मे प्राणो-
ऽमृतम्। सम्राट्क्षुः। विराट्क्षेत्रम्। जिह्वा मे भुद्रम्। वाङ्महः।
मनो मन्युः। स्वराङ्गामः। मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि॥२३॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म
वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरो मम। पृष्ठीर्मे राष्ट्रमुदरमसौ।
ग्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरू अरली जानुनी। विशो मेऽङ्गानि
सर्वतः। नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥२४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगुः सौभाग्यं पसः। जङ्घाभ्यां
पद्भ्यां धर्मोऽस्मि। विशि राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे प्रति
तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रत्यङ्गेषु
प्रति तिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रति तिष्ठामि पुष्टे। प्रति
द्यावापृथिव्योः। प्रति तिष्ठामि यज्ञे॥२५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिंशाः सुरार्धसः। बृहस्पतिपुरो-
हिताः। देवस्य सवितुः सवे। देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा
द्वितीयैः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयाः सत्येन। सत्यं यज्ञेन।
यज्ञो यजुर्भिः॥२६॥

यजूंषि सामभिः। सामान्यृग्भिः। ऋचो याज्याभिः।
याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा आहुतिभिः। आहुतयो मे
कामान्समर्धयन्तु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयतिर्मम। त्वङ्म
आनतिरागतिः। मासं म उपनतिः। वस्वस्थि। मज्जा म

आन॑तिः॥२७॥

प॒स्त्या॑स्वा सर॑स्वत्यै भे॑र्षज्येन॒ श्रीरङ्गा॑नि भ॒सद्य॑ज्ञे य॒ज्ञो यजु॑र्भिरुप॑नति॒र्द्वे च॑॥——[५]

यद्वे॑वा दे॒वहे॑डनम्। दे॒वास॑श्च॒कृमा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॒
तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्वह॑सः। यदि॑ दि॒वा यदि॑
नक्त॑म्। ए॒नासि॑ च॒कृमा व॒यम्। वा॒युर्मा॒ तस्मा॑दे॒नसः॑।
वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्वह॑सः। यदि॑ जाग्र॒द्यदि॑ स्वप्ने॑। ए॒नासि॑
च॒कृमा व॒यम्॥२८॥

सूर्यो॑ मा॒ तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑श्च॒त्वह॑सः। यद्वा॒मे
यद॑रण्ये। यथ्स॒भायां॑ यदि॑न्द्रि॒ये। यच्छू॒द्रे यद॑र्ये। ए॒नश्च॑कृ॒मा
व॒यम्। यदे॒कस्या॑धि॒ धर्म॑णि। तस्या॑व॒यज॑नमसि। यदापो॑
अ॒घ्निया॑ वरु॒णेति॑ शपा॑महे। ततो॑ वरुण॒ नो मु॑श्च॥२९॥

अव॑भृथ निच॒ङ्कुण॑ निचे॒रुर॑सि निच॒ङ्कुण॑। अव॑
दे॒वैर्दे॒वकृ॑त॒मेनो॑ऽयाट्। अव॑ म॒र्त्यैर्म॒र्त्यकृ॑तम्। उ॒रोरा
नो॑ दे॒व रि॑षस्पा॒हि। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॑ ओष॑धयः सन्तु।
दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॑ भूया॑सुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः।
द्रु॒पदा॑दि॒वेन्मु॑चा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी म॒लादि॑व॥३०॥

पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाऽऽज्य॑म्। आपः॑ शु॒न्यन्तु॑ मै॒नसः॑। उ॒द्वयं॑

तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्।
अगन्म ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो वरुणस्य पाशः। प्रत्यस्तो
वरुणस्य पाशः। एधोऽस्येधिषीमहि। समिदसि॥३१॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन
समसृक्ष्महि। पर्यस्वा९ अग्र आगमम्। तं मा स९सृज
वर्चसा। प्रजया च धनेन च। समाववर्ति पृथिवी। समुषाः।
समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्।
विभुं कामं व्यश्जवै। भूः स्वाहा॥३२॥

स्वप्न एना९सि चक्रमा वयं मुञ्च मलादिव समिदसि जगन्नीणि च॥—————[६]

होता यक्षत्समिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभा पृथिव्या अधि। दिवो
वर्ष्मन्त्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्।
इन्द्र देव९ सुवर्विदम्। पृथिभिर्मधुमत्तमैः। नराश९सेन
तेजसा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्।
आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सर्वार्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होतायक्षद्वरुहिषीन्द्रन्निषद्वरम्।

वृषभं नर्यापसम्। वसुभीरुद्रैरादित्यैः। सयुग्भिर्बृहिरा-
सदत्॥३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदोजो न वीर्यम्।
सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार
इन्द्राय मीढुषै। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुषे
इन्द्रस्य धेनू। सुदुधे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी।
वृथ्समिन्द्रमवर्धताम्॥३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतारा। भिषजा
सखाया। हविषेन्द्रं भिषज्यतः। कवी देवौ प्रचेतसौ। इन्द्राय
धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तिस्त्रो
देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥३६॥

महीन्द्रपत्नीर्हविष्मतीः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रं देवम्। भिषजं सुयजं घृतश्रियम्।
पुरु रूपं सुरेतसं मधोनिम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारं
शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥३७॥

मध्वा समञ्जन्पृथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना

घृतेन। वेत्वाऽऽज्यस्य होतुर्यजं। होता यक्षदिन्द्रः स्वाहा-
 ऽऽज्यस्य। स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्। स्वाहा
 स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः
 आज्यपान्। स्वाहेन्द्रः होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य
 वियन्तु। होतुर्यजं॥ ३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपात्तमिडाभिर्बर्हिष्योजं उपे
 दैव्यां तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥ समिधेन्द्रं चतुर्वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु
 द्विर्वेत्वेको वियन्तु होतुर्यजं॥) [७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचा पूर्वकृद्वावृधानः।
 त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार।
 नराशंसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य
 धामं। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति
 प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवाः अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा
 शर्धमानः॥ ३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः।
 जुषाणो बर्हिर्हरिवान् इन्द्रः। प्राचीनः सीदत्प्रदिशा
 पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानः स्योनम्। आदित्यैरुक्तं
 वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवप्यो धावमानाः। वृषाणं

यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरां
वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उपासान्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुधे शूरमिन्द्रम्।
पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे।
दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होतांराविन्द्रं प्रथमा सुवाचा।
मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः।
तिस्रो देवीरहविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न
पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नं तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती
विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसे
पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु
देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। त्मन्या समञ्जच्छमिता
न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं
मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो
वृषभस्तुराषाट्। घृतपुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य
जुषतां स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्घृतेन चत्वारि च॥ [८]

आच॑र्षणि॒प्रा वि॒वेष॒ यन्मा॑। त॒ः स॒ध्रीचीः॑। स॒त्यमि॑त्त॒न्न
 त्वावा॑ः अ॒न्यो अ॒स्ति। इन्द्र॑ दे॒वो न॒ मर्त्यो॑ ज्या॒यान्।
 अह॑न्नहि॒ परि॒शया॑न॒मर्णः॑। अवा॑सृजो॒ऽपो अ॒च्छा॑ समु॒द्रम्।
 प्रस॑साहिषे पुरु॒हूत॒ शत्रून्। ज्येष्ठ॑स्ते शु॒ष्मं इ॒ह रा॒तिरे॑स्तु।
 इन्द्रा॑ भ॒र दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॑ सिन्धू॒नामसि॑ रे॒वती॑नाम्।
 स शेवृ॑ध॒मधि॑ धा॒द्युम्न॑म॒स्मे। महि॑ क्ष॒त्रं ज॑ना॒षाडि॑न्द्र॒ तव्य॑म्।
 रक्षा॑ च नो म॒घोर्नः पा॒हि सू॒रीन्। रा॒ये च॑ नः स्वप॒त्या इ॒षे
 धाः॑॥४३॥

रेवतीनां चत्वारि च॥ _____ [९]

दे॒वं ब॒रु॒हिरिन्द्र॑ः सुदे॒वं दे॒वैः। वी॒रव॑त्स्ती॒र्णं वे॒द्याम॑वर्धयत्।
 वस्तो॑र्वृ॒तं प्रा॒क्तो॑र्भृ॒तम्। रा॒या ब॒रु॒हिष्म॑तो॒ऽत्य॑गात्।
 व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य वे॒तु य॑जं। दे॒वीर्द्वा॒र इन्द्र॑ः सङ्घा॑ते।
 वि॒द्वीर्या॑म॒न्नव॑र्धयन्। आ व॒त्सेन॒ तरु॑णेन कुमा॒रेण॑ चमी॒विता॑
 अपा॑र्वाणम्। रे॒णुक॑काटं नुदन्ताम्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य
 विय॑न्तु यजं॥४४॥

दे॒वी उ॒षासा॑न॒क्ता॑। इन्द्र॑ य॒ज्ञे प्र॑य॒त्य॒हेता॑म्। दै॒वीर्वि॑शः
 प्राया॑सि॒ष्टाम्। सु॒प्री॑ते सु॒धिते॑ अभू॒ताम्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य

वीतां॑ यजं॑। दे॒वी जोष्टी॑ वसु॑धिती। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्।
अया॑व्य॒न्याघा॑ द्वेषा॑सि। आ॒न्यावा॑क्षी॒द्वसु॑ वा॒र्याणि॑।
यज॑मानाय शिक्षि॒ते॥४५॥

व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॑ यजं॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दु॒घे
सु॒दुघे॑। पय॑सेन्द्र॑मवर्धताम्। इष॒मूर्ज॑म॒न्याऽवा॑क्षीत्। स॒ग्धिः
सपी॑तिम॒न्या। नवे॑न॒ पूर्वं॑ दय॑माने। पु॒रा॒णेन॑ नव॒मः।
अधा॑ता॒मूर्ज॑मूर्जाहु॑ती वसु॑ वा॒र्याणि॑। यज॑मानाय शिक्षि॒ते।
व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॑ यजं॑॥४६॥

दे॒वा दै॒व्या॒ होता॑रा। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। ह॒ताघ॑श॒सा॒वा-
भा॑ष्टी॒ वसु॑वा॒र्याणि॑। यज॑मानाय शिक्षि॒तौ। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वीतां॑ यजं॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। पति॑मिन्द्र॑मवर्धयन्।
अस्पृ॑क्ष॒द्भार॑ती दि॒वम्। रु॒द्रैर्य॒ज्ञः सर॑स्वती। इडा॒ वसु॑मती
गृ॒हान्॥४७॥

व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॑ यजं॑। दे॒व इन्द्रो॑ नरा॒शः सः॑।
त्रि॒व॒रूथ॑स्त्रि॒वन्धुरः॑। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। श॒तेन॑ शि॒ति-
पृ॒ष्ठाना॑माहि॒तः। स॒हस्रे॑ण॒ प्रव॑र्तते। मि॒त्रावरु॑णेद॑स्य
हो॒त्रम॑र॒हतः॑। बृ॒हस्प॑तिः स्तो॒त्रम्। अ॒श्विना॑ऽऽध्व॑र्यवम्।

वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो मधुशाखः
सुपिप्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्। दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं
पृथिवीमदृ५हीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं
बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणा-
सन्नम्। अन्या बर्ही५ष्यभ्यभूत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु
यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं
कुर्वन्स्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य
वेतु यज॥४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं गृहान् वेतु यजाभूषद्दं (देवं
बर्हिर्देवीद्वारो देवी उपासानक्तां देवी जोष्टीं देवी ऊर्जाहुती देवा दैव्या होतांरा शिक्षितौ
देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीर्देव इन्द्रो नराश५सो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो
अग्निः स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्निरवर्धतामेकोऽ
वर्धय५श्चतुरवर्धयत्। वस्तोरा वत्सेन दैवीरयावीष५हृताऽस्पृक्षच्छ्रुतेन दिव५ स्वासस्थ५ स्विष्ट५
शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ॥)॥

[१०]

होता यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्र५
सरस्वतीम्। अजो धूम्रो न गोधूमैः क्लैर्भेषजम्।
मधु शष्पैर्न तेज इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु।

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपाथ्सरस्वती।
अविर्मेषो न भेषजम्। पथा मधुमताभरन्। अश्विनेन्द्राय
वीर्यम्॥५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्नुतां
घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षं नराशंसं न
नग्नहुम्। पतिः सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती भिषक्। रथो
न चन्द्राश्विनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्। बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं
तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यजं॥५१॥

होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलेन
वर्धयन्। ऋषभेण गवैन्द्रियम्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्। यवैः
कर्कन्धुभिः। मधुं लाजैर्न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुतां
घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वरुहिः
सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषङ्गासत्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती। भिषग्धेनुः सरस्वती।
भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम्। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु।
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वरो दिशः। कवप्यो न

व्यचंस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुधे।
दुहे कामान्त्सरस्वती॥५३॥

अश्विनेन्द्राय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम्। पयः
सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षत्सुपेशसोषे नक्तं दिवा। अश्विना सञ्जानाने। समं जाते
सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजसा हृदा।
पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा
भिषजाऽश्विना। इन्द्रं न जागृवी दिवा नक्तं न भेषजैः।
शूषः सरस्वती भिषक्। सीसेन दुह इन्द्रियम्। पयः
सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षत्तिस्रो देवीर्न भेषजम्। त्रयस्त्रिधातवोऽपसः। रूपमिन्द्रे
हिरण्ययम्॥५५॥

अश्विनेडा न भारती। वाचा सरस्वती। मह इन्द्राय
दधुरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रमश्विना। भिषजं न
सरस्वतीम्। ओजो न जूतिरिन्द्रियम्। वृको न रभसो
भिषक्। यशः सुरया भेषजम्॥५६॥

श्रिया न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु।
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारः
 शतक्रतुम्। भीमं न मन्युः राजानं व्याघ्रं नमसाऽश्विना
 भामम्। सरस्वती भिषक्। इन्द्राय दुह इन्द्रियम्। पयः सोमः
 परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं॥५७॥

होता यक्षदग्निः स्वाहाऽऽज्यस्य स्तोकानाम्। स्वाहा
 मेदसां पृथक्। स्वाहा छागमश्विभ्याम्। स्वाहा मेषः
 सरस्वत्यै। स्वाहर्षभमिन्द्राय सिंहाय सहसेन्द्रियम्।
 स्वाहाऽग्निं न भेषजम्। स्वाहा सोममिन्द्रियम्। स्वाहेन्द्रः
 सुत्रामाणः सवितारं वरुणं भिषजां पतिम्। स्वाहा वनस्पतिं
 प्रियं पाथो न भेषजम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निः होत्राञ्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः
 परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रः सुत्रामाणम्। इमे सोमाः
 सुरामाणः। छागैर्न मेषैर्ऋषभैः सुताः। शष्पैर्न तोक्त्रभिः।
 लाजैर्महस्वन्तः। मदा मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः
 पयस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्रुतः। तानश्विना
 सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। जुषन्ताः सौम्यं मधु। पिबन्तु

मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतुर्यज॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतुर्यज नासत्या सरस्वती मधु हिरण्यं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य
होतुर्यजाज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निं पट्। तनूनपांश्च सप्त। नराशंसमृषिः। इडेडितो
यवैरष्टौ। बर्हिः सप्त। दुरोऽश्विना नवं। सुपेशसर्षिः। दैव्या होतांरा सीसैन रसः।
तिस्रस्त्वष्टारमष्टावष्टौ। वनस्पतिमृषिः। अग्नित्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं
बदरैर्बदरैर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना न भेषजं रूपमश्विना भीमं भामम्॥)। [११]

समिद्धो अग्निरश्विना। तप्तो घर्मो विराट्त्सुतः। दुहे
धेनुः सरस्वती। सोमं शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजा
सुते। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजांसीन्द्रियम्।
इन्द्राय पृथिभिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुं सरस्वती। नराशंसैन
नग्रहः॥६०॥

अधातामश्विना मधु। भेषजं भिषजा सुते। आजुह्वाना
सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषम्।
समूर्जं स रयिं दधुः। अश्विना नमुचेः सुतम्।
सोमं शुक्रं परिस्नुता। सरस्वती तमाभरत्। बर्हिषेन्द्राय
पातवे॥६१॥

कवप्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः।
इन्द्रो न रोदसी दुधै। दुहे कामान्सरस्वती। उषासा

नक्तमश्विना। दिवेन्द्रं सायमिन्द्रियैः। सञ्जानाने सुपेशंसा।
समं जाते सरस्वत्या। पातं नो अश्विना दिवा। पाहि नक्तं
सरस्वति॥६२॥

दैव्यां होतारा भिषजा। पातमिन्द्रं सचां सुते। तिस्रस्त्रेधा
सरस्वती। अश्विना भारतीडा। तीव्रं परिस्रुता सोमम्। इन्द्राय
सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधु। भेषजं नः सरस्वती।
इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपं रूपमधुः सुते। ऋतुथेन्द्रो
वनस्पतिः। शशमानः परिस्रुता। कीलालमश्विभ्यां मधु। दुहे
धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण परिष्कृता।
समधातां सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रं सुतं मधु॥६३॥

नग्नहुः पातवे सरस्वत्यधुः सुतेऽष्टौ च॥ [१२]

अश्विनां हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ
शुक्रमासुराद्वसु। मधमिन्द्राय जभिरे। यमश्विना सरस्वती।
हविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिभेद वलं मधम्। नमुचावासुरे
सचां। तमिन्द्रं पशवः सचां। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषता। हविषां यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्रं
इन्द्रियं दधुः। सविता वरुणो भगः। स सुत्रामां हविष्यतिः।
यजमानाय सश्रता। सविता वरुणोऽदधत्। यजमानाय

दाशुषैः। आदत्त नमुचेर्वसु। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्।
सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना यज्ञमाशत। अश्विना
गोभिरिन्द्रियम्। अश्वैर्भिर्वीर्यं बलम्। हविषेन्द्रः सरस्वती।
यजमानमवर्धयन्। ता नासत्या सुपेशसा। हिरण्यवर्तनी
नरा। सरस्वती हविष्मती। इन्द्र कर्मसु नोऽवत। ता भिषजा
सुकर्मणा। सा सुदुघा सरस्वती। स वृत्रहा शतक्रतुः।
इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उभा सरस्वती बलमिन्द्रियत्रया षट्॥ [१३]

देवं बर्हिः सरस्वती। सुदेवमिन्द्रे अश्विना। तेजो न
चक्षुरक्ष्योः। बर्हिषा दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यज। देवीद्वारो अश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती।
प्राणं न वीर्यन्नसि। द्वारो दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यज॥६७॥

देवी उषासावश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। बलं न
वाचमास्ये। उषाभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यज। देवी जोष्टी अश्विना। सुत्रामेन्द्रे सरस्वती।

श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोष्ट्रीभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधे। पयसेन्द्रः सरस्वत्यश्विना
भिषजावत। शुक्रं न ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्।
वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवा देवानां भिषजा।
होताराविन्द्रमश्विना। वषट्कारैः सरस्वती। त्विषिं न हृदये
मतिम्। होतृभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यजं॥६९॥

देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीः। सरस्वत्यश्विना भारतीडा।
शूषन्न मध्ये नाभ्याम्। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशंसः। त्रिवरूथः
सरस्वत्याऽश्विभ्यामीयते रथः। रेतो न रूपममृतं जनित्रम्।
इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यजं॥७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्।
सरस्वत्याः सुपिप्पलः। इन्द्राय पच्यते मधु। ओजो न
जृतिमृषभो न भामम्। वनस्पतिर्नो दधदिन्द्रियाणि। वसुवने

वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। अध्वरे
स्तीर्णमश्विभ्याम्। ऊर्णम्रदाः सरस्वत्याः॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशायै मन्युः राजानं बर्हिषा
दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो अग्निः
स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्। होतारविन्द्रमश्विना। वाचा
वाचः सरस्वतीम्। अग्निः सोमः स्विष्टकृत्। स्विष्ट इन्द्रः
सुत्रामा सविता वरुणो भिषक्। इष्टो देवो वनस्पतिः। स्विष्टा
देवा आज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निना। होता होत्रे स्विष्टकृत्।
यशो न दधदिन्द्रियम्। ऊर्जमपचितिः स्वधाम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥७२॥

द्वारौ दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं जोष्टीभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यजं होतृभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजौन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यजं सरस्वत्या वनस्पतिः षट् (देवं बर्हिर्देवीद्वारौ देवी उपासावश्विना देवी जोष्टी देवी
ऊर्जाहुती देवा देवानां भिषजा वषट्कारैर्देवीस्तिस्तिस्तिस्ति देवीर्देव इन्द्रो नराशंसो देव इन्द्रो
वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान्। समिधाग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्यश्विना
सर्वं वियन्तु। द्वारंस्तिस्तिः सर्ववियन्तु। अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वः सरस्वति।
अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्याः सुतासुती।
अञ्जन्त्यं यजमानः॥)॥

अ॒ग्निम॒द्य हो॒ता॒रम॒वृणी॑त। अ॒य॒ः सु॒तासु॒ती यज॑मानः।
 पच॑न्प॒त्तीः। पच॑न्पुरो॒डाशा॑न्। गृ॒ह्णन्ग्र॒हान्। ब॒ध्नन्त्र॒श्विभ्या॑
 छा॒ग॒ः सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य। ब॒ध्नन्त्सर॑स्वत्यै मे॒षमिन्द्रा॑या॒श्वि-
 भ्या॑म्। ब॒ध्नन्निन्द्रा॑य॒र्षभ॑म॒श्विभ्या॑ः सर॑स्वत्यै। सू॒प॒स्था
 अ॒द्य दे॒वो वन॑स्पति॒रभवत्। अ॒श्विभ्या॑ छा॒गेन॑ सर॑स्वत्या॒
 इन्द्रा॑य॥ ७३॥

सर॑स्वत्यै मे॒षेणेन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्। इन्द्रा॑य॒र्षभे॒णा॒श्विभ्या॑ः
 सर॑स्वत्यै। अक्ष॑ः॒ स्तान्मे॑द॒स्तः प्र॒तिप॑च॒ताग्र॑भीषुः। अ॒वीवृ॑धन्त॒
 ग्रहैः॑। अ॒पा॒ताम॒श्विना॑ सर॑स्वतीन्द्रः सु॒त्रामा॑ वृ॒त्रहा॑।
 सोमा॑न्त्सुरा॒म्णाः। उ॒पो उ॒क्थाम॑दाः श्रौ॒द्विम॑दा॒ अद॑न्।
 अ॒वीवृ॑धन्ताङ्गू॒षैः। त्वाम॑द्य॒र्ष आ॒र्षेय॑र्षीणा॒न्नपा॑दवृणीत।
 अ॒य॒ः सु॒तासु॒ती यज॑मानः। ब॒हुभ्य॑ आ सङ्ग॑तेभ्यः। ए॒ष मे॑
 दे॒वेषु॑ वसु॒ वार्या॑ यक्ष्यत॒ इति॑। ता या दे॒वा दे॒व॒दाना॑न्यदुः।
 तान्य॑स्मा॒ आ च॑ शास्व। आ च॑ गुरस्व। इ॒षित॑श्च हो॒तर॑सि
 भद्र॑वाच्याय॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः। सू॒क्तवा॑काय॒ सूक्ता॑ ब्रूहि॥ ७४॥

इन्द्राय॒ यज॑मानः सप्त च॥ ————— [१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा हवाम॒ह आ नो॑ अ॒ग्ने सु॒के॒तुना॑। त्व॒ः सोम॑
 म॒हे भगं॑ त्व॒ः सोम॑ प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॑ हि नः

पितरः सोमं पूर्वे त्वं सोम पितृभिः संविदानः। बर्हिषदः
 पितर आऽहं पितृन्। उपहूताः पितरोऽग्निष्वात्ताः पितरः।
 अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे। नराशंसं सोमपीथं य आशुः।
 ते नो अर्वन्तः सुहवा भवन्तु। शं नो भवन्तु द्विपदे शं
 चतुष्पदे। ये अग्निष्वात्ता येऽनग्निष्वात्ताः॥ ७५॥

अहोमुचः पितरः सोम्यासः। परेऽवरेऽमृतांसो भवन्तः।
 अर्धि ब्रुवन्तु ते अवन्त्वस्मान्। वान्यायै दुग्धे जुषमाणाः
 कर्मभम्। उदीराणां अवरे परे च। अग्निष्वात्ता ऋतुभिः
 संविदानाः। इन्द्रवन्तो हविरिदं जुषन्ताम्। यदग्ने कव्यवाहन
 त्वमग्न ईडितो जातवेदः। मातली कव्यैः। ये तातृपुर्देवत्रा
 जेहमानाः। होत्रावृधः स्तोमं तष्टासो अर्कैः। आऽग्ने
 याहि सुविदत्रेभिरवाङ्। सत्यैः कव्यैः पितृभिर्धर्मसद्भिः।
 हव्यवाहमजरं पुरुप्रियम्। अग्निं घृतेन हविषा सपर्यन्।
 उपासदं कव्यवाहं पितृणाम्। स नः प्रजां वीरवतीं
 समृण्वतु॥ ७६॥

अनग्निष्वात्ता जेहमानाः सप्त च॥ [१६]

होता यक्षदिडस्पदे। समिधानं महद्यशः। सुषमिद्धं

वरेण्यम्। अग्निमिन्द्रं वयोधसम्। गायत्रीं छन्दं
इन्द्रियम्। त्र्यविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षच्छुचिप्रतम्। तनूनपातमुद्विदम्। यं
गर्भमदितिर्दधे॥ ७७॥

शुचिमिन्द्रं वयोधसम्। उष्णिहं छन्दं इन्द्रियम्।
दित्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षदीडेन्यम्। ईडितं वृत्रहन्तमम्। इडाभिरीड्य सहः।
सोममिन्द्रं वयोधसम्। अनुष्टुभं छन्दं इन्द्रियम्। त्रिवत्सं गां
वयो दधत्॥ ७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुबर्हिषदम्।
पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं
वयोधसम्। बृहतीं छन्दं इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो दधत्।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा
ऋतावृधः॥ ७९॥

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः। ब्रह्माणं इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिं
छन्दं इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षत्सुपेशसे। सुशिल्पे बृहती उभे।

नक्तोषासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभं छन्द
इन्द्रियम्॥८०॥

पृष्ठवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
होता यक्षत्प्रचेतसा। देवानामुत्तमं यशः। होतारा दैव्या
कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं छन्द इहेन्द्रियम्।
अनृद्धाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं
वयोधसम्। विराजं छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो
दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुरेतसम्।
त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं
वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षच्छतक्रतुम्। हिरण्य-
पर्णमुक्थिनम्। रशनां बिभ्रतं वशिम्। भगमिन्द्रं वयोधसम्।
ककुभं छन्द इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दधत्।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्स्वाहाकृतीः। अग्निं

गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजं कविम्। क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्।
अतिच्छन्दसं छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभं गां वयो दधत्।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥८३॥

दधे दधदतावृधं इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सप्त च (इडस्पदे-
ऽग्निङ्गायत्रीत्र्यविम्। शुचिव्रतं शुचिमुष्णिहन्दित्यवाहम्। ईडेन्यं सोममनुष्टुभं त्रिवृत्सम्।
सुबर्हिषदंमृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम्। व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारौ ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्।
सुपेशंसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पष्ठवाहम्। प्रचेतसा स्युजेन्द्रं जगतीमिहानुष्टुभम्। पेशस्वतीस्तिष्ठः
पतिं विराजमिह धेनुत्र। सुरेतसन्त्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणन्न। शतक्रतुं भगमिन्द्रं
ककुभमिह वशात्र। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभं गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नवं
दशेहैन्द्रियमष्टं नव दश गां न वयो दधदिडस्पदे सर्वं वेतु॥)॥ [१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द
इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिव्रतः। तनूपाच्च
सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः।
इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवृत्सो गौर्वयो दधुः।
सुबर्हिरग्निः पूषण्वान्। स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः। बृहती छन्द
इन्द्रियम्। पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो महीः।
ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो

दधुः॥८५॥

उ॒षे य॒ह्वी सु॒पेश॑सा। वि॒श्वे दे॒वा अम॑र्त्याः। त्रि॒ष्टुच्छ॑न्दं
इन्द्रि॒यम्। प॒ष्ठवा॑द्गौर्वयो॑ दधुः। दै॒व्यां हो॑तारा भिष॒जा। इन्द्रे॑ण
स॒युजा॑ यु॒जा। जग॑ती॒ छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ङ्गान्गौर्वयो॑ दधुः।
ति॒स्र इडा॑ सर॑स्वती। भा॒रती॑ म॒रुतो॑ वि॒शः॥८६॥

वि॒राट्छ॑न्दं इहेन्द्रि॒यम्। धे॒नुगौ॑र्न वयो॑ दधुः। त्वष्टा॑ तुरी॒पो
अ॒द्भुतः॑। इन्द्रा॑ग्नी पु॒ष्टि॒वर्ध॑ना। द्वि॒पाच्छ॑न्दं इहेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षा
गौ॑र्न वयो॑ दधुः। श॒मि॒ता नो॒ वन॑स्पतिः। स॒वि॒ता प्र॑सुव॒न्भग॑म्।
क॒कुच्छ॑न्दं इहेन्द्रि॒यम्। व॒शा वे॒हद्गौ॑र्न वयो॑ दधुः। स्वाहा॑ य॒ज्ञं
वरु॑णः। सु॒क्ष॒त्रो भै॑ष॒जं के॑रत्। अति॑च्छ॒न्दाश्छ॑न्दं इन्द्रि॒यम्।
बृ॒ह॒दृष॑भो गौर्वयो॑ दधुः॥८७॥

अम॑र्त्यस्तुर्य॒वाद्गौर्वयो॑ दधुर्वि॒शो व॒शा वे॒हद्गौ॑र्न वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च॥—————[१८]

व॒स॒न्तेन॑र्तुना॑ दे॒वाः। वस॑वस्त्रि॒वृता॑ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॑
तेज॑सा। ह॒विरि॑न्द्रे वयो॑ दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॒तुना॑। रु॒द्राः
प॑ञ्चद॒शे स्तु॑तम्। बृ॒ह॒ता यश॑सा॒ बल॑म्। ह॒विरि॑न्द्रे वयो॑ दधुः।
व॒र्षाभि॑र्ऋ॒तुना॑ऽऽदि॒त्याः। स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॑तम्॥८८॥

वै॒रूपे॑ण॑ वि॒शौज॑सा। ह॒विरि॑न्द्रे वयो॑ दधुः। शा॒र॒देन॑र्तुना॑

दे॒वाः। ए॒क॒विं॒श ऋ॒भ॒वः स्तु॒तम्। वै॒रा॒जेन॑ श्रि॒या श्रि॒यम्।
 ह॒वि॒रि॒न्द्रे व॒यो दधुः॑। हे॒म॒न्तेन॑ तु॒ना दे॒वाः। म॒रु॒तस्त्रि॒णवे
 स्तु॒तम्। ब॒लेन॑ श॒क्र॒रीः स॒हः। ह॒वि॒रि॒न्द्रे व॒यो दधुः॑।
 शै॒शि॒रेण॑ तु॒ना दे॒वाः। त्र॒यस्त्रिं॑शै॒ऽमृतं॑ स्तु॒तम्। स॒त्येन॑
 रे॒वतीः॑ क्ष॒त्रम्। ह॒वि॒रि॒न्द्रे व॒यो दधुः॑॥८९॥

स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तं स॒हो॑ ह॒वि॒रि॒न्द्रे व॒यो दधुश्च॒त्वारि॑ च (व॒स॒न्तेन॑ ग्री॒ष्मेण॑ व॒रु॒षाभिः॑
 शा॒र॒देन॑ हे॒म॒न्तेन॑ शै॒शि॒रेण॑ षट्॥)॥ [१९]

दे॒वं ब॒र्हि॒रि॒न्द्रं व॒यो॒ध॒सम्। दे॒वं दे॒वम॑व॒र्धय॑त्। गा॒य॒त्रि॒या
 छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। तेज॒ इ॒न्द्रे व॒यो दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य
 वे॒तु य॒ज॑। दे॒वीर्द्वा॒रो दे॒वमि॒न्द्रं व॒यो॒ध॒सम्। दे॒वीर्दे॒वम॑व॒र्धय॑न्।
 उ॒ष्णि॒हा छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। प्रा॒णमि॒न्द्रे व॒यो दध॑त्। व॒सु॒वने॑
 व॒सु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ य॒ज॑॥९०॥

दे॒वी दे॒वं व॒यो॒ध॒सम्। उ॒षे इ॒न्द्रम॑व॒र्धता॑म्। अ॒नु॒ष्टु॒भा
 छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। वा॒चमि॒न्द्रे व॒यो दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य
 वी॒तां य॒ज॑। दे॒वी जो॒ष्टीं दे॒वमि॒न्द्रं व॒यो॒ध॒सम्। दे॒वी
 दे॒वम॑व॒र्धता॑म्। बृ॒ह॒त्या छ॒न्द॑सेन्द्रि॒यम्। श्रो॒त्रमि॒न्द्रे व॒यो
 दध॑त्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वी॒तां य॒ज॑॥९१॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहुं॑ती दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वी दे॒वम॑वर्धताम्।
 प॒ङ्क्त्या॑ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। शु॒क्रमिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुवने॑
 वसु॑धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वा दै॒व्या होता॑रा दे॒वमिन्द्रं॑
 वयो॒धसम्॑। दे॒वा दे॒वम॑वर्धताम्। त्रि॒ष्टुभा॑ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्।
 त्विषि॑मिन्द्रे वयो॒ दध॑त्। व॒सुवने॑ वसु॑धेय॑स्य वीतां॒ यज॑॥१२॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्वयो॑धसम्॑। पति॑मिन्द्रं॑मवर्धयन्।
 जग॑त्या॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। ब॒लमिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुवने॑
 वसु॑धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो नरा॑श॒सो दे॒वमिन्द्रं॑
 वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। वि॒राजा॑ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। रे॒तु
 इन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुवने॑ वसु॑धेय॑स्य वे॒तु यज॑॥१३॥

दे॒वो वन॑स्पति॑र्दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्।
 द्वि॒पदा॑ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। भग॑मिन्द्रे वयो॒ दध॑त्। व॒सुवने॑
 वसु॑धेय॑स्य वे॒तु यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॑रि॒तीनां॑ दे॒वमिन्द्रं॑
 वयो॒धसम्॑। दे॒वं दे॒वम॑वर्धयत्। क॒कुभा॑ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। यश॑
 इन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुवने॑ वसु॑धेय॑स्य वे॒तु यज॑। दे॒वो
 अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्।
 अति॑च्छन्द॑सा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। क्ष॒त्रमिन्द्रे॑ वयो॒ दध॑त्। व॒सुवने॑

वसुधेयस्य वेतु यज॥१४॥

वियन्तु यजं वीतां यजं वीतां यजं वेतु यजं वेतु यज पञ्च च (देवं बर्हिर्गायत्रिया
तेजः। देवीर्द्वारं उष्णिहां प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्टी बृहत्या श्रोत्रम्।
देवी ऊर्जाहुती पङ्कजा शुक्रम्। देवा दैव्या होतांरा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्त्रिस्तिस्रो
देवीः पतिं जगत्या बलम्। देवो नराशंसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्।
देवं बर्हिर्वारितीनां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्। वेतु वियन्तु
चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयः श्वेतुरवर्धतामेकोऽवर्धयः श्वेतुरवर्धयत्॥)॥—[२०]

स्वाद्धीं त्वा सोमः सुरावन्तः सीसैन मित्रोऽसि यदेवा होता यक्षश्समिधेन्द्रः
समिद्ध इन्द्र आचरषणिप्रा देवं बर्हिरहोता यक्षश्समिधाऽग्निः समिद्धो अग्निरश्विना-
ऽश्विनां हविरिन्द्रियं देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः
समिधा वसन्तेनर्तुनां देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसं विशतिः॥२०॥

स्वाद्धीं त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं पवित्रेणोषासानक्ता बदरैरधातां देव इन्द्रो
वनस्पतिः पष्ठवाहङ्गां देवी देवं वयोधसं चतुर्नवतिः॥१४॥

स्वाद्धीं त्वां वेतु यज॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृथस्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव
 रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः।
 ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरं सामं भवति। ब्रह्मवर्चसं वै
 रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रज्जी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्।
 रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां
 पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्।
 तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्।
 यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु
 नाराशंसेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं
 दिने सवने सन्नेषु नाराशंसेषु। एकादश तृतीयसवने
 सन्नेषु नाराशंसेषु। त्रयस्त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिंशद्वै
 देवताः। देवता एवाव रुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिंशः। प्राजापत्यो
 वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः।
 ता एवाव रुन्धे। कृष्णाजिनैऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो
 वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवैनं
 समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्।
 तेजं एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत् वा अश्वो दधाति॥ [१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा हृद्धिः। अथ यत्पौष्णः।
 पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय
 सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति।
 निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्त्सूयते। स हि वारुणः। अथ
 यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो
 हि वैश्यः। सप्तैतानि हवींषि भवन्ति। सप्तगणा वै
 मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विद्वै मरुतः।
 विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः।
 विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स
 हि प्रजनयिता। दध्राऽभिषिञ्चति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
 ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विद्धे मरुतोऽष्टौ च॥ _____ [२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्सौम्यः।
सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्वारहस्पत्यः।
एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो
वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एतद्धि
प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः।
अथो य एव कश्च सन्धसूयते। स हि वारुणः। अथ
यद्वावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी
नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति।
अष्टावेतानि हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री
ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमं रुन्धे। हिरण्येन
घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति।
ब्रह्मणो वा एतदृक्सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्।
ब्रह्मन्नेवैनमृक्सामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा
वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छेते भागधेयेनान्वमन्येतां रूपं चत्वारि च॥ _____ [३]

न वै सोमेन॒ सोम॑स्य स॒वोऽस्ति॑ । ह॒तो ह्ये॑षः । अ॒भिषु॑तो
 ह्ये॑षः । न हि ह॒तः सू॒यते॑ । सौ॒मीः सू॒तव॑शा॒मा ल॑भते ।
 सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः । रे॒त ए॒व तद्व॑धाति । सौ॒म्यर्चा॑ऽभिषि॑श्चति ।
 रे॒तो॒धा ह्ये॑षा । रे॒तः सोमः॑ । रे॒त ए॒वास्मि॑न्दधाति । यत्किं च
 राज॒सूय॑मृते सोमम् । तथ्सर्वं भवति । अषा॑ढं यु॒थ्सु पृ॑त॒नासु॑
 प॒प्रिम् । सु॒व॒र॒षाम॑प्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम् । भ॒रेषु॑जाः
 सु॒क्षि॒तिः सु॒श्रव॑सम् । जय॑न्तं त्वामनु॑ मदेम सोम ॥ १० ॥

रेतः सोमः सप्त च ॥ _____ [४]

यो वै सोमे॑न सू॒यते॑ । स दे॑वस॒वः । यः प॒शुना॑ सू॒यते॑ ।
 स दे॑वस॒वः । य इ॒ष्ट्या॑ सू॒यते॑ । स म॑नुष्यस॒वः । ए॒तं वै पृ॑थ॒ये
 दे॒वाः प्राय॑च्छन् । ततो॒ वै सोऽप्या॑र॒ण्याना॑ प॒शूना॑मसू॒यत ।
 याव॑तीः किय॑तीश्च प्र॒जा वाचं॑ वद॑न्ति । तासा॒ः सर्वा॑साः
 सू॒यते ॥ ११ ॥

य ए॒तेन॑ यज॑ते । य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑ । ना॒रा॒शः॒स्यर्चा॑-
 ऽभिषि॑श्चति । म॒नुष्या॑ वै नरा॒शः॒सः । नि॒हुत्य॑ वावैतत् ।
 अथा॒भिषि॑श्चति । यत्किं च राज॒सूय॑मनु॒त्तर॑वे॒दीक॑म् । तथ्सर्वं
 भवति । ये मे॑ पश्चा॒शतं॑ द॒दुः । अ॒श्वाना॑ः स॒धस्तु॑तिः । द्यु॒मद॑ग्ने

महि श्रवः। बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥ [५]

ए॒ष गो॑स॒वः। ष॒द्वि॒ंश उ॒क्थ्यो॑ बृ॒हत्सा॑मा। प॒व॒माने
क॒ण्वर॑थन्त॒रं भ॑वति। यो वै वा॑ज॒पेयः॑। स स॑म्राट्थ्स॒वः। यो
रा॑ज॒सूयः॑। स व॑रुणस॒वः। प्र॒जाप॑तिः स्वा॒रा॑ज्यं परमे॒ष्ठी।
स्वा॒रा॑ज्यं गौरे॒व। गौरि॑व भवति॥१३॥

य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्त॒रे
भ॑वतः। तद्धि स्वा॒रा॑ज्यम्। अ॒युतं॒ दक्षि॑णाः। तद्धि
स्वा॒रा॑ज्यम्। प्र॒तिधु॑षा॒ऽभिषि॑ञ्चति। तद्धि स्वा॒रा॑ज्यम्।
अनु॑द्धते वेद्यै॑ दक्षि॒णत॑ आ॒हव॑नीय॒स्य बृ॑हतः स्तो॒त्रं
प्रत्य॑भिषिञ्चति। इ॒यं वा॒व र॑थन्त॒रम्॥१४॥

अ॒सौ बृ॑हत्। अ॒नयो॑रे॒वैन॒मन॑न्त॒र॒हित॑म॒भिषि॑ञ्चति।
प॒शुस्तो॒मो वा ए॒षः। तेन॑ गो॒स॒वः। ष॒द्वि॒ंशः सर्वः॑। रे॒वञ्जा॒तः
सह॑सा वृ॒द्धः। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रभृ॑त्त॒मो वयो॑धाः। म॒हान्म॑हि॒त्वे
त॑स्त॒भानः॑। क्ष॒त्रे रा॒ष्ट्रे च॑ जा॒गृहि॑। प्र॒जाप॑तेस्त्वा परमे॒ष्ठिनः॑
स्वा॒रा॑ज्येना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह। स्वा॒रा॑ज्यमे॒वैन॑ गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहैकं च॥ [६]

सि॒न्हे व्याघ्र॑ उ॒त या पृ॒दा॒कौ। त्विषि॑र॒ग्नौ ब्रा॑ह्म॒णे सू॒र्ये
या। इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॑न्वर्चसा
संविदा॒ना। या रा॑ज॒न्ये दु॒न्दुभा॑वाय॒तायाम्। अश्व॑स्य॒ क्रन्दे॒
पुरु॑षस्य मा॒यौ। इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒
आग॑न्वर्चसा संविदा॒ना। या ह॒स्तिनि॑ द्वी॒पिनि॑ या हि॒रण्ये।
त्विषि॑र॒श्वेषु॑ पुरु॒षेषु॑ गो॒षु॥१६॥

इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॑न्वर्चसा
संविदा॒ना। रथे॑ अ॒क्षेपु॑ वृष॒भस्य॑ वा॒जे। वाते॑ प॒र्जन्ये॑ वरु॒णस्य॑
शु॒ष्मे। इन्द्रं॑ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॑न्वर्चसा
संविदा॒ना। रा॒डसि॑ वि॒राडसि॑। स॒म्राडसि॑ स्व॒राडसि॑। इन्द्रा॑य
त्वा तेज॑स्वते तेज॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि। इन्द्रा॑य त्वौज॑स्वत॒
ओज॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि॥१७॥

इन्द्रा॑य त्वा पय॑स्वते पय॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि। इन्द्रा॑य
त्वाऽऽयु॑ष्मत॒ आयु॑ष्मन्तः॒ श्री॑णामि। तेजो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र
य॑च्छामि। तेज॑स्वदस्तु मे॒ मुख॑म्। तेज॑स्वच्छि॒रो अस्तु॑
मे। तेज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। तेज॑सा॒ सम्पि॑पृ॒ग्धि मा।
ओजो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि॥१८॥

ओज॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्। ओज॑स्वच्छि॒रो अस्तु मे।
 ओज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। ओज॑सा॒ सं पि॑पृ॒ग्धि मा।
 पयो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि। पय॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्।
 पय॑स्वच्छि॒रो अस्तु मे। पय॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। पय॑सा॒
 सं पि॑पृ॒ग्धि मा॥१९॥

आयु॑रसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि। आयु॑ष्मदस्तु मे॒ मुखम्।
 आयु॑ष्मच्छि॒रो अस्तु मे। आयु॑ष्मान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। आयु॑षा॒
 सं पि॑पृ॒ग्धि मा। इ॒मम॑ग्र॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से कृ॒धि। प्रि॒यः रे॒तो
 वरु॑ण सोम॒ राजन्। मा॒तेवा॑स्मा अदि॒ते शर्म॑ यच्छ। वि॒श्वे
 देवा॒ जर॑दष्टि॒र्यथा॑ऽस॑त्॥२०॥

आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि। स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॑मायु॑रसि। यतो॒
 वातो॒ मनो॑जवाः। यतः॒ क्षर॑न्ति॒ सिन्ध॑वः। तासां॑ त्वा॒ सर्वा॑सा॒
 रु॒चा। अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा। स॒मुद्र॑ इ॒वासि॑ गृ॒ह्मना॑। सोमं॑
 इवा॒स्यदा॑भ्यः। अ॒ग्नि॒रिव॑ वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। सूर्य॑ इव॒ ज्योति॑षा
 वि॒भूः॥२१॥

अ॒पां यो द्रव॑णे॒ रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। तेज॑से
 ब्रह्म॑वर्च॒साय॑ गृ॒ह्णामि॑। अ॒पां य ऊ॒र्मो रसः॑। तम॒हम॒स्मा

आमुष्यायुणाय। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो
 रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामि।
 अपां यो यज्ञियो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। आयुषे
 दीर्घायुत्वाय गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोजस्वन्तः श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पयसा सम्पिपृग्धि माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे
 च॥

[७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ
 मित्रवर्धनः। तुभ्य देवा अधिब्रवन्। अङ्गौ न्यङ्कावभित्
 आतिष्ठ वृत्रहृत्रथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्।
 श्रियं वसानश्चरति स्वरोचाः। महत्तदस्यासुरस्य नाम।
 आ विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु
 बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वग्निरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा
 अवन्तु। अनु सप्त राजानो य उताभिषिक्ताः। अनु त्वा
 मित्रावरुणाविहावतम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू। सूर्यो
 अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्यौश्च
 त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा त्वा पिपर्तु।

अनु॑ स्व॒धा चि॑किता॒ꣳ सोमो॑ अ॒ग्निः। आ॒ऽयं पृ॑णक्तु रज॑सी
उ॒प॒स्थम्॥ २४॥

बृह॒स्पतिः॑ सोमो॑ अ॒ग्निरेकं॑ च॥ _____ [८]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
स ए॒तं प्र॒जाप॑तिरोद॒नम॑पश्यत्। सोऽन्नं॑ भू॒तोऽति॑ष्ठत्। ता
अ॒न्यत्रा॒न्नाद्य॑मवित्वा। प्र॒जाप॑तिं प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्त। अन्न॑मे॒वैनं॑
भू॒तं प॑श्यन्तीः प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्ते। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑
चैन॑मे॒वं वेद॑। सर्वा॒ण्यन्ना॑नि भवन्ति॥ २५॥

सर्वे॑ पु॒रुषाः॑। सर्वा॑ण्ये॒वान्ना॒न्यव॑ रुन्धे। सर्वा॑न्पु॒रुषान्।
राड॑सि वि॒राड॒सीत्या॑ह। स्वा॒रा॑ज्यमे॒वैनं॑ गमयति। यद्वि॑र॒ण्यं
ददा॑ति। तेज॒स्तेना॑व॑ रुन्धे। यत्ति॑सृ॒धन्व॑म्। वी॒र्यं॑ तेन॑।
यदष्टा॑म्॥ २६॥

पुष्टिं॑ तेन॑। यत्क॑म॒ण्डलु॑म्। आयु॑ष्टेन॑। यद्वि॑र॒ण्यमा॑ ब॒ध्नाति॑।
ज्योति॑र्वै हि॒र॒ण्यम्। ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अथो तेजो॑ वै
हि॒र॒ण्यम्। तेज॑ ए॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। यदो॑द॒नं प्रा॑श्नाति॑। ए॒तदे॒व
सर्व॑मव॒रुध्य॑॥ २७॥

तद॑स्मिन्ने॒कधा॑ऽधा॑त्। रोहि॑ण्यां का॒र्यः। यद्वा॑ह्म॒ण ए॒व

रोहिणी। तस्मादेव। अथो वर्ष्मैवैनं॑ समानानां॑ करोति।
 उद्यता सूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा एतं॑ सर्वाः प्रजाः
 प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेद।
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभृथा (३) ना (३) इति। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति।
 तत्स्विदेवावैति। तन्नावैति। त्रिभिः पवयति। त्रयं इमे लोकाः।
 एभिरेवैनं लोकैः पवयति। अथो अपां वा एतत्तेजो वर्चः।
 यद्दर्भाः। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनं तेजसा वर्चसा-
 ऽभिषिञ्चति॥२९॥

भवन्त्यष्टांमवर्ध्यां वदन्ति दर्भा यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥—————[९]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतं
 पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स
 बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स
 पञ्चशारदीयेन यजेत। बहोरेव भूयान्भवति। मरुत्स्तोमो वा
 एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद।
 पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव

संवत्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तौ यज्ञः।
यज्ञमेवाव रुन्धे। सप्तदशः स्तोमा नार्ति यन्ति। सप्तदशः
प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै॥ ३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥ [१०]

अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्ष्णः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त।
त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यश्चैवेन्द्रश्च
कयाशुभीर्येनाशमयताम्। ताञ्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीर्यं
भवन्ति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया
भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्ना लभ्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं
तृतीयै॥ ३२॥

एवं चतुर्थे। पञ्चोत्तमेऽहन्ना लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव
ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य
उचैनमेवं वेद। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकया वा
कान्द्रमः स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यं गच्छति। य एतेन
यजते॥ ३३॥

य उ चैनमेवं वेद। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै
मारुतो देवानां भूयिष्ठा अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य

ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प॒ञ्चशा॒रदी॒यो वा ए॒ष य॒ज्ञः।
 आ प॑ञ्चमात्पुरु॑षा॒दन्न॑म॒त्ति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं
 वेद॑। स॒प्तद॒शः स्तोमा॒ नाति॑ य॒न्ति। स॒प्तद॒शः प्र॒जाप॑तिः।
 प्र॒जाप॑तेरे॒व नैति॑॥ ३४॥

तृतीये गच्छति य एतेन यजतेऽति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः
 स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशा॒रदी॒यो वा ए॒ष य॒ज्ञः सप्त॑दशं प्र॒जाप॑तेरे॒व नैति॑॥)॥—[११]

अ॒स्या जरा॑सो द॒मा म॒रित्राः॑। अ॒र्चद्धू॑मासो अ॒ग्नयः॑
 पाव॑काः। श्वि॒चीच॑यः श्वा॒त्रासो॑ भुर॒ण्यवः॑। व॒न॒रूष॑दो वा॒यवो॑
 न सोमाः॑। यजा॑ नो मि॒त्रावरु॑णा। यजा॑ दे॒वा ऋ॑तं बृ॒हत्।
 अ॒ग्ने यक्षि॑ स्व॒न्दम॑म्। अ॒श्वि॒ना पिब॑न्त॒ सु॒तम्। दी॒द्यग्नी॑
 शुचि॑व्रता। ऋ॒तुना॑ यज्ञ॒वाह॑सा॥ ३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे। अन्याऽन्या व॒त्समु॑प॒ धाप॑येते।
 हरि॑र॒न्यस्यां॑ भव॑न्ति स्व॒धावान्। शु॒क्रो अ॒न्यस्यां॑ द॒दृशे॑
 सु॒वर्चाः॑। पूर्वा॒परं॑ च॒रतो॑ मा॒ययै॑तौ। शिशू॑ क्रीड॑न्तौ परि॑
 यातो अध्व॑रम्। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑ना॒भि चष्टे॑। ऋ॒तून॑न्यो
 वि॒दध॑ज्जायते पुनः॑। त्रीणि॑ श॒ता त्री॑ष॒हस्रा॑ण्य॒ग्निम्। त्रि॑श॒च्च
 दे॒वा नव॑ चा॒सप॑र्यन्॥ ३६॥

औक्षं घृतैरास्तृणन्बर्हिरस्मै। आदिद्धोतारं न्यषादयन्त।
 अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाङ्मुहोऽऽस्यः।
 अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः कविक्रतुः। देवो देवेभिरा
 गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव
 ईमहे वयम्॥ ३७॥

ते स्वानिनो रुद्रिया वरुषनिर्णिजः। सिंहा न हेषक्रतवः
 सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो
 दिवि ष्ठा। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्धविषो
 यद्यजामः। ईडे अग्निं स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसप्तो वि च
 यत्कृतं नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः। प्रदक्षिणिन्मरुताः
 स्तोममृद्ध्याम्॥ ३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु
 बर्हिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्।
 विश्वेषामदितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्।
 अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे
 अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥ ३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः। नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे।

कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यास आस्यम्।
 त्वां जिह्वां शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वां रातिषाचो अध्वरेषु
 सश्विरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वां यज्ञस्य साधनम्।
 अग्ने होतारमृत्विजम्। वनुष्वदेव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं
 दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहसासपर्यन्वयमृद्ध्यां भिक्षमाणाः प्रचेतसमेकं च॥ [१२]

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो
 अच्छ। पिबास्यन्धो अभिसृष्टो अस्मे। इन्द्रः स्वाहा ररिमा
 ते मदाया। कस्य वृषा सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो रणत्।
 वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्रं वयं महाधने। इन्द्रमर्भे हवामहे।
 युजं वृत्रेषु वज्रिणम्॥४१॥

द्विता यो वृत्रहन्तमः। विद इन्द्रः शतक्रतुः। उप नो
 हरिभिः सुतम्। स सूर आजूनयं ज्योतिरिन्द्रम्। अया धिया
 तरणिरद्रिर्बर्हाः। ऋतेन शुष्मी नवमानो अर्केः। व्युस्त्रिधो
 अस्रो अद्रिर्बिभेद। उतत्यदाश्वश्चियम्। यदिन्द्र नाहुषीष्वा।
 अग्ने विक्षु प्रतीदयत्॥४२॥

भरेष्विन्द्रं सुहवं हवामहे। अहोमुचं सुकृतं दैव्यं

जनम्। अग्निं मित्रं वरुणं सातये भगम्। द्यावापृथिवी
मरुतः स्वस्तये। महि क्षेत्रं पुरुश्चन्द्रं वि विद्वान्।
आदिथ्सखिभ्यश्चरथं समैरत्। इन्द्रो नृभिरजनदीद्यानः
साकम्। सूर्यमुषसं गातुमग्निम्। उरुं नो लोकमनु नेषि
विद्वान्। सुवर्वज्योतिरभयं स्वस्ति॥४३॥

ऋष्या तं इन्द्र स्थविरस्य बाहू। उपस्थेयाम शरणा
बृहन्ता। आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो
हर्यश्च याहि। वरीवृज्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणं
शुष्ममिन्द्र। इन्द्राय गावं आशिरम्। दुदुहे वज्रिणे मधु।
यथ्सीमुपह्वरे विदत्। तास्तै वज्रिन्धेनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गभस्तयो नियुतो विश्ववाराः। अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः।
पूर्णा इन्द्र क्षुमतो भोजनस्य। इमां ते धियं प्र भरे महो
महीम्। अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनजे। तमुथ्सवे च प्रसवे
च सासहिम्। इन्द्र देवासः शवसा मदं ननु॥४५॥

वज्रिणमयथ्वस्ति जोजयुर्नः सप्त च॥ _____ [१३]

प्रजापतिः पशूनसृजत। तैऽस्मात्सृष्टाः परां च
आयन्। तानग्निष्टोमेन नाऽऽप्नोत्। तानुक्थ्येन नाऽऽप्नोत्।

तान्ध्योऽशिना॒ नाऽऽप्रोत्। तान्नात्रिया॒ नाऽऽप्रोत्।
 तान्ध्सन्धिना॒ नाऽऽप्रोत्। सौऽग्निम॑ब्रवीत्। इ॒मान्म
 ईप्सेति॑। तान्गि॒स्त्रिवृता॒ स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्रोत्॥४६॥

स इन्द्र॑मब्रवीत्। इ॒मान्म ईप्सेति॑। तानिन्द्रः॑ पञ्चद॒शेन॒
 स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्रोत्। स विश्व॑न्दे॒वान॑ब्रवीत्। इ॒मान्म
 ईप्से॒तेति॑। तान् विश्वे॑दे॒वाः स॑प्तद॒शेन॒ स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्रु॑वन्।
 स विष्णु॑मब्रवीत्। इ॒मान्म ईप्सेति॑। तान् विष्णु॑रेकवि॒ंशेन॒
 स्तोमे॑नाऽऽप्रोत्। वा॒र॒व॒न्तीये॑नावारयत॥४७॥

इ॒दं विष्णु॑र्वि च॑क्रम॒ इति॒ व्य॑क्रमत। यस्मा॑त्प॒शवः॑ प्रप्रेव
 भ्र॑शैरन्। स ए॒तेन॑ यजेत। यदाप्रो॑त्। तद॒प्तोर्या॑म॒स्याप्तोर्या॑म॒-
 त्वम्। ए॒तेन॒ वै दे॒वा जै॒त्वानि॑ जि॒त्वा। यं का॒म॒मका॑मयन्त॒
 तमा॑ऽऽप्रुवन्। यं का॒मं का॑मय॑ते। तमे॒तेना॑ऽऽप्रोति॥४८॥

स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्रो॑दवारयत् नव॑ च॥ [१४]

व्याघ्रो॑ऽयम॒ग्नौ च॑रति॒ प्रवि॑ष्टः। ऋषी॑णां पु॒त्रो अ॑भि॒शस्ति॒पा
 अ॒यम्। न॒म॒स्का॒रेण॒ नम॑सा ते जुहोमि। मा दे॒वाना॑
 मिथु॑याकर्म॒ भा॒गम्। सा॒वीर॑हि दे॒व प्र॑स॒वाय॑ पित्रे।
 व॒र्ष्माण॑मस्मै वरि॒माण॑मस्मै। अथा॒स्मभ्य॑ स॒वितः॑

सर्वतांता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पृथ्वः। भूतो भूतेषु चरति
प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु
मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः पप्रथानामदृहत्।
येभिर्द्यामभ्यपि शत्रुजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपा
समव्ययत्। तेनेममग्र इह वर्चसा समञ्चि। येभिरादित्यस्तपति
प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं
पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्र इह वर्चसा समञ्चि॥५०॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो
भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आऽयं
पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्।
इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त
साकम्। तस्मिन् राजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि।
व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः।
या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा सर्वासा रुचा।

अ॒भिषि॑श्चामि॒ वर्च॑सा। अ॒भि त्वा॒ वर्च॑साऽसिचं॒ दि॒व्येन॑।
पय॑सा॒ सह। यथा॑सा॒ राष्ट्र॑वर्धनः॥५२॥

तथा॑ त्वा॒ सवि॑ता क॑रत्। इन्द्रं॒ विश्वा॑ अवीवृधन्।
स॒मु॒द्रव्य॑चसङ्गि॑रः। र॒थीत॑म॒ रथी॑नाम्। वाजा॑ना॒ स॒त्पतिं॑ पतिम्। वस॑वस्त्वा पु॒रस्ता॑द॒भिषि॑श्चन्तु गाय॒त्रेण॑
छन्द॑सा। रु॒द्रास्त्वा॑ दक्षिण॒तोऽभिषि॑श्चन्तु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा।
आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ प॒श्चाद॒भिषि॑श्चन्तु जाग॑तेन॒ छन्द॑सा।
विश्वे॑ त्वा दे॒वा उत्त॑र॒तोऽभिषि॑श्च॒ त्वाऽनु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा।
बृह॒स्पति॑स्त्वो॒परि॑ष्टाद॒भिषि॑श्चतु पाङ्के॑न॒ छन्द॑सा॥५३॥

अ॒रुणं॑ त्वा॒ वृक॑मुग्र॒ङ्गजङ्क॑रम्। रोच॑मानं म॒रुता॑मग्रे
अ॒र्चिषः॑। सूर्य॑वन्तं म॒घवा॑नं विषास॒हिम्। इन्द्र॑मुक्थेषु
नाम॒हूत॑म॒ हुवे॑म। प्र बा॒हवा॑ सिसृ॒तं जी॒वसे॑ नः। आ नो॑
गव्यू॒तिमु॑क्षतं घृ॒तेन॑। आ नो॑ जने॒ श्रव॑यतं यु॒वाना॑। श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा॒ हवे॑मा। इन्द्र॑स्य ते वी॒र्य॑कृतः। बा॒हू उ॒पाव॑
हरामि॥५४॥

बभूवाव्ययत्तेनेममग्रे इह वर्चसा समङ्गि वैयाघ्रेऽधि राष्ट्रवर्धनः पाङ्केन छन्दसोपावहरामि॥[१५]

अ॒भि प्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चे॒त्ता स॑पत्न॒हा। आति॑ष्ठ

वृत्रहन्तमः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्गौ न्यङ्कावभितो रथं
 यौ। ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ। दूरेहेतिरिन्द्रियावाँन्यतत्री।
 ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्यथायै
 त्वा स्वधायै त्वा॥५५॥

मा न इन्द्राभितस्त्वदृष्वारिष्टासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु।
 तिष्ठा रथे अधि यद्वज्रहस्तः। आ रश्मीन्देव युवसे स्वश्वः।
 आ तिष्ठ वृत्रहन्नातिष्ठन्तं परि। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा
 मित्रावरुणौ। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा
 त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिता५ सोमो अग्निः। अनु
 त्वाऽवतु सविता सुवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतम५
 रथीनाम्। वाजाना५ सत्पतिं पतिम्। परिमा सेन्या घोषाः।
 ज्याना वृञ्जन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां
 गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता
 पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुत५
 सौभगा युवम्। अव ते हेड उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं

परिषस्वजा॒नाः। सि॒॒ह॑ हि॒न्वन्ति॑ मह॒ते सौभ॑गाय। सु॒मु॒द्रं
न सु॒हुव॑न्त॒स्थिवा॑स॒मम्। म॒र्मृज्य॑न्ते॒ द्वीपि॑न॒म॒प्स्वन्तः॑।
उद॒सावे॑तु सूर्यः॑। उदि॒दं मा॑म॒कं वचः॑। उदि॑हि देव सूर्य।
स॒ह व॒श्रुना॒ मम॑। अ॒हं वा॒चो वि॒वाच॑नम्। मयि॒ वाग॑स्तु
ध॒र्णसिः॑। यन्तु॑ न॒दयो॒ व॒र्षन्तु॑ प॒र्जन्याः॑। सु॒पि॒प्प॒ला
ओष॑धयो भवन्तु। अन्न॑वतामो॒दन॑वताम॒मिक्ष॑वताम्। ए॒षा॑
राजा॑ भूयासम्॥५८॥

स्व॒धायै॑ त्वा सु॒वेन॒ द्यौः सूर्य॑ सप्त च॑॥ [१६]

ये के॒शिनः॑ प्रथ॒माः सु॒त्रमा॑स॒त। येभि॒राभृ॑तं॒ यदि॑दं
वि॒रोच॑ते। तेभ्यो॑ जुहोमि बहु॒धा घृ॑तेन॑। रा॒यस्पोषे॑णे॒मं वर्च॑सा॒
स॑ सृ॒जाथ॑। न॒र्ते ब्र॒ह्मण॑स्तप॑सो विमो॒कः। द्वि॒नाम्नी॑ दी॒क्षा
व॒शिनी॒ ह्यु॒ग्रा। प्र केशाः॑ सु॒वते॑ का॒ण्डिनो॑ भवन्ति। तेषां॑
ब्र॒ह्मेदी॑शे वप॑नस्य॒ नान्यः॑। आ रौ॒ह॒ प्रोष्ठं॑ विष॑हस्व॒ शत्रू॑न्।
अवा॑स्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्यु॒ग्रा॥५९॥

दे॒हि दक्षि॑णां॒ प्रति॑र॒स्वायुः॑। अथा॑मुच्यस्व॒ वरु॑णस्य॒
पाशा॑त्। येना॑वप॒थ्सवि॑ता क्षु॒रेण॑। सोम॑स्य॒ राज्ञो॑ वरु॑णस्य॒
वि॒द्वान्। तेन॑ ब्रह्मा॒णो वप॑ते॒दम॑स्योर्जे॒मम्। र॒य्या वर्च॑सा॒ स॑

सृजाथ। मा ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु
ते। तुभ्यमिन्द्रो बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्येच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः
सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौ॒ऽस्ये॒नेमं॒ वर्चसा॒ स॒
सृजाथ। बलं ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमस्त्वाऽनक्तु
पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौ॒ऽस्ये॒नेमं॒
वर्चसा॒ स॒सृजाथ। यथसीमन्तङ्कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वा
क्षुरः परिववर्ज वप॑स्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्।
पौ॒ऽस्ये॒नेम॑ स॒ सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवाँसाग्दीक्षा वशिनी ह्यग्राऽदधाद्वर्जं वप॑स्ते द्वे च॥—————[१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान
एतं विघ्नमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्त॑
स॑ स्तम्भं व्यहन्। यद्व्यहन्। तद्विघ्नस्य विघ्नत्वम्। वि
पाप्मानं भ्रातृव्य॑ हते। य एतेन यजते। य उ॑ चैनमेवं
वेद॥६२॥

य॑ राजानं विशो नापचार्येयुः। यो वाँ ब्राह्मणस्तमसा
पाप्मना प्रावृत्तः स्यात्। स एतेन यजेत। विघ्नेनैवैनद्विहत्य।

विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्विंशे। औद्भिद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्यौद्भिद्यम्। यदस्मै स्वाविशो बलिः हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एव वेद। प्रबाहुवा अग्रे क्षत्राण्यार्तेषु। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त। न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आश्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेज इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अप पाप्मानं भ्रातृव्यं हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवं छन्दांसि। तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सुतोबृहतीषु स्तुवते सुतो बृहन्। प्रजयां पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवैनं क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः संजातैः। संजातैरेवैनं व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य

पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेदं हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरेकं च॥—————[१८]

त्रिवृद्यदाग्नेयोऽग्निमुखा हृद्धिर्यदाग्नेय आग्नेयो न वै सोमेन यो वै सोमेनैष गोसवः
सिंहैऽभि प्रेहि मित्रवर्धनः प्रजापतिस्ता ओदनं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्गस्त्योस्या
जरासस्तिष्ठा हरी प्रजापतिः पशून्व्याघ्रौऽयमभिप्रेहि वृत्रहन्तमो ये केशिन इन्द्रं वा
अष्टादश॥१८॥

त्रिवृद्यो वै सोमेनायुरसि बहुर्भवति तिष्ठा हरीरथ आयं भातु तेभ्यो निधानं षट्थंष्टिः॥६६॥
त्रिवृत्पाप्मनो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्ना॒ रयि॑वृधः सुमे॒धाः। श्वे॒तः सि॑षक्ति नि॒युता॑-
मभि॒श्रीः। ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒ वित॑स्थुः। वि॒श्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑
चक्रुः। रा॒येऽनु॑ य॒ज्ञज्ञ॑तू रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॑षणा
धाति॑ दे॒वम्। अ॒धा वा॒युं नि॒युतः॑ स॒श्वत॒ स्वाः। उ॒त श्वे॒तं
वसु॑धिति॒न्निरे॒के। आ वा॒यो प्र याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छा बृ॒हती
म॑नीषा॥१॥

बृ॒हद्र॑यिं वि॒श्ववा॑रा॒ रथ॑प्रा॒म्। द्यु॒तद्या॑मा नि॒युतः॑
पत्य॑मानः। क॒विः क॒विमि॑यक्षसि प्रय॒ज्यो। आ नो॑ नि॒युद्धिः॑
श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒हस्रि॑णी॒भिरु॑प॒ याहि॑ य॒ज्ञम्। वा॒यो
अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ मादय॒स्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः।
प्रजा॑पते॒ न त्वदे॑तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव।
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तं॑ नो॒ अस्तु॥२॥

व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। रयी॒णां पति॑ं य॒ज्ञतं॑
बृ॒हन्त॑म्। अ॒स्मिन्भ॑रे नृ॒तमं॑ वाज॑सातौ। प्रजा॑पतिं
प्रथ॑म॒जामृ॑तस्य॑। यजा॑म॒ दे॒वमधि॑ नो ब्रवी॒तु। प्रजा॑पते॒

त्वन्निधिपाः पुंराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्।
 पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पाः। हविर्नो देव विहवे जुषस्व।
 तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥३॥

परावतो निवतं उद्वतश्च। प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं
 नो देव। प्रतिहर्य हव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्।
 देवानामग्रे यजतं यजध्वम्। स नो ददातु द्रविणं सुवीर्यम्।
 रायस्पोषं विष्यतु नाभिमुस्मे। यो राय ईशे शतदाय
 उक्थ्यः। यः पशूनां रक्षिता विष्टितानाम्। प्रजापतिः
 प्रथमजा ऋतस्य॥४॥

सहस्रधामा जुषतां हविर्नः। सोमापूषणमौ देवौ।
 सोमापूषणा रजसो विमानम्। सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्वम्।
 विषूवृतं मनसा युज्यमानम्। तं जिन्वथो वृषणा
 पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो
 अध्यन्तरिक्षे। तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुम्। रायस्पोषं
 विष्यतान्नाभिमुस्मे॥५॥

धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयिं सोमो
 रयिपतिर्दधातु। अवतु देव्यदितिरनर्वा। बृहद्वदेम विदथे

सुवीराः। विश्वान्यन्यो भुवना जजान। विश्वमन्यो
 अभिचक्षाण एति। सोमापूषणाववतं धियं मे। युवभ्यां
 विश्वाः पृतना जयेम। उदुत्तमं वरुणास्तभ्राद्याम्। यत्किं चेदं
 कित्वासः। अव ते हेडस्तत्त्वा यामि। आदित्यानामवसा
 न दक्षिणा। धारयन्त आदित्यासस्तिस्त्रो भूमीर्धारयन्। यज्ञो
 देवानां शुचिरपः॥६॥

मनीषाऽस्तु चर्तस्यास्मे कित्वासंश्चत्वारि च॥ [१]

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिवन्तः। सीदन्नादित्या अधि
 बर्हिषि प्रिये। कामेन देवाः स्रथं दिवो नः। आ यान्तु
 यज्ञमुप नो जुषाणाः। ते सूनवो अदितेः पीवसामिषम्।
 घृतं पिन्वत्प्रतिहर्यन्वृतेजाः। प्र यज्ञिया यजमानाय येमुरे।
 आदित्याः कामं पितुमन्तमस्मे। आ नः पुत्रा अदितेर्यान्तु
 यज्ञम्। आदित्यासः पथिभिर्देवयानैः॥७॥

अस्मे कामं दाशुषे सन्नमन्तः। पुरोडाशं घृतवन्तं
 जुषन्ताम्। स्कभायतु निर्ऋतिं सेधतामतिम्। प्र
 रश्मिभिर्यतमाना अमृधाः। आदित्याः कामं प्रयतां वर्षद्वृतिम्।
 जुषध्वं नो हव्यदातिं यजत्राः। आदित्यान्काममवसे हुवेम। ये

भूतानि ज॒नय॑न्तो विचि॒ख्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अदि॑तेरु॒पस्थ॑म्।
स्ती॒र्णं ब॒र्हिर्ह॑वि॒रद्या॑य दे॒वाः॥८॥

स्ती॒र्णं ब॒र्हिः सी॑दता य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। ध्रा॒जाः
सेध॑न्तो अम॑तिं दु॒रेवा॑म्। अ॒स्मभ्य॑ पु॒त्रा अदि॑तेः प्र
य॑स॒त। आदि॑त्याः काम॑ ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अ॒ग्ने न॑य
सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑ दे॒व व॒युना॑नि वि॒द्वान्।
यु॒यो॒ध्य॑स्मञ्जु॒हुरा॑णमे॒नः। भूयि॑ष्ठान्ते नम॑ उ॒क्तिं वि॑धेम। प्र वः
शु॒क्राय॑ भा॒नवे॑ भर॒ध्वम्। ह॒व्यं म॒तिं चा॒ग्नये॑ सु॒पूत॑म्॥९॥

यो दै॒व्यानि॑ मा॒नुषा॑ ज॒नू॑षि। अ॒न्तर्वि॑श्वानि वि॒द्वना॑
जिगा॑ति। अ॒च्छा गि॒रो म॒तयो॑ दे॒वय॑न्तीः। अ॒ग्निं य॑न्ति
द्रवि॑णं भि॒क्षमा॑णाः। सु॒स॒न्द॒शः सु॒प्रती॑कः स्व॒श्वम्।
ह॒व्यवा॑ह॒मर॑तिं मा॒नुषा॑णाम्। अ॒ग्ने त्व॑म॒स्मद्यु॑यो॒ध्यमी॑वाः।
अ॒न॒ग्नि॒त्रा अ॒भ्य॑मन्त कृ॒ष्टीः। पु॒न॒र॒स्मभ्य॑ सु॒वि॒ताय॑ दे॒व।
क्षां वि॒श्वेभि॑र॒जरे॑भिर्य॒जत्र॑॥१०॥

अ॒ग्ने त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्। स्व॒स्तिभि॑रतिं दु॒र्गाणि॑
वि॒श्वानि॑। पू॒श्च पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी। भ॒वा तो॑काय॒ तन॑याय॒ शं
योः। प्र॒का॒र॒वो म॑न॒ना व॒च्यमा॑नाः। दे॒व॒द्रीची॑ नयथ दे॒वय॑न्तः।

दक्षिणावाङ्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्रये घृताचीं। इन्द्रं
नरो युजे रथम्। जगृभ्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्वा हि त्वा गोपतिः शूर
गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणः रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः
पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवामसि गोपतिरेकं
इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि
गोभिः। सः सूरिभिर्मघवन्त्सः स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं
यदस्ति॥१२॥

सं देवानां सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमप
बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे
धेहि यवमद्रोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्। आ
वेधसः स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो
ज्योतिषः परमे व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि
सप्तरश्मिरधमत्तमांसि॥१३॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि। महो ब्रजान्गोमतो देव एषः।
अपः सिषासन्त्सुवरप्रतीतः। बृहस्पतिरुहन्त्यमित्रमर्कैः।
बृहस्पते पर्येवा पित्रे। आ नो दिवः पार्वीरवी। इमा

जुह्वाना यस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नो नेषि। इयं
 शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानुं गिरीणान्तविषेभिरूर्मिभिः।
 पारावदघ्नीमवसे सुवृक्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम
 धीतिभिः॥१४॥

देवयानैर्देवाः सुपूतं यजत्र हस्तमस्ति तमांस्यूर्मिभिर्द्वे च॥ [२]

सोमो धेनुं सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्यं
 ददातु। सादन्यं विदथ्यं सभेयम्। पितुः श्रवणं यो
 ददाशदस्मै। अषाढं युथ्सु त्वं सोमं क्रतुभिः। या ते
 धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोमं विश्वाः।
 त्वमपो अजनयस्त्वङ्गाः। त्वमाततन्थोर्वन्तरिक्षम्। त्वं
 ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु।
 तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्। राजन्थसोमं प्रति हव्या
 गृभाय। विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। पुरो मात्रया
 तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वञ्जुवन्ति। उभे ते विद्म
 रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य विथ्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिर्देवः। आ ते महो यो जात एव। अभि

गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथुतीररिषण्यन्। अमित्रस्य
 व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः।
 आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अयं शृण्वे अध जयन्नुत
 घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते
 मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरत्रापो
 अस्य। अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सध्रीचीनेन मनसा
 तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिघ्नन्। मरुत्वंतं वृषभं
 वावृधानम्। अकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे
 नूतनाय। उग्रं सहोदामिह तं हुवेम। जनिष्ठा उग्रः
 सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मरुतश्चिदत्र।
 माता यद्वीरं दधनद्धनिष्ठा। कस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्।
 यन्मामेकं समर्धत्ताहिहत्ये। अहं ह्युग्रस्तविषस्तुविष्मान्।
 विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्त्रैः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा दीषमाणाः।
 विश्वे देवा अजहुर्ये सखायः। मरुद्भिर्निन्द्र सख्यं ते
 अस्तु॥१९॥

अथे॒मा वि॒श्वाः पृ॒त॒ना जया॑सि। वर्ध॑न् वृ॒त्रं म॑रुत इन्द्रि॒येण॑।
स्वेन॒ भामे॑न तवि॒षो ब॑भूवान्। अ॒हमे॑ता मन॑वे वि॒श्वश्च॑न्द्राः।
सु॒गा अ॒पश्च॑कर॒ वज्र॑बाहुः। स यो वृ॒षा वृ॒ष्णि॒येभिः॑ स॒मोकाः॑।
म॒हो दि॒वः पृ॑थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒ती॒नस॑त्वा ह॒व्यो भ॑रेषु।
म॒रुत्वा॑ नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृ॒त्रतू॑र्ये॑॥२०॥

अ॒ना॒धृ॒ष्यो म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अ॒न्वे॒नं वि॒शो अ॑मदन्त
पूर्वीः। अ॒य॒ राजा॒ जग॑तश्च॒र॒षणी॒नाम्। स ए॒व वी॒रः
स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॒करा॒जो जग॑तः पर॒स्याः। य॒दा
वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथा॑भवद्मि॒ताभि॑क्र॒तूना॑म्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं
व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रोडा॑शस्य जुष॒ता ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रं ती॒र्त्वा
दा॒न॒वं वज्र॑बाहुः॥२१॥

दि॒शोऽदृ॑हद् ह॒हि॒ता दृ॑ह॒णेन॑। इ॒मं य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्व-
वे॑दाः। पु॒रोडा॑शं प्र॒ति गृ॑ष्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒
इन्द्रः॑। अथै॑करा॒जो अ॑भव॒ज्जनाना॑म्। इन्द्रो॑ दे॒वाञ्छ॑म्बर॒हत्य॑
आ॒वत्। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मभवत्पु॒रोगाः॑। इन्द्रो॑ य॒ज्ञे ह॒विषा॑
वावृ॒धानः॑। वृ॒त्रतू॑र्नो॒ अभ॑य॒ शर्म॑ य॒सत्। यः स॒प्त सि॒न्धूः
रद॑धात्पृथि॒व्याम्। यः स॒प्त लो॒कान॑कृ॒णोद्वि॑शश्च। इन्द्रो॑

ह॒विष्मा॒न्त्सग॑णो म॒रुद्भिः॑ । वृ॒त्रतू॑र्नो य॒ज्ञमि॒होप॑ यासत् ॥ २२ ॥

व॒व॒र्थ॒ वि॒त्स॒ इन्द्र॑स्तुरायास्तु वृ॒त्रतू॑र्ये वज्र॑बाहुः पृथि॒व्यान्नी॑णिं च ॥ ————— [३]

इन्द्र॑स्तर॑स्वानभिमाति॒होग्रः॑ । हिर॑ण्यवाशीरिषि॒रः
सु॒व॒र्षाः । तस्य॑ व॒यं सु॑म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य । अपि॑ भ॒द्रे सौ॑मन॒से
स्या॑म । हिर॑ण्यवर्णो॒ अभ॑यं कृणोतु । अ॒भि॒मा॒ति॒हेन्द्रः॑ पृ॒त॒नासु
जि॒ष्णुः । स नः॑ शर्म॒ त्रिव॑रूथं वि य॑सत् । यू॒यं पा॑त
स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः । इन्द्र॑ः स्तुहि व॒ज्रिण॑ः स्तोम॑पृष्ठम् ।
पुरो॒डाश॑स्य जुषतां॑ ह॒विर्नः॑ ॥ २३ ॥

ह॒त्वाभि॑मा॒तीः पृ॒त॒नाः सह॑स्वान् । अथाभ॑यं कृणुहि
वि॒श्वतो॑ नः । स्तुहि शूर॑ व॒ज्रिण॑मप्र॒तीत्त॑म् । अ॒भि॒मा॒ति॒हन॑
पुरु॒हूत॑मिन्द्रम् । य एक॑ इच्छ॒तप॑तिर्जने॑षु । तस्मा॒ इन्द्रा॑य
ह॒विरा जु॑होत । इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मधि॒पाः पुरो॑हि॒तः । दि॒शां
पति॑रभवद्वा॒जिनी॑वान् । अ॒भि॒मा॒ति॒हा त॑वि॒षस्तु॑विष्मान् ।
अ॒स्मभ्य॑ चि॒त्रं वृ॑ष॒णं र॒यिन्दा॑त् ॥ २४ ॥

य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी म॑हि॒त्वा । बले॑नाद॒हद॑भिमाति॒हेन्द्रः॑ ।
स नो॑ ह॒विः प्र॑ति॒ गृ॒भ्णातु॑ रा॒तये॑ । दे॒वाना॑ दे॒वो नि॑धि॒पा
नो॑ अ॒व्यात् । अन॑वस्ते॒ रथं॑ वृ॒ष्णे य॑त्ते । इन्द्र॑स्य॒ नु

वीर्याण्यहन्नहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च
शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरान्न
नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेन
वृषभेणा पुरोभेत्। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां
मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णुं देवं वरुणमूतये भगम्।
मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नो यज्ञमार्गतं विश्वधेना।
प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्।
विष्णुं च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्।
विष्णूवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म
यच्छतम्। दीर्घप्रयञ्जू हविषा वृधाना। ज्योतिषा-
ऽरातीर्दहतन्तमांसि। ययोरोजसा स्कभिता रजांसि।
वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः।
विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन।
अपामीवांसं सेधतंसं रक्षसंश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं

योः। अ॒हो॒मुचा॑ वृष॒भा सु॒प्रतू॑र्ती। दे॒वानां॑ दे॒वत॑मा॒ शचि॑ष्ठा।
विष्णू॑वरुणा॒ प्रति॑हर्यतन्नः। इ॒दं नरा॑ प्रय॑तमू॒तये॑ ह॒विः। म॒ही नु
द्यावा॑पृथि॒वी इ॒ह ज्ये॑ष्ठे। रु॒चा भ॑वता॒ शुच॑य॒द्विर॒कैः॥२८॥

यथ्सीं॑ वरि॑ष्ठे बृ॒हती वि॑मि॒न्वन्। नृ॒वद्भ्यो॒क्षा प॑प्र॒थाने॑भिरेवैः।
प्र॒पूर्व॑जे पि॒तरा॒ नव्य॑सीभिः। गी॒र्भिः कृ॑णु॒ध्वः स॑द॒ने ऋ॑तस्य।
आ नो॑ द्यावापृथि॒वी दै॒व्येन॑। जने॑न यात॒महि॑ वां व॒रूथ॑म्।
स इ॒थ्स्वपा॑ भुव॑नेष्वास। य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी ज॒जान॑। उ॒र्वी
ग॒भीरे॑ रज॑सी सु॒मेकै॑। अ॒व॒शे धी॒रः श॒च्या स॑मैरत्॥२९॥

भूरिं॑ द्वे अच॑रन्ती चर॑न्तम्। प॒द्वन्तं॑ गर्भ॑म॒पदी॑दधाते। नित्यं॑
न सूनुं॑ पि॒त्रोरु॒पस्थे॑। तं पि॑पृत॒रोद॑सी सत्य॒वाच॑म्। इ॒दं
द्यावा॑पृथि॒वी स॒त्यम॑स्तु। पि॒त॒र्मा॒तर्य॑दि॒होप॑ ब्रुवे वा॑म्। भू॒तं
दे॒वाना॑मव॒मे अ॒वो॑भिः। वि॒द्यामे॒षं वृ॒जनं॑ जी॒रदा॑नुम्। उ॒र्वी
पृथ्वी॑ बहु॒ले दू॒रे अ॑न्ते। उप॑ ब्रुवे॒ नम॑सा य॒ज्ञे अ॒स्मिन्।
दधा॑ते॒ ये सु॒भगे॑ सु॒प्रतू॑र्ती। द्यावा॒ रक्ष॑तं पृथि॒वी नो॒ अ॒भ्वा॑त्।
या जा॒ता ओष॑धयोऽति॒ विश्वाः॑ परि॑ष्ठाः। या ओष॑धयः
सोम॑राजीरश्वाव॒तीः सोम॑व॒तीम्। ओष॑धी॒रिति॑ मा॒तरो॒ऽन्या
वो॑ अ॒न्याम॑वतु॥३०॥

हविर्नो दाद्वभूव रातिं पूर्वहूतावर्कैरैरदस्मिन्पञ्चं च॥ [४]

शुचिं नु स्तोमं श्रुतं द्वित्रम्। उभा वामिन्द्राग्नी प्र
चर्षणिभ्यः। आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रैः। ब्रह्मणस्पते त्वमस्य
यन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्वा विश्वं तद्भुद्रं
यद्वन्ति देवाः। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। स ईं
सत्येभिः सखिभिः शुचिभिः। गोधायसं विधनसैरतर्दत्।
ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः॥ ३१॥

धर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानट्। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्।
सत्यो मन्युर्महि कर्मा करिष्यतः। यो गा उदाजत्स दिवे
वि चाभजत्। महीवं रीतिः शवंसा सरत्पृथक्। इन्धानो
अग्निं वनवद्वनुष्यतः। कृतब्रह्मा शूशुवद्रातहव्य इत्। जातेन
जातमतिमृत्प्र सृंसते। यं यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः।
ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहो॥ ३२॥

रायः स्याम रथ्यो विवंस्वतः। वीरेषु वीरा उपपृङ्क्षि
नस्त्वम्। यदीशानो ब्रह्मणा वेषि मे हवम्। स इज्जनेन स
विशा स जन्मना। स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः। देवानां
यः पितरमा विवांसति। श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्।

यास्ते पूषन्नावो अन्तः। शुक्रं ते अन्यत्पूषेमा आशाः। प्रपथे
पथामजनिष्ट पूषा॥३३॥

प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः। उभे अभि प्रियतमे सधस्थे।
आ च परा च चरति प्रजानन्। पूषा सुबन्धुर्दिव आ
पृथिव्याः। इडस्पतिर्मघवा दस्मवर्चाः। तं देवासो अददुः
सूर्यायै। कामेन कृतं तवसः स्वश्चम्। अजाऽश्वः पशुपा
वाजबस्त्यः। धियं जिन्वो विश्वे भुवने अर्पितः। अष्टौ पूषा
शित्थिरामुद्वरीवृजत्॥३४॥

सञ्चक्षाणो भुवना देव ईयते। शुची वो हव्या मरुतः
शुचीनाम्। शुचिं हिनोम्यध्वरं शुचिभ्यः। ऋतेन
सत्यमृतसाप आयन्। शुचिजन्मानः शुचयः पावकाः। प्र
चित्रमर्कं गृणते तुराय। मारुताय स्वतवसे भरध्वम्। ये
सहांसि सहसा सहन्ते। रेजन्ते अग्ने पृथिवी मुखेभ्यः।
असेष्वा मरुतः खादयो वः॥३५॥

वक्षः सुरुक्मा उप शिश्रियाणाः। वि विद्युतो न वृष्टिर्भी
रुचानाः। अनु स्वधामायुर्धैर्यच्छमानाः। या वः शर्म
शशमानाय सन्ति। त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि। अस्मभ्यं

तानि मरुतो वियन्त। रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्। इमे
तुरं मरुतो रामयन्ति। इमे सहः सहस्र आ नमन्ति। इमे
शः संवनुष्यतो नि पान्ति॥३६॥

गुरुद्वेषो अरुरुषे दधन्ति। अरा इवेदचरमा अहेवा। प्रप्र
जायन्ते अकवा महोभिः। पृश्नेः पुत्रा उपमासो रभिष्ठाः।
स्वया मत्या मरुतः सं मिमिक्षुः। अनु ते दायि मह इन्द्रियाय।
सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये। अनु क्षत्रमनु सहो यजत्रा। इन्द्र
देवेभिरनु ते नृषह्ये। य इन्द्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः। त्वं हि दृढा
मघवन्विचेताः। अपावृधि परिवृतिं न राधः। इन्द्रो राजा
जगतश्चर्षणीनाम्। अधिक्षमि विषुरूपं यदस्ति। ततो
ददातु दाशुषे वसूनि। चोदद्राध उपस्तुतश्चिदवाक्। तमुष्टुहि
यो अभिभूत्योजाः। वन्वन्नवातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रं
सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चर्षणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे।
तमुष्टवाम विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्र
धृष्णुया नयति वस्यो अच्छे। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्।

ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्र
द्युम्नः सुवर्वद्धेह्यस्मे॥३९॥

वराहैर्विश्वहाञ्जनिष्ठ पृषोद्वरीवृजत्वादयो वः पान्त्यस्त्याभिर्नवं च॥—————[५]

आ देवो यातु सविता सुरत्नः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो
अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या पुरूणि। निवेशयं च प्रसुवं
च भूमं। अभीवृतं कशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो
बृहन्तम्। आस्थाद्रथः सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजांसि
तविषीं दधानः। सघा नो देवः सविता सवायं। आ
साविषद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमंतिमुरूचीम्। मूर्तभोजनमधरासतेन।
विजनाञ्छावाः शितिपादो अख्यन्। रथः हिरण्यप्रउगं
वहन्तः। शश्वद्विशः सवितुर्देव्यस्य। उपस्थे विश्वा भुवनानि
तस्थुः। वि सुपुर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यत्। गभीरवेपा असुरः
सुनीथः। कैदानीः सूर्यः कश्चिकेत। कतमान्द्याः रश्मिरस्या
ततान॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरन्धिम्। नराशंसो ग्रास्पतिर्नो
अव्यात्। आ ये वामस्य सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य
सवितुः स्याम। आ नो विश्वे अस्क्रागमन्तु देवाः। मित्रो

अ॒र्य॒मा वरु॑णः स॒जोषा॑ः। भुव॑न् यथा॑ नो॒ विश्वे॑ वृ॒धासः॑।
 कर॑न्त्सु॒षाहा॑ वि॒थुरं न शवः॑। शं नो॑ दे॒वा वि॒श्वदे॒वा भव॑न्तु।
 श॒र॒स्वती॑ स॒ह धी॒भिर॑स्तु॥४२॥

शम॑भि॒षाचः॑ शमु॑ राति॒षाचः॑। शं नो॑ दि॒व्याः पार्थि॑वाः।
 शं नो॑ अ॒प्याः। ये स॑वि॒तुः स॒त्यस॑वस्य॒ विश्वे॑। मि॒त्रस्य॑
 व्र॒ते वरु॑णस्य दे॒वाः। ते सौ॑भ॒गं वी॒रव॑द्भोम॒दप्रः॑। दधा॑तन॒
 द्रवि॑णं चि॒त्रम॒स्मे। अ॒ग्ने या॒हि दू॒त्यं वा॒रि॑षेण्यः। दे॒वाः
 अ॒च्छा॑ ब्रह्म॒कृता॑ गु॒णेन॑। सर॑स्वतीं म॒रुतो॑ अ॒श्विना॒पः। य॒क्षि
 दे॒वान्र॑ल॒धेया॑य॒ विश्वान्॑॥४३॥

द्यौः पि॑तुः पृथि॑वि मा॒तर॑ध्रु॒क्। अ॒ग्ने भ्रा॑त॒र्वस॑वो मृ॒डता॑
 नः। वि॒श्व आ॑दि॒त्या अ॑दि॒ते स॒जोषा॑ः। अ॒स्मभ्य॒॑ शर्म॑
 बहु॑लं वि य॑न्त। वि॒श्वे दे॒वाः शृ॑णु॒तेम॒॑ हव॑ मे। ये
 अ॒न्तरि॑क्षे॒ य उ॒प द्य॒वि ष्ठा॑। ये अ॑ग्नि॒जिह्वा॑ उ॒त वा॒ यज॑त्राः।
 आ॒सद्या॑स्मिन्ब॒र्हिषि॑ मा॒दय॑ध्वम्। आ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा
 ह॒व्यजु॑ष्टिम्। नम॑सा दे॒वाव॑व॒साऽऽव॑वृ॒त्याम्॥४४॥

अ॒स्माकं॑ ब्रह्म॒ पृ॒तना॑सु स॒ह्या अ॒स्माक॑म्। वृ॒ष्टिर्दि॒व्या
 सु॒पा॒रा। यु॒वं व॒स्त्राणि॑ पी॒वसा॑ व॒साथे॑। यु॒वोर॑च्छि॒द्रा

मन्त॑वो ह॒ सर्गाः॑। अवा॑तिरत॒मनृ॑तानि॒ विश्वा॑। ऋ॒तेन॑
मि॒त्रावरु॑णा सचेथे। तथ्सु॑ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा म॒हित्वम्। ई॒र्मा
त॒स्थुषी॑रह॒भिर्दु॑दुहे। विश्वाः॑ पि॒न्वथ॒ स्वस॑रस्य॒ धेनाः॑। अ॒नु
वा॒मेकः॑ प॒विरा॑ ववर्ति॥४५॥

यद्व॑ह॒िष्ठ॒त्राति॒ विदे॑ सु॒दानू। अ॒च्छि॒द्र॑ श॒र्म भुव॑नस्य
गो॒पा। ततो॑ नो मि॒त्रावरु॑णाववीष्टम्। सि॒षास॑न्तो
जी॒गिवा॑सः स्याम। आ नो॑ मि॒त्रावरु॑णा ह॒व्यदा॑तिम्।
घृ॒तैर्गव्यू॑तिमु॒क्षत॒मिडा॑भिः। प्र॒ति वा॒मत्र॒ वर॑मा जना॑य।
पृ॒णीत॑मु॒द्रो दि॒व्यस्य॒ चारौः॑। प्र बा॒हवा॑ सि॒सृतं॑ जी॒वसे॑ नः।
आ नो॑ ग॒व्यू॑तिमु॒क्षतं॑ घृ॒तेन॑॥४६॥

आ नो॑ जने॑ श्रवयतं यु॒वाना॑। श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा
हवे॒मा। इ॒मा रु॒द्राय॑ स्थि॒रध॑न्वने॒ गिरः॑। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑
स्व॒धाम्ने॑। अ॒षाढा॑य॒ सह॑मा॒नाय॒ मी॒दुषे॑। ति॒ग्मायु॑धाय॒ भर॑ता
शृ॒णोत॑न। त्वा॒दत्ते॑भी रु॒द्र श॑न्त॒मेभिः॑। श॒त॑ हि॒मा अ॑शीय
भे॒षजे॑भिः। व्य॑स्मद्वेषो॑ वि॒तरं॒ व्य॑हः। व्य॒मीवा॑श्चा॒तय॑स्वा
वि॒षूचीः॑॥४७॥

अ॒र्हन्वि॑भ॒र्षि मा॑ न॒स्तो॒के। आ ते॑ पि॒तर्म॑रुता॑ सु॒म्रमे॑तु।

मा नः सूर्यस्य सन्दृशो युयोथाः। अ॒भि नो॑ वी॒रो अ॒र्वति
क्षमे॒त। प्र जा॑येमहि रु॒द्र प्र॒जाभिः॑। ए॒वा ब॑भ्रो वृष॒भ चे॒कितान॑।
यथा॑ दे॒व न ह॑णी॒षे न ह॑सि॑। हा॒व न॒श्रू॒र्नो रु॒द्रेह॑ बो॒धि।
बृ॒हद्व॑दे॒म वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः स्तु॒हि श्रु॒तम्।
मी॒ढुष्ट॑मा॒र्हन्बि॑भ॒र्षि। त्वम॑ग्रे रु॒द्र आ वो॒ राजा॑नम्॥४८॥

वसू॑नि ततानास्तु विश्वा॑न् ववृ॒त्यां वव॑र्ति घृ॒तेन॑ वि॒पू॒चीः श्रु॒तन्वे च॑॥—————[६]

सूर्यो॑ दे॒वीमु॒षसु॑ रोच॑माना॒मर्यः॑। न योषा॑म॒भ्येति॑ प॒श्चात्।
यत्रा॒ नरो॑ दे॒वय॑न्तो॒ युगा॑नि॒। वि॒तन्व॑ते॒ प्रति॑ भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्।
भ॒द्रा अ॒श्वा ह॑रि॒तः सूर्य॑स्य। चि॒त्रा ए॒द॒ग्वा अ॒नुमा॑द्या॒सः।
न॒म॒स्यन्तो॑ दि॒व आ पृ॑ष्ठम॑स्थुः। परि॒ द्यावा॑पृ॒थि॒वी य॑न्ति
स॒द्यः। तथ्सूर्य॑स्य दे॒वत्वं तन्म॑हि॒त्वम्। म॒ध्या क॑र्तो॒र्वित॑त॒ः
सञ्ज॑भार॥४९॥

य॒देद॑यु॒क्त ह॑रि॒तः स॒धस्था॑त्। आ॒द्रात्री॑ वा॒सस्त॑नुते
सि॒म॒स्मै। तन्मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्याभि॒चक्षे॑। सूर्यो॑ रू॒पं कृ॑णुते
द्यो॒रु॒प॒स्थै। अ॒न॒न्तम॒न्यद्रु॑श॑दस्य॒ पाजः॑। कृ॒ष्णम॒न्यद्ध॑रि॒तः
सं भ॑रन्ति। अ॒द्या दे॒वा उ॒दिता॑ सूर्य॑स्य। नि॒र॒ह॑सः
पि॒पृ॒ता॒न्नि॒रव॑द्यात्। तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मा॒मह॑न्ताम्। अ॒दि॒तिः

सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदैति। दूरे अर्थस्तरणिर्भ्राजमानः।
नूनं जनाः सूर्येण प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि। शं
नो भव चक्षसा शं नो अह्ना। शं भानुना शं हिमा शं घृणेन।
यथा शमस्मै शमसद्दुरोणे। तथ्सूर्य द्रविणं धेहि चित्रम्। चित्रं
देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा
जगतस्तस्थुषश्च। त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं
पिशङ्गरूपः। दशेमन्त्वष्टुर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो
युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकः स्वयंशसं जनेषु।
विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्टो वर्धते चारुरासु।
जिह्वानामूर्ध्वस्वयंशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचीं सिंहं प्रति-
जोषयेते। मित्रो जनान्प्र स मित्रा अयं मित्रो नमस्यः
सुशेवः। राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयं
सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनमीवास
इड्या मदन्तः। मितज्मवो वरिमन्ना पृथिव्याः। आदित्यस्य

व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रं न ई९ शिम्या गोषु
गव्यवत्। स्वाधियो विदथे अपस्वजीजनन्। अरेजयता९
रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतं जनुषामवः। महा९
आदित्यो नमसोपसद्यः। यातयज्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा
एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ
वा९ रथो रोदसी बद्धधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः। घृतवर्तनिः पविभीरुचानः।
इषां वोढा नृपतिर्वाजिनीवान्। स पप्रथानो अभि पञ्च भूम।
त्रिवन्धुरो मनसायातु युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः।
कुत्रा चिद्याममश्विना दधाना। स्वश्वा यशसाऽऽयातमर्वाक्।
दस्त्रा निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वा९ रथो वध्वा
यादमानः॥५५॥

अन्तां दिवो बाधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि
योषावृणीत। सूरौ दुहिता परितक्मियायाम्। यद्वैवयन्तमवथः
शचीभिः। परिघ्न९ सवां मनावां वयोगाम्। यो हस्यवा९
रथिरावस्त उस्त्राः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः
शं योरुषसो व्युष्टौ। न्यश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं

भुज्युमवविद्धं समुद्रे॥५६॥

उदूहथुरणसो अस्त्रिधानैः। पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः।
द॒सना॑भिरश्विना पारयन्ता। अ॒ग्नीषो॑मा यो अ॒द्य वा॑म्।
इ॒दं वचः॑ सपर्यति। तस्मै॑ धत्तं सु॒वीर्य॑म्। गवां॑ पोष॒ः
स्वश्वि॑यम्। यो अ॒ग्नीषो॑मा ह॒विषा॑ सपर्यात्। दे॒वद्री॑चा मन॑सा
यो घृ॒तेन॑। तस्य॑ व्र॒तं र॑क्षतं पा॒तम॑ हंसः॥५७॥

वि॒शे जना॑य॒ महि॑ शर्म॒ यच्छ॑तम्। अ॒ग्नीषो॑मा य
आहु॑तिम्। यो वां॑ दाशा॑द्ध॒विष्कृ॑तिम्। स प्र॒जया॑ सु॒वीर्य॑म्।
विश्व॒मायु॑र्व्य॒श्नव॑त्। अ॒ग्नीषो॑मा चेति॒ तद्वी॑र्यं॒ वाम्।
यदमु॑ष्णीतमव॒सं पु॒णिङ्गोः॑। अवा॑तिरतं प्रथ॑यस्य॒ शेषः॑।
अवि॑न्दतं॒ ज्योति॑रेकं॒ बहु॑भ्यः। अ॒ग्नीषो॑मावि॒मं सु॑
मेऽग्नी॑षोमा ह॒विषः॑ प्रस्थि॑तस्य॥५८॥

जुभा॒र द्यौर॑ग्रेरुपस्थं॒ उप॑क्ष्यन्तो॒ बद्ध॑धानो॒ वृध्वा॑ याद॑मानः॒ समु॑द्रेऽहंसः॒ प्रस्थि॑तस्य॥—[७]

अ॒हम॑स्मि प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑। पूर्वं॑ दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य॒
नाभिः॑। यो मा॒ ददा॑ति॒ स इ॒देव॑ माऽऽवा॑ः। अ॒हम॑न्नमन्न॒-
म॒दन्त॑म॒ग्निः। पूर्वं॑म॒ग्नेरपि॑ दह॒त्यन्न॑म्। य॒त्तौ हा॑साते
अ॒हमु॑त्तरेषु। व्या॒त्तम॑स्य प॒शवः॑ सु॒जम्भ॑म्। प॒श्यन्ति॑ धी॒राः

प्रचरन्ति॑ पाकाः॑। जहा॑म्यन्यन्न ज॑हाम्यन्यम्। अ॒हमन्नं॑
वश॑मिच्छरामि॥५९॥

स॒मा॒नम॑र्थं प॒र्येमि॑ भुञ्ज॒त्। को॑ मा॒मन्नं॑ म॒नुष्यो॑ दयेत्।
परा॑के अन्नं॑ निहि॑तं लो॒क ए॒तत्। वि॒श्वैर्दे॒वैः पि॒तृभिर्गु॑प्तमन्नम्।
यद॒द्यते॑ लु॒प्यते॑ यत्प॒रोप्य॑ते। श॒त॒त॒मी सा॑ त॒नूर्मे॑ बभूव।
म॒हान्तो॑ च॒रू संकृ॑द्गु॒धेन॑ पप्रौ। दि॒वं च॑ पृ॒श्निं पृ॒थि॒वीं च॑
सा॒कम्। तथ्स॒म्पिब॑न्तो॒ न मि॑नन्ति वे॒धसः॑। नैतद्भू॒यो भ॑वन्ति
नो कनी॑यः॥६०॥

अन्नं॑ प्रा॒णम॑न्नम॒पान॑माहुः। अन्नं॑ मृ॒त्युं तमु॑ जी॒वातु॑माहुः।
अन्नं॑ ब्र॒ह्माणो॑ ज॒रसं॑ वदन्ति। अन्न॑माहुः प्र॒जन॑नं प्र॒जाना॑म्।
मोघ॑मन्नं॑ विन्दते॒ अप्र॑चेताः। स॒त्यं ब्र॑वीमि व॒ध इ॒त्थं तस्य॑।
नार्य॑मणं पु॒ष्यति॑ नो सखा॑यम्। के॒व॒ला॒घो भ॑वति के॒वला॒दी।
अ॒हं मे॒घः स्त॒नय॑न्व॒र्षन्न॑स्मि। मा॒मद॑न्त्य॒हम॑द्य॒न्यान्॥६१॥

अ॒हं स॒द॒मृ॒तो भ॑वामि। मदा॑दित्या॒ अधि॑ सर्वे॑ तपन्ति।
दे॒वीं वाच॑म॒जन॑यन्त॒ यद्वा॑ग्वद॑न्ती। अ॒नु॒न्ता॒मन्ता॒दधि॑ निर्मि॑तां
म॒हीम्। यस्या॑ दे॒वा अ॑दधु॒र्भोज॑नानि। एका॑क्षरां द्वि॒पदा॑ः

षट्पदां च। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं गन्धर्वाः पशवो मनुष्याः। वाचीमा विश्वा भुवनान्यर्पिता॥६२॥

सा नो हव जुषतामिन्द्रपत्नी। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्य। वेदानां माताऽमृतस्य नाभिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु। यामृषयो मन्त्रकृतो मनीषिणः। अन्वैच्छं देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचं हविषा यजामहे। सा नो दधातु सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति। तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समिध्यते। श्रद्धया विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य मूर्धनि। वचसा वेदयामसि। प्रियं श्रद्धे ददतः। प्रियं श्रद्धे दिदासतः। प्रियं भोजेषु यज्वंसु॥६४॥

इदं म उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वंसु। अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धां हृदय्या-

ऽऽकूत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातरह्वामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धां सूर्यस्य निमृचि। श्रद्धे
श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्।
श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषां वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं
प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुध्रियां
उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सुतश्च योनिमसंतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्।
अन्तरिक्षं विश्वरूप आविवेश। तमर्कैरभ्यर्चन्ति वत्सम्। ब्रह्म
सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं
जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना।
अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्।
तेन कौर्हति स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्रयस्त्रिंशत्।
ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः
समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु
प्रजानन्। घृतं पिबन्नुजरं सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम्। आ गावो अगमन्नुत भद्रमक्रन्।

सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युः।
 इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षति।
 उपेद्वदाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्।
 अभिन्ने खिले नि दधाति देवयुम्। न ता नशन्ति न ता
 अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य
 प्रथमस्य भक्षः। इमा या गावः सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्धृदा
 मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशं चित्। अश्लीलं
 चित्कृणुथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो
 वयं उच्यते सभासु। प्रजावतीः सूयवसं रिशन्तीः। शुद्धा
 अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः। मा वः स्तेन ईशत् माऽघशंसः।
 परि वो हेती रुद्रस्य वृज्यात्। उपेदमुपपर्चनम्। आसु
 गोषूपपृच्यताम्। उपर्षभस्य रेतसि। उपेन्द्र तव वीर्ये॥७०॥

चरामि कनीयोऽन्यानर्पिता पदानि यज्वसु हवामहे विष्ठा लोकाः सुवीरवर्वा पिबन्तीः
 षद्व॥

[८]

ता सूर्याचन्द्रमसा विश्वभृत्तमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो
 दिवि। सामात्माना चरतः सामचारिणा। ययोर्ब्रतं न ममे जातु

देवयोः। उभावन्तौ परि यात अम्या। दिवो न रश्मीः स्तनुतो
व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न चन्द्रा
चरतो हुतामती। पती द्युमद्विश्वविदा उभा दिवः। सूर्या उभा
चन्द्रमसा विचक्षणा॥ ७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता
महिब्रता। विश्ववपरी प्रतरणा तरन्ता। सुवर्विदा
दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता।
मनस्विनोभानुचरतोनु सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सप्त
बिभ्रति। द्यावा क्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः। अस्मे
सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षे। श्रद्धेकमिन्द्र चरतो विचर्तुर्म॥ ७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो
अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो
विदधञ्जायते पुनः। हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासाः
राजा। यासां देवाः शिवेन मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा
आदित्यश्यामि। नासदासीन्नो सदासीत्तदानीम्। नासीद्रजो
नो व्योमा परो यत्। किमावरीवः कुह कस्य शर्मन्॥ ७३॥

अम्भः किमासीद्ब्रह्मं गभीरम्। न मृत्युरमृतं तर्हि

न। रात्रिया॒ अहं॑ आसीत्प्रकेतः। आनी॑दवा॒तः स्व॒धया॒
तदेक॑म्। तस्मा॑द्धान्यं न प॒रः किञ्चना॑सं। तम॑ आसीत्तम॑सा
गूढ॑मग्रे॑ प्रके॒तम्। स॒लिल॑ः सर्व॑मा इ॒दम्। तुच्छे॑ना॒भ्वपि॑हितं
यदासी॑त्। तम॑स॒स्तन्महि॑ना जा॒यतै॑कम्। काम॒स्तदग्रे॑
सम॑वर्तताधि॑॥ ७४॥

मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्। स॒तो बन्धु॑मसंति॒
निर॑विन्दन्। हृदि॑ प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षा। तिर॒श्चीनो॑ वि॒ततो॑
र॒श्मिरे॑षाम्। अ॒धः स्वि॑दा॒सी(३)दु॒परि॑ स्विदासी(३)त्।
रेतो॒धा आ॑सन्महि॒मानं॑ आसन्। स्व॒धा अ॒वस्ता॒त्प्रय॑तिः
प॒रस्ता॑त्। को अ॒द्धा वे॑द॒ क इ॒ह प्र वो॑चत्। कुत॒ आजा॑ता
कुत॑ इ॒यं विसृ॑ष्टिः। अ॒र्वाग्दे॒वा अ॒स्य विस॑र्जनाय॥ ७५॥

अथा॒ को वे॑द॒ यत॑ आब॒भूव॑। इ॒यं विसृ॑ष्टि॒र्यत॑ आब॒भूव॑।
यदि॑ वा द॒धे यदि॑ वा न। यो अ॒स्याध्य॑क्षः प॒रमे॑ व्योम॒न्।
सो अ॒ङ्ग वे॑द॒ यदि॑ वा न वेद॑। कि॒ञ्स्वि॒द्वन॒ङ्क उ॒ स वृ॑क्ष
आसी॑त्। यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा
पृच्छ॑तेदु॒तत्। यद॒ध्यति॑ष्ठद्भु॒वनानि॑ धा॒रयन्॑। ब्रह्म॒ वनं॑ ब्रह्म॒ स
वृ॑क्ष आसीत्॥ ७६॥

यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि
 वः। ब्रह्माध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं
 हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना। प्रातर्भगं पूषणं
 ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममुत रुद्रं हुवेम। प्रातर्जितं
 भगमुग्रं हुवेम। वयं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता। आध्रश्चिद्यं
 मन्यमानस्तुरश्चित्॥ ७७ ॥

राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह। भग प्रणेतर्भग सत्यराधः।
 भगेमां धियमुदव ददन्नः। भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग
 प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम। उत प्रपित्व
 उत मध्ये अह्वाम्। उतोदिता मघवन्त्सूर्यस्य। वयं देवानां
 सुमतौ स्याम। भग एव भगवां अस्तु देवाः॥ ७८ ॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीमि। स
 नो भग पुर एता भवेह। समध्वरायोषसो नमन्त। दधिक्रावेव
 शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं भगं नः। रथमिवाश्वा
 वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः
 सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात
 स्वस्तिभिः सदा नः॥ ७९ ॥

विचक्षणा विचर्तुरं शर्मन्निधिं विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्तुरश्चिदेवाः प्रपीना
 एकं च॥—[९] पीवोन्नान्ते शुक्रासः सोमो धेनुमिन्द्रस्तरं स्वाञ्छुचिमा देवो यातु सूर्यो
 देवीमहमस्मि ता सूर्याचन्द्रमसा नवं॥९॥

पीवोन्नामग्ने त्वं पारयानाधृष्यः शुचिं नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽन्नं प्राणमन्नन्ता
 सूर्याचन्द्रमसा नवंसप्ततिः॥७९॥

पीवोन्नां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके

अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑। नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम्। इ॒दमा॑सां
विच॑क्षणम्। ह॒विरा॒सं जु॑होतन। यस्य॒ भान्ति॑ र॒श्मयो॒ यस्य॑
के॒तवः॑। यस्ये॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि॒ सर्वा॑। स कृ॒त्तिकाभि॑-
र॒भिसं॑वसानः। अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॑वि॒ते द॑धातु। प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी
वे॒तु पत्नी॑। वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः॥१॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒वि॒ते द॑धातु। यथा॒ जीवे॑म श॒रदः॑ स॒र्वीराः॑।
रोहि॑णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्रति॒मोद॑माना।
प्र॒जाप॑तिः॒ ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती। प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॑यातु य॒ज्ञम्।
सोमो॑ राजा॑ मृ॒गशी॑र्षेण॒ आग॑न्। शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑।
आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु। रे॒तः प्र॒जां यज॑माने दधातु॥२॥

यत्ते॒ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॑र्षमस्ति। प्रि॒यः रा॑जन् प्रि॒यत॑मं
प्रि॒याणा॑म्। तस्मै॑ ते सोम॒ ह॒विषा॑ वि॒धेम। शं न॑ ए॒धि द्वि॑पदे॒
शं च॑तु॒ष्पदे॑। आ॒र्द्रया॑ रु॒द्रः प्रथ॑मा न एति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑

पतिरघ्नियानाम्। नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा नः प्रजां
रीरिषन्मोत वीरान्। हेती रुद्रस्य परि णो वृणक्तु। आर्द्रा
नक्षत्रं जुषतां हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशं सन्नुदतामरातिम्।
पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्।
पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः।
एवा न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा।
पुनर्वसू हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पार्थः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव।
श्रेष्ठो देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो
अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु
पश्चात्। बार्धेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः
स्याम। इदं सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति
चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो
हवमागमिष्ठाः। ये रोचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु
सञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो

मधुमञ्जुहोमि। उपहूताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः
सुकृतः सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं
प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः
क्षियन्ति। या३श्च विद्म या३ उ च न प्रविद्म। मघासु
यज्ञ३ सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि
त्वम्। तदर्यमन्वरुणमित्र चारु। तं त्वा वय३ सनितार३
सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा
भुवनानि सञ्जिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुविष्मान्। फल्गुनीनामृषभो
रौरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वा विदुः
फल्गुनीस्तस्य वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजर३ सुवीर्यम्।
गोमदश्चवदुप सन्नुदेह। भगो ह दाता भग इत्प्रदाता। भगो
देवीः फल्गुनीरा विवेश। भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः
संधुमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः सवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन।
वहन् हस्त३ सुभगं विद्वानापसम्। प्रयच्छन्तं पपुंरिं

पुण्यमच्छ। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रति-
गृणीम एनत्। दातारमद्य संविता विदेय। यो नो हस्ताय
प्रसुवाति यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभः संसं
युवतिः रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्यांश्च। रूपाणि पिंशन् भुवनानि
विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा
अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीः सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः
समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ठाम्। तिग्मशृङ्गो
वृषभो रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप
द्वेषांसि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ठां शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु
मह्यम्। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम
दुरितानि विश्वा। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः। तदिन्द्राग्नी
कृणुतां तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात्
पुरस्तादभयं नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपत्नी विशाखे।
श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषूचः शत्रूनप बाधमानौ। अप क्षुधं नुदतामरातिम्।
पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय।

तस्यां देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्।
 पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना।
 आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा। उरुं दुहां यजमानाय
 यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्चेतो जुषन्ताश्चेतो मदम् रोचमानामरातीर्गोपौ यज्ञम्॥[१]

ऋद्ध्यास्मं हव्यैर्नमसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु।
 अनूराधान् हविषां वर्धयन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वांराः।
 चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास इति यद्वदन्ति।
 तन्मित्र एति पथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैरन्तरिक्षे।
 इन्द्रो ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्यं ततार॥१३॥

तस्मिन्वयममृतं दुहांनाः। क्षुधं तरेम दुरितिं दुरिष्टिम्।
 पुरन्दराय वृषभाय धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे।
 इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमद्दुहांना। उरुं कृणोतु यजमानाय
 लोकम्। मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय। पराच्येतु निर्ऋतिः
 पराचा। गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः समक्तम्। अहर्भूयाद्यजमानाय
 मह्यम्॥१४॥

अहर्नो अद्य सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति।

परांचीं वाचा निर्ऋतिं नुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु
मह्यम्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष
उत पार्थिवीर्याः। यासामषाढा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः
शः स्योना भवन्तु। याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः।
याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः॥१५॥

यासामषाढा मधुं भक्षयन्ति। ता न आपः शः स्योना
भवन्तु। तन्नो विश्वे उप शृण्वन्तु देवाः। तदषाढा अभिसंयन्तु
यज्ञम्। तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः। कृषिर्वृष्टिर्यजमानाय
कल्पताम्। शुभ्राः कन्या युवतयः सुपेशसः। कर्मकृतः
सुकृतो वीर्यावतीः। विश्वान् देवान् हविषा वर्धयन्तीः।
अषाढाः काममुप यान्तु यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्माऽभ्यजयत्सर्वमेतत्। अमुं च लोकमिदम्
च सर्वम्। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्य। श्रियं दधात्वहणीय-
मानम्। उभौ लोकौ ब्रह्मणा सञ्जिते। तन्नो
नक्षत्रमभिजिद्विचष्टाम्। तस्मिन्वयं पृतनाः सञ्जयेम।
तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। शृण्वन्ति श्रोणाममृतस्य
गोपाम्। पुण्यामस्या उपशृणोमि वाचम्॥१७॥

म॒हीं दे॒वीं विष्णु॑पत्नीम॒जूर्या॑म्। प्र॒तीची॑मेना॒ ह॒विषा॑
 यजामः। त्रेधा विष्णु॑रुरुगा॒यो विच॑क्रमे। म॒हीं दि॒वं
 पृथि॑वीम॒न्तरि॑क्षम्। तच्छ्रो॑णैति॒श्रव॑ इ॒च्छमा॑ना। पु॒ण्यं॒ श्लोकं॑
 यज॑मानाय कृ॒ण्वती॑। अ॒ष्टौ दे॒वा वस॑वः सो॒म्यासः॑। चत॑स्रो
 दे॒वीर॒जराः॑ श्रवि॑ष्ठाः। ते य॒ज्ञं पा॑न्तु रज॑सः प॒रस्ता॑त्।
 सं॒व॒त्स॒रीण॑म॒मृत॑ः स्व॒स्ति॥१८॥

य॒ज्ञं नः॑ पा॒न्तु वस॑वः प॒रस्ता॑त्। द॒क्षिण॑तो-
 ऽभि॑यन्तु श्रवि॑ष्ठाः। पु॒ण्यं नक्ष॑त्रम॒भि संवि॑शाम। मा
 नो अ॒राति॑र॒घश॑सा॒ऽगन्। क्ष॑त्रस्य॒ राजा॒ वरु॑णोऽधि॒राजः॑।
 नक्ष॑त्राणा॒ शत॑भि॒षग्व॑सि॒ष्ठः। तौ दे॒वेभ्यः॑ कृ॒णुतो दी॑र्घमायुः।
 श॒तं स॒हस्रा॑ भे॒षजा॑नि ध॒त्तः। य॒ज्ञं नो॒ राजा॒ वरु॑ण
 उप॑यातु। तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि संय॑न्तु दे॒वाः॥१९॥

तन्नो॒ नक्ष॑त्रं श॒तभि॑षग॒जुषा॑णम्। दी॒र्घमा॑युः प्र॒ति-
 र॒द्वे॒षजा॑नि। अ॒ज एक॑पा॒दुद॑गात्प॒रस्ता॑त्। वि॒श्वा भू॑तानि
 प्र॒ति मोद॑मानः। तस्य॑ दे॒वाः प्र॑स॒वं य॑न्ति॒ सर्वे॑।
 प्रो॒ष्ठप॒दासो॑ अ॒मृत॑स्य गो॒पाः। वि॒भ्राज॑मानः समि॒धान॑ उ॒ग्रः।
 आ॒ऽन्तरि॑क्षमरु॒हद॑ग॒न्ध्याम्। तं सूर्य॑ दे॒वम॒जमे॑कपादम्।

प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति सर्वे॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्।
तं ब्राह्मणाः सोमपाः सोम्यासः। प्रोष्ठपदासो अभि रक्षन्ति
सर्वे। चत्वार एकमभि कर्म देवाः। प्रोष्ठपदास इति यान्
वदन्ति। ते बुध्नियं परिषद्यः स्तुवन्तः। अहिः रक्षन्ति
नमसोपसद्य। पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपती पशुपा
वाजबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां
यज्ञम्। क्षुद्रान् पशून् रक्षतु रेवती नः। गावो नो अश्वाः
अन्वेतु पूषा। अन्नः रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजः सनुतां
यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्टौ
सुयमैभिरश्वैः। स्वं नक्षत्रं हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ
यजुषा समन्तौ॥२२॥

यो देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य
गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां
कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो
राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान्

हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति
राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य चित्रं हविषा
यजाम। अप पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्ते देवा
अदधुः॥ २३॥

ततार मह्यं प्रासचीर्या यान्तु यज्ञं वाचं स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजबस्त्यौ समन्तौ
देवास्त्रीणि च॥ [२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अशुमाप्याययन्ति।
ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानं तन्तुं परितातना तै।
विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हवमागमेतम्।
वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नासो देववीतिं दधानाः।
अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अति पाप्मानमति मुक्त्या
गमेम। प्रत्युवदृश्यायती॥ २४॥

व्युच्छन्ती दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा।
तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी। उदुस्त्रियाः सचते सूर्यः।
सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं
भुक्तेन गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्।
उपयज्ञमिहागमत्॥ २५॥

प्र नक्षत्राय देवाय॑। इन्द्रायेन्दु॑ हवामहे। स नः सवि॒ता
 सु॒वत्स॒निम्। पु॒ष्टि॒दां वी॒रव॑त्तमम्। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। अदि॑तिर्न
 उरु॒ष्यतु म॒हीम्। षु मा॒तरम्। इ॒दं विष्णुः॑ प्रतद्विष्णुः॑।
 अ॒ग्नि॒र्मूर्धा भुवः॑। अ॒नु॒नोऽद्या॒नु॒मति॑रन्वि॒द॒नु॒मते॒ त्वम्।
 ह॒व्य॒वाह॑ः स्वि॒ष्टम्॥ २६॥

आय॒त्य॒गम॑श्चि॒ष्टम्॥ [३]

अ॒ग्नि॒र्वा अ॑कामयत। अ॒न्ना॒दो दे॒वाना॑ऽस्यामि॒ति॑। स
 ए॒तम॑ग्नये कृ॒त्तिका॑भ्यः पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं नि॒र॒व॒पत्। ततो॑
 वै सोऽन्ना॑दो दे॒वाना॑मभवत्। अ॒ग्निर्वै दे॒वाना॑मन्ना॒दः। यथा॑ ह
 वा अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मन्ना॒दः। ए॒व॑ ह वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भवति।
 य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति।
 अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ कृ॒त्तिका॑भ्यः स्वाहा॑। अ॒म्बायै॒ स्वाहा॑ दु॒लायै॒
 स्वाहा॑। नि॒त॒ल्यै स्वाहा॑ऽभ्रय॑न्त्यै स्वाहा॑। मे॒घय॑न्त्यै स्वाहा॑
 व॒र॒षय॑न्त्यै स्वाहा॑। चु॒पु॒णीका॑यै स्वाहेति॑॥ २७॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
 तासा॑ रोहि॒णीम॒भ्य॑ध्यायत्। सोऽका॑मयत। उप॒ मा व॑र्तेत।
 समे॑नया गच्छे॒येति॑। स ए॒तं प्र॒जाप॑तये रोहि॒ण्यै च॒रुं
 नि॒र॒व॒पत्। ततो॑ वै सा तमु॒पाव॑र्तत। समे॑नयागच्छत। उप॑ ह

वा ए॒नं प्रि॒यमा॒वर्त॑ते। सं प्रि॒येण॑ गच्छ॒ते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑
रोहि॑ण्यै स्वाहा॑। रोच॑मानायै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाभ्यः॑ स्वाहेति॑॥२८॥

सोमो॒ वा अ॑कामयत। ओष॑धीना॒ राज्य॑म॒भिज॑येय॒मिति॑।
स ए॒तः सोमा॑य मृ॒गशी॑रू॒षाय॑ श्यामा॒कं च॒रुं प॑य॒सि
नि॒र॑वपत्। ततो॒ वै स ओष॑धीना॒ राज्य॑म॒भ्यज॑यत्।
स॒माना॑ना॒ ह वै रा॒ज्यम॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। सोमा॑य॒ स्वाहा॑
मृ॒गशी॑रू॒षाय॑ स्वाहा॑। इ॒न्व॒काभ्यः॑ स्वाहौष॑धीभ्यः॒ स्वाहा॑।
रा॒ज्याय॑ स्वाहाऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥२९॥

रु॒द्रो वा अ॑कामयत। प॒शुमा॑न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तः
रु॒द्राया॑ऽऽर्द्रा॒यै प्रै॒व्यं॑ङ्ग॒वं च॒रुं प॑य॒सि नि॒र॑वपत्। ततो॒
वै स प॑शुमान॑भवत्। प॒शुमान् ह वै भ॑वति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
रु॒द्राय॑ स्वाहाऽऽर्द्रा॒यै स्वाहा॑। पि॒न्व॑मानायै॒ स्वाहा॑ प॒शुभ्यः॑
स्वाहेति॑॥३०॥

ऋ॒क्षा वा इ॒यम॑लोमकाऽऽसीत्। साऽका॑मयत।
ओष॑धीभिर्वन॒स्पति॑भिः प्रजा॑येयेति॑। सै॒तम॑दित्यै पुन॑र्वसुभ्यां

च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वा इ॒यमोष॑धीभिर्व॒नस्पति॑भिः प्राजा॑यत।
 प्रजा॑यते ह॒ वै प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
 चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॑ पुन॑र्वसुभ्याम्।
 स्वाहा॑ भू॒त्यै स्वाहा॑ प्रजा॒त्यै स्वाहे॑ति॥ ३१॥

बृ॒हस्पति॑र्वा अ॑कामयत। ब्र॒ह्मव॑र्चसी स्या॒मिति॑। स ए॒तं
 बृ॒हस्पत॑ये ति॒ष्याय॑ नैवा॒रं च॒रुं प॑र्यसि निर॑वपत्। ततो॒ वै स
 ब्र॒ह्मव॑र्चस्य॑भवत्। ब्र॒ह्मव॑र्चसी ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
 यज॑ते। य उ॑ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। बृ॒हस्पत॑ये॒ स्वाहा॑
 ति॒ष्याय॑ स्वाहा॑। ब्र॒ह्मव॑र्चसा॒य स्वाहे॑ति॥ ३२॥

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वाः स॒र्पेभ्य॑ आ॒श्रेषा॑भ्य॒
 आ॒ज्यै कर॑म्भं निर॑वपन्। ताने॒ताभि॑रे॒व दे॒वता॑भि॒रुपा॑नयन्।
 ए॒ताभि॑र्ह॒ वै दे॒वता॑भिर्द्वि॒षन्तं॑ भ्रातृ॒व्यमु॑प॒नय॑ति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। स॒र्पेभ्यः॑
 स्वाहा॑ऽऽश्रे॒षाभ्यः॑ स्वाहा॑। द॒न्द्रशू॑के॒भ्यः स्वाहे॑ति॥ ३३॥

पि॒तरो॒ वा अ॑कामयन्त। पि॒तृलो॒कं ऋ॑ध्रुया॒मेति॑। त ए॒तं
 पि॒तृभ्यो॑ म॒घाभ्यः॑ पुरो॒डाश॑ꣳ षट्क॑पालं निर॑वपन्। ततो॒ वै
 ते पि॑तृलो॒कं आ॑र्ध्रुवन्। पि॒तृलो॒के ह॒ वा ऋ॑ध्नोति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। पि॒तृभ्यः॑

स्वाहा॑ म॒घाभ्यः॑। स्वाहा॑ऽनु॒घाभ्यः॑ स्वाहा॑ऽगु॒दाभ्यः॑। स्वाहा॑-
ऽरु॒न्धतीभ्यः॑ स्वाहेति॑॥३४॥

अ॒र्य॒मा वा अ॑कामयत। प॒शुमा॑न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तम॑र्य॒म्णे
फल्गु॑नीभ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शुमान॑भवत्।
प॒शुमान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒र्य॒म्णे स्वाहा॑ फल्गु॑नीभ्या॒ऽ स्वाहा॑।
प॒शुभ्यः॑ स्वाहेति॑॥३५॥

भ॒गो वा अ॑कामयत। भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑ऽस्या॒मिति॑। स
ए॒तं भ॒गाय॑ फल्गु॑नीभ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स भ॒गी
श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑मभवत्। भ॒गी ह॒ वै श्रे॒ष्ठी स॑मा॒नाना॑ भवति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति।
भ॒गाय॑ स्वाहा॑ फल्गु॑नीभ्या॒ऽ स्वाहा॑। श्रे॒ष्ठ्याय॑ स्वाहेति॑॥३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्र॒न्मे दे॒वा द॒धीर॑न्। स॒वि॒ता
स्या॒मिति॑। स ए॒तं स॑वि॒त्रे ह॑स्ताय पुरो॒डाशं॑ द्वाद॑शकपालं
निर॑वपदाशूनां व्री॒हीणा॑म्। ततो॒ वै तस्मै॑ श्रद्धे॒वा अ॑दधत।
स॒वि॒ताऽभ॑वत्। श्रद्धे॒वा अ॑स्मै मनु॒ष्या द॑धते। स॒वि॒ता
स॑मा॒नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे स्वाहा॑ ह॑स्ताय। स्वाहा॑

ददते स्वाहा पृणते। स्वाहा प्रयच्छते स्वाहा प्रतिगृण्णते
स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं
त्वष्ट्रे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स
चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे
स्वाहा चित्रायै स्वाहा। चैत्राय स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति।
स एतद्वायवे निष्ठायै गृष्ट्यै दुग्धं पयो निरवपत्। ततो
वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचारं ह वा एषु
लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्ठायै स्वाहा। कामचाराय
स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रेष्ठं देवानामभिजयेवेति।
तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं
निरवपताम्। ततो वै तौ श्रेष्ठं देवानामभ्यजयताम्।
श्रेष्ठं ह वै समानानामभि जयति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्यां

स्वाहा विशाखाभ्यां॑ स्वाहा॑। श्रेष्ठाय॑ स्वाहाऽभिजित्यै॑
स्वाहेति॥४०॥

अथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या आज्यं॑ निर्व॒पति। कामो॑ वै पौ॑र्णमासी।
काम॑ आज्यम्। कामे॑नै॒व काम॑ꣳ सम॑र्धयति। क्षिप्रमे॑नꣳ
सकाम॑ उप॑नमति। येन॑ कामे॑न॒ यज॑ते। सोऽत्र॑ जुहोति।
पौ॒र्णमा॒स्यै स्वाहा॑ कामाय॑ स्वाहाऽऽगत्यै॑ स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्क्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नव
पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या
अष्टौ पञ्चदश॥

[४]

मित्रो॑ वा अ॑कामयत। मि॒त्रधे॑य॒मेषु॑ लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑।
स ए॒तं मि॒त्राया॑नूरा॒धेभ्य॑श्चरुं निर॑वपत्। ततो॑ वै स मि॒त्रधे॑य॒मेषु॑
लो॒केष्व॒भ्यज॑यत्। मि॒त्रधे॑यꣳ ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽत्र॑
जुहोति। मि॒त्राय॑ स्वाहाऽनूरा॒धेभ्यः॑ स्वाहा॑। मि॒त्रधे॑याय॑
स्वाहाऽभिजित्यै॑ स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो॑ वा अ॑कामयत। ज्यैष्ठ्यं॑ दे॒वाना॑म॒भिज॑येय॒मिति॑।
स ए॒तमिन्द्रा॑य ज्येष्ठायै॑ पुरो॒डाश॑मेकादशकपालं

निरवपन्महाव्रीहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत्।
 ज्यैष्ठ्यं ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हविषा
 यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राय स्वाहा
 ज्यैष्ठ्याय स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४३॥

प्रजापतिर्वा अकामयत्। मूलं प्रजां विन्देयेति। स
 एतं प्रजापतये मूलाय चरुं निरवपत्। ततो वै स मूलं
 प्रजामविन्दत्। मूलं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा
 यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये
 स्वाहा मूलाय स्वाहा। प्रजायै स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अकामयन्त। समुद्रं काममभिजयेमेति।
 ता एतमद्भ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै ताः समुद्रं
 काममभ्यजयन्। समुद्रं ह वै काममभिजयति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अद्भ्यः
 स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। समुद्राय स्वाहा कामाय स्वाहा।
 अभिजित्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपज्यं जयेमेति। त
 एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै तै-

ऽनपज॒य्यम॑जयन्। अ॒न॒प॒ज॒य्य॑ ह॒ वै ज॑यति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। वि॒श्वेभ्यो॑
दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽषाढा॒भ्यः स्वाहा॑। अ॒न॒प॒ज॒य्याय॑ स्वाहा॒ जित्यै॑
स्वाहेति॑॥४६॥

ब्रह्म॑ वा अ॑कामयत। ब्रह्म॑लो॒कम॑भिज॑येयमिति॑।
तदे॒तं ब्रह्म॑णेऽभिजि॑ते च॒रुं निर॑वपत्। ततो॑ वै
तद्व॒ह्मलो॒कम॑भ्यजयत्। ब्रह्म॑लो॒क॑ ह॒ वा अ॑भिज॑यति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति।
ब्रह्म॑णे स्वाहा॑ऽभिजि॑ते स्वाहा॑। ब्रह्म॑लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽभिजित्यै॑
स्वाहेति॑॥४७॥

विष्णु॑र्वा अ॑कामयत। पु॒ण्य॑ः श्लो॒क॑ शृ॒ण्वीय॑। न मा॑
पा॒पी की॒र्तिराग॑च्छेदिति॑। स ए॒तं विष्ण॑वे श्रो॒णायै॑ पुरो॒डाशं॑
त्रिक॑पा॒लं निर॑वपत्। ततो॑ वै स पु॒ण्य॑ः श्लो॒कम॑शृणुत। नैनं॑
पा॒पी की॒र्तिराग॑च्छत्। पु॒ण्य॑ ह॒ वै श्लो॒क॑ शृ॒णुते। नैनं॑ पा॒पी
की॒र्तिराग॑च्छति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
सोऽत्र॑ जुहोति। विष्ण॑वे स्वाहा॑ श्रो॒णायै॑ स्वाहा॑। श्लो॒काय॑
स्वाहा॑ श्रु॒ताय॑ स्वाहेति॑॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त
 एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो
 वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै समानानां पर्येति।
 य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
 वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै
 स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशितिलः स्यामिति। स
 एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं
 निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशितिलो-
 भवत्। दृढो ह वा अशितिलो भवति। य एतेन हविषा
 यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा
 शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी
 स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवपत्।
 ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै
 ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। अजायैकपदे स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः
 स्वाहा। तेजसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥५१॥

अहिर्वै बुध्रियोऽकामयत। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति।
 स एतमहये बुध्रियाय प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं
 निरवपत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। इमां ह वै
 प्रतिष्ठां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
 सोऽत्र जुहोति। अहये बुध्रियाय स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा।
 प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अकामयत। पशुमान्स्यामिति। स एतं पूष्णे
 रेवत्यै चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह
 वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र
 जुहोति। पूष्णे स्वाहा रेवत्यै स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनौ वा अकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबधिरो स्यावेति।
 तावेतमश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्।
 ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी ह वा
 अबधिरो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। अश्विभ्यां स्वाहाऽश्वयुग्भ्यां स्वाहा।
 श्रोत्राय स्वाहा श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अकामयत। पितृणां राज्यमभिजयेयमिति। स
 एतं यमायापभरणीभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स पितृणां

राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। यमाय स्वाहाऽपभरणीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥५५॥

अथैतदमावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अमावास्या। काम आज्यम्। कामेनैव कामं समर्धयति। क्षिप्रमेनं सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दशं दशाप एकादशं विश्वे ब्रह्म दशदशं विष्णुस्त्रयोदशं वसवं इन्द्रोऽजोऽहिर्वै बुध्नियः पूषाऽश्विनौ यमो दशं दशाथैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥—[५]

चन्द्रमा वा अकामयत्। अहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्थ्संवत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नुयामिति। स एतं चन्द्रमसे प्रतीदृश्यायै पुरोडाशं पञ्चदशकपालं निर्वपत्। ततो वै सोऽहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्थ्संवत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नोत्। अहोरात्रान् ह वा अर्धमासान्मासानृतून्थ्संवत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ

चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। चन्द्रमसे स्वाहा॑ प्रतीदृश्यायै
स्वाहा॑। अहोरात्रेभ्यः स्वाहा॑ऽर्धमासेभ्यः स्वाहा॑। मासेभ्यः
स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा॑। संवत्सराय स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि।
न नावहोरात्रे आप्रुयातामिति। ते एतमहोरात्राभ्यां चरुं
निरवपताम्। द्वयानां ब्रीहीणाम्। शुक्लानां च कृष्णानां च।
सवात्योर्दुग्धे। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै ते अत्यहोरात्रे
अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे आप्रुताम्। अति ह वा अहोरात्रे
मुच्यते। नैनमहोरात्रे आप्रुतः। य एतेन हविषा यजते। य उं
चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अह्ने स्वाहा॑ रात्रियै स्वाहा॑।
अतिमुक्त्यै स्वाहेति॥५८॥

उषा वा अकामयत। प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा॑ स्यामिति।
सैतमुषसे चरुं निरवपत्। ततो वै सा प्रियाऽऽदित्यस्य
सुभगा॑ऽभवत्। प्रियो ह वै समानानां सुभगो॑ भवति। य
एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
उषसे स्वाहा॑ व्युष्ट्यै स्वाहा॑। व्यूषुष्यै स्वाहा॑ व्युच्छन्त्यै स्वाहा॑।
व्युष्टायै स्वाहेति॥५९॥

अथै॒तस्मै॑ नक्ष॑त्राय च॒रुं॑ निर्व॑पति। यथा॒ त्वं दे॒वाना॑मसि॑।
 ए॒वम॒हं म॑नु॒ष्याणां॑ भूया॑स॒मिति॑। यथा॑ ह॒ वा ए॒तद्दे॒वाना॑म्।
 ए॒व५ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते।
 य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। नक्ष॑त्राय॒ स्वाहो॑दे॒ष्यते॑
 स्वाहा॑। उ॒द्य॒ते स्वा॑होदि॒ताय॒ स्वाहा॑। हर॑से॒ स्वाहा॒ भर॑से
 स्वाहा॑। भ्राज॑से॒ स्वाहा॒ तेज॑से॒ स्वाहा॑। तप॑से॒ स्वाहा॑
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॒ स्वाहे॑ति॥६०॥

सूर्यो॑ वा अ॒काम॑यत। नक्ष॑त्राणां प्र॒ति॒ष्ठा स्या॑मि॒ति। स
 ए॒त५ सूर्या॑य॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च॒रुं निर्व॑पत्। ततो॒ वै स नक्ष॑त्राणां
 प्र॒ति॒ष्ठाऽभ॑वत्। प्र॒ति॒ष्ठा ह॒ वै स॑मा॒नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। सूर्या॑य॒
 स्वाहा॑ नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठायै॒ स्वाहे॑ति॥६१॥

अथै॒तमदि॑त्यै च॒रुं॑ निर्व॑पति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व
 प्र॒ति॑ तिष्ठति। सोऽ॒त्र जु॑होति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒ति॒ष्ठायै॒
 स्वाहे॑ति॥६२॥

अथै॒तं वि॑ष्णा॒वे च॒रुं॑ निर्व॑पति। य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुः। य॒ज्ञ
 ए॒वान्त॑तः प्र॒ति॑ तिष्ठति। सोऽ॒त्र जु॑होति। वि॑ष्णा॒वे स्वाहा॑

यज्ञाय स्वाहा॥ प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६३॥

चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सप्तदशोपा एकादशाथैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशाथैतमदित्यै पञ्चाथैतं विष्णवे षट्थसप्त (सविताऽऽशुनां ब्रीहीणामिन्द्रो महार्रीहीणामिन्द्रः कृष्णानां ब्रीहीणामहोरात्रे द्वयानां ब्रीहीणाम्। पितरः षट्कपालं सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्नी एकादशकपालमिन्द्र एकादशकपालमिन्द्रो दशकपालं विष्णुस्त्रिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालं चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवोऽष्टकपालमन्यत्रं चरुम्। रुद्रोऽर्यमा पूषा पशुमान्थस्याः सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पयंसि वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिजित्यै त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अमावास्याया अगत्यै विश्वे जित्या अश्विनौ श्रुत्यै। ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी अश्विनावकामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयतेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रेष्ठमिन्द्रो ज्येष्ठमिन्द्रो दृढः। अहिः सूर्योऽदित्यै विष्णवे प्रतिष्ठायै। सोमो यमः संमानानाम्। अग्निर्नो रीरिषदन्यत्र रीरिषः॥)॥

[६]

अग्निर्न ऋध्यास्म नवानवोऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाः षट्॥६॥

अग्निर्नस्तन्नो वायुरहिर्बुध्नियं ऋक्षा वा इयमथैतत्पौर्णमास्या अजो वा एकपात्सूर्यस्त्रिषष्टिः॥६३॥

अग्निर्नः पातु प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत्। तं गा॒य॒त्र्या-
ऽह॑रत्। तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्पु॒र्णोऽभ॑वत्। तत्पु॒र्णस्य॑
पु॒र्णत्व॑म्। ब्रह्म॒ वै पु॒र्णः। यत्पु॒र्णशा॒ख्या व॒थ्सान॑पाकरोति।
ब्रह्म॒णैवैना॑न॒पाक॑रोति। गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः। गा॒य॒त्राः पु॒शवः॑॥१॥

तस्मा॒त्रीणि॑त्रीणि पु॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्पु॒र्णशा॒ख्या गाः प्रा॑र्पयति। स्वयै॒वैना॑ दे॒वत॑या प्रा॑र्पयति।
यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॒दिति॑। अ॒पु॒र्णान्त॑स्मै शु॒ष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्।
अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्थस्या॒दिति॑।
ब॒हुपु॒र्णान्त॑स्मै बहुशा॒खामा॑हरेत्। पु॒शुम॑न्तमे॒वैनं॑ करोति॥२॥

यत्प्राची॑मा॒ हरे॑त्। दे॒वल॑ोक॒मभि॑ ज॒येत्। यदु॒दीचीं॑
मनु॑ष्यलो॒कम्। प्राची॑मु॒दीची॑मा॒ ह॑रति। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑रभि-
जि॒त्यै। इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॑वो॒र्जं यज॑माने
दधा॑ति। वा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्षस्याध्य॒क्षाः।
अ॒न्तरि॑क्षदे॒वत्याः॑ खलु॒ वै पु॒शवः॑॥३॥

वा॒यवं ए॒वैना॑न्परि॒ ददा॑ति। प्र वा ए॒नाने॒तदा॑ करोति।

यदाहं। वा॒यवः॑ स्थे॒त्युपा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। यज॑मानायै॒व प॒शूनुप॑
ह्वय॑ते। दे॒वो वः॑ सवि॒ता प्रा॑र्पय॒त्वित्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। श्रेष्ठ॑तमाय॒
कर्म॑ण॒ इत्या॑ह॒। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तमं॒ कर्म॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह॒।
आप्या॑यध्वम॒घ्निया॑ दे॒वभा॒गमित्या॑ह॥ ४॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नु॒ष्यैभ्य॑श्चाप्या॑यन्त। दे॒वेभ्य॑
ए॒वैना॒ इन्द्रा॒याप्या॑ययति। ऊ॒र्जस्व॑तीः पय॑स्वतीरि॒त्याह॑।
ऊ॒र्ज॒९ हि पयः॑ स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा
इत्या॑ह॒ प्रजा॑त्यै। मा वः॑ स्ते॒न ई॒शत॒ माऽघ॑श॒९स॒ इत्या॑ह॒
गु॒प्त्यै। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृ॒णक्त्वि॑त्याह॒। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते।
ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गो॑प॒तौ स्या॑त ब॒ह्वीरि॑त्याह॒। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः
करो॑ति॥ ५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह॒। प॒शूनां॑ गोपी॒थाय॑।
तस्मा॑त्सा॒यं प॒शव॑ उप॑स॒माव॑र्तन्ते। अन॑धः सादयति।
गर्भा॑णां धृ॒त्या अ॒प्र॒पादा॑य। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॒पादु॑काः।
उ॒परी॑व॒ निद॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥ ६॥

प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ दे॒वभा॒गमित्या॑ह॒ करोति॑ नव॑ च॥ [१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यंश्चपृशुमादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः
पर्वशो वेद। नैनाः स हि नस्ति। प्रजापतिर्वा ओषधीः
पर्वशो वेद। स एना न हि नस्ति। अश्वपृश्वा बर्हिरच्छेति।
प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय॥७॥

ओषधीनामहिंसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान
एव रयिं दधाति। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह।
रक्षंसामपहत्यै। प्रेयमंगाद्धिषणा बर्हिरच्छेत्याह। विद्या
वै धिषणा। विद्ययैवैनदच्छेति। मनुना कृता स्वधया
वितुष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवांसो वै
कवयः। यज्ञः पुरस्तात्। मुखत एव यज्ञमा रभते। अथो
यदेतदुक्त्वा यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो भवति।
देवेभ्यो जुष्टमिह बर्हिरासद इत्याह। बर्हिषः समृद्धौ।
कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषूतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तद्देवानां परिषूतम्। अथो यथा

वस्यसे प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः
 प्रतिप्रोच्य बर्हिर्दाति। आत्मनोऽहिंसायै। यावतः
 स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिष्टं प्यात्। अति तद्यज्ञस्य
 रेचयेत्। एकं स्तम्बं परिदिशेत्। तं सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वरुषवृद्धमसीत्याह। वरुषवृद्धा वा
 ओषधयः। देवंबरहिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति। मा त्वा-
 ऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिंसायै। पर्व ते राध्यासमित्याहर्ध्वै।
 आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह। नास्याऽऽत्मनो मीयते। य
 एवं वेद॥११॥

देवंबरहिः शतवल्शं विरोहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः।
 प्रजानां प्रजननाय। सहस्रवल्शा वि वयं रुहेमेत्याह।
 आमेवैतामा शास्ते। पृथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याह प्रतिष्ठित्यै।
 अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टीं लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसम्भृतां
 त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवैनत्सम्भरति॥१२॥

अदित्यै रास्नाऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या
 एवैनद्रास्नां करोति। इन्द्राण्यै सन्नहनमित्याह। इन्द्राणी वा
 अग्ने देवतानां समनह्यत। साऽऽर्ध्नात्। ऋद्ध्यै सन्नह्यति।

प्रजा वै ब्रुहिः। प्रजानामपरावापाय। तस्मात्स्नावंसन्तताः
प्रजा जायन्ते॥१३॥

पूषा तै॑ ग्रन्थिं॑ ग्रन्था॒त्वित्या॑ह। पुष्टि॑मेव यज॑माने दधाति।
स ते॒ मा॒स्था॒दित्या॑हाहि॑सायै। प॒श्चात्प्रा॒श्चमु॑पगूहति।
प॒श्चाद्वै प्रा॒चीनः॑ रेतो॑ धीयते। प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीनः॑ रेतो॑
दधाति। इन्द्र॑स्य त्वा बा॒हुभ्या॑मुद्यच्छु॒ इत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒व
यज॑माने दधाति। बृह॑स्पते॑र्मूर्धा॒ हंरा॑मीत्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑
बृह॑स्पतिः॥१४॥

ब्रह्म॑णै॒वैन॑द्धरति। उ॒र्वन्तरि॑क्षमन्विहीत्या॑ह गत्यै॑।
दे॒वङ्ग॑ममसीत्या॑ह। दे॒वाने॒वैन॑द्रमयति। अन॑धः सादयति।
गर्भा॑णां धृत्या॒ अप्र॑पादाय। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॑पादुकाः।
उ॒परी॑व नि दधाति। उ॒परी॑व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्ग॑स्य
लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥१५॥

स्यो॒नित्वा॑य॒ स्वधा॑कृताऽसीत्या॑ह दायाद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समष्ट्यै॥——[२]

पूर्वे॑द्युरि॒ध्माब्रु॑हिः करोति। य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ गृही॒त्वोप॑वसति।
प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत। तस्यो॒खे अ॑स्र॒सेता॑म्। य॒ज्ञो वै
प्र॒जाप॑तिः। य॒थ्सो॑न्नाय्यो॒खे भ॑वतः। य॒ज्ञस्यै॒व तदु॑खे

उप॑दधा॒त्यप्र॑स्र॒साय॑। शु॒न्धध्वं॑ दै॒व्याय॑ कर्म॒णे दे॒वय॑ज्याया॒
इत्या॑ह। दे॒वय॑ज्याया॑ ए॒वैनानि॑ शु॒न्धति॑। मा॒तरि॑श्व॒नो
घ॒र्मोऽसी॑त्याह॥१६॥

अ॒न्तरि॑क्षं॒ वै मा॑तरि॒श्व॒नो घ॒र्मः। ए॒षां लो॒कानां॑ वि॒धृत्यै॑।
द्यौर॑सि पृथि॒व्यसी॑त्याह। दि॒वश्च॑ ह्ये॒षा पृथि॑व्याश्च॒ सम्भृ॑ता।
यदु॒खा। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। वि॒श्वधा॑या अ॒सि पर॑मे॒ण धा॑म्ये॒त्याह॑।
वृष्टि॑र्वै वि॒श्वधा॑याः। वृष्टि॑मे॒वाव रु॒न्धे। दृ॒हंस्व॒ मा ह्य॑रि॒त्याह॑
धृत्यै॑॥१७॥

वसू॑नां प॒वित्रं॑मसी॒त्याह॑। प्रा॒णा वै वस॑वः। ते॒षां
वा ए॒तद्भा॑ग॒धेय॑म्। यत्प॒वित्र॑म्। तेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति।
श॒तधा॑र॒सह॑स्र॒धार॑मित्या॒ह। प्रा॒णेष्वे॒वायु॑र्दधाति॒ सर्व॑त्वाय॑।
त्रि॒वृत्प॑लाशशा॒खायां॑ दर्भ॒मयं॑ भवति। त्रि॒वृद्धे॑ प्रा॒णः।
त्रि॒वृत्त॑मे॒व प्रा॒णं म॑ध्य॒तो यज॑माने दधाति॥१८॥

सौ॒म्यः पु॒र्णः सं॑यो॒नित्वा॑य॑। सा॒क्षात्प॒वित्रं॑ द॒र्भाः।
प्रा॒ख्सा॒यम॑धि॒नि द॑धाति। तत्प्रा॑णापा॒नयो॑ रू॒पम्। ति॒र्यक्प्रा॑तः।
तद्दर्श॑स्य रू॒पम्। दा॒र्श्यं ह्ये॒तदहं॑। अन्नं॑ वै च॒न्द्रमा॑ः। अन्नं॑
प्रा॒णाः। उ॒भय॑मे॒वोपै॒त्यजा॑मित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स
इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतं
स्वाहाकृतं स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य
विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं
भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह।
द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसं
संसृजति। अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति।
अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते।
धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं
इमे लोकाः। इमानेव लोकान् यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नामं गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति।
सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह।
इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ
विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो
यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते। एवमेवैना एतदुपस्तौति।
तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दु-
हन्ति॥२२॥

ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्यो॑ ह॒विरिति॑ वाचं॒ विसृ॑जते।
यथा॑ दे॒वतमे॑व प्रसौ॑ति। दै॒व्यस्य॑ च मा॒नुषस्य॑ च॒ व्यावृ॑त्यै।
त्रि॒रा॒ह। त्रिष॑त्या हि दे॒वाः। अवा॑चं यमोऽन॒न्वार॑भ्योत्त॒राः।
अप॑रि॒मितमे॒वाव॑ रुन्धे। न दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। अ॒ग्नि॒वद्वै
दा॑रुपा॒त्रम्। यद्दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्॥२३॥

या॒तया॑म्ना ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः।
पु॒रो॒डाश॑मु॒खानि॑ वै ह॒वी॒ऽषि॑। नेत॑ इ॒तः पु॒रो॒डाश॑
ह॒विषो॑ या॒मोऽस्ती॑ति। का॒ममे॑व दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। शू॒द्र ए॒व
न दु॑ह्यात्। अ॒संतो॑ वा ए॒ष स॒म्भूतः॑। यच्छू॒द्रः। अ॒ह॒विरे॒व
तदि॑त्याहुः। यच्छू॒द्रो दो॑ग्धीति॥२४॥

अ॒ग्नि॒होत्र॑मे॒व न दु॑ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि॑ नोत्पुनन्ति।
य॒दा खलु॑ वै प॒वित्र॑म॒त्येति॑। अथ॒ तद्धि॑ विरिति।
स॒म्पृ॒च्यध्व॑मृ॒तावरी॑रित्या॒ह। अ॒पां चै॒वौष॑धी॒नां च॒ रस॒॑ऽस॑
सृ॑जति। तस्मा॑द॒पां चो॑ष॒धी॒नां च॒ रस॑मुप॒जीवामः॑। म॒न्द्रा
धन॑स्य सा॒तय॑ इत्या॒ह। पु॒ष्टिमे॒व यज॑माने दधाति। सोमे॑न
त्वा॒त॒न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधी॑त्या॒ह॥२५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोमं॑ भक्षयित्वा। सं॒व॒त्स॒र॑
सोमं॑ न पिब॑ति। पु॒न॒र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। सोमः॑

खलु वै साँन्नाय्यम्। य एवं विद्वान्साँन्नाय्यं पिबति।
अपुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्।
यन्मृन्मयेनापि दध्यात्। पितृदेवत्यं स्यात्॥ २६॥

अयस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदैवम्।
उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अदस्तमसि
विष्णवे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनददस्तं करोति।
विष्णो हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै। अनन्धः सादयति। गर्भाणां
धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव
निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै॥ २७॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्यादोग्धीति दधीत्याह
स्यात्सादयति पञ्च च॥ [३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याह शक्त्यै। यज्ञस्य वै
सन्ततिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य
विच्छित्तिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य
सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा
यज्ञस्येत्याहवनीयात्सन्तनोति। यजमानस्य प्रजायै पशूनां

सन्तत्यै। अ॒पः प्रण॑यति। श्र॒द्धा वा आपः॑। श्र॒द्धामे॒वारभ्य॑
प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। य॒ज्ञो वा आपः॑॥२८॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। व॒ज्रो वा
आपः॑। व॒ज्रमे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः
प्रण॑यति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। र॒क्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒पः प्रण॑यति।
आपो॒ वै दे॒वानां॑ प्रि॒यं धाम॑। दे॒वाना॑मे॒व प्रि॒यं धाम॑ प्र॒णीय॑
प्रच॑रति॥२९॥

अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वारभ्य॑
प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। वे॒षाय॑ त्वेत्या॑ह। वे॒षाय॑ ह्ये॒नदा॑दत्ते। प्रत्यु॑ष्ट॒९
र॒क्षः प्रत्यु॑ष्टा अ॒रा॒तय॑ इत्या॑ह। र॒क्ष॑सा॒मप॑हत्यै। धू॒रसी॑त्या॑ह।
ए॒ष वै धुर्यो॑ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृश्याती॒यात्॥३०॥

अ॒ध्व॒र्यु च॑ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒पस्पृ॑श्यात्ये॒ति।
अ॒ध्व॒र्योश्च॑ यज॑मानस्य॒ चाप्र॑दाहाय। धूर्व॒ तं यो॑ऽस्मान्धूर्व॑ति
तं धूर्व॒ यं व॒यं धूर्वा॑म॒ इत्या॑ह। द्वौ वाव॑ पुरु॒षौ। यं चै॒व
धूर्व॑ति। यश्चै॒नं धूर्व॑ति। तावु॒भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि
स॒स्त्रि॑तमं॒ पप्रि॑तमं॒ जुष्ट॑तमं॒ वह्नि॑तमं॒ देव॒हूत॑म॒मित्या॑ह।
य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥३१॥

अहु॑तमसि॒ हवि॑र्धानु॒मित्या॒हाना॑त्यै॒। दृ॒हंस्व॒ मा
ह्वारि॑त्याह॒ धृत्यै॑। मि॒त्रस्य॑ त्वा॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्ष॒ इत्या॑ह मि॒त्रत्वाय॑।
मा भे॒र्मा संवि॑क्था॒ मा त्वा॑ हि॒सिष॑मित्या॒हाहि॑सायै।
यद्वे किं च॒ वातो॒ नाभि॒ वाति॑। तथ्सर्व॑ वरुणदेव॒त्यम्। उ॒रु
वाता॑येत्या॒ह। अवा॑रुणमे॒वैन॑त्करोति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः
प्र॑स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह॥ ३२॥

अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो
हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। अ॒ग्नये॒ जुष्टं॒ निर्व॑पामीत्या॒ह।
अ॒ग्नय॑ ए॒वैनां॒ जुष्टं॒ निर्व॑पति। त्रि॒र्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः।
ए॒षां लो॒काना॑मात्यै॑। तू॒ष्णीं च॑तुर्थम्। अ॒प॑रि॒मितमे॒वाव॑ रुन्धे।
स ए॒वमे॒वानु॑पूर्व॒हवी॑षि॒ निर्व॑पति॥ ३३॥

इ॒दं दे॒वाना॑मि॒दमु॑ नः स॒हेत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्यै। स्फा॒त्यै
त्वा॒ नारा॑त्या॒ इत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। तम॑सीव॒ वा ए॒षोऽन्त॑श्चरति।
यः प॑री॒णहि॑। सुव॑र॒भि वि॒ ख्येष॑ वैश्वान॒रं ज्योति॑रित्या॒ह।
सुव॑रे॒वाभि॒ वि प॑श्यति वैश्वान॒रं ज्योति॑ः। द्यावा॑पृथि॒वी ह॒विषि॑
गृही॑त उद॑वेपेताम्। दृ॒हंन्ता॒न्दुर्या॑ द्यावा॑पृथि॒व्योरित्या॑ह॒।
गृहा॑णां द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै॑। उ॒र्वन्तरि॑क्ष॒मन्वि॑हीत्या॒ह गत्यै॑।

अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या
एवैनदुपस्थे सादयति। अग्रे हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्बाहुभ्यामित्याह हवींषि निर्वपति गत्यै चत्वारि
च॥ [४]

इन्द्रो वृत्रमंहन्। सोऽपः। अभ्यग्मियत। तासां यन्मेध्यं
यज्ञियं सदेवमासीत्। तदपोदक्रामत्। ते दर्भा अभवन्।
यद्भैरप उत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपः।
ताभिरेवैना उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह।
सवितृप्रसूत एवैना उत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह।
असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम्। तेनैवैना उत्पुनाति।
वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा
वसवः। प्राणा रश्मयः॥३६॥

प्राणैरेव प्राणान्धसं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं
मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो
गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव
इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं

नय॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अग्रं ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अग्रे॑
य॒ज्ञप॑तिम्॥ ३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य
इत्या॑ह। वृत्र॑ हं ह॒निष्य॑न्निन्द्र॒ आपो॑ व॒त्रे। आपो॑ हेन्द्रं
व॒त्रिरे। सं॒ज्ञामे॒वासा॑मे॒तत्सामा॑नं व्याच॑ष्टे। प्रोक्षि॑ताः
स्थे॒त्याह॑। तेनाऽऽपः॑ प्रोक्षि॑ताः। अ॒ग्नये॑ वो जुष्टं
प्रोक्षा॑म्य॒ग्नीषोमा॑भ्या॒मित्या॑ह। य॒थादे॒वत॑मे॒वैना॒न्प्रोक्ष॑ति।
त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः॥ ३८॥

अथो रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै। शु॒न्धध्वं॑ दै॒व्याय॑ कर्मणे दे॒वय॑ज्याया
इत्या॑ह। दे॒वय॑ज्याया॑ ए॒वैनानि॑ शु॒न्धति॑। त्रिः प्रोक्ष॑ति।
त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्यत्वाय॑। अ॒वधू॑त॒रक्षोऽव॑धूता
अ॒रा॒तय॑ इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै। अ॒दित्या॑स्त्व॒गसी॑त्या॑ह।
इ॒यं वा अ॒दितिः॑॥ ३९॥

अ॒स्या ए॒वैन॑त्त्वचं करोति। प्रति॑ त्वा पृथि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह
प्रति॑ष्ठित्यै। पु॒रस्ता॑त्प्रती॒चीन॑ग्री॒वमु॑त्तर॒लोमो॑प॒स्तृणा॑ति
मे॒ध्यत्वाय॑। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्चः॑ प॒शवो॑ मे॒धमु॑प॒तिष्ठ॑न्ते।
तस्मा॑त्प्र॒जा मृ॒गं ग्रा॑हु॒काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। कृ॒ष्णो

रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवण-
मेवैनत्करोति। प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय।
अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो
विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ
वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह।
ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यं सुशमिं
शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानां
हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।
इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयं सङ्घातं
जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्या-
सुरग्री वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो
यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां
मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानां-

मुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा
आह विजित्यै॥४३॥

वृद्धः एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठ एषा भवति। वृषवृद्धमसि
प्रति त्वा वृषवृद्धं वेत्त्वित्याह। वृषवृद्धा वा ओषधयः।
वृषवृद्धा इषीकाः समृद्धौ। यज्ञः रक्षास्यनु प्राविशन्।
तान्यस्मा पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतः
रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षासि निरवादयते।
अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविनक्तित्याह। पवित्रं
वै वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति।
ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तवा आह।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या
अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥ [५]

अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं

करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय।
तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा
मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि।
यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी
सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्येताः शम्यामात्रमेकमहः।
दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह।
द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः
स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह।
द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह
प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्त्यै। अधिवपामीत्याह।
यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह।
एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः
प्रथते। न हि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावज्जुहोति।

प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति।
दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति।
अन्तरिक्षादिव वा एतानि प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो
वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पिष्पाणूनि कुरुतादित्याह
मेध्यत्वाय॥ ४९॥

निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि
निष्क्रव्यादं सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्।
तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धं
रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षांस्येव निर्दहति।
अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि
वर्तयति॥ ५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके
ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं
वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्ट्वेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृष्ट्वहति।
धूर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृष्ट्वेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृष्ट्वहति।

धरुणमसि दिवं दृ॒हेत्या॑ह। दिवमे॒वैतेन॑ दृ॒हति॥५१॥

धर्मा॑सि दि॒शो दृ॒हेत्या॑ह। दि॒श ए॒वैतेन॑ दृ॒हति।
इ॒माने॒वैतैर्लो॒कान्दृ॒हति। दृ॒हन्तेऽस्मा॑ इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। त्री॒ण्यग्रे॑ क॒पाला॒न्युप॑दधाति। त्रय॑ इ॒मे
लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒मात्यै॑। ए॒कम॒ग्रे क॒पाल॒मुप॑ दधाति।
ए॒कं वा अ॒ग्रे क॒पालं॑ पु॒रुष॑स्य स॒म्भव॑ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्रीणि॑। अथ॒ च॒त्वारि॑। अथाष्टौ।
तस्मा॑द॒ष्टाक॑पालं पु॒रुष॑स्य शि॒रः। यदे॒वं क॒पाला॒न्युप॑दधाति।
य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑ति॒ः स॒ऽस्क॑रोति।
आ॒त्मान॑मे॒व तथ्स॑ऽस्क॑रोति। त॒ः स॒ऽस्कृ॑तमा॒त्मान॑म्॥५३॥

अ॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽनु॑ प॒रैति॑। यद॒ष्टावु॑प॒दधा॑ति। गा॒य॒त्रिया॑
तथ्स॑मि॒तम्। यन्न॑व। त्रि॒वृता॒ तत्। यद्व॑श। वि॒राजा॒ तत्।
यदे॒काद॑श। त्रि॒ष्टुभा॒ तत्। यद्व॑द॒श॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छ॒न्दः स॑मि॒तानि॒ स उ॑प॒दध॑त्क॒पाला॑नि।
इ॒माँल्लो॒कान॑नुपूर्व॒ दिशो॑ वि॒धृत्यै॑ दृ॒हति॑। अथाऽऽयुः
प्रा॒णान्प्र॒जां प॑शून् यज॑माने दधाति। स॒जा॒तान॑स्मा
अ॒भिर्तो॑ बहु॒लान्क॑रोति। चि॒तः स्थे॑त्या॑ह। य॒थाय॑जु॒रेवै॒तत्।

भृगूणा॑मङ्गि॑रसां॑ तप॑सा तप्य॒ध्व॒मित्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒वैनानि॑
तप॑सा तपति। तानि॑ ततः॑ स॒ंस्थि॑ते। यानि॑ घ॒र्मे
क॒पाला॑न्युपचि॒न्वन्ति॑ वे॒धस॒ इति॑ चतु॑ष्पदय॒र्चा वि मु॑ञ्चति।
चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्ठात्प्रति॑ तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन द॒हति॑ सम्भवति॑ त॒ स॒ंस्कृत॑मात्मानं॒ द्वाद॑श स॒ंस्थि॑ते त्रीणि॑
च॥

[७]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह प्रसू॑त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह यत्यै॑। सं व॑पा॒मीत्या॑ह।
यथा॑दे॒वतमे॒वैनानि॑ संव॑पति। समा॑पो अ॒द्विर॑ग्मत॒ समोष॑धयो
रसे॑नेत्या॑ह। आपो॒ वा ओष॑धीर्जि॒न्वन्ति॑। ओष॑धयोऽपो
जि॒न्वन्ति॑। अ॒न्या वा ए॒तासा॑म॒न्या जि॑न्वन्ति॥५६॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒ रे॒वती॒र्जग॑तीभि॒र्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः
सृज्य॒ध्व॒मित्या॑ह। आपो॒ वै रे॒वतीः॑। प॒शवो॑ जग॑तीः।
ओष॑धयो॒ मधु॑मतीः। आप॒ ओष॑धीः प॒शून्। ताने॒वास्मा॑
एक॒धा स॒सृज्य॑। मधु॑मतः करोति। अ॒द्भ्यः परि॑ प्रजा॑ताः
स्थ॒ सम॒द्भिः पृ॑च्य॒ध्व॒मिति॑ प॒र्याप्ता॑वयति। यथा॒ सुवृ॑ष्ट
इ॒माम॑नुवि॒सृत्य॑॥५७॥

आप॒ ओष॑धी॒र्मह॑यन्ति। ता॒दृगे॒व तत्। जन॑यत्यै
 त्वा॒ संयौ॑मीत्या॒ह। प्र॒जा ए॒वैतेन॑ दा॒धार। अ॒ग्नये॑
 त्वा॒ऽग्नीषोम॑भ्या॒मित्या॑ह॒ व्यावृ॑त्त्यै। म॒खस्य॒ शिरो॒-
 ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः। यत्पु॒रोडा॑शः।
 तस्मा॑दे॒वमा॑ह॥ ५८॥

घ॒र्मोऽसि॑ वि॒श्वायु॑रित्या॒ह। वि॒श्वमे॒वायु॑र्यज॑माने दधाति।
 उ॒रु प्र॑थस्वो॒रु ते॑ य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह। यज॑मानमे॒व
 प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गृह्णी॒ष्वेत्या॑ह। सर्व॑मे॒वैन॒ः
 सत॑नुं करोति। अथा॒ऽऽप आ॒नीय॒ परि॑मार्ष्टि। मा॒ः स ए॒व
 तत्त्वचं॑ दधाति। तस्मा॑त्त्व॒चा मा॒ः सं छ॒न्नम्। घ॒र्मो वा ए॒षो-
 ऽशा॑न्तः॥ ५९॥

अ॒र्धमा॒सेऽर्ध॑मा॒से प्र॑वृज्यते। यत्पु॒रोडा॑शः। स ई॒श्वरो
 यज॑मान॒ः शु॒चा प्र॒दहः॑। पर्य॑ग्नि करोति। प॒शुमे॒वैन॑मकः।
 शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः।
 अथो॒ रक्ष॑साम॒पहत्यै॑। अ॒न्तरि॑त॒ः रक्षो॑ऽन्तरि॑ता अ॒रात॑य॒
 इत्या॑ह॥ ६०॥

रक्ष॑साम॒न्तरि॑हत्यै। पु॒रोडा॑शं वा अधि॑श्रित॒ः रक्षा॑ऽस्य-

जिघांसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स
 एवास्माद्रक्षांस्यपाहन्। देवस्त्वां सविता श्रपयत्वित्याह।
 सवितृप्रसूत एवैनं श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक
 इत्याह। रक्षंसामपहत्यै। अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहा-
 ऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव
 हवींष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय श्रुत्यै
 करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभि वासयेत्।
 आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्गुहा
 मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मांसेनास्थि
 छन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छन्नम्।
 अखलतिभावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा
 पुरोडाशः। स नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा
 यजमानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा
 वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका
 भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्।

यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजयां पशुभिः समर्धयति।
देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति।
सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि।
यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्त्यदधत।
तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः।
अभ्यपातयत्। तत एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्य-
पातयत्॥६५॥

ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यपातयत्। ततस्त्रितो-
ऽजायत। यदद्ध्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्।
यदात्मभ्योऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा
आप्येष्वमृजत। आप्या अमृजत सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः
सूर्याभिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिमृक्तः कुनखिनि। कुनखी श्यावदति।
श्यावदन्नग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो
वीरहणि। वीरहा ब्रह्महणि। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत।
अन्तर्वेदि निनयत्यवरुद्धौ। उल्मुकेनाभि गृह्णाति श्रुतत्वाय।

श्रुतकामा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्यैवमाहाशान्त आह गुप्त्यै छत्रं ब्रह्माब्रवीद्वितीयंभ्यंपातयत्सूर्याभिनिमृक्ते

देवाः॥ [८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आदद् इन्द्रस्य
बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति।
सहस्रभृष्टिः शततेजा इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं
व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा इत्याह। तेजो वै वायुः॥६८॥

तेज एवास्मिन्दधाति। विषाद्वे नामासुर आसीत्।
सोऽबिभेत्। यज्ञेन मा देवा अभिभविष्यन्तीति। स
पृथिवीमभ्यवमीत्। सा मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो
वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा
मेध्याऽभवत्। पृथिवि देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवैना देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं
मा हिंसिषमित्याह। ओषधीनामहिंसायै। व्रजं
गच्छ गोस्थानमित्याह। छन्दांसि वै व्रजो गोस्थानः।
छन्दांस्येवास्मै व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते

द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। ब॒धा॒न दे॒व
स॒वितः पर॒मस्यां॑ परावतीत्याह॥७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ
ब॒ध्नाति पर॒मस्यां॑ परावति श॒तेन॒ पाशैः॑। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च
व॒यं द्विष्मस्तमतो॒ मा मौ॒गित्या॒हानि॑म्रुत्तये। अ॒ररु॑र्वै नामा॑सुर
आसीत्। स पृ॒थि॒व्यामुप॑मृ॒तोऽश॑यत्। तं दे॒वा अप॑हतो-
ऽरुः पृथि॒व्या इति॑ पृथि॒व्या अपा॑घ्नन्। भ्रातृ॒व्यो वा अ॒रुः।
अप॑हतोऽरुः पृथि॒व्या इति॑ यदाह॥७१॥

भ्रातृ॒व्यमे॒व पृ॒थि॒व्या अप॑हन्ति। तेऽम॒न्यन्त। दि॒वं वा
अ॒यमि॒तः प॑तिष्यतीति। तम॒रुस्ते दि॒वं माऽस्का॒निति॑ दि॒वः
पर्य॑बाधन्त। भ्रातृ॒व्यो वा अ॒रुः। अ॒रुस्ते दि॒वं मा स्का॒निति॑
यदाह। भ्रातृ॒व्यमे॒व दि॒वः परि॑बाधते। स्त॒म्ब॒यजु॑र्हरति।
पृथि॒व्या ए॒व भ्रातृ॒व्यम॑प॒हन्ति॑। द्वितीयः हरति॥७२॥

अ॒न्तरि॑क्षादे॒वैन॑म॒प॒हन्ति॑। तृ॒तीयः हरति॑। दि॒व
ए॒वैन॑म॒प॒हन्ति॑। तू॒ष्णीं च॑तुर्थः हरति। अ॒प॒रि॒मि॒तादे॒वैन॑म॒प॒हन्ति॑।
असु॑राणां वा इ॒यम॑ग्र आसीत्। याव॑दासीनः
परा॒पश्य॑ति। ताव॑द्दे॒वाना॑म्। ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्। अ॒स्त्वे॒व

नोऽस्यामपीति॥ ७३॥

क॒यन्नो दा॒स्य॒थेति॑ । याव॑त्स्व॒यं प॑रिगृ॒ह्णी॒थेति॑ ।
ते वस॑व॒स्त्वेति॑ दक्षि॒णतः॑ प॒र्यगृ॑ह्णन् । रु॒द्रास्त्वेति॑
प॒श्चात् । आ॒दि॒त्यास्त्वेत्यु॑त्तर॒तः । तै॑ऽग्नि॒ना प्रा॒ञ्चोऽज॑यन् ।
वसु॑भिर्दक्षि॒णा । रु॒द्रैः प्र॒त्यञ्चः॑ । आ॒दि॒त्यैरुद॑ञ्चः । यस्यै॒वं
वि॒दुषो वेदि॑ परिगृ॒ह्णन्ति॑॥ ७४॥

भव॑त्यात्म॒ना । परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति । दे॒वस्य॑ सवि॒तुः
स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै । कर्म॑ कृ॒ण्वन्ति वे॒धस॒ इत्या॑ह । इ॒षित॑
हि कर्म॑ क्रि॒यते॑ । पृथि॒व्यै मे॒ध्यं चा॒मे॒ध्यं च॒ व्युद॑क्रामताम् ।
प्रा॒चीन॑मुदी॒चीनं॑ मे॒ध्यम् । प्र॒ती॒चीनं॑ दक्षि॒णाऽमे॒ध्यम् ।
प्रा॒ची॒मुदी॒चीं प्र॑व॒णां करो॑ति । मे॒ध्यामे॒वैना॑ दे॒वय॑ज॒नीं
करो॑ति॥ ७५॥

प्रा॒ञ्चो वेद्य॑सावु॒न्नय॑ति । आ॒ह॒व॒नीय॑स्य॒ परि॑गृहीत्यै ।
प्र॒ती॒ची श्रो॑णी । गा॒र्हप॑त्यस्य॒ परि॑गृहीत्यै । अथो॑ मिथु॒न॒त्वाय॑ ।
उद्ध॑न्ति । यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम् । तदप॑हन्ति । उद्ध॑न्ति ।
तस्मा॒दोष॑ध॒यः परा॑भवन्ति॥ ७६॥

मूलं॑ छिनत्ति । भ्रातृ॑व्यस्यै॒व मूलं॑ छिनत्ति । मूलं॑ वा

अ॒ति॒तिष्ठ॑द्रक्षा॒ऽस्य॑नू॒त्पि॑पते। यद्ध॒स्तेन॑ छि॒न्धात्। कु॒न॒खिनीः॑
 प्र॒जाः स्युः। स्फ्ये॑न॒ छिन॑त्ति। वज्रो॒ वै स्फ्यः। वज्रै॑णै॒व
 य॒ज्ञाद्रक्षा॑ऽस्य॑प॒हन्ति॑। पि॒तृदे॒वत्या॑ऽति॒खाता॑। इय॑तीं
 ख॒नति॑॥ ७७ ॥

प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॒खेन॑ स॒मि॒ताम्। वेदि॑र्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त।
 तां च॑तुरङ्गु॒लेऽन्व॑विन्दन्। तस्मा॑च्चतुरङ्गु॒लं खेया॑। च॒तुर॒ङ्गुलं
 ख॒नति॑। च॒तुर॒ङ्गुले॑ ह्योष॑धयः प्र॒ति॒तिष्ठ॑न्ति। आ प्र॑ति॒ष्ठायै॑
 ख॒नति॑। यज॑मानमे॒व प्र॑ति॒ष्ठां ग॑मयति। द॒क्षिण॑तो वर्षी॒यसीं
 करो॑ति। दे॒वय॑ज॒नस्यै॒व रू॒पम॑कः॥ ७८ ॥

पु॒री॑षवतीं करोति। प्र॒जा वै प॒शवः॑ पु॒री॑षम्। प्र॒जयै॒वैनं॑
 प॒शुभिः॑ पु॒री॑षवन्तं करोति। उत्त॑रं परि॒ग्राहं॑ परि॒गृह्णा॑ति।
 ए॒ताव॑ती॒ वै पृ॑थि॒वी। याव॑ती॒ वेदिः॑। तस्या॑ ए॒ताव॑त ए॒व
 भ्रातृ॑व्यं निर्भ॒ज्य। आ॒त्मन॑ उत्त॑रं परि॒ग्राहं॑ परि॒गृह्णा॑ति।
 ऋ॒तम॑स्यृत॒सदन॑मस्यृत॒श्रीर॑सीत्या॒ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्॑॥ ७९ ॥

क्रू॒रमि॑व वा ए॒तत्क॑रोति। यद्वेदि॑ क॒रोति॑। धा अ॑सि
 स्व॒धा अ॒सीति॑ योयु॒प्यते॑ शान्त्यै॑। उ॒र्वी चा॑सि॒ वस्वीं॑
 चा॒सीत्या॑ह। उ॒र्वीमे॒वैनां॑ वस्वीं॑ करोति। पु॒रा क्रू॒रस्य॑

वि॒सृ॒पो॑ वि॒र॒ष्णि॒न्नित्या॑ह मे॒ध्य॒त्वाय॑। उ॒दा॒दाय॑ पृ॒थि॒वीं
जी॒र॒दा॒नु॒र्या॑मै॒रयं॑ च॒न्द्रम॑सि स्व॒धाभि॑रित्या॑ह। यदे॒वास्या॑
अमे॒ध्यम्। तद॑प॒हत्य॑। मे॒ध्या॑ दे॒वय॑ज॒नीं कृ॒त्वा॥८०॥

यद॒दश्च॑न्द्रम॑सि मे॒ध्यम्। तद॒स्यामे॑रयति। तां धी॒रा॑सो
अनु॑दृश्यं यजन्त॒ इत्या॑हानु॒ख्यात्यै॑। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दय।
इ॒ध्माब॑र॒हिरु॑प॒सादय॑। सु॒वं च॒ सुच॑श्च॒ सम्मृ॑द्धि। पत्नी॑५
सन्न॑ह्य। आ॒ज्ये॒नोदे॑हीत्या॑हानु॒पूर्वता॑यै। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दयति।
आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः॥८१॥

रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। स्फ्य॑स्य॒ वर्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॑
सन्त॑त्यै। उ॒वाच॒ हासि॑तो दै॒वलः॑। ए॒ताव॑ती॒र्वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒क
आप॑ आसन्। याव॑तीः प्रोक्ष॑णी॒रिति॑। तस्मा॑द्ब॒ह्वीरा॑साद्याः॑।
स्फ्य॑मुदस्यन्। यं द्वि॒ष्ट्यात्तं॑ ध्या॑येत्। शु॒चैवैन॑मर्पयति॥८२॥

वै वा॒युरा॑ह॒ परा॑वतीत्या॒हाहं॑ द्वितीयं॑ ह॒रती॑ति॒ परिगृ॑ह्णन्ति॒ देव॑यज॒नीं करो॑ति भवन्ति
खन॑त्यक॒रेत्कृ॒त्वा र॑क्षो॒घ्नीर॑र्पयति॥ [९]

वज्रो॒ वै स्फ्यः॑। यद॒न्वश्च॑ धा॒रये॑त्। वज्रे॑ऽध्व॒र्युः क्ष॑ण्वीत।
पुर॑स्ता॒त्तिर्य॑श्च॒ धार॑यति। वज्रो॒ वै स्फ्यः॑। वज्रे॑णै॒व य॒ज्ञस्य॑
दक्षि॑ण॒तो रक्षा॑स्यप॑हन्ति। अ॒ग्नि॒भ्यां प्राच॑श्च॒ प्रतीच॑श्च।

स्फ्येनोदीचश्चाधराचंश्च। स्फ्येन वा ए॒ष वज्रेणा॒स्यै पा॒प्मानं॒
भ्रातृ॑व्यमप॒हत्य॑। उत्क॒रेऽधि॒ प्रवृ॑श्चति॥८३॥

यथो॑प॒धाय॑ वृ॒श्चन्त्ये॒वम्। हस्ता॒ववं॑ नेनित्ते। आ॒त्मानं॑मे॒व
प॑वयते। स्फ्यं प्रक्षा॒लयति॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। अथो॑ पा॒प्मनं॑ ए॒व
भ्रातृ॑व्यस्य न्य॒ङ्गं छि॑नत्ति। इ॒ध्माब॒र्हिरु॑प॒सादय॑ति यु॒क्त्यै॑।
य॒ज्ञस्य॑ मिथुन॒त्वाय॑। अथो॑ पुरो॒रुचं॑मे॒वैतां॑ द॒धाति॑। उत्त॑रस्य
कर्म॒णोऽनु॑ख्यात्यै। न पुरस्ता॑त्प्र॒त्यगु॑प॒सादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्ता॑त्प्र॒त्यगु॑प॒सादये॑त्। अ॒न्यत्रा॑ऽऽहुतिप॒थादि॒ध्मं
प्रति॑पादयेत्। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। अप॑राध्रुयाद्वर्हिषा॑ प्र॒जानां॑
प्र॒जन॑नम्। प॒श्चात्प्रा॑गुप॒सादय॑ति। आ॒हुति॑प॒थेने॒ध्मं प्रति॑-
पादयति। स॒म्प्रत्ये॑व ब॒र्हिषा॑ प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नमु॒पैति॑।
दक्षि॑णमि॒ध्मम्। उत्त॑रं ब॒र्हिः। आ॒त्मा वा इ॒ध्मः। प्र॒जा
ब॒र्हिः। प्र॒जा ह्या॑त्मन॒ उत्त॑रतरा ती॒र्थे। ततो॑ मे॒धमु॑प॒नीय॑।
य॒थादे॒वतमे॒वैन॑त्प्रति॒ष्ठाप॑यति। प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑
प॒शुभि॑र्यज॒मानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पश्चं च॥ ————— [१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चप॒रुं यो वै पूर्वे॑द्युः कर्म॒णे वा॒मिन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्त्सोऽपोऽव॑धूतं

धृष्टिर्देवस्येत्याहु सं वंपामि देवस्य स्फ्यमा ददे वज्रो वै स्फ्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रंवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षंसामन्तर्हित्यै
द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। सुचः
सम्माष्टि। सुवमग्रे। पुमां समेवाभ्यः सः श्यति मिथुनत्वाय।
अथ जुहम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचः।
वृष्टिः सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति।
ते ततः क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया
पशुभिः। य एवं वेद। यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः
स्यादिति। अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनां ग्रा हि वृष्टिः।
यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्।
वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्सम्मृ-
ज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको
भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते।

अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्जं
 एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्तात्प्रतीचीम्। दण्डमुत्तमतः।
 मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राश्नुपरिष्ठांल्लोमानि।
 प्रत्यश्च्यधस्तात्॥ ४॥

सुगध्यैषा। प्राणो वै सुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः।
 उपभृत्सव्यः। आत्मा ध्रुवा। अन्नं सम्मार्जनानि। मुखतो
 वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य। बाह्यतस्तनुवः
 शुभयति। तस्मात्सुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणो-
 ऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ।
 अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं वेद॥ ५॥

जुहूर्मृज्याद्ववतीति प्रत्यश्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥ [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभिं श्रितम्।
 तेन वयः सहस्रवल्शेन। सपत्नं नाशयामसि
 स्वाहेति सुखसम्मार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै
 दर्भाः। रूपमेवैषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभर्चा।
 आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः। वेदस्याग्रं
 सुखसम्मार्जनानि॥ ६॥

स्वेनै॒वैनानि॒ छन्द॑सा। स्वया॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। अथो॒
ऋ॒ग्वाव॑ योषा॑। द॒र्भो वृषा॑। तन्मि॑थुनम्। मि॒थुनमे॒वास्य॑
तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॒मानः।
तान्ये॒के वृ॑थै॒वापा॑स्यन्ति। तत्तथा॒ न का॑र्यम्। आर॑ब्धस्य
य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णः॒ सवि॑दोहः॥७॥

यद्ये॒नानि॒ प॒शवो॑ऽभि॒ तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्यः॒ कम्।
अ॒द्भिर्मा॑र्जयित्वात्क॒रे न्य॑स्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णो॒-
ऽन्यत्रा॑ऽऽहु॒तीभ्यः॒ सन्ति॑ष्ठते। उ॒त्क॑रो वाव तस्य॑ प्रति॒ष्ठा।
ए॒ता५ हि तस्मै॑ प्रति॒ष्ठां दे॒वाः स॒मभ॑रन्। यद॒द्भिर्मा॑र्जयति।
तेन॑ शा॒न्तम्। यदु॑त्क॒रे न्य॑स्यति। प्र॒ति॒ष्ठा मे॒वैनानि॒
तद्ग॑मयति॥८॥

प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॒मानः। अथो॑ स्त॒म्बस्य॑
वा ए॒तद्रूप॑म्। यत्सु॑ख॒सम्मार्ज॑नानि। स्त॒म्बशो॒ वा ओष॑धयः।
तासां॑ जरत्क॒क्षे प॒शवो॒ न र॑मन्ते। अप्रि॑यो ह्येषां॑ जरत्क॒क्षः।
याव॑दप्रि॒यो ह॒ वै ज॑रत्क॒क्षः प॑शूनाम्। ताव॑दप्रि॒यः प॑शूनां
भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒न्यत्रा॑ग्नेर्दधति। न॒व॒दाव्या॑सु वा ओष॑धीषु
प॒शवो॑ रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः
 पशूनाम्। तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति।
 तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यतरस्मिन्त्सम्मृज्यात्। पशूनां
 धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशूनस्माकं
 मा हिंसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जनान्यग्नौ
 प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि
 योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजया
 पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं सुखसम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीः षट् च॥—[२]

अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्।
 पत्न्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती
 सन्नह्येत। प्रियं ज्ञातिं रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते। आसीना
 ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां
 पत्न्या समदन्दधीत। देशादक्षिणत उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो
 गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह। मेध्यामेवैनां
 केवलीं कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्नेरनुव्रता भूत्वा

सन्नह्ये सुकृतायु कमित्याह। एतद्वै पत्न्यै व्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवैनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च
न। योक्रमेव युते। यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिल्लोके भवतीति
योक्रमेण। यद्योक्रमं। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य क्लृप्त्यै। युक्तं क्रियाता आशीः कामे युज्याता
इति। आशिषः समृद्धौ। ग्रन्थिं ग्रन्थाति। आशिषं एवास्यां
परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्।
मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया
पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य
धृत्या अशिथिलं भावाय। सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुपं
सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तं
धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनां
रस इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य
तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्याह। आ-
मेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्।
 ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति।
 तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम् हि। आज्येन प्रचरन्ति।
 यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय।
 पत्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं
 तत्। अथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै।
 अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि
 श्रयति मेध्यत्वाय। आहुवनीयमभ्युद्धवति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
 तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः
 समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिंसायै।
 स्फ्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि
 सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
 यजुषेयजुषे भवेत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो
 वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव
 प्राणापानौ दधाति। पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ

सुश्चरतः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह।
 रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे
 लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो
 मेध्यत्वाय। अथाऽऽज्यवतीभ्यामुपः। रूपमेवासांमेतद्वर्णं
 दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णं
 हिरण्यं पेशलं बिभ्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति।
 आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्।
 तत्रोभयोर्मीमांसा। जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं
 यजुषाऽप उत्पुनीयात्। छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय।
 अथो मिथुनत्वाय। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे
 कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो
 गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। अद्विरेवौषधीः सं नयति।
 ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वा शुक्रायां
 ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह सर्वत्वाय।
 पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आह शास्ते लोका देवता भवति षट् च॥ [४]

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। स ए॒तमिन्द्र॑ आज्य॑स्याव॒का॒शम॑पश्यत्। तेनावै॑क्षत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसुराः। य ए॒वं वि॒द्वानाज्य॑म॒वेक्ष॑ते। भव॑त्या॒त्मना॑। पराऽस्य॑ भ्रातृ॑व्यो भवति। ब्र॒ह्मवा॑दिनो॑ वदन्ति। यदाज्ये॑नान्यानि॑ ह॒वींष्य॑भिघारयति॥ २२॥

अथ॑ के॒नाऽऽज्य॑मिति। स॒त्येने॑ति ब्रूयात्। चक्षुर्वै स॒त्यम्। स॒त्येनै॒वैन॑दभि॒घा॑रयति। ई॒श्वरो॑ वा ए॒षोऽन्धो॑ भवि॑तोः। यश्चक्षु॑षाऽऽज्य॑म॒वेक्ष॑ते। नि॒मील्या॑वै॒क्षेत्। दा॒धारा॒त्मश्चक्षुः॑। अ॒भ्याज्य॑ घारयति। आ॒ज्यं गृ॑ह्णाति॥ २३॥

छन्दा॑ंसि वा आ॒ज्यम्। छन्दा॑ंस्ये॒व प्री॑णाति। च॒तुर्जु॑ह्वां गृ॑ह्णाति। च॒तुष्पा॑दः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑। अ॒ष्टाक्ष॑रा गा॒यत्री॑। गा॒य॒त्रः प्रा॑णः। प्रा॒णमे॒व प॒शुषु॑ दधाति। च॒तुर्ध्रु॑वायाम्॥ २४॥

च॒तुष्पा॑दः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोप॑रि॒ष्टात्प्र॑ति तिष्ठति। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्यदे॒वत्यो॑प॒भृत्। च॒तुर्जु॑ह्वां गृ॑ह्ण॒न्भूयो॑ गृ॒ह्णी॑यात्। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑ गृ॒ह्णन्क॑नीयः। यज॑मानायै॒व

भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै सुचः। चतुर्जुह्वां गृह्णाति।
तस्माच्चतुष्पदी॥ २५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशंफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः
स्तना। गामेव तथ्संस्करोति। साऽस्मै सःस्कृतेषुमूर्जं
दुहे। यज्जुह्वां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति।
प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते।
यद्ध्रुवायामाज्यम्॥ २६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्धे च॥ ————— [५]

आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महि-
मानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञन्नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह।
अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रो-
ऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह।
वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे।
संज्ञामेवासांमेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥ २७॥

तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं
कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा
स्वाहेत्याह। अग्नयं एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्नेरेव मेधमव

रुन्धे। वेदि॑रसि ब॒र्हिषे॑ त्वा॒ स्वाहे॑त्याह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
पृथि॒वी वेदिः॑ ॥ २८ ॥

प्र॒जा ए॒व पृथि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। ब॒र्हिर॑सि सु॒ग॒भ्यस्त्वा॒
स्वाहे॑त्याह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। यज॑मानः सु॒चः। यज॑मानमे॒व
प्र॒जासु॑ प्रति॑ष्ठापयति। दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै त्वेति॑
ब॒र्हिरा॒साद्य॑ प्रोक्ष॑ति। ए॒भ्य ए॒वैन॑लो॒केभ्यः॑ प्रोक्ष॑ति। अथ॒ ततः॑
स॒ह सु॒चा पु॒रस्ता॑त्प्रत्य॒श्च॑ ग्र॒न्थिं प्रत्यु॑क्षति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
यथा॒ सू॒त्यै का॒ल आपः॑ पु॒रस्ता॑द्यन्ति ॥ २९ ॥

ता॒दृगे॒व तत्। स्व॒धा पि॒तृभ्य॑ इत्या॑ह। स्व॒धाका॒रो हि
पि॒तृणा॑म्। ऊ॒र्ग॒भ॒व ब॒र्हिष॑द्भ्य इति॑ दक्षि॑णायै श्रो॒णेरोत्तर॑स्यै
निन॑यति सन्त॑त्यै। मा॒सा वै पि॒तरौ॑ ब॒र्हिष॑दः। मा॒साने॒व
प्री॑णाति। मा॒सा वा ओष॑धीर्व॒र्धय॑न्ति। मा॒साः प॒चन्ति॑ समृ॑द्धौ।
अन॑तिस्कन्दन् ह प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॑। यत्रै॒तदे॒वं क्रि॑यते ॥ ३० ॥

ऊ॒र्जा पृथि॒वीं ग॑च्छ॒तेत्या॑ह। पृथि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति।
तस्मा॑त्पृथि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि॑ स्र॑सयति।
प्र॒ज॒नय॑त्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्रा॒श्चमु॒द्गूढं॑ प्र॒त्यश्च॒मा य॑च्छति।
तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑ रे॒तो धी॑यते। प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते। वि॒ष्णोः॑

स्तूपोऽसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः॥३१॥

यज्ञस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमेवैनं करोति। इयन्तं गृह्णाति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। तस्मिन्पवित्रे अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनंस्वासस्थं करोति॥३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनतिदृश्जं स्तृणाति। प्रजयैवैनं पशुभिरनतिदृश्जं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति। यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तथस्वयं परिधीन्परि दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति।

मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ
मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात्
पात्वित्याह। रक्षसामपहत्यै। कस्याश्चिदभिशस्त्या इत्याह।
अपरिमितादेवेन पाति॥३५॥

वीतिहोत्रं त्वा कव इत्याह। अग्निमेव होत्रेण
समर्धयति। द्युमन्तः समिधीमहीत्याह समिद्धौ। अग्ने
बृहन्तमध्वर इत्याह वृद्धौ। विशो यत्रे स्थ इत्याह।
विशां यत्यै। उदीचीनाग्रे नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनाः
रुद्राणामादित्यानाः सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सदेने
प्रस्तरः सादयति। जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा।
तासामेतदेव प्रियं नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह।
प्रियेणैवैना नाम्ना सादयति। एता असदन्त्सुकृतस्य
लोक इत्याह। सत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनः
सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो
वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि
मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मनै। तेभ्य
एवाऽऽशिषमाशास्तेऽनार्त्यै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सांदयति
पद च॥

[६]

अ॒ग्निना॒ वै हो॒त्रा॑। दे॒वा अ॒सुरा॑न॒भ्य॑भवन्। अ॒ग्नये॑
समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ब्रूहीत्याह॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै। एकं॒विंश॑ति-
मि॒ध्मदा॑रूणि॒ भव॑न्ति। ए॒क॒विं॒शो वै पु॑रुषः। पु॒रुष॑स्याऽऽत्यै।
पञ्च॑दशे॒ध्मदा॑रूण्य॒भ्या द॑धाति। पञ्च॑दश॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॑
रात्रे॑यः। अ॒र्धमा॒स॒शः सं॑वत्स॒र आ॑प्यते। त्री॒न्य॑रि॒धीन्य॑रि॒
दधा॑ति॥ ३८॥

ऊ॒र्ध्वे स॒मिधा॑वा द॑धाति। अ॒नूया॑जेभ्यः स॒मिध॑मतिं
शि॒नष्टि॑। षट्त्स॒म्पद्य॑न्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति।
वे॒देनो॑प॒ वाज॑यति। प्रा॒जाप॑त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॑त्यः प्रा॒णः।
यज॑मान आहव॒नीयः॑। यज॑मान ए॒व प्रा॒णं द॑धाति॥ ३९॥

त्रि॒रुप॑ वाजयति। त्रयो॒ वै प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति।
वे॒देनो॑प॒यत्य॑ स्रु॒वेण॑ प्रा॒जाप॑त्यमा॒घार॑मा घा॒रय॑ति। य॒ज्ञो
वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिं मुख॒त आर॑भते। अथो॑
प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति।
अ॒ग्निम॑ग्नी॒त्रि॒स्त्रिः सं॑ मृ॒द्धीत्या॑ह। त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः॥ ४०॥

अथो रक्षसा॑मप॑हत्यै। प॒रि॒धी॒न्त्सं मा॑र्ष्टि। पु॒नात्ये॒वैनान्।
 त्रि॒स्त्रिः सं मा॑र्ष्टि। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। अथो॑
 ए॒ते वै दे॒वा॒श्वाः। दे॒वा॒श्वा॒ने॒व तत्सं मा॑र्ष्टि। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
 स॒म॒ष्ट्यै। आसी॑नोऽन्यमा॑घार॒मा घा॑रयति॥४१॥

तिष्ठ॑न्नन्यम्। यथाऽनो॑ वा रथं॑ वा यु॒ञ्ज्यात्। ए॒वमे॒व
 तद॑ध्व॒र्युर्य॒ज्ञं यु॑नक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भ्यू॒ढ्यै। वह॑न्त्येनं
 ग्रा॒म्याः प॒शवः॑। य ए॒वं वेद॑। भु॒वंन॑मसि॒ वि प्र॑थ॒स्वेत्या॑ह।
 य॒ज्ञो वै भु॑वंनम्। य॒ज्ञ ए॒व यज॑मानं प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑
 प्रथ॑यति। अ॒ग्रे यष्ट॑रि॒दन्नम् इत्या॑ह॥४२॥

अ॒ग्निर्वै दे॒वानां॑ यष्टा॑। य ए॒व दे॒वानां॑ यष्टा॑। तस्मा॑ ए॒व
 नम॑स्करोति। जु॒ह्वे॒ह्यग्नि॑स्त्वा॑ ह॒यति॑ दे॒वय॑ज्याया॒ उप॑भृदेहि
 दे॒वस्त्वा॑ स॒विता ह॑यति॑ दे॒वय॑ज्याया॒ इत्या॑ह। आ॒ग्नेयी॑ वै
 जु॒हूः। सा॒वि॒त्र्यु॒पभृ॑त्। ताभ्या॑मे॒वैने॒ प्रसू॑त आद॑त्ते। अ॒ग्ना॒विष्णू॑
 मा वा॒मव॑ क्रमिष॒मित्या॑ह। अ॒ग्निः पु॒रस्ता॑त्। विष्णु॑र्य॒ज्ञः
 प॒श्चात्॥४३॥

ताभ्या॑मे॒व प्र॑तिप्रोच्या॒त्या क्रा॑मति। विजि॑हाथां
 मा मा॒ सन्ता॑प्त॒मित्या॑हाहि॒सायै॑। लो॒कं मे॑ लो॒ककृ॑तौ
 कृ॒णु॒त॒मित्या॑ह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। विष्णोः॑ स्था॒नं म॒सीत्या॑ह।

य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। ए॒तत्खलु॑ वै दे॒वाना॒मप॑राजितमा॒यत॑नम्।
यद्य॒ज्ञः। दे॒वाना॒मेवा॑पराजित आ॒यत॑ने तिष्ठति। इ॒त इन्द्रो॑
अकृ॒णोद्वी॑र्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। सु॒मा॒रभ्यो॒र्ध्वो अ॑ध्व॒रो
दि॒वि॒स्पृश॑मित्याह वृद्धौ। आ॒घा॒रमा॑घार्यमाण॒मनु॑ समा॒रभ्य॑।
ए॒तस्मि॑न्का॒ले दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः
सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ समृ॑द्धेनै॒व य॒ज्ञेन॑ यज॑मानः
सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अहु॑तो य॒ज्ञो य॒ज्ञप॑तेरित्या॒हाना॑त्यै।
इन्द्रा॑वा॒न्स्वाहे॑त्याह। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। बृ॒हद्वा
इत्या॑ह॥४५॥

सु॒व॒र्गो वै लो॒को बृ॒हद्वाः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै।
य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृव्य॑दे॒वत्यो॑पभृत्। प्रा॒ण
आ॑घा॒रः। यथ्स॑स्पर्शयेत्। भ्रा॒तृव्ये॑ऽस्य प्रा॒णं द॑ध्यात्।
अस॑स्पर्शयन्न॒त्या क्रा॑मति। यज॑मान ए॒व प्रा॒णं द॑धाति।
पा॒हि मा॑ऽग्ने दुश्च॑रिता॒दा मा॒ सुच॑रिते भ॒जेत्या॑ह॥४६॥

अ॒ग्नि॒र्वाव प॒वित्र॑म्। वृ॒जि॒नम॑नृतं दुश्च॑रितम्। ऋ॒जु॒क॒र्म॑
स॒त्य॑ सुच॑रितम्। अ॒ग्निरे॒वैनं॑ वृ॒जि॒नाद॑नृता॒द्दुश्च॑रितात्पाति।

ऋजु॒कु॒र्मे सु॒त्ये सुच॑रिते भजति। तस्मा॑दे॒वमा शा॑स्ते।
आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यदा॑घा॒रः।
आ॒त्मा ध्रु॒वा॥४७॥

आ॒घा॒रमा॑घार्य॑ ध्रु॒वाः सम॑नक्ति। आ॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑
प्रति॑ दधाति। द्विः सम॑नक्ति। द्वौ हि प्रा॑णापा॒नौ। तदा॑हुः।
त्रिरे॒व सम॑ञ्च्यत्। त्रिधा॑तु हि शिर॒ इति॑। शिर॑ इ॒वैतद्य॒ज्ञस्य॑।
अथो॒ त्रयो॒ वै प्रा॑णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। म॒खस्य॑
शिरो॑ऽसि॒ सञ्चो॑तिषा॒ ज्योति॑रङ्गामि॒त्याह॑। ज्योति॑रे॒वास्मा॑
उ॒परि॑ष्ठादधाति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै॥४८॥

परि॑दधाति प्रा॒णं द॑धाति हि य॒ज्ञो घा॑रयति नम॒ इत्या॑ह प॒श्चाद्वी॒र्याणी॑त्याह॒ भा इत्या॑ह
भ॒जेत्या॑ह ध्रु॒वेवास्मि॑न्दधाति॒ त्रीणि॑ च॥ [७]

धि॒ष्णि॒या वा ए॒ते न्यु॑प्यन्ते। यद्व॒ह्ना। यद्वो॑ता॑। यद॑ध्व॒र्युः।
यद॑ग्रीत्। यद्यज॑मानः। तान् यद॑न्तरे॒यात्। यज॑मानस्य
प्रा॒णान्ध॒सङ्कर्षे॑त्। प्र॒मायु॑कः स्यात्। पु॒रोडा॑शमप॒गृह्य॑
सञ्च॑रत्यध्व॒र्युः॥४९॥

यज॑मानायै॒व तल्लो॒कः शि॑षति। नास्य॑ प्रा॒णान्ध॒सङ्कर्ष॑-
षति। न प्र॒मायु॑को भवति। पु॒रस्ता॑त् प्र॒त्यङ्मा॑सीनः। इडा॑या॒

इडा॒मा द॑धाति। ह॒स्त्या॒ꣳ हो॒त्रे॑। प॒शवो॒ वा इडा॑। प॒शवः॑
पुरु॑षः। प॒शुष्वे॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति। इडा॑यै॒ वा ए॒षा
प्रजा॑तिः॥५०॥

तां प्रजा॑तिं॒ यज॑मानोऽनु॒ प्र जा॑यते। द्वि॒रङ्गु॒ला॒व॒न॒क्ति
पर्व॑णोः। द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। स॒कृदुप॑ स्तृणाति। द्वि॒रा
द॑धाति। स॒कृद॒भि घा॑रयति। च॒तुः स॒म्प॒द्य॒ते। च॒त्वारि॒ वै प॒शोः
प्रति॑ष्ठाना॒नि। यावा॑ने॒व प॒शुः। तमु॑प॒ह्र॒य॒ते॥५१॥

मुख॑मिव॒ प्रत्यु॑प॒ह्र॒ये॒त। स॒म्मुख॑ाने॒व प॒शूनु॑प॒ ह्र॒य॒ते। प॒शवो॒
वा इडा॑। तस्मा॒त्साऽन्वा॒र॒भ्या॑। अ॒ध्व॒र्युणा॑ च॒ यज॑मानेन च।
उप॑हूतः प॒शुमा॑न॒सा॒नीत्या॑ह। उ॒प॒ ह्ये॒नौ ह्र॑य॒ते हो॒ता॑। इडा॑यै
दे॒वता॑नामु॒प॒ह्र॒वे। उ॒प॒हूतः॑ प॒शुमा॑न्भवति। य ए॒वं वेद॑॥५२॥

यां वै ह॒स्त्या॒मिडा॑मा॒दधा॑ति। वा॒चः सा भा॑ग॒धेय॑म्।
या॒मु॒प॒ह्र॒य॒ते। प्रा॒णाना॑ꣳ सा। वाचं॑ चै॒व प्रा॒णाꣳश्चा॒व रु॒न्धे।
अथ॑ वा ए॒तर्ह्यु॑प॒हू॒ताया॑मिडा॒याम्। पु॒रोडा॑श॒स्यै॒व ब॑र्हिष॒दो
मीमा॑ꣳसा। यज॑मानं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ह॒विर्नो॑ निर्व॒पेति॑।
नाह॑म॒भा॒गो निर्व॑प्स्यामीत्य॒ब्रवी॑त्॥५३॥

न मया॑ऽभा॒गया॑ऽनु॒वक्ष्य॑थेति॒ वाग॑ब्रवीत्। नाह॑म॒भा॒गा

पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या
 भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वर्षद्वारिष्यथेति
 वर्षद्वारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं
 करोति। तानेव तद्वागिनः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो
 दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव
 प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्त्राऽन्याः प्रजाः
 प्रतितिष्ठन्ति। मा॒सेना॒न्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा
 वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यं रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं
 बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते
 हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमग्निं मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदं
 होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्येऽध्वरे।
 आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्नीधे
 प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा ह्यृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति।
 सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरग्निं धारयति।

षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। वेदेन
ब्रह्मणै ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो
ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो
होत्रे। मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता। मध्यत एव यज्ञं
प्रीणाति। अथाध्वर्यवे। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः।
तस्माद्धविर्यज्ञस्यैतामेवाऽऽवृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै।
अग्निमग्नीथ्सकृथ्सकृथ्सं मृद्धीत्याह। पराडिव ह्येतर्हि
यज्ञः। इषिता दैव्या होतार इत्याह। इषितः हि कर्म
क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता
ब्रूहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य
इत्याह। यज्ञमेव तथस्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य
इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव
बार्हस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्ह्वयेते वेदाब्रवीद्वरहिषदं करोत्युत्विजो दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारिं

च॥ [८]

अथ सुचावनुष्टुभ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा

अ॒नुष्टु॒क्। अन्नं॑ वा॒जः प्र॒ति॑ष्ठित्यै। अ॒न्नाद्य॑स्याव॒रुद्ध्यै॑। प्राचीं॑
जु॒हूमू॑हति। जा॒ताने॑व भ्रातृ॒व्यान्प्र॑णुदते। प्र॒तीची॑मुप॒भृत॑म्।
ज॒निष्य॑मा॒णाने॑व प्र॒ति॑नुदते। सविषू॑च ए॒वापो॑ह्य स॒पत्नान्
यज॑मानः। अ॒स्मिँल्लो॒के प्र॒ति॑ तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्या॑म्। द्विप्र॑तिष्ठो हि। वसु॑भ्यस्त्वा रु॒द्रेभ्य॑स्त्वा-
ऽऽदि॒त्येभ्य॑स्त्वेत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। सु॒क्षु प्र॑स्तरम॒नक्ति॑।
इ॒मे वै लो॒काः सु॒चः। यज॑मानः प्र॒स्तरः। यज॑मानमे॒व
तेज॑साऽनक्ति। त्रे॒धाऽन॑क्ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः॥६१॥

ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ऽनक्ति। अ॒भिपू॑र्वम॒नक्ति॑।
अ॒भिपू॑र्वमे॒व यज॑मानं॒ तेज॑साऽनक्ति। अ॒क्तः रि॒हाणा
इत्या॑ह। तेजो॒ वा आ॒ज्यम्। यज॑मानः प्र॒स्तरः। यज॑मानमे॒व
तेज॑साऽनक्ति। वि॒यन्तु॑ वय॒ इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा।
सुव॑र्गं लो॒कं ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॑क्ष॒मित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑।
आप्या॑यन्ता॒माप॑ ओष॑धय॒ इत्या॑ह। आपं॑ ए॒वौष॑धीरा
प्या॑ययति। म॒रुतां॑ पृष॑तयः स्थे॒त्याह। म॒रुतो॑ वै वृ॒ष्ट्या
ई॒शते। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। दि॒वं गच्छ॑ ततो॑ नो वृ॒ष्टिमे॒रये॒त्याह॑।

वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे॥६३॥

यावद्वा अ॒ध्व॒र्युः प्र॒स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्मी॒यते।
आ॒यु॒ष्पा अ॒ग्नेऽस्या॑यु॒र्मे पा॒हीत्या॑ह। आयु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते।
यावद्वा अ॒ध्व॒र्युः प्र॒स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्य चक्षु॑र्मी॒यते।
चक्षु॑ष्पा अ॒ग्नेऽसि॑ चक्षु॒र्मे पा॒हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते।
ध्रु॒वाऽसी॑त्या॒ह प्र॒तिष्ठि॑त्यै। यं प॑रि॒धिं प॒र्यध॑त्था॒ इत्या॑ह॥६४॥

य॒था॒य॒जुरे॑वैतत्। अ॒ग्ने दे॒व पु॒णिभि॑र्वी॒यमा॑ण॒ इत्या॑ह।
अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं॑ करोति। तन्तं॑ ए॒तम॒नु जोषं॑ भ॒रामी॑त्या॒ह।
स॒जा॒ताने॑वास्मा॒ अनु॑कान्करोति। ने॒देष॑ त्वद॑प॒चेत॑या॒ता॒
इत्या॑हानु॒ख्यात्यै॑। य॒ज्ञस्य॑ पाथ॒ उप॒ समि॑त॒मित्या॑ह।
भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। प॒रिधी॑न्प्र ह॑रति। य॒ज्ञस्य॑ समि॑ष्ठ्यै॥६५॥

सु॒चौ सं प्र॑स्रावयति। यदे॒व तत्र॑ क्रू॒रम्। तत्तेन॑
शम॑यति। जु॒ह्वामु॑प॒भृत॑म्। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः।
भ्रा॒तृव्य॑दे॒वत्यो॑प॒भृत्। यज॑मानायै॒व भ्रा॒तृव्य॑मुप॑स्तिं करोति।
स॒ऽस्रा॒वभा॑गाः स्थे॒त्याह॑। वस॑वो॒ वै रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः
स॒ऽस्रा॒वभा॑गाः। तेषां॑ तद्भा॒गधे॑यम्॥६६॥

ताने॒व तेन॑ प्रीणाति। वै॒श्वदे॒व्यर्चा॑। ए॒ते हि वि॒श्वे दे॒वाः।

त्रिष्टुग्भवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने
दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह। इयं
वा अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सदने सादयति। सुम्नाय
सुम्निनी सुम्ने मा धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि धुर्यौ
पातमित्याह। जायापत्योर्गोपीथाय। अग्नेऽदध्यायोऽशीततनो
इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै
पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरद्वन्यै पाहि दुश्चरितादित्याह।
आमेवैतामा शास्ते। अविषन्नः पितुं कृणु सुषदा योनिः
स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाय फलीकरणहोमं
जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्।
अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्त-
मात्वाऽव रुन्धे। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्।
वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पंप्रथे पृथिवी पार्थिवानि।
गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति
पुरस्तात्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिः सम्मार्ष्ट्यनुवित्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
 प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्न्या उपस्थ
 आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदः होता-
 ऽऽहवनीयाः स्तृणन्ति। यज्ञमेव तत्सन्तानोत्योत्तरस्मादर्ध-
 मासात्। तः सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥ ७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा
 अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति।
 वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्के। देवा गातुविदो गातुं वित्वा
 गातुमित्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयति।
 प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥ ७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवाव रुन्धे पर्यधत्वा इत्याह समिष्टै भागधेयन्धत्मित्याह वा
 इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्त्यै लभते यजमानः॥ [९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
 पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
 वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य
 पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
 यथादेवतम्॥ ७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ

सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निरै धाता। पुण्यं कर्म
 सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनां धाता। पुण्ये कर्मणि
 सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह।
 आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं
 प्रजयेत्याह॥ ७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा
 एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्नियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिँल्लोके
 प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो
 वाग्वा अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै
 मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥ ७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा
 वै तस्य विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि
 योक्त्रं ब्रह्मणा। आदायै नृत्पत्नीं सहाप उपगृहीते शान्त्यै।
 अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेत एवास्यां प्रजां दधाति।
 प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं
 कृत्वोत्तिष्ठति॥ ७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ [१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं
वेदं विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करो। यं देवा मनुष्येषु।
उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानस्मभ्यमिहा
कुरु। उपवेषोपं विद्धि नः॥७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः।
ध्रुवाननपगान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपं गूहति। तस्मात्पुर-
स्तात्प्रत्यश्चः शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति।
अप्रतिवादिन एवैनाङ्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो
ब्रह्मणा सञ्शितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म
इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्नुद ओकसः। सपत्नो
यः पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि
तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जनाञ् अति। इहि तिस्रोऽति
रोचनायावत्। सूर्यो असद्विवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः
समाभ्य इति। त्रिवृद्धा एष वज्रो ब्रह्मणा सञ्शितः। शुचैवैनं
विध्वा। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते।
हतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्।

शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयंज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्णिंया
अथ सुचौ यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥
प्रत्युष्टमयंज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं
कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥
प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्ध्यो
वैश्यम्। तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारिकाय
वीरहणम्। पाप्मनै क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय
पुंश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय मागधम्॥१॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्।
नर्माय रेभम्। नरिष्ठाय भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय
स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय
तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्।
शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे
ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय
श्वनितम्॥३॥

सन्धये जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्।
आत्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय

भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्।
बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय
दुर्मदम्। प्रयुञ्ज्य उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सराभ्यो ब्रात्यम्।
सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवैभ्यः कितवम्। इर्यताया
अकितवम्। पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानैभ्यः
कण्टककारम्॥५॥

उत्सादेभ्यः कुब्जम्। प्रमुदे वामनम्। द्वाभ्यः स्रामम्।
स्वप्रायान्धम्। अधर्माय बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्।
प्रकामोद्यायोपसदम्। आशिक्षायै प्रश्जिनम्। उपशिक्षाया
अभिप्रश्जिनम्। मर्यादायै प्रश्जविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्यै
क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय सङ्गहीतारम्। बलायानुचरम्। भूमे
परिष्कन्दम्। प्रियाय प्रियवादिनम्। अरिष्ट्या अश्वसादम्।
मेधाय वासः पल्पूलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वहारम्। प्रभाया आग्नेन्धम्। नाकस्य
पृष्ठायाभिषेत्तारम्। ब्रध्नस्य विष्टपाय पात्रनिर्णेगम्।

दे॒व॒लो॒काय॑ पे॒शि॒ता॒रम्। म॒नु॒ष्य॒लो॒काय॑ प्र॒क॒रि॒ता॒रम्।
 स॒र्वे॒भ्यो लो॒के॒भ्य॑ उ॒प॒से॒त्ता॒रम्। अ॒व॒र्त्यै व॒धा॒यो॒प॒म॒न्थि॒ता॒रम्।
 सु॒व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ भा॒ग॒दु॒घम्। व॒र्षि॒ष्ठाय॑ ना॒काय॑
 प॒रि॒वे॒ष्टा॒रम्॥८॥

अ॒र्मे॒भ्यो ह॒स्ति॒प॒म्। ज॒वा॒या॑श्च॒प॒म्। पु॒ष्ट्यै गो॒पा॒ल॒म्।
 ते॒ज॒सेऽज॒पा॒ल॒म्। वी॒र्या॑या॒वि॒पा॒ल॒म्। इ॒रा॒यै की॒ना॒श॒म्।
 की॒ला॒लाय॑ सु॒रा॒का॒र॒म्। भ॒द्राय॑ गृ॒ह॒प॒म्। श्रेय॑से॒ वि॒त्त॒ध॒म्।
 अ॒ध्य॑क्षा॒यानु॑क्ष॒त्ता॒रम्॥९॥

म॒न्य॒वे॒ऽय॒स्ता॒प॒म्। क्रो॒धा॒य॑ नि॒स॒र॒म्। शो॒का॒या॒भि॒स॒र॒म्।
 उ॒त्कू॒ल॒वि॒कू॒ला॒भ्यां त्रि॒स्थि॒न॒म्। यो॒गा॒य॑ यो॒क्ता॒र॒म्। क्षे॒मा॒य॑
 वि॒मो॒क्ता॒र॒म्। व॒पु॒षे मा॒न॒स्कृ॒त॒म्। शी॒ला॒या॒ञ्ज॒नी॒का॒र॒म्।
 नि॒र्ऋ॒त्यै को॒श॒का॒री॒म्। य॒मा॒या॒सू॒म्॥१०॥

य॒म्यै य॒म॒सू॒म्। अ॒थ॒र्व॒भ्योऽव॑तो॒का॒म्। स॒ंव॒त्स॒रा॒य॑
 प॒र्या॒रि॒णी॒म्। प॒रि॒व॒त्स॒रा॒या॒वि॒जा॒ता॒म्। इ॒दा॒व॒त्स॒रा॒या॒प॒-
 स्क॒द्व॒री॒म्। इ॒द्व॒त्स॒रा॒या॒ती॒त्वं॒री॒म्। व॒त्स॒रा॒य॑ वि॒ज॒र्ज॒रा॒म्।
 स॒ंव॒त्स॒रा॒य॑ प॒लि॒क्री॒म्। व॒ना॒य॑ व॒न॒प॒म्। अ॒न्य॒तो॒र॒ण॒या॒य॑
 दा॒व॒प॒म्॥११॥

सरो॑भ्यो धै॒व॒रम्। वेश॑न्ताभ्यो दा॒शम्। उ॒प॒स्थाव॑रीभ्यो
 बै॒न्दम्। न॒ड्बुला॑भ्यः शौष्क॒लम्। पा॒र्याय॑ कैव॒र्तम्। अ॒वा॒र्याय॑
 मार्गा॒रम्। ती॒र्थेभ्य॑ आ॒न्दम्। विष॑मेभ्यो मैना॒लम्। स्व॒ने॑भ्यः
 पर्ण॑कम्। गुहा॑भ्यः किरा॑तम्। सानु॑भ्यो जम्भ॑कम्। पर्व॑तेभ्यः
 किम्पू॑रुषम्॥१२॥

प्र॒ति॒श्रुत्का॑या ऋ॒तुल॑म्। घोषा॑य भ॒षम्। अन्ता॑य
 बहु॑वा॒दिन॑म्। अ॒न॒न्ताय॑ मूक॑म्। मह॑से वीणावा॒दम्। क्रोशा॑य
 तू॒णव॑ध्मम्। आ॒क्र॒न्दाय॑ दु॒न्दु॒भ्याघा॑तम्। अ॒व॒र॒स्प॒राय॑
 शङ्ख॑ध्मम्। ऋ॒भु॒भ्यो॒जिन॑सन्धा॒यम्। सा॒ध्येभ्य॑श्चर्म॒ण्णम्॥१३॥

बी॒भ॒थ्सायै॑ पौल्क॒सम्। भू॒त्यै जा॑गर॒णम्। अ॒भू॒त्यै
 स्व॒प॒नम्। तु॒लायै॑ वाणि॒जम्। वर्णा॑य हि॒र॒ण्यका॑रम्।
 वि॒श्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॑ सि॒ध्मल॑म्। प॒श्चा॒द्दोषा॑य ग्ला॒वम्।
 ऋ॒त्यै ज॑नवा॒दिन॑म्। व्यृ॒द्ध्या अ॑पग॒ल्भम्। स॒श॒राय॑
 प्र॒च्छि॒दम्॥१४॥

ह॒साय॑ पु॒श्च॒लूमा॑ ल॒भते॑। वी॒णावा॑दं ग॒ण॑कं गी॒ताय॑।
 याद॑से शा॒बु॒ल्याम्। न॒र्माय॑ भ॒द्रव॑तीम्। तू॒णव॑ध्मं ग्रा॒म॒ण्यं
 पा॒णि॒सङ्घा॑तं नृ॒त्ताय॑। मोदा॑यानु॒क्रोश॑कम्। आ॒न॒न्दाय॑

तलवम्॥१५॥

अक्षराजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्। त्रेताया
आदिनवदशम्। द्वापराय बहिः सदम्। कलये सभास्थाणुम्।
दुष्कृताय चरकाचार्यम्। अध्वने ब्रह्मचारिणम्। पिशाचेभ्यः
सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निर्ऋत्यै गोघातम्। क्षुधे
गोविकर्तम्। क्षुत्तृष्णाभ्यान्तम्। यो गां विकृन्तन्तं मांसं
भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽंसलम्। वायवे
चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय वंशनर्तिनम्। दिवे खलतिम्।
सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः किलासम्।
अह्ने शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपानं व्यानमुदानं संमानं
तान् वायवै। सूर्याय चक्षुरा लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः
श्रोत्रम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घम्।
अतिकृशमत्यंसलम्। अतिशुक्लमतिकृष्णम्। अतिश्लक्ष्ण-
मतिलोमशम्। अतिकिरिटमतिदन्तुरम्। अतिमिर्मिरमति-

मेमिषम्। आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्धये नदीभ्य उथसादेभ्य ऋत्यै भाया अमैभ्यो मन्यवे यम्यै
दशदश सरोभ्यो द्वादश प्रतिश्रुत्कायै बीभत्सायै दशदश हसाय सप्ताक्षराजाय त्रयोदश
भूम्यै दश वाचे षडथ नवैकान्नविंशतिः॥१९॥

ब्रह्मणे यम्यै नवदश॥१९॥

ब्रह्मणे कुमारीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्र॒पद्ये। ऋ॒तं प्र॒पद्ये। अ॒मृतं प्र॒पद्ये। प्र॒जाप॑तेः
 प्रि॒यां त॒नुव॒मना॑र्तां प्र॒पद्ये। इ॒दम॒हं प॑ञ्चद॒शेन॒ वज्रे॑ण। द्विष॑न्तं
 भ्रातृ॑व्य॒मव॑ क्रामामि। योऽ॑स्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्विष्मः॑।
 भूर्भुवः॑ सु॒वः। हिम्॥१॥

स॒त्यं द॑शः॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑। दे॒वाञ्जि॑गाति
 सु॒म॒युः। अ॒ग्न आ॑याहि वी॒तये॑। गृ॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये। नि हो॒तां
 स॒त्सि ब॑र्हिषि॑। तं त्वा॑ स॒मिद्भि॑रङ्गि॒रः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि।
 बृ॒हच्छो॑चा यविष्य। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ दे॒व वि॒वास॑सि। बृ॒हद॑ग्रे सु॒वीर्य॑म्। ई॒डे॒न्यो
 नम॑स्य॒स्तिरः॑। तमा॑सि द॒र्शतः॑। स॒म॒ग्निरि॑ध्यते वृषा॑। वृषो॑
 अ॒ग्निः स॒मि॑ध्यते। अ॒श्वो न॑ दे॒ववा॑हनः। तं ह॒विष्म॑न्त
 ई॒डते॑। वृष॑णं त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः स॒मि॑धीमहि॥३॥

अ॒ग्ने दी॒द्यतं॑ बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॑तं वृ॒णीम॑हे। हो॒तां
 वि॒श्ववे॑दसम्। अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतु॑म्। स॒मि॑ध्यमा॒नो अध्व॑रे।

अ॒ग्निः पा॑व॒क ई॒ड्यः। शो॒चिष्कै॑श्स्त॒मीम॑हे। समि॑द्धो अ॒ग्न
आ॒हुत। दे॒वान् य॑क्षि स्व॒ध्वर। त्व॑ हि ह॒व्य॒वाड॑सि। आ
जु॑होत दुव॒स्यत॑। अ॒ग्निं प्र॑य॒त्य॒ध्वरे॑। वृ॒णी॒ध्व॑ ह॒व्य॒वाह॑नम्।
त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो अ॑ग्रे। त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्वसि॒ष्ठाः। त्वे
वसु॑ सुषण॒नानि॑ सन्तु। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः॥४॥

श्रवा॒य्यमि॑धीम॒ह्यसि॑ सप्त च॥ [२]

अ॒ग्रे म॒हा॑ अ॒सि ब्रा॑ह्मण॒ भार॑त। अ॒सा॒वसौ॑। दे॒वेद्धो
मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्टुतो॒ वि॒प्रा॑नु॒मदि॑तः। क॒वि॒श॒स्तो ब्र॑ह्म॒स॑ शि॒तो
घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॑म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॑ होता॑।
तूर्णि॑र॒हव्य॒वाट॑। आ॒स्पात्रं॑ जुहूर्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒म॒सो दे॑व॒पानः॑। अ॒रा॑ इ॒वाग्रे॑ ने॒मिर्दे॑वा॒स्त्वं
परि॑भूर॒सि। आ व॑ह दे॒वान् यज॑माना॒य। अ॒ग्निम॑ग्न॒ आव॑ह।
सोम॑माव॑ह। अ॒ग्निमा॑व॑ह। प्र॒जाप॑ति॒माव॑ह। अ॒ग्नीषो॑मा॒वाव॑ह।
इन्द्रा॑ग्नी आव॑ह। इन्द्र॑माव॑ह। म॒हेन्द्र॑माव॑ह। दे॒वा॑
आ॒ज्य॒पा॑ आव॑ह। अ॒ग्नि॑ हो॒त्राया॑व॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा
व॑ह। आ चा॑ग्रे दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑ च यज जा॒तवे॑दः॥६॥

दे॒वानामिन्द्र॑मा व॑ह षट् च॥ [३]

अ॒ग्निर्हो॒ता वे॒त्वग्निः॑ । हो॒त्रं वै॑त्तु प्रा॒वि॒त्रम् । स्मो व॒यम् ।
सा॒धु ते॑ यज॒मान दे॒वता॑ । घृ॒तवं॑तीमध्व॒र्यो सु॒च॒मास्य॑स्व ।
दे॒वायु॑वं वि॒श्ववा॑राम् । ई॒डा॒म॒है दे॒वाः ई॒डे॒न्यान् । न॒म॒स्याम॑
न॒म॒स्यान् । यजा॑म॒ यज्ञि॑यान् ॥ ७ ॥

अ॒ग्निर्हो॒ता न॒वा॑ ॥ _____ [४]

स॒मि॒धो अ॒ग्र आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑ । तनू॒नपा॑द॒ग्र आ॒ज्य॑स्य
वे॒तु । इ॒डो अ॒ग्र आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑ । ब॒र्हि॒र॒ग्र आ॒ज्य॑स्य
वे॒तु । स्वाहा॒ऽग्नि॑म् । स्वाहा॒ सोम॑म् । स्वाहा॒ऽग्नि॑म् । स्वाहा॑
प्र॒जाप॑तिम् । स्वाहा॒ऽग्नी॒षोमौ॑ । स्वाहे॑न्द्रा॒ग्नी । स्वाहे॑न्द्रम् ।
स्वाहा॑ महे॒न्द्रम् । स्वाहा॑ दे॒वाः आ॑ज्य॒पान् । स्वाहा॒ऽग्निः
हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः । अ॒ग्र आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑ ॥ ८ ॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी प॒ञ्च॑ च ॥ _____ [५]

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ ज॒ङ्घन॑त् । द्र॒वि॒ण॒स्युर्वि॑प॒न्यया॑ । स॒मि॒द्धः
शु॒क्र आ॑हु॒तः । जु॒षा॒णो अ॒ग्निरा॒ज्य॑स्य वे॒तु । त्व॑ सो॒मासि॑
स॒त्प॑तिः । त्व॑ रा॒जो॒त वृ॑त्र॒हा । त्वं भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑ ।
जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्य॑स्य ह॒विषो॑ वे॒तु । अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॑
जन्म॑ना । शु॒म्भा॑नस्त॒नुव॑ः स्वाम् । क॒विर्वि॑प्रेण वावृ॒धे ।

जुषा॒णो अ॒ग्निराज्य॑स्य वेतु। सोमं॑ गी॒र्भि॒ष्ट्वा व॒यम्। व॒र्धया॑मो
वचो॒विदः॑। सु॒मृ॒डी॒को न॒ आवि॑श। जुषा॒णः सोम॒ आ॒ज्य॑स्य
ह॒विषो॑ वेतु॥९॥

स्वा९ पद॑ च॥

[६]

अ॒ग्नि॒मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्। पतिः॑ पृथि॒व्या अ॒यम्। अ॒पा९
रेता॑सि जिन्वति। भुवो॑ य॒ज्ञस्य॑ रज॑सश्च ने॒ता। यत्रा॑ नि॒युद्धिः
सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मूर्धा॑नं दधिषे सुव॒र॒षाम्। जि॒ह्वा॒म॒ग्रे
चकृ॑षे ह॒व्यवा॑हम्। प्रजा॑पते न त्वदे॒तान्य॒न्यः। वि॒श्वा॑ जा॒तानि॑
परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जहु॒मस्तं॑ नो अस्तु॥१०॥

व॒य९ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॑९ स
मा॒तर॑म्। स सूनु॑र्भुव॒त्स भुव॑त्पुन॑र्मघः। स द्यामौ॑र्णो॒दन्तरि॑क्ष॒९
स सुवः॑। स वि॒श्वा भुवो॑ अभव॒त्स आ॑भवत्। अ॒ग्नी॑षोमा
सवे॑दसा। सहू॑ती वनत॒ङ्गिरः॑। सन्दे॑वत्रा ब॑भूवथुः। युवमे॒तानि॑
दि॒वि रो॑च॒नानि॑। अ॒ग्निश्च॑ सोम॒ स॒क्रतू॑ अध॒त्तम्॥११॥

युव॑९ सिन्धू॑९ रु॒भि॒शस्ते॑रव॒द्यात्। अ॒ग्नी॑षोमा॒वमु॑ञ्चतं
गृभी॑तान्। इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः। परि॒ वाजे॑षु भूषथः।
तद्वा॑ञ्चेति॒ प्रवी॑र्यम्। श॒जथ॑द्व॒त्रमु॑त स॑नोति॒ वाज॑म्। इन्द्रा॑

यो अ॒ग्नी स॒हुरी स॒पर्यात्। इ॒र॒ज्यन्ता॑ व॒स॒व्यस्य॑ भूरैः।
सह॑स्त॒मा सह॑सा वा॒ज्यन्ता॑। ए॒न्द्र सान॑सि॒र॒यिम्॥१२॥

स॒जित्वा॑न॒र॒ सदा॑स॒हम्। व॒र्षि॑ष्ठमू॒तये॑ भर। प्र॒संसा॑हिषे
पु॒रु॒हूत॑ श॒त्रून्। ज्ये॑ष्ठस्ते शु॒ष्म इ॒ह रा॒तिर॑स्तु। इन्द्रा भ॑र
दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। प॒तिः सि॒न्धूना॑म॒सि रे॒वती॑नाम्। म॒हा॒र॒
इन्द्रो॑ य ओज॑सा। प॒र्जन्यो॑ वृ॒ष्टिमा॑र॒ इ॒वा स्तोमै॑र्व॒त्सस्य॑
वावृ॑धे। म॒हा॒र॒ इन्द्रो॑ नृ॒वदा॑च॒र्षणि॑प्राः॥१३॥

उ॒त द्वि॑ब॒र्हा अ॒मि॒नः स॒हो॒भिः। अ॒स्म॒द्रिय॑ग॒वावृ॑धे
वी॒र्या॑य। उ॒रुः पृ॒थुः सु॒कृतः॑ क॒र्तृभि॑र्भूत्। पि॒प्री॒हि दे॒वा॒र॒
उ॒श॒तो य॑विष्ठ। वि॒द्वा॒र॒ ऋ॒तू॒र॒ऋ॒तु॒पते॑ यजे॒ह। ये दै॒व्या
ऋ॒त्वि॒जस्ते॒भि॒र॒ग्ने। त्व॒र॒ हो॒तृ॒णाम॒स्याय॑जिष्ठः। अ॒ग्नि॒र॒
स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अ॒या॒ङ्गि॒र॒ग्नेः प्रि॒या धा॑मा॒नि। अ॒या॒ट्थ॒सोम॑स्य
प्रि॒या धा॑मा॒नि॥१४॥

अ॒या॒ङ्गि॒र॒ग्नेः प्रि॒या धा॑मा॒नि। अ॒या॒ट्ठ॒जाप॑तेः प्रि॒या धा॑मा॒नि।
अ॒या॒ङ्ग्री॒षोम॑योः प्रि॒या धा॑मा॒नि। अ॒या॒ङ्गिन्द्रा॑ग्नियोः प्रि॒या
धा॑मा॒नि। अ॒या॒ङ्गिन्द्र॑स्य प्रि॒या धा॑मा॒नि। अ॒या॒ण्महे॒न्द्रस्य॑
प्रि॒या धा॑मा॒नि। अ॒या॒ङ्गै॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धा॑मा॒नि।
यक्ष॑द॒ग्नेर॒होतुः॑ प्रि॒या धा॑मा॒नि। यक्ष॑त्स्व॒महि॑मानम्।

आयंजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः।
 जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक
 शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यंजासि महिना वियद्भूः।
 हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥१५॥

अस्त्वधत्तं रयिं चरषणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीषः षट्॥—————[७]

उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरं सह
 पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उप मा
 वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा।
 उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप
 मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा
 धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥१६॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
 उपहूतां(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मां इडा
 ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी।
 ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥१७॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं
 यज्ञमवान्। ये यज्ञपतिं वर्धन्। उपहूते द्यावापृथिवी।
 पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतोऽयं यज्ञमानः।

उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूतः। भूयसि हविष्करणं उपहूतः।
 दिव्ये धामन्नुपहूतः। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति
 तस्मिन्नुपहूतः। विश्वमस्य प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य
 प्रियस्योपहूतस्योपहूतः॥१८॥

सहर्षभा ह्ययतामुपहूतः हविष्करणं उपहूतश्चत्वारि च॥ [८]

देवं बर्हिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो नराशंसः।
 वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा
 मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्।
 अग्ने यान्देवानयात्। याः अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमथ्सत।
 ताः संसनुषीः होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्।
 स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके
 वीहि॥१९॥

अपिप्रेः पञ्च च॥ [९]

इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूत्। आर्धं सूक्तवाकम्। उत
 नमोवाकम्। ऋध्यास्म सूक्तोच्यमग्ने। त्वं सूक्तवागंसि।
 उपश्रितो दिवः पृथिव्योः। ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान
 द्यावापृथिवी स्ताम्। शङ्गये जीरदानू। अत्रसू अप्रवेदे।

उरुगंव्यूती अभयं कृतौ ॥ २० ॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च
पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि।
अग्निरिदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। सोमं
इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्निरिदं
हविरंजुषत ॥ २१ ॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदं
हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविदं
हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी
इदं हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्।
इन्द्रं इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
महेन्द्रं इदं हविरंजुषत ॥ २२ ॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा आज्यपा
आज्यमजुषन्त। अवीवृधन्त महो ज्यायोऽकृत।
अग्निर्होत्रेणेदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
अस्यामृद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्। आशास्तेऽयं यजमानोऽसौ।
आयुरा शास्ते। सुप्रजास्त्वमा शास्ते। सजातवनस्यामा

शांस्ते॥ २३ ॥

उत्तरान्देवयज्यामा शांस्ते। भूयो हविष्करणमा शांस्ते।
दिव्यं धामा शांस्ते। विश्वं प्रियमा शांस्ते। यदनेन
हविषाऽऽशांस्ते। तदश्यात्तदध्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्।
तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च।
उभे च नो द्यावापृथिवी अहंसस्पाताम्। इह गतिर्वामस्येदं
च। नमो देवेभ्यः॥ २४ ॥

अभुयं कृतावकृताग्निरिदं हविरंजुषत महेन्द्र इदं हविरंजुषत सजातवनस्यामा शांस्ते वीतं
च त्रीणि च॥ [१०]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीं
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे॥ २५ ॥

तच्छं योरष्टौ॥ [११]

आप्यायस्व सन्ते। इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपम्।
देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वार्जसातये।
याः पार्थिवासो या अपामपि व्रते। ता नो देवीः सुहवाः
शर्म यच्छता। उत गा वियन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्राय्यश्विनी

राट्। आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य
ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा
जातवेदाः। देवानामुत यो मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र
यजतामृतावा। वयमु त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने अकर्म
समिधा बृहन्तम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन
नस्तेजसा सः शिंशाधि॥२७॥

जनीनामष्टौ च॥

[१२]

उपहूतः रथन्तरः सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरः सह
पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण। उप मा
वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा।
उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप
मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा
धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
उपहूतां(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्माः इडा
ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी।

ब्रह्म देवकृतमुपहृतम्॥२९॥

दैव्या अध्वर्यव उपहृताः। उपहृता मनुष्याः।
 य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं वर्धन्। उपहृते
 द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहृतेयं
 यजमाना। इन्द्राणीवाऽविधवा। अदितिरेव सुपुत्रा।
 उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहृता। भूयसि हविष्करण उपहृता।
 दिव्ये धामन्नुपहृता। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति
 तस्मिन्नुपहृता। विश्वमस्याः प्रियमुपहृतम्। विश्वस्य
 प्रियस्योपहृतस्योपहृता॥३०॥

सहर्षभा ह्वयतामुपहृतं सुपुत्रा षट्॥—————[१३]

सत्यं प्रवोऽग्ने महानग्निर्होता समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपहृतं देवं बरुहिरिदं द्यावापृथिवी
 तच्छुं योरा प्यायस्वोपहृतत्रयोदश॥१३॥

सत्यं वयं स्याम वृष्टिद्यावा त्रिंशत्॥३०॥

सत्यमुपहृता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन।
यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्विणेह धत्तात्। यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे।
उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्ष्मन्पृथिव्या अधि। सुमिती मीयमानः।
वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म
वन्वानो अजरः सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मदमतिं बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभगाय।
ऊर्ध्व ऊषुण ऊतये। तिष्ठा देवो न संविता। ऊर्ध्वो वाजस्य
सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्विर्विह्वयामहे। ऊर्ध्वो नः पाह्यः हंसो
नि केतुना। विश्वः समन्त्रिणन्दह। कृधी न ऊर्ध्वा च रथाय
जीवसे। विदा देवेषु नो दुवः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अह्वाम्। समर्य आ विदथे
वर्धमानः। पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा। देवया विप्र उदियति
वाचम्। युवा सुवासाः परिवीत् आगात्। स उ श्रेयान्भवति
जायमानः। तं धीरासः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो
मनसा देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः। घृतनिर्णिख्स्वाहुतः।

अ॒ग्निर्य॒ज्ञस्य॑ ह॒व्य॒वाट्। त॒५ स॒बाधो॑ य॒तः सु॒चः। इ॒त्था
धि॒या य॒ज्ञव॑न्तः। आच॑क्रु॒रग्नि॒मूत॑यै। त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो
अ॒ग्ने। त्वां व॑र्धन्ति म॒तिभि॑र्वसि॒ष्ठाः। त्वे वसु॑ सु॒षण॒नानि॑
सन्तु। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥ [१]

होता॑ यक्षद॒ग्नि॒५ स॒मिधा॑ सु॒षमि॒धा स॒मिद्धं॑ नाभा॑
पृथि॒व्याः सं॒ङ्ग॒थे वा॒मस्य॑। वर्ष्म॑न्दि॒व इ॒डस्प॑दे वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य
होत॑र्यज॒। होता॑ यक्ष॒त्तनू॑नपा॒तम॑दि॒तेर्गर्भ॑ भुव॑नस्य गो॒पाम्।
मध्वा॒द्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ दे॒व्याना॑न्प॒थो अ॑नक्तु वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य
होत॑र्यज॒। होता॑ यक्ष॒त्ररा॑श॒५सं नृ॑श॒स्त्रं नृ॑ः प्र॒णेत्र॑म्।
गोभि॑र्व॒पावा॒न्थस्या॑द्वी॒रैः श॒क्तीवा॒त्रथैः॑ प्रथ॒मया वा॒ हिर॑ण्यैश्च॒न्द्री
वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य होत॑र्यज॒। होता॑ यक्षद॒ग्निमि॒ड ई॒डितो॑ दे॒वो
दे॒वा॒५ आव॑क्षद्दूतो ह॒व्य॒वाड॑मूरः। उपे॑मं य॒ज्ञमु॑पे॒मां दे॒वो
दे॒वह॑तिमवतु वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य होत॑र्यज॒। होता॑ यक्षद्व॒रुहिः
सु॒ष्टरी॑मोर्ण॒म्रदा॑ अ॒स्मिन् य॒ज्ञे वि च प्र च प्रथ॑ता॒५
स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्यः॑। ए॒मेन॑द॒द्य वस॑वो रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः स॑दन्तु
प्रि॒यमि॒न्द्र॑स्यास्तु वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य होत॑र्यज॒॥४॥

होता॑ यक्ष॒दुरं ऋ॒ष्वाः कं॒व॒ष्यो को॒षधा॒वनी॒रुदा॑ता॒भी॒र्जि॒हता॑
 वि॒पक्षो॑भिः श्रय॒न्ताम्। सु॒प्रा॒य॒णा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे
 वि॒श्रय॑न्ता॒मृता॒वृधो॑ वि॒यन्त्वा॒ज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑
 यक्ष॒दुषा॑सा॒नक्ता॑ बृ॒हती॑ सु॒पेशा॑सा॒ नृ॒ः पति॑भ्यो॒ योनि॑
 कृ॒ण्वाने। स॒ः स्मय॑माने॒ इन्द्रे॑ण दे॒वैरे॑दं ब॒रुहिः॑ सी॒दता॑
 वी॒तामा॒ज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒द्वैव्या॑ हो॒तारा॑
 म॒न्द्रा पो॑तारा॒ क॒वी प्र॑चे॒तसा॑। स्वि॑ष्ट॒म॒द्यान्यः॑ क॒रदि॑षा
 स्व॑भि॒गूर्त॑म॒न्य ऊ॒र्जा स॑त॒वसे॑मं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॑ ध॒त्ता
 वी॒तामा॒ज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्ति॒स्रो दे॒वीर॒पसा॑म॒पस्त॑मा
 अ॒च्छि॑द्र॒म॒द्येद॑म॒पस्त॑न्वताम्। दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒वमपो॑
 वि॒यन्त्वा॒ज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मचि॑ष्टु॒मपा॑क॒
 रे॒तो॒धां वि॒श्रव॑सं यशो॒धाम्। पु॒रु॒रूप॑म॒काम॑कर्शन॒
 सु॒पोषः॑ पोषैः स्यात्सु॒वीरो॑ वी॒रैर्वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं।
 होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑मु॒पाव॑स्रक्ष॒द्धियो॑ जो॒ष्टार॑ श॒शम॒न्नरः॑।
 स्व॒दा॒त्स्वधि॑ति॒र्ऋतु॑थाद्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॒ङ्मे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒
 होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒दग्नि॑ः स्वा॒हाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहा॑ मे॒दसः॑
 स्वाहा॑ स्तो॒काना॑ः स्वाहा॑ स्वाहा॑कृ॒तीना॑ः स्वाहा॑
 ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाः औ॒ज्य॒पान्त्स्वाहा॑ऽग्नि॑

होत्राञ्जुषाणा अग्र आज्यस्य वियन्तु होतर्यजं॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सुवीरो वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं चत्वारिं
च (अग्निन्तनूनपातन्नराशंसमग्निमिड ईडितो बर्हिर्दुरं उपासानक्ता देव्या तिस्रस्त्वष्टारं
वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेकौ वियन्तु द्विर्वीतामेकौ वियन्तु द्विर्वेत्वेकौ वियन्तु होतर्यजं॥)[२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यजसि
जातवेदः। आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं दूतः
कविरसि प्रचेताः। तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्। मध्वा
समञ्जन्त्स्वदया सुजिह्वा। मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्।
देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः। नराशंसस्य महिमानमेषाम्।
उप स्तोषाम यजतस्य यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियुन्धाः। स्वदन्तु देवा उभयानि
हव्या। आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्च। आयाह्यग्रे वसुभिः
सजोषाः। त्वं देवानामसि यहू होता। स एनान् यक्षीषितो
यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्याः। वस्तोरस्या
वृज्यते अग्रे अहाम्। व्यु प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो
अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयुः
शुम्भमानाः। देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ

सुप्रायुणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपाके। उषासानक्ता
सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि
श्रियः शुक्रपिशं दधाने। दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा।
मिमाना यज्ञं मनुषो यजध्वै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशां
दिशन्ता। आ नो यज्ञं भारती तूयमेतु। इडां मनुष्वदिह
चेतयन्ती। तिस्रो देवीर्बृहहिरेदः स्योनम्। सरस्वती स्वपंसः
सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपिः शद्भुवनानि
विश्वा। तमद्य होतरिषितो यजीयान्। देवं त्वष्टारमिह यक्षि
विद्वान्॥९॥

उपावंसृजत्मन्यां समञ्जन्। देवानां पार्थ ऋतुथा हवीःषि।
वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः। स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन।
सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञम्। अग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः।
अस्य होतुः प्रदिश्युतस्य वाचि। स्वाहाकृतः हविरदन्तु
देवाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजध्वै विद्वान्ष्टौ च॥ [३]

अग्निर्होता नो अध्वरे। वाजी सन्परिणीयते। देवो देवेषु
यज्ञियः। परित्रिविष्टध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु

प्रयो दधत्। परि वाजपतिः कविः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्।
दधद्रत्नानि दाशुषै॥११॥

अग्निर्होता नो नव॥ [४]

अजैदग्निः। असन्द्वाजन्नि। देवो देवेभ्यो हव्यावाँद।
प्राञ्जोभिर्हिन्वानः। धेनाभिः कल्पमानः। यज्ञस्यायुः प्रतिरन्।
उप प्रेष्य होतः। हव्या देवेभ्यः॥१२॥

अजैदष्टौ॥ [५]

दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरभध्वम्। उपनयत मेध्या
दुरः। आशासाना मेधपतिभ्यां मेधम्। प्रास्मा अग्निं भरत।
स्तृणीत बर्हिः। अन्वेन माता मन्यताम्। अनु पिता। अनु
भ्राता सगर्भ्यः। अनु सखा सयूथ्यः। उदीचीनाः अस्य पदो
निधत्तात्॥१३॥

सूर्यं चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्ववसृजतात्। दिशः
श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमसुम्। पृथिवीं शरीरम्। एकधाऽस्य
त्वचमाच्छ्रितात्। पुरा नाभ्या अपिशसो वृषामुत्खिदतात्।
अन्तरेवोष्माणं वारयतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्।
प्रशसो बाहू॥१४॥

शला दोषणी॥ कश्यपेवा॑सौ॥ अच्छि॑द्रे श्रोणी॥
 कव॑षोरू स्नेक॑पर्णा॒ष्ठीवन्ता॑॥ षड्वि॑ंशतिरस्य॒ वङ्क॑यः॥
 ता अनु॑ष्ठोच्यावयतात्॥ गात्रं॑ गात्रम॒स्यानू॑नं कृणुतात्॥
 ऊव॑ध्यगो॒हं पार्थि॑वं खनतात्॥ अ॒स्त्रा रक्षः॑ स॒सृज॑तात्॥
 व॒निष्ठु॑मस्य॒ मा रा॑विष्ट॥१५॥

उरू॑कं मन्य॑मानाः। नेद्व॑स्तोके तन॑ये। रवि॑तारवच्छ॒मितारः॑।
 अधि॑गो शमी॒ध्वम्। सु॒शमि॑ शमी॒ध्वम्। श॒मी॒ध्वम॑धिगो।
 अधि॑गुश्चापा॑पश्च। उ॒भौ दे॒वाना॑श्च शमि॒तारौ॑। तावि॑मं प॒शूश्च॑
 श्र॑पयतां प्रवि॒द्वा॑सौ॥ यथा॑यथाऽस्य॒ श्रप॑ण॒न्तथा॑तथा॥१६॥

धृ॒त्ताद्वा॒हू मा रा॑विष्ट॒ तथा॑तथा॥ [६]

जुष॑स्व स॒प्रथ॑स्तमम्। वचो॑ दे॒वप्स॑रस्तमम्। ह॒व्या जु॒ह्वान॑
 आ॒सनि॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञम॒मृते॑षु धेहि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो
 जुष॑स्व। स्तो॒काना॑मग्रे मे॒दसो॑ घृ॒तस्य॑। हो॒तः प्रा॑शा॒न प्रथ॑मो
 नि॒षद्य॑। घृ॒तव॑न्तः पाव॒क ते। स्तो॒काः श्रो॑तन्ति॒ मेद॑सः। स्व॒धर्म॑
 दे॒ववी॑तये॥१७॥

श्रेष्ठ॑ नो धेहि॒ वार्य॑म्। तुभ्य॑श्च स्तो॒का घृ॑त॒श्चुतः॑। अ॒ग्ने
 वि॒प्राय॑ सन्त्य। ऋ॒षिः श्रेष्ठः॑ स॒मि॒ध्यसे॑। य॒ज्ञस्य॑ प्रा॒विता॑

भवा तुभ्यः श्रोतन्त्यग्निगो शचीवः। स्तोकासौ अग्ने मेदसो
घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागाः। हव्या जुषस्व मेधिर।
ओजिष्ठन्ते मध्यतो मेद उद्धृतम्। प्र ते वयं ददामहे। श्रोतन्ति
ते वसो स्तोका अधित्वचि। प्रति तान्देवशोविहि॥१८॥

देववीतय उद्धृतग्रीणि च॥ [७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्र यातन्नमोभिरग्ने अर्वाक्।
युवः राधोभिरकंवेभिरिन्द्र। अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता
यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदसः। जुषेताः हविः।
होतर्यजं। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत
वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वा धियं
वाजयन्तीमतक्षम्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य
जुषेताः हविः। होतर्यजं। त्वामीडते अजिरं दूत्याय।
हविष्मन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासंदो बरुहिरग्ने।
अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य
जुषेताः हविः। होतर्यजं॥२०॥

सजातान्ग्निन्दे च॥ [८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईदृ रयिं यशसं
 पूर्वभाजम्। इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो नव्यैभिस्तिरतं
 देष्णैः। माच्छेद्वा रश्मीरिति नाधमानाः। पितृणां
 शक्तीरनुयच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्रीं
 धिषणाया उपस्थै। अग्निं सुदीतिं सुदृशं गृणन्तः।
 नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः। त्वां दूतमरतिं हव्यवाहम्।
 देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे च॥ [९]

त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनोतां। अस्या धियो अभवो
 दस्महोतां। त्वं सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु। सहो विश्वस्मै
 सहसे सहध्वै। अधा होता न्यसीदो यजीयान्। इडस्पद
 इषयन्नीड्यः सन्। तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तः। महो राये
 चितयन्तो अनुगमन्। वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैः। त्वे रयिं
 जागृवांसो अनुगमन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहां
 दीदिवांसम्। पदं देवस्य नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रवं
 आपन्नमृक्तम्। नामानि चिदधिरे यज्ञियानि। भद्रायां ते

रणयन्तु सन्दृष्टौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वं
 रायं उभयांसो जनानाम्। त्वं त्राता तरणे चेत्योऽभूः। पिता
 माता सदमिन्मानुषाणाम्॥ २३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वग्निः। होता मन्द्रो निषसादा
 यजीयान्। तं त्वां वयं दम आ दीदिवांसम्। उपजुबाधो
 नमसा सदेम। तं त्वां वयं सुधियो नव्यमग्ने। सुम्नायव
 ईमहे देवयन्तः। त्वं विशो अनयो दीद्यानः। दिवो अग्ने बृहता
 रोचनेन। विशां कविं विशपतिं शश्वतीनाम्। नितोशनं वृषभं
 चर्षणीनाम्॥ २४॥

प्रेतीषणि मिषयन्तं पावकम्। राजन्तमग्निं यजतं
 रयीणाम्। सो अग्न ईजे शशमे च मर्तः। यस्त
 आनद्विषमिधा हव्यदातिम्। य आहुतिं परि वेदा नमोभिः।
 विश्वेत्सवामा दधते त्वोतः। अस्मा उ ते महि महे विधेम।
 नमोभिरग्ने समिधोत हव्यैः। वेदीसूनो सहसो गीर्भिरुक्थैः।
 आ ते भद्रायां सुमतौ यतेम॥ २५॥

आ यस्ततन्थ रोदसी विभासा। श्रवोभिश्च श्रवस्यस्तरुत्रः।
 बृहद्विर्वाजैः स्थविरेभिरस्मे। रेवद्विरग्ने वितरं वि भाहि।
 नृवद्वसो सदमिद्वेह्यस्मे। भूरितोकाय तनयाय पश्वः। पूर्वोरिषो

बृहतीरा॒रे अ॒घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु। पु॒रू॒ण्य॒ग्रे
पु॒रु॒धा त्वा॒या। वसू॑नि राजन्व॒सुता॑ते अश्याम्। पु॒रू॒णि हि
त्वे पु॑रुवार॒ सन्ति॑। अ॒ग्रे वसु॑ विध॒ते राज॑नि॒त्वे॥ २६॥

जागृवा॑सो अनु॒ग॒म्नानु॑षाणाश्चर॒षणी॑नां य॒तेमा॑श्या॒न्दे च॑॥ ————— [१०]

आभ॑रत॑ शिक्ष॒तं वज्र॑बाहू। अ॒स्मा॑ इन्द्रा॒ग्नी अव॑त॒ः
शची॑भिः। इ॒मे नु ते र॒श्मयः॑ सूर्य॒स्य। येभिः॑ स॒पित॑त्वं पि॒तरों
न॒ आय॑न्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छा॒गस्य॑ ह॒विष॑ आ॒त्ताम॑द्य।
म॒ध्यतो॑ मे॒द उद्धृ॑तम्। पु॒रा द्वेषो॑भ्यः। पु॒रा पौरु॑षेय्या गृ॒भः।
घस्ता॑न्नूनम्॥ २७॥

घा॒से अ॑ज्राणां॒ यव॑सप्रथ॒मानाम्। सु॒म॒त्क्ष॑राणा॑
श॒तरु॑द्रियाणाम्। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्तानां॑ पीवो॑पवस॒नानाम्। पा॒र्श्वतः॑
श्रो॑णितः शि॒ताम॑त उ॒त्सा॒दतः॑। अ॒ङ्गाद॑ङ्गा॒दव॑त्तानाम्। क॒रत॑
ए॒वेन्द्रा॑ग्नी। जु॒षेता॑ ह॒विः। हो॒तर्य॑ज। दे॒वेभ्यो॑ वनस्प॒ते
ह॒वी॑षि। हि॒रण्य॑पर्ण॒ प्र॒दि॒व॒स्ते अ॒र्थम्॥ २८॥

प्र॒द॒क्षि॒णि॒द्र॒श॒नया॑ नि॒यूय॑। ऋ॒तस्य॑ व॒क्षि प॒थिभी॑
रजि॑ष्ठैः। होता॑ यक्षद्वन॒स्पति॑म॒भिहि॑। पि॒ष्टत॑मया
रभि॑ष्ठया र॒श॒नया॑धि॒त। यत्रेन्द्रा॑ग्नियोश्छा॒गस्य॑ ह॒विषः॑

प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतैः प्रिया पाथांसि।
 यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः
 प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्ये वोपावस्रक्षत्।
 रभीयांसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषतां हविः। होतर्यजं।
 पिप्रीहि देवां उशतो यविष्ठ। विद्वां ऋतूँर्ऋतुपते यजेह।
 ये दैव्यां ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वं होतृणामस्यायजिष्ठः।
 होता यक्षदग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागंस्य
 हविषः प्रिया धामानि। अयाङ्ग्वनस्पतैः प्रिया पाथांसि।
 अयाङ्ग्वेवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः
 प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या
 इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः।
 होतर्यजं॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथांसि सप्त च॥ [११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः
 प्रमंतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः।
 इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते। वनस्पते रशनयांभिधाय।
 पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्। वह देवत्रा दिधिषो

हवीं॑षि। प्र चंदा॑तारंम॒मृते॑षु वोचः। अ॒ग्निः॑ स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्।
अया॑ङ्गि॒रिन्द्रा॑ग्नि॒योश्छा॑गस्य ह॒विषः॑ प्रि॒या धामा॑नि॥३१॥

अया॑ङ्गन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पा॑था॒सि। अया॑ङ्गै॒वाना॑माज्य॒पाना॑
प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑त्स्व
महि॑मानम्। आय॑जता॒मेज्या॑ इषः। कृ॒णोतु॑ सो अ॒ध्वरा
जा॒तवे॑दाः। जुष॑ता॒ हविः॑। अ॒ग्ने यद॑द्य वि॒शो अ॒ध्वर॑स्य
होतः। पाव॑क शोचे॒ वेष्ट्व॑ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि म॒हिना
विय॑द्भूः। ह॒व्या वह॑ यविष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥३२॥

धामा॑नि भूरेकं च॥—————[१२]

दे॒वं ब॒र्हिः सु॑दे॒वं दे॒वैः स्या॑त्सु॒वीरं॑ वी॒रैर्व॑स्तो॒र्वृज्ये॑ता॒क्तोः
प्र॒भ्रिये॑तात्य॒न्यान्ना॒या ब॒र्हिष्मतो॑ म॒देम॑ वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
वेतु॑ यज। दे॒वीर्द्वारः॑ सङ्घा॒ते वि॒द्वीर्या॑म॒ञ्छिथि॑रा ध्रु॒वा
दे॒वहू॑तौ व॒त्स ई॑मेना॒स्तरु॑ण॒ आ॒मिमी॑यात्कुमा॒रो
वा न॑वजातो॒ मैना॒ अर्वा॑ रे॒णुक॑काटः पृ॒ण॑ग्वसु॒वने॑
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज। दे॒वी उ॒षासा॑न॒क्ताऽद्या॑स्मिन्
य॒ज्ञे प्र॑यत्य॒हेता॑मपि नूनं दै॒वीर्वि॑शः प्रा॒यासि॑ष्टा॒ सु॒प्री॑ते
सु॒धि॑ते वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑। दे॒वी जो॑ष्टी

वसु॑धिती॒ ययो॑र॒न्याऽघा॑द्वेषा॒सि यु॒यव॑दान्याव॒क्षद्व॑सु
 वार्या॑णि॒ यज॑मानाय॒ वसु॑वने॒ वसु॑धेय॑स्य॒ वीतां॑ यज॑।
 दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ इष॑मूर्ज॑म॒न्याव॒क्षत्स॑ग्धिः॒ सपी॑तिम॒न्या
 नवे॑न॒ पूर्व॑न्दय॑मानाः॒ स्याम॑ पुरा॒णेन॒ नव॑न्तामूर्ज॑मूर्जाहु॑ती
 ऊ॒र्जय॑माने॒ अधा॑तां॒ वसु॑वने॒ वसु॑धेय॑स्य॒ वीतां॑ यज॑।
 दे॒वा दै॒व्या होता॑रा॒ नेष्टा॑रा॒ पोता॑रा॒ हृता॑घ॒शः सा॒वाभ॑रद्व॒सू
 वसु॑वने॒ वसु॑धेय॑स्य॒ वीतां॑ यज॑। दे॒वीस्ति॑स्त्रि॒स्तिस्त्रो॑ दे॒वीरि॑डा॒
 सर॑स्वती॒ भार॑ती॒ द्यां भार॑त्यादि॒त्यैर॑स्पृक्ष॒त्सर॑स्वती॒मः
 रु॒द्रैर्य॑ज्ञमा॒वीदि॑हैवे॒ड्या वसु॑म॒त्या स॒धमा॑द॒ मदे॑म॒ वसु॑वने॒
 वसु॑धेय॑स्य॒ विय॑न्तु॒ यज॑। दे॒वो नरा॑शः॒ संस्त्रि॑शी॒र्षा
 ष॒ड॒क्षः श॒तमि॑दे॒नः शि॒तिपृ॑ष्ठा आ॒दध॑ति॒ सह॑स्र॒मीं प्र॑व॒हन्ति॑
 मि॒त्राव॑रु॒णेद॑स्य॒ हो॒त्रम॑र॒हतो॑ बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम॑श्विना॒
 ऽऽध्व॑र्य॒वं वसु॑वने॒ वसु॑धेय॑स्य॒ वेतु॑ यज॑। दे॒वो
 वन॑स्पति॒र्वर्ष॑प्रा॒वा घृ॒तनि॑र्णि॒ग्याम॑ग्रे॒णास्पृ॑क्ष॒दान्तरि॑क्षं
 मध्ये॑नाप्राः॒ पृथि॑वीमुप॑रेणा॒दः ही॑द्वसु॒वने॒ वसु॑धेय॑स्य॒ वेतु॑
 यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॑रि॒तीनां॑ नि॒धेधा॑ऽसि॒ प्रच्यु॑तीना॒मप्र॑-
 च्यु॒तत्रि॑काम॒धरणं॑ पुरु॒स्पार॑हं॒ यश॑स्वदे॒ना ब॒र्हिषा॑ऽन्या

ब॒र्ही॑ष्य॒भि ष्या॑म वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वो
 अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः स॒त्यम॑न्माऽऽय॒जी
 हो॒ता हो॒तुर्हो॒तुराय॑जीया॒नग्ने॑ या॒न्दे॒वानया॑ड्या॒ अपि॑प्रे॒र्ये
 ते हो॒त्रे अम॑त्स॒त ता॑ स॒स॒नुषी॑ हो॒त्रा दे॒वङ्ग॑मान्दि॒वि
 दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मः स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने हो॒ताऽभू॑र्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
 नमो॒वा॒के वी॒हि यज॑॥ ३३॥

यजैकं च॥ _____ [१३]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वीर्द्वारि॑ः। व॒सुवने॑
 वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वी उ॒षा॒सान॒क्ता। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
 वी॒ताम्। दे॒वी जो॒ष्टी। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒ताम्। दे॒वी
 ऊ॒र्जाहु॑ती। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒ताम्॥ ३४॥

दे॒वा दै॒व्या हो॒ता॒रा। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒ताम्।
 दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वो
 नरा॒शंसः॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो वन॑स्पतिः।
 व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॑रितीनाम्। व॒सुवने॑
 वसु॒धेय॑स्य वेतु॥ ३५॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः।

स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होतु॑र्होतुराय॑जीयान्। अ॒ग्ने
 या॒न्दे॒वानया॑ट्। या॑ अ॒पि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अ॑म॒थ्स॒त। ता॑
 स॑स॒नुषी॑ हो॒त्रा॑न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्।
 स्वि॒ष्ट॒कृ॒च्चाग्ने॑ होता॑ऽभूः। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य नमो॒वा॒के
 वी॒हि॑॥ ३६॥

वी॒तां वे॒त्वभू॑रेकं च॥ [१४]

अ॒ग्नि॒म॒द्य हो॒ता॑र॒मवृ॑णीता॒यं यज॑मानः प॒च॑न्प॒क्तीः
 प॒च॑न्पु॒रोडा॑शं ब॒ध्नन्नि॑न्द्रा॒ग्निभ्यां॑ छा॒गं सूप॑स्था अ॒द्य
 दे॒वो व॒न॒स्पति॑र॒भव॑दिन्द्रा॒ग्निभ्यां॑ छा॒गे॒नाघ॑स्ता॒न्तं मे॑द॒स्तः
 प्र॒ति॒प॒च॒ताग्र॑भी॒ष्टा॒मवी॑वृ॒धेतां॑ पु॒रोडा॑शेन॒ त्वाम॑द्य॒र्ष आ॑र्षे॒य
 ऋ॒षीणा॑न्नपा॒दवृ॑णीता॒यं यज॑मानो ब॒हुभ्य॑ आ स॒ङ्ग॑तेभ्य
 ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॑ व॒सु वा॒र्या य॑क्ष्य॒त इति॑ ता या दे॒वा
 दे॒व॒दाना॑न्यदु॒स्तान्य॑स्मा॒ आ च॑ शा॒स्वा च॑ गुर॒स्वेषि॑तश्च
 हो॒त॒रसि॑ भ॒द्रवा॑च्या॒य प्रे॑षि॒तो मा॑नु॒षः सू॒क्तवा॑का॒यं सू॒क्ता
 ब्रू॑हि॥ ३७॥

अ॒ग्नि॒म॒द्यैक॑म्॥ [१५]

अ॒ञ्ज॒न्ति होता॑ यक्ष॒थ्समि॑द्धो अ॒द्या॒ग्निर॒जैर्दे॒व्यां जु॑ष॒स्वा वृ॑त्र॒हणा॑ गी॒र्भिस्त्व॑
 ह्याभ॑र॒तमु॑पो॒ह यद्दे॒वं ब॒र्हिः सु॑दे॒वं दे॒वं ब॒र्हि॒र॒ग्नि॒म॒द्य प॑ञ्चदश॥ १५॥

अ॒ञ्जन्त्य॒ग्निर्होता॑ नो गी॒र्भिरुपो॑ ह॒ यद्वि॒दथ॑ व॒जिनः॑ स॒प्तत्रिं॑शत्॥३७॥

अ॒ञ्जन्ति॑ सू॒क्ताब्रू॑हि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा ए॒षोऽग्नौ॑ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीन॑न्वा॒धाय॑
 व्रतमु॒पैति॑। स यदनि॑ष्ट्वा प्रया॒यात्। अकाम॑प्रीता ए॒नं कामा॑
 नानुप्रया॑युः। अ॒तेजा॑ अ॒वीर्यः॑ स्यात्। स जु॑हुयात्। तुभ्यं॑ ता
 अ॒ङ्गिर॑स्तम। वि॒श्वाः सु॒क्षित॑यः पृथक्। अ॒ग्ने कामा॑य येमि॒र॒
 इति॑। कामा॑ने॒वास्मि॑न्दधाति॥१॥

काम॑प्रीता ए॒नं कामा॑ अनु॒ प्रया॑न्ति। तेज॒स्वी
 वी॒र्या॑वान्भवति। सन्त॑ति॒र्वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। योऽग्नीन॑न्वा॒धाय॑
 व्रतमु॒पैति॑। स यदु॒द्वाय॑ति। वि॒च्छि॑त्तिरे॒वास्य॑ सा। तं
 प्राञ्च॑मु॒द्धृत्य॑। मन॒सोप॑तिष्ठेत्। मनो॒ वै प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॑त्यो
 य॒ज्ञः॥२॥

मन॑सै॒व य॒ज्ञं सन्त॑नोति। भूरि॑त्याह। भू॒तो वै
 प्र॒जाप॑तिः। भूति॑मे॒वोपै॑ति। वि वा ए॒ष इन्द्रि॑येण॑ वी॒र्येण॑र्ध्यते।
 यस्याऽऽहि॑ता॒ग्नेर॒ग्निर॑प॒क्षाय॑ति। याव॑च्छ॒म्यया॑ प्र॒विध्यै॑त्।
 यदि॑ ताव॑दप॒क्षायै॑त्। तं सम्भ॑रेत्। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र उ॑ त॒
 एक॑म्॥३॥

तृतीयै॒न॒ ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॒ चारु॑रेधि।
 प्रि॒ये दे॒वानां॑ पर॒मे ज॒नित्र॑ इति॑। ब्रह्म॑णै॒वैन॑ꣳ सम्भ॑रति।
 सै॒व ततः॑ प्राय॑श्चित्तिः। यदि॑ पर॒स्तराम॑प॒क्षायै॑त्।
 अ॒नुप्र॒यायाव॑स्येत्। सो ए॒व ततः॑ प्राय॑श्चित्तिः। ओष॑धी॒र्वा
 ए॒तस्य॑ प॒शून्पयः॑ प्रवि॑शति। यस्य॑ ह॒विषे॑ व॒थ्सा अ॒पाकृ॑ता॒
 धय॑न्ति॥४॥

तान् यदु॒ह्यात्। या॒तया॑म्ना ह॒विषा॑ यजेत। यन्न दु॒ह्यात्।
 य॒ज्ञप॒रुरन्त॑रि॒यात्। वा॒य॒व्यां यवा॑गू॒न्निर्व॑पेत्। वा॒युर्वै पय॑सः
 प्र॒दाप॑यि॒ता। स ए॒वास्मै॑ पयः॑ प्र॒दाप॑यति। पयो॒ वा ओष॑धयः।
 पयः॑ पयः॑। पय॑सै॒वास्मै॑ पयोऽ॒व रुन्धे॑॥५॥

अथोत्त॑रस्मै ह॒विषे॑ व॒थ्सान॑पाकृ॒र्यात्। सै॒व ततः॑
 प्राय॑श्चित्तिः। अ॒न्य॒त॒रान् वा ए॒ष दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयति।
 ये यज॑मानस्य सा॒यं गृ॒हमा॒ गच्छ॑न्ति। यस्य॑ सा॒यं दु॒ग्धꣳ
 ह॒विरा॑र्तिमा॒र्च्छति॑। इन्द्रा॑य व्री॒हीन्नि॒रुप्योप॑ वसेत्। पयो॒ वा
 ओष॑धयः। पय॑ ए॒वारभ्य॑ गृ॒हीत्वोप॑ वसति। यत्प्रा॒तः स्यात्।
 तच्छृ॑तं कु॒र्यात्॥६॥

अथे॒तर॑ ऐ॒न्द्रः पुं॒रोडा॑शः स्यात्। इ॒न्द्रि॒ये ए॒वास्मै॑ स॒मीची॑

दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयो-
ऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वृथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः
प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये
यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयं
हविरार्तिमाच्छति॥ ७ ॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं
यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वत्या
देवताः। इन्द्रमन्वत्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा
ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै
हविषे वृथ्सानपाकुर्यात्॥ ८ ॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते।
यस्य व्रत्येऽहन्यत्यनालम्भुका भवति। तामपुरुषं यजेत।
सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिद्वोपं ह्वयेत। अमूहमस्मि।
सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्त्वम्।
तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुंसे पुत्राय वेत्तवै।
रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप
ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥ ९ ॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादार्च्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै यदि परस्त्रामोषंधीरन्यत्रानुभयानर्धो वै॥) [१]

यद्विष्णुणेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पूर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदववृष्टेन जुहुयात्। अपरूपमस्याऽऽत्मजायेत। किलासो वास्यादर्शसो वा। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि

चष्टे। स॒त्याय॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑ञ्जुहोतेति। मि॒त्रेणै॒वैन॑त्कल्पयति।
तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सै॒व ततः॑ प्रायश्चित्तिः।
यत्पूर्॑वस्या॒माहु॑त्या॒ हुता॒यामु॒त्तरा॑ऽऽहु॒तिः स्कन्दे॑त्। द्वि॒पाद्भिः॑
प॒शुभि॑र्यज॒मानो॒ व्य॑ध्येत। यदु॒त्तर॑या॒ऽभि जु॑हुयात्॥१३॥

चतु॑ष्पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॒मानो॒ व्य॑ध्येत। यत्र॒ वेत्थ॑
वन॑स्पते दे॒वानां॒ गुह्या॒ नामा॑नि। तत्र॑ ह॒व्यानि॑ गा॒मये॑ति
वान॑स्पत्यय॒र्चा स॒मिध॑मा॒धाय॑। तू॒ष्णीमे॒व पुन॑र्जुहुयात्।
वन॑स्पति॒नैव॒ यज्ञ॑स्या॒र्ता चाना॑र्ता चाऽऽहु॒ती वि दा॑धार।
तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सै॒व ततः॑
प्रायश्चित्तिः। यत्पु॒रा प्र॑या॒जेभ्यः॒ प्राङ्ङा॑रः स्कन्दे॑त्। अ॒ध्व॒र्यवे॑
च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ऽ स्यात्॥१४॥

यद्व॑क्षिणा। ब्र॒ह्मणे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ऽ स्यात्।
यत्प्र॒त्यक्। हो॒त्रे च॒ पत्न्यै॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ऽ
स्यात्। यदु॒दङ्घ्रि॑। अ॒ग्नीधे॑ च॒ प॒शुभ्य॑श्च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ऽ
स्यात्। यद॑भिजुहुयात्। रु॒द्रोऽस्य॑ प॒शून्धा॑तुकः स्यात्।
यन्ना॑भिजुहुयात्। अशा॑न्तः प्र॒हिये॑त॥१५॥

सु॒वस्य॒ बुध्न॑नाभिनिद॑ध्यात्। मा त॑मो॒ मा य॒ज्ञस्त॑म॒न्मा

यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते।
 नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति
 येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः।
 स्तोमपृष्ठो घृतवान्त्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्वा
 जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवेनं प्र हरति।
 सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्मभि जुहुयात्स्याद्वियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्वक्नेन
 प्राजापत्यया यत्कीटा मंध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्ङारो यदक्षिणा
 यत्प्रत्यग्यदुदङ्ङ्॥)॥ [२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्ने-
 रग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य
 होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। यद्यन्यन्न
 विन्देत्। अजायां होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा।
 अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्।
 यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्।
 यद्यजान्न विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते होतव्यम्। एष

वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यद्वा॑ह्म॒णः। अ॒ग्रावे॒वास्या॑ग्नि॒होत्र॑ ५ हु॒तं
भ॑वति॥१८॥

ब्रा॒ह्मणं॑ तु वंस॒त्यै नाप॑ रुन्ध्यात्। यद्वा॑ह्म॒णं वंस॒त्या
अ॑परुन्ध्यात्। यस्मि॑न्ने॒वाग्रा॒वाहु॑तिं जुहुयात्। तं भा॑ग॒धेये॑न
व्य॑र्धयेत्। तस्मा॑द्वा॒ह्मणो॑ वंस॒त्यै नाप॑रु॒ध्यः। यदि॑
ब्रा॒ह्मणं॑ न वि॒न्देत्। द॒र्भस्त॒म्बे हो॑त॒व्यम्। अ॒ग्नि॒वान् वै
द॑र्भस्त॒म्बः। अ॒ग्रावे॒वास्या॑ग्नि॒होत्र॑ ५ हु॒तं भ॑वति। द॒र्भाऽस्तु
ना॒ध्यासी॑त॥१९॥

यद्द॒र्भान्ध्या॑सी॒त। यामे॒वाग्रा॒वाहु॑तिं जुहुयात्।
ताम॒ध्यासी॑त। तस्मा॑द्द॒र्भा ना॒ध्यासि॑त॒व्याः। यदि॑ द॒र्भान्न
वि॒न्देत्। अ॒प्सु हो॑त॒व्यम्। आपो॑ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑।
दे॒वता॑स्वे॒वास्या॑ग्नि॒होत्र॑ ५ हु॒तं भ॑वति। आप॒स्तु न परि॑चक्षीत।
यदापः॑ परि॒चक्षी॑त॥२०॥

यामे॒वाप्स्वाहु॑तिं जुहुयात्। तां परि॑चक्षीत। तस्मा॑दापो॒
न परि॑चक्ष्याः। मे॒ध्या च॒ वा ए॒तस्या॑मे॒ध्या च॑ त॒नुवौ॑ स ५
सृ॑ज्येते। यस्याऽऽहि॑ताग्नेर॒न्यैर॒ग्निभि॑र॒ग्नयः॑ स ५ सृ॑ज्यन्ते॑।
अ॒ग्नये॑ वि॒विच॑ये पुरो॒डाशं॑ म॒ष्टाकं॑ पालं॒ निर्व॑पेत्। मे॒ध्या

चैवास्यामेध्यां च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिः स्वेन
भागधेयेनोप धावति। स एवैनं व्रतमा लम्बयति॥२१॥

गर्भः स्रवन्तमगदमंकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः।
पृथिव्यामव चुश्रोतैतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः।
रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यत्स्रवेत्।
रेतोऽस्य वाजिनः स्रवेत्। गर्भः स्रवन्तमगदमंकरित्याह।
रेत एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति।
इन्द्र इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा
वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति।
बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै
प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्रोतैतदित्याह।
अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं
पराचैरित्याह। रक्षसामपंहत्यै॥२३॥

अजाऽग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत् परिचर्क्षीत लम्बयति दधाति देवानां
बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तुम्बेऽप्सु होतव्यम्॥)॥—[३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठात्सर्वतश्च याः। तार्भी
रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवां गातुविदः।
गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र
युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वकलमन्तरमा ददे। आपो देवीः
शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्काय देवानाम्।
पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो
वत्सेषु पय इन्द्राय हविषे धियस्व। गायत्री पर्णवल्केन।
पयः सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति
सूर्यमहै। आदित्यं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय
रमतां देवताभ्यः। वसून्नुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः।
ताः पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इमामूर्जं
पञ्चदशीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परि गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अग्निर्हव्यवाडिह ताना वहतु। पौर्णमासं हविरिदमेषां
मयि। आमावास्यं हविरिदमेषां मयि। अन्तराग्नी पशवः।
देवसंसदमा गमन्। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने

मनीषया॥ इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि
संवसानाः। ताः पूर्वः परिं गृह्णामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषया॥ इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्।
अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। तान्पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व
आयतने मनीषया॥ अयं पितॄणामग्निः। अवाङ्मुखा पितॄभ्य
आ। तं पूर्वः परिं गृह्णामि। अविषन्नः पितुं कर्त्ता। अजस्रं
त्वा९ सभापालाः॥२८॥

विजयभाग९ समिन्धताम्। अग्ने दीदाय मे सभ्य।
विजित्यै शरदः शतम्। अन्नमावसथीयम्। अभि हराणि
शरदः शतम्। आवसथे श्रियं मन्त्रम्। अहिर्बुध्नियो नि
यच्छतु। इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यः। वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि।
इदमहमिन्द्रज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रुद्रेभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमहं वरुणज्येष्ठेभ्यः।
आदित्येभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। पयस्वतीरोषधयः।
पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र
स९ सृजा। अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छक्रेयं तन्मे
राध्यताम्। वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते॥३०॥

व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छक्रेयं तन्मे

राध्यताम्। इमां प्राचीमुदीचीम्। इषमूर्जमभि सङ्स्कृताम्।
 बहुपर्णामशुष्काग्राम्। हरामि पशुपामहम्। यत्कृष्णो रूपं
 कृत्वा। प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततस्त्वामेकविंशतिधा।
 सम्भरामि सुसम्भृता॥३१॥

त्रीनपरिधीः स्तिस्रः समिधः। यज्ञायुरनुसञ्चरान्। उपवेष्टं
 मेक्षणं धृष्टिम्। सं भरामि सुसम्भृता॥ या जाता ओषधयः।
 देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा। तासां पर्व राध्यासम्। परिस्तरमाहरन्।
 अपां मेध्यं यज्ञियम्। सदेवः शिवमस्तु मे॥३२॥

आच्छेत्ता वो मा रिषम्। जीवानि शरदः शतम्।
 अपरिमितानां परिमिताः। सन्नह्ये सुकृताय कम्। एनो
 मा निगाङ्गतमच्चनाहम्। पुनरुत्थाय बहुला भवन्तु।
 सकृदाच्छिन्नं बरहिरूर्णामृदु। स्योनं पितृभ्यस्त्वा
 भराम्यहम्। अस्मिन्सीदन्तु मे पितरः सोम्याः। पितामहाः
 प्रपितामहाश्चानुगैः सह॥३३॥

त्रिवृत्पलाशे दुर्भः। इयान्प्रादेशसंमितः। यज्ञे पवित्रं
 पोतृतमम्। पयो हव्यं करोतु मे। इमौ प्राणापानौ।
 यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पवित्रे

हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वा मनसा पुनातु॥ ३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां
पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्।
त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्।
त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनाम्।
पवित्रेण सहागहि॥ ३५॥

शिवेयं रज्जुरभिधानी। अघ्नियामुपं सेवताम्।
अप्रस्रं साय यज्ञस्य। उखे उपदधाम्यहम्। पशुभिः
सन्नीतं बिभृताम्। इन्द्राय शृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय।
त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो
भवासि नः॥ ३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽऽयुषि प्र युज्यताम्। तिरः
पवित्रमतिनीताः। आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः।
वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दौहपवित्रे रज्जुम्। सर्वा पात्राणि
शुन्धत। एता आ चरन्ति मधुमद्बुहानाः। प्रजावतीर्यशसो
विश्वरूपाः॥ ३७॥

बह्वीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु

गावः। पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः प्रजया स५ सृजामि।
 रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च।
 जीवो जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च
 सन्दुहाताम्। धाता सोमेन सह वार्तेन वायुः। यजमानाय
 द्रविणं दधातु॥३८॥

उत्सं दुहन्ति कलशं चतुर्बिलम्। इडां देवीं मधुमती५
 सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वत५ सूनृतावत्। तद्यजमान-
 ममृतत्वे दधातु। कामधुक्षः प्र णौ ब्रूहि। इन्द्राय
 हविरिन्द्रियम्। अमूं यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो
 हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥३९॥

वथ्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य
 सन्ततिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि।
 अदस्तमसि विष्णावे त्वा। यज्ञायपि दधाम्यहम्।
 अद्विररिक्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं
 कृत्वा। स्वां योनिमपि गच्छतु॥४०॥

पूर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पूर्णं
 च दर्भं च। देवाना५ हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो

हव्य९ हि रक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते। देवता उपवसन्तु
मे। अहं ग्राम्यानुपं वसामि। मह्यं गोपंतये पशून्॥४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसम्भृतां
मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा
इह पशवोऽयं पितृणामग्निः।)॥ [४]

देवां देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु।
द्वितीयास्तृतीयेषु। त्रिरैकादशा इह मांऽवत। इद९
शंकेयं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मनै। इदं करिष्ये
भेषजम्। इदं मे विश्वभेषजा। अश्विना प्रावतं युवम्।
इदमह९ सेनाया अभीत्वर्यै॥४२॥

मुखमपोहामि। सूर्यं ज्योतिर्वि भाहि। महत इन्द्रियाय।
आ प्यायतां घृतयोनिः। अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम्। खमंङ्क्ष्व
त्वचमङ्क्ष्व। सुरूपं त्वां वसुविदम्। पशूनां तेजसा। अग्नये
जुष्टमभि धारयामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्त्सीदामृते प्रति
तिष्ठ। व्रीहीणां मेधं सुमनस्यमानः। आर्द्रः प्रथस्सुर्भुवनस्य
गोपाः। शृत उथ्स्नाति जनिता मंतीनाम्। यस्त आत्मा

प॒शुषु प्रवि॑ष्टः। दे॒वानां॑ वि॒ष्ठाम॑नु यो वि॑त॒स्थे। आ॒त्म॒न्वान्त्सो॑म
घृ॒तवा॑न् हि भू॒त्वा। दे॒वान्गच्छ॑ सु॒र्वि॒न्द॒ यज॑मानाय॒ मह्य॑म्।
इ॒रा भू॑तिः पृथि॒व्यै र॒सो मो॒त्क्र॑मीत्॥४४॥

दे॒वाः पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ दे॒वाः। योऽह॑म॒स्मि स॒ सन् य॑जे।
यस्या॑स्मि॒ न त॑म॒न्तरै॑मि। स्वं म॑ इ॒ष्ट॒स्वं द॒त्तम्। स्वं
पूर्त॑ः स्व॒ः श्रान्त॑म्। स्व॒ः हु॒तम्। तस्य॑ मे॒ऽग्नि॑रु॒पद्र॑ष्टा।
वा॒युरु॑प॒श्रो॒ता। आ॒दि॒त्योऽनु॑ख्या॒ता। द्यौः पि॒ता॥४५॥

पृथि॒वी मा॒ता। प्र॒जाप॑तिर्बन्धुः। य ए॒वास्मि॒ स सन् य॑जे।
मा भे॒र्मा संवि॑क्था॒ मा त्वा॑ हि॒ःसि॑षम्। मा ते ते॒जोऽप॑
क्र॑मीत्। भ॒र॒तमु॒द्धरे॑मनु॒षि॒श्च। अ॒व॒दाना॑नि ते प्र॒त्यव॑दास्यामि।
नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि॒ःसीः। यद॑व॒दाना॑नि तेऽव॒द्यन्।
वि॒लो॒माका॑र्ष॒मात्म॑नः॥४६॥

आज्यै॑न् प्र॒त्य॑नज्म्येनत्। तत्त॒ आ प्या॑यतां पुनः॑।
अज्या॑यो यवमा॒त्रात्। आ॒व्या॒धात्कृ॑त्यतामि॒दम्। मा
रू॒रुपा॑म॒ य॒ज्ञस्य॑। शु॒द्ध॒स्वि॑ष्टमि॒द॒ः ह॒विः। मनु॑ना दृ॒ष्टां
घृ॒तप॑दीम्। मि॒त्रावरु॑णसमी॒रिता॑म्। द॒क्षि॒णा॒र्धाद॑सं॒म्भि॒न्दन्।
अ॒व॒द्याम्ये॑क॒तोमु॑खा॒म्॥४७॥

इडे॑ भा॒गं जु॑षस्व नः। जिन्व॑ गा जिन्वा॑र्वतः। तस्या॑स्ते
भक्षि॑वाणः स्याम। सर्वा॑त्मानः सर्व॑गणाः। ब्रध्न॑ पिन्व॑स्व।
दद॑तो मे॒ मा क्षा॑यि। कुर्व॑तो मे॒ मोप॑दसत्। दि॒शां कृ॑तिरसि।
दि॒शो मे॒ कल्प॑न्ताम्। कल्प॑न्तां मे॒ दिशः॑ ॥ ४८ ॥

दैवी॑श्च॒ मानु॑षीश्च। अ॒होरा॑त्रे मे॒ कल्पे॑ताम्। अ॒र्धमा॑सा
मे॒ कल्प॑न्ताम्। मा॒सा मे॒ कल्प॑न्ताम्। ऋ॒तवो॑ मे॒
कल्प॑न्ताम्। सं॒वत्स॑रो मे॒ कल्प॑ताम्। कृ॒तिरसि॑ कल्प॑तां
मे। आशा॑नां त्वाऽऽशा॑पा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं
भू॒तस्या॑र्ध्यक्षे॑भ्यः ॥ ४९ ॥

वि॒धेम॑ ह॒विषां॑ व॒यम्। भज॑तां भा॒गी भा॒गम्। मा
भा॒गोऽभ॑क्त। निर॑भा॒गं भ॑जामः। अ॒पस्वि॑न्व। ओष॑धीर्जिन्व।
द्वि॒पात्पा॑हि। च॒तुष्पा॑दव। दि॒वो वृ॑ष्टिमे॒रय॑। ब्रा॒ह्म॒णाना॑मि॒दं
ह॒विः ॥ ५० ॥

सो॒म्याना॑ं सोम॑पी॒थिना॑म्। निर्भ॑क्तो ब्रा॒ह्मणः॑।
नेहा॑ ब्रा॒ह्मण॑स्यास्ति। सम॑ङ्गां ब॒र्हिर्ह॒विषां॑ घृ॒तेन॑।
समा॑दि॒त्यैर्वसु॑भिः सं म॒रुद्भिः॑। समि॑न्द्रेण॒ विश्वे॑भिर्दे॒वेभि॑रङ्गाम्।
दि॒व्यं नभो॑ गच्छ॒तु यथ्स्वाहा॑। इन्द्रा॑णीवा॒विध॑वा भू॒यासम्॑।

अदितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वां गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वाय। सं पत्नी पत्या सुकृतेन
गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। सञ्जानानौ
विजहतामरातीः। दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते
तनुवो यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयोः
प्रशिषमीडमानः। देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं
वा देवा अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागः शतक्रतू। एतद्वां तेन प्रीणानि। तेन
तृप्यतमहहौ। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके।
ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहं नारिष्ठावनु यजामि विद्वान्।
यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्वागधेयम्। अदारसृद्धवत देवसोम।
अस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता नः। मा नो विददभिभामो
अशस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्।
पूर्णमासं यजामहे। स नो दोहताः सुवीर्यम्। रायस्पोषः
सहस्रिणम्। प्राणाय सुराधसे। पूर्णमासाय स्वाहा।
अमावास्या सुभगा सुशेवा। धेनुरिव भूय आप्यायमाना।

सा नो॑ दोहता॑ सुवीर्यम्। रा॒यस्पोष॑ सह॒स्त्रिणम्।
 अ॒पा॒नाय॑ सु॒राध॑से। अ॒मा॒वा॒स्यायै॑ स्वाहा॑। अ॒भि स्तृ॑णीहि
 परि॑ धेहि वेदिम्। जा॒मिं मा हि॑सीरमुया शया॑ना।
 होतृ॑षद॒ना हरि॑ताः सुव॒र्णाः। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य
 ब्रध्ने॥५४॥

अ॒भी॒र्त्त॒र्यै करोमि॑ क॒मी॒त्पि॒ताऽऽत्म॑न॒ एक॑तो मु॒खां मे दि॒शोऽध्य॑क्षेभ्यो ह॒विर्गा॑रहपत्या
 कल्प॑यन्नशस्तिः सा नो॑ दोहता॑ सुवीर्यं॑ सप्त च॑॥—————[५]

परि॑स्तृणीत॒ परि॑धत्ता॒ग्निम्। परि॑हितो॒ऽग्निर्य॑ज॒मानं॑ भुनक्तु।
 अ॒पा॑ रस॒ ओष॑धीना॑ सुव॒र्णः। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य
 सन्तु॑ काम॒दुघाः॑। अ॒मुत्रा॒मुष्मि॑ल्लोके। भू॒प॒ते भुव॑नपते। म॒हतो॑
 भू॒तस्य॑ पते। ब्र॒ह्माणं॑ त्वा वृणीमहे। अ॒हं भू॒प॒तिर॒हं भुव॑नपतिः।
 अ॒हं म॑हतो भू॒तस्य॑ पतिः॥५५॥

दे॒वेन॑ सवि॒त्रा प्र॑सूत॒ आर्त्वि॑ज्यं करिष्यामि। दे॒वं स॑वितरे॒तं
 त्वा॑ वृणते। बृह॒स्पतिं॑ दै॒व्यं ब्र॒ह्माण॑म्। तद॒हं मन॑से प्र ब्रवीमि।
 मनो॑ गाय॒त्रियै॑। गा॒य॒त्री त्रि॑ष्टुभै॑। त्रि॒ष्टु॒जग॑त्यै। जग॑त्यनु॒ष्टुभै॑।
 अ॒नु॒ष्टु॒क्प॒ङ्क्त्यै॑। प॒ङ्क्तिः प्र॒जाप॑तये॥५६॥

प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑। वि॒श्वे दे॒वा बृह॑स्पतये।

बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा।
अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं
करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा
तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः।
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय।
मह्यं धुक्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष।
ततो देवी वर्धयते पयांसि। यज्ञिया यज्ञं वि च यन्ति शं
च। ओषधीराप इह शक्करीश्च। यो मां हृदा मनसा यश्च
वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च।
तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्भि। ऊर्णामृदु प्रथमानं स्योनम्।
देवेभ्यो जुष्टं सदानाय बरुहिः। सुवर्गे लोके यजमानं हि
धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः
सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते
सौभगाय॥५९॥

सा मे धुक्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शग्मा चैधि।

स्यो॒ना च॑ मे सु॒षदा॑ चैधि। ऊ॒र्ज॑स्वती च मे प॒य॑स्वती चैधि।
 इष॒मूर्ज॑ मे पि॒न्वस्व। ब्र॒ह्म तेजो॑ मे पि॒न्वस्व। क्ष॒त्रमोजो॑ मे
 पि॒न्वस्व। वि॒शं पु॒ष्टिं मे पि॒न्वस्व। आ॒यु॒र॒न्नाद्यं॑ मे पि॒न्वस्व।
 प्र॒जां प॒शून्मे॑ पि॒न्वस्व॥६०॥

अ॒स्मिन् य॒ज्ञ उ॒प भू॒य इ॒न्द्र मे॑। अ॒वि॒क्षो॒भाय॑ परि॒धीं
 द॒धामि॑। ध॒र्ता ध॒रुणो॑ ध॒री॑यान्। अ॒ग्नि॒द्वेषा॑सि नि॒रि॒तो
 नु॒दाते॑। वि॒च्छि॒नद्भि॒ वि॒धृ॒तीभ्या॑ स॒प॒त्नान्। जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान्
 ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। वि॒शो य॒न्त्राभ्या॑ वि॒ध॒माम्ये॑नान्। अ॒ह॒
 स्वा॒नामु॒त्तमो॑ऽसानि दे॒वाः। वि॒शो य॒न्त्रे नु॒दमा॑ने अ॒रा॒तिम्।
 वि॒श्वं पा॒प्मान॒मम॑तिं दु॒र्म॒रा॒युम्॥६१॥

सी॒दन्ती॑ दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। ध॒र्ता स्थो॑ वि॒धृ॒ती
 स्व॒धृ॒ती। प्रा॒णान्म॒रि॒ धार॑यतम्। प्र॒जां म॒रि॒ धार॑यतम्।
 प॒शून्म॒रि॒ धार॑यतम्। अ॒यं प्र॑स्तर उ॒भय॑स्य ध॒र्ता। ध॒र्ता
 प्र॑या॒जाना॑मु॒तानू॑या॒जाना॑म्। स दा॑धार स॒मिधो॑ वि॒श्वरू॑पाः।
 तस्मि॒न्त्सु॒चो अ॒ध्या सा॑दयामि। आ रो॑ह प॒थो जु॑हु
 दे॒व॒याना॑न्॥६२॥

यत्र॑र्ष॒यः प्र॒थम॒जा ये पु॑रा॒णाः। हि॒र॒ण्य॒पक्षा॑ऽजि॒रा

सम्भृताङ्गा। वहांसि मा सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाध
उपभृता सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः।
दोहै यज्ञं सुदुधामिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्।
अधरे मथ्सपत्नाः। यो मा वाचा मनसा दुर्मरायुः।
हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्।
अधरे मथ्सपत्नाः। ऋषभोऽसि शाक्रः। घृताचीनां सूनुः।
प्रियेण नाम्नां प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः
पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयां पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद
पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मथ्सपत्नाः। इयं स्थाली घृतस्य पूर्णा।
अच्छिन्नपयाः शतधार उथ्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन।
यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्।
शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः
पशुमतीः। प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः।
सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः।

इदमिन्द्रियममृतं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकिथ्सन्।
तेन देवा अवतोप माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्।
शृतं मयि श्रयताम्। यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिंश्चद्वलमिन्द्रं प्रजापतिः। इदं तच्छुक्रं मधुं
वाजिनीवत्। येनोपरिष्टादधि नोन्महेन्द्रम्। दधि मां धिनोतु।
अयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दत्। गुहां सतीं गहने गह्वरेषु।
स विन्दतु यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा
करोतु। अयं यज्ञः समसदद्धविष्मान्। ऋचा साम्ना यजुषा
देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्सूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सख्यममृतत्वमंश्याम्।
यो नः कनीय इह कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय
मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवनानुदेताम्। अहं प्रजां वीरवतीं
विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं
जेष्यन्तम्। वाजिनं वाजजितम्॥६८॥

वाजजित्यायै सं मांज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। उपहूतो
द्यौः पिता। उप मां द्यौः पिता ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्।
आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। उपहूता पृथिवी माता।

उप॒ मां मा॒ता पृ॒थि॒वी ह्व॑यताम्। अ॒ग्निरा॒ग्नी॑ध्रात्॥६९॥

आयु॑षे वर्च॑से। जी॒वात्वै॑ पुण्या॑य। मनो॒ ज्योति॑र्जुषता॒मा-
ज्यम्। विच्छि॑न्नं य॒ज्ञं समि॑मं द॒धातु। बृह॒स्पति॑स्तनुता॒मिमं
नः। वि॒श्वे दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्। यन्ते॑ अ॒ग्न आ॒वृश्चामि॑।
अ॒हं वा॑ क्षिपि॒तश्चर॑न्। प्र॒जां च॒ तस्य॒ मूलं॑ च। नी॒चैर्दे॒वा नि
वृ॑श्चत॥७०॥

अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒दास॑ति। स॒मा॒नो यश्च॒ निष्प॑ः। इ॒ध्मस्यै॑व
प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॑न। यो मां द्वेष्टि॑ जातवेदः।
यं चा॒ऽऽहं॑ द्वेष्मि॒ यश्च॒ माम्। सर्वा॑ऽस्तान॒ग्ने स॒न्द॒ह।
या॑ऽश्चा॒हं द्वेष्मि॒ ये च॒ माम्। अ॒ग्ने वा॒जजि॑त्। वाजं॑ त्वा
स॒सृवा॑ऽसम्॥७१॥

वाजं॑ जिगि॒वाऽसम्। वा॒जिनं॑ वाज॒जित॑म्। वा॒जजि॑त्यायै
स॒म्मार्जि॑म्। अ॒ग्निम॑न्नादम॒न्नाद्या॑य। वेदि॑र्ब॒र्हिः श्रु॑तं ह॒विः।
इ॒ध्मः प॑रि॒धयः॒ सुचः॑। आ॒ज्यं य॒ज्ञ ऋ॒चो य॒जुः। या॒ज्याश्च॑
व॒षट्का॑राः। सं मे॒ सन्न॑तयो नमन्ताम्। इ॒ध्मस॒न्नह॑ने हुते॥७२॥

दि॒वः खी॑लोऽव॑ततः। पृ॒थि॒व्या अ॒ध्युत्थि॑तः। तेना॑
स॒हस्र॑काण्डेन। द्विष॑न्तं शोच॑यामसि। द्विष॑न्मे बहु॒ शोच॑तु।

ओषधे॑ मो अ॒ह॑ꣳ शु॒चम्। यज्ञ॑ नम॑स्ते यज्ञ। नमो॑ नम॑श्च ते
यज्ञ। शिवे॑न मे सन्ति॑ष्ठस्व। स्यो॒नेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व॥ ७३॥

सु॒भूतेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व।
य॒ज्ञस्य॑र्द्धि॒मनु॑ सन्ति॑ष्ठस्व। उप॑ ते यज्ञ॑ नमः। उप॑ ते नमः।
उप॑ ते नमः। त्रि॒ष्फली॑क्रि॒यमा॑णानाम्। यो न्य॒ङ्गो अ॑व॒शिष्य॑ते।
रक्ष॑सां भाग॒धेयम्। आप॑स्तत्र व॑हतादि॒तः॥ ७४॥

उ॒लूख॑ले मु॒सले॑ यच्च॒ शूर्पे॑। आ॒शि॒श्लेष॑ दृषदि॒ यत्क॑पाले॑।
अ॒व॒प्रुषो॑ वि॒प्रुषः॒ संय॑जामि। वि॒श्वे दे॒वा ह॒विरि॑दं जु॒षन्ता॑म्।
य॒ज्ञे या वि॒प्रुषः॒ सन्ति॑ ब॒ह्वीः। अ॒ग्नौ ताः सर्वाः॑ स्वि॒ष्टाः सु॑हु॒ता
जु॒होमि॑। उ॒द्यन्न॑द्यमि॒त्र महः॑। स॒पत्न्या॑न्मे अ॒नीन॑शः। दि॒वैनान्
वि॒द्युता॑ जहि। नि॒म्रोच॑न्न॒धरा॑न्कृ॒धि॥ ७५॥

उ॒द्यन्न॑द्य वि नो॑ भज। पि॒ता पु॒त्रेभ्यो॑ यथा॑। दी॒र्घायु॑त्वस्य॑
हे॒शिषे॑। तस्य॑ नो दे॒हि सूर्य॑। उ॒द्यन्न॑द्य मि॒त्रमहः॑। आ॒रोह॑न्नुत्त॑रां
दि॒वम्। ह॒द्रो॒गं मम॑ सूर्य॑। ह॒रि॒माणं॑ च नाशय। शु॒केषु॑ मे
ह॒रि॒माणम्। रो॒प॒णाका॑सु दध्म॒सि॥ ७६॥

अथो॑ ह॒रि॒द्र॒वेषु॑ मे। ह॒रि॒माणं॑ नि दध्म॒सि।
उ॒द॒गा॒द्यमा॑दित्यः। वि॒श्वेन॑ स॒हसा॑ स॒ह। द्विष॑न्तं मम॑

रन्ध्रयन्। मो अहं द्विषतो रंधम्। यो नः शपादशपतः।
यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निमृक्क। सर्वं पापं
समूहताम्॥ ७७ ॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासन्ति देवाः।
इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः
परापत। शरो ब्रह्मसंशितः। गच्छाऽमित्रान्प्रविश। मैषां
कश्चनोच्छेषः॥ ७८ ॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मे पिन्वस्व दुर्मरायुं देवयानान्ग्रेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो
भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाज्जितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्राद्भुक्षत
ससृवांसं हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामृष्टौ च॥ [६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः
पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो
अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि तपसो
योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥ ७९ ॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्युतस्य योनिः।
ऋतमसि भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षां तपसा। विश्वस्य
भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वातं

प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः।
स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाक्र गायत्रीं प्र
पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्र त्रिष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते
युनज्मि। इन्द्रं शाक्र जगतीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं
शाक्रानुष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्र पङ्क्तिं
प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण
छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतं सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि।
ऋतं च मे सत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवः सुवर्गमम्।
सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी
दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः।
तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तया
वायुर्दीक्षया दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तया
त्वा दीक्षया दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया
दीक्षितः। ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा

दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
 दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया
 दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
 दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा
 दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा।
 तया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षया दीक्षितः।
 तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु
 दीक्षताम्। अन्तरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा
 दीक्षमाणमनु दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा
 दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु
 दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा
 दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु
 दीक्षन्ताम्। यजूंषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च
 रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चोषधयश्च। ऊर्क् सूनृता च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु
 दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानां सुमो महते

रणा॒य। स्वा॒स॒स्थस्त॒नुवा॒ संवि॑शस्व। पि॒तेवै॑धि सू॒नव॒ आ
सु॒शेवः॑। शि॒वो मा॑ शि॒वमा वि॑श। स॒त्यं म॑ आ॒त्मा। श्र॒द्धा
मेऽक्षि॑तिः॥८७॥

तपो॑ मे प्रति॒ष्ठा। स॒वि॒तृप्र॑सूता मा॒ दिशो॑ दीक्षयन्तु।
स॒त्यम॑स्मि। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। ममा॑सि॒
योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्व॑ह॒ ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे
लो॒क॒कृ॒ज्जात॑वेदः। आ॒जु॒ह्वानः॑ सु॒प्रती॑कः पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्रे स्वां
योनि॑मा सीद सा॒ध्या। अ॒स्मिन्स॒धस्थे॑ अ॒ध्युत्त॑रस्मिन्॥८८॥

विश्वे॑ देवा॒ यज॑मानश्च सीदत। ए॒कमि॒षे वि॑ष्णुस्त्वाऽन्वे॑तु।
द्वे ऊ॒र्जे वि॑ष्णुस्त्वाऽन्वे॑तु। त्रीणि॑ ब्र॒ताय॑ वि॑ष्णुस्त्वाऽन्वे॑तु।
च॒त्वारि॑ मा॒योभ॑वाय॒ विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। प॒ञ्च प॒शुभ्यो॑
वि॑ष्णुस्त्वाऽन्वे॑तु। ष॒ड्राय॑स्पोषाय॒ विष्णु॑स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒प्त
स॒प्तभ्यो॑ हो॒त्राभ्यो॑ वि॑ष्णुस्त्वाऽन्वे॑तु। स॒खायः॑ स॒प्तप॑दा
अ॒भूम॑। स॒ख्यं ते॑ गमेयम्॥८९॥

स॒ख्यात्ते॒ मा यो॑षम्। स॒ख्यान्मे॒ मा यो॑षाः। साऽसि॑
सुब्र॑ह्मण्ये। तस्या॑स्ते पृ॒थि॒वी पादः॑। साऽसि॑ सुब्र॑ह्मण्ये।
तस्या॑स्तेऽन्तरि॑क्षं पादः। साऽसि॑ सुब्र॑ह्मण्ये। तस्या॑स्ते द्यौः

पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

पुरोरजास्ते पञ्चमः पादः। सा न इषमूर्जं धुक्वा तेजं
इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पयस्वतीम्।
देवानां धेनुः सुदुधामनपस्फुरन्तीम्। इन्द्रः सोमं पिबतु।
क्षेमो अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्य। वसुमतीः
रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥९१॥

वर्ष्मन्दिवः। नाभा पृथिव्याः। यथाऽयं यजमानो न
रिष्येत्। देवस्य सवितुः सवे। चतुः शिखण्डा युवतिः
सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। तस्याः सुपर्णावधि
यौ निविष्टौ। तयोर्देवानामधि भागधेयम्। अप ज्ञानं भयं
नुद। अप चक्राणि वर्तय। गृहः सोमस्य गच्छतम्। न वा
उ वेतन्म्रियसे न रिष्यसि। देवाः इदेषि पृथिभिः सुगेभिः।
यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः संविता
दधातु॥९२॥

ब्रह्मणो योनिरहंसः पङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा यथाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तथा त्वा दीक्षया
दीक्षयाम्योपधयो दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षतामपंचितिश्राक्षितिरुत्तरस्मिन्गमेयं दिशः पादं
आदित्यवतीं वर्तय पञ्च च॥

यदस्य पारे रजसः। शुक्रं ज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति
द्विषः। अग्ने वैश्वानर स्वाहा। यस्माद्दीषाऽवाशिष्टाः। ततो नो
अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे।
यस्माद्दीषा न्यषदः। ततो नो अभयं कृधि॥९३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। उदुस्त्र तिष्ठ
प्रति तिष्ठ मारिषः। मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे
लोके यजमानं हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे।
यस्माद्दीषाऽवेपिष्टाः पलायिष्टाः समज्ञास्थाः। ततो नो अभयं
कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे॥९४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा। न वा
उवेतन्म्रियसे। आशानां त्वा विश्वा आशाः। यज्ञस्य हि
स्थ ऋत्वियौ। इन्द्राग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्।
अहुतस्य हुतस्य च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य
च। इन्द्राग्नी अस्य सोमस्य। वीतं पिबतं जुषेथाम्। मा
यजमानं तमो विदत्। मर्त्विजो मो इमाः प्रजाः। मा यः
सोममिमं पिबात्। सः सृष्टमुभयं कृतम्॥९५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त च॥ [८]

अ॒ना॒गसं॑स्त्वा व॒यम्। इ॒न्द्रेण॑ प्रे॒षिता॒ उप॑। वा॒युष्टे॑
 अ॒स्त्व॑ꣳश॒भूः। मि॒त्रस्ते॑ अ॒स्त्व॑ꣳश॒भूः। वरु॑णस्ते
 अ॒स्त्व॑ꣳश॒भूः। अ॒पाङ्क्ष्या॑ ऋ॒तस्य॑ गर्भाः। भुव॑नस्य
 गो॒पाः श्येना॑ अतिथयः। पर्व॑तानां ककु॒भः प्र॒युतो॑ नपा॒तारः।
 व॒ग्रुने॒न्द्रꣳ ह्य॑त। घो॒षेणा॒मीवाꣳश्चा॑तयत॥९६॥

यु॒क्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रा॒वाण॑ इ॒न्दुरि॒न्द्र इत्य॑वादिषुः।
 ए॒न्द्रम॑चुच्यवुः प॒रम॑स्याः प॒राव॑तः। आऽस्मा॑त्स॒धस्था॑त्।
 ओ॒रोर॒न्तरि॑क्षात्। आ सु॒भूत॑म॒सुष॑वुः। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं म॒
 आसु॑षवुः। स॒मरे॑ रक्षाꣳस्य॒वधि॑षुः। अ॒प॒हतं॑ ब्र॒ह्मज्य॑स्य।
 वाक्क्र॑ त्वा॒ मन॑श्च श्रीणीताम्॥९७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वाऽपा॒नश्च॑ श्रीणीताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च
 श्रीणीताम्। दक्ष॑श्चत्वा॒ बलं॑ च श्रीणीताम्। ओज॑श्च त्वा॒
 सह॑श्च श्रीणीताम्। आयु॑श्च त्वाऽज॒रा च॑ श्रीणीताम्। आ॒त्मा
 च॑ त्वा त॒नूश्च॑ श्रीणीताम्। श्रु॒तोऽसि॑ श्रु॒तं कृ॑तः। श्रु॒ताय॑
 त्वा श्रु॒तेभ्य॑स्त्वा। यमि॒न्द्रमा॒हुर्व॑रुणं॒ यमा॒हुः। यं मि॒त्रमा॒हुर्य॑मु
 स॒त्यमा॒हुः॥९८॥

यो दे॒वानां॑ दे॒वत॑मस्तपो॒जाः। तस्मै॑ त्वा॒ तेभ्य॑स्त्वा।

मयि॒ त्यदिन्द्रि॑यं म॒हत्। मयि॒ दक्षो॑ मयि॒ क्रतुः॑। मयि॑
 धायि॒ सुवीर्य॑म्। त्रिशु॑ग्ध॒र्मो वि भा॑तु मे। आकू॑त्या॒ मन॑सा
 स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। तस्य॒
 दोह॑मशीमहि॥१९॥

तस्य॑ सु॒म्रम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। वाग्जु॑षा॒णा
 सोम॑स्य तृप्यतु। मि॒त्रो जना॑न्प्र स मि॒त्र। यस्मान्न॒ जातः॑
 परो॑ अन्यो अस्ति। य आ॑वि॒वेश॒ भुव॑नानि वि॒श्वः॑। प्र॒जाप॑तिः
 प्र॒जया॑ संवि॒दानः॑। त्रीणि॒ ज्योती॑ऽपि सच॒ते स षोड॑शी। ए॒ष
 ब्र॒ह्मा य ऋ॒त्वियः॑। इन्द्रो॒ नाम॑ श्रुतो गु॒णे॥१००॥

प्र ते॑ म॒हे वि॒दथे॑ श॒ऽसिष॑ऽ॒ हरी॑। य ऋ॒त्वियः॑ प्र ते॑ वन्वे।
 व॒नुषो॑ हर्य॒तं मद॑म्। इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तं नयः॑। हरि॑भिश्च॒रु
 सेच॑ते। श्रुतो गु॒ण आ त्वा॑ विशन्तु। हरि॑वर्पस॒ङ्गिरः॑।
 इन्द्राधि॑प॒तेऽधि॑पति॒स्त्वं दे॒वाना॑मसि। अधि॑पतिं॒ माम्।
 आयु॑ष्मन्तं॒ वर्च॑स्वन्तं मनु॒ष्येषु॑ कुरु॥१०१॥

इन्द्र॑श्च स॒म्राड्व॑रुणश्च॒ राजा॑। तौ ते॑ भ॒क्षं च॑क्रतुरग्रं ए॒तम्।
 तयो॑रनु॒ भ॒क्षं भ॑क्षयामि। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु।
 प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। तस्य॒ मनो॑ दे॒वं य॒ज्ञेन॑ राध्यासम्।

अर्थेगा अस्य जहितः। अवसानपतेऽवसानं मे विन्द। नमो
रुद्राय वास्तोष्पतये। आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति
तं हुवे। यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मिं। यमस्य बलिना
चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि
हराम एनत्। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्। तृतीयं लोके
अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमनु श्रेयो-
ऽवसानमा गन्म। शिवे नो द्यावापृथिवी उभे इमे।
गोमृद्धनवदश्ववदूर्जस्वत्। सुवीरा वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः
पवित्रं रजसो विमानः। पुनार्तिं देवानां भुवनानि विश्वा।
द्यावापृथिवी पयसा संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने।
पवित्रमर्को रजसो विमानः। पुनार्तिं देवानां भुवनानि विश्वा।
सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत् श्रीणीतां सत्यमाहुरशीमहि गणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अर्को रजसो विमानस्त्रीणि

च॥

[१]

उदस्ताम्पसीत्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वान्मित्रान-

वधीद्युगेन। बृहन्तं मामंकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रयस्व
 स्वाहा पृथिव्याम्। वामदेव्ये श्रयस्व स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति
 श्रयस्व स्वाहा दिवि। बृहता त्वोपस्तभ्रोमि। आ त्वा ददे
 यशसे वीर्याय च। अस्मास्वग्निया यूयं दधाथेन्द्रियं पयः।
 यस्ते द्रप्सो यस्तं उदरुषः॥१०५॥

दैव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेश। स नः पाह्यरिष्ट्यै
 स्वाहा। अनु मा सर्वो यज्ञोऽयमेतु। विश्वे देवा मरुतः
 सामार्कः। आप्रियश्छन्दांसि निविदो यजूंषि। अस्यै
 पृथिव्यै यद्यज्ञियम्। प्रजापतेर्वर्तनिमनु वर्तस्व। अनुवीरैरनु
 राध्याम् गोभिः। अन्वश्चैरनु सर्वैरु पुष्टैः। अनु प्रजया-
 ऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

देवा नो यज्ञमृजुधा नयन्तु। प्रतिक्षेत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे।
 प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि
 भव्यै। विश्वमन्याऽभि वावृधे। तदन्यस्यामर्धिश्रितम्। दिवे च
 विश्वकर्मणे। पृथिव्यै चाकरं नमः। अस्कान्द्यौः पृथिवीम्।
 अस्कानृषभो युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु।

अस्का॒नज॑नि॒ प्राज॑नि। आ स्कु॒न्नाज्जा॑यते॒ वृषा॑। स्कु॒न्नात्प्र
ज॑निषीमहि। ये दे॒वा येषा॑मिदं भा॒गधे॑यं ब॒भूव॑। येषां॑ प्रया॒जा
उ॒तानू॑या॒जाः। इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यो॒ वरु॑णराजभ्यः। अ॒ग्निहो॑तृभ्यो
दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। उ॒त त्या नो॒ दिवा॑ म॒तिः॥१०८॥

अदि॑तिरू॒त्या ग॑मत्। सा शन्ता॑ची॒ मय॑स्करत्। अप॒
स्त्रिधः॑। उ॒त त्या दै॒व्या भि॑षजा॑। शन्न॑स्करतो अ॒श्विना॑।
यू॒याता॑म॒स्मद्र॑पः। अप॒ स्त्रिधः॑। शम॒ग्निर॒ग्निभि॑स्करत्।
शन्न॑स्तपतु सूर्यः॑। शं वातो॑ वा॒त्वर॒पाः॥१०९॥

अप॒ स्त्रिधः॑। तदि॒त्पदं॑ न विचि॑केत वि॒द्वान्। यन्मृ॑तः
पुन॑र॒प्येति॑ जी॒वान्। त्रिवृ॑द्यद्भुवनस्य रथ॒वृत्। जी॒वो गर्भो॑ न
मृ॑तः स जी॒वात्। प्रत्य॑स्मै पिपी॑षते। विश्वा॑नि वि॒दुषे॑ भर।
अ॒र॒ङ्गमा॑य जग्म॑वे। अप॑श्चाद्व॒ध्वने॒ नरे॑। इन्द्रु॑रिन्द्रुमवा॑गात्।
इन्द्रो॑रिन्द्रो॑ऽपात्। तस्य॑ त इन्द्र॒विन्द्र॑पीतस्य॒ मधु॑मतः।
उप॑हूतस्योप॑हूतो भक्षयामि॥११०॥

उ॒द॒र॒प इन्द्रि॑येण॒ गा म॒तिर॑र॒पा अ॒ंगात्री॑णि च॥ [१०]

ब्रह्म॑ प्रति॒ष्ठा मन॑सो ब्रह्म॑ वा॒चः। ब्रह्म॑ य॒ज्ञाना॑
ह॒विषा॑माज्य॑स्य। अति॑रिक्तं कर्म॑णो यच्च॑ हीनम्। य॒ज्ञः

पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु
 देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे।
 अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति
 कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतं देवहेडनम्।
 अरायो अस्मा९ अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधे-
 तन। ततं म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्टा धीतिरुचथाय
 शस्यते। अय९ समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य
 समुतृष्णुतर्भुवः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमं मे वरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने।
 त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि।
 मैषान्नुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीः।
 तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः
 स्वाहा। भेषजं दुरिष्ट्यै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै
 स्वाहा दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्धौ स्वाहा समृद्धौ स्वाहा। यत इन्द्र भयामहे। ततो
 नो अभयं कृधि। मघवञ्छुग्धि तव तन्न ऊतये। वि द्विषो वि

मृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पतिः॑। वृ॒त्रहा॑ वि मृधो॑ व॒शी।
वृषेन्द्रः॑ पुर ए॒तु नः। स्व॒स्ति॒दा अ॒भयङ्कुरः॑। आ॒भिर्गी॒र्भिर्यदतो॑
न ऊ॒नम्॥११४॥

आप्या॑यय हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑ गो॒त्रा
रु॒जासि॑। भूयि॒ष्टभा॒जो अ॒ध ते स्या॑म। अना॑ज्ञातं यदाज्ञा॑तम्।
य॒ज्ञस्य॑ क्रि॒यते मि॒थु। अ॒ग्ने तद॑स्य कल्पय। त्व॑ हि
वे॒त्थं यथा॑त॒थम्। पुरु॑षसम्मि॒तो य॒ज्ञः। य॒ज्ञः पुरु॑षसम्मि॒तः।
अ॒ग्ने तद॑स्य कल्पय। त्व॑ हि वे॒त्थं यथा॑त॒थम्। यत्पा॑क॒त्रा
मन॑सा दी॒नद॑क्षा न। य॒ज्ञस्य॑ म॒न्वते॑ म॒र्तासः॑। अ॒ग्निष्ट॒द्धोता॑
ऋतु॑विद्वि॒जान॑न्। यजि॑ष्ठो दे॒वाः ऋ॒तुशो॑ य॒जाति॑॥११५॥

दे॒वाश्चि॒त्रं त॒नूभ्यः॑ स्वा॒हो न॑ पुरु॑षसम्मि॒तोऽग्ने॑ तद॑स्य कल्पय प॒ञ्च च॥—————[११]

यद्वे॑वा दे॒वहे॑डनम्। दे॒वांसश्च॑कृ॒मा व॒यम्। आदि॑त्या-
स्तस्मा॑न्मा मु॒ञ्चत। ऋ॒तस्य॑र्तेन॒ मामु॑त। दे॒वा जी॒वनका॑म्या
यत्। वा॒चाऽनृत॑म॒दीम। अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सः। गा॒र्हप॑त्यः
प्रमु॑ञ्चतु। दुरि॒ता या॒नि च॑कृ॒मा। क॒रोतु॑ माम॑ने॒नसम्॥११६॥

ऋ॒तेन॑ द्या॒वापृ॑थि॒वी। ऋ॒तेन॑ त्व॑ सं॒रस्व॑ति। ऋ॒तान्मा॑
मु॒ञ्चत॑हंसः। यद॒न्यकृ॑तमा॒रिमा॑। स॒जा॒तश॑सा॒दुत॑ वा॒

जामि॒श॒सात्। ज्याय॑सः श॒सादु॑त वा कनी॑यसः।
 अना॑ज्ञातं दे॒वकृ॑तं यदे॒नः। तस्मा॑त्त्वम॒स्माञ्जा॑तवेदो मुमु॒ग्धि।
 यद्वा॒चा यन्मन॑सा। बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑मष्टी॒वद्भ्या॑म्॥११७॥

शि॒श्नैर्यद॑नृतं चकृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सः।
 यद्ध॑स्ता॒भ्यां च॒कर॑ किल्बिषाणि। अ॒क्षाणां॑ व॒श्रमु॑प॒जिघ्र॑मानः।
 दूरे॑प॒श्या च॑ रा॒ष्ट्रभृ॑च्च। तान्य॑प्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑।
 अदी॑व्य॒वृणं॑ यद॒हं च॒कार॑। यद्वादा॑स्यन्त्सञ्ज॒गारा॑ जने॒भ्यः।
 अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सः। यन्मयि॑ मा॒ता गर्भे॑ स॒ति॥११८॥

एन॑श्च॒कार॒ यत्पि॒ता। अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सः। यदा॑ पि॒पेष॑
 मा॒तरं॑ पि॒तरम्। पु॒त्रः प्रमु॑दितो ध॒यन्। अहि॑सि॒तौ
 पि॒तरौ॑ मया॒ तत्। तद॑ग्रे अ॒नृणो॑ भ॒वामि॑। यद॒न्तरि॑क्षं
 पृथि॒वीमु॑त द्याम्। यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑सि॒म। अ॒ग्निर्मा॑
 तस्मा॒देन॑सः। यदा॑शसा॒ नि॒शा यत्प॑रा॒शसा॑॥११९॥

यदे॒नश्च॑कृ॒मा नूत॑नं यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सः।
 अति॑ क्रामामि दु॒रितं॑ यदे॒नः। जहा॑मि रि॒प्रं प॑र॒मे स॒धस्थे॑। यत्र॑
 यन्ति॑ सु॒कृतो॑ नापि॑ दु॒ष्कृतः॑। तमा॑ रो॒हामि॑ सु॒कृतां॑ नु लो॒कम्।
 त्रि॒ते दे॒वा अ॑मृज॒तैतदे॑नः। त्रि॒त ए॒तन्म॑नु॒ष्येषु॑ मामृजे। ततो॑

मा॒ यदि॒ किञ्चि॑दान॒शे। अ॒ग्नि॒र्मा॒ तस्मा॒देन॑सः॥१२०॥

गार्ह॑पत्यः प्रमु॑ञ्चतु। दुरि॑ता या॒नि च॒कृम। क॒रोतु॒
मा॒म॒ने॒न॒सम्। दि॒वि जा॒ता अ॒प्सु जा॒ताः। या जा॒ता
ओष॑धीभ्यः। अथो॒ या अ॑ग्नि॒जा आपः॑। ता नः॑ शु॒न्धन्तु॒
शु॒न्ध॒नीः। यदा॒पो न॑क्तं दुरि॑तं चरा॑म। यद्वा॒ दिवा॒ नूत॑नं
यत्पु॑रा॒णम्। हि॒र॒ण्यव॑र्णास्त॒त उत्पु॑नीत नः॑। इ॒मं मे॑
वरु॑ण॒ तत्त्वा॑ या॒मि। त्वन्नो॑ अ॒ग्ने स त्वन्नो॑ अ॒ग्ने। त्वम॑ग्ने
अ॒या॒सि॑॥१२१॥

अ॒ने॒न॒सं॒मष्टी॑वद्वा॒ स॒ति प॑रा॒शसा॑ऽऽन॒शेऽग्नि॒र्मा॒ तस्मा॒देन॑सः पु॒नीत॒ न॒स्त्रीणि॑ च (यदे॒वा
देवा॑ ऋ॒तेन॑ स॒जात॑श्च॒साद्य॑द्वा॒चा य॒द्धस्ता॑भ्या॒मदी॑व्यं यन्म॒रि॒यि मा॒ता यदा॑ पि॒पेप॒ यद॑न्तरि॒क्षं
यदा॑श॒साऽति॑ क्रामा॒मि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता अ॒प्सु जा॒ता यदा॑प॒ इ॒मं मे॑ वरु॑ण॒ तत्त्वा॑
या॒मि त्वन्नो॑ अ॒ग्ने स त्वन्नो॑ अ॒ग्ने त्वम॑ग्ने अ॒या॒सि॑।)॥ [१२]

यत्ते॒ ग्रा॒व्णा॑ चिच्छि॒दुः सो॒म राज॑न्। प्रि॒याण्य॑ङ्गा॒नि
स्व॒र्धि॒ता प॑रू॒षि। तथ्स॒न्ध॒स्वाज्ये॑नो॒त वर्ध॑यस्व। अ॒ना॒गसो॑
अध॒मि॒त्स॒ङ्घ्ये॑म। यत्ते॒ ग्रा॒वा बा॒हुच्यु॑तो॒ अचु॑च्यवुः। नरो॒ यत्ते॑
दु॒दु॒र्दक्षि॑णेन। तत्त॒ आप्या॑यतां॒ तत्ते॑। निष्प्रा॑यतां दे॒व सो॒म।
यत्ते॒ त्वचं॑ बि॒भि॒दुर्य॑च्च॒ योनि॑म्। यदा॒स्थाना॑त्प्रच्यु॑तो वे॒नसि॑
त्मना॑॥१२२॥

त्वया तत्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे
 व्योमन्। अहाच्छरीरं पयसा समेत्य। अन्योन्यो भवति
 वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहृतास्तव स्मः। आ नो भज
 सदसि विश्वरूपे। नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि
 हासीद्विर आवृणानः। अनागास्तनुवो वावृधानः। आ नो
 रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुह्वो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः।
 तस्मै ते सोम नम इद्वषद्व। उप मा राजन्सुकृते ह्वयस्व।
 सं प्राणापानाभ्यां समु चक्षुषा त्वम्। सः श्रोत्रेण गच्छस्व
 सोम राजन्। यत्त आस्थितं शमु तत्त अस्तु। जानीतान्नः
 सङ्गमने पथीनाम्। एतं जानीतात्परमे व्योमन्। वृक्काः
 सधस्था विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादाविरस्मै।
 अरिष्टो राजन्नगदः परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते।
 नाकमारोह सह यजमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन्।
 अभूद्देवः संविता वन्द्यो नु नः। इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः।
 वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा

दधत्। उपं नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह
नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापांष्ठा
घृविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व सन्तै॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्पञ्च च॥ [१३]

यद्दिदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च
श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथुनेनाप्यात्मना। अद्ध्यो लोका दधिरे
तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो
विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा। पशूनां
चर्मन् हविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ। अद्ध्यो
लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि
तेज इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनेन्द्राग्नी प्रजापतिः
सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः।
अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो
विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। अपां
पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां

रसः। सोमस्य प्रियं धाम। इन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहा।
 अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम। विश्वेषां
 देवानां प्रियतमं हविः स्वाहा। वयं सोम व्रते तव।
 मनस्तनूषु पिप्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा।
 कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। देवास इह मादयध्वम्। सोम्यास
 इह मादयध्वम्। कव्यास इह मादयध्वम्। अनन्तरिताः
 पितरः सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्।
 वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतेरिव॥१२९॥

अभि नः शीयतां रयिः। सचतां नः शचीपतिः। परं मृत्यो
 अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते
 शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजां रीरिषो मोत वीरान्।
 इदमूनु श्रेयोवसानमागन्म। यद्गोजिद्धं न जिदंश्च जिघत्।
 पूर्णं वनस्पतेरिव। अभि नः शीयतां रयिः। सचतां नः
 शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतां वृद्धो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियं धामाशीमहीवाभिः शीयतां रयिरेकं च॥[१४]

सर्वान् यद्विष्णवे वि वै याः पुरस्ताद्देवा देवेषु परिस्तृणीत सक्षेदं यदस्य

पा॒रेऽना॒गस॒ उद॑स्ताम्पसी॒द्वह्म॑ प्रति॒ष्ठा यद्वै॒वा यत्ते॒ ग्राव्ण॑णा यद्वि॒दीक्षे॑ चतु॑र्दश॥१४॥

सर्वा॒न्भूति॑मे॒व या॒मे॒वाप्स्वाहु॑तिं व्र॒तानां॑ पर्ण॒वल्कः॑ सो॒म्यानां॑म॒स्मिन् य॒ज्ञेऽग्ने॒ यो नो॒

ज्यो॒ग्जी॒वाः प॒रोर॑जाः प्र॒तेम॑हे ब्रह्म॑ प्रति॒ष्ठा गा॒र्हप॑त्यस्त्रि॒ंशदु॑त्तर॒शत॑म्॥१५॥

सर्वा॒ञ्छची॒पतिः॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्गहृण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनता२ सङ्गह्नीति।
 द्वादशारत्नी रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः।
 संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वै मुञ्जाः। ऊर्ज-
 मेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति।
 पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः
 समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
 केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति।
 अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहृत्यै। वाचं यत्वोप
 वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते।
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥ _____ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः
 समृद्धौ। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं
 वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते।

तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मोदनं पंचति। रेत एव तदधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रुतत्वाय। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वारं आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतींश्चैव रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन् रशनान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रशनान्युनत्ति। प्रजापतिमेव रेतसा समर्धयति। दर्भमयीं रशना भवति। बहु वा एष कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यद्वर्भमयीं रशना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनं मेध्यमा लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्। स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्कम्। यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तदधाति। अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्। तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं ददाति। रेत एव तदधाति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्।

रेतसैवास्मिन्नेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दुर्भा अंभवत्थद च॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं
बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः
प्रतिप्रोच्य। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति।
यदाह। ब्रह्मन्नाश्वं मेध्यं भन्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन
राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये
प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति॥७॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य
त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा
एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण क्रियते। इमामंगृभ्णन्नशनामृतस्ये-
त्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारत्नी(३)-
रिति। ऋषभो वा एष ऋतूनाम्। यत्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो
मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः। यथा वा

ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमं रत्नं
रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपं सङ्स्करोति। तादृगेव तत्।
पूर्व आयुषि विदथेषु कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति।
तया देवाः सुतमा बभूवुरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते।
ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्।
सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति।
भुवनमसीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह।
यन्तारमेवैनं करोति। धर्ताऽसीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति।
सौऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्नावेवैनं वैश्वानरे जुहोति।
सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होमं
एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति।
यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुण इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा
रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आमेवैतामा शांस्ते। स्वगा

त्वा॑ दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑ः स्व॒गा क॑रोति। स्वाहा॑
 त्वा प्र॒जाप॑तय॒ इत्या॑ह। प्रा॒जाप॑त्यो वा अश्वः॑। यस्या॑ ए॒व
 दे॒वता॑या आल॒भ्यते॑। तयै॒वैन॑ः सम॑र्धयति॥१२॥

ब॒ध्नाति॑ समृ॒द्ध्या उ॒पाद॑धात्य॒सीत्या॑ह सप्र॑थस॒मित्या॑ह दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह पञ्च॑ च॥———[३]

यः पि॒तुर॑नुजायाः पु॒त्रः। स पु॒रस्ता॑न्नयति। यो
 मा॒तुर॑नुजायाः पु॒त्रः। स प॒श्चान्न॑यति। वि॒ष्वश्व॑मे॒वास्मा॑त्पा॒प्मानं॑
 विवृ॑हतः। यो अर्व॑न्तं जिघा॑सति॒ तम॒भ्यमी॑ति॒ वरु॑ण॒ इति॑
 श्वानं॑ चतुर॒क्षं प्र॑सौति। प॒रो म॑र्तः प॒रः श्वे॑ति॒ शुनं॑श्चतुर॒क्षस्य॑
 प्रह॑न्ति। श्वे॒व वै पा॑प्मा भ्रातृ॒व्यः। पा॑प्मानमे॒वास्य॑ भ्रातृ॒व्यः
 ह॑न्ति। सै॒ध्रकं॑ मु॒सलं॑ भवति॥१३॥

कर्म॑कर्मे॒वास्मै॑ सा॒धय॑ति। पौ॒ःश्च॒ले॒यो ह॑न्ति।
 पु॒ःश्च॒ल्वां वै दे॒वाः शुचं॑ न्य॒दधुः॑। शु॒चैवा॑स्य शुचः॑
 ह॑न्ति। पा॒प्मा वा ए॒तमी॑प्स॒तीत्या॑हुः। योऽश्व॑मे॒धेन॑
 यज॑त॒ इति॑। अश्व॑स्याध॒स्पद॑मुपा॒स्यति॑। व॒ज्री वा अश्वः॑
 प्रा॒जाप॑त्यः। व॒ज्रेणै॒व पा॑प्मानं॒ भ्रातृ॒व्यम॑वक्रामति। द॒क्षिणा॑ऽपं
 प्ला॒वय॑ति॥१४॥

पा॑प्मानमे॒वास्मा॑च्छम॒लम॑पं प्ला॒वय॑ति। ऐ॒षी॒क उ॑दूहो

भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा
 इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा
 भवति। अप्सुर्योनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैतसः।
 स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति।
 पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च
 वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे
 एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरधज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं
 वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥ [४]

चत्वारं ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो
 दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेनं राजपुत्रैः सहाध्वर्युः।
 पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः।
 राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः सह
 ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजाप्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः।

बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेनं सूतग्रामणिभिः सह
होता। पश्चात्प्राङ्निष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्वार्यै बह्वजाविकार्यै। बहुव्रीहियवार्यै
बहुमाषतिलार्यै। बहुहिरण्यार्यै बहुहस्तिकार्यै। बहुदास-
पुरुषार्यै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषार्यै राजास्त्विति।
भूमा वै होता। भूमा सूतग्रामण्यः। भूमैवास्मिन्भूमानं
दधाति। शतेनं क्षत्तसङ्ग्रहीतृभिः सहोद्गाता। उत्तरतो दक्षिणा
तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजा सर्वमायुरेत्विति।
आयुर्वा उद्गाता। आयुः क्षत्तसङ्ग्रहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्द-
धाति। शतं शतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः।
आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो
दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥ [५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
स्कन्दति। यन्निक्तमनालब्धमुत्सृजन्ति। यथ्स्तोक्या अन्वाहं।

सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नं हि तत्। यद्धुतस्य
स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः।
सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता
अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
समंष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव
रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः।
स्तोक्यासु वा अहमंश्वमेधं सःस्थापयामि। तेन ततः
सःस्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं
जुहोति। सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे
स्वाहेत्याह। सवित्र एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे
स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह।
बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपां मोदाय स्वाहेत्याह। अद्ध्य
एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायव एवैनं जुहोति॥२३॥

मि॒त्राय॒ स्वाहे॑त्या॒ह। मि॒त्रायै॑वैनं जुहोति। वरु॑णाय॒ स्वाहे॑त्या॒ह। वरु॑णायै॑वैनं जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति। दश॑दश स॒म्पादं॑ जुहोति। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। प्र वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते। यः परा॑ची॒राहु॑तीर्जुहोति। पुनः॑ पुनर॒भ्याव॑र्तं जुहोति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति तिष्ठति। ए॒ता५ ह॒ वाव॑ सोऽ॒श्वमे॒धस्य॒ सऽस्थि॑तिमुवा॒चास्क॑न्दाय। अस्क॑न्न॒५ हि तत्। यद्य॒ज्ञस्य॒ सऽस्थि॑तस्य॒ स्कन्द॑ति॥२४॥

अ॒भिजि॑त्यै वैश्वान॒रः संवि॑त्र ए॒वैनं॑ जुहोति वा॒यवं॑ ए॒वैनं॑ जुहोति च्यवते षट् च॥—[६]

प्र॒जाप॑तये त्वा जुष्टं प्रोक्षा॒मीति॑ पुरस्ता॑त्प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति। प्र॒जाप॑तिर्वै दे॒वाना॑मन्ना॒दो वी॒र्या॑वान्। अ॒न्नाद्य॑मे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं दधा॑ति। तस्मा॒दश्वः॑ पशूनाम॑न्ना॒दो वी॒र्या॑वत्तमः। इन्द्रा॒ग्निभ्या॑ त्वेति॑ दक्षिण॒तः। इन्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॑मोजि॑ष्ठौ बलि॑ष्ठौ। ओजं॑ ए॒वास्मि॑न्बलं दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशूनामोजि॑ष्ठौ बलि॑ष्ठः। वा॒यवे॑ त्वेति॑ प॒श्चात्। वा॒युर्वै दे॒वाना॑मा॒शुः सा॑रसा॒रित॑मः॥२५॥

ज॒वमे॒वास्मि॑न्दधाति।

तस्मा॒दश्वः॑

पशूनामा॒शुः

सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे
 वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यश एवास्मिन्दधाति।
 तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्।
 देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति।
 तस्मादश्वः पशूनामपचिततमः॥ २६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो
 हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः
 पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय
 त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति।
 सते त्वाऽसते त्वाऽद्ध्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा
 भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि
 भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः।
 अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै
 सर्वा देवता अन्वायन्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति
 प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा
 देवता अन्वायन्ताः॥ २७॥

सारसारितमोऽपचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥ [७]

यथा वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्कन्द॑ति। ए॒वं वा ए॒तद॑श्व॒स्य
स्कन्द॑ति। यत्प्रोक्षि॑त॒मना॑ल॒ब्धमु॑त्सृजन्ति। यद॑श्वचरि॒तानि॑
जुहो॑ति। स॒र्व॒हुत॑मे॒वैनं॑ करोत्यस्क॑न्दाय। अस्क॑न्न॒ः हि तत्।
यद्धु॑तस्य॒ स्कन्द॑ति। ई॒ङ्गा॒राय॑ स्वाहेङ्कृ॑ताय॒ स्वाहे॑त्याह।
ए॒तानि॑ वा अ॑श्वचरि॒तानि॑। च॒रि॒तैरे॒वैन॑ः स॒मर्ध॑यति॥२८॥

तदा॑हुः। अना॑हुतयो॒ वा अ॑श्वचरि॒तानि॑। नैता हो॑त॒व्या
इति॑। अथो॒ खल्वा॑हुः। हो॒त॒व्या ए॒वा अत्र॑ वावै॒वं
वि॒द्वान॑श्वमे॒धः स॑ऽस्थापयति। यद॑श्वचरि॒तानि॑ जुहो॑ति।
तस्मा॑द्धो॒त॒व्या इति॑। ब॒हि॒र्धा वा ए॒नमे॒तदा॑यत॒नाद॑धाति।
भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्या॑नायत॒नैऽन्यत्रा॑ग्रेराहु॒तीर्जु॑होति। सा॒वि॒त्रि॒या इ॒ष्ट्याः
पु॒रस्ता॑श्चि॒स्वष्टृ॑कृतः। आ॒ह॒व॒नीये॑ऽश्वचरि॒तानि॑ जुहो॑ति।
आ॒य॒त॒न ए॒वास्या॑हु॒तीर्जु॑होति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
तदा॑हुः। य॒ज्ञ॒मुखे॑य॒ज्ञ॒मुखे हो॑त॒व्याः। य॒ज्ञस्य॑ क्लृ॒त्यै। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्या॑नु॒ख्या॒त्या इति॑। अथो॒ खल्वा॑हुः॥३०॥

यद्य॑ज्ञ॒मुखे॑य॒ज्ञ॒मुखे जु॑हुयात्। प॒शुभि॑र्यज॒मानं॑ व्य॑र्धयेत्।
अ॒व सु॒व॒र्गा॒ल्लो॒कात्प॑द्येत्। पापी॑यान्त्स्या॒दिति॑। स॒कृदे॒व

होत॒व्याः। न यज॑मानं प॒शुभिर्व्य॑र्धयति। अ॒भि सु॒वर्गं लो॒कं
ज॑यति। न पापी॑यान्भवति। अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशतम॑श्वरूपाणि
जुहोति। अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशदक्षरा॑ जग॑ती। जाग॒तोऽश्वः
प्राजा॑प॒त्यः समृ॑द्धौ। एक॒मति॑रिक्तं जुहोति। तस्मा॒देकः
प्र॒जास्व॑र्धुकः॥ ३१॥

अ॒र्धय॑ति ज॒नय॑ति ख॒त्वाहु॑र्जग॑ती त्रीणि॑ च॥ [८]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ
पि॒ता। आ॒भ्यामे॒वैनं॑ परि॑ददाति। अश्वो॑ऽसि ह॒योऽसी॒त्याह॑।
शा॒स्त्ये॒वैन॑मे॒तत्। तस्मा॑च्छि॒ष्टाः प्र॒जा जा॑यन्ते। अ॒त्यो॒-
ऽसी॒त्याह॑। तस्मा॒दश्वः॑ सर्वा॑न्प॒शून॑त्येति। तस्मा॒दश्वः॑ सर्व॑ेषां
प॒शूना॑श्च श्रेष्ठं॑ गच्छति॥ ३२॥

प्र यशः॑ श्रेष्ठं॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। नरो॒ऽस्यर्वा॑ऽसि
स॒प्तिर॑सि वा॒ज्यंसी॒त्याह॑। रू॒पमे॒वास्यै॑तन्महि॒मानं॑ व्याच॑ष्टे।
ययु॑र्नामा॒ऽसी॒त्याह॑। ए॒तद्वा अश्व॑स्य प्रि॒यं ना॑म॒धेयम्॑।
प्रि॒येणै॒वैनं॑ ना॒म॒धेये॑ना॒भि व॑दति। तस्मा॒दप्या॑मि॒त्रौ स॒ङ्गत्य॑।
नाम्ना॑ चेद॒ध्वये॑ते। मि॒त्रमे॒व भ॑वतः॥ ३३॥

आ॒दि॒त्यानां॑ प॒त्वाऽन्वि॑हीत्या॑ह। आ॒दि॒त्याने॒वैनं॑ गमयति।

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ स्वाहेन्द्रा॑ग्निभ्या॒मिति॑ पूर्॒वहो॑मां जु॒होति॑। पूर्॒व
 ए॒व द्विष॑न्तं भ्रातृ॒व्यम॑तिं॒ क्राम॑ति। भूर॑सि भु॒वे त्वा॒ भव्या॑य
 त्वा भविष्य॒ते त्वेत्यु॑त्सृजति॒ सर्व॑त्वाय॒। दे॒वा आ॑शापा॒ला ए॒तं
 दे॒वेभ्योऽश्वं॑ मे॒धा॒य प्रोक्षि॑तं गोपा॒यते॒त्याह॑। श॒तं वै त॒ल्प्या
 राज॑पु॒त्रा दे॒वा आ॑शापा॒लाः। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ परि॒ ददा॑ति। ई॒श्वरो
 वा अ॒श्वः प्रमु॑क्तः॒ परा॑ परा॒वतं॑ गन्तोः॑। इ॒ह धृ॑तिः स्वाहे॒ह
 वि॒धृतिः॑ स्वाहे॒ह रन्तिः॑ स्वाहे॒ह रम॑तिः स्वाहेति॑ चतृषु प॒थ्सु
 जु॒होति॑॥३४॥

ए॒ता वा अ॒श्वस्य॑ बन्ध॑नम्। ताभि॑रे॒वैनं॑ ब॒ध्नाति॑। तस्मा॑द॒श्वः
 प्रमु॑क्तो बन्ध॑न॒मा ग॑च्छति। तस्मा॑द॒श्वः प्रमु॑क्तो बन्ध॑नं न
 ज॑हाति। रा॒ष्ट्रं वा अ॑श्वमे॒धः। रा॒ष्ट्रे खलु॑ वा ए॒ते व्या॑यच्छन्ते।
 येऽश्वं॑ मे॒ध्यं रक्ष॑न्ति। तेषां॑ य उ॒दचं॑ गच्छ॑न्ति। रा॒ष्ट्रादे॒व ते
 रा॒ष्ट्रं ग॑च्छन्ति। अथ॒ य उ॒दचं॑ न गच्छ॑न्ति॥३५॥

रा॒ष्ट्रादे॒व ते व्य॑वच्छिद्यन्ते। परा॒ वा ए॒ष सि॑च्यते।
 योऽब॒लौऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। यद॒मित्रा॑ अ॒श्वं वि॒न्देर॑न्।
 ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। च॒तुः श॒ता र॑क्षन्ति। य॒ज्ञस्याघा॑ताय।
 अथा॒न्यमा॒नीय॑ प्रोक्षे॒युः। सै॒व ततः॑ प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पृथु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥—————[९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत।
तस्य तेपानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा
दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्।
तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव
तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं
जुहोति। अन्वहमेव दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि
जुहोति। चत्वार्यौद्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै
शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव
रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै
देवलोकः। द्वादश मासाः पञ्चतर्वः। त्रय इमे लोकाः।
असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वैव्यं क्षत्रम्।
सा श्रीः। तद्ब्रध्नस्य विष्टपम्। तत्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमौद्ग्रहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं
विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवतां

जुहोति। त्र्यावृत्तो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामन्तिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्नोति। अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामव रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥[१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते।

सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै बृ॒हत्यै॑ स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै पाव॒कायै॑
 स्वाहेत्या॑ह। वा॒ग्वै सर॑स्वती। वा॒चैवैन॒मुद्य॑च्छते। पू॒ष्णे स्वाहा॑
 पू॒ष्णे प्र॑प॒थ्याय॑ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। प॒शवो॑
 वै पू॒षा। प॒शुभि॑रे॒वैन॒मुद्य॑च्छते। त्वष्ट्रे॑ स्वाहा॒ त्वष्ट्रे॑ तु॒रीपा॑य॒
 स्वाहा॒ त्वष्ट्रे॑ पु॒रुरू॑पाय॒ स्वाहेत्या॑ह। त्वष्ट्रा॒ वै प॑शूनां
 मि॒थुना॑ना॒ रूप॑कृत्। रू॒पमे॒व प॒शुषु॑ दधाति। अथो॑
 रू॒पैरे॒वैन॒मुद्य॑च्छते। विष्णा॑वे स्वाहा॒ विष्णा॑वे नि॒खुर्य॑पाय॒
 स्वाहा॒ विष्णा॑वे नि॒भूय॑पाय॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑।
 य॒ज्ञायै॒वैन॒मुद्य॑च्छते। पू॒र्णाहु॑तिमु॒त्तमां॑ जु॒होति॑। प्रत्यु॑त्त॒ब्ध्यै
 सय॒त्वाय॑॥ ४३ ॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहाष्टौ च॥ [११]

सा॒वि॒त्रम॒ष्टाक॑पालं प्रा॒तर्निर्व॑पति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री।
 गाय॒त्रं प्रा॑तः स॒वनम्। प्रा॒तः स॒वना॑दे॒वैन॑ गाय॒त्रियाश्छ॑न्द॒सोऽधि॑
 निर्मि॑मीते। अथो॑ प्रा॒तः स॒वनमे॒व तेना॑ऽऽप्रो॒ति।
 गाय॒त्रीं छ॑न्दः। स॒वि॒त्रे प्र॑स॒वि॒त्र एका॑दशकपालं म॒ध्यन्दि॑ने।
 एका॑दशाक्षरा त्रि॒ष्टुप्। त्रैष्टु॑भं मा॒ध्यं दि॒नं स॒वनम्। मा॒ध्यं
 दि॒नादे॒वैन॑ स॒वना॑त्रि॒ष्टुभ॑श्छ॒न्दसो॑ऽधि॒ निर्मि॑मीते॥ ४४ ॥

अथो माध्यं दिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोति। त्रिष्टुभं
छन्दः। सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा
जगती। जागतं तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं
जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव
तेनाऽऽप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां
परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः
स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो
व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं
कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नवं च॥—————[१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव
ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यं जायत।
आऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह।
राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं
इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्रीं धेनुरित्याह।

धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्रीं धेनुरजायत।
बोढाऽनङ्घानित्याह॥४७॥

अनङ्घुह्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा बोढाऽनङ्घानजायत।
आशुः सप्तिरित्याह। अश्वं एव जवं दधाति। तस्मात्पुरा-
ऽऽशुरश्वोऽजायत। पुरन्धिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति।
तस्मात्स्त्री युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ
ह वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी।
स सभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्प्रियो भावुकः। आऽस्य
यजमानस्य वीरो जायतामित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य
वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः
पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो
वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः
पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन
यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै
तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥

अनङ्घानित्याह जायते वर्षति सप्त च॥ [१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमधत्त।
 तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव
 नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानंजुहोत्।
 तैर्वै स देवानंप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति।
 अग्नेर्वा एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव
 तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महृत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्।
 यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां
 वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव
 तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्।
 यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां
 वा एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव
 तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां रूपम्।
 यत्करम्बाः। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां

वा ए॒तद्रूपम्। यद्धा॒नाः। यद्धा॒नाभिर्जु॑होति। नक्ष॑त्राण्ये॒व
तत्प्री॑णाति। सक्तु॑भिर्जुहोति। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तद्रूपम्।
यत्सक्त॑वः। यत्सक्तु॑भिर्जुहोति॥ ५४॥

प्र॒जाप॑तिमे॒व तत्प्री॑णाति। म॒सू॒स्यैर्जु॑होति। सर्वा॑सां वा
ए॒तद्दे॒वता॑नां रूपम्। यन्म॒सू॒स्यानि॑। यन्म॒सू॒स्यैर्जु॑होति।
सर्वा॑ ए॒व तद्दे॒वताः॑ प्रीणाति। प्रि॒यङ्गु॑त॒ण्डुलैर्जु॑होति।
प्रि॒याङ्गा ह॒ वै ना॑मैते। ए॒तैर्वै दे॒वा अश्व॑स्याङ्गानि
सम॑दधुः। यत्प्रि॒यङ्गु॑त॒ण्डुलैर्जु॑होति। अश्व॑स्यै॒वाङ्गानि॑
सन्द॑धाति। दशान्ना॑नि जुहोति। दशाक्ष॑रा वि॒राट्।
वि॒राट्कृ॒त्स्नस्या॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ॥ ५५॥

जुहोति॒ मधु॑ना जुहोति॒ पृथु॑केर्जुहोति॒ क॒र॒म्बैर्जु॑होति॒ सक्तु॑भिर्जुहोति॒ प्रि॒यङ्गु॑त॒ण्डुलैर्जु॑होति॒
च॒त्वारि॑ च (अ॒न्नहो॑मानाऽऽज्ये॒नाग्ने॑र्मधु॒ना त॑ण्डुलैः पृथु॑केर्ला॒जेः क॒र॒म्बैर्धा॑नाभिः सक्तु॑भिर्म॒सू॒स्यैः
प्रि॒यङ्गु॑त॒ण्डुलैर्द॑शान्ना॑नि द्वा॒दश॑ ।)॥ [१४]

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। तं सृष्टं रक्षां॑स्यजिघांसन्।
स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्न॒क्तं हो॑मानपश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै
स य॒ज्ञाद्रक्षा॑स्यपा॒हन्। यन्न॑क्तं होमां जुहोति। य॒ज्ञादे॒व
तैर्य॑ज॒मानो रक्षा॑स्यप॒ हन्ति॑। आ॒ज्ये॒न जुहोति॑। वज्रो वा

आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाऽस्यपं हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत एवास्य प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवाव रुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्धौ। नक्तं जुहोति। रक्षसामपहत्यै। आज्येनान्ततो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्य प्राणं दधाति। पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। द्वाभ्याऽस्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वे पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वे सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह। अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाऽस्यपंहन्त्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥—————[१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽऽप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याऽ

स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति।
एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य
लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः
शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह।
आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा
नियुताय स्वाहा प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकानव रुन्धे। अर्बुदाय
स्वाहेत्याह। वाग्वा अर्बुदम्। वाचमेवाव रुन्धे। न्यर्बुदाय
स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्यर्बुदम्। वाच एव
भूमानमव रुन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

समुद्रमेवाऽऽप्रोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाऽऽप्रोति।
अन्ताय स्वाहेत्याह। अन्तमेवाऽऽप्रोति। परार्धाय
स्वाहेत्याह। परार्धमेवाऽऽप्रोति। उषसे स्वाहा व्यष्ट्यै
स्वाहेत्याह। रात्रिर्वा उषाः। अहर्व्युष्टिः। अहोरात्रे एवाव
रुन्धे। अथो अहोरात्रयोरेव प्रति तिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा
वा नक्तं वा जुहुयात्। अहोरात्रे मोहयेत्। उषसे स्वाहा

व्युष्ट्यै स्वाहो॑दे॒ष्यते स्वाहो॑द्यते स्वाहेत्यनु॑दिते जुहोति।
उदि॑ताय॒ स्वाहा॑ सुव॒र्गाय॒ स्वाहा॑ लो॒काय॒ स्वाहेत्यु॑दिते
जुहोति। अ॒होरा॒त्रयो॒रव्य॑तिमोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुताय स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्याहाहव्युष्टिः सप्त च॥—[१६]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्य॑श्वना॒मानि॑ जुहोति। उ॒भयो॑रे॒वैनं॑
लो॒कयो॑र्नाम॒धेयं॑ गमयति। आ॒य॒नाय॒ स्वाहा॒ प्राय॑णाय॒
स्वाहेत्यु॑द्वावाञ्जुहोति। सर्व॑मे॒वैन॒मस्क॑न्नः सुव॒र्गं लो॒कं
ग॑मयति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्व॒होमा॑ञ्जुहोति।
पूर्व॑ ए॒व द्वि॒षन्तं॑ भ्रातृ॒व्यम॑ति॒ क्राम॑ति। पृथि॒व्यै स्वाहा॒-
ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒थाय॒जुरे॒वैतत्। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒
सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्व॒दीक्षा॑ जुहोति। पूर्व॑ ए॒व द्वि॒षन्तं॑
भ्रातृ॒व्यम॑ति॒ क्राम॑ति॥६३॥

पृथि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्ये॑कवि॒ंशिनीं॑ दी॒क्षां
जुहोति। एक॑वि॒ंशति॑र्वै दे॒वलो॒काः। द्वा॒द॒श मा॒साः
पञ्च॒र्तवः॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दित्य एक॑वि॒ंशः। ए॒ष
सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। भुवो॑ दे॒वानां॑
कर्म॑णेत्यु॒दीक्षा॑ जुहोति। ऋतू॒नेवा॒स्मै क॑ल्पयति। अ॒ग्नये॒

स्वाहा वायवे स्वाहेति जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्ग्रजः सङ्गामत्वित्यासीर्जुहोति। सुवर्गस्य
लोकस्याप्त्यै। भूतं भव्यं भविष्यदिति पर्यासीर्जुहोति।
सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति।
सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति।
सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधींताय स्वाहेति
समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं
भ्रातृव्यमतिं क्रामति॥६५॥

दद्ध्यः स्वाहा हनूभ्याः स्वाहेत्यङ्ग्रहोमाञ्जुहोति।
अङ्गेअङ्गे वै पुरुषस्य पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवेनं
पाप्मनस्तेन मुञ्चति। अञ्जेताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा
श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवेनं समर्धयति।
ओषधीभ्यः स्वाहा मूलैभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो
वा ओषधयः। पुष्पैभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलैभ्योऽन्याः।
ता एवोभयीरव रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति।
आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ। मेषस्त्वा पचतैरवत्वित्यपाव्यानि

जुहोति। प्रा॒णा वै दे॒वा अपा॑व्याः। प्रा॒णाने॒वाव॑ रुन्धे।
 कू॒प्याभ्यः॑ स्वाहा॒द्भ्यः स्वाहेत्य॒पां॑ होमा॑ञ्जुहोति। अ॒प्सु
 वा आपः॑। अन्नं॑ वा आपः॑। अ॒द्भ्यो वा अन्नं॑ जायते।
 यदे॒वाद्भ्योऽन्नं॑ जाय॑ते। तदव॑ रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं कामत्यनन्तरित्यै कामति रुन्धे जायन्त एकं
 च॥

[१७]

अ॒म्भां॑सि जुहोति। अ॒यं वै लो॒कोऽम्भा॑ंसि। तस्य॒
 वस॒वोऽधि॑पतयः। अ॒ग्निज्यो॑तिः। यद॒म्भां॑सि जुहोति।
 इ॒ममे॒व लो॒कमव॑ रुन्धे। वसू॑नां॒ सायु॑ज्यं गच्छति।
 अ॒ग्निं ज्योति॑रव॑ रुन्धे। न॒भां॑सि जुहोति। अ॒न्तरि॑क्षं॒ वै
 न॒भां॑सि॥६८॥

तस्य॑ रु॒द्रा अधि॑पतयः। वा॒युज्यो॑तिः। यन्न॒भां॑सि
 जुहोति। अ॒न्तरि॑क्षमे॒वाव॑ रुन्धे। रु॒द्राणां॑ सायु॑ज्यं गच्छति।
 वा॒युं ज्योति॑रव॑ रुन्धे। म॒हां॑सि जुहोति। अ॒सौ वै लो॒को
 म॒हां॑सि। तस्या॑दि॒त्या अधि॑पतयः। सू॒र्यो ज्योतिः॑॥६९॥

यन्म॒हां॑सि जुहोति। अ॒मुमे॒व लो॒कमव॑ रुन्धे।
 आ॒दि॒त्यानां॑ सायु॑ज्यं गच्छति। सू॒र्यं ज्योति॑रव॑
 रुन्धे। न॒मो रा॒ज्ञे न॒मो वरु॑णा॒येति॑ य॒व्यानि॑ जुहोति।

अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ। म॒यो॒भूर्वा॑तो अ॒भि वा॑तू॒स्ता इति॑ गु॒व्यानि॑
जुहोति। प॒शूना॑मवरुद्धौ। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहेति॑
सन्तति॑होमाञ्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सन्तत्यै॥ ७० ॥

सि॒ताय॑ स्वाहाऽसि॑ताय॒ स्वाहेति॑ प्रमु॑क्तीर्जुहोति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्रमु॑क्त्यै। पृ॒थि॒व्यै स्वाहाऽन्तरि॑क्षाय॒
स्वाहेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॑वैतत्। द॒त्वते॑ स्वाहाऽद॒न्तका॑य॒
स्वाहेति॑ शरी॒रहो॑माञ्जुहोति। पि॒तृलो॑कमे॒व तैर्य॑ज॒मानोऽव॑
रुन्धे। कस्त्वा॑ यु॒नक्ति॑ स त्वा॑ यु॒नक्ति॑ति॒ परि॒धीन् यु॑नक्ति।
इ॒मे वै लो॒काः परि॑धयः। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥ ७१ ॥

यः प्रा॑णतो य आ॑त्म॒दा इति॑ म॒हि॒मानौ॑ जुहोति। सु॒व॒र्गो
वै लो॒को महः॑। सु॒व॒र्गमे॒व ताभ्यां॑ लो॒कं यज॑मानोऽव॒
रुन्धे। आ ब्र॒ह्मन्ब्रा॒ह्म॒णो ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी जा॑यता॒मिति॑ सम॑स्तानि
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सानि॑ जुहोति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒व तैर्य॑ज॒मानोऽव॑ रुन्धे।
ज॒ज्ञि बी॒जमि॑ति॒ जुहो॑त्यन॒न्तरि॑त्यै। अ॒ग्नये॑ सम॑नमत्पृथि॒व्यै
सम॑नम॒दिति॑ सन्नति॑होमाञ्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सन्न॑त्यै। भू॒ताय॑ स्वाहा॑ भविष्य॒ते स्वाहेति॑ भू॒ताभ॒व्यौ होमौ॑
जुहोति। अ॒यं वै लो॒को भू॒तम्॥ ७२ ॥

असौ भविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति।
 सर्वस्यात्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान्
 इत्यश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्यात्यै। सर्वस्य जित्यै।
 सर्वमेव तेनाप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञं रक्षांस्यजिघांसन्। स
 एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानं पश्यत्। तानं जुहोत्। तैर्वै स
 यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं होमां जुहोति। यज्ञादेव
 तैर्यजमानो रक्षांस्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै
 स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७४॥

वै नभसि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्यै समष्ट्यै भूतं यजते नवं च॥—————[१८]

एकयूपो वैकादशिनी वा। अन्येषां यज्ञानां यूपा भवन्ति।
 एकविंशिन्यश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै।
 बैल्वो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां यज्ञक्रतूनां
 यूपा भवन्ति। राज्जुदाल एकविंशत्यरत्निरश्वमेधस्य।
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। नान्येषां पशूनां तैर्जन्या
 अवद्यन्ति। अवद्यन्त्यश्वस्य॥७५॥

पाप्मा वै तैजनी। पाप्मनोऽपहत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां

पशूनामवृद्धन्ति। वेतसशाखायामश्वस्य। अप्सुयौनिर्वा
 अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवास्य योनावव द्यति।
 यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति।
 पशूनां व्यावृत्त्यै। आ ग्राम्यान्पशूल्लभन्ते। प्रारण्यान्सृजन्ति।
 पाप्मनोऽपहृत्यै॥ ७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै त्रीणि च॥ [१९]

राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहत्याया अपहृत्यै।
 पौतुद्रवावभितो भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धौ।
 भ्रूणहत्यामेवास्मादपहृत्यै। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि
 गृह्णाति। षड्वैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धौ। षड्वादिराः।
 तेजसोऽवरुद्धौ॥ ७७॥

षट्वालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविंशतिः
 सम्पद्यन्ते। एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः
 पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष
 सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो
 भवन्ति॥ ७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
 तिष्ठति। सर्वं वा अश्वमेध्याप्नोति। अपरिमिता भवन्ति।

अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्।
दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवदन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो
वा अश्वः॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवदति।
यदितरेषां पशूनामवदति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे।
चित्तेऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुयोनिर्वा
अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति।
पुरस्तात्प्रत्यश्च तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं
गोमृगमिति सर्वहुतं एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै।
आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनं सतनुं करोति।
सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव
धारां तेनाव रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय
स्वाहेत्याह। संवत्सरो वा इलुवर्दः। परिवत्सरो बलिवर्दः।
संवत्सरादेव परिवत्सरादायुरव रुन्धे। आयुरेवास्मिन्दधाति।
तस्मादश्वमेधयाजी जरसा विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवरुद्धौ भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारि च॥ [२०]

एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एक-
विंशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वा वरुषभा वा वृषाणः
संस्फुरेरन्। एवमेव तथस्तोमाः संस्फुरन्ते। यदेकविंशाः।
ते यथ्समृच्छेरन्। हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः
स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्द्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा
भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव
रुन्धे। य एकादशः। स्तन एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवैनां तेन। तदाहुः। यद्द्वादशोऽग्निः स्याद्द्वादशः
स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्।
एकविंश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविंशः स्तोमः।
एकविंशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभो वेद। ककुद्ध राज्ञां
भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः।
एकविंशतिर्यूपाः। एता वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभः। य एवं
वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि

वेदं। शिरो ह राज्ञां भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति।
 एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एतानि वा अश्वमेधे
 त्रीणि शीर्षाणि। य एवं वेद। शिरो ह राज्ञां भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह राज्ञां भवति षट् च॥ [२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न
 प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यदश्वमेधेऽश्वेन मेध्येनोदश्चो
 बहिष्पवमानः सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै। न
 वै मनुष्यः सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं
 लोकमञ्जसा वेद। यदुद्गातोद्गायेत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा
 प्रतिपादयेत्। तादृक्तत्॥८६॥

उद्गातारमपुरुष्य। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञो-
 ऽञ्जसा नयति। एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति।
 पुच्छमन्वा रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। हिं करोति।
 सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडंबा उप रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो
 यथोपगातारं उपगायन्ति। तादृगेव तत्। उदगासीदश्वो
 मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्राजापतिरुद्गीथः।

उद्गीथमेवाव रुन्धे। अथो ऋक्सामयोरेव प्रति तिष्ठति।
 हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुखतो
 दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव
 यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥८८॥

तथ्स उपाकरोति चत्वारिं च॥—————[२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वे पशून्नियुञ्जन्ति।
 यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्वं तूपरं गोमृगम्। तानग्निष्ठ
 आलभते। सेनामुखमेव तथ्संश्यति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं
 भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे। पूर्वाग्निमेव तं
 कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्तात्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वञ्चम्। अन्नं वै
 पूषा। तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्ठात्।
 ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवेनमुभयतः परि गृह्णाति।
 तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाहुवोः।
 बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥९०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ

सु॒क्थ्योः। सु॒क्थ्योरे॒व वी॒र्यं ध॑त्ते। तस्मा॑द्राज॒न्यं
ऊ॒रुब॒लीभा॑वुकः। शि॒ति॒पृ॒ष्ठौ बा॑र्हस्प॒त्यौ पृ॒ष्ठे।
ब्र॒ह्मव॒र्च॒समे॒वोप॑रि॒ष्टाद्ध॑त्ते। अथो॑ क॒वचे॑ ए॒वैते अ॒भितः
पर्यू॑हते। तस्मा॑द्राज॒न्यः सन्न॑द्धो वी॒र्यं क॑रोति। धा॒त्रे
पृ॒षो॒द॒रम॑धस्ता॑त्। प्र॒ति॒ष्ठामे॒वैतां कुरु॑ते। अथो॑ इ॒यं वै धा॒ता।
अ॒स्यामे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठति। सौ॒र्यं ब॒लक्षं पु॑च्छे॑। उ॒त्से॒धमे॒व तं
कुरु॑ते। तस्मा॑दु॒त्से॒धं भ॒ये प्र॒जा अ॒भिसं॑श्रयन्ति॥९१॥

कुरु॑ते ध॑त्ते कुरु॑ते पञ्च च॥ [२३]

साङ्ग॒ह॒ण्या चतु॑ष्टय्यो यो वै यः पि॒तुश्च॒त्वारो यथा॑ नि॒क्तं प्र॒जाप॑तये त्वा यथा प्रोक्षि॑तं
वि॒भूरा॑ह प्र॒जाप॑तिरकामयताश्चमे॒धेन॑ प्र॒जाप॑तिर्न किञ्चन सा॒वि॒त्रमा ब्रह्म॑न्प्रजाप॑तिर्दे॒वैभ्यः
प्र॒जाप॑ती रक्षा॑सि प्र॒जाप॑तिमीप्सति वि॒भूर॑श्चनान्य॒म्मांस्ये॑कयूपो रा॒जु॒दाल॑मेकवि॑शो
दे॒वाः पु॑रुष॒स्त्रयो॑वि॑शतिः॥२३॥

साङ्ग॒ह॒ण्या तस्मा॑दश्वमे॒धया॒जी यत्प॑रि॒मिता यद्य॑ज्ञमु॒खे यो दी॒क्षां दे॒वाने॒व त्रयं॑ इ॒मे सि॒तायं
प्रा॒णापा॒नावे॒वास्मि॑न्तस्मा॑द्राज॒न्यं ए॒कं न॑वतिः॥९१॥

साङ्ग॒ह॒ण्या स॑ंश्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
 तमष्टादशिभिर्नु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमात्वाष्टादशिभिर्वा-
 रुन्ध। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्वा यजमानो-
 ऽवं रुन्धे। संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः।
 द्वादश मासाः पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरेव
 तैरात्वा यजमानोऽवं रुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशूनुपाकरोति।
 इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवन्वालेभ्यन्ते
 सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां
 पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ
 स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा
 अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः।
 यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः।
 अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत।

अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशूनालभते। तेनैव पशूनं रुन्धे।
यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो
भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यं मृतं
हरन्ति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम।
सं पितापुत्रावस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं
ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं
आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुत्सृजेत्स्यतस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकाववं रुन्धीयेति। स
एतानुभयान्पशूनं पश्यत्। ग्राम्याश्चरण्याश्च। तानालभत।
तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं
लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते।
इममेव तैर्लोकमवं रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः।
य इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान्
वै संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशवं

आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽव रुन्धे।
वि वा एष प्रजयां पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्के।
संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनीं।
यदेत ऐकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां
पशून् यजमानोऽव रुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा
सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क। तामाप्रोत्।
तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्दशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽव रुन्धे। एकादश दशत
आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशूनेवाव
रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति।
अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति। तस्मान्नानारूपाः
पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्याल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥ [२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते। अमुष्मा
आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमव
रुन्धे। यदा रण्यान्। अमुं तैः। उभयांन्पशूनालभते।

गाम्यांश्चरण्यांश्च। उभयोर्लोकयोरवरुद्धौ। उभयान्पशूना-
लभते॥९॥

ग्राम्यांश्चरण्यांश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
उभयान्पशूनालभते। ग्राम्यांश्चरण्यांश्च। उभयेषां
पशूनामवरुद्धौ। त्रयस्त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषां
लोकानामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्॥१०॥

अस्मिंल्लोके बहवः कामा इति। यत्समानीभ्यो
देवताभ्योऽन्येऽन्ये पशव आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तल्लोके
कामान्दधाति। तस्मादस्मिंल्लोके बहवः कामाः। त्रयाणां
त्रयाणां सह वपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत
इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै।
पर्यग्निकृतानारण्यानुत्सृजन्त्यहिंसायै॥११॥

अवरुद्धा उभयान्पशूनालभते सत्यादहिंसायै॥ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः।
आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः।
अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्।
वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लो॒काः परि॑त॒स्थुषः॑। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान्
यु॑नक्ति। रोच॑न्ते रोच॒ना दि॒वीत्या॑ह। नक्ष॑त्राणि वै रोच॒ना
दि॒वि। नक्ष॑त्राण्ये॒वास्मै॑ रोचयति। यु॒ञ्जन्त्य॑स्य॒ काम्ये॑त्या॒ह।
कामा॑ने॒वास्मै॑ युनक्ति। हरी॑ विप॑क्ष॒सेत्या॑ह। इमे वै हरी॑
विप॑क्षसा। इमे ए॒वास्मै॑ युनक्ति॥१३॥

शोणा॑ धृ॒ष्णू नृ॒वाह॑सेत्या॒ह। अ॒होरा॒त्रे वै नृ॒वाह॑सा।
अ॒होरा॒त्रे ए॒वास्मै॑ युनक्ति। ए॒ता ए॒वास्मै॑ दे॒वता॑ युनक्ति।
सुव॑र्गस्य॒ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। के॒तुं कृ॑ण्वन्न॒केतव॑ इति॒ ध्व॒जं
प्रति॑मुञ्चति। यश॑ ए॒वैन॒५ राज्ञा॑ गमयति। जी॒मूत॑स्येव भवति॒
प्रती॑क॒मित्या॑ह। यथा॒य॒जुरे॒वैतत्। ये ते प॒न्था॑नः सवितः
पू॒र्व्यास॑ इत्य॒ध्व॒र्युर्य॑ज॒मानं॑ वाचयत्य॒भिजि॑त्यै॥१४॥

परा॑ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञ ए॑ति। यस्य॑ प॒शुरु॑पाकृ॒तोऽन्य॑त्र
वेद्या॑ एति। ए॒त५ स्तो॑त॒रेते॑न॒ प॒था पुन॑रश्व॒माव॑र्तयासि न
इत्या॑ह। वा॒युर्वै स्तो॑ता॒। वा॒युमे॒वास्य॑ प॒रस्ता॑द्वधा॒त्यावृ॑त्यै।
यथा॑ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॒ स्कन्द॑ति। ए॒वं वा ए॒तदश्व॑स्य
स्कन्द॑ति। यद॑स्योपाकृ॒तस्य॒ लोमा॑नि शीय॑न्ते। यद्वा॒लेषु॑
का॒चाना॑वय॑न्ति। लोमा॑न्ये॒वास्य॒ तथ्स॑म्भ॒रन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुव॒रिति॑ प्रा॒जाप॒त्याभि॒राव॑यन्ति। प्रा॒जाप॒त्यो
वा अश्वः॑। स्वयै॑वैनं दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयन्ति। भूरिति॑
महि॑षी। भुव॒ इति॑ वा॒वाता॑। सुव॒रिति॑ परिवृ॒क्ती। ए॒षां
लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै। हि॒र॒ण्ययाः॑ का॒चा भ॑वन्ति। ज्योति॑र्वै
हि॒र॒ण्यम्। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः॥१६॥

ज्योति॑श्चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। स॒हस्रं॑ भवन्ति।
स॒हस्रं॑स॒म्मितः॑ सुव॒र्गो लो॒कः। सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै।
अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्तेज॑ इन्द्रि॒यं प॒शवः॑ श्रीः॒ क्राम॑न्ति।
योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते। वस॑वस्त्वाऽअ॒न्तु गाय॑त्रेण॒ छन्द॑सेति॒
महि॑ष्य॒भ्यन॑क्ति। तेजो॒ वा आ॒ज्यम्। तेजो॑ गाय॒त्री।
तेज॑सै॒वास्मै॑ तेजोऽव॑ रुन्धे॥१७॥

रु॒द्रास्त्वाऽअ॒न्तु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सेति॒ वा॒वाता॑। तेजो॒ वा
आ॒ज्यम्। इन्द्रि॒यं त्रिष्टु॑प्। तेज॑सै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यमव॑ रुन्धे।
आ॒दि॒त्यास्त्वाऽअ॒न्तु जाग॑तेन॒ छन्द॑सेति॒ परिवृ॑क्ती। तेजो॒
वा आ॒ज्यम्। प॒शवो॑ जग॑ती। तेज॑सै॒वास्मे॑ प॒शूनव॑ रुन्धे।
प॒त्नयो॑ऽभ्य॑ञ्जन्ति। श्रि॒या वा ए॒तद्रू॑पम्॥१८॥

यत्प॒त्नयः॑। श्रिय॑मे॒वास्मि॒न्तद॑धति। नास्मा॑त्तेज॑ इन्द्रि॒यं
प॒शवः॑ श्रीरप॑ क्रामन्ति। ला॒जी(३)ञ्छा॒ची(३)न् यशो॑म॒माँ(४)

इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादीं कुर्वते।
 एतद्वैवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यं
 दधते। यदि नावजिघ्रेत्। अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अव
 हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं
 पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै।
 समिद्धो अञ्जकृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति
 सरूपत्वाय॥१९॥

परितस्थुष इत्याहेमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥[४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्धते। योऽश्वमेधेन यजते।
 होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेनं
 च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणतआयतनो वै
 ब्रह्मा। बारुहस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्यं दक्षिणतो
 दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता
 भवति॥२०॥

उत्तरतआयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो
 वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरो-
 ऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो

वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च
समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः
पूर्वचित्तिः॥ २१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय
इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किं
स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिवै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव
रुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला।
अन्नाद्यमेवाव रुन्धे॥ २२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी
चरति। तेज एवाव रुन्धे। क उस्विज्ञायते पुनरित्याह।
चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे। किं स्विद्धिमस्य
भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव
रुन्धे। किं स्विदावपनं महदित्याह॥ २३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिवै परो-
ऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य
नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे।
पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो

अश्वस्य॑ रेतः॑। सोम॑पी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। पृ॒च्छामि॑ वा॒चः प॑र॒मं
व्यो॑मेत्या॒ह। ब्र॒ह्म वै वा॒चः प॑र॒मं व्यो॑म। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वाव॑
रुन्धे॥ २४॥

होता॑ भवति॒ वै वृष्टिः॑ पूर्व॒चित्ति॒रन्नाद्य॑मे॒वाव॑ रुन्धे म॒हदित्या॑ह सोमो॒ वै वृष्णो॑ अश्वस्य॑ रेतश्च॒त्वारि॑
च॥ [५]

अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। योऽश्व॑मे॒धेन॒
यज॑ते। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहेति॑ संज्ञ॒प्यमा॑न॒
आहु॑तीर्जुहोति। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। नास्मा॑त्प्रा॒णा
अप॑क्रामन्ति। अव॑न्तीः स्थाव॑न्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रि॒यं त्वा॑
प्रि॒याणा॑म्। वर्षि॑ष्ठमा॒प्याना॑म्। नि॒धीनां॑ त्वा॑ निधि॒पतिः॑
हवाम॑हे वसो म॒मेत्या॑ह। अपै॒वास्मै॑ तद्धु॒वते॥ २५॥

अथो॑ धुवन्त्ये॒वैनम्॑। अथो॒ न्ये॒वास्मै॑ हुवते। त्रिः प॑रि॒यन्ति॑।
त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ धुवते। त्रिः पुनः॑
प॑रि॒यन्ति॑। षट्त्स॑म्पद्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ धुवते।
अप॒ वा ए॒तेभ्यः॑ प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॥ २६॥

ये य॒ज्ञे धु॒वनं॑ त॒न्वते॑। न॒वकृ॒त्वः प॑रि॒यन्ति॑। न॒व वै पु॑रु॒षे
प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑न्दधते। नै॒भ्यः प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति।
अ॒म्बे अ॒म्बाल्य॑म्बि॒क इति॑ प॒त्नीमु॑दानयति। अह्म॑तै॒वैना॑म्।

सुभगे काम्पीलवासिनीत्याह। तपं एवैनमुपनयति। सुवर्गे
लोके सम्प्रोर्ण्वाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनां लोकं गमयति। आऽहमंजानि गर्भधमा
त्वमंजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः।
प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने।
सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्।
यत्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य
प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मर्य्यो रजता
हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मर्य्यः। अन्तरिक्षस्य
रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मर्य्यः। अवान्तरदिशा
रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिशं एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा
छति कस्त्वा विशास्तीत्याहाहिंसायै॥२९॥

हुवते क्रामन्त्यूर्ण्वाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥—————[६]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन
यजते। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः।
श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं

वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह।
श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो
वै राष्ट्रस्य शीतो वातः। क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी
यवमत्तीत्याह। विड्वै हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं
च समीचीं दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा
पशून् पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायुतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं
नाभिषिञ्चन्ते। इयं युका शंकुन्तिकेत्याह। विड्वै शंकुन्तिका।
राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति।
आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति।
आहतं गृभे पसु इत्याह। विड्वै गर्भः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं
घातुकम्। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता।
असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत
इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गृभे मुष्टिमंतःसयदित्याह। विड्वै

गर्भः। रा॒ष्ट्रं मु॒ष्टिः। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं वि॒शं
घातु॑कम्। अप॒ वा ए॒तेभ्यः प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। ये य॒ज्ञेऽपू॑तं
वद॑न्ति। द॒धि॒क्राव्णो॑ अकारिष॒मिति॑ सुर॒भि॒मती॑मृचं वदन्ति।
प्रा॒णा वै सु॑र॒भयः॑। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑न्दधते। नै॒भ्यः प्रा॒णा
अप॑क्रामन्ति। आपो॒ हि ष्ठा म॑यो॒भुव॒ इत्य॒द्विर्मा॑र्जयन्ते।
आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वात्मानं॑ पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा प्रे॒णाऽनु॑ प्रावि॑शत्। ताभ्यः पुनः
सम्भ॑वितुं नाश॑क्रोत्। सोऽब्र॑वीत्। ऋ॒ध्रव॑दि॒त्सः। यो मे॒तः
पुनः॑ स॒म्भर॑दिति। तं दे॒वा अ॑श्वमे॒धेनै॒व स॒म॒भरन्। ततो॒ वै त
आ॑र्ध्वन्। योऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। प्र॒जाप॑तिमे॒व स॒म्भर॑त्यु॒धोति॑।
पुरु॑ष॒माल॑भते॥३५॥

वैरा॒जो वै पुरु॑षः। वि॒राज॑मे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॑ वै
वि॒राट्। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। अश्व॒माल॑भते। प्रा॒जाप॑त्यो
वा अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिमे॒वाल॑भते। अथो॒ श्रीर्वा॑ एक॑शफम्।
श्रिय॑मे॒वाव॑ रुन्धे। गा॒माल॑भते॥३६॥

य॒ज्ञो वै गौः। य॒ज्ञमे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॑ वै गौः। अन्न॑मे॒वाव॑

रुन्धे। अजावी आलभते भूम्ने। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवाव
 रुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याःश्चोत्सृजन्त्यहिंसायै।
 उभौ वा एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः।
 तैऽस्योभये यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता
 अभिहुता भवन्ति। नैनं दङ्क्षवः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा
 अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिंसन्ति। योऽश्वमेधेन
 यजते। य उ चैनमेवं वेद॥ ३७॥

लभते गामालभते परमोऽष्टौ च॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन
 कृतेनायांनामुत्तरेहन्। एकविंशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति।
 एकविंशत्प्रतिष्ठायां ऋतूनन्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि।
 ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठायां देवता
 अभ्यारोहति। शक्करयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्यैऽन्ये
 वा एते पशव आलभ्यन्ते॥ ३८॥

उतेवं ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति।
 अथो अहं एवैष बलिर्हियते। तदाहुः। अपशवो वा एते।
 यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः। यद्व्या इति।

ग॒व्यान्प॒शून्तु॒मेऽहं॒ नाल॑भते॥ ३९॥

तेनै॒वोभया॑न्प॒शून्व॑ रुन्धे। प्रा॒जाप॒त्या भ॑वन्ति।
अन॑भिजितस्या॒भिजित्यै॑। सौरी॑र्न॒व श्वे॒ता व॒शा अ॑नूब॒न्ध्या
भव॑न्ति। अ॒न्त॒त ए॒व ब्र॑ह्मव॒र्चस॑म॒व रुन्धे॑। सोमा॑य
स्व॒राज्ञे॑ऽनोवा॒हाव॑न्नु॒द्वाहा॒विति॑ द्व॒न्दिनः॑ प॒शूनाल॑भते।
अ॒होरा॒त्राणा॑म॒भिजित्यै॑। प॒शुभि॑र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒
यज॑ते। छु॒गलं॑ क॒ल्माषं॑ कि॒किदी॑विं वि॒दीग॑य॒मिति॑
त्वा॒ष्ट्रान्प॒शूना॑ ल॒भते॑। प॒शुभि॑रे॒वात्मान॑ꣳ स॒मर्ध॑यति।
ऋ॒तुभि॑र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। पि॒शङ्गा॑स्त्रयो॑
वा॒स॒न्ता इत्यृ॑तुप॒शूनाल॑भते। ऋ॒तुभि॑रे॒वात्मान॑ꣳ स॒मर्ध॑यति।
आ वा ए॒ष प॒शुभ्यो॑ वृ॒श्च्यते॑। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। पर्य॑ग्निकृ॒ता
उ॒त्सृ॑ज॒न्त्यना॑व्र॒स्काय॑॥ ४०॥

ल॒भ्यन्ते॑ ल॒भते॑ त्वा॒ष्ट्रान्प॒शूनाल॑भतेऽष्टौ च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत॒म॒हान॑न्नादः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे
म॑हि॒माना॑वपश्यत्। ताव॑गृ॒हीत॑। ततो॑ वै स म॒हान॑न्नादो-
ऽभव॑त्। यः का॒मये॑त॒म॒हान॑न्नादः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे
म॑हि॒मानौ॑ गृ॒हीत॑। म॒हाने॒वान्नादो॑ भ॒वति॑। यज॒मान॑दे॒वत्या॑
वै व॒पा। राजा॑ म॒हिमा॑। यद्व॒पां म॑हि॒म्नोभ॑यतः परि॒यज॑ति।

यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा
वा अन्ये देवाः। उपरिष्ठात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्व
एव मेध्यं उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वृषां महिम्नोभयतः परियजति।
तानेवोभयान्प्रीणाति॥ ४१॥

परियजति षट्॥ [१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या
देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः
समदं दध्यात्। स्तेगान्दष्ट्राभ्यां मण्डूकां जम्भ्येभिरिति।
आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसङ्ख्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव
देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः
समदं दधाति॥ ४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेतिं
पञ्चदशम्। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः
संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। तेऽब्रुवन्नग्नयः
स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहे।
अथैतानभि भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा
अभवन्॥ ४३॥

पराऽसुराः। यथिस्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति
 भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। भवंत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो
 भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै
 गोमृगः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो
 यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्।
 रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो यत्रैषा-
 ऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते। अयस्मर्येन
 कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः।
 रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो
 यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभवंन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ ————— [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीय-
 मभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते।
 आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्।
 मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
 ब्रूहती॥४६॥

बार॑ह॒ताः प॒शवः॑। सा प॑शूनां मा॒त्रा॑। प॒शूने॒व मा॒त्रया॑
सम॑र्धयति। ता॒यद्भू॒यसी॒र्वा क॒नीयसी॒र्वा जुहु॑यात्।
प॒शून्मा॒त्रया॑ व्य॑र्धयेत्। ष॒द्विंश॑तं जुहोति। ष॒द्विंश॑दक्षरा
बृ॒हती॑। बार॑ह॒ताः प॒शवः॑। सा प॑शूनां मा॒त्रा॑। प॒शूने॒व मा॒त्रया॑
सम॑र्धयति॥४७॥

अ॒श्व॒स्तो॒मीय॑ ह॒त्वा द्वि॒पदा॑ जुहोति। द्वि॒पाद्वै
पुरु॑षो द्विप्र॑तिष्ठः। तदे॑नं प्र॒तिष्ठ॑या॒ सम॑र्धयति। तदा॑हुः।
अ॒श्व॒स्तो॒मीयं॑ पूर्॒व ह॑तो॒व्याँ(३)न्दि॒वप॒दा(३) इति॑। अ॒श्वो
वा अ॑श्वस्तो॒मीयम्। पुरु॑षो द्वि॒पदाः॑। अ॒श्व॒स्तो॒मीय॑ ह॒त्वा
द्वि॒पदा॑ जुहोति। तस्मा॑द्वि॒पाच्चतु॑ष्पादम॒त्ति। अथो॑ द्वि॒पद्ये॒व
चतु॑ष्पदः प्र॒तिष्ठा॑यपति। द्वि॒पदा॑ ह॒त्वा। ना॒न्यामु॒त्तरा॑माहु॒तिं
जुहु॑यात्। यद॒न्यामु॒त्तरा॑माहु॒तिं जुहु॑यात्। प्र प्र॑ति॒ष्ठाय॑श्च॒वेत।
द्वि॒पदा॑ अ॒न्ततो॑ जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्संर्धयति स्थापयति पञ्च च॥ [१२]

प्र॒जाप॑तिर॒श्वमे॒धम॑सृजत। सो॑ऽस्मा॒त्सृष्टो॑ऽपा॒क्राम॑त्।
तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रान्वि॑न्दत्।
तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रान्वि॑न्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टि-

त्वम्। यत्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते।
अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमां कश्चनेत्याहुः।
तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यत्सावित्रियो भवन्ति। सवितृ-
प्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं
गन्तोः। यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यत्सायं
धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं
प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव
तदन्विच्छति। तस्माद्विवा नष्टैष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते
सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो
अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥—————[१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं कामति। योऽश्वमेधेन यजते।
ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा।
श्रियमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते।

वीणां ऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रं शुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत
इति। ब्राह्मणो ऽन्यो गायेत्। राजन्यो ऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः।
क्षत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः
श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्।
अपास्माद्राष्ट्रं क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति। यदा खलु वै राजा
कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्।
नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा
हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति।
इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं
वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा
इत्यमुं सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य।
युद्धेनैवैनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः।
यो ऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रो ऽन्यो गायति तिस्रो ऽन्यः।
षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवास्मै कल्पयतः।
ताभ्यां सः स्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः

पुरुषः श॒तेन्द्रि॒यः। आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति॥५५॥

गाय॑ताङ्गामे॒द्वाह्णस्य॑ कल्पयतश्च॒त्वारि॑ च॥ [१४]

सर्वेषु॑ वा एषु॑ लो॒केषु॑ मृ॒त्यवोऽन्वाय॑न्ताः। तेभ्यो॒
यदाहु॑तीर्न जुहुयात्। लो॒केलो॑क ए॒नं मृ॒त्युर्विन्दे॑त्। मृ॒त्यवे॒
स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहेत्य॑भिपूर्वमाहु॑तीर्जुहोति। लो॒काल्लो॑कादे॒व
मृ॒त्युमव॑यजते। नैनं॑ लो॒केलो॑के मृ॒त्युर्विन्द॑ति। यदमु॑ष्मै
स्वाहाऽमु॑ष्मै स्वाहेति॑ जुह्व॑त्सश्चक्षी॑त। ब॒हुं मृ॒त्युम॒मित्रं॑
कुर्वी॑त। मृ॒त्यवे॒ स्वाहेत्ये॑कस्मा ए॒वैकां॑ जुहुयात्। ए॒को वा
अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के मृ॒त्युः॥५६॥

अ॒श॒नया॑ मृ॒त्युरे॒व। तमे॒वामु॑ष्मि॑ल्लो॒केऽव॑यजते। भ्रू॒णह॑त्यायै
स्वाहेत्य॑वभृथ आहु॑तिं जुहोति। भ्रू॒णह॑त्यामे॒वाव॑ यजते।
तदाहुः॑। यद्भ्रू॑णह॒त्या पा॒त्र्याऽथ॑। कस्मा॑द्यज्ञेऽपि॑ क्रियत॒
इति॑। अ॒मृ॒त्युर्वा॑ अ॒न्यो भ्रू॑णह॒त्याया॑ इत्याहुः॑। भ्रू॒णह॑त्या
वाव॑ मृ॒त्युरिति॑। यद्भ्रू॑णह॒त्यायै॑ स्वाहेत्य॑वभृथ आहु॑तिं
जुहोति॑॥५७॥

मृ॒त्युमे॒वाऽऽहु॑त्या तर्पयित्वा प॑रि॒पाणं॑ कृत्वा। भ्रू॒णघ्ने॑

भेषजं करोति। एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः।
 भ्रूणहृत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां
 ब्राह्मणं हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय
 स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः।
 अन्तत एव वरुणमवयजते। खलुतेर्विक्रिधस्य शुक्लस्य
 पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव
 वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं
 करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः।
 स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय
 इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति।
 नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं
 मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनं
 समानानां करोति। मां धेहि मयि धेहीत्याह। आशिष-
 मेवैतामा शास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति।

आल॑ब्धाय॒ स्वाहेति॑ नियु॒क्ते जुहोति॑ । हुताय॒ स्वाहेति॑ हुते
जुहोति॑ । ए॒षां लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै ॥ ६० ॥

प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्य॑श्च॒वते । योऽ॑श्वमे॒धेन॒ यज॑ते ।
आ॒ग्नेय॑मैन्द्रा॒ग्रमा॑श्वि॒नम् । तान्प॒शूना॑ल॒भते॒ प्रति॑ष्ठित्यै ।
यदा॑ग्ने॒यो भव॑न्ति । अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑ । दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रुन्धे ।
ब्र॒ह्म वा अ॒ग्निः । क्ष॒त्रमिन्द्रः॑ । यदैन्द्रा॒ग्रो भव॑न्ति ॥ ६१ ॥

ब्र॒ह्मक्ष॒त्रे ए॒वाव॑ रुन्धे । यदा॑श्वि॒नो भव॑न्ति । आ॒शिषा॑मव॒रुद्धौ ।
त्रयो॑ भवन्ति । त्रय॑ इ॒मे लो॒काः । ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति ।
अ॒ग्नये॑ऽहोमु॒चेऽष्टा॑क॒पाल॒ इति॑ दश॑हविष॒मिष्टिं॑ निर्व॑पति ।
दशा॑क्षरा वि॒राट् । अन्नं॑ वि॒राट् । वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑ रुन्धे ।
अ॒ग्नेर्म॑न्वे प्रथ॒मस्य॒ प्रचे॑तस॒ इति॑ याज्यानुवा॒क्या भव॑न्ति
सर्व॑त्वाय ॥ ६२ ॥

अधि॑पतय॒ इत्या॑हाभिजित्या ऐन्द्रा॒ग्रो भव॑ति रुन्ध॒ एकं॑ च ॥ [१६]

यद्यश्व॑मु॒पत॑प॒द्विन्देत् । आ॒ग्नेय॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेत् । सौ॒म्यं
च॒रुम् । सा॒वि॒त्रम॒ष्टाक॑पालम् । यदा॑ग्ने॒यो भव॑न्ति । अ॒ग्निः सर्वा॑
दे॒वताः॑ । दे॒वता॑भिरे॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑ । यथ्सौ॒म्यो भव॑ति । सोमो॒
वा ओष॑धीना॒राजा॑ । याभ्य॑ ए॒वैनं॑ वि॒न्दति॑ ॥ ६३ ॥

ताभिरेवैनं भिषज्यति। यथ्सावित्रो भवति। सवितृप्रसूत
 एवैनं भिषज्यति। एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो
 हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा
 वै श्लोण्यस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव
 भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत।
 एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति।
 अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखरे
 यदि नाऽऽगच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां
 परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायुव्यं
 आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहंसा वा एष
 गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचे
 निर्वपति। अहंस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः।
 रेतसा वा एष व्यध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यं रेतः। यथ्सौर्यं
 पयो भवति। रेतसैवैनं स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः।

गर्भे॒र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते। यस्याश्चो॒ मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तोऽध्येति॑।
वा॒य॒व्या॑ गर्भाः॑। यद्वा॑य॒व्यं आ॒ज्य॑भागो॒ भव॑ति। गर्भे॒र॒वैन॑
स॒ सम॑र्धयति। अथो॒ यस्यै॒षाऽश्व॑मे॒धे प्राय॑श्चित्तिः क्रि॒यते॑।
इ॒ष्ट्वा व॑सी॒यान्भव॑ति॥६७॥

विन्दत्यश्वो॒णो ह॒व भ॑वत्यधी॒याद॑ध्यते गर्भे॒र॒वैन॑ स॒ सम॑र्धयति द्वे च॥—————[१७]

तदा॑हुः। द्वा॑द॒श ब्र॑ह्मो॒दनान्ध॑स॒स्थि॑ते॒ निर्व॑पेत्।
द्वा॒द॒शभि॑र्वेष्टि॒भिर्य॑जे॒तेति॑। यदिष्टि॒भिर्य॑जे॒त। उ॒प॒नामु॑क ए॒नं
य॒ज्ञः स्या॑त्। पापी॑या॒स्तु स्या॑त्। आ॒प्तानि॒ वा ए॒तस्य॑
छन्दा॑सि। य ई॒जानः॑। तानि॒ क ए॒ताव॑दाशु पुनः
प्रयु॑ञ्जी॒तेति॑। सर्वा॒ वै स॒स्थि॑ते॒ य॒ज्ञे वागा॑प्यते॥६८॥

सा॒प्ता भ॑वति या॒तया॑ग्नी। क्रू॒रीकृ॑ते॒व हि भ॑वत्यरु॒ष्कृ॒ता।
सा न पुनः॑ प्र॒युज्ये॒त्याहुः॑। द्वा॑द॒शैव ब्र॑ह्मो॒दनान्ध॑स॒स्थि॑ते॒
निर्व॑पेत्। प्र॒जाप॑ति॒र्वा औ॒दनः॑। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। उ॒प॒नामु॑क
ए॒नं य॒ज्ञो भ॑वति। न पापी॑यान्भवति। द्वा॑द॒श भ॑वन्ति।
द्वा॑द॒शमा॑साः संव॒त्सरः॑। सं॒व॒त्सर ए॒व प्रति॑ तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संव॒त्सर ए॒कं च॥—————[१८]

ए॒ष वै वि॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ वि॒भु भ॑वति।

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै पयस्वान्नाम यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पयस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै विधृतो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतिष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र तेजस्वि भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नाम यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै क्लृप्तो नाम यज्ञः। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पर्यस्वान्नमं यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते षट् (एष वै विभूः प्रभूरूर्जस्वान्पर्यस्वान्
विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः क्लृप्तो द्वादश॥)॥—[१९]

तार्प्येणाश्वः संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्।
यज्ञेनैवैनः समर्धयन्ति। यामेन साम्नां प्रस्तोताऽनूपतिष्ठते।
यमलोकमेवैनं गमयति। तार्प्ये च कृत्यधीवासे चाश्वः
संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैव पशूनव रुन्धे।
हिरण्यकशिपु भवति। तेजसोऽवरुद्धौ॥ ७३॥

रुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो
भवति। प्रजापतेराप्त्यै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्प्यम्।
अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु। आदित्यस्य
रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकं तार्प्येणाऽऽप्नोति॥ ७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवः हिरण्यकशिपुना।
आदित्यः रुक्मेण। अश्वेनैव मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यः
सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
सार्ष्टिताः समानलोकतामाप्नोति। योऽश्वमेधेन यजन्ते। य
उ चैनमेवं वेद॥ ७५॥

अवरुद्ध्या आप्रोत्यष्टौ च॥—[२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस

आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वः। श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्।
 तैऽब्रुवन्। यन्नो नैष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वः
 सवर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरा-
 लब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥ ७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यथ्सद्यो
 वाजान्त्समजयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां
 लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य
 योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ
 चित्यं उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं
 करोति॥ ७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा
 एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवाव रुन्धे।
 ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो
 बलमेवाव रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्।
 सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिं
 चिनोति। तार्वर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवाव रुन्धे। अथो
 अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥ ७८॥

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽलभन्त।
तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा
एतद्देवानामहः। यत्संवत्सरः। तस्मादश्वः पुरस्तात्संवत्सर
आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।
यत्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुं भवति। य एवं वेद।
यद्वै तत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः
पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं
वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समेनं देवास्तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं भूतं
मेधायालभन्त। यज्ञमेवा यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं
यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त। तेऽमृतत्वमगच्छन्।
योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मरमेव
गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषं तूपरं
बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽत्यै। सर्वस्य

जित्यै॑। सर्वमे॒व तेना॑ऽऽप्नोति। सर्वं॑ जयति। योऽश्वमे॒धेन॒
यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥८२॥

मेधोऽर्भवद्यजंत एति वेद॥ [२२]

यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी॒ वेद॑। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒
लोमं॑ लोमं॑ जुहोति। अ॒होरा॑त्रे वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी।
यथ्सा॑यं प्रा॒तर्जु॑होति। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ लोमं॑ लोमं॑ जुहोति।
ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोमं॑ लोमं॑
जुह॑ति। यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ प॒दे वेद॑। अश्व॑स्यै॒व
मेध्य॑स्य॒ प॒देप॑दे जुहोति। द॒र्श॒पूर्ण॑मा॒सौ वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒
प॒दे॥८३॥

यद्दर्श॑पूर्णमा॒सौ यज॑ते। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ प॒देप॑दे
जुहोति। ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒
प॒देप॑दे जुह॑ति। यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑नं॒ वेद॑।
अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने जुहोति। अ॒सौ वा
आ॑दि॒त्योऽश्वः॑। स आ॑ह॒व॒नीय॑मागच्छति। तद्वि॒वर्त॑ते।
यद॑ग्निहो॒त्रं जुहोति॑। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने
जुहोति। ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒

विवर्तनेविवर्तने जुहति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥ [२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपप्राणा
अपश्रूरूर्ध्वा प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य
प्रजापतिस्तं यज्ञक्रतुभिरपश्रीब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्ताऽर्प्यणादित्याः
प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविंशतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो
लोकेभ्यः सर्वं ह वै तत्र पयः स्वद्य उ चैनमेवं वेदं चत्वार्यशीतिः॥८४॥

प्रजापतिरश्वमेधं जुहति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥
 ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥
 आप॑मा॒पाम॑पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः॥१॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्वा॑
 रश्मि॑पतयः। मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भु॑वन्सू॒वरीः॑।
 पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सुत। महाना॒ग्नीर्म॑हामा॒नाः। म॒हसो॑ म॒हसः॑
 स्वः॑। दे॒वीः प॑र्जन्यसू॒वरीः॑। पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सुत॥२॥

अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रक्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑घम्। अ॒पा॑घ्ना॒मपं॑
चा॒वर्ति॑म्। अ॒पदे॑वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीर॑जी॒ताऽश्च॑। भुव॑नं
दे॒वसू॑वरीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॒षत॑।
शि॒वा नः॑ शन्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डीका॑
सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑॥३॥

[१]

स्मृ॑तिः प्र॒त्यक्ष॑मैति॒ह्यम्। अनु॑मानश्चतुष्ट॒यम्। ए॒तैरा॑दि॒त्य-
मण्ड॑लम्। स॒र्वैरे॒व वि॒धास्य॑ते। सूर्यो॑ मरी॒चिमा॑दत्ते।
सर्व॑स्माद्भुव॑नाद॒धि। तस्याः॑ पाकवि॑शेषेण। स्मृ॑तं का॒ल-
वि॑शेष॑णम्। न॒दीव॑ प्रभ॑वात्का॒चित्। अ॒क्षय्या॑थ्स्यन्द॒ते
यथा॑॥४॥

तां नद्योऽ॒भि सं॑माय॒न्ति। सो॒रुः सती॑ न नि॒वर्त॑ते।
ए॒वं ना॒नास॑मुत्था॒नाः। का॒लाः सं॑वत्स॒रऽश्रि॑ताः। अणु॑शश्च
म॑ह॒शश्च॑। स॒र्वे स॑मव॒यत्रि॑तम्। स॒तैः स॒र्वैः सं॑माविष्टः। ऊ॒रुः
स॒न्न नि॒वर्त॑ते। अधि॑संवत्सरं वि॒द्यात्। तदे॒वं लक्ष॑णे॥५॥

अणु॑भिश्च म॑हद्भिश्च। सु॒मारूढः॑ प्र॒दृश्य॑ते। सं॑वत्सरः
प्र॒त्यक्षे॑ण। ना॒धि॒स॒त्वं प्र॒दृश्य॑ते। प॒टरौ वि॒क्लि॑धः पि॒ङ्गः।

एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते।
एकः हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तदृतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे
संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं
तै अन्यद्यजतं तै अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा
हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा तै पूषन्निह रातिरस्त्विति।
नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर
एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमः
रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं
कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाः सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो
देवजा इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे
रैजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः।
सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याजं
सखिविदः सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति।
यदीः शृणोत्यलकः शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुर्ऋतुना
नुद्यमानः। विनंनादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशंका वल्गाः।
शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो
वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः।
अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूँश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते।
यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये।
विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासां
रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीं
सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासाँसि।
आदित्यानां निबोधत। संवत्सरीणं कर्मफलम्।
वर्षाभिर्ददताँ सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तन्माऽऽपीत
इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते।
ह्लादयते ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा
भ्रँश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रँश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति।
संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्यं इत्यर्थः॥११॥

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्र्गणं
नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासांसि।
अहतानि निबोधत। अन्नमश्रीतं मृज्मीत। अहं वो
जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः।
अमुतो जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह।
अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य
योऽस्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्।
अक्षण्योः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः
प्रवदन्तीः। वैद्युतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना
अन्वैक्षत। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति।
इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा
आवृणे॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असश्चता। नैव देवो न मर्त्यः। न

राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कचन
विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरार्तिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनश्स्वयम्। तदिन्द्रधनु-
रित्युज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य।
एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरार्तिः। शिर उत्पिपेष। स
प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य
स शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं
वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं
न वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न
हिंस्नातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः।
सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि
निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति।
तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं
आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः
सह। इन्द्राय सर्वान्कामानभिवृहति। स द्रुप्सः। तस्यैषा

भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अ॑शुमती॑मतिष्ठत्। इ॒या॒नः कृ॒ष्णो द॒शभिः
स॒हस्रैः॑। आव॒र्तमिन्द्रः॑ श॒च्या ध॒मन्त॑म्। उप॒सुहि॑ तं
नृ॒मणाम॑थ॒द्रामि॑ति। ए॒तयै॑वेन्द्रः स॒लावृ॑क्या स॒ह। अ॒सुरान्
प॑रिवृ॒श्चति॑। पृथि॑व्य॒शुम॑ती। ताम॒न्वव॑स्थितः सं॒वत्स॒रो दि॒वं
च॑। नै॒वं वि॒दुषाऽऽचा॑र्या॒न्तेवा॑सिनौ। अ॒न्यो॒न्यस्मै॑ द्रु॒ह्याता॑म्।
यो द्रु॒ह्यति॑। भ्र॒श्यते॑ स्वं॒र्गाल्लो॒कात्। इ॒त्यृ॒तुम॑ण्ड॒लानि॑।
सूर्य॑मण्ड॒लान्या॑ख्या॒यिकाः॑। अ॒त ऊ॒र्ध्वं॑ सं॒निर्व॑चनाः॥१९॥

[६]

आ॒रोगो॑ भ्राजः प॒टरः॑ प॒तङ्गः॑। स्व॒र्णरो॑ ज्योतिषि॒मान्
वि॒भा॒सः। ते अ॒स्मै स॑र्वे दि॒वमा॑त॒पन्ति॑। ऊ॒र्जं दु॑हाना
अ॒नप॑स्फुरन्त इ॒ति। क॒श्यपो॑ऽष्ट॒मः। स॒ म॒हा॒मे॒रुं न॑
ज॒हा॒ति। तस्यै॒षा भ॑वन्ति। य॒त्ते शि॒ल्पं क॑श्यप॒ रोच॑नाव॒त्।
इ॒न्द्रि॒याव॑त्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। यस्मि॒न्सूर्या॑ अ॒र्पिताः॑ स॒प्त
सा॒कम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे
कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति।

भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त
शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्सप्त
सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न
हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्।
एकं चाजहत्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति।
तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त
सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पथिभिर्दक्षिणावान्। ते
अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।
सप्तत्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो
नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः
सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति।
एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा
भवति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा

वज्रिन्त्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां
नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात
ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्।
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्।
सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। काहः केयं
देव रात्री। क्व मासा ऋतवः श्रिताः। अर्धमासा मुहूर्ताः।
निमेषास्तुटिभिः सह। क्वेमा आपो निविशन्ते। यदीतो
यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये
समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे
भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्।
येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य
वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे
दशस्ये॥२७॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थ पृथिवीमभितो
मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं
परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे।
वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः।
यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा
परं मृत्युम्। अवमं मध्यमश्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्।
एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु
मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा।
आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो
मध्यममायन्ति। चतुमग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा
पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्वह्मन् प्रब्रूहि। यदि
वैत्थाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा।
रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः
प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र

तैऽयोनिजा जंनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः
स्वकर्मभिः॥ ३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं
मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो
भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा
भवति। आयस्मिन्सुप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्या रुहः॥ ३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति।
कश्यपः पश्यको भवति। यथ्सर्वं परिपश्यतीति
सौक्ष्म्यात्। अथाग्रेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्रे
नयं सुपथां राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि
विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं
विधेमेति॥ ३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो
नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्।
एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्रेरर्चिर्वर्णविशेषाः।
नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैका-

दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं
वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।
विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामं हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्।
अङ्घारिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः।
मूर्धन्वान्थसूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च
महादेवाः। रश्मयश्च देवा गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी
बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्।
अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः
स्वतुपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये
चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति।
वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा
तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति।

स॒मा॒नमे॒तदु॒दकम्॥३८॥

उ॒च्चैत्य॑व॒चाह॑भिः। भूमिं॑ प॒र्जन्या॑ जि॒न्वन्ति॑। दि॒वं
जि॒न्वन्त्य॑ग्र॒य इति॑। यदक्ष॑रं भू॒तकृ॑तम्। वि॒श्वे दे॒वा उ॒पास॑ते।
म॒हर्षि॑मस्य गो॒प्तारम्। ज॒मद॑ग्निमकुर्वत। ज॒मद॑ग्निरा॒प्याय॑ते।
छ॒न्दोभि॑श्चतु॒रुत्त॑रैः। राज्ञः॑ सोम॑स्य तृ॒प्तासः॑॥३९॥

ब्रह्म॑णा वी॒र्या॑वता। शि॒वा नः॑ प्र॒दिशो॑ दि॒शः। तच्छ्रुं॑
योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दै॒वीः
स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मा॑नु॒षेभ्यः॑। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्।
शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। सोम॑पा (३) असोम॑पा
(३) इति॑ निगद॑व्याख्या॒ताः॥४०॥

[९]

स॒हस्र॑वृ॒दि॒यं भूमिः॑। प॒रं व्यो॑म स॒हस्र॑वृत्। अ॒श्विना॑
भुज्यू॑नास॒त्या। वि॒श्वस्य॑ जग॒तस्प॑ती। जा॒या भूमिः॑
प॑तिव्यो॒म। मि॒थुन॑न्ता अ॒तुर्य॑थुः। पु॒त्रो बृ॑हस्प॑ती रु॒द्रः।
स॒रमा॑ इति॑ स्त्रीपु॒मम्। शु॒क्रं वा॑म॒न्यद्य॑ज॒तं वा॑म॒न्यत्।
वि॒षु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी द्यौ॑रिव स्थः॥४१॥

वि॒श्वा हि मा॒या अव॑थः स्वधावन्तौ। भ॒द्रा वा॑ पू॒षणा॑वि॒ह

रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगंतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः
स५ सखायौ। तावश्विना रासभाश्वा हवं मे। शुभस्पती
आगतः सूर्यया सह। त्युग्रोह भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं
न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः। तमूहथुनोभिरात्मन्वर्तीभिः।
अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्विः। नासत्या भुज्युमूहथुः
पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वन्नार्द्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्विः
षडश्वैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः।
आपपूर्णम्बरश्चैव। सवितारेपसोऽभवत्। त्य५ सुतृप्तं
विदित्वैव। बहुसोम गिरं वशी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्त्सोमंतृप्सुषु। स
सङ्ग्रामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स
तद्गोभिः स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति
परिवृत्याऽस्तः। एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः।
अहरहर्गर्भं दधाथे॥४४॥

तयोरेतौ वथ्सावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो
रात्रिः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ

व॒थ्सौ। अ॒ग्निश्चा॑दि॒त्यश्च॑। रा॒त्रेर्व॑थ्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः।
अ॒होऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॑रु॒णः। ता अ॑वि॒सृष्टौ। द॒म्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ
व॒थ्सौ। वृ॒त्रश्च॑ वैद्यु॒तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॑त्रः। वैद्यु॒त आ॑दि॒त्यस्य॑। ता
अ॑वि॒सृष्टौ। द॒म्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ॥४६॥

उ॒ष्मा च॑ नीहा॒रश्च॑। वृ॒त्रस्यो॒ष्मा। वैद्यु॒तस्य॑ नीहा॒रः। तौ
ता॒वे॒व प्र॑ति॒पद्ये॑ते। से॒यः रा॒त्रीं ग॑र्भिणीं पु॒त्रेण॑ सं॒व॑सति। तस्या॒
वा ए॒तदु॒ल्बण॑म्। य॒द्रात्रौ॑ र॒श्मयः॑। यथा॒ गोर्ग॑र्भिण्या॑ उ॒ल्बण॑म्।
ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्बण॑म्। प्र॒जयि॑ष्णुः प्र॒जया॑ च प॒शुभि॑श्च भ॒वति॑।
य ए॒वं वे॒द। ए॒तमु॒द्यन्त॑मपि॒यन्तं॑ चे॒ति। आ॑दि॒त्यः पु॒ण्य॑स्य
व॒थ्सः। अथ॑ प॒वित्रा॑ङ्गि॒रसः॥४७॥

[१०]

प॒वित्र॑वन्तः प॒रि॒वाज॑मा॒स॑ते। पि॒त॑ेषां प्र॒त्नो अ॑भि॒रक्ष॑ति
व्र॒तम्। म॒हः सं॑मु॒द्रं व॑रु॒णस्ति॒रोद॑धे। धी॒रा इ॒च्छे॑कु॒र्धरु॑णेष्वार॒भम्।
प॒वित्रं॑ ते॒ वि॒त॑तं ब्र॒ह्म॑ण॒स्पते॑। प्र॒भुर्गा॑त्राणि॒ पर्ये॑षि॒विश्व॑तः।
अ॒त॑प्तत॒नूर्न॑ तदा॒मो अ॑श्रुते। शृ॒तास॑ इ॒द्वह॑न्त॒स्तथ्स॑मा॒शत॑।
ब्र॒ह्मा दे॒वाना॑म्। अ॒स॑तः स॒द्ये त॑त॒क्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्युश्च। नक्षत्रैः
शङ्कुतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य।
अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृशे कुहचिद्विवेयुः।
अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
तत्संवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्संवितुर्वृणीमहे। वयं
देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि।
अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं
तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यस्त्रा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम
मे॥५०॥

नपुंसकं पुमांस्त्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः।
यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम
भूतानि। अनूबन्धोऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे
पुंस आहुः। पश्यदक्षणात्रविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स
इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानात्संवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्।
तमनङ्गुलिरावयत्। अग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असञ्चत्।

ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद् सम्प्रति। न स जातु
जनः श्रद्दध्यात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितं रुदितं
गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि
स्त्रेव विद्धि तत्। अतृष्यंस्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता
मे मिथू चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च
चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः
प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असञ्चत। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्।
यदि प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवस्य व्रतम्।
आतमग्रे रथं तिष्ठ। एकांश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्।
वातध्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सञ्जति। यच्छ्वेतान् रोहितांश्चाग्नेः। रथे
युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये
विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च। नियुद्धिर्वायविह
ता विमुञ्च॥५५॥

आत॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्धमाऽऽध॑म् सन्ध॑म। आदित्ये
चन्द्र॑वर्णानाम्। गर्भ॑माधेहि॒ यः पुमान्। इतः॑ सि॒क्तः
सूर्य॑गतम्। च॒न्द्रम॑से॒ रसं॑ कृधि। वारा॑दं जन॑याग्रेऽग्निम्। य
एको॑ रुद्र॒ उच्य॑ते। अ॒स॒ङ्ख्या॒ताः स॑हस्रा॒णि। स्म॒र्यते॑ न च
दृश्य॑ते॥५६॥

ए॒वमे॒तं नि॑बोधत। आ॒म॒न्द्रैरिन्द्र॑ हरि॑भिः। या॒हि
म॒यूर॑रोमभिः। मा त्वा केचि॑न्नियेमु॒रि॑न्न पा॒शिनः। द॒ध॒न्वेव॑
ता इ॒हि। मा म॒न्द्रैरिन्द्र॑ हरि॑भिः। या॒मि म॒यूर॑रोमभिः। मा
मा केचि॑न्नियेमु॒रि॑न्न पा॒शिनः। नि॒ध॒न्वेव॑ तां (२) इ॒मि।
अणु॑भिश्च म॑हद्भिश्च॥५७॥

नि॒घृष्वैर॑स॒मायु॑तैः। कालै॑र॒हरि॑त्व॒माप॑न्नैः। इन्द्राऽऽया॑हि
स॒हस्र॑युक्। अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑वसनः। वा॒युः श्वे॑त॒सिक॑द्रुकः।
सं॒व॒त्स॒रो वि॑षू॒वर्णैः॑। नित्या॒स्तेऽनु॑च॒रास्त॑व। सु॒ब्रह्म॑ण्योः
सु॒ब्रह्म॑ण्योः सु॒ब्रह्म॑ण्योम्। इन्द्राऽऽग॑च्छ॒ हरि॑व आगच्छ
मे॒धाति॑थेः। मेष॑ वृष॑णश्च॒स्य मे॒ने॥५८॥

गौरा॑वस्क॒न्दिन्न॑ह॒ल्यायै॑ जा॒र। कौ॒शिक॑ब्राह्म॒ण
गौत॑म॒ब्रुवा॑ण। अ॒रु॒णाश्वा॑ इ॒हाग॑ताः। वस॑वः पृथि॒विक्षि॑तः।

अष्टौदि॒ग्वासंसोऽग्नयः॑ । अग्निश्च जा॒तवेदा॑श्चेत्ये॒ते ।
ताम्राश्वा॑स्ताम्र॒रथाः । ताम्रवर्णा॑स्तथाऽसिताः । दण्डहस्ताः॑
खाद॒ग्दतः॑ । इतो रुद्राः॑ पराङ्ग॒ताः ॥ ५९ ॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत । बृहस्पतिश्च
सवि॒ता च । विश्वरूपैरिहाऽऽग॑ताम् । रथे॑नोदकव॒र्त्मना॑ ।
अ॒प्सुषा॑ इति॒ तद्व॑योः । उक्तो वेषो॑ वासा॒सि च ।
कालावयवानामितः॑ प्रती॒ज्या । वासा॒त्या इत्य॒श्विनोः॑ ।
कोऽन्तरि॑क्षे शब्दं करोतीति । वासिष्ठो रौहि॒णो मीमा॑सां
च॒क्रे । तस्यै॒षा भव॑ति । वा॒श्रेव॑ वि॒द्युदिति॑ । ब्रह्म॑ण
उ॒दर॑णमसि । ब्रह्म॑ण उदी॒रण॑मसि । ब्रह्म॑ण आ॒स्तर॑णमसि ।
ब्रह्म॑ण उप॒स्तर॑णमसि ॥ ६० ॥

[१२]

[अप॑क्रामत गर्भि॒ण्यः]

अष्टयो॑नीमष्टपु॒त्राम् । अष्टप॑त्नीमिमां मही॑म् । अ॒हं वेद॑
न मे॑ मृत्युः । न चामृ॑त्युर॒घाऽऽह॑रत् । अष्टयो॑न्यष्टपु॒त्रम् ।
अष्टप॑दिदमन्तरि॒क्षम् । अ॒हं वेद॑ न मे॑ मृत्युः । न
चामृ॑त्युर॒घाऽऽह॑रत् । अष्टयो॑नीमष्टपु॒त्राम् । अष्टप॑त्नीम॒मूं
दि॒वम् ॥ ६१ ॥

अ॒हं वेद॒ न मे॑ मृ॒त्युः। न चा॒मृ॒त्यु॒र॒घाऽऽह॑रत्। सु॒त्रा॒मा॒णं
म॒ही॒मू षु। अ॒दि॒ति॒र्द्यौ॑र॒दि॒ति॒र॒न्त॒रि॒क्ष॒म्। अ॒दि॒ति॒र्मा॒ता
स पि॒ता स पु॒त्रः। वि॒श्वे दे॒वा अ॒दि॒तिः प॒ञ्च॒ज॒नाः।
अ॒दि॒ति॒र्जा॒तम॒दि॒ति॒र्ज॒नि॒त्व॒म्। अ॒ष्टौ पु॒त्रा॒सो अ॒दि॒तेः। ये
जा॒तास्त॒न्वः परि॑ दे॒वां (२) उप॑प्रे॒त्स॒स॒भिः॥६२॥

प॒रा मा॒र्ता॒ण्ड॒मास्य॑त्। स॒स॒भिः पु॒त्रैर॒दि॒तिः। उप॑प्रे॒त्पू॒र्व्यं
यु॒गम्। प्र॒जायै॑ मृ॒त्यवे॑ त॑त्। प॒रा मा॒र्ता॒ण्ड॒माभ॑र॒दि॒तिः।
ता॒ननु॑क्र॒मिष्या॑मः। मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्च। धा॒ता चा॒र्य॒मा च॑।
अ॒श्वश्च॒ भग॑श्च। इन्द्रश्च॒ वि॒वस्वा॑श्चे॒त्ये॒ते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो
ह॒सः शु॒चि॒षत्। ब्रह्म॑ज॒ज्ञानं॑ तदि॒त्प॒दमि॑ति। ग॒र्भः
प्रा॒जाप॑त्यः। अथ॒ पुरु॑षः स॒प्त पुरु॑षः॥६३॥

[य॒था॒स्था॒नं ग॑र्भि॒ण्यः]

[१३]

योऽसौ॑ त॒प॒न्नुदे॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दायो॒देति॑।
मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा म॑म प्रा॒णाना॑दायो॒दगाः। अ॒सौ
योऽस्त॑मेति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दाया॒ऽस्तमे॑ति। मा मे॑
प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा म॑म प्रा॒णाना॑दाया॒ऽस्तङ्गाः। अ॒सौ

य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति॥६४॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापरिष्ठाः।
असौ योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपक्षीयति। मा
मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि
नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति
च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत्
मोत्सृपत्॥६५॥

इमे मासाश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति
चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम
प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां
प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्।
मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। अयं संवत्सरः। सर्वेषां
भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च॥६६॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप
मोत्सृप। इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति
च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप

मो॒त्सृ॒प। इ॒य॑ र॒त्रिः। स॒र्वेषां॑ भू॒तानां॑ प्रा॒णैरपंप्र॑स॒र्पति॑
चो॒त्स॒र्पति॑ च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॑मं
प्रा॒णैरपंप्र॑सृ॒प मो॒त्सृ॒प। ॐ भूर्भुवः॑ स्वः। एत॒द्वो मि॑थुनं मा
नो मि॑थुनं॑ री॒द्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदि॒त्यस्या॑ष्टपु॒रुष॒स्य। वसू॑नामादि॒त्यानां॑ स्थाने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। रु॒द्राणा॑मादि॒त्यानां॑ स्थाने स्व॒तेज॑सा
भा॒नि। आदि॒त्याना॑मादि॒त्यानां॑ स्थाने स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
स॒ता॑ स॒त्या॒नाम्। आदि॒त्यानां॑ स्थाने स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
अभि॑धू॒न्वता॑मभि॒घ्नता॑म्। वा॒तव॑तां म॒रुता॑म्। आदि॒त्यानां॑
स्थाने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ऋ॒भूणा॑मादि॒त्यानां॑ स्थाने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑म्। आदि॒त्यानां॑ स्थाने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। सं॒वत्स॑रस्य स॒वितुः॑। आदि॒त्यस्य॑ स्थाने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुवः॑ स्वः। रश्म॑यो वो मि॑थुनं मा
नो मि॑थुनं॑ री॒द्वम्॥६८॥

[१५]

आ॒रोग॑स्य स्थाने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। भ्रा॒जस्य॑ स्थाने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। प॒टर॑स्य स्थाने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। प॒तङ्ग॑स्य

स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ
भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां
रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां
स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने
स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा
भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां
रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां
रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां
स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।

वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रोद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्रैरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं

मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
यस्मिन्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो
वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः
पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्।
त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्टादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति।
आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि।
चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने।
एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि
देवाः॥७४॥

[२०]

आप॑मापा॒मपः॑ सर्वाः॑ । अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः ।
 अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च । स॒ह स॑ञ्चस्कर॒द्धिया॑ । वा॒य्वश्चा॑
 रश्मि॒पत॑यः । मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः । दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः ।
 पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत । म॒हाना॒ग्नीर्म॑हामा॒नाः । म॒हसो॑ म॒हसः॑
 स्वः ॥ ७५ ॥

दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः । पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत । अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा
 रक्षः॑ । अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑घम् । अपा॑घ्रा॒मप॑चाव॒र्तिम् ।
 अप॑दे॒वीरि॒तो हि॑त । वज्रं॑ दे॒वीर॑जी॒ताश्च॑ । भु॒वनं॑ दे॒वसू॑व॒रीः ।
 आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम् । योनि॑नो॒र्ध्वमु॑दी॒षत ॥ ७६ ॥

भ॒द्रं क॑र्णेभिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः । भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः ।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ स॑स्त॒नूभिः॑ । व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑ ।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः । स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः ।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः । स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु ।
 के॒तवो॑ अरु॒णास॑श्च । ऋ॒षयो॑ वात॑र॒शनाः॑ । प्र॒तिष्ठाꣳ श॑तधा॑
 हि । स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॑म् । शि॒वा नः॑ श॒न्तमा॑ भवन्तु ।
 दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः । सु॒मृडी॒का सर॑स्वति । मा ते॒ व्योम॑
 स॒न्दृशि ॥ ७७ ॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।
 चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।
 य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
 अग्निर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं
 वेद॥ ७८ ॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्।
 आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद।
 आयतनवान् भवति। वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान्
 भवति। यो वायोरायतनं वेद। आयतनवान् भवति॥ ७९ ॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं
 वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै
 तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्यं तपत
 आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्यं तपत
 आयतनम्॥ ८० ॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं
 वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्।
 आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमसं आयतनं वेद। आयतनवान्

भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाभ्यनूक्ता। अपां रसमुदयंसन्। सूर्ये शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो

रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपां रसः।
तैऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा।
अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सञ्स्तीर्य। तस्मिन्वि-
हायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं
चीयते। असौ भुवनेप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता
अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे
चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा
आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः।
संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्मं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती।
तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा
अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः
पुष्करपर्णे समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं
सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा
वदति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्ने
समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सुतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो
मनीषेति। उपैनुन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं
वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य
यन्मासमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय
उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो
रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्।

मम वैत्वङ्मासा समभूत्॥१२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य
पुरुषत्वम्। स सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्।
भूत्वोदतिष्ठत्। तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वः समभूः। त्वमिदं
पूर्वः कुरुष्वेति। स इत आदायाऽऽपः॥१३॥

अञ्जलिना पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत आदित्य
उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत
उपादधात्। एवाह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा
दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि
वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः
केतुरुत्तरत उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र
उदतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्।
एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति।
ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा
दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताम्योऽसुरा रक्षांसि

पिशा॒चाश्चो॑दतिष्ठन्। तस्मा॒त्ते परा॑भवन्। वि॒प्रुङ्क्षो॑ हि ते
सम॑भवन्। तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता॥१६॥

आपो॑ ह॒ यद्धृ॑हतीर्गर्भ॒मायन्। दक्षं॑ दधा॒ना ज॒नय॑न्तीः
स्वय॑म्भुम्। तत॑ इ॒मेध्य॑सृज्यन्त॒ सर्गाः॑। अ॒द्ध्यो वा इ॒दं
सम॑भूत्। तस्मा॑दि॒दं सर्वं॑ ब्रह्म॑ स्वय॑म्ब्विति॑। तस्मा॑दि॒दं
सर्वं॑ शिथि॑लमि॒वाऽध्रु॑वमिवाभवत्। प्र॒जाप॑तिर्वाव
तत्। आ॒त्मना॑ऽऽत्मानं॑ वि॒धाय॑। तदे॒वानु॑प्रावि॑शत्।
तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता॥१७॥

वि॒धाय॑ लो॒कान् वि॒धाय॑ भू॒तानि॑। वि॒धाय॑ सर्वाः॑
प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च। प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॑तस्य॑।
आ॒त्मना॑ऽऽत्मानं॑म॒भि संवि॑वेशेति॑। सर्व॑मे॒वेद॑मा॒त्वा।
सर्व॑मव॒रुद्ध॑। तदे॒वानु॑प्रवि॑शति। य ए॒वं वेद॑॥१८॥

[२३]

चतु॑ष्टय्य॒ आपो॑ गृह्णाति। च॒त्वारि॒ वा अ॒पां रू॒पाणि॑।
मेघो॑ वि॒द्युत्। स्त॒नयि॑तुर्वृष्टिः। ता॒न्येवाव॑रुन्धे। आ॒तप॑ति
व॒र्ष्या गृह्णा॑ति। ताः पु॒रस्ता॑दुप॑दधाति। ए॒ता वै ब्र॑ह्मवर्च॒स्या
आपः॑। मुख॑त ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒समव॑रुन्धे। तस्मा॑न्मुख॑तो

ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता
वै तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति।
तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः
पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति।
वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्वृत्तीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य
उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति।
पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति।
दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः।
अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे।
तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्।
तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः।

प्रतिष्ठा९ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति।
शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य
उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदग्रीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपा९
सर्वत्वाय। पुष्करपर्ण९ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो
वै पुष्करपर्णम्। सत्य९ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे।
अथो॑ स्वर्गस्य॑ लोकस्य॑ समष्ट्यै। आपमापामपः
सर्वाः॑। अस्मादस्मादितोऽमुतः॑। अग्निर्वायुश्च॑ सूर्यश्च॑।
सह सञ्चस्करद्विया इति॑। वाय्वश्चा॑ रश्मिपतयः॑। लोकं
पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति॑।
पञ्चचितय॑ उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः॑। यावानेवाग्निः॑। तं चिनुते।
लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या
वा इयं पादः॑। अन्तरिक्षं॑ पादः॑। द्यौः पादः॑। दिशः॑ पादः॑।

प॒रोर॑जाः पादः। वि॒राज्ये॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते।
य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०६॥

[२५]

अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑। तम॒भित॑ ए॒ता अ॒बीष्ट॑का
उप॑दधाति। अ॒ग्निहो॒त्रे दर्श॑पूर्णमा॒सयोः॑। प॒शुब॒न्धे
चा॑तुर्मा॒स्येषु॑। अथो॑ आहुः। सर्वेषु॑ यज्ञ॒क्रतु॑ष्विति। अथ
ह स्मा॑हारुणः स्वा॒यम्भुवः॑। सा॒वित्रः॑ सर्वोऽ॒ग्निरित्य॑न॒नुषङ्गं॑
मन्या॑महे। नाना॒ वा ए॒तेषां॑ वी॒र्या॑णि। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०७॥

स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं
चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं
चि॑नुते। चा॒तुर्हो॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
वैश्व॑सृ॒जम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
इ॒ममा॑रुणकेतुक॒म॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। वृषा॒ वा अ॒ग्निः।
वृषा॑णौ सꣳस्फालयेत्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॒न्नानु॑षज्यः।
सोत्त॑रवेदिषु॑ ऋ॒तुषु॑ चिन्वीत। उ॒त्तर॑वेद्याꣳ ह्य॒ग्निश्ची॑यते॑।
प्र॒जाका॑मश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान्
भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत्
पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान्
भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको
भवति। य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्।
भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरश्चिन्वीत।
वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो
यशस्कामः। ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्।
वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं
कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा
एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनन्तिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं
वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनन्भ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुंकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुंका आपः।
य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इ॒मानु॑कं भु॒वना॑ सी॒षधे॑म। इन्द्र॑श्च वि॒श्वे च॑ दे॒वाः। य॒ज्ञं
च॑ नस्त॒न्वं च॑ प्र॒जां च॑। आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ स॒ह सी॑षधातु।
आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ स॒गणो॑ म॒रुद्भिः॑। अ॒स्माकं॑ भू॒त्ववि॒ता
त॒नूना॑म्। आ॒प्लव॑स्व॒ प्रप्ल॑वस्व। आ॒ण्डीभ॑वज॒ मा मु॒हुः।
सु॒खादी॑न्दुःखनि॒धना॑म्। प्र॒तिमु॑ञ्चस्व॒ स्वां पु॒रम्॥११४॥

मरी॑चयः स्वायम्भु॒वाः। ये श॑री॒राण्य॑कल्पयन्। ते ते॑ दे॒हं
क॑ल्पयन्तु। मा च॑ ते॒ ख्यास्म॑ तीरिषत्। उ॒त्तिष्ठ॑त॒ मा स्व॑प्त।
अ॒ग्निमि॑च्छ॒ध्वं भा॑र॒ताः। राज्ञः॑ सोम॑स्य तृ॒प्तासः॑। सू॒र्येण॑
स॒युजो॑षसः। यु॒वा सु॒वासाः॑। अ॒ष्टाच॑क्रा नव॑द्वारा॥११५॥

दे॒वानां॑ पू॒रयो॑ध्या। तस्या॑ हिर॒ण्म॑यः को॒शः। स्व॒र्गो
लो॒को ज्यो॑तिषाऽऽवृ॑तः। यो वै तां॑ ब्र॒ह्म॑णो वे॒द।
अ॒मृते॑नाऽऽवृ॑तां पु॒रीम्। तस्मै॑ ब्र॒ह्म च॑ ब्र॒ह्मा च॑। आ॒युः
की॒र्तिं प्र॒जां द॑दुः। वि॒भ्राज॑माना॒ हरि॑णीम्। य॒शसा॑
सम्प॒रीवृ॑ताम्। पु॒रं हिर॑ण्म॒यीं ब्र॒ह्मा॥११६॥

वि॒वेशा॑ऽप॒राजि॑ता। प॒राडे॑त्य॒ज्याम॒यी। प॒राडे॑त्य॒नाश॑की।
इ॒ह चा॑मु॒त्र चान्वे॑ति। वि॒द्वान्दे॑वा॒सुरा॑नु॒भ्यान्। यत्कु॑मा॒री

मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता॥ अरिष्टं यत्किं च क्रियते॥
अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतांसः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रमग्निं
च ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः।
अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि
च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तु-
भिर्यत्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वयः। अकृष्टा
ये च कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः।
रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः। उभयान्
पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः॥११९॥

अदो यद्वह्म विलबम्। पितृणां च यमस्य च।
वरुणस्याश्विनोरग्नेः। मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे
अस्तु। स ह्येवास्मि सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो
धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽऽहितः॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निर्ऋतिः हथः।

परिबाधः श्वेतकुक्षम्। निजङ्घः शबलोदरम्। स तान्
वाच्यायया सह। अग्ने नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्।
मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन किंशुकावता। अग्ने नाशय
सन्दृशः॥१२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो
यवसमिच्छतु। इदं वचः पर्जन्याय स्वराजे। हृदो
अस्त्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातो विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे।
सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवां
कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्॥१२२॥

[२९]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु
मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्।
यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय
वर्चसे। यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन
माममृतं कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

[३०]

अ॒द्ध्यस्ति॑रो॒ऽधा॒ऽजाय॑त। तव॑ वै॒श्रव॑णः स॒न्दा। ति॑रो॒ऽधेहि॑
स॒प॒त्नान्नः॑। ये अपो॒ऽश्नन्ति॑ के॒चन॑। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वै॑श्रव॒णः।
रथ॑ꣳ सह॒स्रव॑न्धुरम्। पुरु॒श्चक्र॑ꣳ सह॒स्राश्व॑म्। आ॒स्था॒याया॑हि
नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑। धनं॑ गा॒वो ह॑स्ति
हि॒र॒ण्य॒मश्वान्॑॥१२४॥

अ॒साम॑ सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रि॒यं बिभ्र॑तो॒ऽन्न॑मुखीं
वि॒राज॑म्। सु॒द॒र्श॒ने च॑ क्रौ॒श्चे च॑। मै॒ना॒गे च॑ म॒हा॒गि॒रौ।
श॒त॒द्वा॒ट्टार॑ग॒म॒न्ता। स॒ꣳहा॒र्यं न॑गरं॒ तव॑। इति॑ म॒न्त्राः।
क॒ल्पो॑ऽत ऊ॒र्ध्वम्। यदि॑ ब॒लिꣳ ह॑रेत्। हि॒र॒ण्य॒ना॒भये॑
वि॒तु॒दये॑ कौ॒बे॒रा॒याय॑ ब॒लिः॥१२५॥

सर्व॑भू॒ताधि॑प॒तये॑ नम॒ इति॑। अथ॑ ब॒लिꣳ ह॒त्वोप॑तिष्ठे॒त।
क्ष॒त्रं क्ष॒त्रं वै॑श्रव॒णः। ब्रा॒ह्म॒णा व॑य॒ꣳ स्मः। नम॑स्ते
अ॒स्तु मा मा॑ हिꣳसीः। अ॒स्मात्प्र॑वि॒श्यान्न॑म॒द्धीति॑। अथ॑
तम॑ग्नि॒माद॑धी॒त। यस्मि॑न्ने॒तत्कर्म॑ प्र॒यु॒ञ्जी॒त। ति॑रो॒ऽधा भूः।
ति॑रो॒ऽधा भुवः॑॥१२६॥

ति॑रो॒ऽधाः स्वः॑। ति॑रो॒ऽधा भूर्भुवः॑ स्वः॑। सर्वे॑षां
लो॒का॒नामा॑धि॒पत्ये॑ सी॒देति॑। अथ॑ तम॑ग्नि॒मिन्धी॒त।
यस्मि॑न्ने॒तत्कर्म॑ प्र॒यु॒ञ्जी॒त। ति॑रो॒ऽधा भूः स्वाहा॑। ति॑रो॒ऽधा

भुवः स्वाहा॥ तिरोऽधाः स्वः स्वाहा॥ तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः
स्वाहा॥ यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीरहुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत।
परः सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः
सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था
न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुंको भ्राता। ममान्तरहृदये
श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवधीत्।
मयि स्वाहा॥ राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने॥ नमो वयं
वैश्रवणाय कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्।
कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय
नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठा
शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा
भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा
ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः
समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी।

चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्माँमैत्विन्द्रियमि-
त्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

अंसश्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये।
चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति
व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः।
अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं सँस्पृश्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा
नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे।
धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्।
यथाशक्ति वा। एवँस्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत।
तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाँसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम
 ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
 करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां
 वयं स्वर्गं लोकमेष्यामो वयमेष्याम इति तेऽसुराः
 सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
 अमुह्युस्ते न प्राजानुस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं
 लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्
 प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो
 यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते
 यजंत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजंत वा
 यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं
 बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं
 प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान्

प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो
 नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति
 तस्मादुत्तिष्ठन्तु ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति
 यावदस्तमन्वंगात्तानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रिया-
 ऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः
 पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं
 विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि
 मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन
 पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन्
 कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्सकलं भद्रमश्रुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति
 ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद॥२॥

[२]

यद्वैवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम् आदित्यास्तस्मान्मा
 मुश्चतर्तस्यर्तेन मामिता देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृत-
 मूदिमा तस्मान्न इह मुश्चत विश्वे देवाः सजोषंसः। ऋतेन
 द्यावापृथिवी ऋतेन त्वं सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनंसो यत्किं
 चानृतमूदिमा। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः।
 ते नो मुश्चन्त्वेनंसो यदन्यकृतमारिमा। सजातशंसादुत

जामिश॑सा॒ज्याय॑सः श॑सा॒दुत वा॒ कनी॑यसः। अना॑धृष्टं
देव॑कृतं॒ यदेन॑स्तस्मा॒त् त्वम॑स्मा॒ज्जात॑वेदो मुमु॒ग्धि॥३॥

यद्वा॒चा यन्मन॑सा बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑म॒ष्टीव॑द्वा॒ शिश्रै॑र्यदनृ॒तं
चकृ॑मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॑देन॑सो गार्ह॑पत्यः प्रमु॑ञ्चतु
चकृ॑म या॒नि दुष्कृ॑ता। येन॑ त्रि॒तो अ॑र्ण॒वान्निर्ब॑भूव॒ येन॑
सूर्य॑ तम॑सो निर्मु॑मोच। येनेन्द्रो॑ वि॒श्वा अ॑ज॒हाद॑रा॒तीस्तेना॑हं
ज्योति॑षा ज्योति॑रान॒शान आ॑क्षि। यत्कु॑सी॒दम॑प्रती॒त्तं मये॑ह
येन॑ य॒मस्य॑ नि॒धिना॒ चरा॑मि। ए॒तत्तद॑ग्रे अ॒नृणो भ॑वामि
जीव॑न्ने॒व प्रति॒ तत्ते द॑धामि। यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॑
यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॑शसा॒तिक्रामा॑मि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता
यदा॑प॒ इमं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ या॒मि त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं नो॑
अ॒ग्रे त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑॥४॥

[३]

यददी॑व्य॒नृणम॑हं ब॒भूवादि॑त्सन्वा स॒ञ्जग॑र॒ जने॑भ्यः।
अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॑दिन्द्र॒श्च संवि॑दानौ प्रमु॑ञ्चताम्। यद्ध॑स्ता॒भ्यां
च॒कर॑ किल्बि॒षाण्य॑क्षाणां॒ व॒श्रुमु॑प॒जिघ्र॑मानः। उ॒ग्रं प॑श्या
च॒ राष्ट्र॑भृच्च॒ तान्य॑प्सरसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। उ॒ग्रं प॑श्ये
राष्ट्र॑भृत्कि॒ल्बिषा॑णि॒ यदक्ष॑वृत्तमनु॑दत्तमे॒तत्। नेत्रं॑ ऋ॒णानृ॑णव॒

इत्थ॑स॒मानो॑ य॒मस्य॑ लो॒के अधि॑रञ्जु॒राय॑। अव॑ ते हे॒ळ
उदु॑त्त॒ममि॑मं मे॒ वरु॑ण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्ने स॒ त्वं
नो अ॒ग्ने। सङ्कु॑सुको॒ विकु॑सुको॒ निर्ऋ॑थो यश्च॑ निस्व॒नः।
तेऽ(१)स्म॒द्यक्ष॑म॒मना॑गसो दू॒रादू॒रम॑चीचतम्। निर्य॑क्ष॒मम॑चीचते
कृ॒त्यां निर्ऋ॑तिं च। तेन॒ योऽ(१)स्म॒थ्समृ॑च्छातै॒ तम॑स्मै
प्रसु॑वामसि। दुःश॒ः सानु॑श॒ः साभ्या॑ घ॒णेना॑नुघ॒णेन॑ च।
तेना॒न्योऽ(१)स्म॒थ्समृ॑च्छातै॒ तम॑स्मै प्रसु॑वामसि। सं वर्च॑सा
पय॑सा॒ सन्त॑नूभि॒रग॑न्महि॒ मन॑सा॒ सः शि॒वेन॑। त्वष्टा॑ नो
अत्र॒ विद॑धातु रा॒योऽनु॑मार्ष्टु॒ तन्वो॑(१) यद्वि॒लिष्ट॑म्॥५॥

[४]

आयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒द्यम॑ग्निर्वरे॑ण्यः। पुन॑स्ते प्रा॒ण
आया॑ति॒ परा॑यक्ष्म॑ सुवामि॒ ते। आयु॑र्दा अ॒ग्ने ह॒विषो॑
जुषा॑णो घृत॒प्रती॑को घृत॒योनि॑रेधि। घृतं पी॒त्वा मधु॑ चारु॒
गव्यं॑ पि॒तेव॑ पु॒त्रम॑भि॒रक्ष॑तादि॒मम्। इ॒मम॑ग्न॒ आयु॑षे वर्च॑से
कृ॒धि ति॒ग्ममो॑जो॒ वरु॑ण॒ सः शि॑शाधि। मा॒तेवा॑स्मा अदि॒ते
शर्म॑ यच्छु॒ विश्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टि॒र्यथा॑ऽस॒त्। अ॒ग्न आयू॑ःषि
पव॑स॒ आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्।

अग्ने॑ पव॑स्व॒ स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्र॒यिं मयि॑
पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्नि॒र्ऋ॒षिः पव॑मानः॒ पाञ्च॑जन्यः पुरो॑हितः। तमी॑महे
महा॑ग॒यम्। अग्ने॑ जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॒ताञ्जा॑तवेदो
नुद॑स्व। अ॒स्मे दी॑दिहि सु॒मना॒ अहे॑ळ॒ञ्छर्म॑न्ते स्याम त्रि॒वरू॑थ
उ॒द्धौ। सह॑सा जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॒ताञ्जा॑तवेदो
नुद॑स्व। अधि॑ नो ब्रूहि सु॒मन॒स्यमा॑नो व॒यं स्या॑म
प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्। अग्ने॑ यो नोऽभि॑तो॒ जनो॑ वृ॒को वा॒रो
जिघा॑स॒ति। तां॑ स्त्वं वृ॒त्रहं॑ जहि॒ वस्व॑स्मभ्य॒माभ॑र। अग्ने॑
यो नोऽभि॑दास॒ति स॒मानो॑ यश्च॒ निष्ठ्यः॑। तं व॒यं स॒मिधं॑
कृ॒त्वा तुभ्य॑म॒ग्नेऽपि॑ दध्मसि॥७॥

यो नः॑ शपा॒दश॑पतो॒ यश्च॑ नः॑ शप॑तः शपा॑त्। उ॒षाश्च॒
तस्मै॑ नि॒मृक्क॒ सर्वं॑ पा॒पं स॒मूह॑ताम्। यो नः॑ स॒पत्नो॑
यो र॒णो म॒र्तोऽभि॑दास॒ति दे॒वाः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तो॒ मा
तस्यो॑च्छे॒षि किं॑ च॒न। यो मां॑ द्वेष्टि॒ जात॑वेदो॒ यं चा॒हं द्वेष्टि॑
यश्च॒ माम्। सर्वा॑स्तान॒ग्ने स॒न्दह॑ यांश्चा॒हं द्वेष्टि॑ ये च॒
माम्। यो अ॒स्मभ्य॑मराती॒याद्य॑श्च॒ नो द्वेष्ट॑ते॒ जनः॑। नि॒न्दाद्यो॑

अस्मान्दिप्साच्च सर्वाऽस्तान्मष्मषा कुरु। सःशितं मे
 ब्रह्म सःशितं वीर्या(१)म्बलम्। सःशितं क्षत्रं मे जिष्णु
 यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदेषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो
 बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्।
 पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः
 प्राणः पुनराकूतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्।
 वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणः सङ्गरो देवतांसु। स
 एतान्पाशान् प्रमुचन् प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्।
 वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यथ्सङ्गरमभिधावाभ्याशाम्।
 अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तथ्सुवामि।
 अमी ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य
 यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष्व लोकान्कृधि
 बन्धान्मुञ्चासि बद्धकम्। योनैरिव प्रच्युतो गर्भः सर्वान्
 पथो अनुष्व। स प्रजानन्प्रतिगृभ्णीत विद्वान्प्रजापतिः
 प्रथमजा ऋतस्य। अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादच्छिन्नं
 तन्तुमनुसञ्चरेम॥९॥

त॒तं त॒न्तु॒मन्वे॒के अनु॒ सञ्च॑रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्य॒माय॑नवत्।
 अ॒बन्ध्वे॒के द॑द॒तः प्र॒यच्छा॑द्दातुं॒ चेच्छ॑क्र॒वा॒ऽसः॑ स्व॒र्ग ए॑षाम्।
 आ॒र॒भे॒थाम॑नु स॒र॒भे॒था॒ऽस॒मानं॑ प॒न्था॑मवथो घृ॒तेन॑। यद्वा॑
 पू॒तं परि॑विष्टं॒ यद॒ग्नौ तस्मै॑ गो॒त्राये॑ह जा॒याप॑ती स॒र॒भे॒थाम्।
 यद॒न्तरि॑क्षं पृ॒थि॒वीमु॑त द्यां यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॒ऽसि॑म।
 अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॑दे॒नसो॑ गा॒र्हप॑त्य उ॒न्नो न॑ेषद्दुरि॒ता या॑नि
 च॒कृ॑म। भू॒मि॒र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो ज॒नि॒त्रं भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भि॒श॑स्त
 ए॒नः। द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॑तृ॒याच्छं॑ भ॒वासि॑ जा॒मि मि॒त्वा मा
 वि॑वि॒ध्सि॑ लो॒कात्। यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृ॒तो म॑द॒न्ते वि॒हाय॑ रोगं
 त॒न्वा(१)॑ऽस्वा॒या॑म्। अ॒श्लो॒णाङ्गै॑र॒हु॒ताः स्व॒र्गे तत्र॑ प॒श्ये॑म
 पि॒तरं॑ च पु॒त्रम्। यद॒न्नम॑द्व्यनृ॒तेन॑ दे॒वा दा॑स्यन्नदा॑स्यन्न॒त
 वा॑ करि॒ष्यन्। यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्या॒गो अ॑स्ति॒ यदे॒व किं॑
 च॑ प्र॒तिज॑ग्रा॒हम॑ग्नि॒र्मा तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। यद॒न्नम॑न्नि
 बहु॒धा वि॑रू॒पं वा॒सो हि॑र॒ण्यमु॑त गा॒म॒जा॒मवि॑म्। यद्दे॒वानां॑
 चक्षु॒ष्या॒गो अ॑स्ति॒ यदे॒व किं॑ च॑ प्र॒तिज॑ग्रा॒हम॑ग्नि॒र्मा
 तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। यन्म॒या म॑न॒सा वा॒चा कृ॑त॒मे॒नः
 कदा॑चन। सर्व॑स्मा॑त्तस्मा॑न्मेळि॒तो मो॑ग्धि॒ त्व॑ हि वे॒त्थ

यथातथम्॥१०॥

[६]

वा॒त॒र॒श॒ना ह॒ वा ऋ॒ष॒यः श्र॒म॒णा ऊ॒र्ध्व॒म॒न्धि॒नो
ब॒भू॒वु॒स्तानृ॒ष॒योऽर्थ॒मा॒य॒ऽस्ते नि॒ला॒य॒म॒च॒र॒ऽस्तेऽनु॒प्र॒वि॒शुः
कू॒श्मा॒ण्डा॒नि ता॒ऽस्तेष्व॒न्वि॒न्द॒ञ्छ्र॒द्ध॒या च॒ तप॑सा च॒
ता॒नृ॒ष॒योऽब्रु॒वन्क॒था नि॒ला॒यं च॒र॒थेति॑ त ऋ॒षी॒नब्रु॒वन्त्र॒मो
वोऽस्तु॑ भ॒गव॑न्तोऽस्मिन्धा॒मि के॒न वः॑ स॒पर्या॒मेति॑
ता॒नृ॒ष॒योऽब्रु॒वन्प॒वि॒त्रं नो ब्रू॒त ये॒ना॒रे॒प॒सः स्या॑मेति॑ त
ए॒तानि॑ सू॒क्तान्य॑पश्यन् यद्वै॒वा दे॒व॒हे॒ळ॒नं यददी॑व्य॒न्नृ॒णम॒हं
ब॒भू॒वाऽऽयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒दित्ये॒तैरा॒ज्यं जु॒हु॒त वै॒श्वान॒राय॑
प्र॒ति॒वे॒द॒या॒म इत्यु॑प॒तिष्ठ॑त॒ यद॑र्वा॒ची॒न॒मे॒नो भ्रू॑णह॒त्याया॑-
स्तस्मा॑न्मोक्ष्यध्व॒ इति॑ त ए॒तैर॑जु॒हवु॑स्तेऽरे॒प॒सो-
ऽभ॒वन्क॒र्मादि॒ष्वेतैर्जु॑ह॒यात्पू॒तो दै॒वलो॒का॒न्ध॒सम॑श्नुते॥११॥

[७]

कू॒श्मा॒ण्डैर्जु॑ह॒याद्योऽपू॑त इ॒व म॒न्ये॑त॒ यथा॑ स्ते॒नो
यथा॑ भ्रू॒ण॒है॒वमे॒ष भ॑वति॒ योऽयो॑नौ॒ रेतः॑ सि॒ञ्चति॑
यद॑र्वा॒ची॒न॒मे॒नो भ्रू॑णह॒त्याया॑स्तस्मा॑न्मुच्यते॒ याव॑दे॒नो

दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो
 भवति संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति
 यो मासः स संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 चतुर्विंशतिः रात्रीर्दीक्षितो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः
 संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो
 भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं
 पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः
 संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति
 त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते न
 माऽसमंश्रीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो
 ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो
 सौम्येप्यध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं
 धानाः सक्तू घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वीं स्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्बभ्यानर्षत्
 ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त
 यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त

यदृचोऽध्यर्गीषतु ताः पयंआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि
 घृताहुतयो यथ्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो
 मध्वाहुतयो यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानम-
 पाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः
 सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[१]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सन्ति प्रतायन्ते सन्ति सन्तिष्ठन्ते
 देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ
 जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा
 करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिं हरति
 तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः
 सन्तिष्ठते यथस्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः सामं वा
 तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयंसः कूल्या अस्य
 पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य कूल्या
 यथ्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः
 कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति

यदृचोऽधीते पयं आहुतिभिरेव तद्देवाः स्तर्पयति यद्यजूंषि
 घृताहुतिभिर्यथ्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वा-
 हुतिभिर्यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथां
 नाराशंसिर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवाः स्तर्पयति त एनं तृप्ता
 आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च
 तर्पयन्ति ॥ १४ ॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछदिर्दर्श
 उदीच्यां प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत
 उपवीर्योपविश्य हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य
 सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य
 यत्रिराचामति तेन ऋचः प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन
 यजूंषि यथ्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यथ्सव्यं पाणिं
 पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते
 तेनाथर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथां
 नाराशंसिः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा
 प्राडासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां रसो

यद्दुर्भाः सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा
 सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा
 वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरे परमे व्योमन्
 यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति
 य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः
 स्वरित्याहेतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्तार्थं
 सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पच्छोऽर्धर्चशोऽनवानं सविता
 श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्नोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा
 छन्दांसि प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत् दिवा नक्तं वेति हं
 स्माऽऽह शौच आह्वेय उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत
 ब्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी
 पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे
 नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
 नमो वाचस्पतये नमो विष्णावे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो

यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता।
चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा-
द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति
स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक्
सायमवभृथो नमो ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप
उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वर्षं
हविः स्तनयिष्वर्षद्वारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषद्वारो
वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति
विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायां
स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं
नाकं रोहत्युत्तमः संमानानां भवति यावन्तं ह वा इमां
वित्तस्य पूर्णां ददथ्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति
भूयांसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं
गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः
 समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते
 ब्रजः३ स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसः३
 स्वाध्यायमधीते सर्वा॑ल्लोकाञ्जयति सर्वा॑ल्लोकाननृणोऽनु-
 सञ्चरति तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मि-
 स्तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः
 सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै जातं पाप्मा जग्राह
 तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाघ्नन्नाहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य
 दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसाः३
 स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत्तं
 योऽनूत्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके तदेषाभ्युक्ता।
 यस्तित्याजं सखिविदः३ सखायं न तस्य वाच्यपि भागो
 अस्ति। यदी३ शृणोत्यलकः३ शृणोति न हि प्रवेदं सुकृतस्य
 पन्थामिति तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतव्यो यं यं क्रतुमधीते
 तेन तेनास्येष्टं भवत्यग्नेर्वायोरादित्यस्य सायुज्यं गच्छति
 तदेषाभ्युक्ता। ये अर्वाङ्मुत वा पुराणे वेदं विद्वाः३ समभितो
 वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं
 तृतीयं च हः३ समिति यावतीर्वै देवतास्ताः सर्वा वेदविदि

ब्राह्मणे वसन्ति तस्माद्ब्राह्मणेभ्यो वेदविद्भ्यो दिवे दिवे
नमस्कुर्यान्नाश्वीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्यंत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति
वा गृह्णाति याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्निः स्वाध्यायं
वेदमधीयीत त्रिरात्रं वा सावित्रीं गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो
दक्षिणा वरेणैव वरं स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दांसि यो याजयति स
येन यज्ञक्रतुना याजयेत्सोऽरण्यं परेत्य शुचौ देशे
स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद
आसनं सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धतिर्ध्रुवा प्राणो हविः
सामाध्वर्युः स वा एष यज्ञः प्राणदक्षिणोऽनन्तदक्षिणः
समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

कतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्थेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः
प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण
तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार सुदेवः काश्यपो यो

ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्याया॑ ५ रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्यवकीर्णोऽस्मि
काम कामाय स्वाहा कामाभिर्द्रुग्धोऽस्यभिर्द्रुग्धोऽस्मि काम
कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते
हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं
माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं
माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोत
मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं
प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्सर्वः ५ सर्वतनुर्भूत्वा
सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा योऽपूत
इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत
एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरः
स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म
प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं
ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं

प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य
 यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा
 विष्णुरहृदयः संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं
 मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत्
 इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थः स वा एष दिव्यः शांकरः
 शिशुमारस्तः ह य एवं वेदापं पुनर्मृत्युं जयति जयति
 स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते
 नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नौ भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य
 क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि
 त्वां भूतान्युप पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः
 शिशुकुमाराय नमः ॥ २३ ॥

[११]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता
 एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे

याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै
 दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो
 नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं
 जीवितं वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥ २४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नमः
 ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
 करोमि॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये।
दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु
भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः
शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बरुहिः।
केतो अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता।
प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम
ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
आऽस्मासु नृमणन्धाथस्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।
वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय
वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥ [२]

अग्निर्होता। अश्विनोऽध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता।

सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रुतास्तं
इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥ [३]

सूर्यं ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा।
अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवी५ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा।
अच्छिद्रया जुह्वा। दिवि देवावृध५ होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥४॥

सूर्यं ते नव॥ [४]

महाहविरहोता। सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा
अग्नीत्। अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च
यज्ञस्याभिगुरौ। अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्।
विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः
सोममपात्। मा दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे।
नमः पृथिव्यै स्वाहा॥५॥

अपात्रीणि च॥ [५]

वाग्योता। दीक्षा पत्नी। वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगुरः। मनो
हविः। तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे
स्वयम्भुवे स्वाहा॥६॥

वाग्धोता नवं॥

[६]

ब्राह्मण एकं होता। स यज्ञः। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। यज्ञश्च मे भूयात्। अग्निर्द्विहोता। स भर्ता। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता। स प्रतिष्ठा॥७॥

स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्। अन्तरिक्षं चतुर्होता। स विष्ठाः। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। विष्ठाश्च मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता। स प्राणः। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणश्च मे भूयात्॥८॥

चन्द्रमा षड्होता। स ऋतून्कल्पयाति। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। ऋतवश्च मे कल्पन्ताम्। अन्नं सप्तहोता। स प्राणस्य प्राणः। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणस्य च मे प्राणो भूयात्। द्यौरष्टहोता। सौऽनाधृष्यः॥९॥

स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥—————[७]

अ॒ग्निर्य॒जुर्भिः॑। स॒वि॒ता स्तोमैः॑। इन्द्रं॑ उक्थाम॒दैः।
मि॒त्रावरु॑णावा॒शिषा॑। अङ्गि॑रसो धिष्णि॑यैर॒ग्निभिः॑। म॒रुतः॑
सदोह॑वि॒र्धाना॑भ्याम्। आपः॑ प्रोक्ष॑णीभिः। ओष॑धयो ब॒र्हिषा॑।
अदि॑तिर्वेद्या॑। सोमो॑ दी॒क्षया॑॥११॥

त्वष्ट्रे॑ध्मेन॑। विष्णु॑र्य॒ज्ञेन॑। वस॑व आ॒ज्येन॑। आ॒दि॒त्या
दक्षि॑णाभिः। विश्वे॑ दे॒वा ऊ॒र्जा। पू॒षा स्व॑गाका॒रेण॑। बृह॑स्पतिः
पुरो॑धया॑। प्र॒जाप॑तिरु॒द्गीथेन॑। अ॒न्तरि॑क्षं प॒वित्रे॑ण। वा॒युः
पात्रैः॑। अ॒ह॒ः श्रद्ध॑या॑॥१२॥

दी॒क्षया॑ पात्रैरेकं च॥—————[८]

सेनेन्द्र॑स्य। धेना॒ बृह॑स्पतैः॑। प॒त्थ्या पू॒ष्णः। वाग्वा॒योः।
दी॒क्षा सोम॑स्य। पृथि॒व्यग्नेः॑। वसू॑नां गाय॒त्री। रु॒द्राणां॑ त्रि॒ष्टुक्।
आ॒दि॒त्यानां॑ जग॑ती। विष्णो॑रनु॒ष्टुक्॥१३॥

वरु॑णस्य वि॒राट्। य॒ज्ञस्य॑ प॒ङ्क्तिः॑। प्र॒जाप॑तेरनु॒मतिः॑।
मि॒त्रस्य॑ श्रद्धा॑। स॒वि॒तुः प्रसू॑तिः। सूर्य॑स्य मरी॑चिः। च॒न्द्रम॑सो
रोहि॑णी। ऋषी॑णामरुन्ध॒ती। प॒र्जन्य॑स्य वि॒द्युत्। चत॑स्रो
दिशः॑। चत॑स्रोऽवा॒न्तर॑दि॒शाः। अहं॑श्च रात्रि॑श्च। कृषि॑श्च

वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृतां
च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षट्॥ [१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि
दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे।
मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः
कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामश्च समुद्रमाविश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै। एषा तै काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्।
वरुणायाम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या
अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं
करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण
ओदनम्। समुद्रायार्षः॥१७॥

उत्तानायङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः

प्र॒त्न॒था॒ ना॒क॒मा॒रु॒हत् । दि॒वः पृ॒ष्ठं भ॒न्द॒मानः सु॒म॒न्म॒भिः ।
स पू॒र्व॒व॒ज्जन॑य॒ञ्जन्त॑वे ध॒नम् । स॒मा॒न॒म॒ज्ज्मा॒ परि॑याति
जागृ॑विः । रा॒जा त्वा व॑रु॒णो न॑यतु दे॒वि दक्षि॑णे वै॒श्वान॑राय
रथ॑म् । तेना॑मृत॒त्वम॑श्याम् । व॒यो दा॒त्रे । म॒यो म॒ह्यम॑स्तु
प्रति॑ग्रही॒त्रे ॥ १८ ॥

क इ॒दं कस्मा॑ अ॒दात् । का॒मः का॒मा॒य । का॒मो दा॒ता ।
का॒मः प्रति॑ग्रही॒ता । का॒मः स॒मु॒द्र॒मा वि॑श । का॒मेन॑
त्वा प्रति॑गृह्णामि । का॒मे॒तत्तै॑ । ए॒षा ते॑ का॒म दक्षि॑णा ।
उ॒त्ता॒न॒स्त्वाङ्गी॑र॒सः प्रति॑गृह्णातु ॥ १९ ॥

दा॒ता पु॒रु॒ष॒मपः॑ प्रति॑ग्रही॒त्रे न॑व च ॥ [१०]

सु॒व॒र्णं घ॒र्मं परि॑वेद वे॒नम् । इन्द्र॑स्या॒त्मा॒नं द॑श॒धा च॑रन्तम् ।
अ॒न्तः सं॒मु॒द्रे म॑न॒सा च॑रन्तम् । ब्र॒ह्म॒न्वा॒विन्द्र॑द्व॒शं हो॑ता॒र॒मर्णे॑ ।
अ॒न्तः प्र॑विष्टः शा॒स्ता ज॑ना॒नाम् । ए॒कः स॒न्ब॒हु॒धा वि॑चारः ।
श॒त॑ शु॒क्राणि॑ यत्रै॒कं भ॑वन्ति । स॒र्वे वे॒दा यत्रै॑कं भ॑वन्ति । स॒र्वे
होता॑रो॒ यत्रै॑कं भ॑वन्ति । स॒मा॒न॒सी॒न आ॒त्मा ज॑ना॒नाम् ॥ २० ॥

अ॒न्तः प्र॑विष्टः शा॒स्ता ज॑ना॒नाः स॒र्वा॒त्मा । स॒र्वाः
प्र॒जा यत्रै॑कं भ॑वन्ति । चतु॑र्होता॒रो यत्र॑ स॒म्पदं॑ गच्छन्ति

देवैः। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्र॒ह्मेन्द्र॑म॒ग्निं
जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। दि॒व आ॒त्मानं॑ सवि॒तारं॑ बृ॒हस्प॑तिम्।
चतु॑र्होतारं प्र॒दिशोऽनु॑ क्लृप्तम्। वा॒चो वी॒र्यं॑ तप॒साऽन्व॑विन्दत्।
अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑रं रू॒पाणि॑ विकु॒र्वन्तं॑
विप॒श्चिम्॥ २१॥

अ॒मृत॑स्य प्रा॒णं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑ क॒वयो॑
निचि॑क्युः। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। दे॒वानां॑ बन्धु॒ निहि॑तं
गुहा॑सु। अ॒मृते॑न क्लृप्तं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑ क॒वयो॑
निचि॑क्युः। श॒तं नि॒युतः॑ परि॒वेद॑ विश्वा॑ वि॒श्ववारः॑। वि॒श्वमि॑दं
वृ॒णाति॑। इन्द्र॑स्या॒त्मा निहि॑तः प॒ञ्चहो॑ता। अ॒मृतं॑ दे॒वाना॑मायुः
प्र॒जाना॑म्॥ २२॥

इन्द्र॑ र॒जांनं॑ सवि॒तार॑मे॒तम्। वा॒योरा॒त्मानं॑ क॒वयो॑
निचि॑क्युः। र॒श्मिं र॑श्मी॒नां मध्ये॑ तप॑न्तम्। ऋ॒तस्य॑
प॒दे क॒वयो॑ निपा॑न्ति। य आ॑ण्डको॒शे भुव॑नं बि॒भर्ति॑।
अनि॑र्भिण्णः सन्न॒थं लो॒कान् विच॑ष्टे। यस्या॑ण्डको॒शं
शुष्म॑मा॒हुः प्रा॒णमु॒ल्बम्। तेन॑ क्लृप्तोऽमृ॒तेना॑हम॒स्मि। सु॒वर्णं॑
को॒शं रज॑सा॒ परी॑वृतम्। दे॒वानां॑ वसु॒धानी॑ वि॒राज॑म्॥ २३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादः षड्भौतुर्न
 किलाविविधसे। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा
 मनसोत क्लृप्ताः। तः षड्भौतारमृतुभिः कल्पमानम्।
 ऋतस्य पदे कवयो निपा॑न्ति। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्।
 अन्तश्चन्द्रमसि मनसा चरन्तम्। सहैव सन्तं न विजानन्ति
 देवाः। इन्द्रस्यात्मानः शतधा चरन्तम्॥२४॥

इन्द्रो राजा जगतो य ईशैः। सप्तहोता सप्तधा विकृ॑तः।
 परेण तन्तुं परिषि॑च्यमानम्। अन्तरा॑दित्ये मनसा चरन्तम्।
 देवानां हृदयं ब्रह्मान्व॑विन्दत्। ब्रह्मैतद्ब्रह्मण उज्ज॑भार। अर्कः
 श्रोत॑न्तः सरिरस्य मध्ये॑। आ यस्मि॑न्सप्त परे॑वः। मेह॑न्ति
 बहुलाः श्रियम्। ब॒ह्व॒श्वामिन्द्र गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहुलाः श्रियम्। स हरि॑र्वसुवित्त॑मः। पेरुरिन्द्रा॑य
 पिन्व॑ते। ब॒ह्व॒श्वामिन्द्र गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहुलाः श्रियम्।
 मह्यमिन्द्रो॑ नियच्छतु। शतः शता अस्य यु॑क्ता हरी॑णाम्।
 अ॒र्वाडा या॑तु वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रमः॑हमाणो बहुलाः
 श्रियम्। र॒श्मिरिन्द्रः॑ सवि॒ता मे निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं तेजो॑ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॒यम॒ग्निर्दधा॑तु। हरिः॑ पत॒ङ्गः

पट॒री सु॒पूर्णः। दि॒वि॒क्षयो॑ नभ॑सा॒ य ए॒ति। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॒रं
द॑दातु। पञ्चा॑रं च॒क्रं परि॑वर्तते पृथु॑। हि॒र॒ण्यज्यो॑तिः स॒रि॒रस्य॑
म॒ध्ये। अज॑स्रं ज्योति॒र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॒रं
द॑दातु। स॒प्त यु॑ञ्जन्ति रथ॒मेक॑चक्रम्॥२७॥

एको॒ अश्वो॑ वहति सप्त॒नामा॑। त्रि॒नाभिं॑ च॒क्रम॑ज॒रम॑न॒र्वम्।
येने॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि तस्थुः। भ॒द्रं प॑श्यन्त॒ उप॑सेदुर॒ग्रे। तपो॑
दी॒क्षामृष॑यः सुव॒र्विदः॑। ततः॑ क्ष॒त्रं ब॒लमो॑ज॒श्च जा॒तम्। तद॒स्मै
दे॒वा अ॒भि स॒न्नम॑न्तु। श्वे॒तः र॒श्मिं बो॑भुज्यमा॒नम्। अ॒पां
ने॒तारं॑ भुव॑नस्य गो॒पाम्। इन्द्रं॑ निचि॑क्युः प॒रमे॑ व्योमन्॥२८॥

रोहि॑णीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः। क्षर॑न्तीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः।
श॒तः स॒हस्रा॑णि प्र॒युता॑नि॒ नाव्या॑नाम्। अ॒यं यः श्वे॒तो र॒श्मिः।
परि॑ स॒र्वमि॒दं जग॑त्। प्र॒जां प॒शून्ध॑नानि। अ॒स्माकं॑ ददातु।
श्वे॒तो र॒श्मिः परि॑ स॒र्वं ब॒भूव। सुव॑न्म॒ह्यं प॒शून् वि॒श्वरू॑पान्।
प॒त॒ङ्गम॑क्तमसुरस्य मा॒यया॑॥२९॥

हृ॒दा प॑श्यन्ति॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। स॒मु॒द्रे अ॒न्तः क॒वयो॑
विच॑क्षते। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धसः॑। प॒त॒ङ्गो वाचं॑ मन॑सा
बिभ॑र्ति। तां ग॒न्धर्वो॑ऽवद॒द्गर्भे॑ अ॒न्तः। तां द्योत॑मानाः स्व॒र्यं

मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपा॑न्ति। ये ग्राम्याः पशवो
विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ता॑ अग्रे
प्रमु॑मोक्तु देवः॥ ३०॥

प्रजाप॑तिः प्रजया॑ संविदानः। वी॒तः॑ स्तु॑केस्तुके।
युवम॑स्मासु नियच्छ॑तम्। प्र प्र॑ यज्ञप॑तिन्तिर। ये ग्राम्याः
पशवो॑ विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषा॑
सप्त॑नामिह रन्ति॑रस्तु। रा॒यस्पोषा॑य सुप्रजा॒स्त्वाय॑
सुवीर्या॑य। य आ॑रण्याः पशवो॑ विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो
बहुधैकरूपाः। वा॒युस्ता॑ अग्रे प्रमु॑मोक्तु देवः। प्रजाप॑तिः
प्रजया॑ संविदानः। इडा॑यै सृ॒प्तं घृ॒तव॑च्चराच॒रम्। दे॒वा
अन्व॑विन्द॒न्गुहा॑ हितम्। य आ॑रण्याः पशवो॑ विश्वरूपाः।
विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषा॑ सप्त॑नामिह रन्ति॑रस्तु।
रा॒यस्पोषा॑य सुप्रजा॒स्त्वाय॑ सुवीर्या॑य॥ ३१॥

आ॒त्मा जना॑नां विकु॑र्वन्तं विप॑श्चिं प्र॒जाना॑ वसु॒धाना॑ वि॒राजं॑ चरन्तं गोम॑र्ती मे नियच्छ॑त्वेकचक्रं
व्योम॑न्मा॒यया॑ देव एक॑रूपा अ॒ष्टौ च॑॥ [११]

स॒हस्र॑शीर्षा॒ पुरु॑षः। स॒हस्रा॑क्षः स॒हस्र॑पात्। स भूमि॑
वि॒श्वतो॑ वृ॒त्वा। अत्य॑तिष्ठद॒शाङ्गु॑लम्। पुरु॑ष ए॒वेदः॑ सर्व॑म्।

यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति।
एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाँश्च पूरुषः॥ ३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व
उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्मक्रामत्।
साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि
पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥ ३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो
अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परि-
धयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं
जातमग्रतः॥ ३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः
सम्भूतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यान्।
आरण्यान्ग्राम्याश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः
सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि जज्ञिरे तस्मात्।
यजुस्तस्मादजायत॥ ३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चोभयादतः। गावो ह जज्ञिरे

तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कृतिधा
व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते।
ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत। चन्द्रमा
मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च।
प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्या आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः
समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकां
अकल्पयन्॥३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु
पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि
कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार।
शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृत इह भवति।
नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः।
तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते।
यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पूरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पूरुषः॥)॥[१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः

समंवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते॥३९॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मणे। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्वशे। ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥४०॥

जायते वशे सप्त च॥—————[१३]

भर्ता सन्ध्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमुं गोप्तारमाहुः। स भृतो म्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो

जा॒तमु॒त ज॑हात्ये॒षः। उ॒तो ज॑रन्तं न ज॑हात्ये॒कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॑क॒मह॑र्जहार। अत॑न्द्रो दे॒वः स॒दमे॑व प्रा॒र्थः।
यस्त॑द्वेद॒ यत॑ आब॒भूव॑। स॒न्धां च॒ या॑ꣳ स॒न्दधे॑ ब्रह्म॒णैषः॑। रम॑ते
तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे श॑याने। नैनं॑ जहा॒त्यहः॑ सु॒ पूर्व्येषु॑। त्वामापो
अनु॑ सर्वा॑श्चरन्ति जा॒न॒तीः। व॒त्सं प॑यसा पु॒नानाः॑। त्वम॒ग्निꣳ
ह॑व्य॒वाहꣳ स॑मि॒न्त्से। त्वं भ॒र्ता मा॑त॒रिश्वा॑ प्र॒जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्वमु॑वे॒वासि॑ सोमः। तव॑ दे॒वा ह॑व॒माय॑न्ति॒ सर्वे॑।
त्वमे॒कोऽसि॑ ब॒हूननु॑प्रविष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म ए॒धि।
नमो॑ वामस्तु शृ॒णुतꣳ ह॑वं मे। प्रा॒णापा॑नावजि॒रꣳ स॒श्चर॑न्तौ।
ह्वया॑मि वां ब्रह्म॒णा तू॑र्तमे॒तम्। यो मां॑ द्वेष्टि॒ तं ज॑हितं
यु॒वाना॑। प्रा॒णापा॑नौ संवि॒दानौ॑ ज॑हितम्। अ॒मुष्या॑सु॒नामा॑
सङ्ग॑सा॒थाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्रह्म॑णा संवि॒दानौ॑। व॒धाय॑ दत्तं तम॒हꣳ ह॑नामि।
असं॑ज्ज॒जान॑ स॒त आ॑ब॒भूव॑। यं यं॑ ज॒जान॑ स उ॑ गो॒पो अ॑स्य।
य॒दा भा॑रं त॒न्द्रय॑ते स भ॒र्तुम्। प॒रास्य॑ भा॒रं पु॑न॒रस्त॑मेति। तद्वै
त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्भो॑गः प्र॒जाप॑तेः। भुजः॑ क॒रिष्य॑माणः।
यद्दे॒वान्प्रा॑ण॒यो न॑वः॥४४॥

एकं प्रजानांङ्गसाथां नवं॥ _____ [१४]

हरि॒५ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वाः। वि॒श्वस्ये॑शा॒नं वृ॒षभं॑
म॒तीना॑म्। ब्र॒ह्म स॑रू॒पम॑नु॒मेद॑मागा॒त्। अ॒यं न॒ मा
वि॒व॒धीर्वि॑क्र॒मस्व॑। मा छि॒दो मृ॒त्यो मा व॑धीः। मा मे
ब॒लं वि॒वृ॒हो मा प्र॑मो॒षीः। प्र॒जां मा मे॑ रीरि॒ष आ॑यु॒रु॒ग्र।
नृ॒चक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ वि॒धेम॑। स॒द्यश्च॑क॒मा॒नाय॑। प्र॒वे॒पा॒नाय॑
मृ॒त्यवे॑॥ ४५॥

प्रा॒स्मा आ॒शा अ॑शृ॒ण्वन्। का॒मे॒ना॒ज॒न॒य॒न्पु॒नः। का॒मे॒न मे॒
का॒म आ॑गा॒त्। हृ॒द॒या॒द्धृ॒द॒यं मृ॒त्योः। य॒द॒मी॒षा॒म॒दः प्रि॒यम्।
त॒दै॒तू॒प॒मा॒म॒भि। परं॑ मृ॒त्यो अ॒नु परे॑हि॒ पन्था॑म्। य॒स्ते स्व
इ॒त॒रो दे॒व॒या॒ना॒त्। चक्षु॑ष्म॒ते शृ॒ण्व॒ते ते॑ ब्रवी॒मि। मा नः॑ प्र॒जा॒५
री॒रि॒षो मो॑त वी॒रान्। प्र पू॒र्व्यं म॒न॒सा व॑न्द॒मानः॑। ना॒ध॒मा॒नो
वृ॒षभं॑ च॒र॒षणी॑ना॒म्। यः प्र॒जा॒ना॒मे॒क॒रा॒ण्मा॑नु॒षी॒णाम्। मृ॒त्युं
य॒जे प्र॑थ॒म॒जा॒मृ॒तस्य॑॥ ४६॥

मृ॒त्यवे॑ वी॒रा॒५श्च॒त्वारि॑ च॥ _____ [१५]

त॒र॒णिर्वि॑श्व॒द॒र्श॑तो ज्योति॒ष्कृ॒द॒सि सूर्य॑। वि॒श्व॒मा भा॑सि
रो॒च॒नम्। उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तोऽसि॑ सूर्या॒य त्वा॒ भ्राज॑स्व॒त ए॒ष ते॒

योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥४७॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम् सोम विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः
सुप्रथस्तमः॥४८॥

[१७]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः।
अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु
पश्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि
ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं
त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां
त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि
बृहज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं
त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा

संया॒साय॒ स्वाहो॑द्या॒साय॒ स्वाहा॑ऽवया॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे
 स्वाहा॑ शोका॒य स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॑ तप॑ते स्वाहा॑
 ब्रह्म॒हत्या॒यै स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥५१॥

[२०]

चित्॑ ५ संन्ता॒नेन॑ भ॒वं य॒क्रा रु॒द्रन्त॑नि॒म्ना प॒शुप॑तिः
 स्थूल॑हृद॒येना॒ग्निः ५ हृद॑येन रु॒द्रं लोहि॑तेन श॒र्वं म॑त॒स्त्राभ्यां॑
 महा॑दे॒वम॒न्तः पा॑र्श्वेनौषिष्ठ॒हनः॑ शिङ्गी॒निको॒श्याभ्या॑म्॥५२॥

[२१]

तच्छं॑ योरावृ॒णीम॑हे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः॑
 स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मा॑नु॒षेभ्यः॑। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्।
 शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं
वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो

मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
 शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं
 वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
 मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
 शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो
 विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही
 देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
 अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अभिरसि
 नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्र

प्रा॒शूर्भ॑वा॒ सचा॑। प्रै॒तु ब्र॑ह्म॒णस्प॑तिः। प्र दे॒व्येतु॑ सू॒नृता॑।
अच्छा॑ वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑राधसम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु नः। दे॒वीं
द्या॒वापृ॑थि॒वी अ॒नु मे म॑सा॒थाम्। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑
शि॒रः॥३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इ॒यत्य॑ग्रं आ॒सीः।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑
त्वा शी॒र्ष्णे। दे॒वीर्व॑मी॒रस्य॑ भू॒तस्य॑ प्रथम॒जा ऋ॒ताव॑रीः।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इ॒न्द्रस्यो॑जोऽसि।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा
शी॒र्ष्णे। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑
शि॒रः॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। आ॒यु॒र्धेहि॑ प्रा॒णं धे॑हि।
अ॒पा॒नं धे॑हि व्या॒नं धे॑हि। चक्षु॑र्धेहि श्रो॒त्रं धे॑हि। म॒नो धे॑हि
वाच॑ धेहि। आ॒त्मानं॑ धेहि प्र॒तिष्ठां॑ धे॑हि। मां धे॑हि म॒यि धे॑हि।
मधु॑ त्वा मधु॒ला क॑रोतु। म॒खस्य॑ शि॒रोऽसि॑॥६॥

य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थः॑। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द्॑सा करोमि। त्रैष्टु॑भेन

त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य
 रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन छन्दसा। सूर्यस्य
 हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पुते शिरं ऋतावरीरुद्धासंमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥—————[२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु।
 मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा।
 ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो
 बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युमं
 चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः
 स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः पृथिव्याम्। आशा
 दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भव॥९॥

ऊर्ध्वस्तिष्ठद्भुवस्त्वम्। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्षे। ऋजवे
 त्वा। साधवे त्वा। सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वा। इदमहममुमा-
 मुष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहामि। गायत्रेण
 त्वा छन्दसाऽऽच्छृणद्भि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽच्छृणद्भि।
 जागतेन त्वा छन्दसाऽऽच्छृणद्भि। छृणत्तु त्वा वाक्। छृणत्तु

त्वोर्क्। छृणत्तु त्वा हविः। छृन्धि वाचम्। छृन्ध्यूर्जम्। छृन्धि
हविः। देव पुरश्चर सगध्यासं त्वा॥१०॥

पृथिवीं भव वाख्यद्॥ [३]

ब्रह्मन् प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामः। होतर्धर्ममभिष्टुहि।
अग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधिंश्रय। प्रतिप्रस्थातर्विहर।
प्रस्तोतः सामानि गाय। यजुर्युक्तं सामभिराक्तं खन्त्वा।
विश्वैर्देवैरनुमतं मरुद्भिः। दक्षिणाभिः प्रततं पारयिष्णुम्।
स्तुभो वहन्तु सुमनस्यमानम्। स नो रुचं धेह्यहणीयमानः।
भूर्भुवः सुवः। ओमिन्द्रवन्तः प्रचरत॥११॥

अहणीयमानो द्वे च॥ [४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होतर्धर्ममभिष्टुहि। यमाय त्वा
मुखाय त्वा। सूर्यस्य हरसे त्वा। प्राणाय स्वाहा व्यानाय
स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा।
मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा। दक्षाय स्वाहा क्रतवे
स्वाहा। ओजसे स्वाहा बलाय स्वाहा। देवस्त्वा सविता
मध्वाऽनक्तु॥१२॥

पृथिवीं तपसस्त्रायस्व। अर्चिरसि शोचिरसि ज्योतिरसि

तपोऽसि। स॒सि॑दस्व म॒हा॑ अ॒सि। शोच॑स्व दे॒व॒वीत॑मः।
 वि॒धूम॑म॒ग्ने अरु॑षं मि॒ये॒ध्या। सृ॒ज प्र॑शस्तद॒र्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॒
 यं प्र॑थय॒न्तो न वि॑प्राः। व॒पाव॑न्तं ना॒ग्निना॒ तप॑न्तः। पि॒तुर्न
 पु॒त्र उ॑प॒सि प्रे॑ष्ठः। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तय॒न्नसा॑दीत्॥१३॥

अ॒ना॒धृष्या॑ पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑न्ती
 दक्षि॑ण॒तः। इन्द्र॑स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्।
 दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्त॒रतः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रो॒त्रं मे॑ दाः। वि॒धृतिरु॑परि॒ष्टात्।
 बृ॒हस्प॑ते॒राधि॑पत्ये। ब्र॒ह्म मे॑ दाः। क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे॒ धा व॑र्चो
 मे॒ धाः। यशो॑ मे॒ धास्त॑पो मे॒ धाः। मनो॑ मे॒ धाः। मनो॑रश्वा॒ऽसि
 भू॒रि॑पु॒त्रा। विश्वा॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पा॒हि॥१५॥

सू॒प॒सदा॑ मे भू॒या मा मा॑ हि॒सीः। तपो॑ष्व॒ग्ने अन्त॑रा॒
 अ॒मि॒त्रान्। तपा॑श॒संम॑रु॒षः पर॑स्य। तपा॑व॒सो चि॑कि॒तानो॑
 अ॒चित्तान्। वि॒ ते ति॑ष्ठन्ता॒म॒जरा॑ अ॒यासः॑। चि॒तः स्थ
 परि॑चितः। स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॒श्रय॑स्व। मा अ॑सि। प्र॒मा
 अ॑सि। प्र॒ति॒मा अ॑सि॥१६॥

स॒म्मा अ॑सि। वि॒मा अ॑सि। उ॒न्मा अ॑सि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्धि-

रसि। दिवं तपसस्त्रायस्व। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्।
 आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा
 रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्यजतं
 ते अन्यत्॥१७॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि
 स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। अर्हन्बिभर्षि
 सायंकानि धन्व। अर्हं निष्कं यजतं विश्वरूपम्। अर्हं
 निदन्दयसे विश्वमभुवम्। न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति।
 गायत्रमसि। त्रैष्टुभमसि। जागंतमसि। मधु मधु मधु॥१८॥

अनक्तसादीदुत्तरतः पाहि प्रतिमा असि यजतन्तं अन्यज्जागंतमस्येकं च॥—————[५]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश
 भास्युदीचीः। दशोर्ध्वा भासि सुमनस्यमानः। स नो
 रुचं धेह्यहणीयमानः। अग्निष्वा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु
 गायत्रेण छन्दसा। स मां रुचितो रोचय। इन्द्रस्त्वा
 रुद्रेर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो
 रोचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसा। स
 मां रुचितो रोचय॥१९॥

द्युता॒नस्त्वा॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्भि॑रुत्तर॒तो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒
छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। बृह॒स्पति॑स्त्वा
विश्वै॑र्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयतु पाङ्के॒न छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चय। रो॒चि॒तस्त्वं दे॑व घ॒र्म दे॒वेष्व॑सि। रो॒चि॒षी॒याहं म॑नु॒ष्येषु॑।
सम्रा॑ङ्घ॒र्म रुचि॑तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मव॒र्चस्य॑सि।
रुचि॑तोऽहं म॑नु॒ष्येष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मव॒र्चसी भू॑यासम्।
रुग॑सि। रुचं॒ मयि॑ धेहि॥ २० ॥

मयि॒ रुक्। दश॑ पुरस्ता॑द्रोचसे। दश॑ दक्षि॒णा। दश॑ प्र॒त्यङ्।
दशो॑दङ्। दशो॒र्ध्वो भा॑सि सुमन॒स्यमा॑नः। स नः॑ सम्रा॒डिष॒मूर्जं
धेहि॑। वा॒जी वा॒जिनै॑ पवस्व। रो॒चि॒तो घ॒र्मो रु॑चीय॥ २१ ॥

रोचय॒ धेहि॒ नवं॑ च॥ _____ [६]

अप॑श्यं गो॒पाम॑निपद्यमानम्। आ च॒ परा॑ च
प॒थिभि॑श्चर॒न्तम्। स स॒ध्रीचीः॑ स वि॒षूची॑र्वसानः। आ
व॑रीव॒र्ति भु॑वनेष्व॒न्तः। अत्र॑ प्रा॒वीः। मधु॑ मा॒ध्वीभ्यां॑ मधु॑
माधू॑चीभ्याम्। अनु॑ वां दे॒ववी॑तये। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ गत। सं
दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒ सूर्ये॑ण रोचते॥ २२ ॥

स्वाहा॒ सम॒ग्निस्त॑पसा गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒

सूर्येणारोचिष्ट। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः। पृथि॒व्या ध॒र्ता।
उ॒रोर॒न्तरि॑क्षस्य ध॒र्ता। ध॒र्ता दे॒वो दे॒वाना॑म्। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः।
हृ॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा। दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमि॒मम॑ध्व॒रं कृ॑धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा यच्छ॑। वि॒श्वा॑सां
भु॒वां प॒ते। वि॒श्वस्य॑ भु॒वन॑स्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ मन॑सस्प॒ते। वि॒श्वस्य॑
वच॑सस्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ तप॑सस्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ ब्र॒ह्मण॑स्प॒ते।
दे॒वश्रू॑स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वान्पा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे नि॒यच्छ॑
दे॒वायु॑वम्॥२४॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। प॒तिः प्र॒जाना॑म्। म॒तिः
क॒वी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ट। स॒ सूर्ये॑णारु॒क्त।
आ॒यु॒र्दास्त्वम॑स्मभ्य॑ घ॒र्म व॑र्चो॒दा अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि
पि॒ता नो॑ बो॒ध। आ॒यु॒र्धास्त॑नू॒धाः प॑यो॒धाः। व॑र्चो॒दा व॑रि॒वो॒दा
द्र॑वि॒णो॒दाः॥२५॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒प्र उ॒रोर्व॑री॒यान्। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑
हि॒सीः। त्वम॑ग्रे गृह॑प॒तिर्वि॑शा॒मसि॑। वि॒श्वा॑सां॒ मानु॑षी॒णाम्।
श॒तं पू॒र्भिर्य॑विष्ठ पा॒ह्य॒हंसः॑। स॒मे॒द्धार॑ श॒त॒ हिमा॑ः।
त॒न्द्रा॒विण॑ ह॒र्दिवा॑नम्। इ॒हैव॑ रा॒तयः॑ सन्तु। त्व॒ष्टी॑मती

ते सपेय। सुरेता॒ रेतो॒ दधा॑ना। वी॒रं वि॑देय॒ तव॑ स॒न्दृशि॑।
माऽह॑ꣳ रा॒यस्पोषे॑ण॒ वि यो॑षम्॥२६॥

रोच॑ते सूर्या॑य त्वा देवा॒युवं॑ द्रवि॒णो॒दा दधा॑ना॒ द्वे च॑॥—————[७]

देव॑स्य॒ त्वा स॑वि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो
हस्ता॑भ्या॒माद॑दे। अदि॑त्यै रा॒स्नासि॑। इड॒ एहि॑। अदि॑त॒ एहि॑।
सर॑स्व॒त्येहि॑। असा॒वेहि॑। असा॒वेहि॑। असा॒वेहि॑॥२७॥

अदि॑त्या उ॒ष्णीष॑मसि। वा॒युर॑स्यैडः। पू॒षा त्वो॑पाव॑सृजतु।
अ॒श्विभ्यां॑ प्रदा॑पय। यस्ते॒ स्तनः॑ शश॒यो यो म॑यो॒भूः। येन॑
विश्वा॑ पु॒ष्यसि॑ वा॒र्याणि॑। यो र॑त्न॒धा व॑सुविद्यः सु॒दत्रः॑।
सर॑स्वति॒ तमि॑ह धात॑वेकः। उ॒स्रं घ॒र्मꣳ शि॑ꣳष। उ॒स्रं घ॒र्म
पा॑हि॥२८॥

घ॒र्माय॑ शि॑ꣳष। बृह॒स्पति॒स्त्वोप॑सीदतु। दान॑वः स्थ॒
पेर॑वः। वि॒ष्वग्वृ॑तो लोहि॑तेन। अ॒श्विभ्यां॑ पि॒न्वस्व। सर॑स्वत्यै
पि॒न्वस्व। पू॒ष्णो पि॑न्वस्व। बृह॒स्पत॑ये पि॒न्वस्व। इन्द्रा॑य
पि॒न्वस्व। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्व॥२९॥

गा॒य॒त्रोऽसि॑। त्रैष्टु॑भोऽसि। जाग॑तमसि। स॒होर्जो॑
भा॒गेनो॑प॒मेहि॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सा॒रघ॑स्य। घ॒र्म पा॑त

वसवो यजंता वट्। स्वाहा॑ त्वा सूर्यस्य रश्मये॑ वृष्टिवनये॑
जुहोमि। मधु॑ हविर॑सि। सूर्यस्य॑ तप॑स्तप। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑
त्वा परि॑गृह्णामि॥३०॥

अन्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॑
भर्तु॑ः शके॒यम्। तेजो॑ऽसि। तेजो॑ऽनु प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां
हि॒ंसीः। अन्तरि॑क्ष॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॒ंसीः। पृ॒थि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां
हि॒ंसीः। सु॒व॑रसि॒ सु॒व॑र्मे यच्छ। दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मां
पाहि॑॥३१॥

एहि॑ पाहि पि॒न्वस्व॑ गृह्णामि॒ नवं॑ च॥ [८]

स॒मु॒द्राय॑ त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा वा॒ताय॑
स्वाहा॑। अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑
त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑। अ॒व॒स्य॑वे॒ त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑। दु॒व॑स्वते
त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑। शि॒मि॑द्वते॒ त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑
त्वा व॒सु॑मते॒ स्वाहा॑। सो॒माय॑ त्वा रु॒द्र॒व॑ते॒ स्वाहा॑। व॒रु॑णाय
त्वाऽऽदि॒त्य॒व॑ते॒ स्वाहा॑॥३२॥

बृ॒ह॒स्प॒तये॑ त्वा वि॒श्वदे॑व्यावते॒ स्वाहा॑। स॒वि॒त्रे त्व॑भु॒मते॑
वि॒भु॒मते॑ प्र॒भु॒मते॑ वा॒ज॒व॑ते॒ स्वाहा॑। य॒माय॑ त्वाऽङ्गि॑रस्वते

पितॄमते॒ स्वाहा॑। विश्वा॒ आशा॑ दक्षिण॒सत्। विश्वा॑
 देवान॑याडिह। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॑। मधोः॑ पिबतमश्विना।
 स्वाहा॑ऽग्नये॒ यज्ञिया॑य। शं यजु॑र्भिः। अश्वि॑ना घ॒र्म पा॑त॒
 हार्दि॑वानम्॥ ३३॥

अह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभिः॑। अनु॑ वां द्यावा॑पृथि॒वी म॑साताम्।
 स्वाहे॑न्द्रा॒य। स्वाहे॑न्द्रा॒वट्। घ॒र्मम॑पातमश्विना हार्दि॑वानम्।
 अह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभिः॑। अनु॑ वां द्यावा॑पृथि॒वी अ॑म॒साताम्।
 तं प्रा॒व्यं यथा॑ वट्। नमो॑ दि॒वे। नमः॑ पृथि॒व्यै॥ ३४॥

दि॒वि धा॑ इ॒मं य॒ज्ञम्। य॒ज्ञमि॑मं दि॒वि धाः॑। दि॒वं गच्छ॑।
 अ॒न्तरि॑क्षं गच्छ॑। पृथि॒वीं गच्छ॑। प॒ञ्च प्र॒दिशो॑ गच्छ॑।
 दे॒वान्ध॑र्म॒पान्गच्छ॑। पि॒तृन्ध॑र्म॒पान्गच्छ॑॥ ३५॥

आ॒दि॒त्यवंते॑ स्वाहा॑ हार्दि॑वानं पृथि॒व्या अ॒ष्टौ च॑॥ [९]

इ॒षे पी॑पिहि। ऊ॒र्जे पी॑पिहि। ब्र॒ह्मणे॑ पीपिहि। क्ष॒त्राय॑
 पीपिहि। अ॒द्भ्यः पी॑पिहि। ओष॑धी॒भ्यः पी॑पिहि। वन॒स्पति॑भ्यः
 पीपिहि। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ पीपिहि। सु॒भूताय॑ पीपिहि।
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॑ पीपिहि॥ ३६॥

यज॑मानाय पीपिहि। मह्यं॑ ज्यैष्ठ्या॒य पी॑पिहि। त्विष्यै॑ त्वा।

द्युम्नाय॑ त्वा। इन्द्रि॒याय॑ त्वा भू॒त्यै॑ त्वा। धर्मा॑ऽसि सु॒धर्मा॑ मे॒
न्य॒स्मे। ब्रह्मा॑णि धारय। क्ष॒त्राणि॑ धारय। वि॒शं धारय। ने॒त्वा
वा॒तः स्क्॒न्दया॑त्॥ ३७ ॥

अ॒मुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयामि। अ॒मुना॑ स॒ह नि॑रर्थं ग॑च्छ।
यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। ग्रा॒व॒भ्यः
स्वाहा॑। प्र॒ति॒रे॒भ्यः स्वाहा॑। द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑ऽस्वाहा॑। पि॒तृ॒भ्यो
घ॒र्म॒पे॒भ्यः स्वाहा॑। रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे॒ स्वाहा॑॥ ३८ ॥

अ॒ह॒ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒ति॒ज्योति॑षाऽ
स्वाहा॑। रा॒त्रि॒ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒ति॒ज्योति॑षाऽ
स्वाहा॑। अ॒पी॒परो॒ माऽहो॑ रा॒त्रि॒ये मा पा॑हि। ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने
स॒मि॒त्। तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्व। आ॒यु॒र्मे दाः। वर्च॑सा मा॒ञ्जीः।
अ॒पी॒परो॒ मा रा॒त्रि॒या अ॒हो मा पा॑हि॥ ३९ ॥

ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने स॒मि॒त्। तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्व। आ॒यु॒र्मे दाः।
वर्च॑सा मा॒ञ्जीः। अ॒ग्नि॒ज्योति॑ज्योति॒र॒ग्निः स्वाहा॑। सू॒र्यो
ज्योति॑ज्योतिः॒ सूर्यः॑ स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑। हु॒तः ह॒विः। मधु॑
ह॒विः। इन्द्र॑तमे॒ऽग्नौ॥ ४० ॥

पि॒ता नो॑ऽसि मा मा॑ हि॒ःसीः। अ॒श्याम॑ ते दे॒वघ॑र्म।

मधु॑मतो॒ वाज॑वतः॒ पितु॑मतः। अङ्गि॑रस्वतः॒ स्वधा॑विनः।
अ॒शीम॑हि॒ त्वा॒ मा मा॑ हि॒सीः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य
र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसाय॑ पीपिहि॒ स्कन्दया॑द्बुद्राय॑ रुद्रहोत्रे॒ स्वाहाऽहो॑ मा पाह्यग्नौ॒ सप्त॑ च॥—[१०]

घर्म॑ या ते॒ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा॑ह्म॒णे।
या ह॑वि॒र्धाने॑। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॒ स्वाहा॑। घर्म॑ या ते॒ऽन्तरि॑क्षे
शुक्। या त्रैष्टु॑भे॒ छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्यै। याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्तं॑
ए॒तेना॑व॒ यजे॒ स्वाहा॑॥४२॥

घर्म॑ या ते॒ पृथि॑व्या॒ शुक्। या जा॑ग॒ते छन्द॑सि। या वैश्वे॑।
या स॑द॒सि। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॒ स्वाहा॑। अनु॑नो॒ऽद्यानु॑मतिः।
अन्वि॑द॒नुमते॑ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पायाः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य त॒नुवः॑
पाहि। पृथि॑व्यास्त्वा॒ धर्म॑णा॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पायाः॑।
क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुवः॑ पाहि। वि॒शस्त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम
सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पायै॑। चक्षु॑षस्त॒नुवः॑
पाहि। श्रोत्र॑स्य त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से।
व॒ल्गुरा॑सि शं॒ युधा॑याः॥४४॥

शिशु॑र्जन॑धायाः। शं च॒ वक्षि॒ परि॑ च॒ वक्षि॑। चतुः॑
 स॒क्तिर्नाभि॑र्ऋ॒तस्य॑। स॒दो वि॒श्वायुः॑ शर्म॑ स॒प्रथाः॑। अप॒ द्वेषो॑
 अप॒ ह॒रः। अ॒न्यद्व॑तस्य स॒श्रिमा॑। घ॒र्मे॒तत्तेऽन्न॑मे॒तत्पु॒रीष॑म्।
 तेन॑ व॒र्धस्व॒ चाऽऽ च॑ प्यायस्व। व॒र्धिषी॑महि॒ च व॒यम्। आ
 च॑ प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्ति॑र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते प॒द्वद्ध॑वि॒धानम्॑।
 अ॒ग्नि॒रध्य॑क्षाः। रु॒द्रोऽधि॑पतिः। स॒म॒ह॒मायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं
 व॒र्च॑सा। सं प॒य॑सा। सं गौ॑प॒त्येन॑। स॒ रा॒य॒स्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। योऽ॒स्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। अचि॑क्र॒दद्वृषा॑
 हरिः॑। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्श॒तः। स॒ सूर्ये॑ण रोचते। चि॒द॑सि
 स॒मु॒द्रयो॑निः। इ॒न्दु॒र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒र॒ण्य॒पक्षः॑ शकु॒नो
 भु॑र॒ण्युः। म॒हान्ध॒स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आ॒निष॑त्तः॥४७॥

नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि॒सीः। वि॒श्वाव॑सु॒ सोम॑ गन्ध॒र्वम्।
 आपो॑ ददृशु॒षीः। तदृ॒तेना॒व्याय॑न्। तद॒न्ववै॑त्। इन्द्रो॑ रा॒रहा॑ण
 आ॑साम्। परि॒ सूर्य॑स्य परि॒धीः॑ र॒पश्य॑त्। वि॒श्वाव॑सु॒रभि॑ तन्नो॑
 गृ॒णातु॑। दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वो रज॑सो वि॒मानः॑। यद्वा॑ घा स॒त्यमु॑त
 यन्न॑ वि॒द्म॥४८॥

धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॒ इन्नो॑ अव्यात्। सस्त्रि॑मविन्द॒च्चरणे॑
 न॒दीना॑म्। अपा॑वृणो॒द्दुरो॑ अश्म॑व्रजानाम्। प्रासा॑न्गान्ध॒र्वो
 अमृ॑ता॒नि वोचत्। इन्द्रो॑ दक्षं॒ परि॑जानाद॒हीनम्। ए॒तत्त्वं
 दे॒व घ॑र्म दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गाः। इ॒दम॑हं म॒नुष्यो॑ म॒नुष्या॑न्।
 सोम॑पी॒थानु॑मेहि। स॒ह प्र॑जया॒ सह रा॒यस्पोषे॑ण। सु॒मित्रा॑ न
 आप॒ ओष॑धयः सन्तु॥४९॥

दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॒ भूया॑सुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः।
 उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑। उ॒दुत्यं॑ चि॒त्रम्। इ॒ममू॑षु॒त्यम॒स्मभ्य॑५
 स॒निम्। गा॒य॒त्रं न॑वी॒या५स॑म्। अ॒ग्ने दे॒वेषु॑ प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नी॑ध्रे॒ तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॒ धर्म॑णा शं॒ युधा॑याः प्या॒सिषी॑महि॒ पोषे॑ण॒ निष॑त्तो वि॒द्वा
 सं॒न्व॒ष्टौ॥

[११]

म॒हीनां॑ पयो॑ऽसि॒ विहि॑तं दे॒वत्रा॑। ज्यो॒तिर्भा॑ अ॒सि
 वन॑स्पती॒नामो॑ष॒धीना॑५ रसः॑। वा॒जिनं॑ त्वा वा॒जिनो॑ऽव
 नया॑मः। ऊ॒र्ध्वं मनः॑ सु॒वर्ग॑म्॥५१॥

[१२]

अ॒स्का॒न्धौः पृ॑थि॒वीम्। अ॒स्का॒नृष॑भो युवा॒गाः। स्क्व॑न्ने॒मा
 विश्वा॑ भुव॒ना। स्क्व॑न्नो य॒ज्ञः प्र॑ज॒नय॑तु। अ॒स्का॒नज॑नि॒ प्राज॑नि।

आ स्कन्नाञ्जायते वृषां। स्कन्नात् प्रजनिषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा।
या दक्षिणतः। या पश्चात्। योत्तरतः। योपरिष्ठाद्विद्युदापतत्।
तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥

[१४]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे
स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै
स्वाहा॥५४॥

[१५]

पूष्णे स्वाहा पूष्णे शरसे स्वाहा। पूष्णे प्रपत्थ्याय स्वाहा
पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा। पूष्णेऽङ्घ्रिणये स्वाहा पूष्णे नरुणाय
स्वाहा। पूष्णे सांकेताय स्वाहा॥५५॥

[१६]

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्ति बिभर्ति। भारं पृथिवी न भूम।
प्र शुक्रैतु देवी मनीषा। अस्मत्सुतष्टो रथो न वाजी।
अर्चन्त एके महि साममन्वत। तेन सूर्यमधारयन्। तेन

सूर्यमरोचयन्। घर्मः शिरस्तदयमग्निः। पुरीषमसि सं
प्रियं प्रजया पशुभिर्भुवत्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५६॥

[१७]

यास्ते अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते
अग्र इन्द्रवो या उ नाभयः। यास्ते अग्रे तनुव ऊर्जा
नाम। ताभिस्त्वमुभयीभिः संविदानः। प्रजाभिरग्रे द्रविणेह
सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥५७॥

[१८]

अग्निरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि।
इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि।
तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च
कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्।
अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति समित्युदिति।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः

सीद॥५८॥

चित्तयो नव च॥ _____ [१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु णं ऊतयै। ऊर्ध्वो नः
पाह्य९हंसः। विधुन्दद्राण९ समने बहूनाम्। युवान्९ सन्तं
पलितो जंगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार।
सह्यः समान। यदृते चिदभिश्चिषः। पुरा जर्तृभ्य आतृदः।
सन्धाता सन्धिं मघवा पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो
घर्म व्यथितो विव्यथो नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः।
मोष्वस्मा९ स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियांसो अभिगुर्वृधानः।
मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिरस्मान्। द्विषासुनीते मा परा दाः।
मा नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी
हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः
सखाया। आदित्यानां प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापांष्टा घविषा
परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वं नो अग्ने
स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं

चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥

पुरोवसुरहीडिषाता५ सुपर्णाः॥ [२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो
मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घर्मो विभातु
मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह।
यज्ञेन पयसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षेत्रेण यशसा
सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य
सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य
मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥ [२१]

यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णां च। अस्त्रुकानाहुतिश्च।
अशनया च पिपासा च। सेदिश्वामतिश्च। एतास्ते अग्ने
घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक् स्त्रीहितिश्च स्निहितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च
भीमा च। सदाश्री सेदिरनिरा। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः।
ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयंश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च
विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयंश्च। सहस्रह्वांश्च
सहमानश्च सहस्वांश्च सहीयांश्च। एत्य प्रेत्य
विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु।
मासांस्त्वा श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा
हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः
क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र
पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामुं बोधय दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य

प्रह॑र भोज॑नेभ्यः। अ॒ग्ने अ॒ग्निना॒ संव॑दस्व। मृ॒त्यो मृ॒त्युना॒
 संव॑दस्व। नम॑स्ते अस्तु भगवः। स॒कृत्ते॑ अ॒ग्ने नमः॑। द्वि॒स्ते
 नमः॑। त्रि॒स्ते नमः॑। च॒तुस्ते॑ नमः॑। प॒ञ्चकृ॑त्वस्ते॒ नमः॑।
 द॒शकृ॑त्वस्ते॒ नमः॑। श॒तकृ॑त्वस्ते॒ नमः॑। आ॒सह॑स्रकृ॒त्वस्ते॒
 नमः॑। अ॒परि॑मितकृ॒त्वस्ते॒ नमः॑। नम॑स्ते अस्तु मा मा
 हि॒ःसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥ [२८]

असृ॑न्मुखो रुधि॑रेणा॒व्यक्तः॑। य॒मस्य॑ दू॒तः श्व॑पा॒द्विधा॑वसि।
 गृ॒ध्रः सु॒पर्णः कु॒णपं॑ निषे॑वसे। य॒मस्य॑ दू॒तः प्र॑हि॒तो भ॒वस्य॑
 चो॒भयोः॑॥७०॥

[२९]

यदे॒तद्वृ॑क॒सो भू॒त्वा। वाग्दे॑व्यभि॒राय॑सि। द्विष॑न्तं
 मेऽभि॑राय। तं मृ॒त्यो मृ॒त्यवे॑ नय। स आ॒र्त्या॒र्तिमा॑र्च्छ॒तु॥७१॥

[३०]

यदी॑षि॒तो यदि॑ वा स्वका॒मी। भ॒येडं॑को॒ वद॑ति
 वाच॑मे॒ताम्। तामि॑न्द्रा॒ग्नी ब्र॑ह्म॒णा संवि॑दा॒नौ। शि॒वाम॒स्मभ्यं॑
 कृ॒णुतं॑ गृ॒हेषु॑॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि॒ दुर्ह॑णु। मा स्म॑ दक्षिण॒तो व॑दः। यदि॑ दक्षिण॒तो
वद॑द्विषन्तं॒ मेऽव॑ बाधासै॥ ७३॥

[३२]

इ॒त्थादु॒लूक॒ आप॑प्तत्। हि॒र॒ण्या॒क्षो अ॒यो॑मुखः। रक्ष॑सां दू॒त
आ॒गतः॑। तमि॒तो ना॑शयाग्रे॥ ७४॥

[३३]

यदे॒तद्भू॒तान्य॑न्वाविश्य॑। दैवीं॑ वाचं॑ व॒दसि॑। द्विष॑तो नः
परा॑वद। तान्मृ॑त्यो मृ॒त्यवे॑ नय। त आ॒र्त्याऽऽर्ति॑माच्छ॑न्तु।
अ॒ग्निना॒ऽग्निः सं॑वदताम्॥ ७५॥

[३४]

प्र॒सार्य॑ स॒क्थ्यौ प॑तंसि। स॒व्यम॑क्षि॑ नि॒पेपि॑ च। मेह॑कस्य
च॒नाम॑मत्॥ ७६॥

[३५]

अ॒त्रि॑णा त्वा क्रिमे॑ ह॒न्मि। क॒ण्वे॑न ज॒मद॑ग्निना।
वि॒श्वाव॑सोर्ब्रह्म॑णा ह॒तः। क्रि॒मी॑णा॒ राजा॑। अ॒प्येषा॑
स्थ॒पति॑र॒ह॒तः। अथो॑ मा॒ताऽथो॑ पि॒ता। अथो॑ स्थू॒रा अथो॑

क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशातिका हताः।
श्वेताभिः सह सर्वे हताः॥७७॥

[३६]

आहूरावद्य। शृतस्य हविषो यथा। तथ्सत्यम्।
यदमुं यमस्य जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्।
खण्फण्मसि॥७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण
त्वा भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि।
अघस्य त्वा धारया विद्धामि। अधरो मत्पद्यस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरीं रनु
प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः।
तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि
भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं

नृ॒म्णा॒यि नृ॒म्णम्। नि॒धा॒य्यो वा॒यि नि॒धा॒य्यो वा॒यि नि॒धा॒य्यो
वा॒यि। ए अ॒स्मे अ॒स्मे। सु॒व॒र्न ज्यो॒र्तोः॥८१॥

[४०]

पृ॒थि॒वी स॒मित्। ताम॒ग्निः समि॑न्धे। साऽग्नि॑ स॒मिन्धे।
ताम॒हः स॒मिन्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा तेज॑सा। वर्च॑सा
श्रि॒या। यश॑सा ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽऽ स्वाहा॑।
अ॒न्तरि॑क्षः स॒मित्॥८२॥

तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युः स॒मिन्धे। ताम॒हः स॒मिन्धे।
सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽऽ स्वाहा॑। द्यौः स॒मित्।
तामा॑दित्यः स॒मिन्धे॥८३॥

साऽऽदि॒त्यः स॒मिन्धे। ताम॒हः स॒मिन्धे। सा मा॒
समि॑द्धा। आयु॑षा तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽऽ स्वाहा॑। प्रा॒जाप॑त्या मे॒
स॒मिद॑सि स॒पत्न॑क्षय॑णी। भ्रा॒तृव्य॑हा मे॒ऽसि स्वाहा॑। अ॒ग्ने
व्र॒तप॑ते व्र॒तं च॑रिष्यामि॥८४॥

तच्छ्र॑केयं तन्मे॑ राध्यताम्। वा॒यो व्र॒तप॑त॒ आदि॑त्य व्र॒तप॑ते।

व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छुकेयं तन्मे राध्यताम्।
द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
अन्तरिक्षः समित्। तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा।
वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। पृथिवी
समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः
समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया।
यशसा ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि
सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। आदित्य
व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायौ
व्रतपतेऽग्ने व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं
तन्मेऽराधि॥८८॥

समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाद्यौ च॥[४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः।
 अहानिशं भवन्तु नः शः रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा
 नो व्युच्छतु शमादित्य उदेतु नः। शिवा नः शन्तमा भव
 सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडाये वास्त्वसि
 वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छिथ्स्मह्यवास्तुः
 स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठासि
 प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायोश्छिथ्स्मह्यप्रतिष्ठः स
 भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं
 वि वात वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजो देवानां दूत
 ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यददो
 वातते गृहेऽमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे
 ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु
 भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूषि तारिषत्।
 इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे
 अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः
 सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनांता देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं

प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं
म उर्वन्तरं बृहदग्नयः पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या
स्वस्तिमान्तया स्वस्त्या स्वस्तिमानसानि। प्राणापानौ
मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि
प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र
इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो
दधातु॥९०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः।
तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी
उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा।
कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां म॑हिष्ठो
मथ्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता
जरितृणाम्। शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्र
प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अपं ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि
चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान्॥९१॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शं योरभिस्रवन्तु
नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्। अपो याचामि

भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
 भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा
 मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः
 शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः।
 तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥१२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना
 शान्ता सा मे शान्ता शुचं शमयतु। अन्तरिक्षं
 शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्तं शुचं शमयतु।
 द्यौः शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचं
 शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः
 शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः
 शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः
 शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः
 पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः
 शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहं शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
 द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह
 श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि

मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा माः॑ श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा
 प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा हांसिषुः। उदायुषा
 स्वायुषोदोषधीनाः॑ रसेनोत्पुर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताः॑
 अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः
 शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम
 शरदः शतं भवाम शरदः शतः॑ शृण्वाम शरदः शतं
 प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्
 सूर्यं दृशे। य उदङ्गान्महतोऽर्णवाँद्विभ्राजमानः सरिरस्य
 मध्यात्स मा वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु।
 ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि
 धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमैनेन महदन्तरिक्षं
 दिवं दाधार पृथिवीः॑ सदेवां यदहं वेद तदहं धारयाणि
 मा मद्देवोऽधिविस्त्रसत्। मेधामनीषे माविशताः॑ समीची
 भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।
 आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा
 स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम।
 ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हांसीत्। ॐ शान्तिः शान्तिः

शान्तिः॥९३॥

परावतो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥—————[४२]

नमो वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै॑ वा॒चे नमो॑ नमो॑
वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पतिभ्यो
मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पतयः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ शि॒वामद॑स्तां जुष्टां॑
दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्।
शर्म॑ चन्द्रश्च॒ सूर्यश्च॒ शर्म॑ ब्रह्म॑प्रजापती। भूतं॑ वदिष्ये भुव॑नं
वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये
स॒त्यं वदिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॑दमुप॒स्तर॑णमुप॒स्तृण॑ उप॒स्तर॑णं
मे प्र॒जायै॑ पशूनां भूयादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशूनां भूयासं॑
प्राणा॑पानौ मृत्यो॑र्मा पातं॑ प्राणा॑पानौ मा मा॑ हासिष्टं मधु॑
मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं
दे॒वेभ्यो॑ वाच॑मुद्यास॒ शुश्रू॑षण्यां॑ मनुष्ये॑भ्यस्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु
शोभा॑यै॒ पित॑रोऽनु॒मद॑न्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हासीत् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥
 देवा वै सत्रमासत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्।
 यन्नः प्रथमं यशं ऋच्छात्। सर्वेषां नस्तत्सहासदिति। तेषां
 कुरुक्षेत्रं वेदिरासीत्। तस्यै खाण्डवो दक्षिणार्ध आसीत्।
 तूर्ध्वमुत्तरार्धः। परीणञ्जघनार्धः। मरुवं उत्करः ॥ १ ॥

तेषां मुखं वैष्णवं यशं आर्च्छत्। तन्न्यंकामयत्।
 तेनापाक्रामत्। तं देवा अन्वायन्। यशोऽवरुरुत्समानाः।
 तस्यान्वागतस्य। सव्याद्धनुरजायत। दक्षिणादिषवः।
 तस्मादिषुधन्वं पुण्यजन्म। यज्ञजन्मा हि ॥ २ ॥

तमेकं सन्तम्। बहवो नाभ्यधृष्णुवन्। तस्मादेकमिषुधन्वि-
 नम्। बहवोऽनिषुधन्वा नाभिधृष्णुवन्ति। सोऽस्मयत्। एकं
 मा सन्तं बहवो नाभ्यधर्षिषुरिति। तस्य सिष्मियाणस्य
 तेजोऽपाक्रामत्। तद्देवा ओषधीषु न्यमृजुः। ते श्यामाका
 अभवन्। स्मयाका वै नामैते ॥ ३ ॥

तथस्मयाकानां स्मयाकत्वम्। तस्माद्दीक्षितेनापि गृह्यं
 स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता

उपदीकां अब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ व इमं रन्धयाम। यत्र
क्व च खनाम। तदपोऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका यत्र
क्व च खनन्ति। तदपोऽभितृन्दन्ति॥४॥

वारैवृत्तं ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य
धनुर्विप्रवमाणं शिर उदवर्तयत्। तद्वावापृथिवी
अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्।
यद्वा(४)इत्यपतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्। महतो
वीर्यमपप्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तथ्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तं स्तृतं
देवतास्त्रेधा व्यगृह्णत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं
दिनं सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन
यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्।
ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति।
तावब्रूतां वरं वृणावहे। ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति।
ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम्।
यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषो-

ऽरुन्धत। अ॒भि सु॒वर्गं लो॒कम॑जयन्। यत्प्र॑व॒र्ग्यं प्र॑वृणक्ति।
 य॒ज्ञस्यै॒व तच्छि॑रः प्र॒ति॑दधाति। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॒
 यज॑मानः। अवा॒शिषो॑ रुन्धे। अ॒भि सु॒वर्गं लो॒कं ज॑यति।
 तस्मा॑देष आ॒श्विन॑प्रवया इव। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॥७॥

उत्क॑रो ह॑न्ते तृ॒न्दन्ति॑ महा॒वीर॑त्वम॒ब्रुव॑न्नजयन्ध॒सप्त॑ च॥ [१]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति प्र॒सू॒त्यै। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेन॑ जुहोति। चतु॑ष्पादः
 प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। चत॑स्रो दि॒शः। दि॒क्ष्वै॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति।
 छ॒न्दा॑ंसि दे॒वेभ्यो॑ऽपा॒क्राम॑न्। न वो॑ऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं
 व॑क्ष्याम इति। तेभ्य॑ ए॒तच्च॑तु॒र्गृ॒ही॒तम॑धारयन्। पु॒रो॒नु॒वा॒क्या॑यै
 या॒ज्या॑यै॥८॥

दे॒वता॑यै वषट्काराय। यच्च॑तु॒र्गृ॒ही॒तं जु॑होति। छ॒न्दा॑स्ये॒व
 तत् प्री॑णाति। तान्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हन्ति।
 ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यं दी॒क्षित॑स्य गृ॒हा(३)इ न
 हो॒त॒व्या(३)मि॑ति। ह॒वि॒र्वै दी॑क्षितः। य॒ज्ञं हु॑यात्। ह॒विष्कृ॑तं
 यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑द॒ध्यात्। यन्न॑ जु॒हु॒यात्॥९॥

य॒ज्ञप॑रु॒रन्तरि॑यात्। यजु॑रे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृ॑तं
 यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑दधाति। न य॒ज्ञप॑रु॒रन्तरे॑ति। गा॒य॒त्री

छन्दा॑ꣳस्यत्य॑मन्यत। तस्यै॑ वष॑द्धारो॑ऽभ्यय्य॑ शिरो॑ऽच्छिनत्।
तस्यै॑ द्वेधा॑ रसः॑ परा॑पतत्। पृथि॑वीम॒र्धः प्रावि॑शत्। प॒शून॒र्धः।
यः पृथि॑वीं प्रावि॑शत्॥१०॥

स ख॑दिरो॑ऽभवत्। यः प॒शून्। सो॑ऽजाम्। यत्खा॑दिर्य॒भिर्भ॒व॑ति।
छन्द॑सामे॒व रसे॑न य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यदौदु॑म्बरी।
ऊर्वा॑ उ॒दुम्बरः॑। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वै॑ण॒वी।
तेजो॑ वै वे॒णुः॥११॥

तेज॑सै॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वै॑क॒ङ्क॒ती। भा॒
ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा॒ सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्य॑भि॒माद॑त्ते
प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॒ह यत्यै॑। वज्रं॑ इ॒व वा॑ ए॒षा।
यद॑भिः। अ॒भिर॑सि॒ नारि॑र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्वर॑कृ॒द्वेवे॒भ्य इत्या॑ह। य॒ज्ञो वा॑ अ॒ध्वरः॑। य॒ज्ञकृ॒द्वेवे॒भ्य
इति॑ वा॒वैतदा॑ह। उत्ति॑ष्ठ ब्रह्म॒णस्प॑त॒ इत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरो॑ऽच्छै॒ति। प्रै॒तु ब्रह्म॑ण॒स्पति॑रित्या॒ह। प्रेत्यै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरो॑ऽच्छै॒ति। प्र॒ दे॒व्यै॒तु सू॒नृते॑त्या॒ह। य॒ज्ञो वै
सू॒नृता॑। अ॒च्छा॑ वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑राध॒समि॑त्या॒ह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याह।
 देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवीं द्यावापृथिवीं अनु मे
 म॑साथामित्याह। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः
 सम्भरति। ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य शिर इत्याह। यज्ञो वै
 मुखः। ऋद्ध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाह। मुखाय
 त्वा मुखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याह। निर्दिश्यैवैनद्धरति॥१४॥

त्रिर्हरति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य
 शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थं हरति। अपरिमितादेव
 यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खनादग्रे हरति। तस्मान्मृत्खनः
 करुण्यतरः। इयत्यग्रं आसीरित्याह। अस्यामेवाछम्बद्वारं
 यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एतं रसं पृथिव्या
 उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति।
 ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव।
 श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति।
 य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र
 पराक्रमत॥१६॥

तत्राद्वियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्वियत।

सोऽब्रवीत्। ऊ॒तिं वै मे॑ धा॒ इति॑। तदू॒तीका॑नामू॒तीक॑त्वम्।
यदू॒तीका॑ भव॑न्ति। य॒ज्ञायै॑वोतिं द॑धति। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि
प्र॒जाप॑ते॒ रेत॑ इत्या॑ह। य ए॒व रसः॑ प॒शून्प्रावि॑शत्॥१७॥

तमे॒वाव॑रुन्धे। प॒ञ्चै॒ते सं॑म्भ्रा॒रा भ॑वन्ति। पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः।
यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्ग्रा॒म्याणां॑
प॒शूनां॑ च॒र्मणा॑ सम्भ॑रेत्। ग्रा॒म्यान्प॒शूञ्छु॑चाऽर्प॑येत्।
कृ॒ष्णाजि॑नेन॒ सम्भ॑रति। आ॒र॒ण्याने॒व प॒शूञ्छु॑चा॒र्पय॑ति।
तस्मा॑त्स॒माव॑त्प॒शूनां॑ प्र॒जाय॑मानानाम्॥१८॥

आ॒र॒ण्याः प॒शवः॑ क॒र्नीया॑सः। शु॒चा ह्य॑ताः। लो॒म॒तः
सम्भ॑रति। अतो॒ ह्यस्य॑ मे॒ध्यम्। प॒रिगृ॑ह्या य॑न्ति।
रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। ब॒हवो॑ हर॑न्ति। अ॒प॒चि॒तिमे॒वास्मि॑न्दधति।
उद्ध॑ते॒ सिक॑तोपो॒प्ते प॒रि॒श्रिते॒ निद॑धति॒ शान्त्यै॑। म॒द॒न्तीभि॑रु॒प॒
सृ॒जति॑॥१९॥

तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। मधुं॑ त्वा मधु॒ला क॑रो॒त्वित्या॑ह।
ब्रह्म॑णै॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। यद्ग्रा॒म्याणां॑ पात्रा॑णां क॒पालैः॑
स॒सृ॒जेत्। ग्रा॒म्याणि॑ पात्रा॑णि शु॒चाऽर्प॑येत्। अ॒र्म॒क॒पा॒लैः
स॒सृ॒जति॑। ए॒तानि॑ वा अ॒नुप॑जीवनी॒यानि॑। ता॒न्ये॒व

शु॒चार्प॑यति। शर्क॑राभिः स॒सृज॑ति धृ॒त्यै। अथो॑ श॒न्त्वाय॑।
 अ॒ज॒लो॒मैः स॒सृज॑ति। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यद॒जा।
 प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॒ स॒सृज॑ति। अथो॑ तेज॑सा। कृ॒ष्णाजि॒नस्य॑
 लो॒मभिः॑ स॒सृज॑ति। य॒ज्ञो वै कृ॒ष्णाजि॒नम्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञः
 स॒सृज॑ति॥ २०॥

याज्यायै न जुहुयादविशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पुराक्रमताविशत्
 प्रजार्यमानानां सृजति शन्त्वायाष्टौ च॥ [२]

परि॑श्रिते करोति। ब्र॒ह्मव॑र्चसस्य परि॑गृहीत्यै। न कुर्वन्न॒भि
 प्रा॑ण्यात्। यत्कुर्वन्न॒भि प्रा॑ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॑चार्पयेत्। अ॒प॒हाय॑
 प्राणि॑ति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। न प्र॑वर्ग्यं चादि॒त्यं चा॒न्तरे॑यात्।
 यद॑न्तरे॒यात्। दु॒श्चर्मा॑ स्यात्॥ २१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। वेणु॑ना करोति।
 तेजो॑ वै वेणुः। तेजः॑ प्र॒वर्ग्यः॑। तेज॑सै॒व तेजः॑ स॒म॒र्धय॑ति।
 म॒खस्य॑ शिरोऽसीत्याह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः।
 यत्प्र॑वर्ग्यः॥ २२॥

तस्मादेवमाह। य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॑ इत्याह। य॒ज्ञस्य॑ ह्येते
 प॒दे। अथो॑ प्रति॑ष्ठित्यै। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा करो॒मीत्या॑ह।

छन्दाभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दाभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दाभिरेवैनं धूपयति। अर्चिषं त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति। वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्धौ त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ

बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो
 वा एषोऽन्धो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा
 चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा
 साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वेत्याह। इयं वा ऋजुः।
 अन्तरिक्षं साधु। असौ सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो
 प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमांमुष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन
 पर्यूहामीत्याह। विशैवेन पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहति। विशेषेति
 राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवेन पर्यूहति। पशुभिरिति वैश्यस्य।
 पशुभिरेवेन पर्यूहति। असुर्य पात्रमनाच्छृणम्॥२८॥

आच्छृणत्ति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाऽऽच्छृणत्ति। परमं
 वा एतत्पयः। यदजक्षीरम्। परमेणैवेन पयसाऽऽच्छृणत्ति।
 यजुषा व्यावृत्यै। छन्दोभिराच्छृणत्ति। छन्दोभिर्वा एष
 क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाः स्याच्छृणत्ति। छृन्धि
 वाचमित्याह। वाचमेवावरुन्धे। छृन्ध्यूर्जमित्याह।
 ऊर्जमेवावरुन्धे। छृन्धि हविरित्याह। हविरेवाकः।
 देवं पुरश्चर सध्यासन्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्॥२९॥

स्याद्यत्प्रवर्ग्यश्छन्दांभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्यृणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृणुच्छन्दाऽस्या-
च्छृणुत्यष्टौ च॥

[३]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होता॑र्धर्मम्भिष्टुहीत्याह। ए॒ष वा ए॒तर॑हि
बृह॒स्पतिः॑। यद्व॒ह्मा। तस्मा॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॑ प्रच॑रति।
आ॒त्मनोऽना॑त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वेत्याह। ए॒ता वा
ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ꣳ सम॑र्धयति। म॒दन्तीभिः॑
प्रोक्ष॑ति। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति॥३०॥

अ॒भि॒पूर्वं प्रोक्ष॑ति। अ॒भि॒पूर्वमे॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। त्रिः
प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। होताऽन्वा॑ह।
रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॑ꣳ सन्त॑त्यै। त्रि॒ष्टुभः॑
स॒तीर्गा॑य॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥३१॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॑णः। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति।
सन्त॑त॒मन्वा॑ह। प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य सन्त॑त्यै। अथो॑
रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। यत्प॑रि॒मिता॑ अनु॒ब्रूयात्। प॑रि॒मित॒मव॑रुन्धीत।
अ॒प॑रि॒मिता॑ अन्वा॑ह। अ॒प॑रि॒मित॒स्याव॑रुद्धौ। शिरो॑ वा
ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥३२॥

यत्प्र॑वर्ग्यः। ऊ॒र्द्ध्व॒ञ्जाः। यन्मौ॒ञ्जो वे॒दो भ॑वति।

ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः समर्धयति। प्राणाहुतीर्जुहोति।
 प्राणानेव यजमाने दधाति। सप्त जुहोति। सप्त वै
 शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता
 मध्वाऽनक्तित्याह॥ ३३॥

तेजसैवैनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपा-
 स्यति। अस्या अनतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य।
 यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः। प्रलवानादीप्योपास्यति।
 देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति।
 एतद्वरहिरह्येषः॥ ३४॥

अर्चिरसि शोचिरसीत्याह। तेज एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं
 दधाति। सःसीदस्व महाः असीत्याह। महान् ह्येषः।
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये
 दर्शपूर्णमासयोः। अथ कथा होता यजमानायाऽऽशिषो
 नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः खलु वा अन्यो यज्ञः।
 उपरिष्ठादाशीरन्यः॥ ३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूष्याह।
 शीर्षत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवरुन्धे। आयुः

पुरस्तादाह। प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः।
विधृतिमुपरिष्ठात्। प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा
एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥ ३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा
भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे भूया
मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। चितः स्थ परिचित इत्याह।
अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो रश्मयः॥ ३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यं
रश्मिभिः पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः
पर्यूढः। तस्माद्राजा विशा पर्यूढः। तस्माद्भ्रामणीः संजातैः
पर्यूढः। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्।
यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश
भवन्ति॥ ३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति
त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति।
तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याह

व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि निदधाति।
अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः
परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायंकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागृतमसीति
ध्वित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनीति।
प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति।
त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। यत्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एतां ह वा
अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं
परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै ध्वित्राणि।
अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य
धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयं सर्वतः

पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहोप उपरिष्टादाशीरन्यो व्यास्थापर्यन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम
समंष्ट्रे द्वे च॥ [४]

अग्निष्वा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह।
अग्निरेवैनं वसुभिः पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स
मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। इन्द्रस्त्वा
रुद्रेदक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनं
रुद्रेदक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो
रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः
पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह। वरुण एवैनमादित्यैः
पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।
द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन
छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो
रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह।
आशिषमेवैतामाशास्ते। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्ठा-
द्रोचयतु पाङ्केन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरेवैनं विश्वैर्देवै-

रुपरिष्टाद्रोचयति पाङ्केन छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते॥४४॥

रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष देवेषु।
रोचिषीयाहं मनुष्येष्वित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राद्धर्म
रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह।
रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचितोऽहं
मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह।
रुचित एवैष मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति।
रुगसि रुचं मयि धेहि मयि रुगित्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति
प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः।
अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह।
रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको यजमानः॥४५॥

पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते
शास्तेऽष्टौ च॥

[५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः।
पुरस्तादुपसदा प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः

प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव
लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा
ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति।
द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे।
चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विंशतिरर्धमासाः।
अर्धमासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु।
सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः।
यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्यै प्रवृज्यात्।
प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्थ्यै प्रवृज्यात्। प्रजां पशून्स्य
निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं
च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः।
प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ
वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव
प्रजानां गोप्तरं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परा च पृथिभिश्चरन्तमित्याह।
 आ च ह्येष परा च पृथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स
 विषूचीर्वसान् इत्याह। सध्रीचींश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः
 प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ
 ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु
 माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति।
 समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह।
 अग्निर्ह्यैवैषोऽग्निना सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा
 गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो
 विभासि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मा ऋतू
 कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रा यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्थसन्द-
 धाति। विश्वासां भुवां पत इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मा
 ऋतू कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह।
 शैशिरावेवास्मा ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
 देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः।
 तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता
मतीनामित्याह। प्रजा वै मृतयः। तासामेष एव पिता।
यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष
प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ सः
सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं चैवाऽऽदित्यं प्रवर्ग्यं च सः शास्ति।
आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह। बोधयत्येवैनम्।
न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्न्यै दशमः। नव वै पुरुषे
प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो
दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे।
यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः।
ऋत्विजोऽवेक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः
प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत।
प्रजानां सृष्ट्यै। रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति।

वर्षु॑कः पु॒र्जन्यो॑ भवति। सं प्र॒जा ए॑धन्ते। रु॒चि॒तमवै॑क्षन्ते।
रु॒चि॒तं वै ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सिनो॑ भवन्ति॥५६॥

अ॒धी॒यन्तोऽवै॑क्षन्ते। सर्व॒मायु॑र्यन्ति। न प॒त्यवै॑क्षेत।
यत्प॒त्यवै॑क्षेत। प्र॒जायेत। प्र॒जां त्व॑स्यै निर्द॑हेत्। यन्नावै॑क्षेत।
न प्र॒जायेत। नास्यै॑ प्र॒जां निर्द॑हेत्। ति॒रस्कृ॑त्य॒ यजु॑र्वाचयति।
प्र॒जायेत। नास्यै॑ प्र॒जां निर्द॑हति। त्व॒ष्टी॑मती ते स॒पेये॒त्याह॑।
स॒पा॒द्धि॒ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते॥५७॥

ऋत॒वो हि शि॒रः सर्व॑पृष्ठे प्रवृणु॒क्त्यनि॑पद्यमान॒मित्या॑ह ग॒तेत्या॑ह शा॒रदा॑वेवास्मां ऋतू॒ कल्प॑यति
रुन्धे कवी॒नामि॒त्याह॑ प्रा॒णाः प्रति॑दधाति भवन्ति वाचयति च॒त्वारि॑ च॥—————[६]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इति॑ र॒शना॑माद॒त्ते प्र॑सू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याह॑। अ॒श्विनौ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामि॒त्याह॑ य॒त्यै। आ॒द॒देऽदि॒त्यै
रा॒स्नाऽसी॒त्याह॑ यजु॑ष्कृत्यै। इ॒ड ए॒ह्यदि॒त ए॒हि
स॒र॒स्व॒त्येही॒त्याह॑। ए॒तानि॒ वा अ॑स्यै दे॒वना॑मानि॒।
दे॒वना॑मै॒रेवै॒नामा॑ह्वयति। अ॒सा॒वे॒ह्यसा॒वे॒ह्यसा॒वेही॒त्याह॑।
ए॒तानि॒ वा अ॑स्यै म॒नुष्य॑ना॒मानि॑॥५८॥

म॒नुष्य॑ना॒मैरे॒वैना॑मा॒ह्वय॑ति। षट्थ॑सम्प॒द्यन्ते॑। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑।

ऋतुभिरेवैनामाह्वयति। अदित्या उष्णीषमसीत्याह।
यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वथ्सः।
पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवैनं देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह।
अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति।
यस्ते स्तनः शशय इत्याह। स्तौत्येवैनान्। उस्त्रं घर्मः
शिःषोस्त्रं घर्मं पाहि घर्मायं शिःषेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै
देहीति। तादृगेव तत्। बृहस्पतिस्त्वोप सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनामुपसीदति।
दानवः स्थ परंव इत्याह। मेध्यानेवैनान्करोति। विष्वग्वृतो
लोहितेनेत्याह व्यावृत्त्यै। अश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्यै
पिन्वस्व पूष्णे पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्वेत्याह। एताभ्यो
ह्येषा देवताभ्यः पिन्वते। इन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह।
इन्द्रमेव भागधेयेन समर्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि
त्रैष्टुभोऽसि जागतमसीति शफोपयमानादत्ते। छन्दोभि-
रेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं

भा॒ग॒म॒कः॑। अ॒श्वि॒नौ॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ शि॒रः॑ प्र॒ति॒द॒ध॒ता॒व॒ब्रू॒ता॒म्।
 आ॒वा॒भ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां॒ वष॑ट्क॒र्या॒ता इति॑। इन्द्रा॑श्वि॒ना म॑धु॒नः॒
 सा॒र॒घ॒स्ये॒त्या॒ह। अ॒श्वि॒भ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां॒ वष॑ट्क॒रोति॑। अथो॑
 अ॒श्वि॒ना॒वे॒व भा॑ग॒धे॒ये॒न॒ सम॑र्धयति॥६२॥

घ॒र्म पा॑त॒ वस॒वो य॑ज॒ता व॑डित्या॒ह। वसू॑ने॒व भा॑ग॒धे॒ये॒न॒
 सम॑र्धयति। यद्व॑षट्क॒र्या॒त्। या॒तया॑माऽस्य॒ वष॑ट्क॒रः स्या॑त्। यन्न
 व॑षट्क॒र्या॒त्। र॒क्षा॑सि॒ य॒ज्ञः॑ ह॒न्युः॑। व॑डित्या॒ह। प॒रोक्ष॑मे॒व
 वष॑ट्क॒रोति॑। नास्य॑ या॒तया॑मा॒ वष॑ट्क॒रो भ॑व॒ति। न य॒ज्ञः॑
 र॒क्षा॑सि॒ घ्न॑न्ति॥६३॥

स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य॒ र॒श्मये॑ वृ॒ष्टि॒व॒न॒ये जु॒होमी॑त्या॒ह। यो
 वा अ॑स्य॒ पु॒ण्यो र॒श्मिः॑। स वृ॒ष्टि॒व॒निः॑। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जु॒होति॑।
 मधु॑ ह॒वि॒र॒सी॒त्या॒ह। स्व॒द॒य॒त्ये॒वैन॑म्। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्त॒पे॒त्या॒ह।
 य॒था॒य॒जु॒रे॒वै॒तत्। द्या॒वा॒पृ॒थि॒वी॒भ्यां॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामीत्या॒ह।
 द्या॒वा॒पृ॒थि॒वी॒भ्या॑मे॒वैनं॑ परि॑गृह्णाति॥६४॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामीत्या॒ह। अ॒न्तरि॑क्षेणै॒वैन॑मुप॑यच्छति।
 न वा ए॒तं म॑नु॒ष्यो भ॑र्तु॒म॒र्ह॒ति। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तॄ॒णाम॑नु॒मतो॑

भर्तुः॑ शकेयमित्याह। देवैरेवैनं॑ पितृभिरनु॑मत आदत्ते। वि
वा ए॒नमे॒तदर्ध॑यन्ति। यत्प॒श्चात्प्र॑वृज्यं पुरो जुह्व॑ति। तेजो॑ऽसि
तेजो॑ऽनु प्रेहीत्याह। तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। दि॒विस्पृ॑ङ्गा
मां हि॑ःसीरन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हि॑ःसीः पृथिविस्पृङ्गा मां
हि॑ःसीरित्याहाहि॑सायै॥६५॥

सुव॑रसि सुव॑र्मे यच्छ॒ दिवं॑ यच्छ॒ दिवो॑ मां पा॒हीत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। शिरो॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य। यत्प्र॑वृ॒र्ग्यः।
आ॒त्मा वा॒युः। उ॒द्यत्य॑ वातना॒मान्या॑ह। आ॒त्मन्ने॒व य॑ज्ञस्य
शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। अ॒न॒वान॑म्। प्रा॒णाना॑ः स॒न्तत्यै॑।
पश्चा॑ह॥६६॥

पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति।
अ॒ग्नये॑ त्वा वसु॑मते॒ स्वाहे॑त्याह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्नि॑र्वसु॒-
मा॒न्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहे॑त्याह।
च॒न्द्रमा॒ वै सोमो॑ रु॒द्रवा॑न्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय
त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहे॑त्याह॥६७॥

अ॒प्सु वै वरु॑ण आदि॒त्यवा॑न्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
बृ॒हस्प॑तये त्वा वि॒श्वदे॑व्यावते॒ स्वाहे॑त्याह। ब्र॒ह्म वै

देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे त्वंभुमते
 विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै
 सवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं
 जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो
 वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो
 जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
 विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं
 लोकमायन्। तद्रौहिण्यो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः।
 रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः
 केतुना जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः
 केतुना जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहेत्याह। आदित्य-
 मेव तदमुष्मिल्लोकेऽह्ना परस्ताद्वाधार। रात्रिया अवस्तात्।
 तस्माद्सावादित्योऽमुष्मिल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिंसायै पश्चाऽहादित्यवन्ते
 स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि च॥

[७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति।

अथो॑ दुरि॑ष्ट्या ए॒वैनं॑ पाति। विश्वा॑ दे॒वान॑याडि॒हेत्या॑ह।
 विश्वा॑ने॒व दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॑
 मधोः॑ पिबतमश्चि॒नेत्या॑ह। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति।
 स्वाहा॑ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य॒ शं यजु॑र्भिरि॒त्याह॑। अ॒भ्ये॑वैनं॑ घारयति।
 अथो॑ ह॒विरे॒वाकः॑॥ ७०॥

अ॒श्विना॑ घ॒र्म पा॑त॒ः हा॑र्दि॒वान॑महर्दि॒वाभि॑रू॒तिभि॑रि॒त्याह॑।
 अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। अनु॑ वां द्यावा॑पृथि॒वी
 म॑सा॒तामि॒त्याहा॑नु॒मत्यै॑। स्वाहे॑न्द्रा॒य स्वाहे॑न्द्रा॒वडि॒त्याह॑।
 इन्द्रा॑य॒ हि पु॒रो हू॑यते॑। आ॒श्राव्या॑ह घ॒र्मस्य॑ य॒जेति॑।
 वष॑ट्कृते जुहोति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अनु॑यजति स्व॒गाकृ॑त्यै।
 घ॒र्मम॑पातमश्चि॒नेत्या॑ह॥ ७१॥

पूर्व॑मे॒वोदि॒तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। अनु॑ वां द्यावा॑पृथि॒वी
 अ॑म॒साता॒मि॒त्याहा॑नु॒मत्यै॑। तं प्रा॒व्यं यथा॑वण्णमो॑ दि॒वे
 नमः॑ पृथि॒व्या इ॒त्याह॑। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। दि॒विधा॑ इ॒मं य॒ज्ञं
 य॒ज्ञमि॑मं दि॒विधा॑ इ॒त्याह॑। सु॒वर्ग॑मे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति। दि॒वं
 गच्छा॑न्तरि॒क्षं गच्छ॑ पृथि॒वीं ग॒च्छेत्या॑ह। ए॒ष्वे॒वैनं॑ लो॒केषु॑
 प्रति॑ष्ठापयति। पञ्च॑ प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह॥ ७२॥

दिक्ष्वैवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्धर्मपान्गच्छ पितृन्धर्म-
पान्गच्छेत्याह। उभयैष्वैवैनं प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते।
वर्षुकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः।
यत्प्राद्विन्वते। तद्देवानाम्। यदक्षिणा। तत्पितृणाम्॥ ७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्बुद्राणाम्।
प्राञ्चमुदञ्चं पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु-
दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि-
पिन्वयति॥ ७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिहूर्जे पीपिहीत्याह।
इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह।
यजमानायैवैतामाशिषमाशास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्याह।
आत्मन एवैतामाशिषमाशास्ते। त्विष्यै त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय
त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मे
न्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्याह॥ ७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति
यद्यभिचरेत्। अमुष्यं त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं
गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं सह निरर्थं

गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः।
ताभ्य एवैनं जुहोति। गावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे
वाचः॥ ७६॥

ताभ्य एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै
देवाः प्रतिराः। तेभ्य एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्यां
स्वाहेत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो
घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये वै यज्वानः। ते पितरो घर्मपाः।
तेभ्य एवैनं जुहोति॥ ७७॥

रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन
समर्धयति। सर्वतः समनक्ति। सर्वत एव रुद्रं निरवदयते।
उदञ्चं निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि
रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत।
यदन्वीक्षेत॥ ७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकः स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो
माऽहो रात्रियै मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे
दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति।
अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा ते अग्ने

स॒मि॒त्तया॒ समि॑ध्य॒स्वाऽऽयु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽञ्जी॒रित्या॑ह।
 आयु॑रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अ॒ग्निज्यो॑ति॒ज्योति॑र॒ग्निः
 स्वाहा॒ सूर्यो॑ ज्योति॒ज्योतिः॑ सूर्यः॒ स्वाहे॑त्याह।
 य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यम॒ग्निहो॑त्रा(३)न
 हो॒त॒व्या(३)मि॒ति॥ ७९॥

यद्यजु॑षा जुहु॒यात्। अय॑थापूर्वमाहु॒ती जुहु॑यात्। यन्न
 जुहु॑यात्। अ॒ग्निः परा॑भवेत्। भूः स्वाहे॒त्येव हो॑त॒व्यम्।
 य॒था॒पूर्वमाहु॑ती जुहोति॑। ना॒ग्निः परा॑भवति। हु॒तः ह॒विर्मधु॑
 ह॒विरि॑त्याह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्। इन्द्र॑तमेऽग्न॒ावि॑त्याह॥ ८०॥

प्रा॒णो वा इन्द्र॑तमोऽग्निः। प्रा॒ण ए॒वैन॒मिन्द्र॑तमेऽग्नौ
 जुहो॑ति। पि॒ता नो॑ऽसि मा मां हि॑सी॒रित्या॑हाहि॑सायै।
 अ॒श्याम॑ ते देव घ॒र्म मधु॑मतो वाज॑वतः पि॒तुम॑त॒ इत्या॑ह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। स्व॒धा॒विनो॑ऽशी॒महि॑ त्वा मा मां
 हि॑सी॒रित्या॑हाहि॑सायै। तेज॑सा वा ए॒ते व्यु॑ध्यन्ते। ये
 प्र॒व॒र्ग्येण॑ चर॑न्ति। प्राश्न॑न्ति। तेज॑ ए॒वात्म॑न्दधते॥ ८१॥

स॒व॒त्स॒रं न मा॑सम॑श्जीयात्। न रा॒मामु॑पेयात्। न
 मृ॒न्म॒येन॑ पिबेत्। नास्य॑ रा॒म उच्छि॑ष्टं पिबेत्। तेज॑

ए॒व तथ्सं॑श्य॒ति। दे॒वा॒सुराः संय॑न्ता आसन्। ते दे॒वा
वि॒ज॒यमु॑प॒यन्तः। वि॒भ्राजि॑ सौ॒र्ये ब्रह्म॑सन्त्य॒दधत। यत्किं
च॑ दि॒वाकी॒र्त्यम्। तदे॒तेनै॒व व्र॑तेना॒गोपा॑यत्। तस्मा॑दे॒तद्व्र॑तं
चा॒र्यम्। तेज॑सो गोपी॒थाय॑। तस्मा॑दे॒तानि॒ यजूं॑षि वि॒भ्राजः॑
सौ॒र्यस्ये॒त्याहुः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्य॑ इति॑ प्रा॒तः
संसा॑दयति। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्य॒ इति॑ सा॒यम्। ए॒ता वा
ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ संम॑र्धयति॥८२॥

अ॒क॒र॒श्चि॒नेत्या॑ह प्र॒दिशो॑ ग॒च्छे॒त्याह॑ पि॒तृणा॑मन्तःप॒रिधि॑ पि॒न्वय॑ति धा॒रये॒त्याह॑ वाचो॑ घ॒र्मपा॑स्तेभ्यं
ए॒वैनं॑ जुहोत्य॒न्वीक्षे॑त होत॒व्या(३)मि॒त्यग्ना॑वित्या॒ह दध॑तेऽगोपाय॒थ्सप्त॑ च॥—————[८]

घ॒र्म या ते॑ दि॒वि शु॒गिति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति।
छ॒न्दोभि॑रे॒वास्यै॒भ्यो लो॒केभ्यः॑ शु॒च॒मव॑ यजते। इ॒यत्य॑ग्रे
जुहोति। अथे॒यत्यथे॑यति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अनु॑ नोऽद्यानु॒-
मति॑रित्या॒हानु॑मत्यै। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॑ इत्या॒ह। दि॒व
ए॒वेमाँल्लो॒कान्दा॑धार। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया॑ इत्या॒ह॥८३॥

ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पाया॑
इत्या॒ह। प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्दा॑धार। शिरो॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒सौ खलु॑ वा आ॒दित्यः॑ प्र॑व॒र्ग्यः। तं यद्दक्षि॑णा
प्र॒त्यश्च॑मुद॑श्चमुद्वा॒सये॑त्। जि॒ह्वं य॒ज्ञस्य॑ शिरो॑ हरेत्।

प्राञ्चमुद्वासयति। पुरस्तादेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राञ्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति।
शफोपयमान्धवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनं
सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद।
औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे।
वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्ववैति।
साम वै रक्षोहा। रक्षसामपहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रयं इमे
लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षांस्यपहन्ति। पुरुषः पुरुषो
निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी। रक्षसामपहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवीं शुचाऽर्पयेत्।
यदप्सु। अपः शुचार्षयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः
शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु। वनस्पतीञ्छुचार्षयेत्। हिरण्यं
निधायोद्वासयति। अमृतं वै हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया
इति त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः।

तस्य शुचं शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्सम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचं शमयति। चतुः
सक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्या एष एव नाभिः। यत्प्रवर्ग्यः।
तस्मादेवमाह। सदो विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो
अप ह्वर इत्याह भ्रातृव्यापनुत्यै। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो
गन्धर्व इत्याह। रूपमेवास्येतन्महिमानं रन्ति बन्धुतां
व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह।
अभिचार एवास्यैषः। अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा
ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह।
स्तौत्येवैनमेतत्। चिदसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं
गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै।

वि॒श्वाव॑सु॒ꣳ सोम॑ गन्ध॒र्वमित्या॑ह। यदे॒वास्य॑ क्रि॒यमाण॑-
स्यान्त॒र्यन्ति॑। तदे॒वास्यै॒तेना॑ प्या॒ययति॑। वि॒श्वाव॑सु॒रभि॑ तन्नो
गृणा॒त्वित्या॑ह॥११॥

पूर्व॑मे॒वोदित॑म्। उत्त॑रेणा॒भि गृ॑णाति। धि॒यो हि॒न्वानो॑
धि॒य इ॒न्नो अ॒व्यादि॒त्याह॑। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। प्रा॒ऽऽसां॑
गन्ध॒र्वो अ॒मृता॑नि वोच॒दित्या॑ह। प्रा॒णा वा अ॒मृताः॑।
प्रा॒णाने॒वास्मै॑ कल्पयति। ए॒तत्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गा
इत्या॑ह। दे॒वो ह्ये॒ष सं दे॒वानु॑पैति॑। इ॒दम॒हं म॑नु॒ष्यो
मनु॑ष्या॒नित्या॑ह॥१२॥

म॒नु॒ष्यो हि॑। ए॒ष स॒न्म॑नु॒ष्यानु॑पैति॑। ई॒श्वरो॑ वै
प्र॒व॒र्ग्यमु॒द्वास॑यन्। प्र॒जां प॒शून्सो॑मपी॒थम॑नु॒द्वासः॑ सोम॑
पी॒थानु॑मेहि॑। स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑णेत्या॑ह। प्र॒जामे॒व
प॒शून्सो॑मपी॒थमा॒त्मन्ध॑त्ते। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः
स॒न्त्वित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै
भू॒यासु॒र्योऽस्मा॑न्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्म इत्या॑ह।
अ॒भि॒चार॑ ए॒वास्यै॒षः। प्र॒ वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते। यः
प्र॒व॒र्ग्यमु॒द्वास॑यति॑। उ॒दुत्यं॑ चि॒त्रमि॑ति॒ सौरी॑भ्या॒मृग्भ्या॑ पु॒नरे॒त्य॒

गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यत्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥९३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्माया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपंहत्यै वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गृणात्वित्याह मनुष्यान्वित्याहास्यैषौऽष्टौ च॥—————[९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदेभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्। शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥९४॥

तथ्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वासयेत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।

मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णेव मुखं सन्धात्यन्नाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्भासितं वयांसि
पर्यासते। परि वै तां समां प्रजा वयांस्यस्यासते॥९६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्भासयेत्। प्रजानां गोपीथाय।
पुरो वा पश्चाद्वोद्भासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति।
तत्पश्चान्निम्नोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्भासयति। अपां मध्य
उद्भासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः
प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥९७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्भासयेत्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि
प्रवर्तयति। औदुम्बर्यां शाखायामुद्भासयेत्। ऊर्ग्व
उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥९८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह।
शुचैवास्य प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमाच्छति। यत्र
दर्भा उपदीकसन्तताः स्युः। तदुद्भासयेद्वृष्टिकामस्य। एता
वा अपामनूज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा
आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं

नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥११॥

गोः पयं उत्तरवेदिंरांसते स्थापयति घर्मो यन्ति॥—————[१०]

प्रजापतिः सम्प्रियमाणः। सम्राट्सम्भृतः। घर्मः प्रवृक्तः।
महावीर उद्वासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः।
स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयाँसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै
कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं
विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते
वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवेनं
तनुवौ॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति
जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपीक्रामत्। तां देवाः
प्रवर्ग्येणैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन्। यच्चतुर्विंशतिकृत्वः
प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।
पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सँसन्नः॥१०२॥

वसवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः

पयस्यानीयमाने। मारुतः कथन्। पौष्ण उदन्तः।
सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः।
वायुर्हियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि
नामान्यकुरुता। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादिषोऽश्नुत
इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः।
यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत।
अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नम-
सृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्ववैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा स०संज्ञो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥[११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामा९ एति।
यद्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्र-
वृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते।
आदित्यो भूत्वा रुशमीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते। चन्द्रमा
भूत्वा नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहं न्प्रवृज्यते॥ ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमेति।
 यत्सप्तमेऽहं न्प्रवृज्यते॥ धाता भूत्वा शक्करीमेति।
 यदष्टमेऽहं न्प्रवृज्यते॥ बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति।
 यन्नवमेऽहं न्प्रवृज्यते॥ मित्रो भूत्वा त्रिवृत इमाँल्लोकानेति।
 यदशमेऽहं न्प्रवृज्यते॥ वरुणो भूत्वा विराजमेति॥१०७॥

यदेकादशेऽहं न्प्रवृज्यते॥ इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति।
 यद्वादशेऽहं न्प्रवृज्यते॥ सोमो भूत्वा सुत्यामेति।
 यत्पुरस्तादुपसदां प्रवृज्यते॥ तस्मादितः पराङ्मँल्लोकाः-
 स्तपन्नेति। यदुपरिष्ठादुपसदां प्रवृज्यते॥ तस्मादमुतोऽर्वा-
 ङ्मँल्लोकाः स्तपन्नेति। य एवं वेद। ऐव तपति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥ [१२]

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒श्रामि॑ य॒जुषा॑ प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

प॒रे॒यु॒वा॑सं प्र॒वतो॑ म॒हीर॑नु॒ बहु॑भ्यः पन्था॑मनपस्प॒शान॑म्।
वै॒व॒स्व॒त॑स॒ स॒ङ्ग॑म॒नं॒ जना॑नां य॒म॑स॒ राजा॑न॒स॒ ह॒विषा॑
दुव॑स्यत। इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒मन्वा॑ग॒न्नपै॑त॒दूह॑ यदि॒हाबि॑भः
पु॒रा। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां॒ यथा॑ ते द॒त्तं बहु॑धा
वि॒बन्धु॑षु। इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी अ॑सु॒नीथा॑य वो॒ढवै॑।
या॒भ्यां य॒मस्य॑ सा॒दन॑स॒ सु॒कृतां॑ चापि॒ गच्छ॑तात्। पू॒षा
त्वे॒तश्चा॑वयतु प्रवि॒द्वान॑न॒ष्टप॑शु॒र्भुवन॑स्य गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्यः॑
परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒र्दे॒वेभ्यः॑ सु॒विद॑त्रे॒भ्यः। पू॒षेमा॑ आ॒शा
अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्मा॑स॒ अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा
अ॒घृणिः॑ सर्व॒वीरो॑ऽप्र॒युच्छ॑न्पु॒र ए॑तु प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु प्रप॑थे
पुर॑स्ता॒त्। यत्रा॑ऽऽस॑ते सु॒कृतो॑ यत्र ते य॒युस्त॑त्र त्वा दे॒वः
स॒वि॒ता द॑धातु। भुवन॑स्य पत इ॒द॑स॒ ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॑
स्वाहा॑। पुरु॑षस्य सयाव॒र्यपे॑द॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो अत्र॒

नापरः पुरा जुरस आयति। पुरुषस्य सयावरि वि ते प्राणमसि स्रसम्। शरीरेण महीमिहि स्वधयेहि पितृनुपं प्रजयाऽस्मानिहावह। मैवं माऽस्ता प्रियेऽहं देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽभ्याववृथ्स्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्यं प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि। हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव। सुवर्णं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। धनुरहस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामृत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता

मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व
मेदसा पीवसा च। नेत्वा धृष्णुरहरसा जरहृषाणो
दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्क्ष्यातै। मेनमग्ने विदहो माऽभिश्चो माऽस्य
त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं करवो जातवेदोऽथेमेनं
प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा करसिं जातवेदोऽथेमेनं
परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां
वशनीर्भवाति। सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च
गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्र ते
हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं
तपस्व तं ते शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो
जातवेदस्ताभिर्वहेम५ सुकृतां यत्र लोकाः। अयं वै
त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः
पित्रे लोककृज्जातवेदो वहैम५ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानभ्याववृध्वाभिमातीर्जयेम शरीरैश्चत्वारि च॥ [१]

य एतस्य पथो गोतारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथो
रक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथोभिरक्षितारस्तेभ्यः
स्वाहाऽऽख्यात्रे स्वाहाऽपाख्यात्रे स्वाहाऽभिलालपते

स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्नये कर्मकृते स्वाहा यमत्र
 नाधीमस्तस्मै स्वाहा। यस्त इध्मं जुभरथ्सिष्विदानो मूर्धानं
 वात तपते त्वाया। दिवो विश्वस्मात्सीमघायुत उरुष्यः।
 अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्नये
 वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥ [२]

प्र केतुना बृहता भ्रात्यग्निराविर्विश्वानि वृषभो रोरवीति।
 दिवश्चिदन्तादुप मामुदानं डपामुपस्थे महिषो ववर्ध। इदं
 त एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व।
 संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे।
 नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तः हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा।
 हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्।
 अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा।
 अथा पितृन्सुविदत्राः अपीहि यमेन ये सधमादं मदन्ति।
 यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा।
 ताभ्याः राजन्परि देह्येनः स्वस्ति चास्मा अनमीवं च
 धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः
 अनु। तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्।
 सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो मधु प्रधावति
 तांश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो ये
 तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्तांश्चिदेवापि गच्छतात्।
 तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये
 चक्रिरे महत्तांश्चिदेवापि गच्छतात्। अश्मन्वती रेवतीः
 सः रभध्वमुत्तिष्ठत् प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये
 असन्नशेवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रः सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे।
 येनापुनादिन्द्रमनार्तमार्त्यं तेनाहं माः सर्वतनुं पुनामि। या
 राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः।
 धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्रय्या वर्चसा
 सः सृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्।
 देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता
 पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्तं
 शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च। यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु
 निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा।
 शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या
 सुसङ्गमयेमः स्वग्निः शमय। शं ते धन्वन्या आपः शमु ते
 सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु वर्ष्याः।
 शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहारो
 वर्षतु शमु पृष्ठाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः।
 आयुर्वसान् उप यातु शेषः सङ्गच्छतां तनुवां जातवेदः।
 सङ्गच्छस्व पितृभिः सः स्वधाभिः समिष्टापृतेन परमे
 व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः
 संविता दधातु। यत्ते कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः
 सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु सोमश्च
 यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवः सम्भरस्व मेह
 गात्रमवहा मा शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र
 त्वा देवः संविता दधातु। इदं त एकं पर ऊत एकं

तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि
 प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व
 परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्यां संविदानोत्तमं नाकमधि
 रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या
 राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि
 जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्रये वैश्वानराय सुवर्गाय
 लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयता५ सधस्थे पञ्च च॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता।
 आसीदता५ सुप्रयतेह बर्हिष्यूजाय जात्यै मम शत्रुहत्यै।
 यमे इव यतमाने यदैतं प्रवाम्भरन्मानुषा देवयन्तः।
 आसीदतः५ स्वमुं लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे
 नः। यमाय सोमः५ सुनुत यमाय जुहुता हविः। यमः५
 ह यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत
 प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमदीर्घमायुः प्र जीवसे।
 यमाय मधुमत्तमः५ राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः
 पूर्वजेभ्यः पूर्वेभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठ्यं जगत्तः पार्थिवस्यैकं इदृशी। यमं
 भङ्ग्यश्रवो गाय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्ग्यश्रवो
 यो राजानपरोध्यः। येनापो नद्यो धन्वानि येन द्यौः
 पृथिवी दृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः
 शफान्। अश्वाननश्यतो दानं यमो राजाभि तिष्ठति। यमो
 दाधार पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे
 यत्प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा षड्यथा पञ्च दशर्षयः।
 यमं यो विद्यात्स ब्रूयाद्यथैक ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकद्रुकेभिः पतति षडुर्वीरेकमिद्वहत्। गायत्री
 त्रिष्टुप्छन्दांसि सर्वा ता यम आहिता। अहरहर्नयमानो
 गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मनवैर्यमः।
 वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजानि ते जनाः। ये
 चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह
 विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाश्च ये नमस्यन्ति
 ब्राह्मणाश्चापचित्यन्ति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबन्ते
 यमः। अत्रा नो विश्वपतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥

पृथिकृद्द्यौं विजानतेऽनु वेनति॥

[५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सं शतधारमेतम्।

तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभर्त्पिन्वमाने।
 द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः।
 तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः।
 इमं समुद्रं शतधारमुत्सव्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये।
 घृतं दुहानामदितिं जनायाग्रे मा हिंसीः परमे व्योमन्।
 अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च
 नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तुभिर्व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै।
 सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे।
 तेभिर्यज्यन्तामघ्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा
 बध्यन्तां शुनमष्टामुदिङ्गय शुनांसीरा शुनमस्मासु धत्तम्।
 शुनांसीराविमां वाचं यद्विवि चक्रथुः पयः। तेनेमामुप
 सिञ्चतम्। सीते वन्दामहे त्वाऽर्वाची सुभगे भव। यथा
 नः सुभगा संसि यथा नः सुफला संसि। सवितैतानि
 शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव।
 विमुच्यध्वमघ्निया देवयाना अतारिष्म तमसस्पारमस्य।
 ज्योतिरापाम् सुवरगन्म॥१५॥

प्र वाता॒ वान्ति॑ प॒तय॑न्ति वि॒द्युत॒ उदोष॑धीर्जिहते॒ पिन्वते॑
 सुवः॑। इरा॒ विश्व॑स्मै भुव॑नाय जायते यत्प॒र्जन्यः॑ पृथि॒वीः
 रेत॒साऽव॑ति। यथा॑ य॒माय॑ हार्म्यमव॑प॒न्पञ्च॑ मान॒वाः। ए॒वं
 व॑पामि हार्म्यं यथासा॑म जीवलो॒के भूर॑यः। चितः॑ स्थ परि॒चितं
 ऊ॒र्ध्वचि॑तः श्रयध्वं पि॒तरो॑ देवता॑। प्र॒जाप॑तिर्वः सादयतु॒ तया॑
 देवत॑या। आप्या॑यस्व सन्तै॑॥१६॥

अ॒घ्निया अ॑गन्म स॒प्त च॑॥ [६]

उत्तै॑ तभ्रोमि पृथि॒वीं त्वत्प॑रीमं लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒हः
 रि॒षम्। ए॒ताः स्थू॑णां पि॒तरो॑ धारयन्तु तेऽत्रा॑ य॒मः
 साद॑नात्ते मि॒नोतु॑। उप॑सर्प मा॒तरं॒ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं
 पृथि॒वीः सु॑शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा युव॒तिर्दक्षि॑णावत्येषा त्वा
 पातु॑ निर्ऋ॒त्या उप॑स्थै॑। उ॒द्धश्च॑स्व पृथि॒वि मा वि॒बा॑धिथाः
 सूपा॑य॒नास्मै॑ भव सू॒पव॑श्च॒ना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑सि॒चाभ्ये॑नं
 भूमि॑ वृणु। उ॒द्धश्च॑माना पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि स॒हस्रं॑ मि॒त
 उप॑ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासो॑ मधु॒श्रुतो॑ विश्वाहा॑स्मै शर॒णाः
 स॒न्त्वत्र॑। ए॒णी॑र्धा॒ना हरि॑णी॒रर्जु॑नीः सन्तु धे॒नवः॑। ति॒लव॑त्सा
 ऊ॒र्जम॑स्मै दुहा॑ना॒ विश्वाहा॑ स॒न्त्वन॑प॒स्फुर॑न्तीः॥१७॥

एषा ते यमसादने स्वधा निर्धीयते गृहे। अक्षितिर्नाम
 ते असौ। इदं पितृभ्यः प्रभरेम बर्हिर्देवेभ्यो जीवन्त उत्तरं
 भरेम। तत्त्वमारोहासो मेध्यो भवं यमेन त्वं यम्या संविदानः।
 मा त्वा वृक्षौ सम्बाधिष्ठां मा माता पृथिवि त्वम्। पितृन्
 हि यत्र गच्छास्येधांसं यमराज्ये। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधेथां
 मा माता पृथिवी मही। वैवस्वतः हि गच्छासि यमराज्ये
 विराजसि। नळं प्लवमारोहैतं नळेन पथोऽन्विहि। स त्वं
 नळप्लवो भूत्वा सन्तरं प्रतरोत्तरं॥१८॥

सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः
 पृथिवि शं भव। षड्ढोता सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां
 च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ यदि तत्र ते
 हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरेहि पन्थां
 यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा
 नः प्रजाः रीरिषो मोत वीरान्। शं वातः शः हि ते घृणिः
 शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः शग्माः। पृथिव्यास्त्वा
 लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु तया देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा

नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि
पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥१९॥

अपूपवान्धृतवाऽश्चरुरेह सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं
द्यामुतोपरि। योनिःकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां
धृतभागा इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते
गृहेऽसौ। दशाक्षरा तां रक्षस्व तां गोपायस्व तां
ते परिददामि तस्यां त्वा मा दम्भन्पितरो देवता।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अपूपवान्धृतवान्
क्षीरवान्दधिवान्मधुमाऽश्चरुरेह सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं
द्यामुतोपरि। योनिःकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां
शृतभागाः क्षीरभागा दधिभागा मधुभागा इह स्थ।
एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। शताक्षरा
सहस्राक्षरायुताक्षराऽच्युताक्षरा तां रक्षस्व तां गोपायस्व
तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दम्भन्पितरो देवता।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥२०॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तरं देवतया द्वे च॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः

परि॒किरा॒म्यत्र॑ । तास्ते॑ य॒मः पि॒तृभिः॑ संवि॒दानोऽत्र॑ धे॒नूः
 का॒म॒दु॒घाः॑ करोतु । त्वाम॒र्जुनौष॑धीनां॒ पयो॑ ब्र॒ह्माण॒ इद्वि॑दुः ।
 तासां॑ त्वा॒ म॒ध्यादा॑ददे च॒रुभ्यो॑ अपि॒धात॑वे । दूर्वा॒णां
 स्त॒म्बमा॑ह॒रैतां॑ प्रि॒यत॑मां॒ मम॑ । इ॒मां दि॒शं म॒नुष्या॑णां
 भूयि॒ष्ठानु॑ वि रो॒हतु॑ । काशा॑नां॒ स्त॒म्बमा॑ह॒र रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑ ।
 य ए॒तस्यै॑ दि॒शः प॒राभ॑वन्न॒घाय॑वो॒ यथा॒ तेना॑भ॒वान्पुनः॑ ।
 दु॒र्भाणां॑ स्त॒म्बमा॑ह॒र पि॒तृणा॑मोष॒धीं प्रि॒याम् । अ॒न्वस्यै॑ मूलं॑
 जीवा॒दनु॑ काण्ड॒मथो॑ फलम् ॥ २१ ॥

लो॒कं पृ॒ण ता अ॑स्य॒ सूद॑दो॒हसः॑ । शं वा॒तः श॑ हि
 ते घृ॒णिः श॑मु॒ ते स॒न्त्वोष॑धीः । कल्प॒न्तां ते॒ दि॒शः सर्वाः॑ ।
 इ॒दमे॒व मेतोऽप॑रा॒मार्ति॑मारा॒म काश्च॑न । तथा॒ तद॒श्विभ्यां॑ कृ॒तं
 मि॒त्रेण॑ वरु॒णेन॑ च । व॒रणो वा॑रयादि॒दं दे॒वो व॒नस्प॑तिः । आ॒र्त्यै
 नि॒र्ऋत्यै॑ द्वे॒षाच्च॑ व॒नस्प॑तिः । वि॒धृति॑र॒सि वि॒धा॑रया॒स्मद॒घा
 द्वे॒षांसि॑ श॒मि श॒मया॑स्मद॒घा द्वे॒षांसि॑ य॒व य॒वया॑स्मद॒घा
 द्वे॒षांसि॑ । पृ॒थि॒वीं ग॑च्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ दिवं॑ गच्छ॒ दिशो॑
 गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒ दिवं॑ गच्छा॒न्तरि॑क्षं
 गच्छ॒ पृथि॒वीं ग॑च्छा॒ऽऽपो वा॑ गच्छ॒ यदि॑ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु

प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। अश्म॑न्वती रेवती॒र्यद्वे॑ देव॒स्य स॒वितुः॑ प॒वित्रं॑
या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु॥२२॥

फलं पुनातु॥

[८]

आ रो॑हताऽऽयु॑र्ज॒रसं॑ गृणा॒ना अ॑नुपूर्वं यत॑माना॒ यति॑ष्टा।
इ॒ह त्वष्टा॑ सु॒जनि॑मा सु॒रत्नौ॑ दी॒र्घमा॑युः करतु जी॒वसे॑ वः।
यथाऽहान्य॑नुपूर्वं भव॑न्ति यथ॑र्तव॑ ऋ॒तुभि॑र्यन्ति॒ क्लृप्ताः॑। यथा॒
न पूर्व॑मप॑रो जहा॑त्ये॒वा धा॑तरायू॑षि कल्प॑यैषाम्। न हि॑ ते
अ॒ग्ने त॒नुवै॑ क्रू॒रं च॒कार॒ मर्त्यः॑। क॒पिर्ब॑भस्ति॒ तेज॑नं पुन॑र्ज॒रायु॑
गौरि॑व। अप॑ नः शोशु॑च॒दध॑म॒ग्ने शुशु॑ध्या र॒यिम्। अप॑ नः
शोशु॑च॒दधं॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑। अ॒न॒ङ्गाहं॑न्वा॒रभाम॑हे स्व॒स्तये॑।
स न॒ इन्द्र॑ इव दे॒वेभ्यो॑ वह्निः स॒म्पा॒रणो॑ भव॥२३॥

इ॒मे जी॒वा वि॑ मृ॒तैरा॑व॒वर्ति॑न्नभू॒द्भद्रा॑ दे॒वहू॑तिं नो अ॒द्य।
प्राञ्जो॑गामा॒नृत॑ये ह॒साय॑ द्राघी॒य आयुः॑ प्र॒तरां॑ दधा॒नाः।
मृ॒त्योः प॒दं यो॒पय॑न्तो॒ यदै॒म द्राघी॑य॒ आयुः॑ प्र॒तरां॑ दधा॒नाः।
आ॒प्याय॑मानाः प्र॒जया॒ धने॑न शु॒द्धाः पू॒ता भ॑वथ यज्ञि॒यासः॑।
इ॒मं जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिं द॑धामि॒ मा नोऽनु॑गा॒दप॑रो अर्ध॑मे॒तम्।
श॒तं जी॑वन्तु श॒रदः॑ पु॒रूची॑स्ति॒रो मृ॒त्युं द॑द्महे पर्व॑तेन।

इ॒मा ना॒रीर॑वि॒ध॒वाः सु॒प॒त्नी॒राञ्ज॑नेन स॒र्पि॒षा सम्मृ॑शन्ताम्।
 अ॒न॒श्रवो॑ अन॒मी॒वाः सु॒शे॒वा आ॒रो॒हन्तु॑ जन॒यो योनि॑म॒ग्रे।
 यदा॑ञ्जनं त्रैककु॒दं जा॒तं हि॒मव॑त॒स्प॒रि। तेना॒मृत॑स्य
 मूले॒नारा॑ती॒र्जम्भ॑यामसि। यथा॒ त्वमु॑द्भि॒नत्स्यो॑षधे पृथि॒व्या
 अधि॑। ए॒वमि॒म उ॒द्भि॒न्दन्तु॑ की॒र्त्या यश॑सा ब्रह्मव॒र्चसे॑न।
 अ॒जोऽस्य॑जा॒स्मद॒घा द्वे॒षांसि॑ य॒वोऽसि॑ य॒वया॒स्मद॒घा
 द्वे॒षांसि॑॥ २४॥

भव ज॒म्भया॑म॒सि त्रीणि॑ च॥ [९]

अप॑ नः शोशु॑च॒द॒घम॑ग्रे शुशु॒ध्या र॒यिम्। अप॑ नः
 शोशु॑च॒द॒घम्। सु॒क्षेत्रि॒या सु॑गा॒तुया॒ व॑सू॒या च॑ यजामहे। अप॑
 नः शोशु॑च॒द॒घम्। प्रय॒द्भ॒न्दि॒ष्ठ ए॒षां प्रा॒स्माका॑सश्च सूर॒यः।
 अप॑ नः शोशु॑च॒द॒घम्। प्रय॒द॒ग्नेः सह॑स्वतो वि॒श्वतो॑ यन्ति
 सूर॒यः। अप॑ नः शोशु॑च॒द॒घम्। प्रय॒त्ते अ॒ग्ने सूर॑यो जा॒येम॑हि
 प्र ते॑ व॒यम्। अप॑ नः शोशु॑च॒द॒घम्॥ २५॥

त्व॑ हि वि॒श्वतो॑मुख वि॒श्वतः॑ परि॒भूर॑सि। अप॑
 नः शोशु॑च॒द॒घम्। द्वि॒षो नो॑ वि॒श्वतो॑मु॒खाऽति॑ नावे॒व
 पार॑य। अप॑ नः शोशु॑च॒द॒घम्। स नः॑ सिन्धु॒मिव॑
 ना॒वया॑ति॒ पर्षा॑ स्व॒स्तये॑। अप॑ नः शोशु॑च॒द॒घम्।

आपः प्रवृणादिव यतीरपास्मथ्स्यन्दतामघम्। अपं नः
 शोशुचदघम्। उद्धनादुदकानीवापास्मथ्स्यन्दतामघम्। अपं
 नः शोशुचदघम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाऽं स्वान्गृहान्।
 अपं नः शोशुचदघम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः
 पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः
 शोशुचदघम्॥ २६॥

अघमघं चत्वारि च॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्।
 अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ट्यै।
 मयैतां माऽस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि।
 विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि।
 रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप
 स२सदेम। स२ रय्या समु वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये।
 ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो घृतस्य
 धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाऽं
 स्वसाऽऽदित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोचं चिकितुषे
 जनाय मागामनागामदितिं वधिष्ट। पिबतूदकं तृणान्यत्तु।

ओमुत्सृजत॥२७॥

व॒धि॒ष्ट॒ द्वे च॑॥ _____ [११]

सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॒ यजु॑षां प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सु॒म॒ङ्ग॒लीरि॑यं व॒धूरि॑मा॒ऽसंमे॑त॒ पश्य॑त। सौभा॑ग्यम॒स्यै
द॒त्त्वाया॑थास्तं॒ वि परे॑तन। इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॑पु॒त्रा॒ऽ
सु॒भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राना॑ धेहि॒ पति॑मेकाद॒शं कृ॑धि॥
आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॒ना। कु॒र्वा॒णा ची॒रमा॑त्मनः। वासा॑ऽसि॒ मम॑
गाव॑श्च। अ॒न्नपा॒ने च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे॒ श्रिय॑माव॒ह।

ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑
 बृह॑स्पतिः। शं नो वि॒ष्णुरु॑रु॒क्रमः। नमो॑ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वा॒यो।
 त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं
 वदि॑ष्यामि। स॒त्यं वदि॑ष्यामि। तन्मा॑मवतु। तद्व॒त्कार॑मवतु।
 अव॑तु माम्। अव॑तु व॒त्कार॑म्। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं वदि॑ष्यामि पञ्च॑ च॥ _____ [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः॒ स्वरः॑। मात्रा॒ बलम्। सामं
 सन्ता॒नः। इत्यु॒क्तः शी॑क्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥ _____ [२]

स॒ह नो॑ यशः। स॒ह नो॑ ब्रह्मव॒र्च॒सम्। अथा॑तः
 स॒हि॒ताया॑ उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्च॑स्व॒धि॒कर॑णेषु।
 अधि॑लोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता
 महा॑स॒हि॒ता इ॒त्याच॑क्षते। अथा॑धि॒लो॒कम्। पृथि॑वी
 पूर्वरू॒पम्। द्यौरु॑त्तररू॒पम्। आका॑शः स॒न्धिः॑॥३॥

वायुः॑ सन्धा॒नम्। इत्य॑धि॒लो॒कम्। अथा॑धिज्यौतिषम्।
 अग्निः॑ पूर्वरू॒पम्। आदि॑त्य उत्तररू॒पम्। आपः॑ स॒न्धिः॑।

वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्।
आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं
सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्।
पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्।
इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्।
वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा
महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेदा।
सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण
लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव।
स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देवधारणो भूयासम्।
शरीरं मे विचर्षणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां
भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे
गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावंश्च। अन्नपाने
च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह
स्वाहा॥ आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥ वि मांऽऽयन्तु
ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥ प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥
दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥ शमायन्तु ब्रह्मचारिणः
स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा॥ श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा॥
तं त्वां भगु प्रविशानि स्वाहा॥ स मां भगु प्रविश स्वाहा॥
तस्मिन्सहस्रशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा॥ यथाऽऽपुः
प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा॥ प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां
पद्यस्व॥९॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्रो व्याहृतयः। तासामुहस्मै
तां चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स
आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव
इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते।

भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः।
 मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतींषि
 महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति
 यजूंषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति
 वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्।
 अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा।
 चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै
 देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

असौ लोको यजूंषि वेद द्वे च॥—————[५]

स य एषोऽन्तरहृदय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो
 मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष
 स्तन इवावलम्बते। सैन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो विवर्तते।
 व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति
 वायौ॥१३॥

सुवरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्रोति स्वाराज्यम्।
 आप्रोति मनसस्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्पतिः। श्रोत्रपतिर्वि-

ज्ञानपतिः। एतत्ततो भवति। आकाशशरीरं ब्रह्म।
सत्यात्मप्राणारामं मन आनन्दम्। शान्तिसमृद्धममृतम्।
इति प्राचीनयोग्योपास्व॥१४॥

वायावमृतमेकं च॥ [६]

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशाः। अग्निर्वायुरादित्य-
श्चन्द्रमा नक्षत्राणि। आप ओषधयो वनस्पतय आकाश
आत्मा। इत्यधिभूतम्। अथाध्यात्मम्। प्राणो व्यानोऽपान
उदानः समानः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्तक्। चर्म मांसं
स्नावास्थि मज्जा। एतदधि विधायर्षिरवोचत्। पाङ्क्तं वा इदं
सर्वम्। पाङ्क्तैव पाङ्क्तं स्पृणोतीति॥१५॥

सर्वमेकं च॥ [७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदं सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति
ह स्म वा अप्योश्रावयेत्याश्रावयन्ति। ओमिति
सामानि गायन्ति। ओंशोमिति शस्त्राणि शंसन्ति।
ओमित्यध्वर्युः प्रतिगुरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह
ब्रह्मोपाप्रवानीति। ब्रह्मैवोपाप्रोति॥१६॥

ओन्दशं॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च।
 तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च
 स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं
 च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
 मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
 च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने
 च। सत्यमिति सत्यवचा रार्थीतरः। तप इति तपोनित्यः
 पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि
 तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥—————[१]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो
 वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सर्वर्चसम्। सुमेधा
 अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं षट्॥—————[१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं
 चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
 प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न
 प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्।

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितुव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितुव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितुव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकिथ्सा वा वृत्तविचिकिथ्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितुव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान् प्रमदितुं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्यसु च॥—[११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं
न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुक्मः। नमो
ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव
प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्।
तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्।
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥—[१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्रोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं
ब्रह्म। यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्नुते
सर्वान्कामान्सह। ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा
एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः।
वायोरग्निः। अग्रेरापः। अद्भ्यः पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः।

ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः।
तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः।
अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीऽश्रिताः।
अथो अन्नैव जीवन्ति। अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नऽ
हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। सर्वं वै
तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासते। अन्नऽ हि भूतानां
ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते।
जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च भूतानि। तस्मादन्नं
तदुच्येत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर
आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव।
तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राणं एव
शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश
आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो
हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त
आयुर्यन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि भूतानामायुः।

तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा।
यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर
आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव।
तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव
शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा।
अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं
ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव
शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्।
अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष
पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः।
तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः
पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको
भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः
सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद। तस्माच्चेन्न
प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्थसमश्नुत

इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा
 एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष
 पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं
 पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद
 उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष
 श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति
 ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर
 आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं
 लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुँल्लोकं
 प्रेत्य। कश्चिथ्समंश्नुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां
 प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा। इदं
 सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तथ्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्।
 तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च।
 निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं
 चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तथ्सत्यमित्याचक्षते।
 तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत।

तदात्मानं स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै
 तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी
 भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश
 आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष
 एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां
 विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष
 एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव
 भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदैति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्नि-
 श्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा
 भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो
 बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको
 मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको
 मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको
 देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितॄणां
 चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानांमानुन्दाः। स एक
आजानजानां देवानांमानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानांमानुन्दाः। स एकः
कर्मदेवानां देवानांमानुन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति।
श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवानांमानुन्दाः। स एको
देवानांमानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य।

ते ये शतं देवानांमानुन्दाः। स एक इन्द्रस्यानुन्दः।
श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य।

ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनुन्दाः। स एको बृहस्पतैरानुन्दः।
श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य।

ते ये शतं बृहस्पतैरानुन्दाः। स एकः प्रजापतैरानुन्दः।
श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य।

ते ये शतं प्रजापतैरानुन्दाः। स एको ब्रह्मण आनुन्दः।
श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य।

स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स यं
एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्या। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कामति।

एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं मनोमयमात्मानमुप-
सङ्कामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतमानन्द-
मयमात्मानमुपसङ्कामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं
ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एत९ ह वाचं न
तुपति। किमह९ साधुं नाकुरवम्। किमहं पापमकरवमिति।
स य एवं विद्वानेते आत्मानं९ स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते
आत्मानं९ स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि

भगवो ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः
 श्रोत्रं मनो वाचमिति। त९ होवाच। यतो वा इमानि
 भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि
 संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
 तपस्तत्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्धैव खल्विमानि भूतानि
 जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि
 संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
 अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त९ होवाच। तपसा ब्रह्म
 विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
 तपस्तत्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्धैव खल्विमानि भूतानि
 जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि
 संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
 अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त९ होवाच। तपसा ब्रह्म
 विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
 तपस्तत्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्यैव खल्विमानि

भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि
 संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
 अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म
 विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
 तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्धैव खल्विमानि
 भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं
 प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं
 पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच।
 तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत।
 स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्धैव खल्विमानि
 भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं
 प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या।
 परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतिष्ठिति।
 अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन।
 महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्।

शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः
 प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने
 प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति
 प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्।
 ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः
 प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने
 प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति
 प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्।
 आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे
 पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
 एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति।
 महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यथा कया
 च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते।
 एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 एतद्वै मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते।

एतद्वा अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते।
य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः।
कर्मिति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति
पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ देवीः। तृप्तिरिति
वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति
नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे।
तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत।
महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम
इत्युपासीत। नम्यन्तैऽस्मै कामाः। तद्ब्रह्मेत्युपासीत।
ब्रह्मवान्भवति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं
म्रियन्ते द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः। स
यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्।
अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं
प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं मनोमयमात्मानमुप-
सङ्कम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतमानन्दमय-
मात्मानमुपसङ्कम्य। इमाँल्लोकान्कामात्री कामरूप्यनु-
सञ्चरन्। एतत्साम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३)
वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)-

अ॒हम॒न्नादः॑। अ॒ह॒ꣳ श्लो॒क॒कृ॒द॒ह॒ꣳ श्लो॒क॒कृ॒द॒ह॒ꣳ श्लो॒क॒कृ॒त्।
 अ॒हम॒स्मि प्रथ॑मजा ऋ॒ता(३) स्य॒। पूर्वं॑ दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य
 ना(३) भा॒ङ्ग। यो मा द॑दाति स इ॒देव मा(३) वाः॑।
 अ॒हम॒न्नम॒न्नम॒दन्त॑मा(३) द्धि॒। अ॒हं वि॒श्वं भु॒वं न॒मभ्य॑भ॒वाम्।
 सु॒व॒र्न ज्योतीः॑। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॒पनिष॑त्॥१०॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ क॒रवा॑वहै।
 ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॑वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
 शान्तिः॑॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो
महीयान्। शुक्रेण ज्योतींषि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति
गर्भे अन्तः॥ यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं यस्मिन्देवा
अधि विश्वे निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे
व्योमन्॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति
तेजसा भ्राजसा च। यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे
परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः प्रसूती तोयेन जीवान्
व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च विवेश
भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसं हि परात्परं
यन्महतो महान्तम्। यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं
तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्।

इष्टापूर्तं बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य
नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव
शुक्रममृतं तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा
जज्ञिरे विद्युतः पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च
सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः संवत्सरश्च कल्पन्ताम्।
स आपः प्रदुघे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ध्वं न
तिर्यश्चं न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशे कश्चन तस्य नाम
महद्यशः॥ २॥

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्।
हृदा मनीषा मनसाऽभिकृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥
अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥ एष हि देवः
प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वा हि जातः स उ गर्भे अन्तः।
स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति
विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त
उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी
जनयन्देव एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र
विश्वं भवत्येकनीलम्। यस्मिन्निदं सं च विचैकं स ओतः

प्रोतंश्च विभुः प्रजासु। प्र तद्वोचे अमृतं नु विद्वान्गन्धर्वो
नाम निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेदं सवितुः
पिताऽसत्। स नो बन्धुर्जनिता स विधाता धामानि
वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये
धामान्यभ्यैरयन्त। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि
लोकान् परि दिशः परि सुवः। ऋतस्य तन्तुं विततं
विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। परीत्य लोकान्परीत्य
भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा
ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं
प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनि मेधामयासिषम्। उद्दीप्यस्व
जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम॥४॥

पशूँश्च मह्यमावह जीवनं च दिशो दिश। मा नो
हिंसीज्जातवेदो गामश्वं पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्र आगहि
श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो

रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो
रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि।
तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय
धीमहि॥५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय
धीमहि। तन्नः षण्मुखः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे
सुवर्णपक्षाय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्। वेदात्मनाय
विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्।
नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः
प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदृष्टाय धीमहि॥६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे
महद्युतिकराय धीमहि। तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्।
वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः
प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो
दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वं हरतु मे पापं

दूर्वा दुःस्वप्ननाशनी। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः
परि॥७॥

ए॒वानो॑ दूर्वे॒ प्रत॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्रत॒नोषि॑
स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि। तस्या॑स्ते दे॒वीष्ट॑के वि॒धेम॑ ह॒विषा॑
व॒यम्। अश्व॑क्रान्ते र॒थक्रान्ते॑ वि॒ष्णुक्रान्ते॑ व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑
धारयिष्यामि र॒क्षस्व॑ मा॑ पदे॒ पदे॑।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धर॑णी लो॒कधा॑रिणी। उ॒द्धृता॑ऽसि व॑राहेण कृ॒ष्णेन॑
श॑तबाहुना। मृ॒त्तिके॑ ह॒न मे॑ पा॒पं य॑न्मया दु॒ष्कृतं॑ कृतम्।
मृ॒त्तिके॑ ब्रह्म॒दत्ता॑ऽसि का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता। मृ॒त्तिके॑ देहि॑ मे
पु॒ष्टिं त्वयि॑ स॒र्वं प्र॑तिष्ठितम्॥८॥

मृ॒त्तिके॑ प्र॒तिष्ठि॑ते स॒र्वं त॒न्मे निर्णु॑द मृ॒त्तिके॑। तया॑ ह॒तेन॑
पा॒पेन॑ ग॒च्छामि॑ प॑रमा॒ गति॑म्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। मघ॑वन्छुग्धि तव॒
तन्न॑ ऊ॒तये॑ वि॒द्विषो॑ वि॒मृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्प॑तिर्वृ॒त्रहा॑
वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्कुरः।

स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु।
आपा॑न्तमन्युस्तृपल॑प्रभर्मा॒ धुनिः॑ शिमी॑वाञ्छरु॒मा ऋ॑जीषी।
सोमो॒ विश्वा॑न्यत॒सावना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्र॑ प्रति॒माना॑निदेभुः॥ ९॥

ब्रह्म॑जज्ञानं प्रथ॒मं पुर॑स्ता॒द्विसी॑मतः सुरु॒चो वे॒न आ॑वः।
सबु॒ध्रिया॑ उप॒मा अस्य॑ वि॒ष्टाः स॒तश्च॑ योनि॒मस॑तश्च॒ विवः॑।
स्यो॒ना पृ॑थिवि॒ भवा॑ऽनृक्ष॒रा नि॒वेश॑नी। यच्छा॑नः शर्म॑ सप्र॒थाः।
गन्ध॑द्वा॒रां दुरा॑ध॒रूषां॑ नि॒त्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑ ऋ॒
सर्व॑भूता॒नां तामि॑होप॒ह्वये॑ श्रियम्। श्री॑र्मे भ॒जतु॑। अल॑क्ष्मी॒र्मे
न॒श्यतु॑। विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छ॑न्दो॒भिरि॑माँल्लो॒कान॑नप॒
ज॒य्यम॒भ्यज॑यन्। म॒हा ऋ॑न्द्रो॒ वज्र॑बाहुः षोड॒शी शर्म॑
यच्छ॑तु॥ १०॥

स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ करोतु॒ हन्तुं॑ पा॒प्मानं॒ योऽस्मान्
द्वेष्टि॑। सो॒मान॒ः स्वर॑णं कृणु॒हि ब्र॑ह्मणस्पते। क॒क्षीव॑न्तं
य औ॒शिज॑म्। शरी॑रं यज्ञशम॒लं कु॑सीदं॒ तस्मि॑न्त्सीदतु॒
योऽस्मान् द्वेष्टि॑। चर॑णं प॒वित्रं॒ वित॑तं पुरा॒णं येन॑ पू॒तस्तर॑ति
दुष्कृ॑तानि। तेन॑ प॒वित्रे॑ण शुद्धेन॑ पू॒ता अति॑ पा॒प्मान॒मरा॑तिं

तरेम। स॒जोषा॑ इन्द्र॒ सग॑णो म॒रुद्भिः॑ सोमं॑ पिब वृ॒त्रह॑ञ्छूर
वि॒द्वान्। ज॒हि शत्रूँ॑ रप॒ मृधो॑ नुद॒स्वाथाभ॑यं कृणुहि
वि॒श्वतो॑ नः। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै
भूयासु॒र्योऽस्मान् द्वेष्टि॑ यं च व॒यं द्विष्मः॑। आपो॒ हि ष्ठा म॑यो
भुव॒स्ता न॑ ऊ॒र्जे द॑धातन॥११॥

म॒हेरणा॑य॒ चक्ष॑से। यो वः शि॒वत॑मो रस॒स्तस्य॑ भाजयते॒ह
नः। उ॒श॒तीरि॑व मा॒तरः॑। तस्मा॒ अरं॑ गमाम वो॒ यस्य॑ क्षया॒य॒
जिन्व॑थ। आपो॑ ज॒नय॑था च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हि॒र॒ण्यशृ॑ङ्गं वरु॑णं प्रप॑द्ये ती॒र्थं मे॑ देहि याचि॑तः। य॒न्मया॑
भु॒क्तम॒साधू॑नां पा॒पेभ्य॑श्च प्र॒तिग्र॑हः। यन्मे॒ मन॑सा वा॒चा क॑र्म॒णा
वा दु॑ष्कृतं कृतम्। तन्न॒ इन्द्रो॑ वरु॑णो बृ॒हस्प॑तिः सवि॒ता
च पु॑नन्तु पुनः पुनः। नमो॒ऽग्नये॑ऽप्सुम॑ते नम॒ इन्द्रा॑य॒ नमो॑
वरु॑णाय॒ नमो॑ वारु॒ण्यै नमो॑ऽद्भ्यः॥१२॥

यद॒पां क्रू॑रं यद॑मे॒ध्यं यद॑शा॒न्तं तद॑पंगच्छ॒तात्।
अ॒त्या॒शना॑द॒तीपा॑नाद्य॒च्च उ॒ग्रात् प्र॑तिग्रहा॑त्। तन्नो॒ वरु॑णो
रा॒जा पा॑णिना॑ ह्यव॒मर्श॑तु। सोऽह॑म॒पापो॑ वि॒रजो॑ निर्मु॒क्तो

मु॒क्तकि॒ल्बिषः॑ । नाक॑स्य पृ॒ष्ठमा॑रु॒ह्य गच्छे॑द्ब्रह्म॑सलो॒कता॑म् ।
यश्चा॑प्सु वरु॑णः स पु॒नात्वंघम॑र्षणः । इ॒मं मे॑ गङ्गे॒ यमु॑ने
सर॑स्वति॒ शुतु॑द्रि॒ स्तोम॑ꣳ सच॒ता परु॑ष्ण्या । अ॒सि॒क्रिया॑
म॑रुद्वृ॒धे वि॒तस्त॒याऽऽर्जी॑कीये शृ॒णु॒ह्या सु॑षोम॒या । ऋ॒तं च॑
स॒त्यं चा॒भी॒द्धा॒त्तप॒सोऽध्य॑जायत । ततो॒ रात्रि॑रजायत॒ ततः॑
समु॒द्रो अ॑र्णवः ॥ १३ ॥

समु॒द्रादर्ण॑वा॒दधि॑ संव॒त्सरो॑ अजायत । अ॒हो॒रा॒त्राणि॑
वि॒दध॒द्विश्व॑स्य मि॒षतो॑ व॒शी । सू॒र्याच॒न्द्रम॑सौ धा॒ता
य॑थापूर्वम॑कल्पयत् । दि॒वं च॑ पृ॒थि॒वीं चा॒न्तरि॑क्षमथो
सु॒वः । यत्पृ॑थि॒व्याꣳ रजः॑ स्व॒मान्तरि॑क्षे वि॒रोद॑सी ।
इ॒माꣳस्तदा॑पो वरु॑णः पु॒नात्वंघम॑र्षणः । पु॒नन्तु॑ वस॑वः
पु॒नातु॑ वरु॑णः पु॒नात्वंघम॑र्षणः । ए॒ष भू॑तस्य म॒ध्ये भु॑वनस्य
गो॒प्ता । ए॒ष पु॑ण्यकृ॒तां लो॒का॒नेष॑ मृ॒त्योर्हि॑र॒ण्मय॑म् ।
द्या॒वापृ॑थि॒व्योर्हि॑र॒ण्मय॑ꣳ सꣳश्रि॑तꣳ सु॒वः ॥ १४ ॥

स नः॒ सु॒वः सꣳशि॑शाधि । आर्द्रं॒ ज्वल॑ति॒ ज्योति॑र॒हम॑स्मि ।
ज्योति॑र्ज्वल॑ति॒ ब्रह्मा॑हम॑स्मि । योऽह॑म॑स्मि॒ ब्रह्मा॑हम॑स्मि ।
अ॒हम॑स्मि॒ ब्रह्मा॑हम॑स्मि । अ॒हमे॒वाहं॑ मां जु॒होमि॑

स्वाहा॥ अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः।
वरुणोऽपामघमर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो
भूमिस्त्वमां रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः। आक्रान्त्समुद्रः
प्रथमे विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा। वृषां पवित्रे
अधि सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवेदसे सुनवाम् सोममरातीयतो निजहाति वेदः। स
नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरितात्यग्निः।
तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम्।
दुर्गा देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः। अग्ने त्वं
पारया नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूश्च
पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय शं योः। विश्वानि
नो दुर्गहा जातवेदः सिन्धुं न नावा दुरितातिं पर्षि।
अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानोऽस्माकं बोध्यविता तनूनाम्।
पृतनाजितं सहमानमग्निमुग्रं हुवेम परमात्सधस्थात्। स
नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा क्षामदेवो अति दुरितात्यग्निः।

प्र॒त्नोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॑ हो॒ता न॒व्यश्च॑ स॒त्थिः।
स्वाश्चा॑ग्ने त॒नुवं॑ पिप्रय॑स्वास्मभ्य॑ च सौभ॑ग॒माय॑जस्व।
गोभि॑र्जुष्ट॒मयु॑जो निषि॑क्तं तवेन्द्र॑ विष्णो॒रनु॑सञ्चरेम। नाक॑स्य
पृ॒ष्ठम॒भि सं॒वसा॑नो वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूर॑न्नम॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवोऽन्नं वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय
स्वाहा सुव॑र॒न्नमा॑दि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सुव॑र॒न्नं
च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑
सुव॑र॒न्नमो॑म्॥१७॥

[३]

भूर॑ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय स्वाहा॑
सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सुव॑श्चन्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॑
नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॑र॒न्न ओम्॥१८॥

[४]

भूर॑ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ म॒हते॑ च स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑
चा॒न्तरि॑क्षाय च म॒हते॑ च स्वाहा॑ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे

च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च
दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑
सुव॑र्मह॒रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पा॒हि नो॑ अ॒ग्न ए॒नसे॑ स्वा॒हा। पा॒हि नो॑ वि॒श्ववे॑द॒से
स्वा॒हा। यज्ञं॑ पा॒हि वि॒भाव॑सो स्वा॒हा। सर्वं॑ पा॒हि श॒तक्र॑तो
स्वा॒हा॥२०॥

[६]

पा॒हि नो॑ अ॒ग्न ए॒कया॑। पा॒ह्यु॒त द्वि॒तीय॑या। पा॒ह्यूर्जं॑
तृ॒तीय॑या। पा॒हि गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभि॑र्व॒सो स्वा॒हा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छ॑न्द॒सामृष॑भो वि॒श्वरू॑पश्छ॑न्दो॒भ्यश्छ॑न्दा॑ऽस्यावि॒वेश॑।
स॒ता॑ ऽ शि॒क्यः पुरो॑वाचो॒पनि॑षदिन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठ इ॒न्द्रिया॑य
ऋषि॑भ्यो॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॑श्छ॒न्द
ओम्॥२२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं
कर्णयोः श्रुतं मा च्योद्वं ममामुष्य ओम्॥ २३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो
दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवः
सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥ २४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं
पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां
कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि
कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सेत्॥ २५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य

जन्तोः। तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादांन्महिमान-
मीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः
सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा
गुहाशयां निहिताः सप्त संस्र। अतः समुद्रा गिरयश्च
सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा
ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां
पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो
गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्।
अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां जनयन्तीं
सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां
भुक्तभोगामजोऽन्यः॥ २६॥

हः सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
नृषद्वरसदृतसद्धोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं
बृहत्। घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतमुवस्य
धाम्। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ
वक्षि हव्यम्। समुद्रादूर्मिर्मधुमा उदारदुपाः शुना
सममृतत्वमानद्। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा
देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन्

य॒ज्ञे धा॑रयामा॒ नमो॑भिः। उप॑ ब्र॒ह्मा शृ॑णवच्छ॒स्यमा॑नं चतुः
शृ॒ङ्गोऽव॑मी॒द्वोर॑ ए॒तत्। च॒त्वारि॒ शृ॒ङ्गा॒ त्रयो॑ अस्य॒ पादा॒ द्वे
शी॒र्षे स॒प्त ह॑स्ता॒सो अ॒स्य। त्रिधा॑ ब॒द्धो वृ॑ष॒भो रो॑रवीति
म॒हो दे॒वो म॒र्त्या॒ः आ॒वि॒वेश॥ २७॥

त्रिधा॑ हि॒तं प॒णिभि॑र्गुह्य॒मानं॒ गवि॑ दे॒वासो॑ घृ॒तम॑न्वविन्दन्।
इन्द्र॒ एक॑ः सूर्य॒ एकं॑ ज॒जान॑ वे॒नादे॑कः॒ स्व॒धया॒
नि॒ष्ट॒तक्षुः॑। यो दे॒वानां॑ प्रथ॒मं पु॒रस्ता॑द्वि॒श्वाधि॑यो रु॒द्रो
म॒हर्षिः॑। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भं प॑श्यत् जाय॑मानः॒ स नो॑
दे॒वः शु॒भया॒ स्मृ॒त्या संयु॑नक्तु। यस्मा॒त्परं॑ नाप॑रमस्ति
किञ्चि॒द्यस्मा॒न्नाणी॑यो न ज्यायो॑ऽस्ति कश्चित्। वृ॒क्ष इ॒व
स्तब्धो॑ दि॒वि ति॑ष्ठत्येक॒स्तेने॒दं पूर्णं॑ पुरु॒षेण॒ सर्व॑म्। न
कर्म॑णा न प्र॒जया॒ धने॑न॒ त्यागे॑नैके अमृ॒तत्व॑मा॒न॒शुः।
परे॑ण॒ नाकं॑ निहि॒तं गुहा॑यां वि॒भ्राज॑ते यद्यत॑यो वि॒शन्ति॑।
वेदा॑न्त॒विज्ञा॑न॒सुनि॑श्चि॒तार्थाः॑ स॒न्ध्या॑सयो॒गाद्य॑त॒यः शुद्ध॑सत्त्वाः॑।
ते ब्र॑ह्मलो॒के तु परा॑न्त॒काले॑ परा॑मृता॒त्परि॑मुच्यन्ति॒ सर्वे॑।
द॒हं वि॒पापं॑ पर॑मे॒श्मभू॑तं यत्पु॑ण्डरी॒कं पु॒रम॑ध्यसः॒ स्थम्।
तत्रा॑पि द॒हं ग॒गनं॑ वि॒शोक॑स्तस्मिन् यद॒न्तस्तदु॑पा॒सित॑व्यम्।

यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं नारायणं हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरं शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविं समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश प्रतीकाशं हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठा वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततं शिलाभिस्तु-

लम्बन्त्याकोशसन्निभम्। तस्यान्तैः सुषिरं सूक्ष्मं तस्मिन्त्सर्वं
प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महानग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः।
सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः
शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापोदतल-
मस्तकः। तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः।
नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी
पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा
व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः
परमः स्वराट्॥ ३० ॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता
ऋचस्तदृचा मण्डलं स ऋचां लोकोऽथ य एष
एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां
मण्डलं स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि
पुरुषस्तानि यजूंषि स यजुषा मण्डलं स यजुषां लोकः
सैषा त्रय्येव विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः
पुरुषः॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वै ते॒ज॒ ओजो॒ बलं॒ यश॒श्चक्षुः॒ श्रोत्रं॑मा॒त्मा मनो॑
म॒न्युर्मनु॑र्मृत्युः स॒त्यो मि॒त्रो वा॒युरा॑का॒शः प्रा॒णो लो॑क॒पालः
कः किं कं तथ्स॒त्यमन्नं॑म॒मृतो जी॒वो वि॒श्वः क॒तमः स्वयं॑म्भु
ब्रह्मै॒तदमृत॑ ए॒ष पु॒रुष ए॒ष भू॒ताना॑मधि॒पतिर्ब्र॑ह्म॒णः सायु॑ज्य॒ः
सलो॒कता॑मा॒प्नोत्ये॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ः सायु॑ज्य॒ः सा॒ष्टिता॑ः
समा॒नलो॒कता॑मा॒प्नोति॒ य एवं वेदै॑त्युप॒निषत्॥ ३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निध॑नपतये॒ नमः॑। निध॑नपतान्तिकाय॒ नमः॑। ऊ॒र्ध्वाय॑
नमः॑। ऊ॒र्ध्वलि॑ङ्गाय॒ नमः॑। हि॒रण्याय॑ नमः॑। हि॒रण्यलि॑ङ्गाय॒
नमः॑। सु॒वर्णाय॑ नमः॑। सु॒वर्णलि॑ङ्गाय॒ नमः॑। दि॒व्याय॑ नमः॑।
दि॒व्यलि॑ङ्गाय॒ नमः॑। भ॒वाय॑ नमः॑। भ॒वलि॑ङ्गाय॒ नमः॑। श॒र्वाय॑
नमः॑। श॒र्वलि॑ङ्गाय॒ नमः॑। शि॒वाय॑ नमः॑। शि॒वलि॑ङ्गाय॒
नमः॑। ज्व॒लाय॑ नमः॑। ज्व॒ललि॑ङ्गाय॒ नमः॑। आ॒त्माय॑ नमः॑।
आ॒त्मलि॑ङ्गाय॒ नमः॑। प॒रमाय॑ नमः॑। प॒रमलि॑ङ्गाय॒ नमः॑।
ए॒तत्सोम॑स्य॒ सूर्य॑स्य॒ सर्व॑लिङ्गं॑ स्थाप॒यति॑ पाणिमन्त्रं॑

पवित्रम्॥ ३३ ॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सु॒द्यो॒जा॒तं प्र॑पद्यामि सु॒द्यो॒जा॒ताय॒ वै नमो॒ नमः॑ । भ॒वे भ॑वे
ना॒ति भ॑वे भवस्व॒ माम् । भ॒वोद्भ॑वाय॒ नमः॑ ॥ ३४ ॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वा॒म॒दे॒वाय॒ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॒ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॒ नमो॑ रु॒द्राय॒ नमः॑
का॒लाय॒ नमः॑ कल॑विकर॒णाय॒ नमो॑ बल॑विकर॒णाय॒ नमो॑
बला॑य॒ नमो॑ बल॑प्रमथ॒नाय॒ नमः॑ सर्व॑भूतदम॒नाय॒ नमो॑
म॒नो॒न्म॑नाय॒ नमः॑ ॥ ३५ ॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घो॒रे॒भ्योऽथ॒ घो॒रे॒भ्यो॒ घो॒र॒घो॒र॒तरे॑भ्यः । सर्वे॑भ्यः
सर्व॑शर्वे॒भ्यो॒ नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॑पेभ्यः ॥ ३६ ॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः
प्रचोदयात्॥ ३७ ॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणो-
ऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥ ३८ ॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय
हिरण्यपतयेऽम्बिकापतये उमापतये पशुपतये नमो
नमः॥ ३९ ॥

[२२]

ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं
विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो नमः॥ ४० ॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः

सन्महो नमो नमः। विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं
जायमानं च यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो
अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम् शन्तमश्
हृदे। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतय-
स्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥भूदेवताकमन्त्रः॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषां
सर्वभूतानां माता मेदिनी महता मही सावित्री गायत्री
जगत्पुर्वी पृथ्वी बहुला विश्वा भूता कतमा का या सा

स॒त्येत्य॒मृतेति॑ वसि॒ष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो॑ वा इ॒दं सर्वं॑ वि॒श्वा भू॒तान्यापः॑ प्रा॒णा वा
आपः॑ प॒शव॒ आपोऽन्न॒मापोऽमृत॑मापः॑ स॒म्राडापो॑ वि॒राडापः॑
स्व॒राडाप॑श्छन्दा॒ऽस्यापो॑ ज्योती॒ऽष्यापो॑ यजू॒ऽष्यापः॑
स॒त्यमापः॑ सर्वा॑ दे॒वता॒ आपो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒राप॒ ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः॑ पुनन्तु पृथि॒वीं पृथि॒वी पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। पुनन्तु॒
ब्रह्म॑ण॒स्पति॑र्ब्रह्म॒पूता पु॑नातु॒ माम्। यदुच्छि॑ष्टमभौ॒ज्यं यद्वा॑
दुश्चरि॑तं मम॑। सर्वं॑ पुनन्तु॒ मामापो॑ऽस॒तां च॑ प्र॒तिग्र॑ह॒ऽ
स्वाहा॑॥४७॥

[३०]

अग्निश्च॑ मा मन्युश्च॑ मन्युपतयश्च॑ मन्यु॑कृतेभ्यः। पापेभ्यो॑
रक्ष॑न्ताम्। यद॒ह्मा पाप॑मका॒रिष॑म्। मनसा॑ वाचा॑ हस्ता॑भ्याम्।
प॒द्भ्यामुदरे॑ण शि॒श्वा। अह॑स्तद॒वलु॑म्पतु। यत्किं॑ च॑ दुरि॒तं

मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि
स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा
हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु।
यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं
छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां
मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदहोत्कुरुते पापं तदहोत्प्रतिमुच्यते।
यद्रात्रियात्कुरुते पापं तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णे

महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम
नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो
गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाह-
यामि छन्दऋषीणावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया
गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निमुखं
ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं रुद्रः शिखा पृथिवी
योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षट्क्षिः
पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग् ओं भूः। ओं भुवः। ओं
सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं सत्यम्।
ओं तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो
नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनु-
ज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता
प्रचोदयन्ती पवने द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं
मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभां वात्यक्षरम्। मधुं क्षरन्ति
तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्मेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्मेव मधुमेतु माम्।
यास्ते सोम प्रजावत्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्नहन्दुरुष्पह।
यास्ते सोम प्राणांस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति।
ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया॥ मधु मेधया॥ ब्रह्ममेव मधु मेधया॥ अद्या नो
देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्रियः सुवा
विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुवा यद्भद्रं तन्म आ
सुवा मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः
सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवः रजः। मधु
द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाः अस्तु सूर्यः।
माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति।
ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा॥ मधु मेधवा॥ ब्रह्ममेव मधु मेधवा॥ ब्रह्मा
देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो
गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्।
हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
नृषद्वरसदृतसद्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं
बृहत्। ऋचे त्वा रुचे त्वा समिथ्स्रवन्ति सरितो न

धेनाः। अ॒न्तर्हृ॒दा म॑न॒सा पू॒यमा॑नाः। घृ॒तस्य॒ धारां॑
अ॒भिचा॑कशीमि। हि॒र॒ण्ययो॑ वे॒त॒सो म॒ध्यं आ॑साम्।
तस्मिन्सु॒पर्णो म॑धुकृ॒त्कु॒ला॒यी भ॑ज॒न्नास्ते॒ मधु॑दे॒वता॑भ्यः।
तस्या॑सते ह॒रयः॑ स॒प्तती॑रं स्व॒धां दु॒हा॑ना अ॒मृत॑स्य॒ धारा॑म्।
य इ॒दं त्रि॑सु॒पर्णम॑चा॒चितं ब्रा॒ह्म॒णाय॑ दद्यात्। वी॒र॒ह॒त्यां वा
ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॒ह्म॒णास्त्रि॑सु॒पर्णं प॑ठन्ति। ते सोमं प्राप्नु॑वन्ति।
आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पु॑न॒न्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मे॒धा दे॒वी जु॒षमा॑णा न॒ आगा॑द्वि॒श्वार्ची॑ भ॒द्रा
सु॑म॒न॒स्यमा॑ना। त्वया॒ जुष्टा॑ जु॒षमा॑णा दुरु॒क्ता॑न्बृ॒हद्व॑दे॒म
वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑॥ त्वया॒ जुष्टे॑ ऋषि॒र्भव॑ति दे॒वि त्वया॒
ब्र॒ह्माऽऽग॑त॒श्रीरु॑त त्वया॑। त्वया॒ जुष्टे॑श्चि॒त्रं वि॑न्दते वसु॒ सा
नो॑ जुषस्व॒ द्रवि॑णो न मे॒धे॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ ददातु मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑
अ॒श्विना॑वु॒भावा॑र्धत्तां पुष्क॑रस्रजा। अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा

गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवीं मेधा सरस्वती सा मां मेधा
सुरभिर्जुषताः स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती
जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा पिन्वमाना सा मां मेधा
सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां
मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां
मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु।
पूर्णं वनस्पतैरिवाभिनेः शीयतां रुयिः स च तान्नः
शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्।

चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजा९ रीरिषो मोत
वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य
गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्व९हंसो ज्योग्जीवा
जरामंशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः।
प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्रे भिषजा शर्चाभिः॥६५॥

[४८]

हरि९ हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्।
ब्रह्म सरूपमनुमेदमागादयनं मा विवर्धीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शल्लकैरग्निमिन्धान उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्-
ऋध्वाऽति मृत्युं तराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिदो मृत्यो मा वधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमौषीः।
प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा
न उक्षितम्। मा नोऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा
नस्तनुवो रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो
अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितोऽवधीर्हविष्मन्तो
नमसा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वां जातानि परिता
बभूव। यत्कांमास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो
रयीणाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु
नः स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्य॑म्बकं यजामहे सु॒गन्धिं पु॑ष्टि॒वर्ध॑नम्। उ॒र्वारु॒कमि॑व
बन्ध॑नान्मृत्यो॒र्मुक्षी॑य॒ माऽमृता॑त्॥ ७३॥

[५६]

ये ते॑ स॒हस्रं॑म॒युतं॑ पाशा॒ मृत्यो॑ म॒र्त्याय॑ हन्त॑वे। तान्
य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑ सर्वा॒नव॑ यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृत्य॑वे॒ स्वाहा॑ मृत्य॑वे॒ स्वाहा॑॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यै न॑सोऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। म॒नुष्य॑कृ॒त॒स्यै न॑सो-
ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। पि॒तृकृ॑त॒स्यै न॑सोऽव॒यज॑न॒मसि॑

स्वाहा॥ आ॒त्म॒कृ॒त॒स्यै॒न॒सोऽव॒य॒ज॒न॒म॒सि॒ स्वाहा॥
 अ॒न्य॒कृ॒त॒स्यै॒न॒सोऽव॒य॒ज॒न॒म॒सि॒ स्वाहा॥ अ॒स्म॒त्कृ॒त॒स्यै॒न॒सो॒-
 ऽव॒य॒ज॒न॒म॒सि॒ स्वाहा॥ य॒द्वि॒वा च॒ न॒क्तं चै॒न॒श्च॒कृ॒म
 त॒स्या॒व॒य॒ज॒न॒म॒सि॒ स्वाहा॥ य॒थ॒स्व॒प॒न्त॒श्च जा॒ग्र॒त॒श्चै॒न॒श्च॒कृ॒म
 त॒स्या॒व॒य॒ज॒न॒म॒सि॒ स्वाहा॥ य॒थ॒सु॒षु॒प्त॒श्च जा॒ग्र॒त॒श्चै॒न॒श्च॒कृ॒म
 त॒स्या॒व॒य॒ज॒न॒म॒सि॒ स्वाहा॥ य॒द्वि॒द्वा॒स॒श्चा॒वि॒द्वा॒स॒श्चै॒न॒श्च॒कृ॒म
 त॒स्या॒व॒य॒ज॒न॒म॒सि॒ स्वाहा॥ ए॒न॒स ए॒न॒सोऽव॒य॒ज॒न॒म॒सि॒
 स्वाहा॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

य॒द्वो दे॒वाश्च॒कृ॒म जि॒ह्वा॒या गु॒रु॒म॒न॒सो वा॒ प्र॒यु॒ती दे॒व हे॒ड॒न॒म्।
 अ॒रा॒वा यो नो॑ अ॒भि दु॑च्छु॒ना॒य॒ते त॒स्मि॒न्त॒दे॒नो॑ व॒स॒वो नि॒धे॒त॒न॒-
 स्वाहा॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

का॒मोऽका॒र्षी॒न्न॒मो न॒मः। का॒मोऽका॒र्षी॒त्का॒मः क॒रोति॑
 ना॒हं क॒रोमि॑ का॒मः क॒र्ता ना॒हं क॒र्ता का॒मः का॒र॒यि॒ता ना॒हं

कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति
नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं
कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥विराजहोममन्त्राः॥

तिलाञ्जुहोमि सरसाः सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु
स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानः सर्वेषां श्रियै स्वाहा।
श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं
बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः।
तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं
नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयः सुरापानं भ्रूणहत्या
तिला शान्तिः शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं
चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजा तु जातवेदः

सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥ त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः
स्वाहा॥ शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि
ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां

विपा॒प्मा भू॒यास॒ꣳ स्वाहा॑। आ॒त्मा मे॑ शु॒द्धन्तां॑ ज्योति॑र॒हं
 वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॒यास॒ꣳ स्वाहा॑। अन्तरा॒त्मा मे॑ शु॒द्धन्तां॑
 ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॒यास॒ꣳ स्वाहा॑। परमा॒त्मा
 मे॑ शु॒द्धन्तां॑ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॒यास॒ꣳ स्वाहा॑।
 क्षु॒धे स्वाहा॑। क्षु॒त्पि॒पासाय॑ स्वाहा॑। वि॒वि॒ट्यै स्वाहा॑।
 ऋ॒ग्वि॒धानाय॑ स्वाहा॑। क॒षो॒त्काय॑ स्वाहा॑। क्षु॒त्पि॒पा॒साम॑लं
 ज्ये॒ष्ठाम॒ल॒क्ष्मीर्ना॑शया॒म्यहम्। अ॒भू॒ति॒मसं॑मृ॒द्धिं च॒ सर्वा॑न्निर्णु॒द
 मे पा॒प्मानं॑ स्वाहा॑। अन्न॑मय-प्राण॑मय-मनो॑मय-वि॒ज्ञान॑मय-
 मान॑न्दमय-मा॒त्मा मे॑ शु॒द्धन्तां॑ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा
 भू॒यास॒ꣳ स्वाहा॑॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑। वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑
 स्वाहा॑। ध्रु॒व॒क्षित॑ये स्वाहा॑। अ॒च्यु॒त॒क्षित॑ये स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑
 स्वि॒ष्ट॒कृ॒ते स्वाहा॑ ॥ ध॒र्माय॑ स्वाहा॑। अध॑र्माय॑ स्वाहा॑। अ॒द्भ्यः
 स्वाहा॑। ओ॒ष॒धि॒व॒न॒स्प॒ति॒भ्यः॑ स्वाहा॑॥८४॥

र॒क्षो॒दे॒व॒ज॒ने॒भ्यः॑ स्वाहा॑। गृ॒ह्या॒भ्यः॑ स्वाहा॑। अ॒व॒साने॑भ्यः॑

स्वाहा॥ अ॒व॒सान॑पतिभ्यः स्वाहा॥ स॒र्व॒भू॒तेभ्यः॑ स्वाहा॥
का॒माय॑ स्वाहा॥ अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॥ यदे॒जति॑ जग॒ति
यच्च॑ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ भा॒गोऽयं॑ नाम्ने स्वाहा॥ पृथि॒व्यै स्वाहा॥
अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॥८५॥

दि॒वे स्वाहा॥ सू॒र्याय॑ स्वाहा॥ च॒न्द्रम॑से स्वाहा॥ नक्ष॑त्रेभ्यः
स्वाहा॥ इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॥ बृह॑स्पत॑ये स्वाहा॥ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॥
ब्रह्म॑णे स्वाहा॥ स्व॒धा पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॥ नमो॑ रु॒द्राय॑ पशु॑पत॑ये
स्वाहा॥८६॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॥ पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धाऽस्तु॑। भू॒तेभ्यो॑ नमः॥
म॒नुष्ये॑भ्यो ह॒न्ता॥ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॥ प॒रमे॑ष्ठिने स्वाहा॥ यथा
कू॒पः श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धारो अक्षि॑तः। ए॒वा मे॑ अस्तु धा॒न्यः
स॒हस्र॑धार॒मक्षि॑तम्। धन॑धान्ये स्वाहा॥ ये भू॒ताः प्र॑चर॑न्ति
दि॒वा न॑क्तं बलि॑मिच्छ॒न्तो वि॒तुद॑स्य प्रे॒ष्याः। तेभ्यो॑ बलि॑
पु॒ष्टिका॑मो हरामि॒ मयि॑ पु॒ष्टिं पु॒ष्टिप॑तिर्दधातु स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्र॒ह्म। ओं तद्वा॒युः। ओं तदा॒त्मा। ओं तथ्स॒त्यम्।
ओं तथ्सर्व॑म्। ओं तत्पु॒रोर्नमः॥ अ॒न्तश्च॑रति॑ भू॒तेषु॑ गुहा॒यां

विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्व९ रुद्रस्त्वं
विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदाप आपो ज्योती
रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां पाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि।
श्रद्धायां मुदाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां समाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥
अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि।
शिवो मां विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायां पाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। अपानाय
स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां मुदाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। उदानाय
स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि।
शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म

आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविश्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायामपाने निविश्यामृतं हुतम्। अपानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायां व्याने निविश्यामृतं हुतम्। व्यानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायामुदाने निविश्यामृतं हुतम्। उदानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रद्धायां समाने निविश्यामृतं हुतम्। समानमन्त्रेनाप्या-
 यस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य
 जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ् आसन्। नसोः प्राणः। अक्षयोश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्।

बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः।
तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमैधा ऋषयो नाधमानाः।
अप ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विशान्तकः। तेनान्नेनाप्या-
यस्व॥९३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥९४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमग्ने द्युभिस्त्वमांशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मन्स्परि। त्वं

वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः॥९५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शिवने मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन
मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यर्धिमनु
सन्तिष्ठस्वोप ते यज्ञ नम उप ते नम उप ते नमः॥९६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

सत्यं परं परं सत्यं सत्येन न सुवर्गाल्लोकाच्च्यवन्ते
कदाचन सतां हि सत्यं तस्मात्सत्ये रमन्ते । तप इति तपो
नानशनात्परं यद्धि परं तपस्तदुर्ध्वं तदुराध्वं तस्मात्तपसि
रमन्ते । दम इति नियतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्धमे रमन्ते ।
शम इत्यरण्ये मुनयस्तस्माच्छमे रमन्ते । दानमिति सर्वाणि
भूतानि प्रशंसन्ति दानान्नाति दुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते
। धर्म इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं धर्मान्नाति दुष्करं
तस्माद्धर्मे रमन्ते । प्रजन इति भूयांसस्तस्माद्भूयिष्ठाः
प्रजायन्ते तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजनने रमन्तेऽग्नय । इत्याहु

तस्माद्ग्रय आधातव्या अग्निहोत्रमित्याहु तस्मादग्निहोत्रे
रमन्ते । यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे रमन्ते ।
मानसमिति विद्वांसस्तस्माद्विद्वांस एव मानसे रमन्ते
। न्यास इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि
वा एतान्यवराणि परांसि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं
वेदेत्युपनिषत् ॥ १७ ॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार
किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच । सत्येन
वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते दिवि सत्यं वाचः
प्रतिष्ठा सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति ।
तपसा देवा देवतामग्र आयन्तपसर्षयः सुवरन्वविन्दुं तपसा
सपत्नान् प्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः
परमं वदन्ति । दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति
दमेन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्दमो भूतानां दुराधर्षं
दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति । शमेन
शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दुच्छमो

भूतानां दुराधर्षच्छमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं
वदन्ति । दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारः
सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो
मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं
वदन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं
प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं
तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति । प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु
प्रजायास्तन्तु तन्वानः पितृणामनृणो भवन्ति तदेव तस्यानृणं
तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयीं विद्या ।
देवयानः पन्था गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं
यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः सामं सुवर्गो लोको
बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां
निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणं सुवर्गस्य
लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति । यज्ञ इति
यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन
द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं
परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन
मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त

मान॒से स॒र्वं प्र॒ति॒ष्ठि॒तं तस्मा॑न्मा॒न॒सं प॑र॒मं व॑द॒न्ति । न्या॒स
इ॒त्याहु॑र्मनी॒षिणो॑ ब्र॒ह्माणं॑ ब्र॒ह्मा वि॒श्वः क॑त॒मः स्व॑य॒म्भुः
प्र॒जाप॑तिः संव॒त्सर॒ इति॑ संव॒त्सरो॑ऽसावा॒दित्यो॑ य ए॒ष
आ॒दित्ये॑ पु॒रुषः॑ स प॑रमे॒ष्टी ब्र॒ह्मात्मा । याभि॑रा॒दित्य॑स्तप॑ति
र॒श्मिभि॑स्ताभिः प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॑ प॒र्जन्ये॑नौषधि॒वनस्प॑तयः
प्रजा॑यन्त ओषधि॒वनस्प॑तिभि॒रन्नं॑ भव॒त्यन्ने॑न प्रा॒णाः प्रा॒णैर्बलं
बले॑न तप॒स्तप॑सा श्र॒द्धा श्र॒द्धया॑ मे॒धा मे॒धया॑ मनी॒षा
मनी॑षया॒ मनो॑ मन॑सा॒ शान्तिः॑ शान्त्या॑ चि॒त्तं चि॒त्तेन॑ स्मृतिः॑
स्मृत्या॑ स्मारः॑ स्मारे॑ण वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाने॑नात्मानं॑ वेदयति॑
तस्मा॑दन्नं दद॒न्त्सर्वा॑ण्येतानि॑ ददा॒त्यन्ना॑त् प्रा॒णा भ॑वन्ति ।
भू॒तानां॑ प्रा॒णैर्म॑नो॒ मन॑सश्च वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाना॑दान॒न्दो ब्र॑ह्मयो॒निः
स वा ए॒ष पु॒रुषः॑ पञ्च॒धा पञ्चा॑त्मा येन॒ सर्व॑मिदं प्रोतं
पृथि॑वी चा॒न्तरि॑क्षं च॒ द्यौश्च॒ दिश॑श्चावा॒न्तर॑दिशाश्च॒ स वै
सर्व॑मिदं जग॒त्स च॒ भूतः॑ स भ॒व्यं जि॑ज्ञासकृ॒त ऋ॑त॒जा
रयि॑ष्ठा । श्र॒द्धा स॒त्यो मह॑स्वान्त॒पसो॑ वरि॑ष्ठाद्वा॒त्वा तमे॒वं
मन॑सा हृ॒दा च॒ भूयो॑ न मृ॒त्युमु॑प॒याहि॑ वि॒द्वान्तस्मा॑न्न्या॒समे॒षां
तप॑सामतिरि॒क्तमाहु॑र्वसु॒र्णवो॑ वि॒भूर॑सि प्रा॒णे त्वम॑सि

सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृतेजोदास्त्वमस्यग्निरसि
 वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस
 उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा । महस ओमित्यात्मानं
 युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो
 महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ १८ ॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा
 पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिलोमानि बर्हिर्वेदः शिखा
 हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः
 शमयिता दक्षिणा वाग्धोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो
 ब्रह्मा । श्रोत्रमग्नीद्यावद्धियते सा दीक्षा यदश्नाति
 तद्धविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो
 यत्सश्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं
 तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य । विज्ञानं तज्जुहोति
 यत्सायं प्रातरन्ति तत्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनं सायं च
 तानि सर्वानि ये अहोरात्रे ते दशपूर्णमासौ येऽर्धमासाश्च

मासाँश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये
 संवत्सराश्च परिवत्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा ।
 एतत्सत्रं यन्मरणं तदेवभूय एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रं
 सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं
 गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ । यो दक्षिणे
 प्रमीयते पितृणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौर्महिमानौ ब्राह्मणो
 विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
 महिमानमित्युपनिषत् ॥ ११ ॥

[८०]

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
 तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं ज्ञानदभिज्ञानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपकृतं कृतम्। श्रेयो वसीय
आयथ्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्सम्भान्।
ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नभितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता
विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया
सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी।
दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः सः शान्तः शान्तः।
आभवन्प्रभवन्त्सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं
सऽस्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि
तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्।
सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता
तपन्वितपन्त्सन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो
वामः। सुता सुन्वती प्रसुता सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती

प्र॒पा सु॒म्पा तृ॒प्तिस्तृ॒पय॑न्ती॥२॥

का॒न्ता का॒म्या का॒मजा॒ताऽऽयु॑ष्मती का॒मदु॒घा॑।
अ॒भि॒शा॒स्ताऽनु॑म॒न्ताऽऽनु॑न्दो मोदः प्रमोदः। आ॒सा॒दय॑न्निषा॒-
दय॑न्त्स॒साद॑नः स॒सन्नः स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः प्र॒भूः
श॒म्भूर्भुवः॑। प॒वित्रं प॒वयि॑ष्यन्पू॒तो मे॒ध्यः। यशो॑
यश॑स्वाना॒युर॒मृतः॑। जी॒वो जी॑विष्यन्त्स्वर्गो लो॒कः।
सह॑स्वान्त्सही॒यानो॑ज॒स्वान्त्सह॑मानः। जय॑न्नभिजय॑न्त्सु॒-
द्रवि॑णो द्रवि॒णोदाः॑। आ॒र्द्रप॑वित्रो ह॒रि॒केशो॑ मोदः प्रमोदः॥३॥

अ॒रु॒णोऽरु॑ण॒रजाः पु॒ण्डरी॑को वि॒श्वजि॑दभिजित्।
आ॒र्द्रः पि॒न्व॒मानो॑ऽन्न॒वान्न॑स॒वानि॑रा॒वान्। स॒र्वो॒षधः स॑म्भ॒रो
मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जौ॑व॒त्काः। क्षु॒ल्ल॒काः शि॑पिविष्ट॒काः।
स॒रि॒स्र॒राः सु॒शेर॑वः। अ॒जिरा॑सो गमि॒ष्णवः॑। इ॒दानी॑
त॒दानी॑मे॒तर॑हि क्षि॒प्रम॑जिरम्। आ॒शु॒र्नि॒मेषः फ॒णो
द्रव॑न्नति॒द्रव॑न्। त्वर॑स्त्वर॑माण आ॒शुरा॑शीयाञ्ज॒वः। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑
उ॒क्थ्यो॑ऽति॒रात्रो॑ द्वि॒रात्र॑स्त्रि॒रात्र॑श्चतू॒रात्रः॑। अ॒ग्नि॒र॒ऋतुः सूर्य॑
ऋतुश्च॒न्द्रमा॑ ऋतुः। प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒रो म॒हान्कः॥४॥

भूर्ग्नं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
 भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
 स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं
 च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
 सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च
 लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
 देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामंचैषीः।
 चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे।
 यत्ते अग्ने न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरस-
 श्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि
 सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। मा ते अग्ने
 च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां
 ज्योतिर्यददावुदेति। तपंसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते

ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि।
यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरो-
ऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः।
ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो
मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां
दिशि महीयंसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश
आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि। सर्वा दिशोऽनुसंवाहि।
चित्या चितिमापृण। अचित्या चितिमापृण। चिदसि
समुद्रयोनिः॥८॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावां। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः।
महान्धस्धस्थे ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः।
एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे
यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे
यच्छ। दिवं मे यच्छ। अह्ना प्रसारया रात्र्या समंच। रात्र्या

प्रसारय। अहा समच। कामं प्रसारय। काम२ समच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्।
सत्यं तपो नाम। रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः।
विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा
पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो
यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्याववृथस्व॥१०॥

[५]

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो
भाः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते
मा सर्वे यशसा स२सृजन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते
स्वाहा। अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये
स्वाहाऽहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा
ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा।
सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे स्वाहा। शूषाय स्वाहा सूर्याय

स्वाहा॥ चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा॥ स॒॒सर्पा॒य॒ स्वाहा॑
क॒ल्याणा॑य॒ स्वाहा॑॥ अ॒र्जुना॑य॒ स्वाहा॑॥१२॥

[७]

वि॒प॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धारा॑ऽत्यन्धो
अ॒र्षति॑। अहि॑र॒ह जी॒र्णाम॑ति॒सर्प॑ति॒ त्वच॑म्। अ॒त्यो न
क्रीड॑न्न॒सर॒द्वषा॑ ह॒रिः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृत्य॒वे त्वा जुष्टं॑
गृह्णामि। ए॒ष ते योनि॑र्मृत्य॒वे त्वा। अप॑मृत्युमप॒क्षुध॑म्।
अपे॒तः श॒पथं॑ जहि। अ॒धा नो अ॒ग्र आ॒व॒ह। रा॒यस्पोष॑ः
सह॑स्रिणम्॥१३॥

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॑ पाशाः। मृत्यो॒ मर्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान्
य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑। सर्वा॒नव॑यजामहे। भ॒क्षोऽस्य॑मृतभ॒क्षः।
तस्य॑ ते मृत्युपी॒तस्या॑मृत॒वतः॑। स्व॒गाकृ॑तस्य॒ मधु॑मतः।
उप॑हूतस्योप॑हूतो भक्षयामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्य॒ज्ञानां॑
वाक्। असा॒वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जा॒गृ॒विः प्रा॒ण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान।
असा॒वेहि॑। अ॒ह॒स्तोस्त्वा॒ चक्षुः॑। असा॒वेहि॑। अ॒पा॒दा॒शो मनः॑।
असा॒वेहि॑। क॒वे वि॒प्र॒चित्ते॒ श्रोत्रं॑। असा॒वेहि॑॥१५॥

सुह॒स्तः सु॒वा॒साः। शू॒षो ना॒मा॒स्य॒मृ॒तो म॒र्त्येषु॑। तं त्वा॒ऽहं
तथा॒ वेद॑। अ॒सा॒वेहि॑। अ॒ग्नि॒र्मे वा॒चि श्रि॒तः। वा॒ग्धृ॒दये॑। हृ॒दयं॑
मयि॑। अ॒हम॒मृ॒ते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि। वा॒यु॒र्मे प्रा॒णे श्रि॒तः॥१६॥

प्रा॒णो हृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृ॒ते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि।
सू॒र्यो मे॒ चक्षु॑षि श्रि॒तः। चक्षु॒र्हृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृ॒ते॑।
अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि। च॒न्द्र॒मा मे॒ मन॑सि श्रि॒तः॥१७॥

म॒नो हृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृ॒ते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि। दि॒शो
मे॒ श्रोत्रे॑ श्रि॒ताः। श्रोत्र॑ हृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृ॒ते॑। अ॒मृतं॑
ब्रह्म॒णि। आ॒पो मे॒ रेत॑सि श्रि॒ताः॥१८॥

रे॒तो हृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृ॒ते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि। पृ॒थि॒वी
मे॒ शरी॑रे श्रि॒ता। शरी॑र हृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृ॒ते॑।
अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि। ओ॒षधि॑व॒न॒स्प॒तयो॑ मे॒ लो॒म॑सु श्रि॒ताः॥१९॥

लो॒मा॒नि हृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृ॒ते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि।
इ॒न्द्रो मे॒ बले॑ श्रि॒तः। बल॑ हृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृ॒ते॑।
अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि। प॒र्जन्यो॑ मे॒ मूर्ध्नि॑ श्रि॒तः॥२०॥

मूर्धा॑ हृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृ॒ते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि।
ई॒शा॒नो मे॒ म॒न्यौ श्रि॒तः। म॒न्युर्हृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ मयि॑। अ॒हम॒मृ॒ते॑।

अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा मं आत्मनि श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि।
पुनर्म आत्मा पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्।
वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य
गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवान्सृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त।
तान्व्यद्यत्। यद्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्।
तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्तुतः। वि च हैवास्य
तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो
आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि
विद्य मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च
मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते
पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणे प्रश्नान्प्रोच्य
प्रजिघाया। परेहि। प्लक्षं दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थ

सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो
मा प्राहैषीत्। वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स
होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरंजसीति। कस्तद्यत्पुरोरंजा
इति। एष वाव स पुरोरंजा इति होवाच। य एष तपति।
एषोऽर्वाग्रंजा इति। स कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं
तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण
इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति
होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्याम्पातिः।
यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्।
अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मां सावित्रे
समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां
सावित्रे संवदते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा
असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै
तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाह।

संज्ञानं विज्ञानं दर्शां दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रेः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणो-
ऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष
मासाः। अथ यदाहं। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः
संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष
ऋतवः॥३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाहं। इदानीं तदानीमिति। एष
एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनुको ह वैदेहः।
अहोरात्रेः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा अस्मान् वेद।
विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोके-
ऽन्नं क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति।
अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य

ए॒वं वेद॑। अ॒हीना॒ हाऽऽश्व॑थ्यः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार॥३२॥

स ह॑ ह॒५सो हि॒र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। ह॒५सो ह॒ वै हि॒र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा।
स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑।
दे॒वभा॑गो ह॑ श्रौत॒रुषः॑। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार। त॒५ ह॒
वा॒गदृ॑श्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्व॑ ब॒त गौ॒त॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॒वाच॑। कै॒षा
वा॒गसी॑ति। अ॒यम॒ह॒५ सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गु॒ह्यं
महो॑ बिभ्र॒दिति॑। ए॒ताव॑ति ह॒ गौ॒त॒मः। य॒ज्ञोप॑वी॒तं कृ॒त्वाऽधो॑
निप॑पात। न॒मो न॒म इति॑॥३४॥

स हो॒वाच॑। मा भै॒षीर्गौ॑त॒म। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑।
तस्मा॑द्ये के च॑ सा॒वि॒त्रं वि॒दुः। सर्वे॑ ते जि॒तलो॑काः। स यो
ह॒ वै सा॒वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒द॒५ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तं वेद॑। श्रि॒या
है॒वाभि॑षि॒च्यते॑। घृ॒णिरि॑ति॒ द्वे अ॒क्षरे॑। सूर्य॑ इति॒ त्रीणि॑।
आ॒दि॒त्य इति॑ त्रीणि॥३५॥

ए॒तद्वै सा॒वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒द॒५ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तम्। य ए॒वं
वेद॑। श्रि॒या है॒वाभि॑षि॒च्यते॑। तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तम्। ऋ॒चो अ॒क्षरे॑

पर॒मे व्यो॑मन्। यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ विश्वे॑ निषे॒दुः। यस्तं॑ न वेद॑
कि॒मृचा॑ क॑रिष्यति। य इ॒त्तद्वि॒दुस्त॑ इ॒मे समा॑सत् इति॑। न
ह॒ वा ए॒तस्य॑र्चा न यजु॑षा न साम्नाऽ॒र्थोऽस्ति॑। यः सा॑वि॒त्रं
वेद॑॥ ३६॥

तदे॒तत्प॑रि॒ यद्वै॑वच॒क्रम्। आ॒र्द्रं पि॒न्व॑मानं॒ स्वर्गे॑ लो॒क
ए॑ति। वि॒जह॑द्वि॒श्वा भू॑तानि॑ स॒म्पश्य॑त्। आ॒र्द्रो ह॒ वै पि॒न्व॑मानः।
स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति। वि॒जह॑न्वि॒श्वा भू॑तानि॑ स॒म्पश्यन्। य
ए॒वं वेद॑। शू॒षो ह॒ वै वा॑र्ष्णो॒यः। आ॒दि॒त्येन॑ स॒माज॑गाम।
त॒ं हो॑वाच। एहि॑ सा॒वि॒त्रं वि॑द्धि। अ॒यं वै स्व॒र्ग्योऽग्निः॑
पा॒रयि॑ष्णु॒रमृ॑ता॒थ्सम्भू॑त इति॑। ए॒ष वा॒व स॑ सा॒वि॒त्रः। य ए॒ष
त॑पति। एहि॒ मां वि॑द्धि। इति॑ है॒वैनं॑ तदु॑वाच॥ ३७॥

[९]

इ॒यं वा॒व स॒रघा॑। तस्या॑ अ॒ग्निरे॒व सा॑र॒घं मधु॑। या ए॒ताः
पूर्व॑पक्षापर॒पक्षयो॑ रात्र॑यः। ता म॑धुकृ॒तः। यान्य॑हा॒नि। ते
म॑धुवृ॒षाः। स यो ह॒ वा ए॒ता म॑धुकृ॒तश्च॑ मधुवृ॒षाश्च॑ वेद॑।
कुर्व॑न्ति॒ हास्ये॑ता अ॒ग्नौ मधु॑। नास्ये॑ष्टा॒पूर्तं ध॑यन्ति। अथ॒ यो
न वेद॑॥ ३८॥

न हा॑स्ये॒ता अ॒ग्नौ मधु॑ कुर्वन्ति। धय॑न्त्यस्येष्टा॒पूर्तम्। यो ह॑
वा अ॒होरा॒त्राणां॑ नाम॒धेया॑नि वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॑माच्छति।
सं॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॑ दर्शा॑ दृष्टेति॑। ए॒ताव॑नुवा॒कौ पूर्व॑पक्षस्या॒-
होरा॒त्राणां॑ नाम॒धेया॑नि। प्रस्तु॑तं विष्टु॑तं सु॒ता
सु॒न्वती॑ति। ए॒ताव॑नुवा॒काव॑परपक्षस्या॒होरा॒त्राणां॑ नाम॒धेया॑नि।
नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॑माच्छति। य ए॒वं वेद॑॥३९॥

यो ह॑ वै मु॒हूर्तानां॑ नाम॒धेया॑नि वेद॑। न मु॒हूर्तेष्वार्ति॑माच्छति।
चि॒त्रः के॒तुर्दा॒ता प्र॑दा॒ता सं॒विता प्र॑सवि॒ताऽभि॑शा॒स्ताऽनु॑-
म॒न्तेति॑। ए॒तेऽनु॑वा॒का मु॒हूर्तानां॑ नाम॒धेया॑नि। न
मु॒हूर्तेष्वार्ति॑माच्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॑ वा
अ॒र्धमा॑सानां॑ च॒ मासा॑नां च नाम॒धेया॑नि वेद॑।
ना॒र्धमा॑सेषु न मासेष्वार्ति॑माच्छति। प॒वित्रं॑ पवयिष्यन्त्सह॑-
स्वा॒न्त्सही॑यानरु॒णोऽरु॑णर॒जा इति॑। ए॒तेऽनु॑वा॒का
अ॒र्धमा॑सानां॑ च॒ मासा॑नां च नाम॒धेया॑नि॥४०॥

ना॒र्धमा॑सेषु न मासेष्वार्ति॑माच्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॑
वै य॑ज्ञक्रतूनां च॒र्तूनां च॑ संवत्सरस्य॑ च नाम॒धेया॑नि वेद॑।

न यंज्ञक्र॒तुषु॒ नर्तुषु॒ न संव॑त्सर॒ आर्ति॑माच्छति। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑
उ॒क्थ्यो॑ऽग्नि॒र्ऋतुः॑ प्र॒जाप॑तिः संव॑त्सर॒ इति॑। ए॒तेऽनु॑वा॒का
यंज्ञक्र॒तूनां॑ च॒र्तूनां॑ च॒ संव॑त्सर॒स्य॑ च॒ नाम॑धेया॒नि॥४१॥

न यंज्ञक्र॒तुषु॒ नर्तुषु॒ न संव॑त्सर॒ आर्ति॑माच्छति। य ए॒वं
वेद॑। यो ह॒ वै मु॑हूर्तानां॑ मु॒हूर्तान्॑ वेद॑। न मु॑हूर्तानां॑
मु॒हूर्तेष्वार्ति॑माच्छति। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मिति॑। ए॒ते वै मु॑हूर्तानां॑
मु॒हूर्ताः। न मु॑हूर्तानां॑ मु॒हूर्तेष्वार्ति॑माच्छति। य ए॒वं वेद॑। अथो॒
यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॑ भू॒त्वाऽनु॑प्र॒विश्यान्न॑मत्ति॑। ए॒वमे॒वैतान्क्षे॑त्रज्ञो॑
भू॒त्वाऽनु॑प्र॒विश्यान्न॑मत्ति॑। स ए॒तेषा॑मे॒व संलो॑कता॒ऽ
सायु॑ज्यम॒श्रुते॑। अप॑ पुन॒र्मृत्युं॑ ज॒यति॑। य ए॒वं वेद॑॥४२॥

[१०]

कश्चि॑द्ध॒ वा अ॒स्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद॑।
अ॒यम॒हम॒स्मीति॑। कश्चि॑त्स्व॒ं लो॒कं न॑ प्रतिप्रजा॒नाति॑।
अ॒ग्निमु॑ग्धो ह॒ैव धू॑मता॒न्तः। स्व॒ं लो॒कं न॑ प्रतिप्रजा॒नाति॑।
अथ॒ यो ह॒ैवैतम॒ग्निः सा॑वि॒त्रं वेद॑। स ए॒वास्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑।
आ॒त्मानं॑ वेद॑। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑॥४३॥

स स्वं लो॒कं प्र॒तिप्र॒जाना॑ति। ए॒ष उ॑ वे॒वैनं॑ तथ्सा॒वित्रः॑।
स्व॒र्गं लो॒कम॒भिव॑हति। अ॒होरा॒त्रैर्वा इ॒दं स॒युग्भिः॑
क्रिय॑ते। इति॒रा॒त्राया॑दीक्षिषत। इति॒रा॒त्राय॑ व्र॒तमुपा॑गुरिति।
तानि॒हाने॑वं वि॒दुषः॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॒वधिं॑ ध॒यन्ति॑। धी॒तं
हैव॑ स शे॒वधि॑मनु॒ परै॑ति। अथ॒ यो है॒वैत॑मग्निं॒ सा॒वित्रं॑
वेद॑॥४४॥

तस्य॑ है॒वाहो॑रा॒त्राणि॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॒वधिं॑ न ध॒यन्ति॑।
अधी॑तं॒ हैव॑ स शे॒वधि॑मनु॒ परै॑ति। भ॒रद्वा॑जो ह
त्रि॒भिरायु॑र्भिर्ब्र॒ह्मच॑र्यमु॒वास॑। तं ह॒ जीर्णि॑ः स्थ॒विर्
शया॑नम्। इन्द्रं॑ उ॒प॒व्रज्यो॑वाच। भ॒रद्वा॑ज। यत्ते
चतु॑र्थमायु॒र्दद्या॑म्। किमे॑नेन कुर्या॒ इति॑। ब्र॒ह्मच॑र्यमे॒वैने॑न
चरे॑यमिति॒ होवाच॑॥४५॥

तं ह॒ त्री॒न्गिरि॑रूपा॒नवि॑ज्ञा॒तानि॑व द॒र्श॒यां च॑कार। तेषां॑
हैकै॑कस्मान्मु॒ष्टिना॑ऽऽदे॒। स हो॑वाच। भ॒रद्वा॑जेत्या॒मन्त्र्य॑। वेदा॒
वा ए॒ते। अ॒न॒न्ता वै वेदाः॑। ए॒तद्वा ए॒तैस्त्रि॑भिरायु॒र्भिर॑न्व॒-
वोच॑थाः। अथ॒ त इ॒तर॑दन॒नूक्त॑मे॒व। ए॒हीमं॑ वि॒द्धि। अ॒यं वै
सर्व॑वि॒द्येति॑॥४६॥

तस्मै हैतमग्निः सावित्रमुवाच। तः स विदित्वा। अमृतो
भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो
हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं
वेद। एषो एव त्रयीं विद्या॥४७॥

यावन्तः ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं
जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव
सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि
नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं
वेद। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद।
बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यः
सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि
नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यः सलोकतामाप्नोति।
य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण
एव सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। स वा
एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः
शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति।
तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लो॒कोऽसि स्व॒र्गोऽसि। अ॒न॒न्तोऽस्यपा॒रोऽसि। अक्षि॑तो-
ऽस्यक्ष॒य्योऽसि। तप॑सः प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं
विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता।
तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घमक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वतया॑ऽङ्गि॒रस्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॒तम्। तेज॑सः प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य
जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे का॒मदु॒घमक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒रस्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२॥

तेजो॑ऽसि तप॑सि श्रि॒तम्। स॒मु॒द्रस्य॑ प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य
जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे का॒मदु॒घमक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा

सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य
जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्यां श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा।
त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य

भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सी॑द॥७॥

अ॒न्तरि॑क्षमस्य॒ग्नौ श्रि॒तम्। वा॒योः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तु विश्व॑स्य
जनयि॒तु। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। विश्वं॑
य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य
जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द॥९॥

द्यौ॑र॒सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य
जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॑मक्षि॒ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द॥१०॥

आ॒दि॒त्यो॑ऽसि दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्र॑ति॒ष्ठा।
त्वयी॑दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य

भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सी॑द॥११॥

च॒न्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा।
त्वयी॑दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य
भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सी॑द॥१२॥

नक्ष॑त्राणि स्थ च॒न्द्रम॑सि श्रि॒तानि॑। सं॒व॒त्स॒रस्य॑ प्रति॒ष्ठा
युष्मा॑सु। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्।
विश्व॑स्य भ॒र्तृणि॑ विश्व॑स्य जनयि॒तृणि॑। तानि॑ व॒ उप॑दधे
काम॒दुघा॑न्यक्षि॒तानि॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द॥१३॥

सं॒व॒त्स॒रोऽसि॑ नक्ष॑त्रेषु श्रि॒तः। ऋ॒तूनां॑ प्रति॒ष्ठा।
त्वयी॑दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य
भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा

सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तुषु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य

प्रति॑ष्ठे। यु॒वयो॑रि॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं
सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्र्यो वि॒श्वस्य॑ जनयि॒त्र्यौ। ते
वा॒मुप॑दधे का॒मदु॑घे अ॒क्षिते॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१८॥

पौ॒र्णमा॒स्यष्ट॑काऽमा॒वास्या॑। अ॒न्ना॒दाः स्था॑न्नदु॒घो यु॒ष्मासु॑।
इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्।
वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्र्यो वि॒श्वस्य॑ जनयि॒त्र्यः। ता व॒ उप॑दधे
का॒मदु॑घा अ॒क्षिताः॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१९॥

रा॒डंसि॑ बृ॒हती॑ श्री॒रसी॒न्द्रप॑त्नी॒ धर्म॑पत्नी। वि॒श्वं
भू॒तम॑नु॒प्रभू॑ता। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं
वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ जनयि॒त्री। तां
त्वो॒पद॑धे का॒मदु॑घा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥२०॥

ओ॒जोऽसि॑ स॒होऽसि॑। ब॒लम॑सि॒ भ्राजो॑ऽसि। दे॒वानां॑
धा॒मा॒मृत॑म्। अ॒मर्त्य॑स्तपो॒जाः। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं

भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता विश्वस्य जनयिता। तं
त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२१॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष
ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधृतः पांसि
नु त्मना। देवा देवेषु श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्।
द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः
पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा
नवमेषु श्रयध्वम्। नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु
श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्। द्वादशास्त्रयोदशेषु
श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु
श्रयध्वम्। अष्टादशा एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा
विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु श्रयध्वम्।
एकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु

श्रयध्वम्। त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः
पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥ २४॥

षड्विंशाः सप्तविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा
अष्टाविंशेषु श्रयध्वम्। अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु
श्रयध्वम्। एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा
एकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्।
द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिंश-
स्त्रिंशाः। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मान् उत्तरसत्त्वानः। यत्काम
इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो
रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः।
द्युमैर्वाजेभिरागतम्। राज्ञी विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी।
अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे
देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः।
वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं
 तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते।
 सोमं वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते।
 मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते।
 बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहं स्वयम्। रुचा
 रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ
 प्रजनौ प्रजायेय। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः
 स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तर्षयः सप्त
 धाम प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा
 घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता। अग्निं स दिशां देवं
 देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासन्ति। दक्षिणा
 दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
 दिशोऽभिदासन्ति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमं स

दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति।
उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता। मित्रावरुणौ स दिशां
देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति॥ ३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिः स दिशां देवं
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। इयं दिक्।
अदितिर्देवता। अदितिः स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु।
यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे
कामान्त्समर्धयतु॥ ३१॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान।
असावेहि। उ॒षस॑मुषसमशीय। अ॒हम॑सो ज्योति॑रशीय।
अ॒हम॑सोऽपोऽशीय। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑
स्वः स्वाहा॑॥ ३२॥

[५]

यत्तेऽचितं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अ॒ग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्।
आ॒दि॒त्यास्त॒दङ्गि॑रसश्चिन्वन्तु। वि॒श्वे ते॑ दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु।
चि॒तश्चा॑सि॒ सश्चि॑तश्चास्य॒ग्ने। ए॒तावा॑श्चा॒सि भू॒याश्चा॑स्य॒ग्ने।
लो॒कं पृ॑ण च्छि॒द्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद शि॒वा त्वम्। इन्द्रा॑ग्नी त्वा
बृह॒स्पतिः॑। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥ ३३॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः।
 सोमः श्रीणन्ति पृश्नयः। जन्मं देवानां विशः। त्रिष्वा
 रोचने दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाः
 इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः।
 अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी।
 स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यश्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्।
 अग्निः होतारं परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः
 समानमित्। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा
 निधीमहि। मनुष्वत्समिधीमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति
 विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्।
 इषः स्तोतृभ्य आभर। पृष्ठो दिवि पृष्ठो अग्निः पृथिव्याम्।
 पृष्ठो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानुरः सहसा पृष्ठो अग्निः।
 स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते।

तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यथ्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो सम्पदेवास्य सा। स९ ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीया९सो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्त९ ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्।

अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपैक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपैक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता नाम पुत्र आस। तं ह कुमारं सन्तम्। दक्षिणासु नीयमानासु श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयम्। तं ह परीत उवाच। मृत्यवे त्वा ददामीति। तं ह स्मोत्थितं वाग्भिवदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमारं कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति

प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमा५ रात्रिमाश्रा इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशू५स्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरना॑श्वान्गृह उवासा। तमागत्य पप्रच्छ। कुमार॑ कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमा५ रात्रिमाश्रा इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशू५स्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यै॑ष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यै॑ष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपंचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽपं पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स

हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्।
तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं
प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे
प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्विरण्यं कनिष्ठं
धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव
नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। ताः स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यंगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां
प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद।
एतद्ध स्म वै तद्विद्वाः सो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्यां
दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां
प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं ह्वीनाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेकै पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते।
उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा

कुर्यात्। ए॒तम॒ग्निं कामे॑न॒ व्य॑र्धयेत्। स ए॑नं॒ कामे॑न॒ व्यृ॑द्धः।
कामे॑न॒ व्य॑र्धयेत्। सौ॒म्ये वा॒वैन॑म॒ध्वरे चि॑न्वी॒त। यत्र॑ वा
भूयि॑ष्ठा आ॒हु॒तयो हू॑येरन्। ए॒तम॒ग्निं कामे॑न॒ सम॑र्धयति। स
ए॑नं॒ कामे॑न॒ समृ॑द्धः॥५०॥

कामे॑न॒ सम॑र्धयति। अथ॑ है॒नं पु॒र॒र्षयः॑। उ॒त्तर॒वे॒द्यामे॒व
स॒त्रिय॑मचिन्वत। ततो॒ वै तेऽवि॑न्दन्त प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॑र्गं
लो॒कम॑जयन्। वि॒न्दत॑ ए॒व प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॑र्गं लो॒कं ज॑यति।
योऽ॒ग्निं ना॑चि॒केतं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ है॒नं
वा॒युर्ऋ॒द्धि॑कामः॥५१॥

य॒थान्यु॒त्तमे॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स ए॒तामृ॑द्धिमा॒ध्नोत्। या॒मिदं
वा॒युर्ऋ॒द्धः। ए॒तामृ॑द्धिमा॒ध्नोति॑। या॒मिदं वा॒युर्ऋ॒द्धः। योऽ॒ग्निं
ना॑चि॒केतं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ है॒नं गो॒ब॒लो
वा॒र्ष्णः पु॒शुका॑मः। पा॒ङ्कमे॒व चि॑क्ये। प॒ञ्च पु॒रस्ता॑त्॥५२॥

प॒ञ्च दक्षि॑ण॒तः। प॒ञ्च प॒श्चात्। प॒ञ्चो॒त्तर॒तः। ए॒कां म॒ध्ये।
ततो॒ वै स स॒हस्रं॑ प॒शून्प्रा॑प्नोत्। प्र स॒हस्रं॑ प॒शूना॑प्नोति।
योऽ॒ग्निं ना॑चि॒केतं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ है॒नं
प्र॒जाप॑ति॒र्ज्यैष्ठ्य॑कामो यश॑स्कामः प्र॒जन॑नकामः। त्रि॒वृ॒तमे॒व

चिक्वे॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्या-
दुत्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा

यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी
भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा
दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि
प्राच्येहीति प्राची जुषाणा वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति
स्रुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति।
पुरीषमुपधाय। चितिकृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोप-
समाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति
शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः।
अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति
विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति।
अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं
तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां
सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं
तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी
उरवश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति॥
कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति।
योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा
अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा
वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति।
एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः
पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ

चैनमे॒वं वेद॑॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं॑ ता अङ्गिर॑स्तमा॒ऽश्याम् तं काम॑मग्ने॒। आशा॑नां त्वा
विश्वा॑ आशाः॑। अनु॑ नो॒ऽद्यानु॑मतिरन्विद॑नुमते॒ त्वम्। कामो॑
भूतस्य॑ काम॒स्तदग्ने॑। ब्रह्म॑ जज्ञा॒नं पि॒ता वि॒राजा॑म्। यज्ञो॑
रा॒योऽयं यज्ञः॑। आपो॑ भ॒द्रा आदित्यं॑श्यामि। तुभ्यं॑ भरन्ति॒ यो
दे॒ह्यः। पूर्वं॑ दे॒वा अप॑रेण प्राणापा॒नौ। ह॒व्य॒वाह॑ः॒ स्वि॑ष्टम्॥१॥

[१]

दे॒वेभ्यो॑ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रोऽभवत्॑। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्।
प्रजा॑पते स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रोऽभूत्। तमन्वि॑च्छेति।
तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒र्नान्वि॑न्दत्।
तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रन्वि॑न्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒-
त्वम्। ए॒ष्ट्यो ह॒ वै ना॑म। ता इष्ट्य॑ इत्याचक्षते प॒रोक्षे॑ण।
प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥२॥

तमाशाँऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु
वा आशाँऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा
भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्।
अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु
स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्याऽऽशा भवति।
अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै
स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु
वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो
भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्।
अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनु
स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति।
अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा

कामाय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते ब्रह्म॑णा वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॒
वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते ब्रह्म॑ण्वान् य॒ज्ञो
भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒
कामाय॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्।
अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ ब्रह्म॑ण्वान् य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्रह्म॑ण्वान् ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॑ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामाय॑ स्वाहा
ब्रह्म॑णे स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥५॥

तं य॒ज्ञोऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते य॒ज्ञेन॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॒
वै य॒ज्ञोऽस्मि॑। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो
भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒
कामाय॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्।
अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।

अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑ । य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते । य
 उ॑ चैनदे॒वं वेद॑ । सोऽ॒त्र जुहो॑ति । अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहा॑
 य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑ । अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ । स्व॒र्गाय॑
 लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑ ॥ ६ ॥

तमापो॑ऽब्रुवन् । प्रजा॑पते॒ऽप्सु वै सर्वे॑ का॒माः श्रि॒ताः ।
 व॒यमु॒ वा आ॒पः स्मः॑ । अ॒स्मान्नु य॑जस्व । अथ॒ त्वयि॑
 सर्वे॑ का॒माः श्रि॒यिष्य॑न्ते । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति ।
 स ए॒तम॒ग्नये॑ का॒माय॑ पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत् ।
 अ॒द्ध्यश्च॒रुम् । अनु॑मत्यै॒ च॒रुम् । ततो॒ वै तस्मि॑न्त्सर्वे॑
 का॒मा अ॑श्रयन्त । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत् । सर्वे॑ ह॒ वा
 अ॑स्मिन्का॒माः श्रि॒यन्ते । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑ । य
 ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते । य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑ । सोऽ॒त्र जुहो॑ति ।
 अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहाऽ॒द्ध्यः स्वाहा॑ । अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑
 प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ । स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑
 स्वाहेति॑ ॥ ७ ॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत् । प्रजा॑पते॒ऽग्नये॑ वै ब॑लि॒मते॑ सर्वा॑णि
 भू॒तानि॑ ब॒लिं ह॑रन्ति । अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि । मां

नु यजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि बलिः हरिष्यन्ति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा अस्मै भूतानि
 बलिः हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
 कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा
 प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
 स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविविधसि।
 अहम् वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते
 सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स
 एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुवित्त्यै
 चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्त्यै

स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय
लोकाय स्वाहाऽग्नये॥ स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः।
दि॒वःश्ये॑न॒योऽनु॑वित्तयो॒ नाम॑। आशा॑ प्रथ॒मा र॑क्षति।
कामो॑ द्वि॒तीया॑म्। ब्रह्म॑ तृ॒तीया॑म्। य॒ज्ञश्च॑तु॒र्थीम्। आपः॑
पञ्च॒मीम्। अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान्ध॒ष्ठीम्। अनु॑वित्तिः सप्त॒मीम्। अनु॑
ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के
भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्य॑जते। य उ॑ चै॒ना ए॒वं वेद॑।
तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठौही॒वरां॑ द॒द्यात्क॒सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रः
समृ॑द्धौ॥१०॥

[२]

तप॑सा दे॒वा दे॒वता॑मग्र॒ आयन्। तप॑स॒र्षयः॑ स्व॒रन्वि॑न्दन्।
तप॑सा स॒पत्न्या॑न्प्रणु॒दामा॑र॒तीः। येने॒दं वि॒श्वं परि॑भूतं यदस्ति।
प्रथ॑म॒जं दे॒वः ह॒विषा॑ विधेम। स्व॒यम्भु॑ ब्रह्म॑ पर॒मं तपो॑
यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑ ह॒ यक्षं॑ प्रथ॒मः
सम्ब॑भूव। श्रद्ध॒या दे॒वो दे॒वत्व॑म॒श्रुते॑। श्रद्धा॑ प्र॒तिष्ठा॑ लो॒कस्य॑
दे॒वी॥११॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना।
श्रद्धा देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा।
तां श्रद्धां हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु।
ईशाना देवी भुवनस्याधिपती। आगात्सत्यं हविरिदं
जुषाणम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम
हविषा घृतेन॥१२॥

यथा देवैः संधुमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वे। तत्सत्यमर्चदुपं यज्ञं
न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे
सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि
देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उप यज्ञमागात्।
आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपह्वेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा

दोह॑मानम्। चरणं॑ नो लो॒के सु॒धि॑तां दधातु। अ॒ग्नि॒र्मूर्धा॑
भुवः॑। अनु॑ नोऽद्यानु॑मतिरन्विदनुमते॒ त्वम्। ह॒व्य॒वाह॑ः
स्वि॑ष्टम्॥१४॥

[३]

दे॒वेभ्यो॑ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रोऽभवत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्।
प्रजा॑पते स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रोऽभूत्। तमन्वि॒च्छेति॑। तं
य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒र्नान्वि॑न्दत्। तमिष्टिभि॒-
रन्वै॑च्छत्। तमिष्टिभि॒रन्व॑विन्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टित्वम्। एष्ट॑यो
ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव
हि दे॒वाः॥१५॥

तं तपो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ तप॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै
तपो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं तपो॑ भविष्यति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
नि॒रव॑पत्। तप॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
स॒त्यं तपो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा
अ॒स्य॒ तपो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑
स्वाहा॑ तप॑से॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑।

स्वर्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥१६॥

त॒ꣳ श्रद्धाऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते श्रद्धया॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑ वै
श्रद्धाऽस्मि॑। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्या श्रद्धा॑ भविष्यति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
नि॒र॑वपत्। श्रद्धायै॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
स॒त्या श्रद्धाऽभ॑वत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा
अ॒स्य श्रद्धा॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑
स्वाहा॑ श्रद्धायै॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॑ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑।
स्वर्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥१७॥

त॒ꣳ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॒ वै श्राम्य॑सि।
अ॒हमु॑ वै स॒त्यम॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यꣳ
स॒त्यं भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स
ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं नि॒र॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै
च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यꣳ स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं
लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॒स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं
लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ स॒त्याय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॑

स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑॥ स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑
स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ मन॑सा॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑ वै
मनो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
नि॒र॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य
स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्य९ ह॒ वा
अ॒स्य॒ मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑
स्वाहा॑ मन॑से॒ स्वाहा॑॥ अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑॥
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चरण॑मब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ चरणे॑न॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑ वै
चरण॑मस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं चरणं॑ भविष्यति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
नि॒र॑वपत्। चरण॑ाय च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य
स॒त्यं चरण॑मभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्य९ ह॒ वा
अ॒स्य॒ चरणं॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑

स्वाहा चर॑णाय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑त॒ये स्वाहा॑।
स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥२०॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारः॑। अपा॑घा॒
अनु॑वित्तयो॒ नाम। तपः॑ प्रथ॒मा र॑क्षति। श्रद्धा॒ द्वितीया॑म्।
सत्यं॑ तृतीया॑म्। मन॑श्चतु॒र्थीम्। चर॑णं पञ्च॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै
स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति।
य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्य॑जते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्विष्टि।
प॒ष्ठौही॒वरां द॑द्यात्क॒सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒र॑ समृ॒द्धौ॥२१॥

[४]

ब्रह्म॒ वै चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑य॒ज्ञो निर्मि॑तः।
नैन॑ र॒ शप्त॑म्। नाभिच॑रित॒माग॑च्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒
वै चतु॑र्होतृणां चतु॑र्होतृ॒त्वं वेद॑। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑
हास्मै॒ दिशः॑ कल्पन्ते। वा॒चस्पति॑र्होता दश॑होतृणाम्।
पृथि॒वी हो॒ता चतु॑र्होतृणाम्॥२२॥

अ॒ग्निर्हो॒ता पञ्च॑होतृणाम्। वा॒ग्धो॒ता षड्भ्यो॑तृणाम्।
म॒हाह॑विर्होता स॒प्तहो॑तृणाम्। ए॒तद्वै चतु॑र्होतृणां
चतु॑र्होतृत्वम्। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै॒ दिशः॑

कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्वैषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्मृतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दरुशे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ। एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः। प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्वशहोतारमुदंश्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदंश्च पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं सप्तहोतारम्। हृदयं यजूंषि पत्यंश्च। यथावकाशं ग्रहान्। यथावकाशं प्रतिग्रहल्लोकं पृणाञ्च। सर्वा हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः।
वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः।
एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते। इममेव
लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन।
अथो सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव वरं स्पृणोति। आत्मा
हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः
स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति।
शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसंमितः स्वर्गो लोकः।
स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति।
सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत।
मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै
कामायाग्निश्चीयते। पष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि
वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो
ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि
देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्।
नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृनुसवनं तर्पयित्व्यान्
वेद॥ ३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैन९ सोमपीथो नमति। एते
वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयित्व्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः।
तेभ्यो यद्वक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टः स्यात्। अग्निमस्य
वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते।
नास्याग्निं वृञ्जते॥ ३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा
सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्।
शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं
चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या
वा। वीर्येण वा एष व्यध्यते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३॥
यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।

सा॒ष्टि॒ताः॑ स॒मान॒लो॒क॒ता॒मा॒प्नो॒ति। य ए॒त॒म॒ग्निं॑ चि॒नु॒ते।
य उ॑ चैनमे॒वं वे॒द। ए॒त॒दे॒व सा॒वि॒त्रे ब्रा॒ह्म॒णम्। अथो॑
नाचि॒के॒ते॒॥ ३४॥

[५]

यच्चा॒मृ॒तं यच्च॑ म॒र्त्यम्। यच्च॑ प्रा॒णि॒ति॒ यच्च॑ न। सर्वा॑स्ता
इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ का॒म॒दु॒घा द॒धे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॒णा।
तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः।
सर्वं॑ न स्त्री॑पु॒मं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंस॒वो
भू॒मैः॑॥ ३५॥

सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊ॒षाः प॒शूना॑म्।
पृ॒थि॒व्यां पु॒ष्टि॑र्हि॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः सि॒क॒ताः सर्वाः॑।
अ॒प्स्व॑न्तश्च॒ याः श्रि॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः शर्क॑रा धृ॒त्यै।
अ॒स्यां पृ॒थि॒व्याम॒धि॑॥ ३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पृ॒थि॒व्याम्। प्र॒ति॒ष्ठा॒सु
प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीर्वी॒रु॒धः सर्वाः॑। वि॒ष्टि॑ताः
पृ॒थि॒वीम॒नु। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीरोष॑धीः सर्वाः॑। वि॒ष्टि॑ताः
पृ॒थि॒वीम॒नु। सर्वा॑स्ताः॥ ३७॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः।
 यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः।
 ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपाद उदरसर्पिणः। सर्वास्ताः।
 यावदाञ्जनमुच्यते॥ ३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायसं सर्वम्।
 देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसं सर्वम्।
 देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वं सीसं सर्वं त्रपु।
 देवत्रा यच्च मानुषम्॥ ३९॥

सर्वास्ताः। सर्वं हिरण्यं रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
 सर्वास्ताः। सर्वं सुवर्णं हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
 सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
 ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥ ४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता
 इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
 ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं च
 केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च
 याः प्रजाः॥ ४१॥

गन्ध॒र्वा॒प्स॒रसं॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दा॒रान्त्स॑लिलान्।
अ॒न्तरि॑क्षे॒ प्रति॑ष्ठितान्। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दा॒रान्त्स॑लिलान्।
स्था॒वराः॑ प्रो॒ष्या॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ धुनि॒ः
सर्वा॑न्ध्व॒ः सान्। हि॒मो यच्च॑ शी॒यते॑॥४२॥

सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑न्म॒रीची॑न् वित॑तान्। नी॒हारो॑ यच्च॑ शी॒यते॑।
सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ वि॒द्युतः॑ सर्वा॑न्त्स॒नयि॑बून्। ह्रा॒दुनी॑र्यच्च॑
शी॒यते॑। सर्वा॒स्ताः। सर्वाः॑ स्र॒वन्तीः॑ स॒रितः॑। सर्व॑म॒प्सुच॑रं च॒
यत्। सर्वा॒स्ताः॥४३॥

याश्च॑ कू॒प्या॒ याश्च॑ ना॒द्याः॑ समु॒द्रियाः॑। याश्च॑ वैश॒न्तीरु॑त
प्रा॑स॒चीर्याः॑। सर्वा॒स्ताः। ये चो॒त्तिष्ठ॑न्ति जी॒मूताः॑। याश्च॑
व॒र्षन्ति॑ वृ॒ष्टयः॑। सर्वा॒स्ताः। तप॑स्तेज॑ आका॒शम्।
यच्चा॑ऽऽका॒शे प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ताः। वा॒युं वया॑ः॒सि
सर्वा॑णि॥४४॥

अ॒न्तरि॑क्षच॒रं च॒ यत्। सर्वा॒स्ताः। अ॒ग्निः॑ सूर्यं॑ च॒न्द्रम्।
मि॒त्रं वरु॑णं भ॒गम्। सर्वा॒स्ताः। स॒त्यः॑ श्रद्धां॑ तपो॒ दम॑म्। नाम॑
रूपं॑ च॒ भूताना॑म्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑
दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा

सीद॥४५॥

[७]

सर्वा॑न्दि॒वः॑ सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्।
सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। याव॑ती॒स्तार॑काः
सर्वाः॑। वि॒त॑ता रोच॒ने दि॒वि। सर्वा॑स्ताः। ऋ॒चो यजू॑ंषि॒
सा॒मा॒नि॥४६॥

अ॒थर्वा॑ङ्गि॒रस॑श्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। इति॑हा॒सपु॑रा॒णं च॑।
स॒र्पदे॒वज॑नाश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः।
अ॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॑स्ताः। यच्च॒ ब्रह्म॒ यच्चा॑ब्र॒ह्म।
अ॒न्तर्ब्र॑ह्मन्प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्॥४७॥

सर्वा॑स्ताः। अ॒होरा॒त्राणि॑ सर्वा॑णि। अ॒र्धमा॑सा॒ंश्च॒
के॒वलान्। सर्वा॑स्ताः। सर्वा॑नृ॒तून्सर्वा॑न्मा॒सान्। सं॒वत्स॑रं
च॒ के॒वलम्। सर्वा॑स्ताः। सर्व॑ भू॒तः॑ सर्व॑ भ॒व्यम्।
यच्चा॒तोऽधि॑भविष्यति। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा।
उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्।
 अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते।
 ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये
 अहः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति
 सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी
 हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा
 हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं
 क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः।
 पूर्वं पूर्वेभ्यो वचं एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः।
 पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः
 सत्रमासत॥५०॥

तप आसीद्ब्रह्मपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं ह
 होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्।
 सहस्रं परिवत्सुरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्।
 भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं

सिषासताम्॥५१॥

अ॒पा॒नो वि॒द्वाना॒वृतः॑। प्रति॒प्राति॑ष्ठदध्व॒रे। आ॒र्त॒वा
उ॒पगा॑तारः। स॒द॒स्या ऋ॒तवो॑ऽभवन्। अ॒र्ध॒मा॒साश्च
मा॒साश्च। च॒म॒साध्व॑र्यवोऽभवन्। अ॒शः॑ स॒द्वह्म॑णस्तेजः।
अ॒च्छा॒वा॒कोऽभ॑वद्यशः। ऋ॒तमे॑षां प्र॒शा॒स्ताऽऽसी॑त्।
यद्वि॑श्वसृज॒ आस॑त॥५२॥

ऊ॒र्गाजा॑नमुद॒वह॑त्। ध्रु॒व॒गो॒पः सहो॑ऽभवत्। ओ॒जोऽभ्य॑ष्टौ-
द्वा॒व्णः। यद्वि॑श्वसृज॒ आस॑त। अ॒प॒चि॒तिः पो॒त्रीया॑मयजत्।
ने॒ष्ट्रीया॑मयज॒त्विषिः॑। आ॒ग्नी॑द्वा॒द्विदुषी॑ स॒त्यम्। श्र॒द्धा
है॒वाय॑जथस्व॒यम्। इ॒रा प॒त्नी वि॑श्वसृजा॑म्। आ॒कू॒तिर॑पिन-
डु॒विः॥५३॥

इ॒ध्मः॑ ह॒ क्षुच्चै॑भ्य उ॒ग्रे। तृ॒ष्णा चाऽऽव॑हतामु॒भे। वा॒गे॒षाः
सु॒ब्रह्म॑ण्याऽऽसी॑त्। छ॒न्दो॒यो॒गान् वि॑जान॒ती। क॒ल्प॒त॒त्राणि॑
तन्वा॒नाऽहः॑। स॒ः॒स्थाश्च॑ स॒र्वशः॑। अ॒हो॒रा॒त्रे प॑शुपाल्यौ।
मु॒हूर्ताः प्रे॑ष्या॑ अ॒भवन्। मृ॒त्युस्त॑द॒भव॑द्धा॒ता। श॒मि॒तो॒गो वि॒शां
पतिः॑॥५४॥

वि॒श्वसृ॑जः प्रथ॒माः स॒त्रमा॑सत। स॒हस्र॑समं प्रसु॑तेन॒

यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म
 नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान्
 योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं
 सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते
 नो कर्नीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते
 पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः
 पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशतं
 एकविंशाः। विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम्। एतेन
 वै विश्वसृजं इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त।
 तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यं
 सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
 सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये
 चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः
 समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥
हरिः ॐ॥